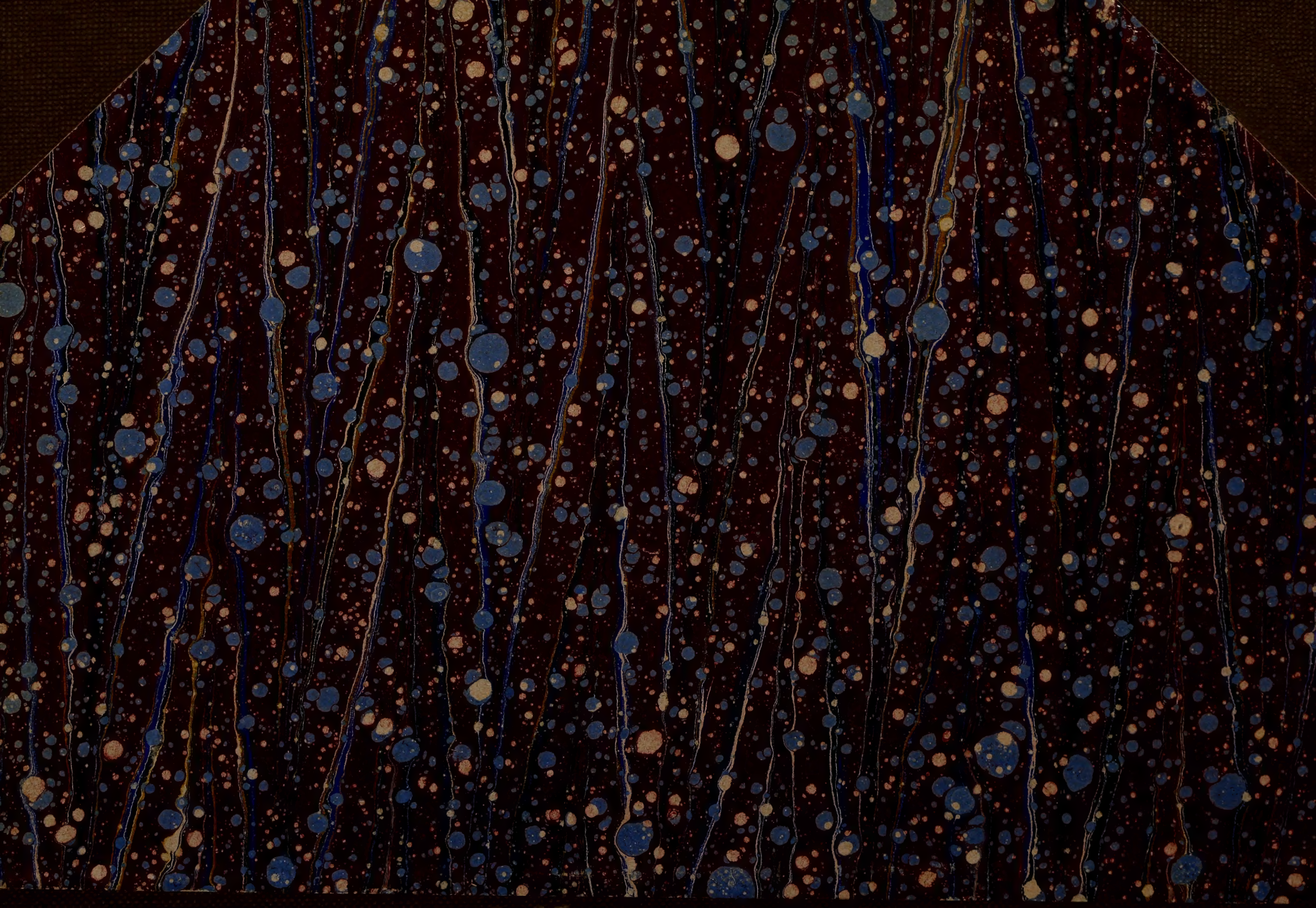

HARVARD UNIVERSITY.

LIBRARY

OF THE

MUSEUM OF COMPARATIVE ZOÖLOGY.

7272

Bought

November 10, 1879.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL XXVII.

BATAVIA.
LANGE & CO.
1860.

Nov. 10.1879.

pp XVII – XX missing

LIBRARY
MUS. COMP. ZOÖLOGY,
CAMBRIDGE, MASS.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

LIBRARY
MUS. COMP. ZOÖLOGY,
CAMBRIDGE, MASS.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL XXVII.

BATAVIA.
LANGE & CO.
1860.

3 published.

I N H O U D.

BRÅTÅ-JOEDÅ, INDISCH-JAVAANSCH HELDENDICHT, voor de uitgave bewerkt door A. B. Cohen Stuart.

EERSTE DEEL.

BRÅTÅ-JOEDÅ.

I.

۲۲۵۰
۹۰۷۱

WESTELYK SCHIEREILAND VAN OUD INDIE.

Kambodja?
GANDARA
Sindoe's r.
PANTJANADA
Sibi
Indus r.
MALAWA
BAHIKA
Satadroe r.
Trigarta
Madraka
Kekajas
Koeroe
Matsya
Oepaplawja
Saraswaki r.
Ganga r.
Gandamadana Bs.
HIMAWAT of HIMALAJA Gb.
ARJAVA
PRATHJA
Sindoe r.
KOERUE XETRA
Koeroe's
Pandawa's
Ganga r.
HASTINAPORA
Indraprasta
Matoera
Ahitjatra
Kanjakoebdja
PANTJALA
Matsya
Kasi
Sarajoe r.
AJODYA
Pradjyotisa
MITHILA of WIDEHA
Jamoena r.
Jada
Pratistana
SALWA's
Parnasa
PANDAWA's
Malini
MAGADA
TJAMPA
Gorasir
Dasarna's
TJEDI
MALAWA
Windya Gb.
OEDJAJINI
Asmaradi r.
Jamnawadi r.
Bodhakat?
Mahismati?
Mahismati?
Dwaraka
Tapmada r.
BANGA
GANDAWANA
Mahanadi r.
GOLF VAN BENGALEN
DAXINAPATA
WIDARBA
Godawari r.
KALINGA
(thans DEKKAN)
Kresna r.
PANDYA
Mataera
LANKA

Noorder-breedte.

65 O. van Greenwich 70 75 80 85 90 95

M. L. Huart, Del & Lith.

Uitgeg. Boekh. Lange & Cº Batavia.

BRÅTÅ-JOEDÅ,

INDISCH-JAVAANSCH HELDENDICHT,

VOOR DE UITGAVE BEWERKT

DOOR

A. B. COHEN STUART,

Ambtenaar voor de Javaansche taal en letterkunde te Soerakarta;

Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

EERSTE DEEL.

Voorrede, Inleiding, Vertaling, Alphabetisch register van eigennamen enz.,

Met een kaartje van het Westelijk schiereiland van Oud Indie.

Gedrukt te Batavia, bij LANGE & Co.
1860.

AAN

T. ROORDA,

HOOGLEERAAR IN DE OOSTERSCHE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE
AAN DE KONINKLIJKE AKADEMIE TE DELFT,
RIDDER DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN LEEUW,

OPGEDRAGEN

ALS EEN NEDERIG BLIJK VAN ERKENTELIJKHEID EN HOOGACHTING

DOOR ZIJN' LEERLING

A. B. COHEN STUART.

VOORREDE.

De aanleiding tot deze uitgave is bekend gemaakt in 't *Verslag der werkzaamheden van 't Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, voorkomende in Deel XXII van 's Genootschaps werken. In 't jaar 1849 werd ik door de Directie uitgenoodigd, om de voltooijing op mij te nemen van eene bewerking der *Bråtå-joedå*, die door den thans overleden' Hoogleeraar P. P. ROORDA VAN EIJSINGA ten behoeve van 't Genootschap ondernomen, maar bij zijn vertrek naar Nederland onvoltooid was achtergebleven. De tekst was afgedrukt, benevens de Voorrede en een gedeelte — ongeveer de helft — der vertaling. Na doorzage van dat afgewerkte gedeelte vond ik mij evenwel genoopt, aan de Directie in overweging te geven, om liever het geheele werk van nieuws af aan te beginnen; en zij hechtte genoeg gewigt aan de beweegredenen van mijn voorstel, om het, ondanks de buiten twijfel aanzienlijke opofferingen, die er aan verbonden waren, zonder bedenking aan te nemen (1). Inmiddels was het werk van mijn' voorganger door hem zelf voltooid, en nog in den loop van 't zelfde jaar 1849, met eene nieuwe voorrede en eenige bijvoegselen, te Leiden in 't licht verschenen. In eene beoordeeling van dat werk — met uitzondering van den Javaanschen tekst, waarover straks nader — zal ik mij hier niet begeven. Om er toch mijne meening onbewimpeld over uit te spreken, zou ik in een' toon moeten vervallen, die weinig geschikt zou zijn, om inschikkelijkheid voor de gebreken van mijne eigene uitgave te verwerven; en vooral nu de schrijver niet meer daar is, om mij te beantwoorden, zou de regtvaardiging van mijn oordeel meer ruimte vereischen, dan daaraan te dezer plaatse gevoegelijk kan worden toegestaan. Mogt ik mij te eeniger tijd tot nadere verklaring genoopt vinden, dan zal daarbij, naar ik vertrouw, voldoende blijken, dat ik, om de nagedachtenis van mijn' voorganger zooveel mogelijk te sparen, niet meer of beter doen kon, dan mij tot deze korte vermelding van zijn werk te bepalen (2). Ik ga dus zonder verde-

(1) In 't volgend Verslag van 't Genootschap, voorkomende in Deel XXIII, vond ik (op bladz. 4) de toezegging, dat mijn werk in Deel XXIV zou worden opgenomen. Ik schreef daarop aan de Directie, dat ik die belofte, welke ik onmogelijk vervullen kon, voor rekening van den verslaggever laten moest. Hiervan werd dan ook in 't volgend Verslag (Deel XXIV, blz. 6) melding gemaakt, doch daarbij tevens eene nieuwe verklaring *uit mijn' naam* gevoegd, welke ik mij verpligt vind, evenzeer als de eerste, te wraken, als zijnde *nooit door mij afgelegd.*

(2) In het tijdschrift *De Gids*, Nov. 1849, vindt men eene beoordeeling van 't bedoelde werk, van Dr. J. PIJNAPPEL Gz., de eenige, die te mijner kennis gekomen is. Zij bepaalt zich evenwel grootendeels tot eenige algemeene aanmerkingen over de *Inleiding*, en zegt weinig of niets over de vertaling zelve.

re voorafspraak tot eenige opmerkingen omtrent de geschiedenis van de *Bråtå-joedå* over, om vervolgens, voor zooveel noodig, rekenschap te geven van de wijze, waarop ik getracht heb, mij van mijne taak te kwijten.

De naam *Bråtå-joedå* is, naar gelang van de beteekenis, die aan 't woord *bråtå* in deze zamenstelling gehecht werd, op onderscheidene wijzen verklaard, als: *oorlogsbedrijf*, *heilige-* of *rampzalige oorlog*, *boete-strijd*, *broeder-oorlog*, enz. Maar de ware beteekenis kan wel geen' twijfel meer lijden, sedert men in naauwkeurige handschriften de oorspronkelijke schrijfwijze herkend heeft, die de zuiver Sanskritsche zamenstelling Bhârata-joedha, d. i. *strijd der Bhârata's* of *nakomelingen van Bharata*, volkomen weêrgeeft (1).

De geschiedenis van den naam is in zekeren zin tevens die van 't gedicht. Het is van Hindoeschen oorsprong, maar het bewustzijn van dien oorsprong is bij de Javanen schier geheel verloren gegaan. Het onderwerp is ontleend aan de Indische *Maha-barata* (2), en wel aan zes van de achttien *Parwa's* of afdeelingen, waaruit dat dichtwerk bestaat, namelijk van de vijfde tot de tiende (3). Maar 't is er verre af, dat het Jav. gedicht, dat wij vóór ons hebben, onmiddellijk daaruit zou zijn overgebragt. Het naast aan den Indischen oorsprong staat, voor zooveel wij weten, de *Barata-joeda Kawi*, die dezelfde geschiedenis in 't *Kawi*, de oude dichtertaal van Java, behelst. Dat evenwel ook zij, in hare 720 tot 730 strophen, op verre na geene volledige vertaling bevatten kan van de 20,000 *sloka's*,

(1) Zie FRIEDERICH, *Voorloopig verslag van 't eiland Bali* (in Deel XXII van 's Genootschaps Verhandelingen), blz. 15, vlgg. In mijne handschriften van de *B. J. Kawi* komt de naam slechts eenmaal voor, en wel in 't slot, LII, 10, 4, alwaar de schrijfwijze Bhârata-joedha, met vijf syllabes, door het metrum bevestigd wordt. Het is daar evenwel, naar het schijnt, slechts eene benaming van den oorlog zelven, en welligt eerst later, naar aanleiding van die plaats, als naam van 't gedicht in gebruik gekomen.

(2) Juister *Mahâ-bhârata*. Over de spelling van Indische en Javaansche woorden wordt in 't vervolg van deze Voorrede het noodige gezegd.

(3) Volgens het overzigt van de *Maha-barata*, voorkomende in 't werk van W. WARD, *A view of the history &c. of the Bindoos*, *London* 1822, II, 429, vlgg.—Volgens den Heer FRIEDERICH daarentegen bevat de *B. J. Kw.* slechts den inhoud van *vier Parwa's* van 't Indisch gedicht, met name *Bisma-*, *Drona-*, *Karna-* en *Salja-parwa*, die waarschijnlijk aan de afdeelingen VI—IX van WARD's overzigt beantwoorden. Trouwens de vijfde afdeeling is in de *B. J.* slechts ten deele, bij wijs van inleiding, overgenomen, en de tiende (*Aswatama-parwa?*) bevat juist dat gedeelte, hetwelk ook volgens RAFFLES (*History of Java*, I, 522) niet in alle HSS. der *B. J. Kw.* gevonden wordt.—Voor 't overige schijnt WARD's overzigt slechts eene zeer beperkte mate van vertrouwen te verdienen. Er komen, zoo ik mij niet bedrieg, verwarringen en misstellingen in voor, die bezwaarlijk konden ontvallen aan iemand, die zelf met den zakelijken inhoud van 't heldendicht gemeenzaam bekend was. Eenige daarvan vindt men beneden, in de *Geschiedenis der Pandawa's*, in de noten op § 63, aangewezen. Ook laat zich vermoeden, dat er veel in verzwegen is, wat zelfs in zoo kort een bestek niet ontbreken mogt. Waarschijnlijk is het vertaald uit een inlandsch epitome, dat misschien zelf slechts uit het geheugen en met weinig oordeel was opgemaakt.

die in 't oorspronkelijk gedicht aan den strijd tusschen de *Pandawa's* en *Koeroe's* gewijd zijn (1), is uit die cijfers zelve reeds duidelijk genoeg. Zij geven echter nog maar een zeer gebrekkig denkbeeld van de verhouding van de *Barata-joeda* tot de *Maha-barata*. WILHELM VON HUMBOLDT zegt daarvan (*Ueber die Kawi-sprache*, I, p. 4 en 15) dat „de „*B. J. Kw.* blijkbaar slechts eene vrije en min of meer oorspronkelijke bewerking is van „'t zelfde onderwerp, dat in de *M. B.* behandeld is." Wat hij tot staving en toelichting van die uitspraak aanvoert, schijnt evenwel een nader onderzoek nog geenszins overbodig te maken. Om daarin tot vaste uitkomsten te geraken, wordt eene volledige en naauwkeuriger kennis van 't Indisch heldendicht vereischt, dan ik heb kunnen magtig worden. Doch de vergelijking van enkele fragmenten uit beide dichtwerken is reeds voldoende, om het groot verschil in omvang begrijpelijk te maken, en zelfs de onderstelling te wettigen, dat de *B. J. Kw.* niet ligt een' enkelen dichtregel bevat, die als eene eigenlijke vertaling uit de *M. B.* zou te beschouwen zijn (2). Hoogstens zou de eerste, waar zij zich het naast aan 't oorspronkelijke houdt, eene zeer beknopte zamentrekking van zijn' inhoud kunnen heeten; doch ook als zoodanig laat zich bezwaarlijk denken, dat zij onmiddellijk uit de *M. B.* zou ontstaan zijn. Om zich hiervan te overtuigen, zou het genoeg zijn, een' korten inhoud van de *B. J. Kw.* te leggen nevens het overzigt van de overeenkomstige *Parwa's* van de *M. B.*, dat beneden, in de *Geschiedenis der Pandawa's*, § 63, is opgenomen. Hoe gebrekkig dat overzigt welligt ook moge zijn, het gebrekkigste overzigt van de *B. J. Kw.* zou toch een geheel ander voorkomen hebben. De algemeene loop der gebeurtenissen en de betrekking tusschen de handelende personen is aan weêrszijden ten naaste bij dezelfde; maar het schijnt, dat sommige personen en zaken, die aan de eene zijde op den voorgrond staan, aan de andere zijde slechts eene ondergeschikte plaats bekleeden. Het overzigt van de *M. B.* bevat ook veel, waarvan in de *B. J. Kw.* geen spoor is terug te vinden; en, wat van meer belang is, de *B. J. Kw.* vertoont van hare zijde eenige min of meer voorname bestanddeelen, die in de *M. B.* geheel of ten deele schijnen te ontbreken. Zoo vermeldt VON HUMBOLDT (II, 17) het stelsel van slagorden in de gedaante en met den naam van ze-

---

(1) Of dit getal van 20.000 sloka's *juist* dat is, hetwelk hier tot vergelijking zou moeten dienen, kan ik niet nagaan; maar het verschil is zóó groot, dat het op een weinig meer of minder niet aankomt. De Indische *sloka* bestaat uit twee regels, elk van 16 syllabes; dus 20.000 sloka's = 640.000 syllabes. De Kw. strophen zijn, naar gelang der dichtmaat, van verschillende lengte: de *B. J. Kw.* bevat nog niet ten volle 52. 300 syllabes.

(2) Zie bv. beneden, in de *Krit. aanteekening* bij XII, 10, 2, vlgg., de omschrijving van de overeenkomstige plaats uit de *Maha-barata*, zoo mede in de *Verbeteringen* op de *Krit. aant.* bij XVII, 10—15; en wat in *Krit. aant.* bij 't begin van Zang LXIV aangaande 't verhaal van ASWATAMA 's aanval op de legerplaats der *Pandawa's* in *B. J.* en *M. B.* is aangemerkt. Andere fragmenten van de *M. B.*, die mij bekend werden, vallen meestal buiten 't bestek der *B. J.*, en kunnen dus voor geene naauwkeurige vergelijking dienen.

kere dieren en andere voorwerpen als eene eigenaardigheid in de *B. J. Kw.*, die wel blijkbaar van Indische afkomst is (1), doch waarvan hem uit de oude Indische heldendichten geen spoor vóór den geest staat, en die waarschijnlijk eerst in nieuwere Indische omwerkingen voorkomt. Een ander, nog vrij wat belangrijker, punt, waaromtrent eene nadere vergelijking wenschelijk ware, betreft de herhaalde en uitvoerig beschrevene zelfoffers van vrouwen in de *B. J.*, van SOENDARI, die met het lijk van haar' man, van HIDIMBI, die met dat van haar' zoon den brandstapel bestijgt, van SATYAWATI en hare dienstmaagd, die zich bij 't ligchaam van den gevallen' SALJA doorsteken. Noch in WARD's overzigt, noch in eene van mijne andere Indische bronnen vind ik de minste zinspeling op een van die gevallen, ook daar niet, waar zij natuurlijk moest verwacht worden. VON BOHLEN (*Das alte Indien*) zegt in zijn hoofdstuk over de verbranding der weduwen (I, 295) uitdrukkelijk, dat er in de *Maha-barata* slechts ééne plaats bestaat, welke eer en roem verzekert aan de vrouw, die zich met haar' overleden man laat verbranden; en LASSEN (*Indische Alterthumskunde*, I, 493) voert ten bewijze, dat het gebruik van die verbranding reeds bestond, toen de *M. B.* in haar' tegenwoordigen vorm werd zamengesteld, alleen het voorbeeld van MADRI, de gemalin van PANDOE, aan (2). Zou hij zich daartoe bepaald, kon VON BOHLEN zoo geschreven hebben, indien de voornoemde gevallen, met de opmerkelijke bijzonderheden, waardoor zij ten deele van de gewone weduwenverbrandingen afwijken, ook in de *M. B.* voorkwamen? Onder meerdere omstandigheden, welke tot die verdenking bijdragen, wil ik alleen nog opmerkzaam maken op den naam SATYAWATI, die in de *B. J.* aan SALJA 's gade, in de *M. B.* daarentegen aan eene andere vrouw, de moeder van WJASA, behoort. Daarin toch schijnt eenige aanleiding te bestaan, om ook de gansche beschrijving van SALJA's laatste zamenzijn met zijne vrouw voor een later invoegsel te houden. Welligt behoort daartoe ook zijn voorafgaand onderhoud met NAKOELA, dat mede in WARD's overzigt gemist wordt. Al die plaatsen beslaan gezamenlijk nog geen zevende gedeelte van den inhoud der *B. J. Kw.*; maar het is juist dat gedeelte, waarvan hare dichterlijke waarde inzonderheid afhangt. Indien dus het vermoeden zich kwam te bevestigen, dat dit alles geen' grond heeft in de *M. B.*, indien daarbij, om van andere afwijkingen niet te gewagen (3), het optreden van SWÉTA in 't begin van de *B. J.* van nieuweren oorsprong bleek te zijn (4), zou er, bij 't algemeen en groot verschil, dat zich in de wijze van behandeling tusschen de beide dichtwerken kennen doet, weinig meer noodig zijn, om de uitspraak van V. HUMBOLDT te regtvaardigen, dat

---

(1) Inderdaad wordt in WARD's hoofdstuk over het Indisch krijgswezen, op gezag der *Poerana's*, hetzelfde gebruik beschreven, en ongeveer dezelfde slagorden opgenoemd, die in de *B. J.* voorkomen.

(2) Had daarbij niet ook de verbranding der weduwen van WASOE-DÉWA en KRĚSNA behooren genoemd te zijn, die op blz. 705, noot 2, van 't zelfde werk vermeld wordt?

(3) Zie bv. *Gesch. der Pandawa's*, in de noten bij §§ 63, 64, 65.

(4) Zie *Gesch. d. Pand.* § 54, noot.

de *B. J. Kw.* geene vertaling, ook geene verkorte navolging, maar eene vrije, min of meer oorspronkelijke, bewerking is van het onderwerp, dat in de *M. B.* behandeld is. Die oorspronkelijkheid laat zich evenwel nog in verschillenden zin opvatten. Het schijnt inderdaad, dat aan den steller van de *B. J. Kw.* slechts het geraamte, om 't zoo te noemen, van 't Indisch heldendicht, de prosopographie namelijk en de loop der gebeurtenissen, bekend was, en dat, met uitzondering van punten, die daarmede in naauw verband staan, de vergelijking van den tekst der *M. B.* weinig of niets zou bijdragen tot opheldering van den Kw. tekst. Eene proef van zoodanige vergelijking, door J. CRAWFURD op een twintigtal strophen van de *B. J. Kw.* genomen, en waarbij hij slechts in enkele woorden een spoor van gelijkvormigheid ontdekte, bragt hem tot de onderstelling, dat welligt, instede van de *M. B.* zelve, een nieuwer Indisch werk aan de *B. J. Kw.* ten grondslag had verstrekt (1). Dit zou dan evenwel een werk in zuiver Sanskrit, en niet in een der nieuwere Indische dialekten moeten zijn; want, zoo als V. HUMBOLDT hierbij opmerkt, al de Indische woorden, die in de *B. J. Kw.* zoo menigvuldig voorkomen, zijn blijkbaar alleen aan 't eigenlijk gezegd Sanskrit ontleend. In zoover de onderstelling van CRAWFURD hiermede bestaanbaar is, schijnt zij mij toe, veel voor zich te hebben, en eene tamelijk voldoende oplossing te geven zoowel van de overeenstemming als van 't verschil, dat zich tusschen de *M. B.* en de *B. J.* vertoont. Welligt laat zich ook aannemen, dat de Hindoe's, die de letterkunde en fabelleer van hun vaderland op Java overbragten, de mythen van 't heldendicht door vervalsching dienstbaar trachtten te maken aan de bevordering van hunne eigene inzigten; even als de oorspronkelijke kern van de *M. B.* door willekeurige invoegselen allengs is aangegroeid tot het reusachtig, maar gebrekkig zamenhangend, dichtwerk, dat thans onder dien naam bekend is. Moeijelijker kan ik instemmen met de meening van V. HUMBOLDT (l. c.), dat de *B. J. Kw.* op Java zelf onmiddellijk uit de *M. B.* ontstaan, en de oorspronkelijke inhoud slechts ten behoeve der theatrale voorstelling (in 't *wajang*-spel) zou gewijzigd zijn. Zelfs in hare afwijkingen toch schijnt de *B. J. Kw.* steeds een zuiver Indisch, indien ook geen *oud*-Indisch, karakter te dragen, en weinig of geen' invloed van eigenlijk Javaansche voorstellingen te verraden. Welligt bedoelt V. HUMBOLDT iets van dezen aard, wanneer hij (II, 15) van enkele trekken in de *B. J. Kw.* spreekt, die aan de inmenging van *nieuwe begrippen en zeden* doen denken, en als het treffendst voorbeeld daarvan aanhaalt de schildering van den volksoploop bij KRĚSNA'S intogt in *Hastina*, die naar zijne meening al het voorkomen heeft, van tot verlustiging van 't volk bij 't poppenspel te zijn ingelascht. Ik weet niet, of die schildering, in haar algemeen karakter of in de bijzonderheden, zoo geheel onbestaanbaar is met het Indisch heldendicht; maar ik moet bekennen, dat V. HUMBOLDT'S gissing omtrent haar' oorsprong mij weinig aannemelijk voorkomt, en dat overigens dit treffendste voorbeeld, het eenige, dat hij aanvoert, mij van de andere, minder treffende, niet veel verwachten doet. In ieder geval blijft het dus nog zeer twijfelachtig, in hoever de

(1) *Asiatic Researches*, vol. III, 167—70, aangehaald bij V. HUMBOLDT, I, 16.

Javaansche dichter zelf aanspraak heeft op de oorspronkelijkheid van datgene, wat de *B. J.* van de *M. B.* onderscheidt.

De *B. J. Kw.* zelve zegt niets omtrent haar' uitheemschen oorsprong, en vermeldt slechts, dat zij opgesteld werd door *Poe* (of *Ĕmpoe*) Sĕdah, in 't jaar 1079, onder de regering van Djåjå-båjå van *Kĕdiri*. Naar de Indische tijdrekening van Saka of Saliwahana, die vóór de invoering van den Mohammedaanschen kalender op Java gebruikelijk was (1), beantwoordt dat jaartal aan 1157 van onze jaartelling. Volgens Raffles (*History of Java*, I, 459, 468) zou het Jav. jaartal 1079 zelf aan twijfel onderhevig zijn, daar de zinspreuk, waarin 't jaartal is uitgedrukt, naar eene andere lezing of uitlegging 706 of 708 beteekenen zou, en deze dagteekening op Java meer algemeen aan 't gedicht worden toegeschreven; gelijk de regering van Djåjå-båjå, mede op gezag van inlandsche overlevering, door hem in dienzelfden tijd (overeenkomende met het einde van onze achtste eeuw) gesteld wordt. In-

---

(1) In een artikel *over de Mohammedaansche tijdrekening op Java*, voorkomende in het *Tijdschrift voor Ned. Indië*, 1850, I, 521, heb ik dit nog als twijfelachtig moeten stellen, en eene andere inlansche opgaaf aangevoerd, die 't begin der Jav. jaartelling in A. D. 125 bragt. Thans meen ik dien twijfel te mogen terugnemen, en als uitgemaakt stellen, wat Crawfurd en anderen leeren, dat op Java het Indisch zonnejaar van 365 $\frac{1}{4}$ dagen en de Indische jaartelling van 78 na Christus gebruikelijk was, tot dat, vermoedelijk met den aanvang van 't Jav. jaar 1555 (in Julij 1633), het Arabische maanjaar van 354 $^{11}/_{30}$ dagen met eenige wijziging werd overgenomen, met behoud evenwel van 't loopende jaartal. De gronden, die mijne overtuiging hieromtrent gevestigd hebben, bestaan, buiten hetgeen reeds in 't bedoelde artikel is aangevoerd: 1°. in de belangrijke opgaven van den heer Friederich omtrent de tijdrekening van *Bali*, voorkomende in Deel XXIII der *Verhand. van 't Bat. Gen.*, waaruit blijkt, dat op dat eiland nog heden de jaarteling van Saliwahana in gebruik is; 2°. in eene opgave, voorkomende in het Tijdschrift *Biang Lala*, Jaarg. IV, Deel I, blz. 263, in een geschrift afkomstig, van 't jaar 1710 C., waaruit wij vernemen, dat toenmaals » over geheel Java, nevens de Arabische jaartelling, in gebruik was die van zekeren ouden » zoogenaamden wijze, Djisacka" (Jav. *Adji* Saka), » . . volgens dewelke men nu A. Christi 1710 het » 1635ste jaar zijns afwezens komt te tellen", alzoo met een verschil van 75 jaren, dat verder in dat opstel als standvastig wordt beschouwd. Dit laatste is blijkbaar onjuist, indien de boven bedoelde verandering van zonnejaren in maanjaren (welke trouwens den schrijver van dat stuk ligt kan ontgaan zijn) werkelijk in of omstreeks het jaar 1633/4 C. heeft plaats gehad; want, daar het maanjaar ongeveer elf dagen korter is dan 't zonnejaar, moest met elke 32 maanjaren ongeveer één jaar van 't verschil met onze jaartelling verloren gaan. Zoo moest dat verschil, hetwelk oorspronkelijk ongeveer 78 $\frac{1}{2}$ jaren bedroeg, in 1710 C. reeds bijna tot 76 verminderd zijn, en dat jaar overeenkomen met A. J. 1634, terwijl het Jav. jaar 1635 eigenlijk eerst met 19 Februarij 1711 begon. Dit maakt nog een verschil van één jaar met de aangehaalde opgave, hetwelk waarschijnlijk aan eene onnaauwkeurigheid in de gegevens van den schrijver te wijten is, en althans slechts den *tijd*, waarin de verandering van kalender was voorgevallen, eenigzins twijfelachtig maken kan. Wat de hoofdzaak aangaat, vindt Crawfurd 's bewering in deze opgave eene zeer verrassende bevestiging, die voldoende schijnt, om haar in zoover boven allen ernstigen twijfel te verheffen.

tusschen laten de woorden van de jaarspreuk (overgenomen in onze omwerking, II, 1, 9), waarin al onze handschriften met dat van RAFFLES overeenstemmen, bezwaarlijk eene andere lezing of uitlegging toe; en die, waarop RAFFLES doelt, is waarschijnlijk slechts verzonnen, om in overeenstemming te komen met den onderstelden leeftijd van DJÅJÅ-BÅJÅ. In de onuitgegevene aanteekeningen op de *B. J.*, beneden, onder letter P, nader omschreven, wordt gezegd — op wat grond, blijkt niet, maar hoogst waarschijnlijk op gezag van inlandsche mededeelingen—, dat de regering van DJÅJÅ-BÅJÅ voorviel in de eerste helft van de 9de eeuw (Jav. jaartelling); dat de *B. J.* in 't Kw. door *Empoe* SĔDAH begonnen werd in A. J. 852, maar niet verder voortgezet dan tot den dood van SALJA, en na 't overlijden van SĔDAH voltooid door zijn' jongeren broeder PANOELOEH; dat echter het jaartal afkomstig is van *Empoe* WANKĔNG, die onder de regering van SRI MÅ POENGGOENG het werk overschreef. Zulke naauwkeurige opgaven omtrent gebeurtenissen van tien of elf eeuwen her op het enkel gezag van mondelijke overlevering voor goede munt op te nemen, ware zeker meer dan gewaagd; doch waar zich tusschen verschillende onderling onafhankelijke berigten van dien aard eenige eenstemmigheid openbaart, kan men er evenmin alle beteekenis aan ontzeggen. Wat er evenwel van waar mag zijn, laat zich moeijelijk gissen. Welligt is, zoo als V. HUMBOLDT vermoedt, de naam DJÅJÅ-BÅJÅ door meerdere vorsten gedragen, die men later met elkander verward heeft. Dezelfde schrijver toont zich zelfs bezwaard, om de *B. J. Kw.*, zoo als wij haar thans bezitten, tot het jaar 1079 terug te brengen, en onderstelt, dat zij slechts eene latere omwerking is van den tekst, waaraan dat jaartal oorspronkelijk toebehoorde. Welligt vindt deze onderstelling bevestiging in hetgeen de heer FRIEDERICH (l. c. blz. 17) van de *B. J.* zegt: dat zij namelijk (onze *B. J. Kw.*?) „langen tijd als de eenige bearbeiding „van de Ind. *M. B.* op onze eilanden werd aangezien, maar dat thans door hem op Bali de „oorspronkelijke stukken van dat epos zijn wedergevonden." De taal van de *B. J. Kw.* wordt dan ook algemeen voor nieuwer gehouden dan die van andere *Kawi*-werken (1), en schijnt, wat het Polynesisch (niet-Sanskritsch) gedeelte betreft, merkelijk nader aan 't hedendaagsch Javaansch te komen dan de taal van vele inscripties, die op Javaansche oudheden gevonden

---

(1) Zie VON HUMBOLDT, l. c. blz. 10, en CRAWFURD, aldaar aangehaald. De heer FRIEDERICH getuigt mede, dat de *B. J. Kw.* op Bali voor jonger gehouden wordt, en minder aanzien geniet dan sommige andere Kw. werken, bv. de *Wiwaha.* »De taal is dan ook", voegt hij er bij, »niet zeer zuiver *Kawi*, en meer vermengd met de gewone *bhâsa*," d. i. waarschijnlijk de landtaal, terwijl onder »zuiver *Kawi*" wel niet anders zal te verstaan zijn dan Sanskrit. Inderdaad blijkt mij niet, dat de onderstelling van de mindere oudheid der *B. J. Kw.* eenigen anderen grond heeft dan in 't geringer gehalte van Sanskrit-woorden. Dit gehalte bepaalt natuurlijk voor een groot gedeelte de mate van aanzien, welke verschillende Kw. werken bij den inlander genieten; en ligt verbindt zich daaraan ook een begrip van meerdere of mindere oudheid, schoon het daarvoor geen voldoende maatstaf schijnt te zijn, althans geen *groot* verschil in tijd te kunnen bewijzen. Overigens moet ik mij hier voor alsnog met de getuigenis van anderen vergenoegen, daar ik het Kw. nog bijna alleen uit de *B, J,* ken.

zijn, bv. op de bouwvallen van *Soekoeh* en *Tjĕtå*, op den berg *Lawoe*, in 't midden van Java, gelegen, die tot de 14de of 15de eeuw van onze tijdrekening schijnen te behooren (1). Doch om dit te doen gelden, zou men moeten aannemen, dat de *B. J. Kw.* in hare tegenwoordige gedaante nog een' geruimen tijd, minstens wel een of twee eeuwen, later geschreven was, dus in den tijd, toen de Islam reeds over geheel Java heerschende en ten volle gevestigd was. Zonder de mogelijkheid hiervan te willen bewisten, moet ik evenwel doen opmerken, dat de *B. J. Kw.*, zoover ik weet, in taal en voorstellingen niet het minste spoor van Arabischen invloed verraadt (2), die in alle nieuwere Javaansche geschriften zoo kenbaar is; dat de vorm en 't gebruik van de vele Sanskritsche woorden over 't algemeen vrij is van die vervalschingen en verbasteringen, waarvan de nieuwere Javaansche poëzij, inzonderheid ook de latere omwerkingen van de *B. J.*, wemelen (3), en dat het Poly-

(1) Zie de beschrijving en afbeelding van de oudheden en opschriften van *Soekoeh* en Tjĕtå door Dr. Van der Vlis in Deel XIX van de *Verhandelingen van 't Bat. Genootschap.* De ontcijfering van 't oude letterschrift der inscripties schijnt over 't algemeen gelukt te zijn, hare vertaling daarentegen niet het minste vertrouwen te verdienen, en weinig meer dan een willekeurig verzinsel te zijn van des schrijvers inlandschen raadsman, den *Radèn Ngabèhi* Rånggå Warsitå, die bij zijne landgenooten voor een' groot geleerde doorgaat, en het daarom waarschijnlijk beneden zich achtte, hier zijne onkunde te erkennen. Van het tiental jaartallen en jaarspreuken, die er gevonden zijn, wordt één door 1228 verklaard (= A. D. 1306); al de overige wisselen van 1360 tot 1378 (A. D. 1438 tot 1456); maar de teekens voor 2 en 3 zijn niet zeer duidelijk onderscheiden, en kunnen ligtelijk met elkander verward zijn.

(2) Er komen wel enkele woorden in voor, waaraan bij gissing eene Arabische afkomst is toegeschreven; maar ik geloof, dat hun aanwezen in de *B. J. Kw.* alleen als een voldoend bewijs van de ongegrondheid van zoodanige afleiding gelden mag.

(3) Over 't algemeen kan men zeggen, dat de vorm en de beteekenis van de Sanskrit-woorden, zoowel eigennamen als andere, die in de *B. J. Kw.* voorkomen, zooveel het verschillend schriftstelsel toeliet, onveranderd zijn overgenomen; en van de schijnbare verschillen, die zich daarbij voordoen, is waarschijnlijk nog een groot gedeelte aan de onvolkomenheid onzer Sanskrit-woordenboeken toe te schrijven. Zoo er nogtans enkele wezenlijke afwijkingen zijn aan te wijzen, zij komen toch in geene vergelijking met de verregaande verbastering en verwarring, die in de nieuwere Jav. poëzij door onkunde en misverstand is te weeg gebragt. Van geheel anderen aard is nog de verhouding van eene zekere klasse van woorden, wier overeenkomst met gelijkbeduidende Skr. woorden wel het vermoeden wekt van eene Indische afkomst, maar die tevens in verschillende Polynesische talen een zoo overoud en volkomen gevestigd burgerregt bezitten, dat zij althans in betrekkelijken zin als werkelijk inheemsche te beschouwen zijn, en dat hunne overname, indien zij werkelijk ooit heeft plaats gehad, niet anders kan gedacht worden dan in een zeer ver verwijderd tijdperk, waarvan waarschijnlijk de heugenis reeds lang verloren was, toen men nog voortging, nieuwe woorden uit het Skr. te borgen. Het is deze soort van woorden, die den Berlijnschen Hoogleeraar Bopp geleid—of verleid?—heeft tot de inzigten, ontwikkeld in zijne verhandeling *Over de verwantschap tusschen de Indo-Germaansche en de Maleisch-Polynesische talen*, die te vinden is in de *Abhandlungen der Kön. Akademie von Wissenschaften zu Berlin* van 1840.

nesisch gedeelte, ondanks het boven aangemerkte, genoegzaam verouderd is, om voor den hedendaagschen Javaan bijna geheel onverstaanbaar te zijn. Misschien komt die taal nader aan een der afwijkende tongvallen van Java, Madura of Bali, en zou men dan kunnen aannemen, dat met het jaartal tevens de naam van 't landschap *Kĕdiri* uit de oorspronkelijke *B. J. Kw.* is overgegaan op eene omwerking, die later elders werd opgesteld, welligt in een gewest, waar het Hindoeïsme langer dan op Java heeft stand gehouden. Doch, zoolang die gissing geene bevestiging vindt, welke bezwaarlijk te verwachten is, schijnt de *B. J. Kw.*, zoo als wij haar thans bezitten, al moge het dan ook niet de oorspronkelijke tekst van 1079 zijn, alle aanspraak te hebben, om beschouwd worden als een wel bewaard en belangrijk overblijfsel uit een tijdperk van Java's taal- en volksgeschiedenis, dat sedert lang voor goed is afgesloten, uit den tijd, die niet alleen de vestiging van Europeanen op het eiland, maar ook de invoering, althans de algemeene verspreiding, van den Islam voorafging, en toen de Indische beschaving, Indische godsdienst en fabelleer nog in volle kracht op Java's bodem leefden.

Nog eene inlandsche overlevering, die welligt eenige opmerking verdient, vindt men in 't begin der geschiedenis van *Adji* Såkå, den mythischen CADMUS van Java, aan wien de invoering van Indische letterkunde op dat eiland wordt toegeschreven. Hij wordt daar voorgesteld als een afvallig discipel van MOHAMMED, en zou op zijne driejarige reis van *Balhoem* (?) naar Java in verschillende streken van Indië hebben vertoefd, om zijne kettersche godsdienstleer te verkondigen, en Kawi- werken te schrijven. Eerst kwam hij in 't rijk *Sélan*, en schreef daar den *Ardjoenå- widjåjå*, behelzende den oorlog, gevoerd om eene vrouw, met name *Dèwi* NAROEKI; na verloop van een jaar begaf hij zich vandaar naar *Soerati*, waar hij den *Råmå-dèwå* schreef, zijnde insgelijks de geschiedenis van een' oorlog om eene vrouw, genaamd *Dèwi* SINTÅ; vandaar trok hij voort naar *Sélong* (1), en beschreef daar in de *Brått-joedå* den strijd, tusschen de *Pandåwå's* en *Koråwå's*, mede om eene vrouw, *Dèwi* DROPADI, gevoerd. Van *Sélong* kwam hij naar *Kling*, en vandaar naar Java. — Het schijnt, dat in dit verhaal de oorspronkelijke mythe door Mohammedaanschen invloed vervalscht is. In ieder geval ligt er nog een spoor in van de Indische afkomst der Kawi-werken; maar voor 't overige bestaat van die afkomst bij den Javaan weinig of geen bewustzijn meer. De *Brått-joedå* althans is op Java niet alleen populair, maar, als 't ware, inheemsch geworden. De namen van personen en plaatsen, die er in bezongen worden, zijn in de inlandsche aardrijkskunde overgenomen, en men weet op Java de voormalige ligging aan te wijzen van de voornaamste rijken, in de *B. J.* vermeld. De helden van dat gedicht bekleeden vaste plaatsen in de stamlijsten der tegenwoordige vorstenhuizen; de geheele adel van Java telt hen onder zijne voorvaders; hunne lot-

---

(1) *Sélong* is gewoonlijk de Javaansche naam van Ceylon; maar wat mag dan 't voorgaande *Sélan* zijn?

gevallen vóór en na den grooten strijd maken 't voornaamste onderwerp van de geliefkoosde schimmenspelen uit: met één woord, de *B. J.* is voor den Javaan van heden een wezenlijk deel van zijne vaderlandsche geschiedenis.

Bij de invoering van den Islam, die in de vijftiende eeuw onzer jaartelling plaats had, moest de inlandsche letterkunde wijken voor de naijverige eischen der nieuwe godsdienst, en 't was toen voorzeker, dat de kennis van de oude dichtertaal grootendeels te loor ging. Naarmate de eerste ijver der half bekeerde Javanen bekoelde, kwam de zucht voor de Indische mythen en heldenzangen weder op, maar deed zich tevens de behoefte aan vertalingen en omwerkingen van de verouderde dichtwerken gevoelen. De meeste, zoo niet alle, overgeblevene Kawi-werken werden dan ook, zoo goed en zoo kwaad als het nog kon, in nieuwere taal (*båså djarwå*, d. i. de taal der uitlegging) overgebragt. Die vertalingen zijn doorgaans ook in dichtmaat opgesteld, maar tegelijk met de taal werd ook veelal de prosodische vorm gewijzigd. Zulk eene verandering had trouwens ook reeds in de Kw.- schriften zelve plaats gehad. De eenvormige *sloka* van 't Indisch heldendicht werd daarin door eene afwisseling van verschillende dichtmaten (Jav. *těmbang*) vervangen, die mede, geheel of ten deele, aan 't Sanskrit ontleend zijn, maar voor minder heilig worden gehouden. Die dichtmaten onderscheiden zich onderling ten deele door de meerdere of mindere lengte der regels of verzen, welke in iedere dichtmaat een vast getal syllabes hebben (1). Maar vele dichtmaten hebben dat getal onderling gemeen, en zijn niet van elkander onderscheiden dan door de zangwijs (Jav. *tjénkok*), die op de afwisseling van lange en korte syllabes (*goeroe lagoe*, eig. zwaar en ligt) berust (2). Die afwisseling is mede aan vaste

---

(1) Eene uitzondering op dien regel vind ik in Zang XIV van de *B. J. Kw.*, alwaar de verzen beurt om beurt 12 en 13 syllabes hebben. Als naam van de dichtmaat wordt daarvoor aangegeven *Koesoema-witjitra*, die anders een vast getal van 12 syllabes hebben moet. In 't H.S. F is dan ook door eene latere hand eene gebrekkige poging gedaan, om die onregelmatigheid weg te nemen, door al de verzen van 13 syllabes tot 12 terug te brengen.

(2) De uitdrukking *goeroe lagoe* wordt door de Javanen in geheel verkeerde beteekenis gebruikt. Zij onderscheiden namelijk, volgens Winter (*Jav. Zamenspraken*, I, 310) *goeroe wilangan*, d. i. regels die op het aantal verzen en syllabes, en *goeroe lagoe*, die op de eindklanken betrekking hebben. Die schrijver verzekert mij ook, dat in de toepassing van de Kw.-zangwijzen door de Javanen met veel willekeur wordt te werk gegaan, en bv. ieder twaalf-lettergrepig gedicht naar verkiezing op eene der wijzen *Koesoemå-witjitrå*, *Tjåndrå-wilåsitå* enz. gezongen wordt. Het schijnt dan ook, dat de regels, waarvan de quantiteit der syllabes afhangt, bij de Javanen niet meer bekend zijn. Ik heb zelf van die regels nog geen punt van onderzoek van gemaakt, wat evenwel bij eene meer opzettelijke behandeling van Kw.-werken, ook als hulpmiddel voor de kritiek, niet zal mogen verzuimd worden. De weg is daartoe geopend door het belangrijk opstel van den Heer Friederich, met den tekst van 't gedicht *Wrětta-santjaja* in Deel XXII van 's Genootschaps werken geplaatst, en waaruit ik hierboven eenige opgaven overneem.

wetten onderworpen, in dier voege, dat vier dichtregels steeds eene strophe of *pådå* vormen, die zich in dezelfde dichtmaat steeds onveranderd herhaalt. De namen der dichtmaten zijn welligt ontleend aan zekere modelstrophen (*versus memoriales*), waarin zij als gewone woorden voorkomen (1). — De nieuwere Javaansche poëzij heeft insgelijks een aantal dichtmaten (*kidoeng* of *tĕmbang*), die in 't algemeen daardoor van de Kw.- dichtmaten en tevens onderling onderscheiden zijn, dat 1°. iedere dichtmaat een eigen getal regels in de strophe heeft, 2°. ieder vers van de strophe een eigen getal syllabes, 3°. ieder vers van de strophe ook een' eigen eindklank, d. i. eene vokaal, die in de laatste syllabe moet voorkomen. Zij worden ook op bepaalde wijzen gezongen, die misschien oorspronkelijk op eene overeenkomstige afwisseling van korte en lange syllabes berusten; maar hierop wordt thans, zooveel ik weet, bij de zamenstelling van gedichten volstrekt niet meer gelet. Of overigens deze dichtmaten van inlandsche vinding, dan wel, gelijk de Kw.- metra, van Indischen oorsprong zijn, is mij niet bekend; maar het laatste schijnt althans wel het geval te zijn met het algemeen karakter van die dichtmaten, in zoover zij in toenemende verscheidenheid van vormen den stempel dragen van de mindere heiligheid, die er aan wordt toegekend. Want ook de Indische poëzij heeft, buiten den epischen *sloka* en de eenigzins meer afwisselende dichtmaten (door Lassen *metra monoschematica* genoemd), waaraan die van 't Kw. beantwoorden, nog eene derde klasse van dichtmaten (*metra polyschematica*), die, even als de Javaansche *kidoengs*, uit strophen en regels van ongelijke lengte bestaan, en meestal aan nieuwere, inzonderheid *Prakrit*-, werken eigen zijn. Van rijmklanken blijkt mij daarbij evenwel niets, en deze schijnen dus in de Javaansche nieuwere dichtmaten een' nog verderen graad van ontwijding aan te duiden. De laatste worden nog weder in twee soorten of klassen onderscheiden, de eene *tĕmbang agĕng*, (d. i. groote dichtmaten), ook wel *tĕmbang tĕngahan* (d. i. middelsoortige), *sĕpoeh* (d. i. oude) of *ḍagĕlan*, de andere *tĕmbang alit* (kleine) of *måtjå-pat* genoemd. Er bestaat eenige aanleiding, om te vermoeden, dat de eerste klasse oorspronkelijk zonder rijmklanken gebruikt werd (2); maar anders heeft die onderscheiding, zoo 't schijnt, geene andere beteekenis dan in 't verschillend gebruik, dat er van gemaakt wordt, daar de eerste klasse meer eigen is aan geschriften van oudere dagteekening, en in zoover eene middelsoort tusschen de Kawi-metra en de hedendaagsche *kidoengs* uitmaakt. — Door de afwisseling van die verschillende dichtmaten ont-

---

(1) De *Wrĕtta-santjaja*, een waar compendium van Kawi- prosodie, bevat zoodanige model- strophen voor alle Kawi- metra. Ieder van die strophen bevat den naam der dichtmaat in zich; en schoon de namen, van Indische afkomst zijnde, natuurlijk niet uit die Kw.-strophen zelve kunnen ontstaan zijn, komt het mij zeer waarschijnlijk voor, dat de *Wrĕtta-santjaja* gegrond is op een dergelijk Sanskritsch gedicht, waarin de ware oorsprong en verklaring der namen zou te vinden zijn.

(2) Zie Pijnappel, l. c. Zijne gissing is gegrond op eene opgaaf van eene dier dichtmaten, waarvan gezegd wordt, dat de eindvokalen willekeurig zijn. Welligt wordt de maat *Balabak* bedoeld, die volgens den heer Winter (*Jav. Zam.* I, 324, vlgg.) in 't 1ste, 3de en 5de vs. van de strophe, buiten de daaraan eigene eindklanken, ook het willekeurig gebruik van andere klanken toelaat.

staat in ieder dichtstuk van eenigen omvang eene afdeeling in zangen (Jav. *sĕkar*) van ongelijke lengte. Bij 't einde van iederen zang wordt in de nieuwere poëzij gewoonlijk de verandering van maat vooraf aangekondigd, door den naam van de volgende dichtmaat, of eenige uitdrukking, die er door klank of beteekenis aan herinnert, in de slotwoorden in te vlechten. In eene omwerking van de *B. J.* in *Djarwå* met Kawi-dichtmaten geschiedt die aanduiding niet vooraf, maar achteraan, en hebben dus de slotwoorden van iederen zang op de maat van dien zang zelf, en niet op de volgende betrekking. In eigenlijke Kawi-werken schijnt geen van beiden gebruikelijk te zijn, maar worden de namen der metra des verkiezende bij 't begin van iederen zang los bijgeschreven, zonder een deel van 't gedicht zelf uit te maken.

Buiten de evengenoemde omwerking der *B. J.* in Kw.-dichtmaten bezitten wij er nog eene in *Måtjå-pat*; en 't is deze, die hierbij in 't licht verschijnt. Er komen acht verschillende dichtmaten in voor, waarvan de namen, hunne onderstelde beteekenis, en de prosodische zamenstelling, als zijnde van belang voor de kritiek, en deels ook tot opheldering der opschriften en slotwoorden van de zangen in de vertaling niet overbodig, hiernevens wordt opgegeven. Ten aanzien der beteekenissen zal 't niet noodig zijn op te merken, dat die slechts betrekking hebben op de woorden, waaruit de namen zijn zamengesteld, maar in verband tot de dichtmaten zelve hoegenaamd geen' zin hebben. Welligt zijn zij op gelijke wijze ontstaan, als hierboven ten aanzien van de namen der Kw. dichtmaten ondersteld is.

Namen der dichtmaten.	Beteekenis der namen. omschrijvingen, enz.	Zamenstelling der strophen. Aantal verzen in de strophe	Aantal syllabes en eindklank van ieder vers. vs. 1	vs. 2	vs. 3	vs. 4	vs. 5	vs. 6	vs. 7	vs. 8	vs. 9	vs.10
Doermå.	Verklaard door tijger; de naam *Doermå* wordt echter veelal vervangen door het klankverwante *moendoer*, teruggaan, wijken. *kóndoer*, naar huis gaan, of een ander woord van nabijkomende beteekenis.	7	12, a	7, i	6, a	7, a	8, i	5, a	7, i	——	——	——
Ḍanḍang Goelå.	Lett. suikerkraai of suikerraaf;—dezelfde dichtmaat wordt ook aangeduid door al, wat het begrip van zoetheid bevat, hetzij met of zonder een woord, dat vogel beteekent.	10	10,i	10,a	8, e	7, oe	9, i	7, a	6,oe	8, a	12,i	7, a
Pankoer of *Joedå Kanåkå.*	Achter, achtergelaten, verlaten, of rug. Klaauwen- of nagelstrijd.	7	8, a	11, i	8,oe	7, a	12,oe	8, a	8, i	——	——	——
Sinom of *Sri Nåtå.*	Jonge blaadjes van den tamarinde-boom; ook de fijne haartjes aan 't voorhoofd, en in 't algemeen hoofdhaar. Doorluchtig Vorst;—ook z. v. a. *sinom.*	9	8, a	8, i	8, a	8, i	7, i	8,oe	7, a	8, i	12,a	——
Asmårå-dånå.	Liefdewekkend;— ook aangeduid door al, wat het begrip van liefde, teederheid of smart bevat.	7	8, i	8, a	8, e of o	8, a	7, a	8,oe	8, a	——	——	——
Midjil of *Raras-ati*	Uitkomen, naar buiten gaan. Hartstreelend,-roerend; ook naam van eene godin, de gemalin van *Batårå* Bråmå.	6	10,i	6, o	10, e	10,i	6, i	6,oe	——	——	——	——
Mas Koemambang of *Mas Kéntir.*	Drijvend- of wegdrijvend goud.	4	12,i	6, a	8, i	8, a	——	——	——	——	——	——
Kinanṭi.	Vergezeld, gevolgd.	6	8,oe	8, i	8, a	8, i	8, a	8, i	——	——	——	——

De twee genoemde omwerkingen van de *B. J.* zijn waarschijnlijk van zeer jonge dagteekening; en indien reeds ten tijde van RAFFLES, dus in 't begin dezer eeuw, vertalingen van dit gedicht, gelijk hij (I, 458) zegt, algemeen over Java verspreid waren, is daarin misschien eenige aanleiding, om te vermoeden, dat de omwerkingen, die wij thans bezitten, ofschoon zij toenmaals waarschijnlijk wel reeds bestonden, niet de eerste of eenige geweest zijn.

De nadere tijdsbepaling van die twee geschriften en hunne onderlinge verhouding laten wij voor 't oogenblik ter zijde, om vooraf nog iets te zeggen van hunne gemeenschappelijke hoedanigheden en betrekking tot de *B. J. Kw.* Het doel, dat de omwerkers zich voorstelden, is duidelijk genoeg. Volgens hunne eigene voorafspraak ondernamen zij op hoog bevel de overzetting van 't gedicht van *Ĕmpoe* SĔDAH in de taal der uitlegging, en wel de een in Kw.-maten, de ander in *Måtjå-pat.* En hoe zij de eischen begrepen, waaraan hun werk behoorde te voldoen, kan onder anderen blijken, wanneer zij bij 't mededeelen van een geval, dat hun in eenig opzigt vreemd of raadselachtig voorkomt, uitdrukkelijk verklaren, dat het verhaal van *Empoe* SĔDAH onveranderd moet worden aangenomen, en dat de omwerker er niets mag bijvoegen, op straf van bij 't publiek voor een' leugenaar door te gaan (zie LVIII, 11). Dikwijls nemen zij dan ook de Kw.-woorden letterlijk over, en verklaren ze een voor een, of verdiepen zich in redekavelingen over de beteekenis, die wel geschikt zijn, om aan onkundigen ontzag in te boezemen voor hunne naauwgezette kritiek. En, laat deze ook bij nader onderzoek al zeer veel te wenschen over, het is toch duidelijk, dat het hunne bedoeling was, om den grondtekst, voor zooveel den zakelijken inhoud aangaat, zoo getrouw mogelijk weder te geven. Er zullen dan ook niet veel voorbeelden zijn aan te wijzen, dat dat zij daarvan met voordacht zijn afgeweken. Welligt kan men hiertoe brengen die enkele gevallen, waarin zij den grondtekst, naar het schijnt, uit andere bronnen hebben aangevuld, zooals in de geschiedenis van SALJÅ's verraad tegen KARNÅ (zie *Kr. aant.* bij XLIV, 3—14), en in die van den nachtelijken aanslag van KRĔPÅ en KRĔTÅ-WARMÅ (zie bij LXIV, 2, 5—3, en LXVI, 15, 4, vlgg.). Dat inderdaad de omwerkers meer van de Indische mythen wisten, dan zij uit de *B. J. Kw.* konden leeren, blijkt ook uit verscheidene door hen gebezigde eigennamen van echt Indischen oorsprong, die in den grondtekst niet gevonden worden, bv. *Dwåråwati*, de rijkszetel van KRĔSNÅ, *Madoerå*, die van BÅLÅ-DÉWÅ, *Gandårå-déså* van SAKOENI, KOEMBÅJÅNÅ, bijnaam van DRONÅ, GANDARI, de moeder der *Koråwå's.* Van vele andere, die insgelijks alleen in de omwerkingen voorkomen (als DJANÅKÅ, bijnaam van ARDJOENÅ, ÅNKÅ-WIDJÅJÅ van ABIMANJOE, *Amartå*, 't rijksgebied van JOEDISTIRÅ, *Tjampålå* van DROEPÅDÅ, SOERTIKANTI, de vrouw van KARNÅ, WRĔSÅ-SÉNÅ, zijn zoon; ook vele namen van *Koråwå's*, enz.) is de oorsprong mij nog niet gebleken, en van sommige (als WRĔSÅJÅ, SOEMAN, NIRBITÅ) laat zich met waarschijnlijkheid of zekerheid aanwijzen, dat zij op dwaling berusten. Zoo ook het vrouwelijk geslacht van SIKANDI, de verwarring van SALJÅ met SOMÅ-DĔTÅ, enz. De meeste van die afwijkingen vindt men in de *Lakons* (*wajang*-spelen) terug, en daarbij ook sommige, die aldaar uit misverstand of vervalsching van en-

kele plaatsen in de *B. J.* schijnen ontstaan te zijn. Blijkbaar is dit het geval met den naam van *Bambang* SAGOTRÅ, en waarschijnlijk met de geheele mythe, die op de toekomstige menschenoffers in de *B. J.* betrekking heeft (zie *Kr. aant.* bij XII, 5); evenzoo met TOEWÅJÅTÅ, den *Patih* van *Mandråkå* (zie *Kr. aant.* bij LV, 13, 3—14). Zoo laat zich onderstellen, dat ook andere mythen, waarop sommige plaatsen in de *B. J.* schijnbaar terugwijzen, veeleer tot opheldering van deze verzonnen of daarnaar gewijzigd zijn; gelijk omgekeerd het een en ander uit de Indische mythen, buiten de *B. J. Kw.* om, langs den weg der overlevering, in de omwerkingen geraakt is.

Ten opzigte der inkleeding hebben de omwerkers zich meer vrijheid veroorloofd, zoodat hun werk uit dat oogpunt niet dan in vrij ruimen zin eene vertaling kan genoemd worden. Sommige plaatsen, vooral uitvoerige schilderingen, zijn min of meer bekort, maar over 't algemeen is de grondtekst in de omwerkingen aanmerkelijk uitgebreid. In zekere mate was dit ook wel noodzakelijk; want eene woordelijke overzetting van 't Kawi in 't hedendaagsch Javaansch, zoo als wij in sommige commentaren aantreffen, kan bezwaarlijk een' natuurlijken en duidelijken zamenhang opleveren. Doch de wijze, waarop onze omwerkers aan die noodzakelijkheid hebben toegegeven, getuigt weinig van hun' smaak en oordeel. De *B. J. Kw.* verstaan wij nog te weinig, om hare aesthetische waarde op voldoende gronden te kunnen beoordeelen, en ligt zou ook daar eene nadere kennismaking ons menige teleurstelling bereiden. Maar onmiskenbaar is daarin toch eene zekere klassieke kernachtigheid en eenvoudigheid, waarbij de flaauwe breedsprakigheid, de noodelooze herhalingen en zinledige omhaal van woorden in de omwerkingen zeer ongunstig afsteken. Dichterlijke beelden van treffende juistheid vindt men daarin niet zelden verminkt en verwrongen; gesprekken en handelingen gerekt en versnipperd, daar bv. de inhoud van een enkel gezegde en antwoord, zonder wezenlijke bijvoeging, tot eene herhaalde woordenwisseling is uitgewerkt; en al te dikwijls stuit men op een beuzelachtig klankenspel, waarin even vruchteloos een gezonde zin gezocht wordt als in vele onzer straat- en kinderliedjes, die slechts tot voertuig dienen voor eene gehoorstreelende zangwijs. Hinderlijk voor onzen smaak zijn ook die herhaalde taalkundige bespiegelingen, waardoor al het dramatische van sommige tooneelen bedorven wordt. De taal zelve is ook gansch niet zuiver, en met een noodeloos aantal Arabische, zelfs met enkele Hollandsche, woorden verontreinigd.

Veel van die leemten en gebreken is evenwel ook aan onkunde en misvatting te wijten; en deze oorzaken hebben wel het meest toegebragt, om de omwerkingen, ook in meer wezenlijke opzigten, van den grondtekst te verwijderen. Toen die omwerkingen werden opgesteld, was het ware verstand van de Kw.-taal waarschijnlijk bij geen' Javaan meer te vinden. Maar toch had de Vorst, die de overzetting beval, voorzeker wel eene betere keus van personen kunnen doen; en de schrijver onzer omwerking doet zich voorwaar geen onregt, al heeft hij 't ook zelf misschien daarvoor gehouden, wanneer hij begint met zijn onvermogen te betuigen voor de hem opgedragene taak. De andere omwerker vond

die bekentenis niet noodig, maar zij zou ook bij hem niet misplaatst zijn geweest. Beiden toonen op verre na zelfs die mate van kunde niet te bezitten, hoeveel ze ook nog te wenschen overlaat, die zich bv. in de Engelsche overzetting, door RAFFLES medegedeeld, of in sommige onuitgegeven inlandsche uitleggingen openbaart. Niet alleen zijn er onder de verklaringen van Kw.-plaatsen vele, die kant noch wal raken, maar dikwijls is ook door misverstand de geheele zamenhang bedorven, de loop van 't verhaal verwrongen en verduisterd, nieuwe personen verzonnen, hunne onderlinge betrekking of geslacht verwisseld; in 't kort, men kan naauwelijks tien regels achtereen met het Kw. vergelijken, zonder tot de overtuiging te komen, dat de omwerker den grondtekst niet alleen niet naauwkeurig, maar geheel verkeerd of in 't geheel niet verstaan heeft.

Bij dit alles komt nog, dat de overzetters, instede van geregeld naar een goed Kw.-handschrift te werken, naar allen schijn slechts hun geheugen gevolgd zijn, hetwelk hun ligtvaardig vertrouwen maar al te dikwijls bedrogen heeft. Vanwaar anders zoovele vervalschte, misplaatste of geheel verzonnen aanhalingen uit het Kw., en andere afwijkingen van dien aard, die zich noch uit verschillende lezingen van den grondtekst, noch uit prosodische noodzakelijkheid, noch uit misverstand of opzet laten verklaren? Die onderstelling strookt ook volkomen met den bekenden stand van de kennis der Kawi-schriften bij de tegenwoordige Javanen. De taal is verouderd; en buiten eenige woorden, die thans nog nevens de meer gewone in gebruik zijn, verstaat een ongeletterd Javaan er zeker niet meer van dan een Nederlander, zonder opzettelijke studie, van 't oudste Hollandsch. Maar toch is 't er verre van daan, dat de Kawi-schriften den tijdgenoot even vreemd zouden geworden zijn, als de gedichten van een' MELIS STOKE of VAN MAERLANT bij ons. Integendeel, geen Javaan, die niet meermalen, bij 't geliefkoosd wajang-spel, geheele passages uit de oude dichtwerken heeft hooren voordragen. Zoo bleven de klanken gemeenzaam voor 't gehoor, ook waar 't regt verstand geheel verloren ging. Het van buiten kennen van fragmenten uit de Kw.- schriften gaat voor een bewijs van geleerdheid door, en is eene welkome gave ook bij hen, die zich slechts in 't hooren zingen kunnen verlustigen. Zoo kenden de omwerkers waarschijnlijk de *B. J. Kw.* grootendeels van buiten, maar die kennis moet toch zeer gebrekkig en verward zijn geweest, om zoo vele en grove feilen niet verhoed te hebben.

Bij den geringen ouderdom der omwerkingen is 't opmerkelijk, dat de onderscheidene handschriften van deze veel sterker uiteenloopen, dan die van den zooveel ouderen grondtekst: een verschil, dat wel zijne beste verklaring vinden zal in 't meerder gezag, dat aan den laatsten gehecht wordt. Wanneer men verschillende handschriften van de *B. J. Kw.* met elkander vergelijkt, vindt men vele schrijffouten, soms plaatsen van twijfelachtige echtheid, dikwijls ook valsche emendaties; maar in 't algemeen toch slechts varianten van dien aard, dat zij gezamenlijk schijnen terug te voeren tot één' enkelen oorspronkelijken tekst, die zich door vergelijking en conjectuur laat terugvinden. Onmiskenbaar is het streven van ieder' afschrijver, om dien echten, ouden tekst zoo getrouw mogelijk weder te geven;

en waar hij van zijn voorschrift afwijkt, is 't alleen, om de lezing, die hij voor de oorspronkelijke houdt, te herstellen. Geheel anders bij de omwerkingen. Ligt ook hier voorzeker bij iedere omwerking een eerste handschrift ten grondslag van al de overige, het zou wel eene hopelooze onderneming zijn, om daarvan den waren tekst in zijn geheel te willen opsporen, tenzij men toevallig het eerste handschrift zelf aantrof, en aan eenig ondubbelzinnig teeken herkende. Niet alleen het aantal, maar vooral ook de aard der varianten doet onderstellen, dat reeds van den aanvang af elk afschrijver, die eenig denkbeeld van eigene kennis had, deze met de grootste vrijmoedigheid tot verbetering van 't werk aanwendde; dat latere afschrijvers die verschillende lezingen deels onveranderd overnamen, deels weder wijzigden, naar 't geen hun uit andere handschriften was bijgebleven of door eigen vinding werd ingegeven, en zoo doende binnen weinige geslachten van afschriften al die verschillende graden van afstamming, verwantschap en vermenging voortbragten, die zich thans in de ingewikkelde verhouding tusschen de verschillende handschriften doen opmerken.

Zijn de voorafgaande opmerkingen in 't algemeen op beide omwerkingen toepasselijk, het doet mij leed te moeten erkennen, dat de door mij uitgegevene daaraan nog wel het meest onderhevig is. De andere toont doorgaans meer getrouwheid aan den grondtekst, zuiverder taal en duidelijker zamenhang, in 't kort eene mindere mate van de gebreken, die beide ontsieren. Voor 't overige bestaat tusschen beide eensdeels meer verschil, dan zich alleen uit de verschillende dichtmaten verklaren laat, maar ten andere ook te veel overeenkomst, om ze voor onderling onafhankelijk te houden. Het is duidelijk, dat de tweede omwerker zoowel het werk van zijn' voorganger als den grondtekst zelf vóór oogen, of liever vóór den geest heeft gehad. Het is daarom voor de kritiek van eenig belang, om te weten, welke van beide omwerkingen de oudste is. Met volkomene zekerheid laat dit zich niet zeggen, maar het ontbreekt toch niet aan eenige gegevens, die ons in deze tot leiddraad kunnen strekken. Onze tekst vermeldt niets omtrent den tijd wanneer, en den persoon door wien hij is opgesteld. Een ander handschrift van dezelfde omwerking berigt daarentegen uitdrukkelijk, dat zij werd aangevangen op Zondag *Pon*, den 23 *Safar* van 't jaar *Bé* 1760 (d. i. 22 Julij 1832), om 11 uur, en voltooid op hetzelfde uur van Woensdag 9 *Ramĕlan* van 't [illegible]e jaar, door 's Vorsten dienaar Jåså Di Poerå (zie *Kr. aant.* bij I, 2, 1–4, en LXIX, [illegible]gg.). Maar die dagteekeningen hebben, hoezeer dit ook door de bewoordingen zelve schijnt te worden weêrsproken, hoogst waarschijnlijk slechts op dit afschrift betrekking. Behalve toch, dat de dagteekening, indien zij werkelijk van den steller zelf afkomstig ware, niet ligt in andere handschriften, en wel in al de andere, die ik vergelijken kon, ontbreken zou, schijnt het ook door andere aanwijzingen wel boven twijfel verheven, dat onze omwerking althans vóór 1832 moet bestaan hebben (1). Van de omwer-

(1) De vertaling van O kan al niet veel jonger zijn, en de aanteekening in P bewijst ten minste, dat onze omwerking toen al voor tamelijk oud werd gehouden, althans reeds sedert jaren bestond.

king in Kw.- maten is één handschrift door omschrijving (*sankålå*) gedagteekend van 't Jav. jaar 1736 (A. D. 1809/10), het andere van A. J. 1755 (A. D. 1827/28). Maar ook deze opgaven hebben slechts in zoover beteekenis, als zij den grens van *minste* oudheid bepalen. In de *Jav. zamenspraken* van den heer WINTER (I, 310) wordt de *B. J. Djarwå* toegeschreven aan Jåså DI POERÅ den eerste, zonder dat daarbij blijkt, welke der beide omwerkingen bedoeld wordt. De schrijver verzekert mij evenwel, van wijlen Jåså DI POERÅ III vernomen te hebben, dat de overzetting in *Måtjå-pat* is opgesteld door Jåså DI POERÅ I, onder *Soesoehoenan* PAKOE BOEWÅNÅ III (die reeds tijdens de scheiding der Vorstenlanden, A. D. 1755, te Soerakarta regeerde, en in of omstreeks 1788 overleed), en die in Kw.- maten door Jåså DI POERÅ II, later *Radèn Toemĕnggoeng* SASTRÅ NAGÅRÅ (zie *Jav. Zam.* I, 361). — In de schriftelijke aanteekeningen, beneden onder de handschriften met P aangeduid, vind ik bij de woorden „'s Vorsten dienaar", in het tweede vers van onze omwerking voorkomende, het volgende opgeteekend: „Hieronder moet worden verstaan „*Kjahi Ngabèhi* Jåså DI POERÅ, die onder de regering van PAKOE BOEWÅNÅ III, in 't jaar „der Jav. tijdrekening 1725 (1), een begin gemaakt heeft, met de *B. J. Kw.* in Jav. „verzen over te zetten, welk werk door zijn' zoon, *Mas Ngabèhi* Jåså DI POERÅ, onder „de regering van PAKOE BOEWÅNÅ IV, voltooid is geworden. Deze laatste (J. D. P.), ver„heven tot den rang van *Radèn Toemĕnggoeng* SASTRÅ NAGÅRÅ, is door zijne grondige en uit„gebreide kennis der Kawi- taal zeer beroemd geweest, en mag dus meer dan zijn vader voor „den eigenlijken vervaardiger der *B. J. Djarwå* gehouden worden. Er bestaat buiten de„ze overzetting van SASTRÅ NAGÅRÅ geene andere van dit gedicht. Ook te Djokjakarta en „elders is alleen deze overzetting bekend en aangenomen. Alleen zijn in de afschriften hier „en daar veranderingen door de schrijvers (afschrijvers) gemaakt, wier meerdere of mindere waar„de door vergelijking moet blijken." — Er valt nogtans niet aan te twijfelen, dat in den tijd, toen dit geschreven werd (een' tijd, die zeker nog geene dertig jaren geleden is), ook de omwerking in Kw.- maten reeds bestond; maar zij schijnt den schrijver geheel onbekend te zijn gebleven: althans blijkt het tegendeel ook uit het vervolg zijner aanteekeningen niet, waar toch nu en dan belangrijke varianten uit verschillende handschriften van onze omwerking worden aangehaald. Mogen wij evenwel een klein misverstand aannemen in de opgave, die de schrijver waarschijnlijk aan mondelijke inlichtingen van een' inlander ontleende, dan is misschien met hetgeen hij de voltooijing noemt, eigenlijk de tweede omwerking bedoeld geweest, en de bewering, dat er slechts ééne overzetting bestaat, in dien zin te verstaan, dat de twee omwerkingen, wegens het naauwe verband, dat er tusschen heerscht, niet als verschillende beschouwd worden. Zóó zou de opgave van P tamelijk wel met die van den heer WINTER overeenkomen, en tevens met de omstandigheid, dat de omwerking in Kw.-

(1) D. i. A. D. 1798/9; doch toen was PAKOE BOEWÅNÅ III reeds overleden, en opgevolgd door P. B. IV, die A. D. 1820 stierf. Er moet dus eene fout zijn in 't jaartal of in den naam van den Vorst.

maten meer taalkennis dan de andere schijnt te verraden. Daarentegen is in dit opzigt het laatste gedeelte van onze omwerking met geen' schijn van regt boven het begin te stellen, en zou 't wel een zeer valsche roem van geleerdheid zijn, die daarop gegrond ware! — Wat verder de inwendige aanwijzingen omtrent de verhouding tusschen de beide omwerkingen aangaat, zoo zou de meer nieuwerwetsche vorm van de onze en hare in 't algemeen verdere afwijking van den grondtekst, op zich zelve beschouwd, welligt regt geven, om haar voor de jongere te houden. Doch, behalve dat zij van den anderen kant misschien wel de meeste uit het Kw. woordelijk overgenomene plaatsen bevat, althans vele, die in de andere omwerking niet voorkomen, meen ik ook te hebben opgemerkt, dat deze in verscheidene gevallen op eene bijzondere opvatting van onze omwerking berust, althans veeleer uit deze dan onmiddellijk uit het Kw. te verklaren is. Dikwijls vond ik, waar onze tekst meer dan eene opvatting scheen toe te laten, de eene door den grondtekst bevestigd, en juist de andere in de omwerking in Kw.-maten ondubbelzinnig uitgedrukt. Zulke gevallen vindt men aangewezen in de *Kr. aant.* bij XVI, 15, 5, vlgg.; XVII, 9, 1–4; XXVII, 25, 3–4; LIV, 4, 9 — 5, 1; LV, 5, 2; LVII, 13,6–10; LXII, 15, 6–7; LXIII, 13,6. Moge men daartegen ook al enkele voorbeelden aantreffen, waarin omgekeerd onze overzetting zou kunnen schijnen naar de andere bewerkt te zijn (zie bv. *Kr. aant.* bij IV, 19, 6,) de groote meerderheid van de eerstbedoelde gevallen en het bijzonder treffende van sommige derzelve schijnt mij toe de schaal in dit opzigt geheel ten voordeele van onze omwerking te doen overslaan, en voldoenden grond op te leveren tot het vermoeden, om niet te zeggen tot de overtuiging, dat zij vóór de andere moet bestaan hebben. Ik voor mij was dan ook reeds tot dit besluit gekomen, aleer ik het door de aangehaalde inlichtingen van den heer WINTER bevestigd zag (1).

Wat er intusschen van dat geringe verschil in ouderdom zij, na al het gezegde zal men niet ligt geneigd zijn, aan eene der omwerkingen, en wel het minst aan de onze, veel dichterlijke waarde toe te kennen. Wie zich door dien indruk niet van nadere kennismaking laat afschrikken, en daarbij met eenige inschikkelijkheid over de gebreken heenziet, zal niet nalaten, in het plan, dat er aan ten grondslag ligt, in sommige sterk uitkomende karakters, in menig levendig of roerend tafereel, in bekoorlijke beelden, nog veel te vinden, wat stof

---

(1) In eene *Proeve van Jav. poëzij, uit de Bråtå-joedå, door T. Roorda, Leeuwarden* 1841, wordt (blz. 8) gewag gemaakt van *drie* omwerkingen der *B. J. Kw.* in nieuwere dichtmaten, waarvan de *laatste* (die tot grondslag van dat werkje gediend heeft, en blijkbaar dezelfde is als de onze) uit de laatste helft der vorige eeuw afkomstig is, waartoe zij ook door de boven aangehaalde opgaven van den heer WINTER gebragt wordt. Onder de twee overige omwerkingen, is misschien — schoon des schrijvers bewoordingen dit schijnen te weêrspreken — ook die in Kw.-maten begrepen; maar ook dan zou er nog altijd eene derde omwerking overblijven, waaromtrent mij van elders niets bekend is. Zie evenwel *Kr. aant.* L, 20, 3, alwaar op een vermoedelijk spoor van zoodanige, ons onbekende, omwerkingen gewezen wordt.

kan geven tot eene gunstiger beoordeeling. Men moge evenwel de waarde van het dichtwerk als zoodanig iets hooger of geringer schatten, daarvan alleen hangt het belang van deze uitgave niet af. Dat belang is veeleer gelegen in de voorname plaats, die de *B. J.* in de Javaansche letterkunde bekleedt. Wil men deze niet van alle ernstige wetenschappelijke beoefening uitsluiten, dan kan het niet overtollig heeten, de *B. J.* en de mythen, die er mede in betrekking staan, met de meeste zorg te behandelen. Hoe meer die mythen door overlevering verbasterd zijn, zooveel te meer is er aan de kennis van hun' oorsprong, hunne geschiedenis en tegenwoordigen staat gelegen tot regt verstand van vele Javaansche geschriften.

Om de *B. J.* uit dat oogpunt te behandelen, ware 't voorzeker in menig opzigt verkieslijk geweest, de *B. J. Kw.* tot grondslag te nemen, in stede van eene nieuwe omwerking; en van de beide omwerkingen had de onze, ongeacht hare vermoedelijke prioriteit, nog wel de minste aanspraak op die onderscheiding. Doch ik ben niet geheel vrij geweest, om hieromtrent eene keus te doen. Toen de voltooijing van 't werk van den heer Roorda Van Eysinga mij werd opgedragen, was zijn tekst, tot dezelfde omwerking behoorende, reeds geheel afgedrukt; en toen ik het voorstel deed, om de vertaling op nieuw te beginnen, vond ik nog geene voldoende aanleiding, om tevens de uitgave van een' nieuwen tekst aan te bevelen. De zijne toch, schoon slechts naar één handschrift afgedrukt, scheen over 't geheel niet slechter dan andere; de druk, hoezeer met veel feilen, insgelijks niet geheel onbruikbaar, en ik meende dus daarmede, onder bijvoeging van de noodige kritische aanteekeningen, wel te kunnen volstaan. Bij de vertaling vond ik mij evenwel meermalen genoodzaakt, afwijkende lezingen te volgen, die dan telkens als zoodanig moesten aangewezen worden, om duidelijk te maken, wat er eigenlijk vertaald was. Door deze en andere ongeriefelijkheden werd ik eindelijk genoopt, de Directie in overweging te geven, om bij de nieuwe bewerking ook een' nieuwen tekst te voegen. Ook dit werd, onaangezien de daaraan verbondene onkosten, met de meeste bereidwilligheid toegestaan; maar inmiddels was ik te ver gevorderd, om zonder belangrijk tijdverlies tot de bewerking van een geheel verschillend onderwerp over te gaan.

In hoever het mij gelukt is, de vrijgevigheid der Directie tot verhooging van de waarde dezer uitgave te doen strekken, moge de lezer beoordeelen. Op sommige punten moet ik evenwel zijn oordeel te gemoet komen. Dat ik in 't uiterlijk eenigzins van de inlandsche herkomsten ben afgeweken, zal wel geene regtvaardiging behoeven. Vooreerst moest de smaak en 't gerief der inlanders hier ondergeschikt blijven aan 't belang der wetenschap, dat met deze uitgave in de eerste plaats beoogd werd. Maar ten andere stelt men zich ook te veel voor van de gehechtheid van den Javaan aan eigene gebruiken, wanneer men elke afwijking daarvan als een voorwerp van zijn' onverwinnelijken afkeer beschouwt. De druk zelf is hem iets nieuws, en brengt velerlei onvermijdelijke nieuwigheden met zich, waaraan men zich gemakkelijk went. Intusschen dient men ook daarin wel eenige maat in acht te nemen, wanneer men althans ook inlandsche lezers wenscht. Ik heb dan ook gemeend, nog niet

zoo ver te moeten gaan, om in den tekst bv. de woorden van elkander af te scheiden, ofschoon diezelfde nieuwigheid in de uitgave van Sanskritsche werken reeds vrij algemeen, en met onbetwistbaar nut, is ingevoerd. In de plaatsing der dichtregels op Europesche wijze, een voor een onder elkander, heb ik het voorbeeld gevolgd van den heer FRIEDERICH in zijne uitgave van de *Boma Kawja* (in deel XXIV van 's Genootschaps *Verhandelingen*), met bijvoeging van cijfers, waarvan 't nut, ja de onmisbaarheid, zal erkend worden door elk, die van mijne Kritische aanteekeningen enz. gebruik maken, of zelf aanhalingen doen wil. De teekens, die gemeenlijk aan 't begin en 't einde der zangen gebruikt worden (*poerwå-*, *madyå-*, en *wasånå-pådå*), heb ik als overbodig weggelaten, en den *pådå loehoer*, die anders als afscheiding der strophen dient, voor de zangen gebezigd. Deze inrigting maakt tevens het gebruik van den *pådå lingså* (꧀) als afscheiding tusschen de dichtregels onnoodig (1), en gaf mij gelegenheid tot eene meer voldoende punctuatie, dan anders in Jav. poëzij mogelijk is. Maar ook in prosa is de Jav. punctuatie over 't algemeen zeer verwaarloosd; en om ze tot dien graad van volkomenheid te brengen, waarvoor zij in onze talen vatbaar is, zou men niet alleen een ruimer stel van scheiteekens behoeven, maar den schrijftrant ook meer moeten wennen aan eene logische afscheiding van denkbeelden. Een goede Javaansche stijl, zoo als hij door sommigen geschreven wordt, is over 't geheel niet minder logisch dan die van andere talen; maar 't is niet te ontkennen, dat met de gewoonte, om de logische zinscheiding door eene goede punctuatie aanschouwelijk te maken, een krachtig hulpmiddel gemist wordt tegen zekere onnaauwkeurigheden van zamenhang, waarin men zich te ligter toegeeft in eene taal van zoo eenvoudig zamenstel als de Javaansche. Vandaar welligt die veelvuldige zinsneden en woorden, die zich bijna onverschillig met het voorafgaande of met het volgende laten verbinden, of liever met beide even naauw verbonden zijn; die, om zoo te spreken, tegelijk twee verschillende functies in den zin vervullen, bv. als object van den voorgaanden en als subject van den volgenden zin, waar in andere talen of eene herhaling of het gebruik van een voornaamwoord zou vereischt worden. Misschien laat die woordvoeging zich in zekere mate als een taaleigen regtvaardigen; schoon ik mij overtuigd houd, dat zij, zonder de taal geweld aan te doen, steeds gemakkelijk te vermijden is. In ieder geval maakt zij de interpunctie en vertaling van Javaansche geschriften dikwijls moeijelijk en onzeker. Ten andere vindt men zich, zoowel bij 't schrijven van Javaansch als bij het interpungeren van 't werk van anderen, belemmerd door gebrek aan verscheidenheid van teekens. Moge men in dat bezwaar ook eenigermate kunnen voorzien, door 't zeldzame gebruik van eenige dier teekens wat verder uit te strekken, en dat van andere (bepaaldelijk van den enkelen *pådå lingså* ꧀) binnen engere grenzen te beperken, de werkkring blijft toch zoo ruim in verhouding tot het geringe aantal van teekens, dat men,

---

(1) Evenzeer ook het gebruik van de bijzondere vokaalteekens (ꦴ ꦵ ꦶ) in de eindsyllabe van iederen regel, dat ik zonder nadenken, slechts uit gewoonte, behouden heb.

door ze overal aan te brengen, waar wij in onze taal een scheiteeken plegen te bezigen, de duidelijkheid veeleer benadeelen dan bevorderen zou. Ik heb dan ook bij de punctuatie van mijn' tekst het gebruik van ieder scheiteeken niet streng verbonden aan zekere bepaalde logische verhouding, maar veeleer in ieder bijzonder geval naar de eischen der duidelijkheid geregeld. Voor 't overige volgt uit al het gezegde genoegzaam, dat de zinscheiding in mijn' tekst overal slechts mijne persoonlijke opvatting uitdrukt. Het is als 't ware een begin van uitlegging, en kan dus, even als de vertaling, door ieder naar zijne eigene zienswijze veranderd worden. Vindt men die uitlegging soms niet in volkomene overeenstemming met de vertaling zelve, zoo is dit voor een gedeelte daaraan toe te schrijven, dat ik het drukken niet kon uitstellen, tot het werk geheel voltooid was: eene omstandigheid, die zeker in menig opzigt van ongunstigen invloed is geweest. Iedere nieuwe bewerking, aan de Kritische aanteekeningen, aan de vertaling, enz., bragt hier en daar weder verandering in mijne inzigten, ook nadat het te laat was, om het afgewerkte gedeelte daarmede in overeenstemming te brengen; en dan meende ik het minste kwaad te kiezen, met liever ten halve te keeren dan ten heele te dwalen. Ook met betrekking tot de beginselen, die mijne punctuatie beheerschten, kwam ik eerst langzamerhand tot meerdere vastheid, waarvan de uitwerkselen den aandachtigen lezer niet zullen ontgaan. Evenwel houde men niet elken schijnbaren strijd tusschen punctuatie en vertaling voor een gevolg van veranderde opvatting van den zin. De vertaling toch heeft hare eigene eischen van duidelijkheid, taaleigen, welluidendheid enz., die ook op de groepering der denkbeelden invloed moeten uitoefenen; en 't zou al eene zeer gedrongene vertaling moeten zijn, die in de zinscheiding steeds volmaakt aan 't oorspronkelijke beantwoordde. Maar nog slechter kritiek zou het zijn, om de punctuatie van 't oorspronkelijke te regelen naar de eischen of 't gerief der vertaling, in stede van de rede zoo af te deelen, als zij ondersteld moet worden, in den geest des schrijvers gegroepeerd te zijn geweest. Niet altijd echter is dit met zekerheid te bepalen. Zeer menigvuldig zijn vooral ook in dit werk die dubbelzinmige woordvoegingen, waarvan ik boven sprak. In zulke gevallen had ik dikwijls niet alleen moeite, om eene zinscheiding te kiezen, maar ook de overtuiging, dat geene andere dan eene willekeurige zinscheiding mogelijk was, dewijl in den geest des schrijvers geene behoorlijke afscheiding van denkbeelden had plaats gehad. Van zeer veel dienst was mij intusschen bepaaldelijk ook voor de zinscheiding de vergelijking van de andere omwerking, waarin men veelal dezelfde denkbeelden met eenige wijziging in de woordvoeging, en gewoonlijk duidelijker, vindt uitgedrukt. Die vergelijking zou mij zelfs van de meeste twijfelingen hebben bevrijd, indien ik er mij onvoorwaardelijk op had mogen en willen verlaten, zoo als ik doorgaans veilig had kunnen doen, ingeval 't voorafbestaan van die omwerking bewezen ware. Maar juist hierbij vond ik dikwijls reden, om hare verhouding tot onze omwerking te wantrouwen, en de eerste veeleer in zekeren zin voor eene uitlegging van de laatste te houden, gegrond op de persoonlijke opvatting van een' anderen schrijver, die daarin niet zelden schijnt te hebben misgetast. Ik heb dan ook gemeend, er niet meer ge-

zag aan te mogen toekennen, dan in zoover er uit blijken kon, hoe de twijfelachtige plaatsen door een' inlander zijn opgevat: een gezag, dat ik evenwel gewoonlijk volgde, wanneer ik geene bepaalde aanleiding vond, om er van af te wijken.

Even als voor de zinscheiding heb ik ook voor de spelling van den tekst mijn' eigen weg moeten kiezen. 't Is bekend, dat de Javaansche orthographie vele twijfelachtige punten aanbiedt, waarin 't schrijfgebruik wankelt, of althans niet beslissend genoeg spreekt, om allen twijfel en strijd uit te sluiten. De meeste dier vraagpunten vindt men in de *Jav. Grammatica* van Prof. ROORDA met zorg in 't licht gesteld en uitvoerig behandeld; maar die behandeling leidt niet altijd tot zulke stellige en onbetwistbare uitkomsten, dat de moeijelijkheid daardoor voortaan geheel zou zijn opgehevon. Had ik dus bij mijne uitgave slechts één handschrift bij mij gehad, dan ware niets eenvoudiger, welligt ook niets raadzamer, geweest, dan het ook in de spelling geheel te volgen. Thans evenwel met verscheidene te doen hebbende, kon ik er natuurlijk niet aan denken, om de spelling woord voorwoord in die alle na te gaan, en naar 't gezag der meerderheid te regelen. Van dit middel heb ik alleen soms gebruik gemaakt met betrekking tot de bijzondere spelling van zekere woorden, waaromtrent geene algemeene regels of andere gronden mijne keus konden bepalen. Voor 't overige heb ik in 't algemeen mijne eigene inzigten moeten volgen, na die zooveel mogelijk tot vaste regels te hebben gebragt. Bij 't ontwerpen en toepassen dier regels heb ik mij eene gelijkmatige, maar tevens natuurlijke, ongedwongene schrijfwijze ten doel gesteld, die zich evenmin door eene grillige afwisseling van indrukken als door strenge stelselzucht beheerschen laat Maar 't is hier de plaats niet, om de regels, die ik gevolgd heb, nader uiteen te zetten of te verdedigen. Ook is 't er verre af, dat ik ze als een volledig en wel gevestigd stelsel van spelling zou willen aanprijzen. In meer dan een opzigt was mijne voorkeur zoo twijfelachtig, dat ik naauwelijks tot een besluit geraken of mij daaraan houden kon. Op enkele punten ben ik werkelijk nog gedurende den afdruk van inzigt veranderd; terwijl ook hier en daar wel afwijkingen zullen te vinden zijn, die slechts aan achteloosheid zijn toe te schrijven.

Wat in 't bijzonder de spelling der eigennamen aangaat, in zoover die buiten 't gebied der gewone regels van de orthographie valt, en meer tot dat der etymologie behoort, zoo valt op te merken, dat de meeste eigennamen in de *B. J.* uit de oud-Indische mythen afkomstig zijn, en hunne oorspronkelijke, Sanskritsche, schrijfwijze doorgaans aan geen' twijfel onderhevig is; dat die schrijfwijze in goede Kawi-schriften, voor zoover 't min volledig alphabet toelaat, over 't algemeen vrij naauwkeurig gevolgd is, maar in de nieuwere Jav. poëzij vele verbasteringen ondergaan heeft, waarvan sommige (zoo als van Dhrĕtarâsjṭra in Ḍĕsṭå-råtå, Çwéta in Sétå, Matsya-pati in Maswåpati) zoo algemeen zijn aangenomen, dat het herstel der oorpronkelijke spelling in de uitgave van een' tekst als den onzen kwalijk voegen zou. Voor een gedeelte wordt dit ook door prosodische eischen verhinderd, wanneer de verbastering met verandering van 't aantal syllabes gepaard gaat (bv. in Swåtåmå voor Açwatthâmâ, Abiåså voor Wjâsa, Sindoerdjå

voor Sindhoe-râdja). In zulke gevallen heb ik mij dan ook naar 't hedendaagsch schrijf- en spraakgebruik, inzonderheid naar de schrijfwijze mijner handschriften van beide omwerkingen, gevoegd, en slechts daar, waar minder eenstemmigheid bestond (bv. in Sikandi of Srikandi), of waar eene weinig beduidende verandering voldoende was (bv. van Sĕnkoeni in Sakoeni, Karpå in Krĕpå, Droepadi in Dropadi), op eigen gezag de juistere spelling gekozen. Misschien ben ik hierin nog wel wat te ver gegaan, en had ik beter gedaan, met bv. Sindoe-rĕdjå voor rådjå, Koeroe-sétrå voor -ksétrå, Koenti voor Koenti, enz. te behouden.

Het eigenlijk kritisch gedeelte van mijn werk, de *Kritische aanteekeningen* en de daarop gegronde bepaling van den tekst, vereischt mede eenige opheldering. In de eerste plaats moet ik de bronnen doen kennen, die daarbij gebezigd, en in de aanteekeningen onder de volgende letters zijn aangehaald.

Van de Omwerking in kleine dichtmaten had ik drie *codices* (1):

A: den gedrukten tekst van den heer ROORDA VAN EIJSINGA, waarvan boven reeds gesproken is, en waaromtrent hij zelf in zijne voorrede zegt: „Door eene bijzondere om„standigheid werd ik eigenaar van een manuscript van de *B. J.*, dat een ambtenaar te „Soerakarta weleer naar een oorspronkelijk handschrift uit de Keizerlijke boekerij had „laten overschrijven, en dat zich door duidelijkheid van schrift zoowel als door wellui„dendheid van taal (?!) gunstig onderscheidde"; en later: „het Javaansche handschrift „is te Batavia gedrukt." — Het is dan ook inderdaad niets anders dan een afgedrukt handschrift, en als zoodanig met onze overige HSS. op ééne lijn te stellen. Ten aanzien der lezingen zondert het zich over 't algemeen vrij sterk van die overige af; en die afwijkingen hebben veelal het voorkomen van nieuwelings, maar niet zonder oordeel, ingebragte verbeteringen, die evenwel niet geacht kunnen worden, uitsluitend tot dit afschrift te behooren, daar zij zeer dikwijls een' zijdelingschen steun vinden in de vertaling, beneden onder O vermeld, en soms ook in W: zie aldaar.

B: een net geschreven handschrift in 8vo, met een aantal veranderingen van eene andere hand, die echter bij vergelijking met de andere HSS. zelden aannemelijk bevonden worden, en die ik geneigd ben toe te schrijven aan de vinding van *Radèn Pandji* POESPÅ WILÅGÅ, die in mijn exemplaar van A eenige van dezelfde emendaties heeft aangeteekend. Het handschrift zelf komt mij voor, in waarde ongeveer met het vorige gelijk te staan.

C: een HS. in folio, toebehoorende aan den heer WINTER, in zijne lezingen over 't algemeen het naast aan 't vorige komende, waarmeê het zelfs, indien ik mij niet bedrieg, eenige schrijffouten gemeen heeft (zie *Kr. aant.* bij XV, 13, 6; XVII, 2, 3; LI, 6; LX, 12, 5; LXV, 18, 8), die de onderlinge onafhankelijkheid dezer beide HSS. zou-

(1) Ik moet mij deze benaming wel veroorloven, om van gedrukte bronnen en handschriften tegelijk te spreken.

den verdacht maken, zoo deze niet uit al het overige duidelijk bleek, althans in zoover, als noodig is, om hunne vergelijking nuttig te maken; want er bestaat ook veel verschil; en in die gevallen, even als in de afwijkingen van A, komt de lezing van C mij doorgaans het best geregtvaardigd voor, waarom ik het gezag van dit HS. hooger schat dan dat der beide vorige, ofschoon het met minder zorg schijnt geschreven te zijn. — Het is in dit HS., dat de vroeger aangehaalde dagteekeningen en de naam des omwerkers voorkomen.

Van de Omwerking in Kawi-dichtmaten:

D: een HS. in fol., behoorende tot de nagelatene HSS. van den heer W. A. VAN DEN HAM, volgens een inschrift van zijne hand afgeschreven naar een HS. van den *Soesoehoenan*, en gedagteekend van 't Jav. jaar 1736 = A. D. 1809/10; — het is over 't algemeen merkelijk beter dan 't volgende.

E: een HS. in fol., toebehoorende aan den heer WINTER, soms vrij sterk van D afwijkende, en bijzonder gekenmerkt door vele zinstorende en allerzonderlingste schrijffouten; gedagteekend van A. J. 1755 = A. D. 1827/8.

Van 't Kawi:

F: een HS. in klein 4to., toebehoorende aan den *Soesoehoenan*, de eenige van al mijne Kw. *codices*, die (behalve enkele hier en daar ontbrekende verzen en strophen) van 't begin tot het einde compleet is, bevattende LII zangen, gezamenlijk 728 strophen. Ongelukkig is het tevens de slechtste en meest bedorvene. De vele valsche lezingen, vooral de vernuftige emendaties van eene latere hand, hebben intusschen 't voordeel van somwijlen een verrassend licht te werpen op den oorsprong van de fouten der omwerkers. Er zijn hier en daar tusschen de regels met potlood woordverklaringen tusschen geschreven, door mij overgenomen uit een afschrift van dit MS., toebehoorende aan den heer WINTER. Een ander afschrift van 't zelfde MS. (F) is in mijn bezit, maar bij deze uitgave niet gebruikt.

G: eenige losse bladen, bevattende een gedeelte van de *B. J. Kw.*, met verklaring in Javaansch prosa, voor mij ondernomen door meergenoemden *Radèn Pandji* POESPÅ WILÅGÅ, bijgestaan door den *Radèn Ngabèhi* RÅNGGÅ WARSITÅ, denzelfde, die Dr. VAN DER VLIS heeft bijgestaan in 't verklaren der opschriften van *Soekoeh* en *Tjětå*. Het eerste gedeelte, van de hand van POESPÅ WILÅGÅ, maar denkelijk grootendeels op inlichtingen van RÅNGGÅ WARSITÅ gegrond, bevat den grondtekst van Zang I, en de verklaring tot in de helft van Zang II; — het tweede gedeelte, zoo ik mij niet bedrieg, door den laatste zelf geschreven, gaat van Zang XXX tot het einde, en bevat, in drie kolommen nevens elkander, den grondtekst, de woordelijke vertaling en eene vrijere omschrijving: voorzeker de doelmatigste inrigting voor eene uitlegging van Kawi in 't Javaansch. De voltooijing zal zich, naar ik vrees, wel altijd laten wachten. Ook is het tweede gedeelte nog maar een klad, hetwelk nog had moeten overgeschreven, misschien ook hier en daar verbeterd, worden, alvorens mij te worden aangeboden; maar ik heb het liever aangenomen en gehouden, zoo als het was, dan mij nog langer oponthoud, met gevaar van geheel verlies, te laten welgevallen. De getrouwheid der vertaling laat voorzeker zeer veel te wenschen over: doorgaans schijnt zij weinig

anders te zijn dan eene zwakke poging, om den zin te gissen uit enkele bekende woorden of klanken, dikwijls nog uit een' vervalschten tekst geput, en aangevuld of gewijzigd naar traditionele voorstellingen; niet zelden schijnt de verklaring zelve van allen gezonden zin ontbloot; doch met dat al had zij, bij de schaarschheid mijner hulpmiddelen, vooral voor de laatste helft van 't gedicht, hare betrekkelijke waarde. Zij schijnt ook geheel onafhankelijk te zijn van de uitleggingen in L en N (zie beneden), en ik ben geneigd haar over 't geheel voor beter dan deze te houden. De grondtekst is, voor zooveel ik weet, ontleend aan een HS. in fol., tot de nalatenschap van den heer VAN DEN HAM behoorende, en dat naar 't HS. F scheen te zijn afgeschreven. In dit geval moet evenwel die afschrijver, of, wat ik eer onderstel, de uitlegger, er niet zelden veranderingen in gebragt hebben, waarvan vele met zekerheid of waarschijnlijkheid voor verbeteringen te houden zijn, zoodat dit HS. ook voor de ware lezing van 't Kw. niet geheel te versmaden is.

H: een paar losse bladen, bevattende Zang II—IV, met interlineaire vertaling in een dialect, dat ik onderstel Balineesch te zijn, door mij zelf afgeschreven naar een HS. op lontar-bladen, dat verschillende fragmenten van de *B. J. Kw.* bevatte, doch waarvan ik niet meer heb kunnen afschrijven, dewijl het door den eigenaar, den heer SCHÖMANN, werd teruggevraagd, en, zoo ik meen, naar Berlijn medegenomen.

I: een afschrift van mijne hand naar een HS., behoord hebbende aan den heer GERICKE, hetwelk, in een' bundel van zestig fraai beschrevene en goed bewaarde lontar-bladen, den tekst van de twintig eerste zangen bevatte. Het is nevens K wel de beste Kw.-tekst, dien ik raadplegen kon. Uit enkele woorden in een' mij onbekenden tongval, hier en daar *in margine* voorkomende, ben ik geneigd af te leiden, dat het HS. van Balinesche afkomst is.

K: de fragmenten van de *B. J. Kw.*, in RAFFLES, *History of Java*, 2^{d}. *edition*, vol. I, in Europeesch karakter, volgens de Engelsche uitspraak, afgedrukt, met vertaling in Engelsch prosa, en korte inhoudsopgaven, in dezelfde taal, van de uitgelatene plaatsen: hetzelfde werk, dat tot grondslag verstrekt heeft aan V. HUMBOLDT's onderzoekingen *Ueber die Kawi-Sprache:* zie ald. inzonderheid Deel II, § 2, blz. 8, vlgg. De uit den aard gebrekkige uitdrukking van den tekst, nog verergerd door de schier geheel willekeurige woordscheiding, veroorzaakt bij de lezing wel eenige moeijelijkheid; maar deze verdwijnt grootendeels bij eenige oefening en bij vergelijking met andere *codices*, die dan tevens dezen tekst als een' van zeldzame voortreffelijkheid kennen doet. Zijne lezingen worden bijna altijd als de ware of meest aannemelijke bevestigd. 't Is dus wel te betreuren, dat van dien tekst slechts een klein gedeelte (in 't geheel 135 strophen) wordt medegedeeld (1).—De volg-

---

(1) Waarschijnlijk is hij nog in zijn geheel te vinden onder de nagelatene HSS. van den heer RAFFLES, thans in 't bezit van de *Royal Asiatic Society* te Londen. Zie de opgave van die HSS. door den heer Mr. S. KEIJZER, in de *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van N. I.*, Deel II, blz. 342-3, alwaar niet minder dan drie HSS. van de *B. J. Kw.* worden opgenoemd, en op blz. 340 nog een onder de HSS. van 't *East-India house*.

cijfers der strophen, die doorloopend (zonder afdeeling in zangen) nevens den tekst en de inhoudsopgaven zijn aangeduid (bij de laatste evenwel slechts in 't ruwe, bv. 174—77, 186—94 enz.), loopen, vooral in 't latere gedeelte, vrij sterk met onze overige codd. uiteen, en blijven daarbij veelal achter: een verschil, dat, bij afwisseling toe- en afnemende, tegen 't einde tot 8 à 10 strophen stijgt, en dus belangrijke afwijkingen in den tekst doet onderstellen. De inhoudsopgaven, die in 't laatste gedeelte schier geheel in de plaats van den tekst treden, geven omtrent die afwijkingen doorgaans geene voldoende inlichting, en slechts nu en dan laat er zich iets van gissen. Een voorbeeld van zoodanige afwijking in een gedeelte, waarvan de tekst zelf is afgedrukt, vindt men aangewezen in de *Kr. aant.* bij LVIII, 10, 2—10. Met de strophen 640—56, waarin SOEJODANA's val door de knods van BIMA beschreven wordt (komende ongeveer overeen met Zang XLVII—VIII van onze overige Kw. MSS.), eindigen, zegt RAFFLES, de Javaansche afschriften van de *B. J.*; het vervolg en slot (657—719, overeenkomende met Kw. XLIX—LII) is getrokken uit een HS., afkomstig van 't landschap *Bali Baliling* op het eiland Bali. De vertaling, ontworpen naar de (waarschijnlijk in 't Maleisch opgestelde of voorgedragene? (1)) inlichtingen van den toenmaligen *Panĕmbahan*, nu wijlen den Sultan, van *Soemĕnap* op Madura, is, met het oog op de wijze van haar ontstaan, mede niet van verdiensten ontbloot, en ook, met al hare onvolkomenheden en soms grove misvattingen, eene gansch niet verwerpelijke bijdrage tot regt verstand van de *B. J. Kw.* Ik meen er althans uit te mogen afleiden, dat die begaafde Vorst in de kennis van 't Kawi hooger stond dan een onzer andere uitleggers. En, ofschoon de vertaling, zoo als zij thans ligt, minder dan de hunne ter raadpleging geschikt is, werpt zij, en zelfs de inhoudsopgaven, een eigen, onafhankelijk licht op sommige plaatsen, die voor allen een struikelblok opleveren: een licht, dat men, wel is waar, niet zonder gevaar lijdelijk volgen kan, maar dat bij behoedzaam gebruik toch nu en dan den goeden weg helpt vinden. — De vertaling en de inhoudsopgaven zijn in mijne *Kr. aant.* aangehaald met de letter R.

L: een HS. in klein fol., afkomstig van den Regent van *Grĕsik*, en thans in 't bezit van den heer WILKENS. Het voert tot opschrift: ꦥꦶꦤꦶꦠꦶꦤꦲꦶꦢꦶꦤꦲꦶꦩꦶꦒꦺꦴꦁꦄꦴꦁꦒꦺꦴꦁꦄꦴꦁꦒꦺꦴꦁ ꦄꦴꦁꦒꦺꦴꦁꦄꦴꦁꦒꦺꦴꦁ d. i. *Fragmenten* (of *bloemlezing*) *uit de B. J. Kw., met Javaansche verklaring.* De taal der verklaring verschilt evenwel, in woorden en grammatische vormen, vrij sterk van 't geen wij onder *Javaansch* gewoon zijn te verstaan, en schijnt, behoudens de inmenging van veel Kawi-woorden, een tongval van oostelijk Java te zijn, vanwaar het HS. afkomstig is. Ook de spelling wijkt in vele opzigten van de anders gebruikelijke af, o. a. door de elisie van de korte *a* of *ĕ*, niet alleen in woorden als ꦲꦩ maar ook

(1) Iets dergelijks laat zich vermoeden uit eene misstelling in de inhoudsopgave van pd. 290/96. Er wordt daar namelijk bij herhaling gesproken van *blinde rasaksa's*, terwijl in 't Kw. geen spoor van die blindheid te vinden is. Ik onderstel dus, dat de inlandsche uitlegger het Kw. woord *raksasa* (d. i. reus) door het thans meer gebruikelijke *boeta* wedergegeven of verklaard heeft, doch dit door den Engelschen vertaler met het Maleische *boeta*, dat blind beteekent, verward is.

in reduplicaties ([illegible] [illegible] [illegible]), waar toch de vokaal tusschen de consonanten onmisbaar is, om de reduplicatie te doen hooren. Overigens is 't verschil van dialect niet zoo groot, dat de verklaring er geheel onverstaanbaar door worden zou voor hem, die de taal van midden-Java kent.—De inhoud bestaat uit 113 kleine fragmenten, ieder van een paar verzen of strophen, te zamen 123 strophen, dus door elkander ongeveer eene van de zes, die de *B. J. Kw.* bevat. Die verhouding is evenwel ver van standvastig; soms vindt men verscheidene strophen achtereen verklaard, elders geheele zangen (bv. de vier eerste) overgeslagen. Ook is de juiste volgorde niet overal bewaard, en soms vindt men in één fragment verzen vereenigd, die niet onmiddellijk bij elkander behooren. Wat de keus der verklaarde plaatsen bepaald heeft, is moeijelijk na te gaan: het zijn niet juist de schoonste, treffendste of belangrijkste plaatsen, en helaas ook niet juist die 't meest behoefte hadden aan verklaring; welligt slechts die, welke de schrijver het best kende en meende te verstaan. Ieder fragment heeft een opschrift in 't Jav., dat den inhoud te kennen geeft (bv. [illegible]); daaronder volgt de Kw.-plaats zelve, en daarna eene herhaling van de Kw.-woorden, een voor een verzeld van de Javaansche verklaring. Bij bekende eigennamen of andere woorden, die geene verklaring behoeven, vindt men somtijds het woord zelf herhaald, meermalen echter eene omschrijving of een synoniem, dat dan niet zelden nog minder bekend is dan 't woord zelf (bv. [illegible] verklaard door [illegible] [illegible] door [illegible]); nu en dan ook de verklaring vervangen door eene algemeene uitdrukking als [illegible] d.i. *zijn naam*, *de naam er van*, of [illegible] *reeds genoemd*, hetgeen dan zooveel beteekent als: *verklaart zich zelf*, *behoeft geene verklaring*. De tekstwoorden zelve zijn gansch niet naauwkeurig overgenomen, dikwijls zelfs bij de herhaling weder gewijzigd; de verklaring menigmaal blijkbaar onjuist, en over 't algemeen zonder veel zorg voor den zamenhang ter neder geschreven. Dit laatste maakt de verklaring minder dienstig voor het begrip van den zin, maar tevens ook minder verdacht, van naar de eischen van 't verband geplooid of verzonnen te zijn, ofschoon dit toch ook wel meermalen geschied zal zijn. Ten slotte is dit geschrift, bij al zijne gebreken, toch weder eene nuttige bijdrage tot onze hulpmiddelen. Het schijnt bij inlanders in eenig aanzien te staan, en vrij algemeen verspreid te zijn; want ik heb er verscheidene afschriften of navolgingen van aangetroffen, tot welke laatste ook ons HS. N schijnt te behooren. Het HS. L zelf is, volgens eene aanteekening op het voorblad, aangevangen op Maandag 29 *Rĕdjĕb* van 't jaar *Djimawal* 1717, d. i. 4 April 1791, dus betrekkelijk vrij oud. Het schrift is niet zeer duidelijk. Een ander exemplaar, naar een HS. van *Grĕsik* (waarschijnlijk L zelf) afgeschreven, maar vol fouten, die bewijzen, dat de schrijver het niet goed lezen kon, bevindt zich onder de nagelatene HSS. van den Heer VAN DEN HAM. Ook heb ik voor mij zelf een naauwkeurig afschrift van L doen vervaardigen.

M: een HS. in fol., behoorende tot de nalatenschap van den heer V. D. HAM, en bevattende 't begin van den tekst, tot en met XV, 24 (236 strophen); volgens eene inscriptie

op het voorblad afgeschreven naar een Madureesch HS. in 't bezit van den heer GERICKE. Ook van dit HS. (M) is een afschrift in mijn bezit.

N: een HS. in fol., in mijn bezit, bevattende den tekst van 't begin af tot XXIV, 3 (402 strophen), met interlineaire vertaling in 't Javaansch (?), besloten met eenige strophen, die niet tot den tekst behooren, en eene lofspraak schijnen te bevatten op zekeren *Nararjå Basoeki* KRĔTÅ NAGÅRÅ, zijnde waarschijnlijk de Vorst (Regent van *Basoeki*?), voor wien 't geschreven werd. Het schrift is zeer slordig en vol fouten; de vertaling in dezelfde taal als die van L, en blijkbaar met deze naauw verwant, daar de plaatsen, die in beide voorkomen, bijna woordelijk gelijkluidend zijn, ofschoon altijd nog met genoeg verschil, om de vergelijking te beloonen. Het waarschijnlijkst acht ik, dat N afkomstig is van een' lateren commentator, die de afgebrokene verklaringen van L, volgens een ander HS. met eenigzins afwijkende lezing, op denzelfden voet aangevuld heeft, om het werk volledig te maken, maar daarmede halverwege is blijven steken. Het verschil in vorm, daar in N de verklaringen doorloopend tusschen de regels van den tekst geschreven zijn, brengt mede, dat de woordscheiding hier minder duidelijk is. Ook zijn er niet zelden woorden in de verklaring overgeslagen; en soms duidt de verklaring eene andere lezing aan, dan er in den tekst boven staat. Overigens is 't hier, even als in L, slechts eene verklaring der woorden, met weinig of geene zorg voor den zamenhang.

B*, C*, D* enz. beteekenen veranderingen in de MSS. B, C, D enz. door eene latere hand gemaakt.

Als bijkomende hulpmiddelen moet ik nog noemen:

O: eene volledige Nederduitsche vertaling van de *B. J. Måtjå-pat* in HS. De verdienstelijke schrijver heeft tot mijn leedwezen uitdrukkelijk verlangd onbekend te blijven; en ik zie mij daardoor tevens verhinderd, andere bijzonderheden omtrent dit HS. mede te deelen, die het geheim zouden kunnen verraden. Ik moet dit geheim te meer eerbiedigen, dewijl het werk slechts tot eigene oefening vóór vele jaren is opgesteld, en nooit voor openbaarheid bestemd geweest. Intusschen mag ik niet verzwijgen, dat ik het bij mijne vertaling aanhoudend en met veel nut geraadpleegd heb, en dat ik dikwijls, wanneer eene andere opvatting mij aanvankelijk verkieslijk scheen, later, bij rijper nadenken, gedrongen werd, tot die van mijn' anonymen voorganger terug te keeren. Ik moest daarbij zijn diep en helder inzigt in de taal en den geest van den Jav. dichter te meer bewonderen, dewijl hij, buiten de vergelijking van een paar HSS. van dezelfde omwerking, door geene kritische onderzoekingen werd voorgelicht, en zelfs, gelijk boven is aangemerkt, geene kennis schijnt te hebben gehad van 't bestaan der andere omwerking, in Kw. maten, waaraan ik zoo menige opheldering te danken had (1). Bij die vertaling is over 't geheel het HS. B, met de daarin aangeteekende veranderingen, gevolgd. Sommige afwijkende lezingen, uit een of meer andere HSS. overgenomen, zijn door den schrijver in zijne aanteekeningen (zie hieronder, lett. P) opgegeven; maar buitendien getuigt de

(1) Zie boven, bl. 22.

vertaling van een groot aantal stilzwijgende afwijkingen, die doorgaans eene merkwaardige overeenstemming toonen met de lezingen van onzen cod. A, waar deze van B en C afwijkt. Evenwel bestond deze vertaling lang, voordat A in 't licht verscheen, en ik vind ook geen' grond om te onderstellen, dat hetzelfde HS., waarnaar A is afgedrukt, ooit in 't bezit van den vertaler zou geweest zijn. Zoo heeft die vertaling dan ook eene bijkomende waarde voor de kritiek van den tekst, en wordt zij deswegen niet zelden in de *Kr. aant.* aangehaald.

P: eenige aanteekeningen in HS., bij de vorige vertaling behoorende, en van dezelfden oorsprong; deels van kritischen, deels van explicativen aard.

R.: zie boven, bij lett. K.

W. of B. J. W.: *De Brâtâ-joedâ enz. in Jav. proza verkort door C. F. Winter Sr., uitgegeven door T. Roorda, Amsterdam*, 1845, welk werkje gegrond moet zijn op een' tekst van dezelfde omwerking als de onze, maar die met geen' der genoemde volkomen overeenstemt (misschien nog wel het meest met A), en daarom nu en dan in de *Kr. aant.* is aangehaald.

T beteekent den door mij uitgegeven' tekst.

Omtrent het gebruik, dat ik van al de opgenoemde bronnen gemaakt heb, diene 't volgende tot toelichting.

Uit de codd. A, B, C zijn nagenoeg alle wezenlijke varianten in de *Kritische aanteekeningen* opgenomen, mét bijvoeging hier en daar van 't geen in O, P en W ter zake dienende gevonden werd. Uit D, E (de omwerking in Kw. maten) is aangehaald, wat voor de keus tusschen de lezingen van onze omwerking of voor de opvatting van den zin van invloed kon zijn; voor 't overige geene geheel afwijkende lezingen, dan die van bijzonder belang schenen.

In 't algemeen is bij de bepaling van den tekst de meerderheid der codd. van nieuwere omwerking, inzonderheid van *MP.* (*Mâtjâ-pat*) gevolgd, met inachtneming evenwel van 't meerder of minder gezag, dat aan sommige scheen toe te komen. Van de absolute magt des uitgevers heb ik gemeend slechts een matig gebruik te moeten maken, en mij niet te veel te mogen toegeven in 't kiezen van die lezingen, welke op zich zelve de meest gepaste schenen. Het was toch niet zoozeer mijn doel, om de omwerking der *B. J.* in *MP.* tot de meest mogelijke volkomenheid te brengen, als wel om haar zoodanig weder te geven, als zij geacht moet worden in de meerderheid der HSS. te bestaan. Die meerderheid laat zich uit het beperkte aantal codd., dat het toeval mij in handen bragt, vooral bij de onzekerheid hunner onderlinge verhouding, nog maar zeer gebrekkig beoordeelen; en 't is te verwachten, dat vele lezingen, die ik nu op gezag der meerderheid verworpen heb, bij vergelijking van een of twee HSS. meer op denzelfden grond den voorrang zouden verkregen hebben. Hoever men evenwel die vergelijking mogt willen voortzetten, het zou altijd slechts eene schier werktuigelijke benadering blijven van eene onbereikbare uitkomst. Want met het oog op den aard en de gesteldheid der omwerkingen is hier aan de herstel-

ling van een' zuiveren, oorspronkelijken tekst in 't geheel niet te denken, en ook zelden of nooit gelegenheid, om door eene gelukkige gissing de ware lezing terug te vinden. Het zal daarom evenwel niet overtollig geacht worden, dat ik eenige handschriften van beide omwerkingen vergeleken heb, en ik kon ook moeijelijk besluiten, een hulpmiddel, dat vóór de hand lag, ongebruikt te laten. Welligt had ik spaarzamer kunnen zijn in 't mededeelen van de gevondene varianten; doch ook hierin was het moeijelijk, eene voldoende grens te vinden, en ik meende voor alsnog niet te veel van 't vertrouwen mijner lezers te mogen vergen. Bij de bewerking voor den druk heb ik getracht het min beduidende terug te houden; maar ligtelijk is toch het een en ander blijven staan, wat zonder nadeel had kunnen gemist worden.

Bij de vergelijking van de handschriften der omwerking deed zich al spoedig behoefte gevoelen, om ook de *B. J. Kw.* te raadplegen. Ik deed dit in 't eerst slechts nu en dan, wanneer er bijzondere aanleiding toe bestond, maar werd, deels door verrassende ontdekkingen, deels door nieuwe twijfelingen, steeds verder in dat onderzoek voortgelokt, en weldra tot de overtuiging gebragt, dat eene doorgaande vergelijking van den grondtekst onmisbaar is voor eene grondige behandeling van *B. J. Djarwå*, en tevens het belangrijkste, wat hier de kritiek te doen heeft. Die vergelijking toch helpt niet alleen in menig geval van twijfel omtrent de lezing van de omwerkingen onze keus bepalen, maar leert ook de wijze kennen, waarop die omwerkingen ontstaan zijn, en doet de afwijkingen, die daarbij hebben plaats gehad, de feilen en duisterheden, die er het gevolg van waren, opmerken en verklaren. Hierin ligt tevens de eenige ware opheldering van menige plaats in de omwerkingen, welke in zich zelve geene gezonde verklaring toelaat, en den naauwgezetten uitlegger in hopelooze verlegenheid houdt, zoolang hij niet bewezen ziet, dat hij werkelijk niets dan een' bedorven zin voor zich heeft, en hoe die door vervalsching en misvatting uit den grondtekst ontstaan is. Het is dus niet genoeg, een algemeen denkbeeld te hebben van de verhouding tusschen den grondtekst en de omwerkingen: die verhouding moet zooveel mogelijk voor iedere plaats worden aangewezen, of men zal bij 't verklaren van de omwerking steeds in het duister blijven rondtasten.

Ongelukkig is de grondtekst geschreven in eene taal, voor wier regt verstand ons nog de noodwendigste hulpmiddelen en beginselen van kennis ontbreken. Het gebruik der grammatikale vormen, de woordvoeging, de gebruikelijkste partikelen liggen nog grootendeels in het duister; en van de inlandsche woordenlijsten, die buitendien alle hoogst onvolledig en weinig te vertrouwen zijn, is, zoover ik weet, nog niets noemenswaardigs in 't licht verschenen. Om mij niet verder in te algemeene stellingen te wagen, wil ik hier slechts bijvoegen, dat ik voor de lezing der *B. J. Kw.*, buiten 't weinige, wat daarvoor in 't *Jav. Ned. Woordenboek* van GERICKE en ROORDA te vinden is, geene andere hulpmiddelen had dan hierboven onder de HSS. zijn opgenoemd, en wat verder de overeenkomst met het hedendaagsch Javaansch en Maleisch of de toevallig bekende of ontdekte Sanskritsche oorsprong mij aan de hand gaf. Over 't algemeen moest ik dan ook, om iets van den algemeenen zin van 't *Kawi* te vatten, vlugtig over vele duistere woorden, zelfs

zinsneden, heen lezen, en de meer bekende in gedachte aanvullen met hetgeen de zamenhang scheen te vereischen. Zóó zijn ook de inlandsche uitleggers te werk gegaan, en daardoor in zoovele grove misvattingen vervallen. Bij 't aanwijzen daarvan staan wij door dezelfde handelwijze aan gelijke dwalingen bloot, en kunnen die zelfs door meer oordeel en behoedzaamheid bezwaarlijk geheel ontgaan. Dat gevaar werd voor de tweede helft van de *B. J. Kw.* nog verhoogd door de verregaande onzekerheid van den tekst, dien ik voor die helft grootendeels slechts uit de gebrekkige HSS. F en G kende. Ik heb vergeefs getracht, er meerdere te bekomen (*).—Buiten dit alles ligt bij de vergelijking van de *B. J. Kw.* met de omwerkingen nog eene bijzondere moeijelijkheid in de verschillende zamenstelling en volgorde, waardoor men ligt van 't spoor geleid en tot valsche gevolgtrekkingen gebragt wordt. Men meent bijv. eene afwijking te ontdekken tusschen eene plaats van de omwerking en die, welke daaraan in 't Kw. oppervlakkig schijnt te beantwoorden, terwijl nogtans de ware grondtekst elders, soms op aanmerkelijken afstand, schuilt, en de omwerking regtvaardigt of althans beter verklaart. Ik heb al die gevaren te dikwijls ondervonden, om ze mij te ontveinzen; maar zij konden mij niet doen besluiten, om de *B. J. Kw.* als een gesloten boek ter zijde te laten. Integendeel heb ik haar aanhoudend geraadpleegd, en vond mij daarvoor beloond door menige belangwekkende uitkomst. Voorzeker mogen die uitkomsten niet dan met bijzondere behoedzaamheid worden aangenomen; maar behoudens die voorwaarde dragen zij zooveel bij, om onze omwerking in 't ware licht te stellen, dat het m. i. eene kwalijk begrepene naauwgezetheid zou zijn, om ze, op grond van onze onvoldoende kennis van 't Kawi, geheel buiten aanmerking te laten. Ik heb dan ook in mijne *Kritische aanteekeningen* eene ruime plaats aan die vergelijking met den grondtekst gegund, en er geen bezwaar in gevonden, er ook plaatsen uit aan te halen, die ik slechts ten deele verstond, wanneer dat gedeelte eenige nuttige inlichting scheen te bevatten. Men verwachte of zoeke dus noch in de aanteekeningen zelve, noch in de achtergevoegde woordenlijst eene volkomene verklaring van al de aangehaalde Kw.-plaatsen. Ik heb mij slechts voorgesteld, den lezer, die met mij in de vergelijking van den grondtekst belang mogt stellen, in dat onderzoek te gemoet te komen met al, wat mijne beperkte hulp-

---

(*) Onder anderen deed ik daartoe in Mei 1854 eene poging bij de Directie van 't Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, naar aanleiding van 't berigt, in haar Verslag over 1850/52, in Deel XXIV van 's Genootschaps *Verhandelingen* voorkomende, wegens eene talrijke verzameling oude HSS., die in haar bezit gekomen, en waarvan 't onderzoek aan haar' Adjunct-Bibliothecaris den heer FRIEDERICH opgedragen was. Ik verzocht de Directie, mij door tusschenkomst van dien geleerde, met wien ik mij gaarne in betrekking gesteld zag, te doen weten, of er onder die HSS. ook iets te vinden was, wat mij bij de bewerking van de *B. J.* van dienst kon zijn, en kreeg daarop ten antwoord, dat tegen dat verzoek geene bedenkingen bestonden. Daar bleef het echter bij; en twee latere brieven, waarin ik de Directie aan mijn verzoek herinnerde, bleven niet alleen zonder uitwerking, maar zelfs zonder antwoord! Eerst in October 1857, nadat ik de zaak reeds lang had opgegeven, en de *Krit. aant.* grootendeels waren afgedrukt, vernam ik van den heer FRIEDERICH zelf, dat er zich geen HS. van de *B. J. Kw.* in 't bezit van 't Genootschap bevond.

middelen mij in staat stelden te geven, zonder de noodzakelijke grenzen van deze uitgave te buiten te gaan. Die grenzen lieten mij niet toe, iedere aanhaling uit het Kw. breedvoerig te behandelen, en aan te toonen, wat ik er van meende te verstaan, en er uit te mogen afleiden. In den regel moest ik al, wat tot de woordverklaring betrekking had, voor het woordenboek besparen, en mij in de aanteekeningen bepalen tot eenvoudige aanhaling van de betrekkelijke Kw.-plaatsen, met bijvoeging van de inlandsche uitlegging, zonder in 't minst geacht te willen worden, die voor juist of voldoende te houden; soms heb ik eenige opmerkingen daaromtrent gewaagd, of de verhouding tot de omwerkingen nader aangewezen, soms ook, waar dit mogelijk en dienstig scheen, den algemeenen zin van den grondtekst omschreven, slechts uiterst zelden eene eigenlijke vertaling beproefd. Mogt ik mij ook bedrogen hebben ten aanzien van 't nut en de gepastheid van zoodanige aanwending van eene gebrekkig gekende bron, ik hoop althans, door de wijze, waarop ik het beproefd heb, niet aan 't verwijt van ligtvaardigheid te zullen blootstaan, en zal mij overigens de daaraan bestede moeite niet beklagen, indien zij slechts tot voorbereiding strekken mag voor eene afzonderlijke kritische bewerking van de *B. J. Kawi*, waaraan ik later mijne krachten hoop te beproeven. Dan zal het ook de tijd zijn, om de taalkundige vormen en prosodische regels van 't Kw. tot bepaalde punten van onderzoek te maken, hetgeen ik voor alsnog heb moeten ter zijde laten, om mijne aandacht niet te zeer te verdeelen.

Wat verder de uiterlijke inrigting der *Kritische aanteekeningen* aangaat, zullen de volgende aanmerkingen genoegzame opheldering geven.

Aan 't hoofd van iederen zang vindt men de overeenkomstige plaatsen der verschillende *codices* opgegeven, in cijfers, die de zangen, strophen en verzen aanduiden. Voor 't Kawi zijn daarbij ten overvloede nog de doorloopende getallen van strophen (zonder afdeeling in zangen) gevoegd, volgens de lezing, die voorloopig als de echte en volledige werd aangenomen, en die als zoodanig in 't algemeen, waar 't noodig was, door het teeken *Kw.* van de afwijkende lezingen der verschillende codd. onderscheiden is. In 't latere gedeelte, waar de cijfers van K (den tekst van RAFFLES) van die der overige codd. afwijken, zijn die van K ook daarnevens opgegeven, wat echter, bij de onvoldoende afdeeling der inhoudsopgaven aldaar (zie boven, onder letter K), niet altijd met naauwkeurigheid geschieden kon. Zulke aanwijzingen omtrent onuitgegevene HSS., die slechts enkelen in handen komen, mogen oppervlakkig vrij overtollig schijnen; maar behalve dat althans de Kawi-tekst, zoo ik vertrouw, wel te eeniger tijd in druk verschijnen zal, is 't ook dikwijls tot regt verstand der aanteekeningen noodig, dat men de volgorde der aangehaalde plaatsen duidelijk vóór oogen hebbe. Dit was inzonderheid van belang voor 't Kw., waarvan ik dan ook bij iedere aanhaling het juiste cijfer van strophe en vers heb opgegeven, terwijl het cijfer van den zang, dat uit het opschrift te kennen is, tot meerder gemak nog op elke bladzijde bij de eerste aanhaling herhaald is.

De cijfers ter linkerzijde, nevens de aanteekeningen, geplaatst, duiden de plaatsen van onzen tekst (T) aan, waarop iedere aanteekening betrekking heeft. Betreft deze slechts

één of enkele woorden van de aangehaalde plaats, dan zijn die woorden voluit en met groote letters vóór aan de aanteekening geplaatst. Waar die nadere aanwijzing ontbreekt, is de geheele plaats bedoeld. Wat vervolgens uit andere codd. eenvoudig, zonder nadere aanwijzing, daarnevens geplaatst is, moet in den regel geacht worden, aldaar voor de lezing van T geheel in de plaats te komen. Waar dit, uit hoofde van verschillenden zamenhang of anderszins, minder bepaald het geval is, of slechts eene vergelijking bedoeld wordt, is dit, voor zooveel noodig, steeds uitdrukkelijk aangewezen, veelal slechts door het voorgeplaatste *vgl.*

Na de afwijkende lezingen uit de codd. van onze omwerking, met de kleine Jav. letter gedrukt, vindt men steeds aangeduid, welke codd. met T overeenstemmen, waarmede evenwel alleen overeenstemming ten aanzien van 't punt in geschil bedoeld wordt, zonder dat er uit volgt, dat juist al de woorden gelijk zijn. Waar alleen de andere omwerking (D, E) en niet de onze (A, B, C) vermeld is, wordt de laatste verstaan, met T overeen te stemmen; maar de verzwijging van de eerste beteekent alleen, dat de vergelijking daarvan niets ter zake dienende heeft opgeleverd.

De afkorting van Jav. woorden met het teeken °, waarvan ik het gebruik aan de Sanskritsche werken van Bopp ontleend heb, zal, zoo ik vertrouw, nergens tot twijfel aanleiding geven, mits men slechts in 't oog houde, dat in codd. van dezelfde omwerking het aantal syllabes van overeenkomstige plaatsen, ongeacht het verschil in lezing, steeds gelijk is, buiten toevallige omstandigheden, als schrijffouten of eene afwijking in dichtmaat, waarop dan steeds uitdrukkelijk gewezen is. Overigens vlei ik mij, dat het gebruik van dit teeken zelfs aan de duidelijkheid bevorderlijk is, door terstond de aandacht te bepalen bij het punt, waar het op aankomt.

Voor aanhalingen uit het *Kawi* is insgelijks de groote Jav. letter gebruikt, eensdeels tot onderscheiding van de veelal daarnevens gevoegde Javaansche verklaring, en ten andere, dewijl het klein Jav. alphabet voor 't Kawi verscheidene noodwendige teekens mist, hetgeen met het groote alphabet althans in mindere mate 't geval is, schoon ook dit niet voorzien is van al, wat tot eene behoorlijke orthographie van Kawi-werken vereischt wordt (1). Wat

---

(1) Misschien kan het tot voorziening in die behoefte, welke bij toenemende beoefening van 't Kawi zeer hinderlijk worden zou, bevorderlijk zijn, de ontbrekende teekens hierbij op te geven. Ik volg daarbij de inlichtingen van den boekdrukker, zonder voor de volkomene naauwkeurigheid in te staan.

In beide alphabetten mist men, geheel of ten deele, de teekens tot zamenstelling 1°. van ondergeplaatste *pasangan's* (ꦴ ꦵ ꦶ enz.) met den *pasangan* ꦺ, en kan dus bv. *Paṇḍwangsa* met Jav. letters niet anders gedrukt worden dan ꦥꦟ꧀ꦝꦮꦁꦱ꦳ of ꦥꦟ꧀ꦝꦾꦁꦱ꦳, 2°. van kapitale onderstaande *pasangan's* met ꦾ en ꦿ, bv. in *adbhoeta* ꦄꦢ꧀ꦨꦸꦠ꦳, 3°. van ꦲ met ꦾ, bv. in *bjoéha.*

In 't kleine alphabet ontbreken bovendien nog 4°. de teekens ꦾ (voor *pasangan's* en *pénkal*), ꦼ ꦽ ꦾ; 5°. de zamenstellingen van de meeste *pasangan's* met ꦲ ꦤ ꦮ, 6°. die van ꦭ en ꦴ met ꦺ; 7°. van ꦏ ꦛ ꦞ (=ꦜ?) met ꦲ ꦤ bv. in ꦏꦁꦱꦴꦭꦺꦴꦁ, doordien de neêrhaal van eerstgenoemde teekens hunne verbinding met de laatste verhindert.

evenwel in dit opzigt aan de Kw.-plaatsen in mijne aanteekeningen ontbreekt, is voorzeker slechts voor een gering gedeelte aan gebrek van druktypes te wijten. Bij de verregaande onregelmatigheid der spelling in al mijne Kw.-codd. heb ik mij moeten vergenoegen, met die regels, welke in betere Kw.- HSS. opgemerkt en tot nog toe met voldoende zekerheid in 't licht gesteld zijn (1), zooveel doenlijk in acht te nemen. Reeds dit vordert echter meer speciale kennis, zoowel van de Indische als van de Polynesische bestanddeelen der taal, dan mij ten dienste stond. Wat de eerste aangaat, heb ik slechts enkele malen WILSON's Sanskrit-Engelsch woordenboek kunnen raadplegen, en voor 't overige, buiten de etymologische opgaven in GR., en wat LASSEN, V. BOHLEN enz., inzonderheid voor de eigennamen, nog opleverden, mij doorgaans van BOPP's *Glossarium Sanscritum* (Berlijn 1847) bediend. Dat ik ook in 't geen mij uit die bronnen bekend kon zijn, meermalen, vooral in 't begin van de *Krit. aant.*, tegen de oorspronkelijke spelling gezondigd heb, zal welligt verschooning vinden bij hen, die bij ervaring weten, hoeveel zorg en aandacht het vermijden van die fouten vereischt, en die mijne schrijfwijze alleen beschouwen als eene poging, om de ware spelling zooveel mogelijk te naderen, zonder eenige aanspraak, om die te willen voorschrijven. Ik zal mij dan ook voor alsnog onthouden van nadere verklaringen omtrent de regels, die ik voor de spelling van 't Kw. gevolgd heb, en ook daarmede liever wachten, tot ik mij meer opzettelijk met het Kw. zal kunnen bezig houden.

Voorts zijn in die aanhalingen de Kw. woorden, in zoover dit mij mogelijk was, vaneen gescheiden. Ik meende mij door de vrees, om daarin nu en dan mis te tasten, niet te moe-

---

Sommige van de opgenoemde combinaties zouden zeker moeijelijk zóó zijn zamen te stellen, dat zij in druk niet te veel ruimte innamen; ook komen de meeste zelden, sommige waarschijnlijk nooit te pas; welligt ontbreken er ook nog enkele, die hier niet zijn opgenoemd; doch met dat al kan deze opnoeming haar nut hebben, om ten naaste bij aan te duiden, wat in aanmerking zal dienen te komen, als er eens aan gedacht wordt, om in de behoeften van eene goede Kawi-spelling te voorzien.

(1) Het volledigst, zoover ik weet, door den heer FRIEDERICH, bij de uitgave van de *Oesana Bali*, in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, Jaargang IX, Deel III, blz. 249, vlgg., en bij de *Ontcijfering der inscriptiën te Kawali*, in het *Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde*, Jaarg. II, Deel I, in de noot op blz. 160.— Het gebruik van het teeken ꦴ (*raswå*) heb ik gemeend, in afwachting van nadere toelichting, te moeten beperken tot aanduiding van de lange *å* in woorden van Sanskritschen oorsprong of ingeval van zamentrekking, en tot vervanging van eene weggelaten consonant na de korte *ĕ*, bv. in ꦄꦺꦴꦲꦶ꧈ Het teeken ꦵ tot aanduiding van den Sanskr. tweeklank *ai* (en *au*?) heb ik voorloopig ter zijde gelaten, dewijl het nog niet voldoende uitgemaakt schijnt, in hoever dat gebruik (inzonderheid voor de *au*) door goede HSS. geregtvaardigd wordt. De ꦾ heb ik bepaaldelijk als vertegenwoordiger van de Skr. *djnj* aangenomen, na het vermoeden van Prof. ROORDA (*Jav. grammatica*, blz. 36, onderaan) in mijne HSS. genoegzaam bevestigd te hebben gevonden. De korte *ĕ*, die in de HSS. zeer dikwijls, en in sommige vormen (bv. den causatief-imperativen uitgang ꦔꦁ = ꦩꦺꦩꦤ) genoegzaam altijd wordt uitgelaten, heb ik, althans in 't latere gedeelte van mijn werk, overal hersteld, waar zij door de dichtmaat vereischt wordt.

ten laten terughouden van die poging, om het *Kw.* iets meer leesbaar te maken, te minder, dewijl zij niemand verhinderen zal, eene betere woordscheiding te beproeven, even goed als of de woorden nog aaneen geschreven waren. Ik heb daarom zelfs in twijfelachtige gevallen veelal eene gissing gewaagd, vooral wanneer die twijfel zich bepaalde tot de juiste grensbepaling tusschen woorden, wier hoofddeelen overigens duidelijk genoeg gescheiden waren. Voor de plaatsen, die in L voorkomen, heb ik mij doorgaans aan de daarbij aangewezene scheiding gehouden, of in geval van afwijking mij deswegen verklaard. Zamengetrokkene woorden zijn, waar het kon, met behulp van eene apostrophe gescheiden (bijv. ꦫꦪꦺꦴ ꦲꦶꦁ ꦱꦶꦩꦺꦴ ꦲꦤꦶ), elders vereenigd gelaten (bv. ꦫꦏꦫꦫꦪꦺꦴꦫꦏꦫꦤ voor ꦫꦏꦫꦤ ꦏꦪꦫꦏꦫꦤ, ꦫꦏꦺꦴꦲꦶꦤꦶ voor ꦫꦏꦺꦴꦲꦶ ꦏꦺꦴꦤꦶ); dit laatste is ook soms geschied, waar de scheiding mij geheel onzeker voorkwam. In 't algemeen kan dus het ontbreken van scheiding niet als bewijs gelden, dat ik het zamengevoegde voor één enkel woord hield.

Varianten van de verschillende Kw. codd. onderling konden, zonder in al te grooten omslag te vervallen, niet zoo uitvoerig worden opgegeven, als bij eene afzonderlijke bewerking van 't Kw. zou behooren te geschieden. Het noodzakelijkste is evenwel gewoonlijk tusschen haakjes vermeld, en alsdan onder *Kw.* meer bepaaldelijk de eerste, buiten de *parenthesis* staande, lezing verstaan.

Bij de meeste Kw. plaatsen zijn de aanwezige verklaringen van de inlandsche uitleggers G, L, N, soms ook die van F (namelijk de in dat HS. met potlood tusschen geschrevene woordverklaringen) en van R., opgegeven. L en N zijn daarbij, als genoegzaam gelijkluidend, doorgaans vereenigd, en de enkele meldenswaardige afwijkingen tusschen haakjes ingelascht. Ook in die verklaringen zijn, om de vergelijking met het Kw. gemakkelijker te maken, de woorden, in zoover tot dat einde dienstig was, vaneen gescheiden, maar de zoodanige vereenigd gelaten, die gezamenlijk tot verklaring van één Kw. woord strekken. Bij verklaringen, aan G ontleend, kwam die woordscheiding minder te pas, dewijl zij minder woordelijk het Kw. volgen. Over 't algemeen is evenwel bij die aanhalingen uit G bij voorkeur de eerste, meest woordelijke, verklaring gevolgd, soms eenigzins gewijzigd naar de tweede, of, waar 't verschil grooter was, deze tusschen haakjes bijgevoegd. Waar de uitleggingen van G met die van L en N op ééne plaats zamentroffen, zijn zij zooveel mogelijk insgelijks in ééne verklaring zamengetrokken, met aanwijzing van de meest wezenlijke verschillen. Men kan zich evenwel verzekerd houden, dat daarbij niet te veel vrijheid gebruikt is.

De vertaling is tegelijk bestemd voor hen, die den inhoud der *B. J.* willen leeren kennen, zonder zich in de studie van 't oorspronkelijke te verdiepen, en tot een hulpmiddel voor hen, wier hoofddoel in die studie gelegen is. Wat daarbij tot toelichting noodig scheen, en elders geene betere plaats vinden kon, is in aanteekeningen aan den voet der vertaling toegevoegd. Dezulke, waar, in stede van cijfers, andere renvooi-teekens (als * § enz.) vóór staan, zijn uitsluitend bestemd voor de tweede klasse van lezers, de taalbeoefenaars. Dezen moet ik overigens voor de juiste beteekenis der enkele woorden naar het Woordenboek en

't Bijvoegsel op het Woordenboek, dat deze uitgave verzelt, verwijzen, en, wat den zamenhang aangaat, hen tevens in zoover met de Javaansche taal bekend onderstellen, dat eenige vrijheid in de woordvoeging der vertaling hen niet verhinderen zal, om er hunne opvatting van den tekst meê te vergelijken. Evenwel verwachte men niet, alle duistere punten door vertaling of woordenboek opgehelderd te vinden. Zeer veel toch, zoowel in woorden en uitdrukkingen als in den zamenhang, is mij zelf, ondanks alle nasporingen en navragen, duister of twijfelachtig gebleven. Wat de kunde en dienstvaardigheid van den heer C. F. Winter Sr. alhier, de gewone vraagbaak van elk, die iets tot de Jav. taalstudie wil bijdragen, vermogt te geven, heeft ook aan deze uitgave niet ontbroken. Maar niet alle vragen vonden ook bij hem een beslissend of geheel bevredigend antwoord. Dikwijls moest hij zich bepalen tot mededeeling der verklaringen van inlanders — inzonderheid van Rånggå Warsitå, zijn' leermeester in 't Kawi —, voor wier juistheid hij zelf niet kon instaan, en die dan ook maar al te dikwijls aan de verdenking onderhevig zijn, van naar de behoefte van den plaatselijken zamenhang verzonnen of verwrongen te zijn. Die behoefte is evenwel in vele gevallen zoo onbepaald, dat onderscheidene zeer uiteenloopende verklaringen er even goed aan voldoen kunnen. Vandaar voorzeker het dikwijls verregaand verschil tusschen de uitleggingen, die ik van deze zijde, of ook onmiddellijk van Javanen (inzonderheid van mijn' schrijver *Mas* Djåjå Prĕmadi) ontving, en die, welke uit dezelfde of gelijksoortige plaatsen in 't *Woordenboek* van Gericke en Roorda zijn opgenomen. In zulke gevallen van onzekerheid heb ik mij in de vertaling zooveel mogelijk onzijdig gehouden, en in 't *Bijvoegsel* alles bijeengebragt, wat tot het punt in geschil betrekking had. — Menigmaal zal men ook, waar de zamenhang minder duidelijk is, in de *Kritische aanteekeningen* de oorzaak der duisterheid in eene afwijking van den grondtekst zien aangewezen. Die aanwijzing is zeker niet altijd voldoende, om de vertaling van alle verantwoordelijkheid te ontheffen. Iedere vervalschte of bedorven zin is nog geen volslagen onzin; en in den regel moet bij den omwerker, indien ook geene heldere, wel zamenhangende denkbeelden, toch eene zekere bedoeling worden ondersteld, die de vertaler op te sporen en weder te geven heeft. Maar wat niet geregeld gedacht en juist uitgedrukt is, kan ook niet dan gebrekkig vertaald worden; en men zal het dan ook moeten vergeven, dat ik in zulke gevallen er maar van gemaakt heb, wat ik kon, somtijds met inachtneming van de betere woordvoeging in de andere omwerking, wanneer die met de onze niet in bepaalden strijd was. Overigens heb ik mij geene moeite gegeven, om die zwarigheden te ontveinzen, en ze integendeel menigmaal onder de aandacht van den lezer gebragt, wat evenwel niet met elk woord van eenigzins twijfelachtige strekking geschieden kon. Dikwijls is ook de opvatting van O medegedeeld, wanneer zij mij toescheen, eenigzins in aanmerking te kunnen komen. Ik zou hiermede nog minder spaarzaam geweest zijn, indien de omstandigheden, betrekkelijk dit MS. boven aangevoerd, mij niet ten pligt gesteld hadden, er in 't openbaar slechts een zeer bescheiden gebruik van te maken. Enkele malen heb ik elke poging tot vertaling moeten opgeven, en deze door stippels vervangen, hetzij wegens de volstrekt onzekere beteekenis der woorden, hetzij wegens de duisterheid van den zamen-

hang of het geheel ontbreken van een' gezonden zin. Dat dit laatste inderdaad soms plaats vindt, indien ook niet overal, waar ik stuitte, durf ik met vertrouwen beweren. En 't heeft ook niets bevreemdends, wanneer men bedenkt, dat de poëzij voor den hedendaagschen Javaan weinig anders is dan een voertuig voor den zang, waarbij men den waren zin der woorden zoo naauw niet weegt, en den logischen zamenhang gaarne opoffert aan de vermeende welluidendheid. Eene lang volgehoudene opeenvolging van gelijke klanken (de zoogenoemde *Poerwåkanti*) schijnt voor 't inlandsch publiek meer aantrekkelijks te hebben dan de voortreffelijkste allegorie of de levendigste zamenspraak; en de dichter, die de gelegenheid schoon vindt, om in zulk eene alliteratie zijn vernuft ten toon te spreiden, zal er zich niet ligt door bedenkingen van logica van laten terughouden. Men zal er dan ook in de *B. J.* verscheidene voorbeelden van aantreffen, en zij behooren meestal tot de plaatsen, die 't moeijelijkst te vertalen zijn, en het minst die moeite verdienen. Ook in 't slot van iederen zang is de goede zin geheel ondergeschikt, en soms op belagchelijke wijze opgeofferd, aan 't gebruik, om eene aanduiding van de volgende dichtmaat in 't gedicht zelf in te vlechten. De daartoe gebezigde woorden of uitdrukkingen zijn in de vertaling cursief gedrukt, om het verband met den naam der volgende dichtmaat te doen opmerken.

Wat ik overigens van de meening des dichters verstond of meende te verstaan, heb ik getracht zoo getrouw weder te geven, als mij in dragelijk Hollandsch mogelijk was, zonder mij door de oorspronkelijke uitdrukking en woordvoeging al te streng te laten binden, of aan den anderen kant te veel toe te geven aan de neiging, om den smaak des lezers te voldoen. Ik vrees evenwel, dat ik in beide opzigten, van naauwkeurigheid en sierlijkheid, nog meer ben te kort geschoten, dan 't verschil in taaleigen noodig maakte, en houd mij overtuigd, dat eene meer volkomene heerschappij over onze taal overvloedige hulpmiddelen verschaffen zou, om de vertaling aan alle eischen beter te doen beantwoorden.

De veelvuldige inmenging van onvertaalde woorden en zinsneden uit het Kw., met de verklaringen er tusschen, zal waarschijnlijk den lezer, die geen Javaansch kent, tot grooten aanstoot zijn. Ik had dien zonder moeite kunnen vermijden, en mij zelfs veel moeite besparen, door, naar 't voorbeeld van den vertaler O, al dat Kw. weg te laten, en alleen de verklaringen, met de noodige aanvulling, over te nemen. Maar dit achtte ik over 't algemeen onvereenigbaar met het doel der vertaling. Zij zou daardoor een' zeer karakteristieken, schoon zeker niet voordeeligen, trek van 't oorspronkelijke missen, en, wat nog bedenkelijker scheen, den taalbeoefenaar juist in de moeijelijkste plaatsen omtrent mijne opvatting in 't onzekere laten.

Bij de menigte eigennamen, die in de *B. J.* voorkomen, en de ingewikkelde betrekkingen, die daarin tusschen personen en omstandigheden bestaan, zijn eenige voorafgaande inlichtingen daaromtrent onmisbaar tot regt verstand van 't gedicht. Dit voorziet zelf in die behoefte niet. Het verhaal begint, zoowel in den grondtekst als in de omwerkingen, met een tooneel, midden uit de geschiedenis der hoofdpersonen genomen, zonder eenige opheldering omtrent hunne onderlinge betrekking of de voorafgaande gebeurtenissen. Wat zich uit het vervolg des verhaals daaromtrent laat afleiden, is, vooral in 't Kawi, op verre na niet voldoende, om alles wel te doen verstaan, en ook blijkbaar niet met dat doel er in

gebragt. Al, wat de lezer daartoe noodig heeft te weten, wordt geacht, tot de algemeen bekende geschiedenis te behooren; en die onderstelling wordt eenigermate geregtvaardigd door de overlevering, die, met behulp der *wajang*-spelen, de oude mythen tot heden in levendig aandenken bewaard heeft. De dichter der *B. J. Kw.* heeft echter, naar 't schijnt, op de bestendige zuiverheid en volledigheid van die overlevering te veel gerekend, en zoo doende zelf hare verdere verbastering in de hand gewerkt, daar zijne duisterheid tot tallooze misvattingen en nieuwe dwalingen aanleiding gaf. De omwerkers doen op hunne beurt de hoofdpersonen als bekenden optreden, en zinspelen zonder toelichting op voorafgaande gebeurtenissen, of laten in hunne uitlegging de dwalingen invloeijen, die zij aan de vervalschte overlevering of aan eigene opvatting van den grondtekst ontleenden. Hieruit volgt, dat de prosopographie een zeer belangrijk deel moet uitmaken, niet alleen van de uitlegging, maar ook van de kritiek der *B. J.* Ik heb dan ook gemeend, er niet te veel zorg aan te kunnen besteden, en vind geene reden, om mij die te beklagen, al heeft zij niet in alle opzigten tot zekere en volledige uitkomsten mogen leiden. Na zorgvuldig te hebben nagegaan, wat uit de *B. J.* zelve, hetzij uit den grondtekst of uit de omwerkingen, was af te leiden, heb ik in de Indische mythen en Javaansche overlevering de toelichting en aanvulling van die gegevens gezocht, en daaruit het overzigt zamengesteld, dat, als eene inleiding, onder den naam van *Geschiedenis der Pandawa's*, hierachter volgt. Het onderwerp scheen mij op zich zelf, en voor de Jav. letterkunde in 't algemeen, van genoeg belang, om eene meer volledige behandeling te verdienen, dan anders voor de tegenwoordige uitgave noodwendig vereischt werd; terwijl bovendien eene strenge afzondering van al, wat niet dadelijk op de *B. J.* betrekking had, om zoo te spreken, de proportionele juistheid der voorstelling zou benadeeld hebben. De Indische mythen heb ik, als eerste en voornaamste bron van de kennis, die wij tot regt verstand en beoordeeling van de *B. J.* behoeven, tot grondslag genomen, en daarbij in de noten aangeteekend, wat ik uit de Jav. overlevering wist aan te voeren. Eene tegenovergestelde inrigting, met de Javaansche mythen op den voorgrond, en 't noodige uit de Indische in aanteekeningen bijgebragt, had welligt de wetenschappelijke waarde van mijn opstel verhoogd, waarvan nu de hoofdinhoud inderdaad niets anders is dan een, in ieder geval gebrekkig, compendium van zaken, die reeds tot het domein der publieke wetenschap behooren. Maar, met het oog op het eigenlijk doel der inleiding en op de behoefte van de meeste beoefenaars der Jav. taal, geloof ik, dat de door mij gekozen vorm werkelijk de voorkeur verdiende; terwijl ook uit de Jav. overlevering, in zoover zij mij bekend is, geen zoo geregeld en wel sluitend verhaal is op te maken.

Voor de kennis der Indische mythen was ik grootendeels beperkt tot de opgaven, die in 't eerste deel van C. Lassen's *Indische Alterthumskunde*, inzonderheid in hoofdstuk II en III van het tweede boek (*Vorgeschichte-* en *Geschichte der Pândava*), te vinden zijn. De strekking van dat werk brengt eene gansch andere behandeling van 't onderwerp mede, dan voor ons doel vereischt wordt. Het laat dan ook veel daarvan in het duister; en het overige is door den loop van des schrijvers beschouwingen zoozeer verspreid en ingewikkeld, dat het mij veel moeite gekost heeft, om er een eenigzins zamenhangend geheel uit

op te maken, en ik nog meermalen omtrent de volgorde en 't verband der gebeurtenissen in twijfel bleef. Ook mogt ik niet verwarren, wat aan de *Maha-barata*, en wat aan andere Indische bronnen ontleend was, en evenmin uit het oog verliezen, dat in de *Maha-barata* zelve sommige gebeurtenissen meer dan eens en op verschillende wijzen verhaald worden. Waar evenwel die verschillende lezingen van 't heldendicht elkander slechts aanvullen en niet wederspreken, heb ik ze stilzwijgend vereenigd. — Nevens deze hoofdbron heb ik o. a. gebruik gemaakt van 't meergenoemde werk van WARD, en bepaaldelijk van zijn overzigt van de *Maha-barata* (zie boven, blz. 2, noot 3). Dit overzigt noemt verscheidene gebeurtenissen op, die ik in Ls. niet vermeld vind, maar mist ook veel, wat in dezen voorkomt, zonder dat het altijd mogelijk is, beider opgaven met zekerheid zamen te voegen. Liever dan mij hieraan te wagen, wat ook bij de dorre opnoeming in WARD weinig belang zou hebben opgeleverd, heb ik gemeend, mij over 't algemeen aan Ls. te moeten houden, en daarbij slechts datgene uit WARD aan te teekenen, wat mij meest belangrijk voorkwam. — Andere bronnen, waaraan hier en daar sommige gegevens ontleend zijn, zullen, voor zooveel noodig, nader worden aangewezen. — Het kaartje, dat tot opheldering van de plaatselijke verhoudingen der Indische mythen dient, is gevolgd naar de groote en uitvoerige kaart van KIEPERT, bij het werk van LASSEN behoorende, — behoudens eene enkele aanvulling, aan dit werk zelf ontleend. (Zie *Gesch. d. Pand.* § 50, noot.)

De opgaven omtrent de Javaansche overlevering zijn grootendeels geput uit de zoogenaamde *Lakon's* of *Lampahan's*, zijnde eene beschrijving van den inhoud der mondelijk voorgedragene *wajang*-spelen. Buiten enkele daarvan, die in het *Tijdschrift voor Ned. Indië* en in het *Tijdschr. voor Ind. taal-, land- en volkenkunde* zijn in 't licht gegeven, heb ik gebruik gemaakt van eene verzameling in handschrift, afgeschreven van een MS., dat zich in 't bezit van wijlen den heer GERICKE bevonden heeft, en bevattende, in Javaansch prosa, onder den naam van *Kagoengan dalĕm ringgit poerwå*, d. i. 's Vorsten wajang-spelen uit den ouden tijd, eene reeks van 39 tafereelen uit de geschiedenis der *Pandåwå's*, van den fabelachtigen oorsprong hunner voorouders af, tot in de regering van hunne eerste opvolgers, met voorbijgang evenwel van den ganschen oorlog, die 't onderwerp van de *B. J.* uitmaakt. Zij volgen elkander over 't algemeen in tijdsorde op, in zoover namelijk, dat de gebeurtenissen in een' voorafgaanden *Lakon* beschreven, in al de volgende als verleden gedacht worden, — met enkele uitzonderingen evenwel, zoo als bv. in *Lk.* XXX en XXXIX, die slechts verschillende lezingen bevatten van 't huwelijk van ABIMANJOE met SOENDARI, hetwelk reeds in *Lk.* XXV verhaald is. Overigens sluiten zich de opeenvolgende *Lakon's* ook niet naauwkeurig aan elkander, maar laten menige gaping in de geschiedenis over. Trouwens maakt dit veertigtal slechts een klein gedeelte van de bestaande *Lakon's* uit. In de aanteekeningen van P worden er verscheidene andere aangehaald, die tot hetzelfde mythisch tijdperk betrekking moeten hebben; en de catalogus van Javaansche handschriften in 't bezit van den heer GERICKE vermeldde, indien ik mij wel herinner, niet minder dan honderd tot honderd-vijftig *Lakon's*, waaronder evenwel waarschijnlijk vele, die tot een later tijdperk behooren, en welligt ook sommige herhalingen, In ieder geval bevat de Jav. over-

levering voor ons onderwerp nog vele gegevens, die mij onbekend gebleven zijn. — Als eene bijkomende bron voor die overlevering moet ik nog noemen eene stamlijst der Javaansche en verwante vorstenhuizen in HS., door den *Radèn Ngabèhi* RÅNGGÅ WARSITÅ, en toebehoorende aan den heer WINTER. Zij is vervat in 19 bladen, en loopt van ADAM, den algemeenen stamvader van goden en menschen, door de Indische heldengeslachten heen, tot op den tegenwoordigen tijd. Voor zooveel de mythische personen aangaat, is zij waarschijnlijk grootendeels op de *B.J.*, den *Babad* (Jav. kronijken) en de *Lakon's* gegrond, maar kan daarbij, vooral dewijl wij de laatste slechts ten deele kennen, soms tot aanvulling en vergelijking dienen (1). Hetzelfde is 't geval met de verspreide opgaven in 't *Jav. Woordenboek* van GERICKE en ROORDA, dat men nu en dan zal aangehaald vinden.

In 't *Alphabetisch register van eigennamen enz.*, dat achter de vertaling volgt, is zooveel mogelijk de juiste (Indische en Javaansche) schrijfwijze van iederen naam, en, waar het van eenig belang scheen, de etymologische beteekenis opgegeven; voorts de bepaling of definitie, en de voornaamste betrekkingen van verwantschap enz., de bijnamen (in uitgestrekten zin, met inbegrip van gewone omschrijvingen, titels enz.), en de betrekkelijke plaatsen van de *B.J.* of het bijwerk. Dat register is tevens dienstbaar gemaakt aan de verklaring van uitheemsche woorden, in vertaling of aanteekeningen gebezigd, voor zoover zij daaraan behoefte hadden.

De aanduiding der oorspronkelijke schrijfwijze van Indische en Javaansche woorden in Europeesch karakter zal waarschijnlijk voor den kenner dier talen geene toelichting behoeven, en deze is voor anderen van weinig belang. Ten overvloede zij hier slechts aangeteekend, dat in 't algemeen de Hollandsche uitspraak ten grondslag is genomen; dat *j* en *y* beide denzelfden klank aanduiden, en de laatste slechts gebezigd is, waar de eerste dubbelzinnigheid zou veroorzaken (als in *dy*, *ty*, ter onderscheiding van de letters *dj*, *tj*; in *iy*, ter onderscheiding van onze vokaal *ij*); dat in Sanskritsche woorden *c* (vóór *e* en *i*) of *ç* (vóór *a*, *o* en *oe*) de eerste, zoogenoemde palatale, sibilant, *sj* de tweede of cerebrale vertegenwoordigt, en in Jav. woorden *d* en *t* de ꦢ en ꦠ, *ḍ* en *ṭ* de ꦣ en ꦡ. Om evenwel al die onderscheidingsteekens door 't geheele werk geregeld te herhalen, had onderscheidene bezwaren in, waarvan ik, buiten het gemis van een toereikend aantal geaccenteerde drukletters, alleen dit noemen wil, dat vele van die woorden, inzonderheid eigennamen, aan Javaansch, Kawi en Sanskrit gemeen zijn, en derhalve twee of drie verschillende schrijfwijzen zouden vereischen, die elkander naar eisch van den zamenhang zouden moeten afwisselen, en waartusschen in vele gevallen de keus twijfelachtig of niet wel mogelijk zijn zou. En, in zoover de bedoelde teekens alleen dienen moesten, om de oorspronkelijke schrijfwijze naauwkeurig te doen kennen, was die gedurige herhaling ook overbodig, en scheen 't mij voldoende, voor iederen naam eens vooral in 't register de noodige inlichtingen te geven. Voor 't overige heb ik in 't algemeen eene schrijfwijze gekozen, die zooveel mogelijk de Indische en Javaansche gezamenlijk, en in den eenvoudigsten vorm, vertegenwoordigde, met inachtneming alleen van die teekens, welke

(1) Eene Hollandsche vertaling van deze stamlijst bevindt zich in mijn bezit.

of tot onderscheiding van klankverwante woorden (als HIDIMBA en HIDIMBÂ, KRĔPA en KRĔPÂ) onmisbaar, of uit het oogpunt van de uitspraak ook voor den niet taalkundigen lezer van wezenlijke beteekenis zijn. Tot de laatste reken ik de *å* tot aanduiding van den eigenaardigen, naar *o* zweemenden klank (overeenkomende met die van de *a* in 't Engelsch *water*, en van de *o* in 't Fransche *or*), dien de *a* in 't Javaansch zoo dikwijls aanneemt; de *ĕ* voor de korte, stomme *e* (als in ons *de*, *ze*), de *é* en *è* voor de lange en de scherpkorte *e* (*lézen*, *wèrk*). Waar de *å* voorkomt in woorden, die 't Javaansch met het Sanskrit of Kawi gemeen heeft, moet zij geacht worden, voor eene gewone *a* (of *â*) te staan, om aan te duiden, dat deze in 't *Javaansch* met dien gewijzigden klank wordt uitgesproken. Zij is dan ook niet gebruikt, waar zulke woorden meer bepaaldelijk als Sanskrit of Kawi worden aangehaald. In de Kawi-woorden, die in de vertaling voorkomen, als uit den grondtekst overgenomen, is evenwel de Javaansche *å* gebruikt, dewijl zij in de omwerking voorzeker op Javaansche wijze moeten gelezen worden, en ook veelal met Javaansche woorden vermengd zijn. — Andere onderscheidingen, die uit het oogpunt van de uitspraak wel aanwijzing zouden verdienen (als van de geadspireerde consonanten en de lange vokalen in 't Sanskrit) heb ik evenwel gemeend, om de bovenbedoelde redenen in den regel te moeten verwaarloozen.

Wat in 't bijzonder de schrijfwijze van 't *Kawi*, ook in 't Register, aangaat, dient nog te worden aangemerkt, dat die zelden afzonderlijke aanduiding behoeft. In woorden van Indische afkomst moet over 't algemeen de Sanskritsche, en in andere de Javaansche spelling tevens voor die van 't Kawi gelden, behoudens sommige eigenaardigheden, die zich nog niet met voldoende zekerheid laten bepalen.

Wat eindelijk omtrent het *Bijvoegsel tot het Woordenboek* nog op te merken valt, zal bij dat gedeelte zelf gevoegd worden.

SOERAKARTA, *Augustus* 1858.

VERBETERINGEN en AANVULLINGEN

OP DE

VOORREDE.

Op blz. 2, in de noot (3), regel 2, voor *Bindoos* lees *Hindoos*.

„ „ 6, in de noot. Bij het hier gezegde betrekkelijk den vermoedelijken oorsprong van de tegenwoordige Jav.-Mohammedaansche tijdrekening moet ik nog eene opmerking voegen, die mij niet zonder beteekenis schijnt voor de bepaling van den tijd en de wijze harer invoering. Ware die tijdrekening op haar' tegenwoordigen voet van 't jaar 1 af geteld, of wel, gelijk beweerd is, bij hare invoering naar die onderstelling ingerigt, dan zou men moeten verwachten, dat het jaar 1 van die telling aan 't eerste van den thans gebruikelijken cyclus (*windoe*) van acht jaren (het jaar *Alip*) beantwoordde, en derhalve ieder van die tijdkringen eindigde met een jaartal, dat door 8 deelbaar was. Dit is echter het geval niet, want het eindjaar van iederen *windoe* laat bij die deeling 2 over. Deze omstandigheid nu vindt mede eene volkomene verklaring in de onderstelling, dat de invoering in 't Jav. jaar 1555 heeft plaats gehad, *zonder het loopende jaartal te veranderen;* want dat jaartal, door 8 gedeeld zijnde, laat 3 over, en beantwoordt dus volgens de tegenwoordige rekening aan 't *eerste* jaar van den *windoe*. — Mag men derhalve aannemen, dat in 't Jav. jaar 1555 een aanvang is gemaakt met de tegenwoordige tijdrekening, met behoud van 't loopende jaartal van de oude, Indische aera, dan moeten evenwel daarbij eenige maanden verwaarloosd zijn, om het nieuwe Jav. jaar tegelijk met het Arabische te doen aanvangen. Het begin van 't Ind. jaar valt in of omstreeks onze maand Maart; het nieuwe Jav. jaar 1555 moet naar de tegenwoordige tijdrekening in Julij 1633 begonnen zijn, en wel op 8 Julij, indien er sedert in de Jav. jaartelling twee tijdvereffeningen (in 1628 en 1748) hebben plaats gehad; en met dienzelfden dag, 8 Julij 1633, begon ook juist het Arab. jaar 1043. Waarschijnlijk heeft men dus van dien dag af het jaar 1555, waarvan reeds eenige maanden verloopen waren, op nieuw begonnen te tellen. Intusschen blijft het nog onverklaard, hoe de Javanen, bij de overname van 't Arab. maanjaar, aan hunne tegenwoordige wijze van *tijdvereffening*, afwijkende van die, welke bij de Arabieren gebruikelijk is, gekomen zijn. Of bestaat daaromtrent misschien ook bij de Arabieren verschil? Het Javaansche stelsel draagt althans in de namen der acht *windoe*-jaren een duidelijk kenmerk van Arabischen oorsprong.

Op blz. 6, r. 11, *voor* in een geschrift afkomstig, van *lees*: in een geschrift, afkomstig van.

Op blz. 8, r. 2, *bij de beschouwingen over den vermoedelijken ouderdom van de B. J. Kw.*

In de onlangs verschenen verhandeling van den heer FRIEDERICH over eenige *Inscriptiën van Java en Sumatra* (ook opgenomen in Deel XXVI van de *Verhandelingen van 't Bat. Gen. v. K. en W.*), eene hoogst leerrijke bijdrage tot de oude geschiedenis van taal en volk, vindt men o. a., op blz. 87, vlgg., eene inscriptie, afkomstig van *Lamongan* (onder *Soerabaja*), en gedagteekend van 't jaar 853 van SAKA (= A. D. 931/2), waarvan de taal, voor zooveel het Polynesisch gedeelte aangaat, niet merkbaar van die in onze *B.J. Kw.* schijnt te verschillen. Het eenig onderscheid is, dat het Sanskrit-gehalte in de inscriptie buiten vergelijking veel grooter is, en ook enkele *verbogene* vormen bevat, waarvan in de *B. J. Kw.* niet ligt eenig spoor is aan te wijzen. De verhouding van de taal van *Soekoeh* en *Tjĕtå* tot die van de *B.J.* wordt hierdoor zeker nog te meer raadselachtig, tenzij de ontcijfering, welke van de aldaar gevondene inscripties heeft plaats gehad, ook ten aanzien van het schrift zelf, nog veel gebrekkiger is, dan zij oppervlakkig schijnt; want er is in die taal volgens de lezing van RÅNGGÅ WARSITÅ naauwelijks eenige flaauwe schijn van overeenkomst met bekende, hetzij Sanskr. of Polynesische, woorden te herkennen. Wat hiervan dan ook zij, uit de nieuwe mededeelingen van den heer FRIEDERICH schijnt genoegzaam te blijken, dat in de taal van onze *B. J. Kw.* geen bezwaar bestaat tegen de onderstelling, dat zij de ware tekst van A. J. 1079 is. Het verdient ook opmerking, dat het eiland Java daarin nog, even als in de oude inscripties, door den heer F. medegedeeld, den oorspronkelijken naam *Jawa* draagt (*B. J. Kw.* LII, 3 en 5, aangehaald in *Krit. aant.* bij LXIX, 4, 4, vlgg.), in stede van den nieuweren naam *Djåwå*; en dit mag tevens gelden als een merkwaardig voorbeeld van getrouwe bewaring der oorspronkelijke lezing.

Op blz. 8, r. 6, *voor* bewisten *lees* betwisten.

„ „ 13, *bij doermå, in de tweede kolom, achter* een ander woord van nabijkomende beteekenis *bij te voegen*: of dat de syllabe *doer* bevat, als *Doerjodånå* in 't slot van Zang LIX.

„ „ 19, r. 15, *voor* LVII, 13, 6–10, *lees*: LVIII, 13, 6–10.

„ „ 23, v. 11, *voor* bij mij gehad, *lees*: vóór mij gehad.

„ „ 24, r. 1 v. o., *bij de aanhalingen nog te voegen*: LXIII, 4.

INLEIDING.

GESCHIEDENIS DER PANDAWA'S,

VOLGENS INDISCHE MYTHEN EN JAVAANSCHE OVERLEVERING.

§ 1. Het oorspronkelijk tooneel van de geschiedenis der *Pandawa's* is het noordelijk gedeelte van Vóór-Indië [1], inzonderheid de vlakte van *Madya-désa* (d. i. middenland), die, van

(1) De Jav. overlevering heeft het tooneel van die geschiedenis op eigen' bodem overgebragt. Men vindt bij RAFFLES, *History of Java*, I, 460-1, de onderstelde ligging van eenige epische plaatsen op Java aangeduid, en op plaat 24 in een kaartje aanschouwelijk gemaakt. *Astinâ* staat daar ongeveer in 't midden van de Noordkust des eilands, ter plaatse van 't hedendaagsche *Pĕkalongan;* de meeste andere plaatsen in oostelijke rigting vandaar, mede aan de Noordkust of in de noordelijke helft van 't eiland, met inbegrip van Madura; hetgeen wel daaraan zal toe te schrijven zijn, dat het verkeer met Indië in die streken het levendigst geweest, of althans de Indische letterkunde daar het meest of het vroegst inheemsch geworden is. Waarschijnlijk toch is men begonnen, met aan eenige steden, rivieren, bergen enz., zonder in 't minst op de onderlinge ligging te letten, namen te geven, aan de heldengeschiedenis ontleend, en heeft men eerst later, toen die namen gevestigd waren, en zich daaraan het geloof gehecht had, dat die geschiedenis op Java t' huis behoorde, tusschen de bestaande namen andere plaatsen gezocht, waaraan men in verbeelding de nog ontbrekende namen geven kon. Maar ook daarbij is geheel in 't blinde rondgetast; en, zoo 't al mogelijk ware, op zulk een ongunstig terrein het oorspronkelijk tooneel eenigermate na te bootsen, in de voorstelling, door het kaartje van RAFFLES vertegenwoordigd, is ook geen schijn van zoodanige poging te herkennen.

(§ 1) den voet van 't *Himalaja*-gebergte af, zich zuidwaarts langs de oevers van de heilige rivier *Gangga* (2) (Ganges) en hare takken de *Jamoena* en *Sarajoe* uitstrekt, tot waar de laatste zich in de hoofdrivier uitstort. Iets hooger, binnen den zamenloop van de *Gangga* en de *Jamoena*, lag *Pratistana*, de vroegste rijkszetel van de vorstenreeks, die onder den naam van 't *Maangeslacht* bekend is. Tot deze reeks behoort BARATA, wiens naam vereeuwigd is door den grooten strijd tusschen zijne nakomelingen de *Barata's*. Een zijner opvolgers was KOEROE, naar wien, volgens Indische gewoonte, het van hem afstammend vorstenhuis zoowel als de door hem beheerschte volksstam, de *Koeroe's* of *Kaurawa's*, genoemd is; gelijk ook de landstreek *Koeroe-djanggala*, en de vlakte van *Koeroe-ksétra* (3), die door zijne boete heilig werd. Een latere telg der BARATA'S, HASTI, stichtte, mede aan de *Gangga*, maar nog hooger, niet ver bezuiden 't gebergte, een' nieuwen rijkszetel, naar hem *Hastina-poera* of eenvoudig *Hastina*, bij afwisseling ook *Gadja-poera* of *Gadjahwaja* geheeten (4).

§ 2. PRATIPA, de opvolger van HASTI, had drie zonen, DÉWAPI, BAHLIKA en SANTANOE. Op hooge jaren gekomen, en de regering moede, wilde hij die op zijn' oudsten zoon overdragen, maar deze werd daartoe uit hoofde van eene huidziekte door de brahmanen ongeschikt verklaard, en trok zich als boeteling in de bosschen terug. De tweede zoon, BAHLIKA,

---

(1) Trouwens, in hoever die voorstelling ook als eene werkelijk conventionele verdiene beschouwd te worden, zij schijnt toch, wat de bijzonderheden aangaat, zelfs tot opheldering der Jav. overlevering uit de heldeneeuw weinig of geene waarde te hebben. Want die overlevering is over 't geheel zeer arm aan aardrijkskundige begrippen, en laat de onderlinge ligging der vermelde plaatsen zoo geheel in het duister, dat het evenmin noodig als mogelijk is, er eene vaste geographische voorstelling aan te verbinden.

(2) Jav. *Silogånggå*, *Lk.*

(3) Jav. *Koeroeksétrå* of *Koeroe-sétrå*, ook vertaald: *Tĕgal Koeroe*. Het wordt in Jav. geschriften voorgesteld als eene vlakte buiten de hoofdplaats, maar binnen 't gebied van *Astinå*.

(4) *Hastî* (of *hastin*) en *gadja* beteekenen beide *olifant*; *poera stad*; *âhwaja naam*; dus *Hâstina-poera* (of *Hâstina*) en *Gadja-poera olifantenstad*: *Gadjâhwaja naar een' olifant-* of *naar olifanten genoemd*. In 't Jav. luiden de namen: *Astinå* of *Ngastinå* en *Gadjahwåjå*, *Gadjahojå* of *-hoejå*. Over de stichting, die volgens Jav. mythen in een later tijdperk invalt, zie beneden, bij § 6. Daarbij wordt tusschen de namen *Astinå* en *Gadjahojå* eenig onderscheid gemaakt. Het laatste is een eiland in de rivier *Silogånggå*, het eerste een rijk, aan de oevers van die rivier, in 't oorspronkelijk gebied van *Wiråtå*, gelegen. In 't vervolg van de geschiedenis wordt *Astinå*, waar het niet het geheele rijk beteekent, steeds voorgesteld als de eigenlijke rijkszetel, *Gadjahojå* daarentegen als eene tweede hoofdplaats, het verblijf van den tijdelijk onderliggenden tak der heerschende familie, dus bij afwisseling van de *Koråwå's* en van de *Pandåwå's*.

(§ 2) ging zich elders een eigen rijk, dat der *Bahlika's*, stichten; en zoo kwam de jongste, SANTANOE, nog bij 't leven van zijn' vader en zijne twee oudere broeders op den troon. Eene twaalfjarige droogte trof het land als straf voor die inbreuk op de regten der eerstgeboorte. Zij hield (volgens de *Wisnoe-poerana*) eerst op, toen DÉWAPI zich door dwaalleeraars, met dat oogmerk tot hem gezonden, tot kettersche begrippen verleiden liet, en daardoor zijne regten verloor. Hij verwierf evenwel door strenge boete een eeuwig leven, en wordt gezegd, nog heden in het dorp *Kalapa*, aan de noordzijde van 't *Himalaja*-gebergte, te wonen. (5)

§ 3. SANTANOE verwekte bij de riviergodin GANGGA een' zoon BISMA, die in 't epos eene groote rol speelt, en daar voorkomt als het toonbeeld van een' wijs en regtvaardig vorst, een' volmaakt held, en bovenal uitstekend door wetgeleerdheid en bedrevenheid in den wapenhandel. Hij was de incarnatie van een' *Wasoe* (zeker goddelijk wezen), en als zoodanig tot kinderloosheid verwezen. Van zijne geboorte af bleef hij bij zijne moeder alleen, tot hij, als jongeling, door zijn' vader aan den oever der *Gangga* werd aangetroffen. SANTANOE herkende hem niet, maar nam hem niettemin naar zijne rijksstad mede, en verhief hem tot kroonprins (*joewa-radja*). (6)

§ 4. Vier jaren later ontmoette SANTANOE aan de *Jamoena*, in 't nederig bedrijf van schuitenvoerster, de schoone SATYAWATI, aangenomene dochter van den Vorst der *Dasa's*. Zij werd de band, die aan 't ondergaande vorstenhuis een nieuw heldengeslacht hechtte, en de geslachtsnamen van *Barata's* en *Kaurawa's* deed overgaan op eene nakomelingschap, die er door geene werkelijke afstamming aanspraak op had. Haar eigenlijke vader was WASOE, de grondvester der magt van 't groote rijk van *Magada*, ten Z.-O. van *Madya-désa*, aan den regteroever der *Gangga*, gelegen. Hij verloste de riviergodin SOEKTIMATI uit de verliefde omarming van den berggod KOLAHALA, en ontving tot loon daarvoor de twee kinderen, door den berggod bij haar verwekt. Den een nam hij tot veldheer, de andere,

---

(5) Over den twijfelachtigen naam PRATIPA in de *B.J.* zie *Kr. aant.* bij XVII, 3,1. — SANTANOE is in de *Lk.* (IV, *Pålåsårå*) een Vorst van *Talkåndå*, en wordt eerst later, door aanhuwelijking, Vorst van *Astinå:* zie beneden, bij § 7. R.W. geeft hem een' ouderen broeder BASOEKÈSTI (den Indischen WASOE? zie beneden, bij § 4), Vorst van *Wiråtå*, en noemt als hunne voorouders, van onder op gerekend, BRAMANÉKÅ of BASOE-PATI, BASOERÅTÅ, de Goden WISNOE, GOEROE, *Hjang* TOENGGAL, *Hjang* WĚNANG, *Hj.* NOERÅSÅ, *Hj.* NOERTJAHJÅ of *Sajid* ANWAR, den profeet SIS (d. i. SETH), en den profeet ADAM *Safioelah* (d. i. den vriend Gods)!

(6) In de *Lk.* (IV, *Pålåsårå*) heet het, dat SANTANOE gehuwd was met *Dèwi* DJĚNAWI (Skr. *Djâhnawî*, een bijnaam van de rivier *Gangga*), die na de geboorte van BISMÅ of DÉWÅ-BRÅTÅ (Skr. *déwa-wrata*, d. i. *den goden gewijd*) in 't kraambed overleed. Het kind bleef bij den vader: zie beneden, bij § 7.

(§ 4) GIRIKA, tot vrouw. Uit dit huwelijk werden op fabelachtige wijze; door tusschenkomst van eene nimf ADRIKA (7), die, ten gevolge van een' vloek van den God BRAHMA, in de gedaante van een' visch in de *Jamoena* leefde, tweelingen geboren, een zoon en eene dochter, die door de visschers aan den Vorst gebragt werden. De zoon, MATSYA (d. i. visch) (8), werd later vorst van 't naar hem genoemde land en volk (de *Matsya's* of *Wirata's*). Zijne zuster SATYAWATI, bijgenaamd MATSYA-GANDA (WLS.), wegens den vischreuk, waarmede zij ter wereld kwam, werd aan den Vorst der *Dasa's* afgestaan (9), en ging voor zijne dochter door. Het was op zijn bevel, dat zij zich als schuitenvoerster aan de *Jamoena* ophield (10), toen zij, nog vóór de ontmoeting met SANTANOE, in betrekking kwam met den *Rĕsi* (heilige, wijze) PARASARA, den eigenlijken stamvader van de helden der *Barata-joeda*. (11)

---

(7) *Adrikâ* en *Girikâ* beteekenen beide *dochter van den berg*. Hoe het eigenlijk tusschen die twee naamgenooten is toegegaan, blijkt uit Ls. niet; maar de Indische mythologie bevat te veel dergelijke onnatuurlijke voorvallen, inzonderheid ook geboorten, om er ons veel over te verwonderen. Misschien ging, even als bij DÉWAKI en ROHINI (zie beneden, § 27), de ongeboren vrucht uit het ligchaam van ADRIKA in dat van GIRIKA over. Althans heet de eerste bij Ls. (blz. 630) uitdrukkelijk SATYAWATI's moeder; en WLS. zegt, in v. *Matsyodarî*, mede een bijnaam van SATYAWATI, dat zij dien naam voerde, omdat zij „in den buik van een' visch gevonden" was.

(8) Jav. DOERGANDÅNÅ of DOERGÅDÅNÅ (Skr. *doergandhana*, *stinkend*), later MASWÅPATI of MANGSAH-PATI, Vorst van *Wiråtå*. *Mangsah-pati* beteekent in 't Jav. *den dood te gemoet gaande* of *-trotserende;* maar 't is hier slechts eene gejavaniseerde verbastering van 't Skr. en Kw. *Matsya-pati*, *Vorst van Matsya.*— Zie verder beneden, bij § 6, en vgl. de noot bij § 50.

(9) Uit een gezegde van Ls. op blz. 628 zou men afleiden, dat *hare moeder de visch* aan den Koning der *Dasa's* geschonken werd, en SATYAWATI eerst bij dezen ter wereld kwam; maar op blz. 606 heet het uitdrukkelijk, dat zij na hare geboorte met haar' broeder tot den Vorst WASOE gebragt werd; en later (blz. 631) schijnt te blijken, dat deze haar als zijne dochter moet gekend hebben, daar hij SANTANOE als echtgenoot voor haar wenschte.

(10) Met welk doel, blijkt mij niet. Het natuurlijkst schijnt de onderstelling, dat het eene soort van boete was, om de genezing van hare kwaal te verwerven; maar waarom werd het dan nog na hare genezing voortgezet, zoo als uit § 7 blijkt? Vgl. het Jav. verhaal in de volgende noten.

(11) In de Jav. overlevering (ook in de *B. J. Kw.*) is de naam van SATYAWATI op eene andere vrouw, de gemalin van SALJA, overgegaan: zie beneden, bij § 11. De Ind. SATYAWATI heet in de Jav. mythen DOERGANDINI of DOERGÅDINI (Skr. *doergandhinî*, d. i. *kwalijk riekende*), dochter van BASOEKĔTI (volgens R.W. van SOEKÉSWÅRÅ, den zoon van BASOEKÈSTI), Vorst van *Wiråtå* (derhalve volgens R.W. eene achternicht van SANTANOE, met wien zij in regte lijn van BASOE-PATI afstamt). Zij was uitnemend schoon, maar leed

5. PARASARA was de zoon van den *Rĕsi* SAKTRI, en kleinzoon van WASISTA, mede een *rĕsi*, die in de oudere mythen als *poerohita* of lijfpriester van de vorsten van *Ajodya*, en later van SANGWARANA, den vader van KOEROE, eene aanzienlijke plaats bekleedt. SAKTRI, de oudste van zijne honderd zonen, op zekeren dag door den Vorst KALMASAPADA van *Ajodya* beleedigd, vervloekte hem, om als menscheneter rond te dolen. Later werd SAKTRI zelf het slagtoffer van dien vloek, daar KALMASAPADA hem met al zijne broeders verslond. WASISTA, door 't verlies van zijne zonen tot wanhoop gebragt, beproefde vergeefs allerlei middelen, om zich het leven te benemen, tot ADRĔSYANTI, de zwangere weduwe van SAKTRI, vóór hem verscheen, en hij 't kind in haar' schoot de *Wéda's* hoorde mompelen. Verrukt over dien godvruchtigen aanleg, besloot hij nu te blijven leven voor 't onderwijs van zijn' kleinzoon, die den naam van PARASARA ontving. ([12])

§ 6. Deze verwierf zich een' grooten naam in de sterrekunde, en wordt voor den schrijver van een der oude leerboeken van die wetenschap gehouden. Voor ons is echter van meer beteekenis zijne ontmoeting met SATYAWATI, die hij, bij gelegenheid van eene bedevaart, in de uitoefening van haar bedrijf op de *Jamoena* aantrof. Zijne wondermagt veranderde haar' aangeboren vischreuk in den liefelijksten geur, waarom zij sedert ook GANDAWATI, *de welriekende*, genoemd werd. Zij beloonde hem met hare gunst, en bragt op een eiland in de rivier een' zoon ter wereld, die, terstond volwassen, de namen ontving van KRĔSNA DWAIPAJANA WJASA, maar meestal eenvoudig WJASA genoemd wordt. De eerste naam (k r ĕ s j ṇ a, *zwart*) wordt gezegd op zijne kleur betrekking te hebben; de tweede (d w a i p â j a n a) zinspeelt op zijne geboorteplaats (d w î p a, *eiland*); den derden (w j â s a, *rangschikking*) regtvaardigde hij eerst later als rangschikker der *Wéda's* en dichter van de

---

([11]) aan eene walgelijke uitwaseming, en moest, om daarvan genezen te worden, volgens goddelijke ingeving, onder den naam van *Bok Lårå* AMIS (Jv. *a m i s*, *stinkend*), het veer op de rivier *Silogånggå* waarnemen. Zij verliet heimelijk haars vaders hof, om die godspraak te volgen (*Lk.* IV, *Pålåsårå*). Van hare geboorte en de oorzaak van haar' reuk vind ik in de Jav. mythen niets vermeld. Zie verder de volgende noten.

([12]) LS.; FRIEDERICH, *Verslag van 't eiland Bali* (in de *Verhandelingen van 't Bat. Genootsch. v. K. en W.*, Deel XXII), blz. 16.—PARASARA heet in 't Jav. PÅLÅSÅRÅ of POELÅSÅRÅ, de zoon van SAKRI en POEDJÅWATI of SAKTI. Zijne verdere voorouders zijn, van onder op genoemd, volgens de *Lk.*: SAKOETRĔM of SAPOETRĔM, KANOEMÅJÅSÅ, PARIKĔNAN, BRAMÅNÅ, de zoon van den God BRÅMÅ, gehuwd met SRI OENON, de dochter van WISNOE. In den *Babad* en in R. W. wordt die reeks aldus opgenoemd: SAKRI, SAKOETRĔM (R. W. SATROEKĔM), MANOEMANÅSÅ (R. W. KANIÅSÅ of MANOEMAJÅSÅ), PARIKĔNAN, TRITROESTÅ, BRAMÅNÅ-RÅDJÅ (*Babad*: BRAMANI), BRÅMÅ; in RAFFLES, I, 429, op gezag van een Jav. werk, dat hij *Kåndå* of *Pĕpakĕm* noemt, weder anders, namelijk: SAKRI, SAPOETRĔM, SOETÅPÅ, PARIKĔNÅ, TRITROESTÅ, MANOEMANÅRÅ (of -NÅSÅ), BASWARAT, *Batårå* BASOEKI.

(§ 6) *Maha-barata.* Terstond na zijne geboorte trok hij met zijn' vader voort, maar liet aan zijne moeder de belofte, om tot haar te komen, zoo dikwijls zij in gedachte zijne hulp zou inroepen. ([13])

([13]) De geboorte van WJASA (KW. BJASA of KRĔSNA DÉWAJANA; JV. ABIÅSÅ of BJÅSÅ; R. W. KRĔSNÅ DIPÅJÅNÅ), en wat daarmeê in betrekking staat, wordt in de *Lk.* (IV, *Pålåsårå*) aldus beschreven. PÅLÅSÅRÅ leefde als kluizenaar op den berg *Rĕtahoe*, om van de goden eene *widådari* tot gemalin te verwerven. Die gunst was hem evenwel door 't noodlot ontzegd, en de prinses van *Wiråtå* tot zijne echtgenoote bestemd. Om die verbindtenis te bewerken, dalen *Batårå* GOEROE en NARÅDÅ, in de gedaante van een paar kleine vogels, op de priestermuts van den boeteling neder, en kwellen hem zoolang, tot hij eene spies opneemt, om hen te dooden. Zij vliegen heen en terug, en lokken hem al verder en verder, tot aan den oever van de rivier *Silogånggå*, waar *Lårå* AMIS zich ophoudt (zie boven, noot 10). PÅLÅSÅRÅ laat zich door haar over de rivier zetten, om de vogels te vervolgen. Het vaartuig, door den stroom meêgesleept, gaat te gronde; maar PÅLÅSÅRÅ redt zich met *L.* AMIS op een' steen, zoo groot als een *olifant*, waaraan hij daarom den naam geeft van *Gadjahojå*. Inmiddels heeft hare schoonheid hem zijn oogmerk doen vergeten. Hij geneest haar van de afschuwelijke kwaal, door inwrijving met een mengsel van gestampten kurkuma-wortel (Jav. *koenir*) met kalk, en ontvangt hare hand tot loon. Hij herschept daarop door zijne wondermagt de naburige woeste streek in eene stad, die den naam van *Astinå* ontvangt, en waar hij zich als vorst met DOERGANDINI vestigt.— Ten gevolge van de ontmoeting op de rivier waren, op wonderdadige wijze, uit de verongelukte schuit twee knapen geboren, die, later te *Astinå* gekomen, om aan 't nieuwe hof eene dienst te zoeken, door PÅLÅSÅRÅ als zonen erkend werden, en de namen van KÉNTJÅKÅ en ROEPÅKÉNTJÅ ontvingen (zie beneden, bij § 52). Later kwamen zich nog een zoon en eene dochter aandienen, de een uit een' visch, de andere uit eene kreeft geboren, welke de in 't water geworpene onreinheid van DOERGANDINI's ligchaam hadden verslonden. Hier schijnt zich dus een spoor van de mythe, die oorspronkelijk op hare eigene geboorte betrekking had, in die van hare kinderen te openbaren.— De zoon van den visch ontving den naam van RÅDJÅMÅLÅ (Skr. *râdja-malla*, *worstelaar in dienst van den Vorst*, WLS.;— zie beneden, bij § 52), de dochter van de kreeft dien van RĔKĂTÅWATI (van *rĕkåṭå*, Skr. *karkaṭa*, *kreeft*).— Sedert de verdwijning van DOERGANDINI uit *Wiråtå* was haar broeder DOERGANDÅNÅ overal rondgegaan, om haar te zoeken. Op dien togt komt hij eindelijk, nog binnen de landpalen van *Wiråtå*, aan den nieuw gebouwden *Kraton*, van welks bestaan hij geene kennis droeg. Hij ziet daarin eene openlijke versmading van zijns vaders gezag, en besluit terstond, dien hoon te wreken. Hij dringt den *Kraton* binnen, maakt *amok*, overwint de tegen hem afgezondene zonen van *Pålåsårå*, en wordt eindelijk met dezen zelf handgemeen, als DOERGANDINI tusschen beiden komt, en een einde aan 't gevecht maakt, door haar' broeder en haar' echtgenoot aan elkander bekend te maken. PÅLÅSÅRÅ geeft zijne dochter RĔKÅTÅWATI aan

§ 7. Na deze ontmoeting bleef SATYAWATI aan de rivier haar bedrijf voortzetten, tot SANTANOE, de Vorst van *Hastina*, haar aantrof en liefde voor haar opvatte. Hij vroeg haar aan haar' onderstelden vader ten huwelijk, die als voorwaarde eischte, dat de zoon van SATYAWATI SANTANOE'S opvolger worden zou. Hiertoe kon SANTANOE niet besluiten, en keerde mistroostig naar huis, beducht voor 't uitsterven van zijn geslacht (14). Dat gevaar werd echter door tusschenkomst van zijn' zoon BISMA voorloopig afgewend. Deze begaf zich naar den Vorst der *Dasa's*, vernam van hem de ware afkomst van SATYAWATI, en dat haar vader hem dikwijls SANTANOE als een' waardig schoonzoon had aanbevolen; verklaarde daarop, dat hij voor zich reeds vroeger van de opvolging had afgezien, en nu voortaan als *brahmatjari* (door gelofte tot kuischheid verpligt) leven wilde, beloofde, dat SATYAWATI'S zoon Vorst van *Hastina* worden zou, en bragt haar als gemalin tot zijn' vader (15).—Uit dit huwelijk werden twee zonen geboren, TJITRANGGADA en WITJITRAWIRJA (16).

§ 8. Na den dood van SANTANOE werd TJITRANGGADA, schoon nog een kind, door BISMA tot koning gewijd. Later maakte hij zich als veroveraar geducht, tastte, na alle vorsten te hebben overwonnen, zelfs de goden en daemonen aan, en werd na driejarigen strijd door een' *gandarba* (soort van halfgod), die mede TJITRANGGADA heette, gedood.

---

(13) DOERGANDÅNÅ ten huwelijk, die daarbij tevens den naam ontvangt van MASWÅPÅTI of MANGSAH-PATI (zie boven, bij § 4).—Na deze ontmoeting bragt DOERGANDINI een' zoon ter wereld, die ABIÅSÅ genoemd werd. PÅLÅSÅRÅ keerde met hem naar den berg *Rětahoe* terug, na zijne vrouw, met haar' broeder en de aangenomene kinderen, naar *Wiråtå* te hebben teruggezonden, met vergunning, om een ander huwelijk aan te gaan. Het rijk van *Astinå* werd haar in eigendom afgestaan, onder voorbehoud, dat, indien het later noodig mogt worden, ABIÅSÅ terug zou komen, om er het bewind te voeren.

(14) Ls. schrijft die weigering aan minachting toe, dewijl *dâsa* ook de naam is van een' dienstbaren stand, uit de vermenging van twee onreine kasten gesproten. Misschien heeft die uitlegging haar' grond in de bewoordingen van 't Indisch verhaal: anders komt het oppervlakkig meer natuurlijk voor, te onderstellen, dat SANTANOE zijn' voorzoon BISMA, dien hij reeds tot kroonprins verheven had, niet voor een' jongere wilde achterstellen. 't Schijnt ook wel wat sterk, dat SANTANOE nog liever zijn geslacht wilde laten uitsterven, dan zich door een' kleinzoon van den Koning der *Dasa's* te zien opvolgen.

(15) Volgens 't Jav. verhaal (*Lk.* IV, *Pålåsårå*) werd na den terugkeer van DOERGANDINI aan 't hof van *Wiråtå* een *sajěmbårå* of wedstrijd om hare hand afgekondigd. SANTANOE verscheen daar met den jonggeboren' BISMÅ, om dezen, in plaats van de overledene moeder (zie boven, bij § 3), eene zoogster te bezorgen. Hij werd door DOERGANDINI tot echtgenoot gekozen, en door haar' vader tot Vorst van *Astinå* verheven.

(16) In de *Lk.* heeten zij TJITRÅGÅDÅ of -GODÅ (R. W. -GOTÅ), en TJITRÅ-SÉNÅ, waarbij R. W. nog eene dochter BANDONDARI opnoemt.

§ 9. Zijn broeder WITJITRA-WIRJA volgde hem op. Om hem eene gemalin te bezorgen, begaf BISMA zich naar het land *Kasi*, waar de drie dochters van den Vorst, AMBA, AMBIKA of KAUSALJA, en AMBALIKA, zich openlijk een' echtgenoot zouden kiezen. Hij overwon alle mededingers, en voerde alle drie de prinsessen met geweld weg. De oudste liet hij echter op hare bede weder vrij, en bragt de twee andere naar *Hastina*. De Vorst nam haar tot vrouwen, maar stierf na zeven jaren kinderloos, aan de tering, een gevolg van zijne uitspattingen (17).

§ 10. Nu bleef BISMA alleen over als vertegenwoordiger van 't geslacht der *Koeroe's*, hetwelk dus, wegens zijne kinderloosheid, onvermijdelijk zou zijn uitgestorven zonder de hulp van WJASA, dien zijne moeder door de kracht van haar' wensch tot zich riep, en wien zij, in overleg met BISMA, opdroeg, om zijn' overleden stiefbroeder nakomelingschap te verwekken (18). Het strenge kluizenaarsleven had echter, naar 't schijnt, op zijn uiter-

---

(17) De Jav. overlevering (*Lk.* V, *Wahmoekâ en Arimoekâ*) laat de twee prinsen door hun' vader overleven, en verhaalt van hen het volgende. Door SANTANOE aangespoord, om zich in 't huwelijk te begeven, toonden zij zich bezwaard, om hun' ouderen broeder BISMÅ, die te *Talkândâ* in eenzaamheid leefde, daarin voorbij te gaan. Deze werd daarop ontboden, en liet zich bewegen, om voor zich en zijne broeders te dingen naar de hand van de drie prinsessen van *Widarbâ*, ÅMBÅLIKÅ, ÅMBÅLIKI en ÅMBÅHINI, dochters van den Vorst KASÉNDRÅ (Skr. *Kâçîndra*, *Vorst van Kasi?*). Deze had nog twee zonen, WAHMOEKÅ en ARIMOEKÅ, die verklaard hadden, dat, wie hunne zusters ten huwelijk begeerde, vooraf henzelven overwinnen moest. BISMÅ kwam te *Widarbâ*, doodde de twee reuzen, en keerde met de drie prinsessen naar *Astinâ* terug, waar hij zelf met ÅMBÅLIKÅ, TJIRÅ-GÅDÅ met ÅMBÅLIKI en TJITRÅ-SÉNÅ met ÅMBÅHINI verbonden werd. Hij keerde vervolgens naar zijne plaats van afzondering terug, en verschijnt in de volgende *Lk.* niet weder op het tooneel. TJITRÅGÅDÅ en TJITRÅ-SÉNÅ werden door hun' vader tot *Praboe Anom* (jonge vorsten, kroonprinsen) verheven, en 't gebied van *Astinâ* tusschen hen verdeeld. Maar *Batârâ* GOEROE, vertoornd over die inbreuk op de regten van ABIÅSÅ, liet de zielen der beide prinsen weghalen en in de *Kawah* (het vagevuur of de hel) werpen.

(18) Die voorstelling van 't verwekken van kinderen voor een' ander heeft haar' grond in aloude Indische begrippen en gebruiken. De zaligheid der afgestorvenen werd namelijk grootendeels afhankelijk geacht van de offers, die door de mannelijke nakomelingschap voor de zielen van ouders en voorouders moesten gebragt worden. Die strenge eisch gaf evenwel aanleiding tot vele verzachtende afwijkingen, om hen, wien 't voorregt ontzegd was, van een' zoon of kleinzoon na te laten, te ontheffen van de vreeselijke gevolgen, die hij daarvan anders in 't volgend leven te wachten had. Zoo werd aan een' bloedverwant of zelfs aan een' vreemde opgedragen, om den kinderlooze een' zoon te verwekken; en de jongere broeder nam de weduwe van den ouderen broeder tot zich, om hem dezelfde dienst te bewijzen. In latere tijden geraakte dit evenwel in onbruik. Zie VON BOHLEN, II, 142; *Menu's Verordnungen*, IX, 50, vlgg, en blz. 463, vlgg.

(§ 10) lijk voorkomen niet voordeelig gewerkt. Althans bij zijne ontmoeting met AMBIKA of KAUSALJA sloot deze met schrik voor zijn vervaarlijk uitzigt de oogen, ten gevolge waarvan haar zoon DRĚTA-RASTRA blind geboren werd. Ook AMBALIKA verbleekte bij 't naderen van WJASA, en baarde dien ten gevolge een' blanken zoon, die PANDOE (d. i. *wit*) genaamd werd. KAUSALJA, door hare schoonmoeder aangespoord, om zich andermaal met WJASA te verbinden, maakte er zich af, door hem in hare plaats eene verkleede slavin te zenden, die moeder werd van WJASA's derden zoon WIDOERA ([19]). Deze was de incarnatie van DARMA, den God der geregtigheid, die door den vloek van een' brahmaan veroordeeld was, om als mensch uit eene vrouw van de laagste kaste geboren te worden. — WJASA keerde vervolgens in zijne afzondering terug, maar verscheen later bij herhaling aan zijne nakomelingen, wanneer zij raad of troost behoefden.

§ 11. DRĚTA-RASTRA werd wegens zijne blindheid ongeschikt geacht voor de vorstelijke waardigheid, die dus aan zijn' broeder PANDOE ten deel viel. Het werkelijk rijksbewind bleef echter vooreerst in handen van BISMA, die tevens de opvoeding van de drie prinsen met zorg ter harte nam. Zij werden in alle kunsten en wetenschappen onderwezen, waarbij DRĚTA-RASTRA zich door ligchaamskracht, PANDOE door bekwaamheid in 't boogschieten (of in 't algemeen in den wapenhandel), WIDOERA door wetgeleerdheid onderscheidde. Door BISMA werd ook in tijds gezorgd voor de instandhouding van 't geslacht. Aan DRĚTA-RASTRA gaf hij GANDARI, de dochter van SOEBALA, den Vorst van *Gandara*, tot vrouw. PANDOE werd tot echtgenoot verkozen door PRĚTA of KOENTI, de aangenomene dochter van KOENTI-BODJA, Vorst van een' volksstam van denzelfden naam (de *Koenti-bodja's*, behoorende tot de *Bodja's*), aan wien zij door haar' waren vader SOERA, den Vorst der *Jadawa's*, was afgestaan. Vóór haar huwelijk met PANDOE had zij reeds als maagd, door den wonderdadigen invloed van den Zonnegod, een' zoon gebaard, die KARNA heette: zie beneden, § 18. — Door BISMA's tusschenkomst verwierf PANDOE nevens haar eene tweede

---

([19]) LS.; — WLS. noemt omgekeerd AMBALIKA de moeder van DRĚTA-RASTRA, en AMBIKA van PANDOE; volgens BOPP was AMBIKA of KAUSALJA hun beider moeder, en was het AMBALIKA, die uit afkeer van WJASA 't bedoelde bedrog te baat nam. — Het Jav. verhaal (*Lk.* V, *Wahmoekå en Arimoekå*) heeft voor § 10 het volgende. SANTANOE, door den dood van zijne twee zonen tot inkeer gebragt, deed ABIÅSÅ ontbieden, en gaf hem, met de twee weduwen, die zich reeds in zwangeren staat bevonden, tevens de regering over. Hij zelf keerde naar *Talkåndå* terug, maar liet zijne vrouw DOERGANDINI te *Astinå* achter. ABIÅSÅ verbond zich met de twee prinsessen, zonder hare bevalling af te wachten, welke dien ten gevolge een' min gunstigen keer nam. ÅMBÅLIKÅ baarde den blinden DĚSTÅRÅTÅ, en ÅMBÅHINI tweelingzonen, den een, PANDOE DÉWÅ-NÅTÅ (of eenvoudig PANDOE), met een scheef hoofd, den ander, JÅMÅ WIDOERÅ (of WIDOERÅ), kreupel. — Volgens R. W. was DĚSTÅRÅTÅ de zoon van ÅMBÅLIKÅ, PANDOE van ÅMBÅLIKI; — de moeder van WIDOERÅ noemt hij niet.

(§ 11) vrouw, MADRI, de zuster van SALJA, Vorst van *Madraka*, die haar, volgens 't gebruik van dat land, aan BISMA verkocht. — WIDOERA moest zich met eene vrouw uit de dienstbare klasse vergenoegen (20).

---

(20) De Jav. overlevering (*Lk.* VI, *Nåråsomå*) stelt KOENTI als de *eigene* dochter van KOENTI-BODJÅ voor, die, ook als Vorst van *Madoerå* en vader van BASOE-DÉWÅ, geheel voor den Indischen SOERA in de plaats treedt. Buitendien worden hem nog twee zonen, ARJÅ PRABOE en OEGRÅ-SÉNÅ, toegeschreven. — KOENTI had vóór haar huwelijk van zekeren *panditå* DOERWÅSÅ de voorzegging ontvangen, dat zij van haar' echtgenoot geene kinderen hebben, maar niettemin de moeder van vorsten worden zou. Tevens had hij haar een toovergebed medegedeeld, om zonder bijslaap moeder te worden, en nog een ander, den *adji doepå pĕpanggil*, waarmede zij hem steeds tot zich roepen kon. Het eerste mogt zij evenwel, zoolang zij ongehuwd was, niet dan in zijn bijzijn opzeggen. Door overtreding van dat verbod werd zij zwanger, en deed den *panditå* tot zich komen, om haar uit de verlegenheid te redden. Op zijne aanwijzing kwam het kind uit haar oor ter wereld, en kreeg daarom van hem den naam van KARNÅ, d. i. *oor* (*Lk.* XV, *Alap-alapan Soertikanti*). DOERWÅSÅ nam het met zich, en leide het te vondeling in het bosch van *Pĕtå Pralåjå*, met een geschrift, dat den knaap deed kennen als een' zoon van den Zonnegod:— op wat grond, blijkt uit het verhaal niet. De jonge KARNÅ werd daar gevonden door den Vorst van dat gewest, RADÉJÅ (een naam, die eigenlijk KARNÅ zelf toekomt: zie beneden, § 18), wiens kinderlooze vrouw den vondeling met vreugde tot zich nam.— Voor KOENTI werd intusschen door haar' vader een *sajĕmbårå* afgekondigd, waarbij hare keus viel op NÅRÅSOMÅ, den prins van *Mandråkå* (Ind. *Mådraka*), later meer bekend onder den naam van SALJÅ. Deze had, om een opgedrongen huwelijk te ontgaan, het hof van zijn' vader MANDRÅ-PATI (R.W.; *Lk.* MANDRAT-PATI: beiden verbasteringen van 't Ind. *Madra-pati*, *Vorst der Madra's*) heimelijk verlaten, en ontmoette op weg den *Bagawan* BAGASPATI, een' reus, die op den berg *Argå Bĕlah* als kluizenaar leefde, en door zijne dochter POEDJÅWATI was uitgezonden, om den Prins van *Mandråkå*, die haar in den droom verschenen was, voor haar op te zoeken. NÅRÅSOMÅ wordt door den reus, ondanks zijn' wederstand, gevankelijk weggevoerd, en met POEDJÅWATI vereenigd. Na eenige dagen verklaart hij aan zijne vrouw, dat hij geen' reus tot schoonvader hebben wil; dat zij hem dus toestaan moet, haar' vader te dooden, in welk geval hij belooft, dat zij voor altijd zijne eenige echtgenoot blijven zal. POEDJÅWATI brengt dit aan haar' vader over, die zich terstond bereid toont, om voor haar te sterven. Hij verandert haar' naam in SATYÅWATI (of SĔTJÅWATI), dien van NÅRÅSOMÅ in SALJÅ, en laat zich daarna gewillig door hem ter dood brengen. Reeds doodelijk getroffen, wordt hij evenwel verhinderd te sterven door het tooverformulier *Tjåndå-birâwå*, dat hij niet in 't graf mag meêvoeren. Hij deelt het dus aan SALJÅ mede, en geeft daarna terstond den geest. Maar weldra doet zich zijne stem uit den hemel hooren, en voorspelt, dat eenmaal in de *Brått-joedå* de moord zal gewroken worden door een' vorst met vier broeders, die 't hoofdhaar in

§ 12. Reeds dertien dagen na zijn tweede huwelijk trok PANDOE ten oorlog uit, maakte een aantal vorsten schatpligtig, en keerde met rijken buit naar *Hastina* terug, waar DRĚTARASTRA uit de veroverde schatten honderden paarden-offers verrigtte. — Na eenige rust verliet PANDOE de hoofdstad op nieuw, om zich in de bosschen met de jagt te vermaken. Hij had daarbij het ongeluk, een' brahmaan te dooden, die in de bedriegelijke gedaante van

---

(20) het kapsel *gĕloeng kakĕlingan* draagt, en met het geschrift *Kalimosådå* gewapend is. (Vgl. *Kr. aant.* bij XLVII, 33,3.) SALJÅ keert met SATYÅWATI naar zijn' vader terug, en tracht hare afkomst door leugens verborgen te houden. De waarheid komt evenwel aan den dag, en SALJÅ, door zijn' vertoornden vader verbannen, ontvlugt andermaal de hofplaats, met zijne jongere zuster MADRIN, die hem vruchteloos tot terugkeer tracht te bewegen. Zijne vrouw had hij te *Mandråkå* moeten achterlaten; en 't was om vergoeding voor haar gemis te zoeken, dat hij den *sajĕmbårå* van KOENTI ging bijwonen. Hij won hare hand, maar wilde zich vóór de voltrekking van 't huwelijk in de rivier *Silogånggå* gaan baden, en werd daarheen door OEGRÅ-SÉNÅ vergezeld. Bij de rivier ontmoette hij den jongen PANDOE, die met zijn' vader ABIÅSÅ op weg was, om mede naar de hand van KOENTI te dingen. SALJÅ daagt hem ten strijde, en brengt door middel van zijn tooverformulier *Tjåndå-biråwå* een heir van monsters te voorschijn, die PANDOE aanvankelijk doen wijken, maar welke hij vervolgens overwint, door hen, op raad van zijn' vader, zonder tegenweer rustig af te wachten. (Vgl. *B. J.* LIII, 6—15.) Ten laatste wordt SALJÅ genoodzaakt, zijne regten op KOENTI, als ook zijne zuster MADRIN, aan PANDOE af te staan, en zendt OEGRÅSÉNÅ met hem naar *Mandråkå*, om van 't gebeurde berigt te geven. Op zijne verklaring wordt KOENTI aan ABIÅSÅ overgegeven, om te *Astinå* met een' van zijne zonen te worden verbonden. Op den terugtogt komen zij een' nieuwen mededinger tegen, namelijk den Prins GĔNDÅRÅ of ANGGĔNDÅRÅ, zoon van TISTÅWÅ, den Vorst van *Plåså Djĕnar*. Ook hij begaf zich, met zijne zuster GĔNDARI of ANGGĔNDARI en zijn' jongeren broeder SĔNKOENI (of SAKOENI), naar *Madoerå*, om den *sajĕmbårå* bij te wonen. Hij eischte van PANDOE de overgave der prinses, maar werd zelf door hem gedood, zijne zuster mede naar *Astinå* gevoerd, en SĔNKOENI alleen naar huis gezonden. De laatste verschijnt in 't vervolg als *patih* van DĔSTÅRÅTÅ en zijne zonen, en ijverig deelgenoot van alle aanslagen tegen de *Pandåwå's*.— Te *Astinå* teruggekomen, gaf ABIÅSÅ aan DĔSTÅRÅTÅ de keus tusschen de drie prinsessen. Maar PANDOE had dit voorzien, en intijds gezorgd, dat zijn blinde broeder, alleen op reuk en gevoel afgaande, GĔNDARI kiezen moest, die hem zelf het minst bekoorde. Hij had haar tot dat einde met fijne en welriekende stoffen doen inwrijven, en voor de twee overigen een ruw en onaangenaam smeersel doen gebruiken. De list gelukte, en PANDOE mogt KOENTI en MADRIN beiden voor zich behouden. De laatste wilde zich evenwel niet aan hem overgeven, alvorens de koe ANDINI (Ind. *Nandinî*), het voertuig van *Batårå* GOEROE, te hebben bereden (*Lk.* VI, *Nåråsomå*). PANDOE steeg zelf ten hemel, kreeg de koe te leen, en reed daarop met MADRIN driemaal de *pandåpå* van zijne woning rond; waarna

(§ 12) een' gazellenbok aan 't paren was, en werd door hem vervloekt, om op zijne beurt in de echtelijke omarming te sterven. Om zijn onwillekeurig vergrijp te boeten, besloot hij nu, zijne dagen in afzondering te eindigen, droeg de regering aan DRĚTA-RASTRA over, en begaf zich met zijne twee vrouwen in de bosschen op den berg *Sata-srěngga*, waar hij voortaan als kluizenaar leefde (21).

§ 13. Het was daar, dat de vijf *Pandawa's*, d. i. zonen van PANDOE, geboren werden, aan wie echter nevens hem verschillende goddelijke vaders worden toegeschreven. KOENTI bezat namelijk een' *mantra* (tooverspreuk), haar door den Zonnegod medegedeeld, waardoor zij naar verkiezing elken god kon tot zich roepen. Zoo werd DARMA, de God der geregtigheid, de eigenlijke vader van JOEDISTIRA, den oudsten der *Pandawa's*; de tweede, BIMA, was de zoon van BAJOE, den God des winds; de derde, ARDJOENA, van INDRA, den Koning der goden. — MADRI, aan wie KOENTI, op verzoek van PANDOE, haar' *mantra* meêdeelde, werd bij de *Aswi's*, tweelingbroeders en artsen des hemels, moeder van de twee jongste *Pandawa's*, mede tweelingen, NAKOELA en SAHADÉWA genaamd (22).

---

(20) MADRIN de gelofte aflegde, wanneer hij kwam te sterven, hem terstond in den dood te volgen. (*Lk.* VII, *Bimå Boenkoes.*) — Tot hiertoe verschijnt ABIÅSÅ nog als werkelijk regerend Vorst van *Astinå*. In 't vervolg vinden wij hem als *Bagawan* aan 't hof van PANDOE, die hem in de regering is opgevolgd.

(21) Den Ind. *Sata-srěngga* (*çata-çrěngga*, d. i. *de honderdtoppige*) herkent men in den berg *Saptå-rěnggå* (d. i. *de zeven sieraden*) der Jav. mythen: de gewone plaats van afzondering en tevens de begraafplaats van 't voorgeslacht der *Pandåwå's*. Ook PANDOE werd daar begraven, schoon hij volgens de *Lk.* tot aan zijn' dood te *Astinå* bleef: zie beneden bij § 15.

(22) Even als zoo vele andere personen van deze geschiedenis dragen ook de *Pandåwå's* in de *Lk.* aanvankelijk bijzondere namen, POENTÅ of POENTÅ-DÉWÅ, BRÅTÅ-SÉNÅ, DJANÅKÅ, PINTÈN en TANGSÈN, waarvoor eerst op hun' lateren leeftijd langzamerhand de bovengenoemde, meer klassieke, namen in de plaats treden, met een aantal bijnamen afgewisseld. Van de geboorte der drie oudste *Pandåwå's* vind ik niets vermeld, dan alleen, dat BRÅTÅ-SÉNÅ (BIMÅ) met een' helm (*? boenkoes*) ter wereld kwam, waarvan geen ijzeren werktuig hem bevrijden kon. Hij werd daarom in de vlakte van *Gåndåmaji* nedergelegd, en aanvankelijk *Si* BOENKOES of BIMÅ BOENKOES genoemd. Zijne broeders waren denkelijk volwassen geboren, of door 't gewone groeimiddel der Jav. mythen (*tojå gégé*, d. i. *bespoedigend water*) terstond na de geboorte tot vollen wasdom gebragt. Althans DJANÅKÅ verwierf door gebeden en boete de hulp der goden, om zijn' ouderen broeder, die nog hulpeloos nederlag, van den helm te verlossen. De olifant GADJAH-SÉNÅ, een zoon van *Batårå* GOEROE, daalde neder, en verbrak den helm met voeten en slagtanden; *Dèwi* OEMÅ (de gemalin van GOEROE, G.R.) bragt den jonggeborene een kleed, en NARÅDÅ gaf hem den naam BRÅTÅ-SÉNÅ (*bråtå* naar de doorgestane boete, *sénå* naar den olifant), benevens de noodige inlichtingen omtrent zijne

§ 14. Ongeveer gelijktijdig met de *Pandawa's* werden te *Hastina* hunne latere tegenstanders

(22) familie.— Uit den achtergelaten' helm werd DJÅJÅDRÅTÅ of TIRTÅ-NÅTÅ geboren, die door SAMPANI (elders SAPWANI) of WIDJÅWASTRÅ, den Vorst van *Bånå Kling*, als zoon werd aangenomen.— Wat de twee jongste *Pandåwå's* aangaat, vind ik omtrent hunne geboorte alleen vermeld, dat hunne moeder MADRIN het toovermiddel *Adji Poentå* van KOENTI leende, en daardoor zwanger werd van tweelingen. (*Lk.* VII, *Bimå Boenkoes.*) Deze zonen van MADRIN blijven op den duur tot eene zeer ondergeschikte rol beperkt. Zelfs in de *B. J.* (LIX, 13) worden zij nog als zeer jong voorgesteld. Over 't geheel zijn zij niet veel meer dan figuranten, en staan steeds geheel in de schaduw bij de drie oudere broeders. Deze vertoonen reeds in de *Lk.* doorgaans dezelfde karakters, die hen in de *B. J.* onderscheiden. JOEDISTIRÅ is een toonbeeld van vroomheid en goedhartigheid, maar drijft die deugden soms tot een onverstandig uiterste, dat de billijke verontwaardiging van zijne medestanders opwekt, ofschoon hij anders in persoonlijke dapperheid voor niemand onderdoet. BIMÅ is een ware wildeman, een halve *boetå*, wiens ontzettende ligchaamskracht alleen voldoende is, om aan zijne broeders het overwigt boven de honderd *Koråwå's* te verzekeren. Hij is als de regterarm, ja niet zelden in letterlijken zin de drager van zijn geslacht. Bij hunne gezamenlijke togten neemt hij dikwijls den een in zijne haarspeld, den ander in zijne borstkuil, de twee jongsten ter wederzijde in de plooijen van zijn' gordel, en voert hen zoo overal onzigtbaar met zich. Zoo varen zij ook ten hemel, nadat hunne aardsche loopbaan volbragt is. Die reuzenkracht is gepaard met eene ontembare ruwheid van inborst en manieren, die er hare eer in schijnt te stellen, om alles te verachten, wat anderen ontzien. Hij drijft in de *B. J.* meêdoogenloos den spot met JOEDISTIRÅ's gewetensbezwaren en ARJDOENÅ's teêrhartigheid (XXXI, 24—5, LIII, 21—2), en ziet met weêrzin zijn' strijdlust belemmerd, als vijanden en vrienden zich weenend rondom hun' stervenden leeraar verzamelen (XVII, 7—9). In de *Lk.* drukt zich dat karakter eigenaardig uit in 't grove *Ngoko*, dat zijne bestendige en onvermengde taal uitmaakt, onverschillig tot wien zijne rede gerigt zij. Om hem uit den slaap te wekken, is 't niet genoeg, hem met een mes te steken, of een' steen op zijne enkels tot gruis te werpen: men moet een eind bamboe met de losgestooten vezelen tusschen 't haar van zijn' toon vastwoelen, en daarmeê een' krachtigen loop nemen. Om zijne bruid te liefkozen, zwaait hij haar door de lucht, en kaatst ze omhoog, als of het zijne knods ware. Die knods zelve (*Lohitå*, de bloedige; of *Lohitå-moekå*, bloedmuil) is de grootste schrik des vijands; maar weinig minder gevaarlijk zijne nagels, die onder 't worstelen van zelf in 't ligchaam van zijn' vijand dringen, en het zijns ondanks verscheuren (zie beneden, bij § 26). Waar anderen te paard of op olifanten of wagens rijden, gaat hij altijd te voet. Slechts eenmaal in de *B.J.* (XXXII, 3—4) zien wij hem op een' wagen stijgen; maar het is juist, wanneer alle anderen zijn afgestegen, om zich voor 's vijands geschut te dekken. ARDJOENÅ is een ridderlijk held, en houdt in menig opzigt het midden tusschen zijne oudere broeders. In de *Lk.* onderscheidt hij zich inzonderheid als de lieveling, meer nog dan de aanbidder, van de schoone

(§ 14) de *Koeroe's* of *Kaurawa's* ([23]) geboren: een naam, die eigenlijk evenzeer aan de zonen van PANDOE toekomt, maar door 't gebruik tot die van DRĚTA-RASTRA beperkt wordt ([24]). GANDARI baarde een' steenharden vleeschklomp, waaruit, naar de aanwijzing van WJASA, honderd zonen ter wereld kwamen, eerst DOERJODANA of SOEJODANA ([25]), op denzelfden dag met BIMA, vervolgens DOESASANA en de overigen, die één voor één, binnen den tijd van ééne maand, geboren werden. Voorts kreeg DRĚTA-RASTRA bij eene slavin nog een' zoon JOEJOETSOE, en eindelijk eene dochter DOESALA, van welke mij niet blijkt, wie hare moeder was ([26]).

([22]) sekse, wier gunsten hem niet zelden tegen wil en dank worden opgedrongen. Eene geheele reeks van *Lakons* doet even zoovele onbekende zoons en dochters uit onbekende streken tot hem komen, waar hij slechts in 't voorbijgaan getoefd en gemind heeft. Er is niet veel overdrijving in 't geen hem bij 't opdagen van een dier zonen door zijne vrouw SIKANDI wordt toegevoegd, „dat hij nergens een' voet in huis kan zetten, of er wordt een kind „geboren."

([23]) *Koeroe* schijnt in 't Skr. als geslachtsnaam veel meer gebruikelijk te zijn dan *Kaurawa*. In 't Jav. is daarentegen *Koråwå* of *Koeråwå* de gewone naam, en *Koeroe* komt buiten zamenstellingen (als KOEROE-PATI, -*ksétrå* enz.) alleen in 't Kw. enkele malen voor.

([24]) Dit zal wel hieraan toe te schrijven zijn, dat DOERJODANA en zijne broeders door het bezit der opperheerschappij, die van hunne geboorte af tot hun' val bij hunne partij berustte, meer bepaaldelijk het regerend stamhuis vertegenwoordigden, terwijl de *Pandawa's*, als een ondergeschikte tak der familie, bij den naam van hun' vader onderscheiden werden. Overigens worden beide namen, *Koeroe's* (*Koråwå's*) en *Pandawa's* ook dikwijls in uitgestrekter' zin, van de twee vijandige partijen, gebezigd. C.S.

([25]) SOEJODANA schijnt de min gewone naam te zijn. Ls. houdt hem echter voor den oorspronkelijken, en onderstelt, dat die van DOERJODANA eerst later ontstaan is door 't streven, om de partij der *Pandawa's* te begunstigen.

([26]) Van de overige broeders van DOERJODANA zijn mij uit de Indische bronnen geene namen bekend dan alleen SATROENDJAJA en WIKARNA, die als zoodanig in WILSON vermeld staan. De Javaansche opgaven zijn minder schaarsch, maar zoo verward, tegenstrijdig en onzeker, dat het veel ondankbare moeite kost, om daarin tot eenige uitkomst te geraken. In de *B. J. Kw.*, blijkbaar de hoofdbron van al die opgaven, vindt men slechts tweemaal een zeker aantal *Korawa's* opgenomen, namelijk in XV, 27 vlgg. (*Kr. aant.* bij T. XXIII, $8_{,2-3}$), waar de door BIMA en SATYAKI verslagenen, en in XVI, 2 (bij T. XXIV, 1—2), waar nog eenige slagtoffers van BIMA en ARDJOENA vermeld worden. Van sommige dier personen, gelijk mede van eenige andere, wier namen hier en daar verspreid voorkomen, blijkt niet duidelijk, of zij tot de *Korawa's* zelven of tot hunne bondgenooten behooren. Buitendien bestaat in de aangehaalde naamlijsten veel onzekerheid ten aanzien van lezing en woordscheiding, te moeijelijker op te lossen, doordien al die namen, enkele uitgezonderd, in 't Kw. slechts eenmaal worden aangetroffen. Van die onzekerheid herkent men de uit-

(§ 14) Zij waren allen geïncarneerde *daitya's* (afvallige geesten, daemonen): zie § 47. (27)

§ 15. De *Pandawa's* groeiden in de heilige bosschen, te midden van kluizenaars en boetelingen, op, tot hun vader, volgens den vloek van den brahmaan, in de armen van MADRI

---

(26) werkselen in de talrijke varianten en sommige blijkbare fouten der omwerkingen, waarin, door herhaling, aanvulling enz., de verwarring nog aanmerkelijk vergroot is. Men zie aldaar de naamlijsten, voorkomende in T, XIV, 12—3 (bij den dood van SÉTÅ); in XX, 6—8 (in 't gevecht met ABIMANJOE); in D, E, aangehaald bij T, XXIII, 8, 2—3, en bij XXIV, 1—2; in T, XXV, 8—9 (opnoeming van eenige gevallenen), en in XLV, 7 (als voren). De stamlijst van R. W. bevat ook eene lijst van al de honderd zonen van DĚSTÅRÅTÅ, blijkbaar mede op de *B. J. Kw.* (volgens de lezing van F, welk M. S. zelf daarbij waarschijnlijk gebruikt is), in verband met de omwerkingen, gegrond. Zij begint met 1. SOEJODÅNÅ, 2. DOERSILÅWATI (de Indische DOESALA), 3. DOERSASÅNÅ, en gaat zoo tot 101 (wegens de tusschenkomende zuster) voort. Alleen de drie eersten worden als kinderen van GĚNDARI, al de anderen als onechte zonen opgegeven. Het honderdtal wordt bereikt, deels door opname van bijna al de personen, die er toe *kunnen* gebragt worden, ook dezulken, van wie wij weten of vermoeden, dat zij er niet toe behooren, deels door afzonderlijke optelling van verschillende lezingen (als DOERDJÅJÅ en RÉKÅ DOERDJÅJÅ), deels ook door bijvoeging van een aantal namen, wier herkomst mij niet blijkt, maar die naar allen schijn, althans grootendeels, verzonnen zijn. Ook in de *Lk.* heb ik eenige zoodanige aangetroffen, die zoomin in R. W. als in de *B.J.* te vinden zijn, en denkelijk aan nieuwere fictie zijn toe te schrijven. Intusschen is 't niet onwaarschijnlijk, dat, gelijk zoovele andere namen en feiten, ook eenige namen van *Korawa's*, buiten de *B.J. Kw.* om, door de overlevering zijn bewaard gebleven. Volgens den Hoogleeraar T. ROORDA (*Proeve van Jav. poëzij*, blz. 9, 11) zouden er eigenlijk slechts 97 zonen van DĚSTÅRÅTÅ zijn, die evenwel, met inbegrip van hunne bondgenooten (welke of hoevele, blijkt niet), met een rond getal *de honderd Koråwå's* plegen genoemd te worden.— KRĚTÅ-WARMÅ, of bij verbastering KARTÅ-MARMÅ, gaat zoowel in de *Lk.* en bij R. W. als bij de omwerkers van de *B.J.* voor een' der *Koråwå's* door; JOEJOETSOEH daarentegen (dien ik in de *Lk.* niet heb aangetroffen) wordt voor een' zoon van WIDOERÅ gehouden (L, in *Kr. aant.* bij XLI, 11,1—5; zoo ook R. W., G. R.). — Zie verder het *Alph. register* in v. *Koeroe.*

De geboorte der *Koråwå's* wordt in de mij bekende *Lk.* niet vermeld. Zij treden tegelijk met de *Pandåwå's*, in *Lk.* VII (*Bimå Boenkoes*), als volwassenen op, terwijl BRÅTÅSÉNÅ nog op het veld van *Gåndåmaji* ligt (zie boven, noot 22), en komen terstond na zijne verlossing reeds met hem in strijd door een' verraderlijken aanval op DJANÅKÅ (ARDJOENÅ), dien zij alleen ontmoeten. BRÅTÅ-SÉNÅ komt hem te hulp, en drijft al de *Koråwå's* op de vlugt.— Dezen wonen aanvankelijk met hun' vader te *Gadjahojå*, terwijl PANDOE als Vorst met zijne zonen te *Astinå* gevestigd is (vgl. noot 4).— SOEJODÅNÅ heet in de *Lk.* in zijne jeugd DJÅJÅ-PITÅNÅ, later KOEROE-PATI, enz.

(27) Vgl. *B. J.* LXVI, 8.

(§ 15) overleed. Deze liet zich met zijn lijk verbranden. KOENTI keerde met de vijf jongelingen naar *Hastina* terug, waar men zwarigheid maakte, hen voor zonen van PANDOE te erkennen, dien men voor lang gestorven hield. Zij werden evenwel aan 't hof van hun' oom DRĚTA-RASTRA opgenomen, en genoten, in gemeenschap met diens zonen, de zorg en leiding van BISMA. ([28])

([28]) In *Lk.* VIII (*Pandoe påpå*) sterft PANDOE als vorst te *Astinå* van ziekte, omringd van zijn' vader ABIÅSÅ, DĚSTÅRÅTÅ en de vrouwen, terwijl zijne zonen bezig zijn, een geneesmiddel voor hem te zoeken. Hij wordt, in weerwil van 't verzet van zijn' beschermgod KÅMÅ-DJÅJÅ, door JÅMÅ-DIPATI met ligchaam en ziel naar het doodenrijk gevoerd, hetgeen niet belet, dat zijn stoffelijk overschot in een praalgraf op den berg *Saptå-rĕnggå* wordt bijgezet! MADRIN vervult hare gelofte, door zich met een' dolk te doorsteken (zie boven, noot 20). BRÅTÅ-SÉNÅ begeeft zich met zijne moeder en broeders, die hij op wonderdadige wijze in zijne kleederen verbergt, naar den hemel, om zijn' vader van *Batårå* GOEROE terug te eischen. Er volgt een zeer duister en verward tafereel van hemel en hel. De *Pandåwå's* ontmoeten hun' vader in de *Kawah*, waarin GOEROE hem, uit misnoegen over de tegenstreving van KÅMÅ-DJÅJÅ, had doen werpen, doch waarin hij, naar 't schijnt, door zijne wondermagt tegen den hellegloed beveiligd was, en met MADRIN rustig nederzat. Hij maakte zijne zonen met zijn' uitersten wil bekend, benoemde DĚSTÅRÅTÅ tot zijn' opvolger te *Astinå*, met bepaling, dat hij hun de helft des rijks zou afstaan; vermaakte 't geschrift *Kalimosådå* aan zijn' oudsten zoon POENTÅ-DÉWÅ, en de onkwetsbaar makende *tålå-olie* aan de vijf broeders gezamenlijk. Van GOEROE verwierven de *Pandåwå's* het voorregt, om als hun vader met ligchaam en ziel ten hemel te varen, voor zich en hun nageslacht tot in 't 29ste gelid, of tot het einde van 't rijk *Mådjå-pahit;* „want", voegde hij er bij, met zinspeling op de toekomstige invoering van den Islam, „ over *Padjang* en *Mataram* heb ik niet „ te beschikken."— Inmiddels hadden de *Koråwå's* de *tålå-* olie reeds van ABIÅSÅ geroofd, en DJÅJÅ-PITÅNÅ zich daarmede 't geheele ligchaam ingewreven, behalve de linkerdij. Eer hij dat verzuim herstellen kon, wisten de *Pandåwå's* door list weder in 't bezit van de olie te komen; en toen de *Koråwå's* hen overvielen, om haar op nieuw te bemagtigen, wierp BRÅTÅ-SÉNÅ het potje met de olie in den put *Djålå-toendå*, waaruit het later door DRONÅ weder werd opgehaald: zie beneden, noot 30.— ABIÅSÅ keerde na PANDOE's dood naar den berg *Rĕtahoe* terug, waar zijne kleinzonen hem later meermalen bezochten. Nu en dan verschijnt hij zelf ook weder in hun midden, om hun raad te geven of openbaringen te doen (gelijk in *B. J.* LXV, 15, vlgg.). DĚSTÅRÅTÅ wordt daarentegen in de volgende *Lk.* in 't geheel niet meer genoemd, en moet dus ondersteld worden, terstond of spoedig na den dood van PANDOE de regering geheel aan zijn' zoon te hebben overgelaten, die reeds in *Lk.* IX (*Obong- obongan Balé Si Gålå-gålå*) als Vorst van *Astinå* optreedt; terwijl de *Pandåwå's* zich met hunne moeder KOENTI aanvankelijk te *Gadjahojå* moesten terugtrekken. Het eerste voorval, dat wij in dat tijdperk vermeld vinden, is de aanslag op het leven der *Pandåwå's*, beneden, bij § 23, beschreven.

(§ 20) uitwerking bleven. Uit de offervlam werd hem een zoon in volle wapenrusting geboren, die DRĚSTA-DYOEMNA genoemd werd, en bestemd was, om eenmaal DRONA te dooden. Tevens verrees uit het altaar zelf eene dochter, KRĚSNÂ, of, naar haar' vader, DRAUPADI geheeten. Zij was in een vorig leven de dochter van een' *rĕsi*, en verwierf toen door strenge boete de gunst van SIWA. Zij bad om een' volmaakten echtgenoot, maar sprak die bede vijfmaal uit, en moest daarom in haar volgend bestaan de gade van vijf mannen worden.— Buiten die beiden (vóór of na hen, blijkt mij niet) kreeg DROEPADA nog eene dochter SIKANDINI, die door ruiling van haar geslacht met den reus STOENA-KARNA in een' man veranderde, en als zoodanig SIKANDI heette. Deze was bestemd om BISMA ([37]) te dooden.

§ 21. Door de gelukkig geslaagde onderneming tegen DROEPADA en andere heldendaden kwamen de *Pandawa's* in groot aanzien, en maakten zich bij 't volk zoo bemind, dat DRĚTA-RASTRA zich na verloop van een jaar na DROEPADA's gevangenneming door de openbare meening genoopt vond, om JOEDISTIRA tot kroonprins uit te roepen; terwijl ARDJOENA door gelukkige veroveringstogten zich nieuwen roem verwierf.

§ 22. Deze voorpoed wekte de afgunst van DOERJODANA en zijne broeders, die, met behulp van KARNA en van hun' raadsman SAKOENI (zoon van SOEBALA, den Vorst van *Gandara:* derhalve broeder van GANDARI, en oom van de honderd *Koeroe's*), allerlei middelen in 't werk stelden, om de *Pandawa's* te verdringen. Die aanslagen waren in 't bijzonder tegen BIMA gerigt, die zich wederkeerig steeds als de geboren en onverzoenlijke vijand der *Kaurawa's* kennen doet, en ook in andere opzigten meermalen als de hoofdpersoon of vertegenwoordiger van zijn geslacht op den voorgrond treedt.—DOERJODANA trachtte hem o. a. door vergift en door den beet van eene slang te doen omkomen, deed hem in de *Gangga* werpen, enz. ([38])

([37]) LS. heeft hier DRONA, maar dit zal wel eene schrijf- of drukfout zijn?— Volgens Jav. opgaven (*Lk.*, R. W.) was DROPADI de oudste, SIKANDI (of SRIKANDI) de tweede, DRĚSTÅ-DYOEMNÅ de derde in ouderdom. Wat de metamorphose van SIKANDI aangaat, in G. R. vindt men (in v. ꦄꦤ꧀ꦝꦶ) *Bambang Kandihåwå* opgegeven als een „bijnaam van „SRIKANDI, nadat zij door DOERGÅ in een' man veranderd was". De Jav. mythe, waarop dit betrekking heeft, is mij niet bekend; maar ik onderstel, dat het slechts eene tijdelijke gedaantewisseling geldt. Althans in de mij bekende *Lk.* komt SIKANDI, even als in de omwerkingen van de *B. J.*, steeds als *vrouw*, en wel als gemalin van ARDJOENÅ, voor. En die voorstelling is zoo sterk gevestigd, dat ook al onze uitleggers van de *B. J. Kw.* (R., G, L, N) den naam eenvoudig als dien van eene vrouw opvatten, zonder waarschijnlijk op te merken, dat de grondtekst daartoe nergens eenigen grond geeft, en op ééne plaats zelfs het tegendeel vrij duidelijk te verstaan geeft (zie *Kr. aant.* bij LXIV, 13,2–4). Het huwelijk van SIKANDI met ARDJOENÅ wordt op verschillende wijzen verhaald in *Lk.* XXIII, *Alap-alapan Srikandi*, en in *Lk. Poetoet Gandå-prånå* (*Tijdschr. voor Ind. taal-, land- en volkenkunde*, Deel VI, blz. 202, vlgg).

([38]) BOPP, X; LS.— Vgl. *Lk.* XVIII (*Pandåwå doelit*), alwaar verhaald wordt, hoe

***

§ 23. Eindelijk wist DOERJODANA zijn' al te zwakken vader te overreden, om de *Pandawa's* uit de hoofdstad te verwijderen, en hun de stad *Waranawata*, acht dagreizen zuidwaarts aan de *Gangga* gelegen, als woonplaats aan te wijzen. Maar die verwijdering bedekte een' nog boosaardiger toeleg. POEROTJANA, een vertrouweling van DOERJODANA, door hem met geheimen last naar het oord van ballingschap vooruit gezonden, maakte daar tot ontvangst der *Pandawa's* het zoogenaamde *Lakhuis* (*djátoe-grĕha*) gereed, waarvan de muren met schellak bestreken, en met allerlei brandbare stoffen waren opgevuld. Hier moest hij eerst hun vertrouwen winnen, en daarna, wanneer zij aan geen gevaar meer dachten, hen door brand doen omkomen. ([39]) Maar WIDOERA, den *Pandawa's* steeds genegen, waarschuwde hen voor het dreigend verraad, waaraan zij dus gelukkig ontkwamen. Bij gelegenheid van een gastmaal, waarop KOENTI in 't Lakhuis de vrouwen der naburige brahmanen onthaalde, staken de *Pandawa's* zelven den brand in 't huis. POEROTJANA kwam in de vlammen om, en tevens eene vreemde vrouw (BILA genaamd?) met vijf zonen, die, door de beschikking van 't noodlot, zich bij 't gastmaal bedronken hadden, en in slaap waren gevallen. De lijken werden gevonden, en voor die der *Pandawa's* aangezien, zoodat hun dood algemeen geloof vond, en aan DRĔTA-RASTRA geboodschapt werd, die daarop de gebruikelijke lijkoffers voor hen verrigten deed. ([40])

([38]) BIMÅ bij 't huwelijksfeest van SOEJODÅNÅ 's zuster DOERSILÅWATI met DJÅJÅDRÅTÅ, door drank bedwelmd, in de magt der *Korâwâ's* geraakte, en door hen voor dood in den put *Djâlâtoendâ* geworpen werd, waaruit zijn schoonvader de Slangenvorst ÅNTÅ-BOGÅ (zie beneden, noot 40) hem verloste.

([39]) Volgens WARD hen in de lucht doen springen, gelijk in 't Jav. verhaal: zie de volgende noot.

([40]) Het geval wordt in *Lk.* IX (*Obong-obongan Balé Si Gâlâ-gâlâ*) ongeveer aldus verhaald. In de derde maand van zijne regering besloot KOEROE-PATI (d. i. *de Koeroe-vorst*, zoo als SOEJODÅNÅ voortaan in de *Lk.* veelal genoemd wordt), volgens PANDOE's uitersten wil tot de verdeeling van 't rijk over te gaan, en liet zich door de tegenspraak van zijne moeder GANDARI daar niet van afbrengen. Zij spande evenwel in 't geheim met de overige *Korâwâ's* en den *Patih* SAKOENI zamen, om de uitvoering te verhinderen, en de *Pandâwâ's* te verdelgen. SAKOENI wist zijn' heer aan 't verstand te brengen, dat eene oude herkomst verbood, binnen de hofplaats eene rijksverdeeling tot stand te brengen. Hij werd dus gelast, tot dat einde in 't bosch van *Tĕgal Koeroe* een' *pasanggrahan* op te slaan. Dit gebouw werd geheel van ongekloofd bamboe-riet opgetrokken, en de holle wanden, stijlen enz. geheel met buskruid opgevuld. De naam *Gâlâ-gâlâ* (van 't Skr. *kâla*, *harst?*) schijnt evenwel op eene andere brandstof te duiden, meer overeenkomende met die van 't Indisch verhaal. — De *Pandâwâ's*, op uitnoodiging van KOERO-PATI met KOENTI naar *Astinâ* gekomen, worden doorhem zelf naar *Tĕgal Koeroe* geleid; en vinden daar een mild onthaal. In een schaakspel, waarbij KOERO-PATI de helft van zijn rijk tegen het leven van JOEDISTIRÅ

§ 24. Inmiddels hadden de *Pandawa's* zich met hunne moeder ongemerkt uit de voeten gemaakt. Door de zorg van WIDOERA vonden zij op de *Gangga* een vaartuig gereed, dat hen over de rivier zette. Zij trokken verder zuidwaarts, en kwamen in een groot bosch, de woonplaats van den menschenetenden reuzenvorst HIDIMBA of HIRIMBA. Deze bespiedde hen in den slaap, en zond zijne zuster HIDIMBÂ of HIRIMBÂ op hen af, om hen te dooden en tot hem te brengen. Zij vindt BIMA de wacht houden voor zijne slapende moeder en broeders, en vat aanstonds liefde voor hem op. Zij neemt dus eene menschelijke gedaante aan, verklaart hem hare liefde en den last van haar' broeder, en biedt hare hulp tot uitredding aan, op voorwaarde, dat hij haar terstond als echtgenoot volge. Doch BIMA vertrouwt op zijne eigene krachten, en wijst hare hulp af. Terwijl zij nog redetwisten, nadert HIDIMBA zelf, ongerust wegens het lang uitblijven van zijne zuster; ontdekt hare ontrouw, en wil haar tegelijk met de *Pandawa's* slagten, maar wordt door BIMA te keer gegaan, en na eene hevige worsteling gedood. BIMA wil nu ook de zuster van den reus ter dood brengen; maar zij zoekt eene toevlugt bij KOENTI, verhaalt haar, hoe zij ter liefde van BIMA haar geslacht en maagschap verzaakt heeft, en verwerft, door haar toedoen, vergunning, om bij de *Pandawa's* te blijven, tot zij BIMA een' zoon zal gebaard hebben. BIMA nam haar dus tot zich, en verwekte bij haar den reus GATOTKATJA, die, als jongeling geboren, alle andere *raksasa's* in kracht overtrof. Hij volgde zijne moeder in de rigting van 't Noorden, onder belofte, om tot de *Pandawa's* weder te keeren,

---

(40) inzet, wint deze tot tweemaal toe, en is op het punt, van 't nogmaals te doen, als SAKOENI behendig het bord omdraait, hetgeen evenwel door KOENTI wordt opgemerkt. Dat spel heeft overigens geen wezenlijk gevolg, en verdient slechts opmerking als het eenig spoor, dat wij in de *Lk.* terugvinden van 't noodlottig dobbelspel, dat in de Ind. mythen zulk een' belangrijken invloed heeft op de verdere lotgevallen der *Pandawa's* (zie beneden, § 41—3).— De *Koråwå's* wedijveren, om hunne gasten met feestdronken te begroeten, die zonder argwaan worden beantwoord. Alleen BRÅTÅ-SÉNÅ, door eene goddelijke openbaring gewaarschuwd, weet, onder den schijn van dronkenschap, zijne tegenwoordigheid van geest te bewaren. Eensklaps hoort men 't geroep van brand; de *Koråwå's* snellen met hun' broeder KOEROE-PATI naar buiten, en laten de beschonkene *Pandåwå's* aan hun lot over. BRÅTÅ-SÉNÅ houdt hen bij elkander, en laat zich, volgens de godspraak, geleiden door een' witten *garangan* (zeker viervoetig dier), die zich op dat oogenblik vóór hen vertoonde. Terwijl zij voortgaan, scheurt de aarde onder hen open, en zij verzinken met den *garangan* in den afgrond. Intusschen is de *Balé Gålå-gålå* geheel verbrand, en onder de asch vindt men, door goddelijke beschikking, het overschot van zes verteerde ligchamen, welke voor die van KOENTI en hare zonen worden aangezien. KOEROE-PATI legt de grootste droefheid aan den dag, en doet de lijken onder een grafteeken in *Tĕgal Koeroe* ter aarde bestellen.— De *Pandåwå's* zijn inmiddels, op het voetspoor van den *garangan*, in *Saptå-pratålå*, het onderaardsch gebied van den Slangenvorst ÅNTÅ-BOGÅ, veilig aangekomen. Hij zelf komt

(§ 24) wanneer zijne hulp zou vereischt worden. Verder vind ik niets van hem vermeld, dan dat hij later in den grooten oorlog door KARNA gedood werd. (41)

---

(40) hun te gemoet, en geeft zijne dochter NÅGÅGINI aan BRÅTÅ-SÉNÅ ten huwelijk. Na eenigen tijd helpt hij hem en zijne togtgenooten langs den put *Djålå-toendå* weder naar de bovenwereld opstijgen. NÅGÅGINI blijft in zwangeren staat achter, en baart later een' zoon ÅNTÅ-SÉNÅ (R. W. ANANTÅ-SÉNÅ), van wien wij verder niets vernemen.—Op aarde teruggekomen, gaan BRÅTÅ-SÉNÅ en DJANÅKÅ (ARDJOENÅ) ieder een' eigen weg, om levensmiddelen te zoeken. De eerste komt bij zekeren *Bagawan* IDJRÅPÅ, die juist bezig was, om zijn' zoon *Bambang* ÉRAWAN voor den Vorst BÅKÅ, een' menschenetenden reus, levend tot spijs te bereiden. Hij had geen' ander kunnen magtig worden, om de verpligte schatting in menschenvleesch mede te voldoen, en zijn eigen ligchaam was wegens ouderdom versmaad. BRÅTÅ-SÉNÅ biedt het zijne in de plaats, laat zich behoorlijk kruiden en aan den reus voordienen, dien hij vervolgens met een' vuistslag doodt. Tot loon ontvangt hij, buiten een' overvloed van mondbehoeften, de gelofte van ÉRAWAN, om hem eenmaal in de *B.J.* tot slagtoffer te verstrekken. Een gelijk loon verwierf inmiddels DJANÅKÅ door eene weldaad van anderen aard. Zekere *Bambang* SAGOTRÅ was sedert eenige weken gehuwd, maar had den onwil of maagdelijken schroom van zijne jonge vrouw nog niet kunnen overwinnen. Deze was juist bezig, water te putten, toen DJANÅKÅ achter haar aankwam, en haar even met den vinger in den nek tikte, om haar aan te spreken. Zij nam dit zoo euvel op, dat zij gillend naar huis liep, haar' man om den hals viel, en hem smeekte, om den aanrander te dooden. SAGOTRÅ, verrukt over die onverwachte teederheid van zijne vrouw, belooft haar voldoening, en gaat den vreemdeling te gemoet; maar, wel verre van hem te dooden, begroet hij hem als zijn' weldoener, voorziet hem van al 't noodige, en verbindt zich, om in de *B. J.* als slagtoffer voor hem te sterven. Zie over die twee menschenoffers *B. J.* XII, 5, en *Kr. aant.* aldaar. In 't voorval met BÅKÅ herkent men de Ind. mythe, beneden in § 25 verhaald. Met betrekking tot ÉRAWAN verdient nog opmerking, dat *irawan* in de Lampongsche gewesten op Sumatra de algemeene benaming is van een' mensch, die ten zoenoffer voor een' vermoorde geslagt wordt. Zie E. FRANCIS, *Herinneringen van een' Indisch ambtenaar*, D. I, blz. 159, en *Tijdschr. voor N. I.* 1852, D. I, blz. 257.—Na de terugkomst van BRÅTÅ-SÉNÅ en DJANÅKÅ bij hunne broeders verschijnt hun de God BRÅMÅ, en beveelt hun, niet naar *Gadjahojå* terug te keeren, maar te *Wiråtå* onder valsche namen in dienst te treden. Tevens schenkt hij aan DJANÅKÅ het wapen *Bramastrå*. Daarna volgt dan de episode, die 't naast beantwoordt aan de Ind. mythen omtrent het laatste jaar van de ballingschap der *Pandåwå's*, waarvan evenwel in de *Lk.* ook andere, minder afgedwaalde, overblijfselen zijn aan te wijzen: zie beneden, bij § 51. Uit een chronologisch oogpunt laat zich dat eerste verblijf der *Pandåwå's* te *Wiråtå* beter vergelijken met dat te *Eka-tjakra*, te meer, derwijl het gevolgd wordt door hunne vestiging te *Amartå* (zie beneden, bij § 51), hetwelk in de *Lk.* de plaats bekleedt van het Ind. *Indra-prasta*.

(41) LS.; BOPP, *Hidimba's Tod.*— Volgens *Lk.* XI (*Arimbå*) waren de *Pandåwå's* bezig,

§ 25. De *Pandawa's* trokken nu van bosch tot bosch voort, in 't gewaad van brahmanen, met gevlochten hoofdhaar en kleederen van boomschors en gazellenhuiden, levende van de jagt, en tevens met ijver aan de studie der heilige boeken gewijd, tot WJASA hun verscheen, en *Eka-tjakra*, op eene dagreis ten zuiden der *Gangga*, in 't land der *Kitjaka's* (42), gelegen, als verblijfplaats aanbeval. Hier bleven zij onbekend ten huize van een' armen brahmaan, en leefden kommerlijk van de aalmoezen der burgers, wier genegenheid zij door hunne deugden verwierven. Zij vonden weldra gelegenheid, om de genotene weldaden te vergelden. Nabij de stad woonde een menschenetende reus, BAKA of WAKA, aan wien dagelijks eene wagenvracht rijst met twee buffels gebragt moest worden, om, met den voerder zelf, hem tot voedsel te dienen. De Vorst der *Kitjaka's* was niet bij magte, om zijne onderdanen van die gruwzame schatting te bevrijden, waaraan men zich uit vrees voor erger onderwierp. Eindelijk kwam de beurt tot levering aan den brahmaan, bij wien de *Pandawa's* woonden. Te arm, om een mensch te koopen, moest hij zich zelf of een der zijnen aan den reus ten offer brengen. De jammerklagten van 't bedreigde gezin kwamen ter ooren van KOENTI, die daarop BIMA tot hen zond, om er de oorzaak van te vernemen. Hiervan onderrigt, belast BIMA zich met den gevreesden togt naar BAKA. Hij brengt hem zijn dagelijksch maal, maar verslindt het zelf vóór de oogen van den reus, daagt hem daarop ten strijde, en slaat hem dood. Na de verwanten van den verslagene vermaand te hebben, om de menschen voortaan met rust te laten, keert hij naar de stad terug, waar de bevrijding met een feest gevierd wordt. (43)

---

(41) het bosch van *Amartå* tot hun verblijf te ontginnen, toen de ontmoeting met de reuzin ARIMBI plaats had. Zij was door haar' broeder ARIMBÅ, den reuzenvorst van *Pringgådani*, verbannen, derwijl zij BRÅTÅ-SÉNÅ, van wien zij gedroomd had, tot echtgenoot begeerde, en kwam nu zelve tot hem, om hare liefde te verklaren. Zij vond JOEDISTIRÅ rustende van zijn' arbeid, en verwierf door zijne voorspraak, na eene menschelijke gedaante te hebben aangenomen, de hand van BRÅTÅ-SÉNÅ. Deze ging met haar naar *Pringgådani*, sloeg den reus tegen een' boom dood, en nam zijne bloedverwanten in dienst naar *Amartå* mede. *Pringgådani* komt in 't vervolg voor als woonplaats van ARIMBI en haar' zoon GATOTKÅTJÅ. Onder de reuzen opgegroeid, bezat deze 't vermogen om te vliegen, en eene bijzondere bekwaamheid in den strijd bij nacht. Volgens *Lk. Prĕgiwå* en *Sasi-kiråna* huwde hij met ARDJOENÅ's dochter PRĔGIWÅ, die hem een' zoon WĔSI ADJI of SASI-KIRÅNÅ schonk. In de *B. J.* XXX, 2, 5, heet het daarentegen uitdrukkelijk, dat hij bij zijn' dood nog niet gehuwd was, waarom zijne *moeder* zich met zijn lijk liet verbranden; maar die plaats heeft geen' grond in 't Kw.

(42) Op de kaart niet te vinden, evenmin als de stad *Eka-tjakra*. De voorafgaande reiskoers der *Pandawa's*, zoo als die bij Ls. vermeld staat, is ook moeijelijk met de kaart overeen te brengen, en daarom hier maar achterwege gelaten.

(43) Ls.; BOPP, *Des Brahmanen Wehklage.* — Vgl. het Jav. verhaal in noot 40.

§ 26. Na dit voorval bleven de *Pandawa's* nog eenigen tijd (waarvan de duur verschillend wordt opgegeven) te *Eka-tjakra*, tot daar op zekeren dag een reizende brahmaan ten huize van hun' gastheer kwam, en gewaagde van den aanstaanden wedstrijd om de hand der Prinses van *Pantjala*. Daarop verscheen WJASA, en verkondigde hun, dat DRAUPADI bestemd was, om hunne gemeenschappelijke gade te worden. (44) Zij begaven zich dus op weg, om den wedstrijd bij te wonen. Op dien togt hadden zij eene ontmoeting met den *Gandarba*-vorst TJITRA-RATA, die hun ried een' *poerohita* aan te nemen, en hun tot dat einde den kluizenaar DAUMJA (45) aanbeval. Zij gingen dezen opzoeken, namen hem als *poerohita* met zich, en vervolgden onder zijn geleide, in gezelschap van eenige brahmanen, die zich op weg bij hen voegden, de reis naar *Pantjala*.

§ 27. In DROEPADA's hoofdstad aangekomen, namen de *Pandawa's*, nog steeds als brahma-

---

(44) Het huwelijk met DRAUPADI, dat hier zulk een belangrijk keerpunt wordt in de geschiedenis der *Pandawa's*, bekleedt in de Jav. overlevering slechts een' zeer ondergeschikten rang onder hunne lotgevallen. Na hunne vestiging te *Amartå* (zie beneden, bij § 51) volgt, in *Lk.* XIII—XVIII, eene schier onafgebrokene reeks van huwelijksgeschiedenissen, die, bij eenige afwisseling in de bijzonderheden, de grootste eenvormigheid in den algemeenen loop van intrigue en ontknooping vertoonen. Een van die huwelijken is ook dat van DROPADI met JOEDISTIRÅ—want van hare echtverbindtenis met de vijf broeders te zamen is in de Jav. overlevering, zoo ver ik die ken, geen spoor te vinden. Het wordt beschreven in *Lk.* XX *(Dood van Gåndåmånå)*, volgende onmiddellijk op de geschiedenis van DRONÅ's ontmoeting met DROEPÅDÅ (zie boven, noot 30 en 36). DRONÅ zelf deed de eerste aanvraag om de hand van DROEPÅDÅ's dochter, voor wie haar oom GÅNDÅMÅNÅ zich reeds vooraf als kampvechter gesteld had, met bepaling, dat de prinses ten deel zou vallen aan dengeen, die hem in 't worstelen overwinnen zou. DJÅJÅDRÅTÅ, de zwager van DOERJODÅNÅ, werd door dezen met vijf *Koråwå's* naar *Tjëmpålå* gezonden, om voor den *Panditå* van *Sokå Limå* naar den prijs te dingen; maar zij werden allen overwonnen. Vervolgens trad BRÅTÅ-SÉNÅ op, voor zijn' broeder JOEDISTIRÅ, aan wien ABIÅSÅ verkondigd had, dat DROPADI voor hem bestemd was. Na eene hevige worsteling, drongen de nagels van BRÅTÅ-SÉNÅ zijns ondanks in 't ligchaam van GÅNDÅMÅNÅ, en gaven hem den dood, waarna 't huwelijk zonder uitstel gesloten werd. In *Lk. Poetoet Gåndå-prånå* (zie boven, in noot 36) wordt iets dergelijks van 't huwelijk van DROPADI'S zuster SIKANDI verhaald. Haar oom GÅNDÅMÅNÅ beschouwde haar als zijn kind, en had gezworen, dat niemand haar ten huwelijk krijgen zou, dan na hem van beide armen te hebben beroofd, hetgeen door velen vergeefs beproefd werd, maar eindelijk aan ARDJOENÅ, met behulp van den *Pasoepati*, gelukte, waarna GÅNDÅMÅNÅ hem zijn' zegen gaf en verdween.

(45) Jav. *Bagawan* DOMJÅ, die in *Lk.* VIII *(Pandoe påpå)* een paar keeren als een dienaar der *Pandåwå's* genoemd wordt.

(§ 27) nen vermomd, hun' intrek bij een' kluizenaar, BARGAWA, en woonden den wedstrijd in 't boogschieten om de hand van 's Vorsten dochter bij. Zij vonden daar vele vorsten en aanzienlijken, deels als mededingers, deels als toeschouwers, vergaderd, en onder dezen DOERJODANA, KARNA, SALJA—den Vorst van *Madraka*—, KRĚSNA—den Vorst van *Dwaraka*—, en zijn' ouderen broeder BALA-RAMA. ([46]) — De beide laatsten waren zonen van WASOE-DÉWA, Vorst der *Jadawa's*, een groot volk van *Madya-désa*, dat zijn' naam ontleende aan een' van zijne voormalige vorsten, JADOE, en uit vele stammen bestond, naar verschillende vorsten genoemd, als *Satwata's*, *Haihaja's*, *Tjédi's*, *Dasarha's*, *Andaka's*, *Bodja's*, *Koekkoera's*, *Wrĕsni's* enz. De hoofdplaats was *Matoera* of *Madoera*, aan de *Jamoena*. WASOE-DÉWA was de zoon van SOERA en MARISA, en (jonger?) broeder van PRĚTA of KOENTI, de moeder van de drie oudste *Pandawa's*. Van zijne vier vrouwen, ROHINI, DÉWAKI, BADRA en MADIRA, gaf de eerste hem zeven zonen, waarvan de zes oudste door KANGSA, een' ander vorst der *Jadawa's*, zoon van OEGRA-SÉNA, en eigen neef van DÉWAKI, gedood werden. De zevende, BALA-RAMA, ook genaamd BALA, BALA-DÉWA, SANKARSANA, HALI, HALAJOEDA ([47]) enz., volgens sommigen eene incarnatie van den Slangenvorst ANANTA of WASOEKI, was eigenlijk de zoon van DÉWAKI, maar werd vóór zijne geboorte op wonderdadige wijze uit haar ligchaam in dat van zijne tweede moeder ROHINI overgebragt, waarschijnlijk om hem te beveiligen voor de aanslagen van KANGSA. 't Was althans om diezelfde reden, dat zijn jongere broeder KRĚSNA, de zoon van DÉWAKI, terstond na zijne geboorte, bij den veehoeder NANDA (mede een zoon van WASOE-DÉWA, bij MADIRA?) gebragt werd, en heimelijk verruild met de dochter, waarvan NANDA'S vrouw JASODA pas bevallen was. KRĚSNA (d. i. *zwart* of *donkerblaauw*: de kleur, die aan zijn ligchaam wordt toegeschreven) was de incarnatie van den God WISNOE, die in hem voor de achtste maal op aarde verscheen, en heet als zoodanig ook WISNOE-MOERTI of HARI-MOERTI, d. i. *het ligchaam van Wisnoe* of *Hari*. Hij onderscheidt zich evenwel daardoor van de overige openbaringen van WISNOE, dat hij menigmaal als de God zelf optreedt, van wien hij dan ook de donkere kleur en de bijnamen DJAGANNATA (d. i. *Koning der wereld*), DJANARDANA, NARAJANA, KÉSAWA (*rijk gelokte*) en andere draagt. ([48])— Bij NANDA onder de veehoeders

---

([46]) Ls.; PAVIE, *Svajambara*.

([47]) De drie laatste namen, *Sankarsjaṇa*, *Halin*, *Halâjoedha*, beteekenen *ploeger*, *ploegdrager*, *met de ploeg gewapend*, en schijnen aan te duiden, dat BALA-RAMA als bevorderaar van den landbouw vereerd werd (Ls.). In 't Kw. wordt hij ook *Hala-dhara* genoemd, wat mede *ploegdrager* beteekent, en bezigt daar, zoo 't schijnt, werkelijk eene ploeg (of een ploegijzer?), *lânggala*, als wapen: zie *Kr. aant.* bij LXI 6, 6–7. Uit dit laatste woord is door verbastering de naam *Nanggålå* ontstaan, waaronder het wapen van BÅLÅ-DÉWÅ in de Jav. mythen bekend is: zie de volgende noot.

([48]) Ls.; VON BOHLEN, I, 228.—Het Jav. verhaal omtrent de geboorte en eerste op-

(§ 27) opgebragt, verschafte hij door zijne jeugdige minnarijen met de herderinnen een geliefkoosd onderwerp aan vele dichters van lateren tijd. Ook worden hem vele vrouwen toe-

---

([48]) treding van Bålå-déwå en Krĕsnå (in hunne jeugd Kåkråsånå of Djålådårå en Nårådjånå) komt voor in *Lk.* XI (*Arimbå*) en XII (*Kångså*), na de vestiging der *Pandåwå's* te *Amartå*, 't geen niet belet, dat de twee broeders in 't vervolg door de *Pandåwå's* steeds als ouderen bejegend worden, waarschijnlijk dewijl zij door hun' vader Basoe-déwå tot den ouderen familietak behooren. Basoe-déwå had twee vrouwen, Rohini en Mahérah. De tweede werd het slagtoffer van 't bedrog van zekeren Gorå-wångså, reuzenvorst van *Goewå Kiskĕndå*, die van eene afwezigheid van haar' man gebruik maakte, om in diens gedaante tot haar te komen en haar te onteeren. Hij werd door 's Vorsten broeder Arjå Praboe op heeter daad betrapt en ter dood gebragt. Mahérah werd door Basoe-déwå mede ter dood verwezen, en door Arjå Praboe, die het vonnis voltrekken moest, buiten den *Kraton* gevoerd, maar heimelijk gespaard. Haar zoon Kångså, de vrucht van haar onwillekeurig overspel, kwam later te *Madoerå*, en noodzaakte Basoe-déwå, om hem als zoon te erkennen, in de *Kadipatèn* (het verblijf van den troonsopvolger) te huisvesten, en hem 't oppergezag te verzekeren over al de kinderen, die den Vorst nog mogten geboren worden. (Vgl. het eenigzins afwijkend verhaal in het *Tijdschr. voor Ind. taal-, land- en volkenkunde*, VI, 275, vlgg., waar Kångså's, moeder Ångsåwati heet, en zijn vader door Pandoe, den Vorst van *Astinå*, gedood wordt.) Niet lang daarna baarde Rohini tweelingzonen, Kåkråsånå en Nårådjånå: de eerste eene incarnatie van den God Basoeki, en geel of blank van huid, de jongste zwart of donker van kleur, en eene incarnatie van Wisnoe, op aarde verschenen, om Ardjoenå, den uitverkorene van *Batårå* Goeroe, in de *B. J.* te beschermen. *Dèwi* Sri, de gemalin van Wisnoe, openbaarde zich in hunne zuster Soebådrå of Sĕmbådrå, ook Bråtå-djåjå geheeten, de dochter van Bådrå of Bådråhini, eene vrouw van geringe afkomst, door Basoe-déwå in de plaats van Mahérah tot gemalin genomen. De drie jonggeborenen werden, om de verdrukking van hun' bastaardbroeder te ontgaan, heimelijk naar het dorp *Widårå Kandang* gezonden, en toevertrouwd aan de zorg van *Kjahi* Åntå-gopå, wiens vrouw juist van tweelingen bevallen was. Kångså, evenwel door voorteekenen gewaarschuwd voor 't gevaar, dat zijne uitzigten op de troonsopvolging bedreigde, nam eene list te baat, om de verborgene kinderen in handen te krijgen. Onder voorgeven van eene volkstelling te willen houden, vroeg hij den Vorst vergunning, om de gansche bevolking tot een openbaar schouwspel, een' worstelstrijd van zijn' *patih*, den reus Sarati-måntrå, bijeen te roepen. Basoe-déwå durfde 't niet weigeren, maar deed Åntågopå heimelijk aanzeggen, om zijne voedsterlingen t' huis te houden. Dezen verschenen niettemin bij het schouwspel, ten gevolge van eene openbaring van den God Bråmå, die daarbij aan Kåkråsånå den *Nanggålå* ter hand stelde, een wapen van bijzonderen vorm en kracht, dat sedert zijn persoonlijk attribuut bleef. Het wordt beschreven als eene soort van speer met een' weêrhaak, en vergeleken met den haak, die door menners van olifanten

(§ 27) geschreven ([49]), waaronder DJAMBOEWATI (ook DJAMBAWATI?), de dochter van den aap DJAMBOEMAT, of van den beer DJAMBAWAT of DJAMBOEWAT (WLS.); SATYA-BAMA of SATYA, en ROEKMINI, de dochter van BISMAKA of HIRANJA-ROMA, den Vorst van *Bodja*. De laatste ontvoerde hij, na haar' broeder ROEKMI te hebben overwonnen, die daarop ter plaatse van den strijd zich de stad *Bodjakata* stichtte. ([50]) — BALA-RAMA was gehuwd met

---

([48]) gebezigd wordt. Bij den kampstrijd, waarin BRÅTÅ-SÉNÅ tegen SARATI-MÅNTRÅ optrad, herkende deze onder de toeschouwers de jonge prinsen aan hunne kleur, en sprong op hen af, maar werd door KÅKRÅSÅNÅ met den *Nanggålå* gedood. KÅNGSÅ kwam hem te hulp, maar onderging hetzelfde lot.— Bij deze gelegenheid kwam KRĔSNÅ in kennis met de *Pandåwå's*, en bleef sedert met hen, inzonderheid met ARDJOENÅ, ten naauwste verbonden. BÅLÅ-DÉWÅ helt over 't geheel meer tot de zijde der *Koråwå's* over, en treedt den *Pandåwå's* niet zelden als vijand tegen. In *Lk.* XXXI (*Tjaloentang*) ziet men zelfs zijn' broeder KRĔSNÅ door hem onttroond, en diens gebied voor DOERJODĂNÅ veroverd: zie beneden, bij § 51.

([49]) Volgens eene opgave in de *Wisnoe-poerana* had hij niet minder dan 16,100 vrouwen en 180,000 zonen.

([50]) Ls.; V. BOHLEN, I, 231.— Volgens 't Jav. verhaal (*Lk.* XXI, *Krĕsnå sĕkar*) was ROEKMINI verloofd aan DRONÅ, die hier, gelijk meermalen, om zijne mismaaktheid de rol van versmaden minnaar speelt. NÅRÅJÅNÅ, die de prinses voor zijn' broeder BÅLÅ-DÉWÅ, toen reeds Vorst van *Madoerå*, ten huwelijk vragen moest, trad zelf met haar in minnehandel, en nam haar tot vrouw. Haar broeder ROEKMÅRÅ (de Ind. ROEKMI) blijft daarbij geheel op den achtergrond, en wordt ook later niet genoemd. Hun vader BISMÅKÅ, de Vorst van *Koembinå*, was volgens R. W. een jonger broeder van BASOE-DÉWÅ, dezelfde, die vroeger ARJÅ PRABOE heette. Zijn jongste broeder OEGRÅ-SÉNÅ werd volgens dezelfde bron later Vorst van *Lésan-poerå*, onder den naam van SATYADJIT (volgens anderen SATADJIT). In de *Lk.* vind ik die identiteit niet uitdrukkelijk vermeld, maar toch eenigzins bevestigd door de benaming van *paman* (d. i. moeders of vaders jongere broeder), waarmeê beide vorsten, BISMÅKÅ en SATYADJIT, door de zonen van BASOE-DÉWÅ en KOENTI worden toegesproken.— SATYÅ-BÅMÅ (of -BOMÅ), de dochter van SATYADJIT, was mede aan DRONÅ verloofd (*Lk.* XXII, *Alap-alapan Satyå-båmå*); maar SATYAKI, haar jonger broeder en later de trouwe medgezel van KRĔSNÅ, stelde zich als kampvechter voor haar, en overwon SAKOENI en de vijf *Koråwå's*, die voor DRONÅ optraden. Toen vervolgens ARDJOENÅ den kamp aannam, liet SATYAKI zich opzettelijk overwinnen, en de prinses werd aan ARDJOENÅ toegewezen. Vóór de voltrekking van 't huwelijk werdt zij evenwel op last van KRĔSNÅ geroofd, en naar zijn' nieuwen rijkszetel *Dwåråwati* gevoerd. — DJĔMBÅWATI, dochter van den aap KAPI DJĔMBAWAN, was volgens de Jav. mythen KRĔSNÅ's oudste gemalin (*Lk.* XX, *Dood van Gåndåmånå;* G. R.), en de moeder van SÅMBÅ (*Lk. Prĕgiwå*).

(§ 27) RÉWATI, de dochter van een' vorst RÉWATA ([51]).— Tot hunne vroegere lotgevallen behoort nog hun strijd met DJARASANDA, den geduchten Vorst van *Magada*. Zij versloegen eerst KANGSA, den vervolger van hun geslacht, die zich met DJARASANDA verbonden had, door diens beide dochters ASTI en PRAPTI te huwen. Tegelijk met KANGSA sneuvelde zijn broeder SOENAMA. Vervolgens trokken zij DJARASANDA zelf tegen, en behaalden aan de oevers der *Jamoena* eene groote overwinning, die hem noodzaakte naar *Magada* terug te trekken. Maar weldra stak hij 't hoofd weder op, en benaauwde de *Jadawa's* zoozeer, dat zij voor 't grootste gedeelte hunne woonsteden verlieten, en de wijk namen naar het schiereiland, dat thans *Guzerat* heet. Hier stichtte KRĔSNA een nieuw rijk, en vestigde zijn' zetel te *Dwaraka* of *Dwarawati* ([52]), aan de zeekust. Vanhier was hij naar *Pantjala* gekomen, om den wedstrijd bij te wonen, tot welken wij thans terug keeren.

§ 28. Nadat al de mededingers vergeefs beproefd hadden, den boog te spannen, die voor den wedstrijd dienen moest, trad ARDJOENA uit de rij van brahmanen voorwaarts. Na 't verrigten van zekere godsdienstige plegtigheden ter eere van SIWA, spande hij den boog, en trof het doel. DROEPADA wilde hem daarop zijne dochter overgeven; maar de vorsten verzetten zich hier tegen, op grond dat de wedstrijd alleen aan *ksatriya's*, niet aan brahmanen toekwam. DROEPADA zag zijn leven bedreigd, en zocht eene toevlugt bij de brahmanen, die hem krachtdadig verdedigden. KARNA werd door ARDJOENA, SALJA door BIMA overwonnen. — KRĔSNA, die in dit moedig gedrag terstond de *Pandawa's* herkende, kwam tusschen beiden, en bragt de aanvallers tot bedaren. De *Pandawa's* kwamen echter met moeite en niet zonder wonden uit het gedrang, met de veroverde prinses DRAUPADI, welke zij, volgens de aanwijzing van WJASA, gezamenlijk tot vrouw namen. — Na 't huwelijk kwam KRĔSNA met BALA-RAMA hen ten huize van BARGAWA begroeten, en raadde hen, zich daar vooreerst nog schuil te houden. ([53])

§ 29. Ondanks die voorzorg was het weldra te *Hastina-poera* bekend, dat de *Pandawa's*

([51]) WLS.; — volgens de Jav. mythen met ÉRÅWATI, de dochter van SALJÅ (*Lk.* XIII, *Sĕmar djantoer*).

([52]) De eerste naam *Dwaraka* schijnt in 't Skr. de meest gebruikelijke te zijn. De Jav. overlevering kent daarentegen, zoo ver ik weet, alleen den laatsten, *Dwåråwati*, en schrijft de stichting van dit rijk slechts toe aan den wensch van NÅRÅJÅNÅ naar zelfstandige heerschappij, waarop hij te *Madoerå* slechts zoolang hopen kon, als zijn broeder BÅLÅ-DÉWÅ kinderloos bleef. Toen hij dus, op weg naar *Lésan-poerå*, overzee op 't zuidelijk gebergte *Dwåråwati* aankwam, en die streek voor zijn oogmerk geschikt vond, herschiep hij het oord in eene stad, waar hij den zetel van zijn rijk vestigde, en verwisselde zijn' naam met dien van *Batårå* KRĔSNÅ (*Lk.* XXII, *Alap-alapan Satyå-båmå*). — Van de geschiedenis van DJARASANDA vind ik in de *Lk.* geen spoor terug.

([53]) LS.; PAVIE, *Svajambara*.

(§ 29) nog in leven, en thans met de Vorsten der *Pantjala's* en *Jadawa's* verbonden waren. In de beraadslaging, die deswegen gehouden werd, stemden DOERJODANA en KARNA voor den oorlog, BISMA, DRONA en WIDOERA daartegen. Het gevoelen der laatsten behield de overhand. DRĚTA-RASTRA besloot den *Pandawa's* de helft van zijn rijk af te staan, en zond WIDOERA, om hen naar *Hastina* te noodigen. In gezelschap van KRĚSNA en BALA-RAMA trokken zij daarheen, en vonden een welwillend onthaal. Op aanwijzing van DRĚTA-RASTRA begaven zij zich naar het bosch van *Kandawa*, en stichtten zich daar, onder de leiding van KRĚSNA, in een heilig oord aan de *Jamoena*, de stad *Indra-prasta* of *Kandawa-prasta*, die versterkt werd, en weldra eene talrijke bevolking tot zich trok, uit brahmanen, kooplieden en handwerkslieden van allerlei landaard bestaande. Hun gebied strekte zich van daar zuidwestwaarts langs de rivier *Parnasa*, een' tak van de *Jamoena*, uit.— Na de vestiging der *Pandawa's* te hebben bestuurd, keerde KRĚSNA met BALA-RAMA naar *Dwaraka* terug. Hij bleef voortaan hun trouwste vriend en raadsman, en de bestuurder van al hunne ondernemingen. ([54])

§ 30. Terwijl de *Pandawa's* in vrede en voorspoed te *Indra-prasta* leefden, verscheen hun op zekeren dag de God NARADA, en vermaande hen om toe te zien, dat hunne gemeenschappelijke gade geene aanleiding tot verdeeldheid tusschen hen gaf. Hij verhaalde hun daarbij, als waarschuwend voorbeeld, de geschiedenis van SOENDA en OEPA-SOENDA, twee reuzenvorsten, die in eendragt zamen leefden en regeerden, tot de apsarase TILOTAMA hun' minnenijd opwekte, en oorzaak werd, dat zij elkander doodsloegen. De *Pandawa's* leiden daarop in tegenwoordigheid van NARADA de gelofte af, dat, wie hunner zich, met DRAUPADI zamengezeten, aan een' zijner broeders vertoonen mogt, in ballingschap zou gaan, en twaalf jaar als boeteling in de bosschen leven. ([55])

§ 31. Een' geruimen tijd daarna kwam een brahmaan in de stad klagen, dat zijne koeijen hem waren ontroofd. ARDJOENA wilde de roovers nazetten, maar moest daartoe verlof van JOEDISTIRA vragen, die juist met DRAUPADI in de wapenzaal gezeten was. Het minste kwaad boven 't meerdere kiezende, treedt ARDJOENA binnen, en vraagt verlof. Hij trekt daarop tegen de roovers uit, en brengt den buit terug. Te huis gekomen, klaagt hij zich zelf bij JOEDISTIRA aan wegens overtreding van de afspraak ([56]); JOEDISTIRA schenkt hem kwijtschelding van straf, maar hij neemt ze niet aan, en begeeft zich vrijwillig in ballingschap naar 't *Himalaja*-gebergte, waar hij zich een jaar lang aan strenge boete overgeeft.

([54]) In de *B. J. Kw.* wordt *Indra-prasta* een' enkelen keer genoemd (zie beneden, bij § 65), maar nooit in de omwerkingen, noch in de mij bekende *Lk.*; tenzij welligt het Jav. *Amartå* als een bijnaam van de Indische stad der *Pandawa's* te beschouwen zij.

([55]) Ls.; BOPP, *Sundas und Upasundas.*

([56]) Hier schijnt iets aan 't verband te ontbreken; want volgens die afspraak, zoo als zij boven vermeld is, was eigenlijk JOEDISTIRA de overtreder. C. S.

(§ 31) Tot de lotgevallen van deze bedevaart behoorde zijn verkeer met de nimf OELOEPI (57), dochter van den draak KAUWÀRA, en eene ontmoeting met vijf andere nimfen, die door den vloek van een' brahmaan in tortelduiven veranderd waren, en door ARDJOENA uit dien staat verlost werden. Te *Prabasa* ontving hij een bezoek van KRĚSNA, die hem met zich naar *Dwaraka* nam. Hier vatte hij liefde op voor KRĚSNA's zuster SOEBADRA, en ontvoerde haar met zijne hulp, schoon tegen den zin van BALA-RAMA en de overige rijksgrooten. KRĚSNA wist hen echter met het gebeurde te verzoenen. ARDJOENA kwam daarop met SOEBADRA naar *Dwaraka* terug, waar hij met haar in den echt verbonden werd, en tot het einde van zijne twaalfjarige ballingschap bleef. (58)

§ 32. Toen keerde ARDJOENA naar *Indra-prasta* terug, vroeg vergiffenis aan DRAUPADI, en kreeg vergunning, om SOEBADRA aan haar voor te stellen. Hij leidde haar als herderin en dienstmaagd bij de Vorstin binnen, die haar welwillend ontving. KRĚSNA kwam daarna zelf, van zijn' broeder en een aanzienlijk gevolg vergezeld, met kostbare huwelijksgiften, naar *Indra-prasta*, waar zij een' geruimen tijd vertoefden, en met tegengeschenken en eerbewijzingen overladen werden.

§ 33. Om dezen tijd schonk DRAUPADI aan elk der *Pandawa's* een zoon (59), en werd ook

---

(57) WILSON noemt haar eene vrouw van ARDJOENA. Als zoodanig wordt zij ook eenmaal in de *B. J.* (XVI, 15) vermeld. Volgens Jav. mythen was zij eene dochter van *Bagawan* KANWÅ of KANO (*Wiwåhå*, en R. W.), of, volgens anderen, van zijn' broeder SOETIKSNÅ (G. R.), en wordt als de derde in rang van ARDJOENÅ's vrouwen beschouwd (*Wiwåhå*). Haar naam wordt ook OELOEPOEI, ALOEPI en PALOEPI geschreven. In de *Lk.* heb ik haar niet vermeld gevonden.

(58) LS.; WARD, II, 432.— Het huwelijk van ARDJOENÅ met SOEBÅDRÅ wordt in de *Lk.*, die ik ken, niet bepaald beschreven; maar sedert de eerste ontmoeting met KRĚSNÅ (*Lk.* XII, *Kångså*) komt ARDJOENÅ ook met haar herhaaldelijk in aanraking van min of meer teederen aard. Zij wordt hem door KRĚSNÅ meermalen als vrouw beloofd (*Lk.* XIV, XXII), en komt later werkelijk als zoodanig voor (*Lk.* XXIV, vlgg.). Zij wordt voor de oudste en voornaamste van zijne gemalinnen gehouden (*Wiwåhå*).

(59) LS.— Volgen WARD heetten zij SATANIKA, SROETA-SÉNA, PRITIWINDA *enz.*: de twee overigen noemt hij niet bij name. De volgorde van die opnoeming deed mij in *Kr. aant.* bij XI, 2, 5–6 onderstellen, dat SATANIKA de zoon van JOEDISTIRA was; maar sedert vond ik hem in PAVIE's vertaling van de *Sauptika-parwa* bepaaldelijk als den zoon van NAKOELA vermeld. Omtrent de namen der overige zonen van DRAUPADI blijf ik nog in onzekerheid.— De Jav. overlevering, die DROPADI alleen als gemalin van JOEDISTIRÅ kent, geeft haar ook maar één' zoon PÅNTJÅ-WÅLÅ, wiens naam (Skr. *pantja-bâla*, *de vijf jongelingen*) evenwel genoegzaam aantoont, dat hij slechts door misvatting uit het oorspronkelijk vijftal ontstaan is. In de *B. J. Kw.* komt *Pantja-wala* slechts eenmaal, elders de gelijkbeduidende uitdrukkingen *Pantja-poetra* en *Pantja-koemara* voor, welke alle, bij gebreke van een teeken van meer-

(§ 33) SOEBADRA bij ARDJOENA moeder van ABIMANJOE. (60) Eene naamlijst in de *Maha-barata* kent ook aan elk der overige *Pandawa's* eene afzonderlijke vrouw toe, waarvan ieder een' zoon baarde; maar die vrouwen en zonen komen overigens in 't gedicht niet voor, en worden hier slechts volledigheidshalve vermeld. JOEDISTIRA huwde DÉWIKA, dochter van den Vorst der *Sibi's*, en kreeg bij haar den zoon JAUDÉJA; BIMA verwierf door zijne dapperheid BALANDARA, dochter van den Vorst van *Kasi* en moeder van SARWAGA; NAKOELA schaakte KARÉNOEMATI, prinses van *Tjédi*, moeder van NIRAMITRA, en SAHADÉWA werd tot echtgenoot verkozen door WIDJAJA, dochter van DJOETIMAT, een' Vorst der *Madra's*, die hem SOEHOTRA baarde. Met inbegrip van GATOTKATJA, den zoon van BIMA bij de reuzin HIDIMBA, worden in de bedoelde naamlijst uitdrukkelijk *elf zonen* aan de *Pandawa's* toegeschreven. Volgens andere opgaven echter zou althans ARDJOENA meer zonen gehad hebben. (61)

§ 34. Bij gelegenheid van een' brand in 't bosch van *Kandawa*, op verzoek van den God AGNI, die zekere genezende kruiden wilde magtig worden, door ARDJOENA ontstoken, redde deze het leven van MAJA, den bouwmeester der reuzen, die daarvoor zijn' dank betoonde, door eene prachtige en wondervolle vergaderzaal (*sâbhâ*) voor JOEDISTIRA te bouwen. (62)

§ 35. JOEDISTIRA wenschte zich nu voor te bereiden tot het verrigten van een *radjasoeja*-offer (63), ten einde den rang van *Samrat* te verwerven. Na overleg met zijne broeders

---

(59) voud, later voor namen van één' enkel persoon zijn aangezien. Vgl. *Kr. aant.* bij XI, 2, 5–6, en de verbeteringen daarop.— In de *Lk.* vind ik PÅNTJÅ-WÅLÅ niet vermeld; vgl. evenwel de nóot bij § 42.

(60) In de *Lk.* heet hij ÅNKÅ-WIDJÅJÅ.

(61) In de Jav. mythen vind ik geen' van de hier genoemde vrouwen en zonen der *Pandawa's*, buiten DRAUPADI, SOEBADRA, HIDIMBA, en hare zonen, terug, maar daarentegen nog de volgende andere: van BIMÅ, als vrouw NÅGÅGINI, dochter van den Slangenvorst ÅNTÅBOGÅ, zoon ÅNTÅ-SÉNÅ (zie boven, noot § 40);— van ARDJOENÅ, als tweede vrouw MANOHÅRÅ (G. R. en *Wiwåhå*); derde, OELOEPI, moeder van IRAWAN (zie boven, noot § 57); vierde, GÅNDÅWATI (G. R. en *Wiwåhå*); vijfde, SIKANDI, dochter van DROEPÅDÅ (zie boven, noot § 37), —van welke vijf echter de tweede, derde en vierde slechts zelden genoemd worden;— voorts, bij verscheidene, deels ongenoemde, dochters van kluizenaars, de volgende zonen: NILÅPRADJÅNGGÅ (*Lk.* XXIV), WIDJANARKÅ (*Lk.* XXV), NILÅ-KRĔSNÅ (*Lk.* XXVI), MAJAT MIRING (*Lk.* XXVII), DÅNÅ SALIRÅ (*Lk.* XXIX), SOEPĔNÅ (*Lk.* XXX), en dochters KANÉJÅWATI (*Lk.* XXXIX), PRĔGIWÅ, gehuwd met GATOTKÅTJÅ (zie noot 41), en PRĔGIWATI (*Lk. Prĕgiwå*);— van NAKOELÅ, eene dochter NALIKÅWATI, gehuwd met SOEPĔNÅ, den zoon van ARDJOENÅ (*Lk.* XXX).

(62) Ls.; WARD, II, 432.

(63) Een offer, dat door magtige vorsten, na de onderwerping van al hunne vijanden, ver-

(§ 35) en raadslieden zond hij een' bode naar KRĚSNA, om raad en hulp te vragen. KRĚSNA kwam zelf naar *Indra-prasta*, en verklaarde, dat JOEDISTIRA den rang van *Samrat* ten volle waardig was, maar dien niet bereiken kon, zoolang DJARASANDA leefde, en vele vorsten gevangen hield.— Dezen veroveraar hebben wij boven (§ 27) reeds als een' geduchten vijand van KRĚSNA leeren kennen. Hij was de zoon van BRĚHAD-RATA, den zoon van WASOE (zie § 4); derhalve een volle neef van WJASA, den grootvader der *Pandawa's*. Hij kwam nog bij 't leven van zijn' vader op den troon, en maakte zich weldra alom gevreesd. BAGADATTA, de Vorst van *Pradjyotisa*, en BISMAKA, de Vorst der *Bodja's*, behoorden tot zijne vasallen; SISOEPALA van *Tjédi*, zelf een magtig vorst, diende hem als veldheer; ook het land van *Angga* was van hem afhankelijk, en werd door hem aan KARNA afgestaan (zie boven, § 18). Hoe hij zich met KANGSA, den Vorst der *Jadawa's*, verbond, om diens stamgenooten te verdrukken, hebben wij boven (§ 27) gezien.— Hij voerde een aantal vorsten gevangen naar *Magada*, om ze aan SIWA te offeren, maar mogt dat opzet niet volvoeren. KRĚSNA kwam met BIMA en ARDJOENA vermomd te *Magada*, en daagde hem tot een tweegevecht met een hunner uit. DJARASANDA koos BIMA tot tegenpartij, die, na veertien dagen worstelens, hem met zijne knie den rug brak. De zoon van den verslagene, SAHADÉWA, werd tot zijn' opvolger benoemd. ([64]) De gevangene vorsten werden bevrijd, en gingen naar *Indra-prasta* mede. JOEDISTIRA liet hen naar hunne eigene landen wederkeeren, op voorwaarde van bij zijn aanstaand *radjasoeja*-offer te zullen verschijnen.— Ook KRĚSNA keerde voorloopig naar *Dwaraka* terug.

§ 36. Na de wegruiming van DJARASANDA werd de voorbereiding van 't groote offer voltooid door den zoogenoemden *Dig-widjaja*, d. i. *onderwerping der (vier) wereldstreken*, die in 't Indisch heldendicht uitvoerig beschreven wordt. BIMA overwon het Oosten, ARDJOENA 't Noorden, NAKOELA 't Westen en SAHADÉWA 't Zuiden.

§ 37. Tegen den tijd van 't offer kwam KRĚSNA, met een talrijk gevolg en vele schatten, naar *Indra-prasta*, waar JOEDISTIRA onder zijne goedkeuring de noodige aanstalten maakte, en de verbondene vorsten deed uitnoodigen. Ten bestemden tijde verschenen o. a. DRĚTARASTRA en DOERJADANA; DROEPADA en zijn zoon DRĚSTA-DYOEMNA; de Vorst van *Wirata*; BISMA, DRONA en zijn zoon (ASWATTAMA?); voorts SOEBALA, de Vorst van *Gandara*, met zijn' zoon SAKOENI, en SISOEPALA, de Vorst van *Tjédi*. — Deze laatste, ook SOENITA geheeten, was volgens de *Wisnoe-poerana* de zoon van DAMAGOSA bij SROETA-SRAWAS, de zuster van WASOE-DÉWA; derhalve volle neef van KRĚSNA, maar niettemin zijn geboren vijand. Hij kwam ter wereld met drie oogen en vier armen, waarom zijne ouders hem

---

([63]) rigt werd, en waarbij de onderworpene vorsten moesten tegenwoordig zijn en zekere diensten verrigten: dus eene soort van triomf. *Samrâṭ* (van den wortel *râdj*, *vorst*) is een titel van hooge heerschappij, z. v. a. *Oppervorst*.

([64]) Elders komt DJAJAT-SÉNA als zoon van DJARASANDA en Vorst van *Magada* voor (zie

(§ 37) verlaten wilden. Maar eene stem verkondigde hun, dat zijn stervensuur nog niet gekomen was; dat hij eenmaal den dood ontvangen zou van dengeen, op wiens schoot gezeten hij het derde oog en de overtollige armen verliezen zou. Dit werd bij velen beproefd, maar gelukte eerst bij KRĚSNA. Zoodra hij den op zijn' schoot gezetten knaap aanzag en omarmde, verdween het derde oog, en de twee overtollige armen vielen af. SISOEPALA werd later een aanhanger van DJARASANDA, wien hij als veldheer diende (zie boven, § 35). Gedurende eene afwezigheid van KRĚSNA overviel hij *Dwaraka*, roofde 't offerpaard van WASOE-DÉWA ([65]), verwoestte en verbrandde de stad, doodde vele inwoners, en voerde hunne vrouwen weg, onder anderen SROETA-DÉWA, de zuster van WASOE-DÉWA. Bij gelegenheid van JOEDISTIRA'S offer gaf hij zelf aan KRĚSNA aanleiding, om zich over dien strooptogt te wreken. Als namelijk JOEDISTIRA door BISMA vermaand werd, om aan den waardigste onder de aanwezigen het eere-offer (*argha*) te brengen, en dit, op BISMA'S aanwijzing, door SAHADÉWA aan KRĚSNA werd aangeboden, verhief SISOEPALA zijne stem tegen die onderscheiding, voer in hevige smaadredenen tegen KRĚSNA uit, verweet hem onder anderen het huwelijk met ROEKMINI, die vroeger zijne (SISOEPALA'S) vrouw zou geweest zijn, en noemde 't hem gebragte eerbewijs eene beleediging voor de overige aanwezigen. Dezen vielen SISOEPALA bij, en wilden JOEDISTIRA'S offer en de vereering van KRĚSNA verhinderen. KRĚSNA, ten uiterste getergd, sloeg SISOEPALA met zijn' *tjakra* dood. KRATOE, de zoon van SISOEPALA, werd door JOEDISTIRA op staande voet tot Vorst van *Tjédi* gewijd ([66]), waarna het offer, onder bescherming van KRĚSNA, zonder verdere stoornis volbragt werd.—De aanwezige vorsten werden bij hun vertrek door de *Pandawa's* en hunne zonen uitgeleid. DOERJODANA, die met zijn' raadsman SAKOENI nog na de overigen vertoefde, om JOEDISTIRA'S vergaderzaal, het kunstwerk van MAJA (zie boven, § 34) te bezigtigen, haalde zich daarbij den spot van KRĚSNA en van de *Pandawa's* op den hals, door b.v. een' kristallen vloer voor een' vijver aan te zien, en vervolgens in een' werkelijken vijver te storten, dien hij voor een' nagemaakten hield. Hij keerde vol wrok en afgunst naar *Hastina* terug. Ten laatste nam ook KRĚSNA de terugreis aan, waarbij de *Pandawa's* hem te voet uitgeleide deden.

([64]) § 60); terwijl weêr elders MÉGASANDI als zoon en opvolger van SAHADÉWA genoemd wordt (zie § 70). Indien hier geene verwarring plaats heeft, moet men aannemen, dat het rijk van *Magada* eene verdeeling onderging, of wel, zoo als Ls. zegt, dat er meer dan een *Magada* bestond. Vgl. noot 66.

([65]) Dit was welligt het voorname doel van den aanval; want het paardenoffer gold voor het grootste vertoon van magt van een' Indisch vorst, die zich daardoor het oppergezag over alle omwonende vorsten toekende. C. S.

([66]) Elders vindt men als zoon van SISOEPALA en Vorst van *Tjédi* nog vermeld DRĚSTAKÉTOE (zie § 60) en SARABA (zie § 70). Hieromtrent geldt hetzelfde, wat boven, in noot 64, over de zonen van DJARASANDA gezegd is.

§ 38. De *Pandawa's* hadden thans het toppunt van magt en aanzien bereikt, maar moesten het aldra weder verliezen. WJASA verscheen, en voorspelde hun' aanstaanden val.

§ 39. DOERJODANA, van *Indra-prasta* teruggekeerd, beklaagde zich bij SAKOENI over den geleden' hoon. SAKOENI antwoordde, dat de *Pandawa's*, met KRĚSNA en DROEPADA vereenigd, in openbaren strijd niet te overwinnen waren, maar dat hij een ander middel tot hunne vernedering kende in het dobbelspel, waarin hij zeer bedreven was. DRĚTA-RASTRA, begaan met het leed van zijn' zoon, deed voor hem eene gehoorzaal als die van JOEDISTIRA bouwen, en liet zich ook overhalen, om den laatste tot een dobbelspel uit te noodigen. WIDOERA, hoezeer ook tegen dat plan ingenomen, moest zelf naar *Indra-prasta* gaan, om de uitnoodiging over te brengen.

§ 40. Ongelukkig voor de *Pandawa's* was KRĚSNA toen in een' oorlog gewikkeld met SALWA of den Vorst der *Salwa's*, een reuzenvolk, dat aan de westerstranden woonde. Hun tegenwoordige Vorst, de broeder van SISOEPALA, trok op het berigt van diens dood tegen *Dwaraka* uit, waar KRĚSNA nog niet terug was, belegerde de stad, en keerde, na zijne wraakzucht voldaan te hebben, naar zijn eigen land terug. KRĚSNA vond bij zijne terugkomst de stad van luister beroofd, en de vrouwen in rouw gedompeld. Hij zwoer den Vorst der *Salwa's* te verdelgen, en toog met een talrijk heir tegen hem uit. Onder het gevecht ontving hij berigt uit *Dwaraka*, dat zijn vader door SALWA omgebragt was. ([67]) Daarop tastte hij hem op nieuw aan, doodde hem in den strijd, en verwoestte zijne hoofdstad *Martikawata*.

§ 41. Inmiddels was JOEDISTIRA op de uitnoodiging van DRĚTA-RASTRA, met DRAUPADI en de andere vrouwen, benevens een talrijk gevolg, naar *Hastina* gekomen, terwijl de overige broeders heimelijk volgden, op een' wagen door SOMA-DATTA, den Vorst der *Bahlika's*, gevoerd. Zij vonden te *Hastina* o. a. SALJA, den Vorst der *Madra's*, en DJAJADRATA, Vorst der *Sindoe's*, wien DRĚTA-RASTRA, op raad van SAKOENI, zijne dochter DOESALA ten huwelijk gaf (of gegeven had?). ([68])

([67]) Over den dood van KRĚSNA's vader vgl. de noot bij § 74.—In de Jav. overlevering verdwijnt BASOE-DÉWÅ van het tooneel na den dood van KÅNGSÅ (zie boven, noot 48). Van dien tijd af treedt zijn zoon BÅLÅ-DÉWÅ in zijne plaats als Vorst van *Madoerå* op, en wordt de vader niet meer genoemd.

([68]) Het huwelijk van DJÅJÅDRÅTÅ met DOERSILÅWATI maakt het onderwerp uit van *Lk.* XVII, *Alap-alapan Doersilåwati*. Zij werd tweemaal geroofd, eens door een' olifant en eens door eene reuzin. De eerste maal verloste haar ARDJOENÅ alleen, de tweede maal in vereeniging met DJÅJÅDRÅTÅ. Deze heet in de *Lk.* een prins van *Bånå Kling* (zie boven, noot 22). Het laatste deel van dien naam, waarschijnlijk verbasterd uit het Ind. *Kalingga*, is in 't Jav. gebruikelijk als benaming van de kust van Coromandel, of in 't algemeen van Vóór-Indië. In de *B. J. Kw.* heet hij meermalen SINDOE-NATA, -PATI of -RADJA, en in de omwer-

§ 42. Bij het dobbelspel wierp SAKOENI de steenen voor DOERJODANA, en deed hem door valsch spel JOEDISTIRA'S schatten, zijn heir, zijne broeders, ten laatste hem zelf en DRAUPADI winnen. Deze werd door DOESASANA, dien zij niet goedschiks volgen wilde, half naakt bij de haren in de vergadering gesleept, voor eene slavin gescholden, en op de smadelijkste wijze mishandeld. (69) Hij wilde haar kleed afrukken; maar door de bescherming van den God DARMA kwam er telkens een nieuw te voorschijn, tot de beleediger zijn opzet liet varen. Daarbij kwamen allerlei verontrustende teekenen. Men hoorde jakhalzen huilen, ezels balken, en zag schrikwekkende vogels in 't rond vliegen. DRĚTA-RASTRA, die alles ongehinderd had toegelaten, werd nu beangst, en gaf DRAUPADI vrijheid om te eischen, wat zij verkoos. Zij vroeg het ontslag van JOEDISTIRA uit de slavernij; vervolgens dat van zijne broeders, en verlof voor hen, om met wagens en wapenen af trekken. DRĚTA-RASTRA schold hun al het verlorene kwijt, en liet hen vrij naar *Indra-prasta* terugkeeren.

§ 43. Het dobbelspel was evenwel aan de vijanden der *Pandawa's* te wel gelukt, om niet andermaal beproefd te worden. KARNA en SAKOENI stookten DOERJODANA op; en, ofschoon

---

(68) kingen is de laatste benaming, meestal verbasterd in SINDOERĚDJÅ of SINDOERDJÅ, zelfs zijn meest gewone *naam* geworden; maar de beteekenis van dien naam (*Vorst der Sindoe's*) schijnt bij de Javanen vergeten, en *Sindoe* niet meer als naam van land of volk bekend te zijn.

(69) Het was bij deze gelegenheid, dat BIMA zwoer, DOESASANA te dooden en zijn bloed te drinken. WILSON, *Theatre of the Hindus*, II, 361.— Volgens WARD was het DOERJODANA, die DRAUPADI op den schoot wilde nemen, en haar bij 't kleed vatte, 't welk zij vlugtend in zijne hand liet, en dat telkens, wanneer hij haar aangreep, door een ander vervangen werd. Tot straf voor die beleediging werd later DOERJODANA's dij door BIMA met de knods verbrijzeld (zie § 63, IX). Op de geloften van BIMA tegen DOESASANA en DOERJODANA beiden wordt in de *B. J.* meermalen gezinspeeld, gelijk mede op die van DRAUPADI, om het hoofdhaar niet op te binden, aleer zij het gewasschen had in 't bloed der *Koeroe's*, welke gelofte waarschijnlijk bij dezelfde gelegenheid werd uitgesproken: zie VII, 9—10; XXXIX, 24—5; XL, 1 en 9; LX, 13—4; LXI, 11; en vgl. XXXIX, 20, en de noot ald.—Een Jav. verhaal door P bij VII, 9—10 tot opheldering aangehaald, beschrijft de aanleiding tot DROPADI's eed aldus. In de afwezigheid der *Pandåwå's* was zij met haar' zoon PÅNTJÅ-WÅLÅ door DOERJODÅNÅ ontvoerd. In hare gevangenschap werd zij door DOERSASÅNÅ, wegens hare weigering, om zijne vrouw of bijzit te worden, grovelijk mishandeld, en als slavin tot het vernederendste werk in de keuken verwezen, terwijl PÅNTJÅ-WÅLÅ als grassnijder dienen moest. Dit verhaal is denkelijk aan een der *Lk.* ontleend, maar komt in de mijne niet voor; evenmin als de eed van BIMÅ, waarbij dezelfde schrijver, waarschijnlijk bij vergissing, naar *Lk. Obong-obongan Balé Si Gålå-gålå* verwijst.—Ook van de geschiedenis van 't spel is in de mij bekende *Lk.* niets dan een zwak en onbeduidend afschijnsel terug te vinden, en wel lang vóór het huwelijk van JOEDISTIRÅ met DROPADI: zie boven, noot 40.

(§ 43) thans de overige *Koeroe's*, ook SOMA-DATTA en zijn zoon (denkelijk BOERI-SRAWA? zie § 60, in de noot) er tegen gestemd waren, liet de zwakke DRĚTA-RASTRA zich door liefde voor zijn' zoon verleiden, om JOEDISTIRA tot een tweede spel op te roepen, met bepaling dat de verliezende partij twaalf jaren als balling in de bosschen zou leven, en zich gedurende het dertiende schuil houden, op straffe van in geval van ontdekking nog twaalf jaar in ballingschap te moeten blijven: anders zou zij met den aanvang van 't veertiende jaar terugkeeren, en haar eigen gebied weder in bezit nemen. JOEDISTIRA voorzag den afloop, maar durfde niet weigeren. Hij kwam dus naar *Hastina*, en verloor op nieuw, door toedoen van SAKOENI, die weder voor DOERJODANA speelde. — Deze verschijnt voortaan, in de plaats van zijn' vader, als zelfstandig en onafhankelijk Vorst. (70)

§ 44. De *Pandawa's* hernamen nu 't kluizenaarsgewaad, en gingen met DRAUPADI, onder aanvoering van DAUMJA, op weg. KOENTI bleef bij WIDOERA achter, en SOEBADRA werd met de zonen der *Pandawa's* naar hare maagschap te *Dwaraka* gezonden. (71) De ballingen trokken eerst noordwaarts naar de *Jamoena*, vervolgens westwaarts door *Koeroe-ksétra*, naar het bosch van *Kamjaka*, aan de *Saraswati*. Hier werden zij tegengehouden door KIRMIRA, een' menschenetenden reus, den broeder van BAKA (zie § 25), en vriend van HIDIMBA (§ 24). Ook hij werd door BIMA gedood. (72) De *Pandawa's* zetten zich nu in 't bosch *Kamjaka* neder, waar zich vele brahmanen rondom hen verzamelden. Zij leefden hier en in 't naburige bosch *Dwaita-wana* van de jagt, en hielden zich tevens met het bestuderen der *Wéda's* en oefeningen in 't boogschieten bezig.

§ 45. Op raad van WJASA verliet ARDJOENA voor eenigen tijd zijne broeders, en ging in 't *Himalaja*-gebergte strenge boete doen, om goddelijke wapenen te erlangen tot bestrijding der *Koeroe's*. SIWA verscheen hem in de gedaante van een' *kirata* (boschmensch, wilde), om zijn' moed te beproeven. Na eene hevige worsteling maakte SIWA zich bekend, en schonk hem het wapen *Pasoepata* (naar SIWA's bijnaam PASOE-PATI). (73) De Goden WAROENA, JAMA en KOEWÉRA verschenen ook, en gaven elk aan ARDJOENA een bovennatuurlijk wapen. Ten laatste daalde op zijne bede INDRA'S wagen, gevoerd door

---

(70) Ls.; BOPP, 91; — vgl. noot 28.

(71) Na 't vertrek der *Pandawa's* ontving DOERJODANA een bezoek van den heilige MAITRÉJA, die hem raadde, JOEDISTIRA, onder afstand van een klein stuk gronds, van de ballingschap te ontslaan; maar hij nam die tusschenkomst zeer euvel op, en haalde zich daardoor MAITRÉJA's vloek op den hals. WARD II, 434.— Die vloek wordt herdacht in *B. J.* LXI, 9—10.

(72) Hierop wordt gezinspeeld in *B. J. Kw.* XVIII, 9,3 : zie *Kr. aant.* bij XXVII, 30, 3—32, 2.

(73) In 't Jav. heet het wapen zelf *Pasoepati* of *Pasopati*, en komt in de *B. J.* meermalen voor. In de *Lk.* heb ik het slechts eenmaal vermeld gevonden, namelijk in *Lk. Poetoet Gåndå-prånå*, waar ARDJOENÅ er de armen van GÅNDÅMÅNÅ meê afschiet: zie boven, noot 44.

(§ 45) MATALI, uit den hemel neder, om hem op te voeren naar het hemelhof van zijn' goddelijken vader (zie boven § 13), waar hij feestelijk onthaald werd. INDRA leerde hem het gebruik van allerlei bovennatuurlijke wapenen, deed hem door TJITRA-SÉNA, den Vorst der *Gandarba's*, in hemelschen zang en dans onderrigten, en gaf hem INDRA-SÉNA als vriend. (74) Onder de hemellingen, waarmedè ARDJOENA kennis maakte, behoorde ook de apsarase OERWASI, die meermalen met aardbewoners in naauwe betrekking was geweest. Ook POEROERAWAS, een der eerste vorsten van 't aloude *Pratistana* (zie § 1) had hare gunsten genoten (75), waaraan 't Maangeslacht, en later dat der *Barata's* zijn' oorsprong te danken had. ARDJOENA zag haar dus met regtmatig ontzag als zijne stammoeder aan; maar de belangstellende blikken, die hij op haar wierp, werden door INDRA in anderen zin opgevat. Deze meende ARDJOENA'S geheimen wensch te voorkomen, door TJITRA-SÉNA tot OERWASI te zenden, om hare gunsten voor den jongen held te verzoeken. Zij liet het zich geen tweemaal zeggen, en begaf zich aanstonds tot hem, om hare wederliefde te verklaren. ARDJOENA ontving haar met diepen, maar kouden, eerbied, en wees hare teedere aanbiedingen volstandig af. Na vruchtelooze pogingen, om haar' hartstogt aan hem mede te deelen, verwijderde zij zich, buiten zich zelve van woede, en vloekte ARDJOENA, om als danser en geslachtlooze een smadelijk leven onder de vrouwen te lijden. INDRA, van 't gebeurde onderrigt, prees ARDJOENA'S standvastige deugd, en troostte hem over den vloek van OERWASI door de verklaring, dat de uitwerking slechts van korten duur zou zijn, en tot zijn welzijn strekken, door hem gedurende 't dertiende jaar der ballingschap tegen ontdekking te waarborgen. — Nadat hij ook in den wapenhandel de hoogste volmaaktheid bereikt had, verdelgde hij op last van INDRA het reuzenvolk der *Niwata-kawatja's*, en de tooverstad *Hiranja-poera*, mede door reuzen bewoond, en ontving tot loon daarvoor een' diadeem, een harnas, den veldhoorn *Déwa-datta* en andere eereteekenen van bovennatuurlijk vermogen. — Na vijf jaren in den hemel te hebben doorgebragt, keerde hij tot zijne broeders terug, en vertoonde hun de goddelijke wapenen. Hij werd evenwel door NARADA vermaand, om zich tot het gebruik van gewone wapenen te bepalen. (76)

---

(74) Wie deze INDRA-SÉNA was, blijkt mij niet; ook niet, of het dezelfde was, die later, als dienaar der *Pandawa's*, hunne overige bedienden naar *Dwaraka*, en vandaar naar *Oepaplawja* geleide: zie § 50 en 58.

(75) Die minnehandel maakt het onderwerp uit van 't prachtige drama *Wikramorwasi*, waarvan eene dichterlijke vertaling voorkomt in WILSON, *Theatre of the Hindus*, I, 183, vlgg.

(76) Ls.; BOPP, XVII-XIX, en *Ardschuna's Himmelreise*, 1—13; *Die Sündflut u. s. w.: Ardschuna's Rückkehr.* — In de mij bekende Jav. *Lk.* is geen spoor van ARDJOENA'S reis naar den hemel te vinden. Zij is evenwel in de Jav. overlevering bekend door het dichtwerk *Wiwåhå* of *Mintårågå*, dat uit het Kw. in verschillende omwerkingen in nieuwe poëzij is overgebragt. Eene van deze is, met vertaling en aanteekeningen, door den Heer GERICKE

§ 46. De andere *Pandawa's* hadden inmiddels eene bedevaart gedaan naar de uiterste grenzen van de noordelijke bovenlanden. Zij ontvingen hier (of in 't bosch *Dwaita-wana*?) een bezoek van KRĚSNA, benevens de zonen van DROEPADA, den Vorst van *Tjédi*, en de vijf broeder-vorsten der *Kékaja's*. Later, na hun' terugkeer in 't bosch van *Kamjaka*, bezocht KRĚSNA hen nog eens. Ook had JOEDISTIRA eene ontmoeting met den heilige WRĚHAD-ASWA, die hem tot zijne bemoediging de geschiedenis van NALA, den Vorst van *Nisada*, verhaalde, die, even als hij, door 't spel tot de uiterste ellende gebragt, evenwel later zijn geluk hersteld zag. Dat verhaal behoort tot de beroemdste episoden van de

---

([76]) in de *Verhandelingen van 't Bat. Gen. v. K. en W.*, Deel XX, uitgegeven. De inhoud komt in 't kort hierop neder. NIWÅTÅ-KAWÅTJÅ, de reuzenvorst van *Imå-himå-tåkå*, had aan God ÉNDRÅ de hemelnimf SOEPRÅBÅ ten huwelijk gevraagd, en op de weigering van dat aanzoek besloten, den *Soerålåjå*, het Hemelhof, te verdelgen. Het was voorspeld, dat hij sterven zou door de hand van een' mensch, die door strenge boete de gunst van *Batårå* SIWAH gewonnen had. Daarom werd in den godenraad besloten, tegen NIWÅTÅ-KAWÅTJÅ de hulp van ARDJOENÅ in te roepen, die zich toen als boeteling, onder naam van MINTÅRÅGÅ, op den berg *Indråkilå* ophield, met oogmerk om van SIWAH een hemelsch wapen tot bestrijding der *Koråwå's* te verwerven. Ten einde vooraf de proef te nemen van de volkomenheid zijner boete, wordt SOEPRÅBÅ met zeven andere hemelmaagden tot ARDJOENÅ gezonden, om hem door hare bekoorlijkheden in verzoeking te brengen. De proef wordt met glans doorgestaan, en de nimfen keeren onverrigterzake, maar zelven door liefde verteerd, tot ÉNDRÅ terug. Nu daalt deze zelf tot ARDJOENÅ neder, en vermaant hem, om nog eenigen tijd in zijne boete te volharden, tot SIWAH hem zal verschenen zijn. Niet lang daarna ziet ARDJOENÅ zijn leven bedreigd door den reus MOMONG MOERKÅ, die door NIWÅTÅ-KAWÅTJÅ op hem was afgezonden, en de gedaante van een everzwijn had aangenomen. ARDJOENÅ velt hem met een' pijl; maar op het oogenblik, dat hij er den pijl weder uithalen wil, nadert SIWAH, in de gedaante van een' jager KIRÅTÅ-ROEPÅ, en beweert, dat het zijn pijl is, die het wild gedood heeft. Er onstaat een twist, die op een' hevigen kampstrijd uitloopt. Ten laatste herneemt SIWAH zijne goddelijke gedaante, verklaart zich voldaan over ARDJOENÅ's boete, en schenkt hem den pijl *Pasopati*, die uit het van zijn ligchaam afgewischte vuil geschapen is. Hiermede is het doel van ARDJOENÅ's afzondering bereikt, en wil hij tot de zijnen wederkeeren, als weder twee nimfen verschijnen, die hem van wege ÉNDRÅ naar 't hemelhof noodigen. Hier verneemt hij van ÉNDRÅ, dat zijne hulp tegen den reuzenvorst vereischt wordt. Om dezen echter met vrucht te kunnen bestrijden, is het noodig, vooraf te ontdekken, welke plaats van zijn ligchaam kwetsbaar is. Met dit oogmerk wordt SOEPRÅBÅ, onder geleide van ARDJOENÅ, tot hem gezonden. Zij neemt den schijn aan, van zich vrijwillig aan den reus te komen overgeven; hij laat zich vangen, en belijdt haar, om zijne liefde te bewijzen, dat de punt van zijne tong de plaats is, waaraan zijn leven hangt. Daarna weet zij met ARDJOENÅ, die de bijeenkomst ongemerkt heeft bijgewoond, te ontsnap-

(§ 46) *Maha-barata.* — BIMA, door DRAUPADI uitgezonden, om in 't bosch bloemen te zoeken, geraakte daarbij in strijd met de reuzen, en doodde DJATASOERA. ([77])

§ 47. Terwijl de *Pandawa's* zich in 't bosch *Dwatai-wana* ophielden, besloot DOERJODANA, tot overmaat van vernedering, zich in al zijn' vorstelijken luister aan hen te vertoonen; doch het liep, door tusschenkomst van den God INDRA, tot zijne eigene beschaming af. De meergenoemde *Gandarba*-vorst TJITRA-SÉNA (zie § 45), tot dat einde op aarde gezonden, nam DOERJODANA gevangen, en leverde hem in handen van JOEDISTIRA, die juist met offeren bezig was. Op voorbede van dezen weder ontslagen, besloot DOERJODANA, uit hartzeer over den geleden' smaad, den hongerdood te sterven, en de regering aan zijn' broeder DOESASANA af te staan. Maar de daemonen voerden hem levend in de onderwereld, waar hij vernam, dat hij en de zijnen allen geïncarneerde *daitya's* waren; waarna hij, in zijn lot berustende, naar *Hastina* terugkeerde. — BISMA, DRONA, KRĔPA en anderen, die vroeger de *Pandawa's* begunstigd hadden, werden van nu af hunne vijanden. ([78])

§ 48. DOERJODANA wenschte nu op zijne beurt een *radjasoeja*-offer te verrigten, maar werd hiervan door DRĔTA-RASTRA teruggehouden, dewijl JOEDISTIRA nog leefde. Op raad van zijn' *poerohita* besloot hij dus tot een ander, het zoogenoemde *Wisnoe*-offer, hetwelk gezegd werd gelijke waarde te hebben. Ook hierbij moest de *Digwidjaja* (zie § 36) voorafgaan. Deze werd door KARNA op roemrijke wijze volbragt. Hij bragt o. a. DROEPADA en diens vasallen tot onderwerping, verder de vorsten van *Magada*, *Angga*, *Bangga*, *Mi-*

([76]) pen, en naar den *Soerâlâjâ* terug te keeren. NIWÂTÂ-KAWÂTJÂ, zich bedrogen ziende, rukt terstond met zijne gansche krijgsmagt tegen den hemel op. ÉNDRÂ trekt hem aan 't hoofd der *dêwâ's*, en vergezeld van ARDJOENÂ, tegen. Na een hevig gevecht neemt ARDJOENÂ den schijn aan, van doodelijk getroffen te zijn. Op het zien van zijn' val roept NIWÂTÂ-KAWÂTJÂ, van vreugd buiten zich zelf, zijne overwinning uit; maar naauw heeft hij den mond geopend, of de pijl *Pasopati*, door ARDJOENÂ afgeschoten, treft hem in de tong, en doet hem dood nederstorten. Tot loon voor zijn' bijstand wordt ARDJOENÂ, onder den naam van ÉNDRÂ's zoon, voor zeven maanden tot Vorst van den *Soerâlâjâ* verheven, en met de zeven nimfen, die hem getracht hadden te verleiden, in den echt verbonden. Na verloop van dien tijd keert hij, met velerlei bovennatuurlijke gaven verrijkt, naar de aarde en tot de zijnen terug.

([77]) Ls.; WARD, II, 435—6. Vgl. *Kr. aant.* bij XXVII, 25, 3–4. — De juiste tijdsorde en onderlinge verhouding van deze en de naastvolgende voorvallen (§ 46—9) is mij niet geheel duidelijk, en meerendeels uit twijfelachtige aanwijzingen bij gissing opgemaakt.

([78]) Volgens Ls. zou de verklaring van den overgang van BISMA c. s. tot de partij der *Koeroe's* het eigenlijke doel van deze episode zijn. Hoe zij evenwel tot die verklaring dient, is mij niet duidelijk. Is 't misschien zoo te verstaan, dat die voormalige vrienden der

(§ 48) *tila*, *Kalingga* en *Tjédi;* als ook ROEKMI, den Vorst van *Bodjakata*, en trad met de *Wrĕsni's* in minnelijke schikking. ([78])

§ 49. In het twaalfde jaar van de ballingschap der *Pandawa's* kwam DJAJAD-RATA, de Vorst der *Sindoe's*, die met een aanzienlijk gevolg naar het land der *Salwa's* op weg was, om met de dochter van den Vorst te huwen, door het bosch *Kamjaka*, en ontvoerde DRAUPADI, terwijl de *Pandawa's* ter jagt waren. Zij kwamen echter weldra terug, en zetten den roover na. BIMA nam hem gevangen, en wilde hem dooden; maar JOEDISTIRA schonk hem vergiffenis, en liet hem met eene ernstige vermaning aftrekken, nadat hij zich voor den slaaf der *Pandawa's* verklaard had. ([80])

§ 50. Toen het twaalfde jaar ten einde liep, moesten de *Pandawa's* eene schuilplaats zoeken, waar zij het dertiende jaar onbekend konden blijven. Zij besloten, zich naar *Oepaplawja*, de hoofdstad der westelijke *Matsya's* of *Wirata's* ([81]), aan de *Saraswati*, te begeven, waar een oud vriend van hun geslacht, de Koning WIRATA, heerschte. De God DARMA daalde neder, om hun voornemen te bevestigen, en hun een onbemerkt verblijf te *Oepaplawja* te beloven. Zij namen daarop afscheid van de kluizenaars, en trokken uit het bosch *Dwaita-wana*. Onderweg deed DAUMJA een vuuroffer voor het herstel hunner magt, waarna hij met het heilig vuur en de bedienden van DRAUPADI naar *Pantjala* ging, terwijl INDRA-SÉNA met de wagenmenners, de wagens en paarden naar *Dwaraka* gezonden werd. De *Pandawa's* zelven begaven zich met DRAUPADI te voet naar *Wirata*. Hier verborgen zij hunne wapenen nabij eene begraafplaats, in een' hollen boom, na ze in de ge-

([78]) *Pandawa's* ook voor geïncarneerde daemonen verklaard werden, en daarom begrepen, zich met de *Koeroe's* als hunne natuurgenooten te moeten verbinden? Maar BISMA was immers de incarnatie van een' *Wasoe* (zie § 3)?

([79]) Deze overwinningen behooren waarschijnlijk tot de oudere gedeelten van 't heldendicht, dat eerst later ter gunste der *Pandawa's* gewijzigd en vervalscht werd, maar niet zoo volkomen, of hier en daar straalt de oorspronkelijke voorstelling nog door. Vandaar, dat, hetgeen van de overwinningen der *Koeroe's* nog in 't gedicht is overgebleven, zoo slecht tusschen de overige gebeurtenissen past. Ls.— In de Jav. overlevering vinden wij dit tijdperk van de hoogste magt der *Koeroe's* terug in *Lk.* XXXI, *Tjaloentang:* zie beneden, noot 84.

([80]) BOPP, *Die Sündflut, u. s. w.: Raub der Draupadî.*

([81]) Op de kaart van KIEPERT staat de naam *Matsya* slechts eenmaal, aan den linkeroever der *Gangga*, beneden *Pratistana;* maar dit zijn blijkbaar de oostelijke *Matsya's*, zoo als Ls. ze (blz. 599, noot 1) uitdrukkelijk noemt, in onderscheiding van de westelijke *Matsya's* (op blz. 613, noot 2, vermeld), die, door DJARASANDA's overmagt uit de oorspronkelijke woonsteden verdrongen, naar het Westen de wijk namen. In dit nieuwe gebied der *Matsya's* lag de stad *Oepaplawja*, de zetel van *Wirata* en de tijdelijke wijkplaats der *Pandawa's*.— In het Jav. heet de hoofdstad, zoowel als het land, *Wirâtâ;* en de Vorst, MASWÅPATI of MANGSAH-PATI (Kw. MATSYA-NATA, MATSYADIPA, WIRATA of WIRATÉSWARA), is dezelfde als

(§ 50) daante van een lijk te hebben zamengebonden ([82]), om de voorbijgangers af te schrikken. Voorts namen zij geheime namen aan (DJAJA, DJAJANTA, WIDJAJA, DJAJAT-SÉNA, DJAJAD-BALA) ([83]), en trokken de hoofdstad in.

§ 51. Ten einde hier onbekend te blijven, en zich niettemin 's Vorsten genegenheid voor hun geslacht ten nutte te maken, meldden zij zich een voor een, onder valsche namen, als voormalige dienaars en vrienden van den verbannen' JOEDISTIRA aan. Deze zelf gaf zich uit voor een' brahmaan, KANKA genaamd, den bestuurder en deelgenoot van 's Vorsten uitspanningen; BIMA voor een' hofmeester, kok en worstelaar, genaamd BALLAWA; ARDJOENA, als vrouw verkleed, voor een' geslachtlooze of hermaphrodiet, met name WRĚHANNALA (of BRĚHANNALA), onderwijzer in dans, muziek en zang, voorheen in dienst van DRAUPADI; NAKOELA voor den hofstalmeester DAMAGRANTIKA, GRANTIKA of DAMAGRANTI; SAHADÉWA voor TANTRIPALA, den opzigter van 's Vorsten kudden, en DRAUPADI voor de kamenier MALINI. Zij werden, ieder in zijn voorgewend beroep, in dienst genomen. BRĚHANNALA werd in 't vrouwenvertrek geplaatst, als onderwijzer van 's Vorsten dochter OETARÂ; MALINI kwam in dienst bij de Koningin SOEDÉSNA, enz. ([84])

([81]) DOERGANDÅNÅ, de broeder van DOERGANDINI, de overgrootmoeder van *Pandåwå's* en *Koråwå's*. Of ook de Indische WIRATA, de schoonvader van ABIMANJOE en bondgenoot der *Pandawa's*, dezelfde is als MATSYA, de tweelingbroeder van SATYAWATI (zie § 4), kan ik uit mijne bronnen niet met zekerheid opmaken, maar vind althans geene voldoende reden, om het tegendeel te onderstellen. Dat hij verscheidene geslachten zou hebben moeten doorleven, om nog met de achterkleinkinderen van zijne zuster ten strijde te gaan, kan voorzeker in de Ind. mythen geen ernstig bezwaar opleveren. Men denke slechts aan KRĚTA-WARMA, den broeder van den overgrootvader der *Pandawa's*, die mede aan den strijd deelnam, en eerst na de geboorte van hun' kleinzoon PARIKSIT een gewelddadigen dood stierf (§ 73).

([82]) WARD; PAVIE, *La reconnaissance d'Ardjouna*;— volgens Ls. werden de wapenen aan een lijk vastgebonden.

([83]) Met welk doel, blijkt mij niet. In 't vervolg van 't verhaal van Ls. komen die namen niet meer voor.— Vgl. in 't Jav. den naam DJÅJÅ-LÅGÅ voor WRĚKODÅRÅ, in noot 84.

([84]) De geschiedenis van 't verblijf der *Pandawa's* aan 't hof van *Wirata* is in de Jav. overlevering ten deele bewaard gebleven; maar die overblijfselen zijn in de volgorde der gebeurtenissen ver uit elkander geraakt. Reeds weinige maanden na den dood van hun' vader en de komst van DOERJODÅNÅ aan de regering zagen wij hen, op bevel van den God BRÅMÅ, naar *Wirâtâ* de wijk nemen (zie boven, noot 40), waar zij zich bij den Vorst moesten aanmelden, en hunne diensten aanbieden, met uitzondering van ARDJOENÅ, die, onder den naam van KĚNDI WRATNÅLÅ, voorloopig een zwervend leven zou leiden. JOEDISTIRÅ werd, onder den naam van WIDJÅ-KÅNKÅ, tot *Tåndå* of marktmeester benoemd; NAKOELÅ en SADÉWÅ als stalmeesters (*loerah panĕgar*) bij 's Vorsten zoon SÉTÅ in dienst gesteld. BIMÅ, die inmiddels KOENTI bij ABIÅSÅ, op den berg *Rĕtahoe*, in veiligheid had gebragt, kwam, onder den naam van ABILÅWÅ, bij den slagter WĚLAKAS in huis, en ging vóór zijn' zoon door. Van DROPADI

§ 52. MALINI's bekoorlijkheden wekten de begeerlijkheid van KITJAKA, 's Vorsten veldheer. Hij was de zoon van een' Vorst der *Kékaja's*, en broeder van evengenoemde SOEDÉSNA, de Vorstin van *Wirata*. MALINI wees zijne verliefde aanzoeken van de hand, met de waarschuwing, dat zij de vrouw van vijf *gandarba's* was, die hem zeker zouden dooden, indien

---

(84) kan hier nog geene spraak zijn, daar zij in de *Lk.* eerst veel later optreedt (zie boven, noot 44); maar in de geschiedenis van de Indische MALINI wordt zij vervangen door *Bok* WĔRDINING SIH: zie beneden, noot 85.—Na dat voorval ontvingen de drie oudste *Pandawa's* van MASWÅPATI elk een stuk land ter ontginning en bewoning, onder voorwaarde, om hunne ware namen te hernemen. JOEDISTIRÅ kreeg het bosch van *Martå*, BIMÅ dat van *Agoel Paměnang*, ARDJOENÅ dat van *Madigåndå* (*Lk.* X, *Djagal Abilåwå*). Elders luiden die namen gewoonlijk *Amartå*, *Paměnang* en *Madoekårå*. Het eerste werd de zetel van een rijk van denzelfden naam, en de eigenlijke hoofdstad der *Pandåwå's* gedurende DOERJODÅNÅ's heerschappij te *Astinå;* terwijl *Paměnang* en *Madoekårå* meer als bijzondere landgoederen of apanages van WRĔKODÅRÅ en ARDJOENÅ te beschouwen zijn.—De *Pandåwå's* moesten evenwel nog vóór de herovering van *Astinå* andermaal voor de vervolging hunner vijanden zwichten. *Amartå* werd door KARNÅ, en tevens *Dwåråwati* door BÅLÅ-DÉWÅ, voor DOERJODÅNÅ veroverd, die nu eindelijk gansch Java aan zijne heerschappij onderworpen zag. De *Pandåwå's* verscholen zich weder onder valsche namen te *Wiråtå*. JOEDISTIRÅ hernam den naam en de bediening van *Radèn Tåndå* WIDJÅ-KÅNKÅ; WRĔKODÅRÅ noemde zich *Radèn* DJÅJÅ-LÅGÅ; ARDJOENÅ diende, onder den naam van GĔNDRÈH KĔMASAN, als *ĕmban* (z. v. a. paedagoog) bij 's Vorsten dochter OETARI, die pas met zijn' zoon ÅNKÅ-WIDJÅJÅ (ABIMANJOE) gehuwd was; SOENDARI, de dochter van KRĔSNÅ en oudste gemalin van ÅNKÅ-WIDJÅJÅ, vond huisvesting bij den slagter WĔLAKAS, en heette *Bok Lårå* TĔMON (d. i. vondeling). KRĔSNÅ nam de gedaante aan van een' reus, en heerschte, onder den naam van DÉWÅ-JAKSÅ, te *Djadjar Sèwoe*, waar SOEBÅDRÅ en SIKANDI, mede in reuzen veranderd, zijne jongere broeders DÉWÅRÅ en TJALOENTANG voorstelden. De laatste maakte zelfs aanspraak op de hand van OETARI, en verscheen met zijne broeders in vijandelijke houding te *Wiråtå*, waar zij evenwel hunne ware gedaante hernamen.—KRĔSNÅ's zoon SÅMBÅ, die te *Dwåråwati* was achtergebleven, had den moed, zich aldaar, onder den naam van *Praboe Anom* WISNOE-BRÅTÅ of SÅMBÅ SAMBÅDÅ, als opvolger van zijn' vader op te werpen, en den *Koeroe*-vorst schatting te weigeren. Zelfs zond hij den bode, die zijne onderwerping kwam eischen, met kaalgeschoren hoofd en afgesneden ooren en lippen terug, en maakte zich tot tegenweer gereed. Maar hij werd door zijn' oom BÅLÅ-DÉWÅ overwonnen, en moest op zijne beurt naar *Wiråtå* vlugten. Ten laatste kreeg DOERJODÅNÅ kennis van de schuilplaats der *Pandåwå's*, en toog met BÅLÅ-DÉWÅ, KARNÅ en al de *Koråwå's* tegen hen uit, maar werd door SÉTÅ teruggeslagen. Hiermede eindigt *Lk.* XXXI (*Tjaloentang*), de laatste, die de *B. J.* voorafgaat. Inderdaad vinden wij bij den aanvang van ons gedicht de *Pandåwå's* met KRĔSNÅ te *Wiråtå* bijeen.—Nog een derde, maar zeer verduisterd, spoor van de Indische mythen omtrent het laatste jaar van

(§ 52) hij 't waagde, hare eer aan te randen. Hij liet zich daardoor niet afschrikken, maar zocht de hulp van zijne zuster de Koningin, die, om hem genoegen te geven, hare kamenier met ververschingen tot hem zond. Hij meende haar nu met geweld tot zijn' wil te brengen; maar zij ontsnapte, en nam de wijk naar de plaats, waar de Koning met de vijf *Pandawa's* bijeen was. Op hare klagt wilde BIMA aanstonds ter wrake spoeden, maar werd door ARDJOENA tot behoedzaamheid vermaand, opdat zij niet bekend mogten worden. DRAUPADI werd dus overgehaald, om KITJAKA in schijn te wille te zijn, en hem in een bepaald vertrek eene nachtelijke bijeenkomst te beloven. Daar werd hij door BIMA afgewacht en gedood. Zijne broeders de *Oepa-kitjaka's*, die MALINI van den moord verdachten, en haar met het lijk wilden verbranden, vielen mede door BIMA's hand. MALINI schreef het alles aan hare echtgenooten de *gandarba's* toe. Voor hunne verdere wraak beducht, wilde WIRATA haar door zijne gemalin doen wegzenden; maar MALINI verzocht en verkreeg nog dertien dagen uitstel, als wanneer de *gandarba's* haar zouden komen afhalen, en den Vorst en de zijnen gelukkig maken. Werkelijk ontbraken er nog slechts dertien dagen aan de vervulling van 't laatste jaar der ballingschap. ([84])

§ 53. De *Koeroe's* zagen met leede oogen dat tijdstip naderen, hetwelk de *Pandawa's* in hunne voormalige regten herstellen zou, ten ware 't nog gelukken mogt, hunne schuilplaats te ontdekken, waardoor de ballingschap, volgens afspraak, van nieuws af aan zou beginnen. De verspieders, tot dat einde uitgezonden, kwamen in zoover onverrigter zake terug, maar bragten toch het welkome berigt van den dood van KITJAKA en zijne broeders. KITJAKA had namelijk, als veldheer der *Matsya's*, vele overwinningen behaald op den Vorst der *Trigarta's*. Diens opvolger SOESARMA had bij de *Koeroe's* bescherming gezocht, en wachtte daar de gelegenheid tot wêerwraak af. Hij haalde hen nu over, van den dood des veldheers gebruik te maken, om den weerloozen WIRATA te overvallen, en van zijne schatten te berooven. Onder aanvoering van BISMA en DRONA trokken de *Koeroe's* uit, en behaalden grooten buit.

([84]) de ballingschap der *Pandawa's* is misschien, tusschen de beide vorige, te herkennen in *Lk.* XVIII, *Pandåwå doelit*, waar de vier broeders, na de verdwijning van WRĚKODÅRÅ (zie boven, noot 38), door DOERJODÅNÅ met leugens en valsche beloften misleid en in nederige betrekkingen geplaatst werden. JOEDISTIRÅ werd ook hier tot *tåndå* benoemd; ARDJOENÅ kreeg het uitsluitend regt tot verkoop van kalk (toebereid ten gebruike bij de *sirih*), en de twee jongsten moesten het vee hoeden.

([85]) In 't Jav. verhaal heet de Vorstin RĚKÅTÅWATI, en hare broeders KÉNTJÅKÅ en ROEPÅKÉNTJÅ, *patih's* van den Vorst. Zij waren onechte kinderen van PÅLÅSÅRÅ; zie boven, noot 13. Zijn andere zoon RÅDJÅ-MÅLÅ, die ook te *Wiråtå* woonde, was, gelijk zijn naam oorspronkelijk aanduidt, een worstelaar van beroep, en deed zijne broeders in de kampspelen, waarin hij voor hen optrad, menige weddingschap winnen, o. a. tegen 's Vorsten zonen

§ 54. WIRATA bragt terstond zijne krijgsmagt op de been, wapende ook de *Pandawa's* (behalve ARDJOENA, die uithoofde van zijne betrekking bij de vrouwen achterbleef), en trok met zijn' oudsten zoon SANKA ([86]), aan 't hoofd der troepen, den vijand tegen. Hij werd door den Vorst van *Trigarta* overwonnen, en zelf krijgsgevangen gemaakt, maar door BIMA bevrijd. De *Pandawa's* heroverden de geroofde kudden, noodzaakten den Vorst van *Trigarta* het oppergezag van WIRATA te huldigen, en werden openlijk als overwinnaars erkend.

([85]) OETÅRÅ en WRATSÅNKÅ, die vergeefs hunne krachten tegen hem beproefden. Eindelijk riepen zij den slagter ABILÅWÅ (WRĚKODÅRÅ) te hulp, die RÅDJÅ-MÅLÅ overwon en doodde. KÉNTJÅKÅ schoot toe, om den moordenaar te straffen; ABILÅWÅ wilde zich te weer stellen, maar nam op raad van WIDJÅ-KÅNKÅ (JOEDISTIRÅ) de vlugt, om zijne schuld niet door gewelddadig verzet tegen den *Patih* te verzwaren. KÉNTJÅKÅ zet hem na, maar komt op weg eene dienstmaagd van OETARI tegen, met name *Bok* WĚRDINING SIH, wier schoonheid hem op eens den dood van zijn' broeder vergeten doet. Hij gaat naar huis, en schrijft een' brief aan de Prinses, om hare bemiddeling te verzoeken. Zij zendt daarop hare dienstmaagd met eene verzonnen boodschap tot den *Patih;* maar zoodra hij zijne bedoelingen gissen laat, neemt WĚRDINING SIH de vlugt, en zoekt eene schuilplaats bij ABILÅWÅ. Weldra komt KÉNTJÅKÅ haar als zijne vrouw opeischen, geraakt op nieuw met ABILÅWÅ in twist, en wordt door hem met de nagels verscheurd. WĚRDINING SIH keert tot hare meesteres terug, maar wordt van den moord beschuldigd, en ten vuurdood verwezen. ABILÅWÅ, hiervan onderrigt, ijlt naar de strafplaats, om haar te ontzetten, maar komt te laat, en kan zijne woede slechts koelen, door ROEPÅ-KÉNTJÅ mede in de vlammen te werpen. (*Lk.* X, *Djagal Abilåwå.*)

([86]) Elders heet OETARA de oudste. Ls.—Volgens de Jav. opgaven had MASWÅPATI drie zonen, SÉTÅ (Kw. SWÉTA), OETÅRÅ en WIRÅ-SÅNKÅ of WRATSÅNKÅ (ook WRĚSÅNKÅ of WĚRSÅNKÅ, Kw. SANKA). Zoodanig is hun rang væn ouderdom bij R.W., en zoo schijnt het ook bedoeld te zijn in *Lk.* en in G.R., indien althans, gelijk ik onderstel, in G.R. bij ꦲꦶꦫꦤ in plaats van d e r d e te lezen is t w e e d e; want WIRÅ-SÅNKÅ heet ook daar de j o n g s t e, en SÉTÅ de o u d s t e. Dit laatste wordt bevestigd door *B. J.* XIII, 1,2, waar de beide anderen SÉTÅ's j o n g e r e b r o e d e r s heeten, en zijdelings door XV, 3,3, waar alle drie worden opgenoemd in de bovengemelde volgorde. In 't Kw. vind ik daarvoor evenwel niet den minsten grond. Integendeel, zoo men uit het Kw. iets kan afleiden, dan is het, zoover ik weet, alleen uit Kw. IX, 7,1 (aangehaald bij T, X,4,9—6,6), waar zij nevens elkander aldus worden opgenoemd: OETARA, SWÉTA, SANKA, en waar dan ook, denkelijk op dien grond, de eerste naam door N uitdrukkelijk verklaard wordt door o u d s t e p r i n s v a n WIRÅTÅ, terwijl de beide andere niet verklaard worden. Welligt is de meening van SWÉTA's eerstgeboorte toe te schrijven aan de hooge onderscheiding, die hem te beurt valt, van bij den aanvang der vijandelijkheden tot opperbevelhebber van de krijgsmagt der *Pandawa's* te worden benoemd. Daar komt bij, dat hij in 't Kw.

§ 55. Inmiddels hadden de *Koeroe's* langs een' anderen weg de nog overgeblevene kudden ontvoerd. OETARA, 's Vorsten jongere zoon, die ter bewaking van de hoofdstad was achtergebleven, wilde de roovers nazetten, maar miste een' voerman, daar de zijne onlangs gesneuveld was. Dit vernam ARDJOENA, die daarop DRAUPADI tot den Prins zond, om hem, als uit eigen beweging, den danser WRĚHANNALA als voerman aan te bevelen, voorgevende, dat hij voorheen ARDJOENA in die betrekking gediend, en in menig roemrijk wapenfeit had bijgestaan. ([37]) OETARA liet zich dus door WRĚHANNALA ten strijde voeren; doch op het zien van 't groote heir der *Koeroe's* ontzonk hem de moed, en hij wilde naar de stad terugkeeren. Maar nu deed zijn voerman hem van plaats met hem verwisselen, en naar den boom rijden, waar de wapens der *Pandawa's* verborgen waren. Nadat OETARA de hem aangewezene wapenen uit den boom heeft gehaald, maakt ARDJOENA zich aan hem bekend, gordt zijn gouden harnas aan, wapent zich met zijn' boog *Gandiwa*, en trekt alleen tegen de gansche magt der *Koeroe's* ten strijde. Zij herkennen hem aan 't gedruisch van zijn' wagen en veldhoorn en aan 't gekletter van zijn' boog, waarbij de natuur zelve in ongewone beweging geraakt. Uit aarde en hemel schieten vlammen te voorschijn; hevige windvlagen bewegen de lucht, en doen de boomen waggelen. Na den vijand teruggedreven en de kudden heroverd te hebben, verbergt ARDJOENA zijne wapenen weder, herneemt zijne vermomming, en doet de behaalde zege als die van OETARA aan den

([36]) meermalen, als bij uitnemendheid, WIRATA-POETRA,-SOETA enz. (d. i. de zoon van WIRATA, of, wanneer men *Wirata* als naam van 't land opvat, de Prins van Wirata) genoemd wordt; wat daar evenwel, met het oog op den zamenhang, vooral na den dood van zijne beide broeders, niets bewijzen kan.— Maar al is dan SWÉTA oorspronkelijk niet de oudste der broeders, zeer bevreemdend is het toch, dat hij, die in 't begin van den oorlog al aanstonds zulk eene aanzienlijke plaats inneemt, in onze Indische bronnen zelfs niet genoemd wordt. Uit de woorden van DOERJODANA in 't begin van de *Bagawad-gita*, aangehaald in *Kr. aant.* bij XII, 10,2, vlgg., laat zich evenwel met eenige waarschijnlijkheid afleiden, dat het opperbevel over de krijgsmagt der *Pandawa's* in 't oorspronkelijk heldendicht van den aanvang af gevoerd werd door DRĚSTA-DYOEMNA, die in de *B. J.* eerst na den dood van SWÉTA in zijne plaats als veldheer optreedt; en in ieder geval schijnt het algemeen stilzwijgen omtrent den laatste, zoowel ter aangehaalde plaats van de *Bagawad-gita*, als bij Ls., WARD, WILSON, en in 't fragment van de *Maha-barata* betrekkelijk ARDJOENA's herkenning, genoegzaam te bewijzen, dat SWÉTA of in 't geheel een persoon van latere vinding is, of althans oorspronkelijk eene veel minder voorname plaats bekleedde dan in de *B. J. Kw.*: eene omstandigheid van veel beteekenis voor de verhouding van de laatste tot het Indische epos.

([37]) PAVIE, *La reconnaissance d' Ardjouna.* Volgens Ls. was het KOENTI, die WRĚHANNALA als voerman aanbeval, maar dit zal toch wel eene vergissing zijn? Vgl. §§ 44 en 64, waaruit schijnt te blijken, dat KOENTI zich in dezen tijd te *Hastina* bevond.

(§ 55) Vorst berigten. WIRATA, inmiddels zelf in de stad teruggekomen, doet de overwinning openlijk afkondigen en feestelijk vieren. OETARÂ werd met hare vrouwen haar' terugkeerenden broeder tegemoet gezonden.

§ 56. In afwachting van diens terugkomst noodigde WIRATA den brahmaan KANKA tot een spel om zijn rijk en zijne schatten. KANKA maakte bedenkingen, en herinnerde den Vorst het droevig voordeeld van JOEDISTIRA, maar moest zich eindelijk naar 's Vorsten begeerte voegen. Onder 't spelen beroemde WIRATA zich op de overwinning van zijn' zoon; KANKA wilde den voerman de eer gegeven hebben; er volgde een redetwist, waarbij de Koning het geduld verloor, en zich zoover vergat, om den brahmaan met een' dobbelsteen in 't aangezigt te slaan. Intusschen kwam OETARA van den strijd terug. Met schrik zag hij KANKA verwond en bebloed, en vroeg, wie zich aan die beleediging van een' brahmaan had schuldig gemaakt. Vernemende, dat het zijn vader was, smeekte OETARA hem, om den brahmaan terstond te bevredigen, eer diens wraak hem in 't verderf stortte. De Vorst gaf dien raad gehoor, en vroeg vergiffenis aan KANKA, die daarop verklaarde, hem reeds vergeven te hebben. OETARA, over zijne overwinning geprezen, schreef haar toe aan den bijstand van een' godenzoon, die zich eerstdaags op nieuw openbaren zou.

§ 57. Drie dagen daarna vond WIRATA, in zijne gehoorzaal tredende, aldaar de vijf vreemdelingen in vorstelijk gewaad bijeen, op de zetels, voor vorstelijke gasten bestemd. Vol toorn vroeg hij rekenschap van die aanmatiging. ARDJOENA trad daarop vooruit, en maakte zich en de overigen bekend. Zijn heldhaftig gedrag in den strijd tegen de *Koeroe's* werd door OETARA beschreven. De Vorst veranderde nu mede van toon. Hij erkende zijne verpligtingen aan de *Pandawa's*, sloot met JOEDISTIRA, als hun' koning, een verbond, droeg zijn gansche rijk, met de schatten en 't leger, aan hem over ([88]), en bood zijne dochter OETARÂ aan ARDJOENA ten huwelijk. Deze verontschuldigde zich op grond van de verhouding, waarin hij, als leermeester, tot haar gestaan, en 't kinderlijk vertrouwen, dat zij voor hem had opgevat, maar nam hare hand voor zijn' zoon ABIMANJOE aan.

§ 58. De plegtige voltrekking van dit huwelijk strekte tot inwijding van 't verbond tusschen de *Matsya's* en de *Pandawa's*. ABIMANJOE werd met zijne moeder door INDRA-SÉNA en de overige dienaren naar *Wirata* geleid. De bruiloft werd opgeluisterd door de tegenwoordigheid van KRĔSNA en vele voorname *Jadawa's*, o. a. zijn' wagenmenner JOEJOEDANA, den held der Satwata's, ook SATYAKI genaamd, naar zijn' vader SATYAKA, en SAINÉJA of SINÈR-NAPTRĔ naar zijn' grootvader SINI. ([89]) Verder verscheen DROEPADA met zijne zonen; de Vorsten van *Kasi* en *Sibi*, en anderen.

([88]) Waarschijnlijk slechts bij wijze van spreken, om onbeperkte dienstvaardigheid uit te drukken? C. S.

([89]) Elders wordt aan KRĔSNA een andere wagenmenner DAROEKA toegeschreven: zie § 74.— De naam JOEJOEDANA komt, zoover ik weet, in geene Javaansche geschriften, ook niet in

§ 59. Na de huwelijksplegtigheid vergaderden de vorsten in de gehoorzaal, om te beraadslagen, wat nu verder te doen stond, om de *Pandawa's* in hunne regten te herstellen. KRĚSNA was van meening, de gezindheid van DOERJODANA door een' vertrouwden afgezant te doen onderzoeken; BALA-RAMA was mede voor verzoenende maatregelen gestemd. JOEJOEDANA drong daarentegen op onverwijlden oorlog aan; DROEPADA vereenigde zich met hem, en achtte het tijd, om de bevriende vorsten tot uitrusting hunner krijgsmagt op te roepen. KRĚSNA erkende 't gepaste van die maatregelen, maar wilde voor zich nog geene partij kiezen. Slechts tot de bruiloft genoodigd, meende hij ook na de bruiloft weder te moeten aftrekken. Mogt DOERJODANA uit onberaden' overmoed den *Pandawa's* hun regt onthouden, dan kon men, na de overigen, ook hem te hulp roepen. Inmiddels droeg hij DROEPADA, als den oudste en wijsste, de leiding der zaken op, en keerde met de zijnen naar *Dwaraka* terug.

§ 60. Terwijl JOEDISTIRA zich met zijne bondgenooten, de Vorsten van *Matsya* en *Pantjala*, ten oorlog toerustte, en naar alle kanten boden uitzond, om meerdere bondgenooten te werven, deden de *Koeroe's*, hiervan onderrigt, van hunne zijde 't zelfde; en weldra verdrongen zich de heirscharen, die van wijd en zijd voor beide partijen aanrukten. Aan de zijde der *Pandawa's* voegden zich o. a. de *Tjédi's* onder DRĚSTA-KÉTOE, den zoon van SISOEPALA (zie boven, § 37); de *Magada's* onder DJARASANDA's zoon DJAJAT-SÉNA (zie § 35); de *Dasarna's* onder HIRANJA-WARMA, den schoonvader van DROEPADA's zoon SIKANDI; verder KOENTI-BODJA, de grootvader (in naam) van de *Pandawa's*; de Vorst van *Kasi*, BIMA'S schoonvader; JOEJOEDANA of SATYAKI met de *Satwata's*, en PANDYA, de Vorst van zuidelijk *Matoera*. (90) Ook ROEKMI, Vorst van *Bodjakata*, de zwager van KRĚSNA (zie boven, § 27), en SALJA, Vorst der *Madra's*, de oom van NAKOELA en SAHADÉWA (zie § 11), hadden hunne hulp aan de *Pandawa's* toegedacht. Maar de eerste werd, toen hij met een groot heir kwam opdagen, wegens zijne aanmatigende houding afgewezen, en ging tot de *Koeroe's* over. SALJA, insgelijks met zijne krijgsmagt op weg, om zich bij de *Pandawa's* te voegen, vond door de zorg van DOERJODANA overal rustplaatsen aangelegd en van al 't noodige voorzien; en toen eindelijk DOERJODANA zelf vóór hem verscheen, kon hij, door zooveel voorkomendheid gewonnen, het verzoek niet afslaan, om

---

(89) de *B. J. Kw.*, voor. SATYAKI of SĚTJAKI is in 't Jav. de gewone naam; als bijnaam vindt men in de *B. J.* SINI-SOETA, d. i. zoon van SINI; ook, naar den stam, waartoe hij behoorde, WRĚSNI-WANGSA, WRĚSNI-KOELA enz. Volgens de Jav. mythen was zijn vader SATYA-DJIT of SATADJIT, de Vorst van *Lésan-poerå*, en zijne moeder SINI of WRĚSINI (G. R., *Lk. Bambang Soemitrå*). De naam SATYA-DJIT komt bij Ls. voor onder de eerste Vorsten van *Magada* (XXXII), SATA-DJIT onder die der *Jadawa's* (XXVII).

(90) De hoofdstad der *Pandya's*, in 't Zuiden van Indië, dus wel te onderscheiden van de gelijknamige stad der *Jadawa's* in *Madya-désa*.

(§ 60) zijn veldheer te worden. Hij beloofde evenwel later aan JOEDISTIRA, om KARNA in den tweestrijd met ARDJOENA te verraden. — Ook de bijstand van KRĔSNA ware den *Pandawa's* bijna ontgaan. Toen ARDJOENA tot hem kwam, om zijn bondgenootschap te verwerven, vond hij hem slapende, en DOERJODANA aan zijn hoofdeinde zittende, om zijn ontwaken af te wachten. ARDJOENA zette zich met hetzelfde doel in eerbiedige houding aan KRĔSNA'S voeten neder. Deze kreeg bij zijn ontwaken ARDJOENA 't eerst in 't oog; maar, dewijl DOERJODANA 't eerst gekomen was, meende hij zijne hulp te moeten verdeelen: den een zou hij als wagenmenner dienen, zonder zelf mede te vechten; den ander een groot heir van *gopa's* (veehoeders) leenen. ARDJOENA kreeg de keus, en nam KRĔSNA als wagenmenner met zich; DOERJODANA bekwam een millioen zoogenoemde *gopa's van Narajana* of *Narajana's*, die echter aan den strijd geen deel namen, en slechts enkele malen vermeld worden. (91) Onder de bondgenooten der *Koeroe's* vindt men voorts, behalve de brahmanen BISMA, DRONA en KRĔPA, nog vermeld KARNA, den Vorst van *Angga*; SOESARMA, Vorst der *Trigarta's*, BAGA-DATTA, Vorst van *Pradjyotisa*, beroemd om zijne bedrevenheid in den strijd op olifanten; BOERI-SRAWAS, Vorst der *Bahlika's*, den zoon van SOMA-DATTA (92); DJAJAD-RATA, Vorst der *Sindoe's*; SOEDAKSINA van *Kambodja*; voorts de *Kosala's* onder BRĔHAD-BALA of BRĔHAD-RATA; de *Kalingga's* onder TJITRANG-GADA, den schoonvader van SOEJODANA; de *Bodja's* onder KRĔTA-WARMA, (ouderen?) broeder van DÉWAMIDOESA, den overgrootvader van KRĔSNA, en, door KOENTI, van de *Pandawa's* (93);

(91) *Narajana* komt in de *B. J. Kw.* een paar malen voor als de naam van een wonderdadig werptuig van ASWATAMA, dat zich, naar het schijnt, in den vorm van verslindende monsters ontwikkelt: zie *Kr. aant.* bij XXXII, 5,5–6.

(92) SOMA-DATTA was bij den wedstrijd om de hand van DÉWAKI (KRĔSNA'S moeder) door SINI overwonnen. Door de gunst van SIWA werd hij vader van BOERI-SRAWAS, die hem op den zoon van SINI wreken zou. Buiten BOERI-SRAWAS, die de middelste zoon schijnt geweest te zijn, had SOMA-DATTA er nog twee, BOERI en SALA. Ls. — Of onder den „zoon van SINI" hier SATYAKA, de vader van JOEJOEDANA, te verstaan is, en wanneer en hoe de wraak vervuld werd, blijkt mij niet. In de *B. J.* komt BOERI-SRÅWÅ alleen voor in den kampstrijd met SATYAKI, waarin hij zelf het leven liet (XXIII, 8, vlgg.), welligt als weêrwraak voor het dooden van diens vader? In de *Lk.* verschijnt hij meermalen, doch slechts als figurant, met zijn' jongeren broeder ROEKMÅ-RÅTÅ, aan 't hof van SALJÅ, die bij de Javanen voor zijn' vader doorgaat (ook volgens *B. J. T.* en R. W.), en aan wien de naam SOMÅ-DĔNTÅ als bijnaam wordt toegeschreven (R. W.). In de *B. J. Kw.* heet alleen ROEKMA-RATA uitdrukkelijk de zoon van SALJA (zie *Kr. aant.* bij XIII, 5,3), en BOERI-SRAWA de zoon van SOMA-DATTA (*Kr. aant.* bij XXIII, 8,3–4), zonder dat daar iets blijkt van diens onderstelde identiteit met SALJA.

(93) In de Jav. overlevering gaat KRĔTÅ-WARMÅ (of KARTÅ-MARMÅ) voor een' der *Koråwå's* (jongere broeders van DOERJODÅNÅ) door: zie boven, noot 26.

(§ 60) de *Gandara's* onder SAKOENI; de *Bangga's*, *Widéha's* en vele andere volksstammen. NILA, de Vorst van *Mahismati*, wordt nu eens onder de bondgenooten der *Pandawa's*, dan onder die van de *Koeroe's* genoemd. Dezelfde dubbelzinnigheid bestaat ten aanzien van de *Sibi's* en van de vijf Vorsten der *Kékaja's*. (94)

§ 61. Inmiddels had DROEPADA zijn' *poerohita* tot de *Koeroe's* gezonden, om hun de eischen der *Pandawa's* bekend te maken. Hij kwam zonder antwoord terug; maar DRĚTA-RASTRA

---

(94) In de *B. J.* vindt men aan de zijde der *Pandåwå's* geene andere bondgenooten vermeld dan KRĚSNÅ met zijn' zwager SATYAKI en diens zoon SÅNGÅ-SÅNGÅ; de Vorsten van *Wiråtå* en *Tjampålå* (Kw. *Pantjala*) met hunne zonen, SÉTÅ (Kw. SWÉTA), OETÅRÅ, WIRÅ-SÅNKÅ (Kw. SANKA), DRĚSTÅ-DYOEMNÅ en SIKANDI (volgens de omwerkers de gemalin van ARDJOENÅ: zie boven, bij § 20); DRĚSTÅ-KÈTOE, en in 't Kw. zekeren KSATRA-DARMA of KSATRI-DARMA, die bij de omwerkers, onder den naam van SĚTRÅ-DARMÅ, tot de partij der *Koråwå's* behoort (zie *Kr. aant.* bij XXIX, 11, en XXXI, 2,5—4,2). Twijfelachtig is ook de verhouding van JOEJOETSOEH, den onderstelden zoon van WIDOERÅ (zie boven, noot 26), die volgens de opvatting der omwerkers te midden van 't gevecht van de *Koråwå's* tot de *Pandåwå's* overloopt (zie *Kr. aant.* bij XXIX, 11). Of die voorstelling met het Indisch verhaal overeenstemt, blijkt mij niet. In Ls. vind ik slechts in 't algemeen vermeld, dat JOEJOETSOE deelnam aan den strijd (636, noot 3); en indien daarmede de *B. J.* bedoeld is, laat zich wel niet anders onderstellen, dan dat hij, als zoon van DRĚTA-RASTRA, met zijne halve broeders de *Koeroe's* streed. Hij wordt evenwel op blz. 692, noot 5, en 693, noot 2, niet genoemd onder de eenig overgeblevene *Koeroe*-strijders, en verschijnt niettemin na afloop van den krijg als raadsheer aan 't hof van JOEDISTIRÅ: zie beneden, §§ 65 en 76.— Veel talrijker zijn in de *B. J.* de namen van strijdgenooten der *Koråwå's*. De voornaamste zijn BISMÅ, DRONÅ en zijn zoon ASWÅTÅMÅ; SALJÅ, Vorst van *Mandråkå* (Kw. *Madraka*); KARNÅ, Heer van *Awånggå*; SAKOENI, de *Patih* van *Astinå*, en DJÅJÅDRÅTÅ of SINDOE-RÅDJÅ. Zeldzamer, en voor een deel aan twijfel van onderscheiden' aard onderhevig, zijn de namen van BÅGÅ-DĚTÅ of -DĚNTÅ Kw. (BAGA-DATTA), Vorst van *Srawanti-poerå* (volgens R. W. en G. R.); BOERI-SRÅWÅ en ROEKMÅ-RÅTÅ, de zonen van SALJÅ (zie boven); NIRBITÅ, zijn *patih* (?); WRĚSÅ-SÉNÅ (Kw. SOESÉNA), den zoon van KARNÅ; zijne verwanten DROEWÅ-DJÅJÅ (Kw. DROEWA en DJAJA-RATA) en DRĚTÅ-RÅTÅ; SARÅBÅ-SÅTÅ (Kw SARABA en SATA-TJANDRA) en GADJAKSÅ, jongere broeders van SAKOENI; GARDÅPATI, Vorst van *Kasaptå* (Kw. den Vorst van *Trigarta*); den Vorst van *Malåwå;* dien van *Tjédåkå;* PRATIPÉJÅ en zijne zonen; den Vorst van *Kambodjå;* TOJÅ-SABDÅ, ABISATYÅ, PRATIPÅ, WRĚHAD-BÅLÅ, SATYÅ-SRÅWÅ, WRĚSÅJÅ (Vorst van *Lokå-poerå*); waarbij men nog den draak ARDÅ-WALIKÅ en eenige *boetå's* (XXVII, 25, vlgg.) noemen kan. Van sommige personen is 't ook twijfelachtig, of zij tot de *Koråwå's* zelven (de zonen van DĚSTÅRÅTÅ) of tot hunne bondgenooten behooren, bv. van WINDÅDINI (Kw. WINDA?), NOEWINDÅ (ANOEWINDA?), DJAJAT-SÉNÅ of DJÅJÅ-SÉNÅ, enz.: zie boven, noot 26.

(§ 61) zond van zijn' kant den wagenmenner SANDJAJA, den zoon van DJAWALGANI. (95) JOEDISTIRA verklaarde genoegen te zullen nemen met de steden *Wrĕka-stala*, *Koesa-stala* of *Kanja-koebdja*, *Makandi*, *Waranawata*, en nog eene vijfde (die niet genoemd wordt). (96) Met dien eisch werd SANDJAJA naar de *Koeroe's* teruggezonden, maar men wachtte vruchteloos naar antwoord. KRĔSNA begaf zich toen, op aanzoek der *Pandawa's*, zelf naar *Hastina*, doch kwam onverrigter zake terug, met berigt, dat de strijdmagt der *Koeroe's*, in elf heiren, onder aanvoering van BISMA, naar *Koeroe-ksétra* in aantogt was.

§ 62. Men trok den vijand in zeven heiren te gemoet: 1°. dat van de *Pandawa's* zelven, 2°. de *Matsya's* onder WIRATA, 3°. de *Pantjala's* onder DROEPADA, 4°. de *Satwata's* onder JOEJOEDANA, 5°. de *Tjĕdi's* onder DRĔSTA-KÉTOE, 6°. de *Magada's* onder DJAJAT-SÉNA, 7°. de zuidelijke hulptroepen onder PANDYA. (97)

---

(95) SANDJÅJÅ of SOEDJÅJÅ (R. W. SOENDJÅJÅ-WÅRÅ) wordt door de Javanen voor een' zoon van WIDOERÅ en jonger broeder van JOEJOETSOEH gehouden (R. W., *B. J. W.*; G. R.: „een „der *Koråwå's*").

(96) Ls. doet hierbij opmerken, dat de *Pandawa's* niet, zoo als men verwachten zou, hun eigen gebied terugeischten, en dat van de vier genoemde steden de eerste tot het gebied der *Matsya's*, de drie andere tot dat der *Pantjala's* behoorden. Hij toont uit deze en andere omstandigheden aan, dat de *Pandawa's* niet zoozeer als zelfstandige vorsten met eigene regten optreden, maar veeleer als veldheeren van andere vorsten, wier belangen zij vertegenwoordigen; dat het eigenlijk de *Matsya's* en *Pantjala's* waren, die, onder de leiding der *Pandawa*-helden, tegen de *Koeroe's* strijd voerden, tot herovering van gewesten, die door dezen aan hunne heerschappij waren ontrukt, en dat het slechts voor den vorm is, wanneer aan de *Pandawa's* bij de zes heiren hunner bondgenooten nog een zevende als hun eigen wordt toegeschreven. In 't algemeen heeft men de *Pandawa's* volgens hem te beschouwen als een geslacht van uitheemsche afkomst en zonder eigen grondgebied, maar dat door zijne dapperheid en door verbindtenissen met inlandsche vorsten zich tot magt en aanzien verhief.

(97) Zoo meen ik althans de tamelijk duistere periode van Ls., 693, r. 1–6, te moeten verstaan.— De zeven heiren der *Pandawa's* schijnen bedoeld te zijn in *B. J. Kw.* IX, 16 (zie *Kr. aant.* XI, 12, 6—15, 2), en de elf heiren der *Koeroe's* ib. X, 4, 3 (*Kr. aant.* XII, 4, 5). Evenwel laten zich in de *B. J.* bezwaarlijk onderscheidene heiren of volksstammen aanwijzen, zoomin aan de eene als aan de andere zijde. Ieder strijder van naam of rang heeft zijne troepen, die, waar 't noodig is, naar hun land genoemd, en veelal bij millioenen geteld worden; maar over 't algemeen verschijnt het gemeene krijgsvolk slechts als eene massa levend wapentuig, als een onmisbaar attribuut der hoofdpersonen. Alleen de *Jadawa's* worden in 't Kw., zoo ik het wel begrijp, enkele malen bij hun' volksnaam (*Jadoe*, *Jadoe-bala* of *Jadawa-koela*) genoemd; maar de uitleggers verklaren het, als een appellatief, door g e v o l g, wat op ééne plaats (Kw. VII, 10, 3, in *Kr. aant.* niet aangehaald) wel iets voor zich heeft, schoon ook daar de andere opvatting niet onbestaanbaar schijnt. Vgl. *Kr. aant.* IX, 9, 6–7.

§ 63. De beschrijving van den strijd zelf beslaat vijf van de achttien *parwa's*, waarin de *Maha-barata* verdeeld is, en wel van de zesde tot de tiende, waarvan de inhoud door WARD (98) aldus wordt opgegeven:

VI. Houten stier door SANDJAJA gemaakt (om geluk in den oorlog te verwerven, in navolging van den stier, die bij de offers voor de afgestorvenen losgelaten wordt); vrees van JOEDISTIRA's troepen bij 't vooruitzigt van den strijd; het gevecht duurt vele dagen en nachten achtereen (99); ARDJOENA gewond; zijn twijfel aan een' goeden afloop en mismoedigheid over den oorlog; KRĚSNA tracht door vele redenen zijn' moed te hernieuwen (100); groote slagting door BISMA onder JOEDISTIRA's troepen aangerigt; KRĚSNA stijgt van zijn' wagen af, en drijft BISMA met een' rotting terug; hij bestraft ARDJOENA wegens lafhartigheid; BISMA door ARDJOENA gewond, die hem uit zijn' wagen werpt.

VII. DRONA benoemd tot opperbevelhebber van DOERJODANA's strijdmagt; ARDJOENA van 't slagveld verdreven door een aantal magtige helden; Vorst BAGA-DATTA en zijn olifant (die in ééne schrede acht mijlen aflegde) door ARDJOENA gedood; ABIMANJOE, ARDJOENA's zoon, ongeveer twaalf jaar oud, door DJAJAD-RATA en anderen gedood; DJAJAD-RATA met zeven *aksauhini's* (d. i. te zamen ongeveer 1.530.900 man (101)) van den vijand door ARDJOENA gedood; ARDJOENA door BIMA en anderen in 't vijandelijk heir gezocht; ARDJOENA verslaat al de voornaamste helden van DOERJODANA's leger; ALAMBOESA, SROETAJOE, DJARASANDA (102), SOMA-DATTA (103), WIRATA, DROEPADA, en andere voorname strijders onder ARDJOENA (104) gedood; DRONA (105) en GATOTKATJA, de zoon

---

(98) Alleen in X, voor zooveel ASWATTAMA's aanval op de legerplaats der *Pandawa's* aangaat, eenigzins gewijzigd en uitgebreid naar PAVIE, *Sauptika-parva.*

(99) Dit ziet waarschijnlijk op den geheelen duur van den oorlog? C. S.

(100) De schrijver zegt hierbij in de noot: „Hoogst waarschijnlijk wordt hier gedoeld op de „redenen, die in de *Bagawad-gita* ontwikkeld zijn."

(101) Juister: 765.450 voetknechten, 459.270 ruiters, 153.090 strijdwagens en even zoovele olifanten. VON BOHLEN, II, 67.

(102) Lees DJARASANDA's zoon DJAJAT-SÉNA? C. S.

(103) Lees SOMA-DATTA's zoon BOERI-SRAWAS? C. S.

(104) Of dit „onder ARDJOENA" bij „strijders" of bij „gedood" behoort, is mij niet regt duidelijk; ik onderstel het eerste; maar het doet weinig ter zake; want in ieder geval zijn hier namen van beide partijen ondereen gemengd. C. S.

(105) De dood van DRONA wordt in eene noot van WARD, op bladz. 448, genoegzaam op dezelfde wijze als in de *B. J.* (XXXI, 14—18) beschreven, behalve, dat WARD hem door ARDJOENA, in plaats van door DRĚSTA-DYOEMNA, den laatsten slag laat toebrengen.

(§ 63, VII) van BIMA, gedood; het wapen *Narajanastra* door ASWATTAMA op ARDJOENA gelost.

VIII. SALJA door KARNA als wagenmenner aangenomen; dood van den reus TRIPOERA; oneenigheid tusschen KARNA en SALJA; JOEDISTIRA bijna door KARNA gedood; woede van JOEDISTIRA en ARDJOENA tegen KARNA; BIMA verslaat DOESASANA, en drinkt zijn bloed; ARDJOENA doodt KARNA.

IX. SALJA veldheer; berigt van KOEMARA; van verschillende plegtigheden; over den strijd met wagens; vernieling van DOERJODANA's heir; dood van SALJA door JOEDISTIRA; van SAKOENI door SAHADÉWA (106); DOERJODANA vlugt voor ARDJOENA met het overschot van zijn leger, en verschuilt zich met hen in een stilstaand water, met wier bedekt; wordt aldaar door de *Pandawa's* opgespoord, en zoolang gehoond en getergd, tot hij uit het water opstijgt en den strijd hervat; knodsgevecht tusschen BIMA en DOERJODANA, waarin deze verklaart, dat het oord, waar hij strijdt, tot de heilige plaatsen behoort; BALA-RAMA herinnert hem de zegeningen, aan de bezoekers van zoodanige plaatsen, inzonderheid van de *Saraswati*, verzekerd; hevig gevecht, waarin BIMA de dij van DOERJODANA met zijne knods verbrijzelt (zoo men zegt, tot wraak, omdat DOERJODANA voorheen DRAUPADI op zijne knie genomen had: zie boven, noot 68).

X. De zegevierende *Pandawa's* keeren naar huis terug; KRĔTA-WARMA, KRĔPA en ASWATTAMA bezoeken DOERJODANA, en vinden hem met bloed bedekt, zijne dij gebroken, enz.; ASWATTAMA belooft DOERJODANA, niet van kleeding te zullen verwisselen, alvorens DRĔSTA-DYOEMNA, al de *Pandawa's* en hun heir te hebben verdelgd; tegen den nacht met zijne beide makkers nabij de vijandelijke legerplaats gekomen, ziet hij een' uil op een' boom nederstrijken, en een aantal raven dooden; dit beschouwt hij als een' wenk, om den vijand terstond in zijn' slaap te overvallen; KRĔPA en KRĔTA-WARMA brengen hem het schandelijke van dit opzet onder 't oog, en vermanen hem, liever tot den morgen te wachten, om den vijand openlijk aan te vallen; doch hij laat zich niet bewegen, en maakt zich gereed, om den aanslag alleen te wagen. Nu besluiten zij, hem bij te staan, en houden de wacht buiten de legerplaats, terwijl hij alleen binnen gaat. De ingang wordt hem betwist door eene monsterachtige spookgestalte, waarop hij vruchteloos al zijne wapenen uitput. Ten laatste komt de God SIWA hem op zijne bede te hulp, geeft de *Pantjala's* aan zijne wraak over, vaart zelf in zijn ligchaam, en wapent hem met een bovennatuurlijk zwaard. Bovendien

---

(106) In de *B. J.* (LV, 5-9), ook in 't Kw., wordt SAKOENI door BIMA gedood. Men zou dus bij WARD weder eene fout kunnen onderstellen, maar zijne opgaaf wordt bevestigd door FOUCAUX, *Stri-vilapa.*

(§ 63, X) staat een talloos heir van gedrogten tot zijne dienst bereid. Van dezen vergezeld, sluipt hij de legerplaats binnen, vindt DRĚSTA-DYOEMNA, den moordenaar zijns vaders, slapende, en verplettert hem onder zijne voeten, zonder hem zelfs, op zijne bede, een' slag van zijn zwaard te gunnen. De vijf zonen van DRAUPADI, benevens SIKANDI en anderen, tot tegenweer opgekomen, worden allen verslagen. Steeds verder doordringend, vermoordt hij al, wat hij op zijn' weg vindt; terwijl KRĚPA en KRĚTA-WARMA de legerplaats van drie zijden in brand steken, en den eenigen uitgang bezet houden, om alle vlugtelingen af te maken. Na eene vreeselijke slagting, waaraan echter de *Pandawa's* zelven, door KRĚSNA's beschikking afwezig zijnde, met hem en JOEJOEDANA ontkomen, keert ASWATTAMA tegen den ochtend tot zijne makkers terug, en begeeft zich met hen naar DOERJODANA, dien zij nog zieltogend aantreffen. Na hun verslag te hebben aangehoord, en hun zijn' dank te hebben betuigd, blaast hij den adem uit.— De *Pandawa's* ontvangen door JOEDISTIRA's wagenmenner berigt van 't gebeurde; DROEPADA's (107) rouw over zijne (107) kinderen; hij (107) weigert voedsel; BIMA gaat heen, om ASWATTAMA met de knods te dooden; ASWATTAMA lost het onfeilbaar wapen *Brahmastra*; tusschenkomst van KRĚSNA, die bemerkt, dat de *Pandawa's* door dit wapen onvermijdelijk zouden omkomen; ARDJOENA maakt den *Brahmastra* door een ander wapen onschadelijk; hij brengt ASWATTAMA eene wond in 't hoofd toe, en ontneemt hem een juweel, dat hij aan DRAUPADI overgeeft, om haar te troosten.

Aan LASSEN ontleenen wij nog de volgende bijzonderheden omtrent den oorlog. Het eigenlijk strijdperk was de vlakte van *Koeroe-ksétra*; maar in ruimeren zin strekte het oorlogstooneel zich van 't gebergte tot de zee, en van de *Gangga* tot den *Sindoe* uit. De strijd duurde achttien dagen. Op den tienden viel BISMA, de opperbevelhebber der *Koeroe's*, doodelijk getroffen (door SIKANDI), als op een bed van pijlen (*çara-talpa*), aan den oever der *Mogawati* neder, maar stelde, krachtens een hem door zijn' vader verleend vermogen, het sterven uit, tot de zon naar 't Noorden zou terugkeeren, dewijl het voor een ongeluk gold, tijdens den zuidwaartschen loop der zon te sterven. (108) Na hem voerde DRONA gedurende vijf dagen het opperbevel, tot hij door DRĚSTA-DYOEMNA gedood werd. Zijn opvolger KARNA viel na twee dagen, in den tweestrijd met ARDJOENA, waarin SALJA hem verried (zie boven, § 60). Daarna werd het bevel door SALJA, en eindelijk door DOERJO-

---

(107) Lees: » DRAUPADI .... hare .... zij ..."? Want DROEPADA is volgens 't voorafgaande (in VII) reeds gesneuveld. C. S.

(108) Vgl. *Kr. aant.* bij XVII, 10—15, en de *Verbeteringen* daarop.

(§ 63) DANA zelf, ieder slechts een' halven dag, gevoerd. (109) De laatste viel door de hand van

---

(109) De *B. J. Kw.* bevat eenige naauwkeurige tijdsbepalingen, die ik evenwel zoomin onderling als met de Indische opgaven op voldoende wijze weet overeen te brengen. Het eerste van die gegevens vindt men in Kw. VIII, 12, 3–4 (in *Kr. aant.* bij VIII, 9, 4), vóór den aanvang des oorlogs, als KRĚSNA, na de mislukte onderhandelingen, van *Hastina* naar *Wirata* terugkeert. Ik zie geene mogelijkheid, om uit die plaats iets anders te verstaan, dan de uitleggers gedaan hebben, dat namelijk de oorlog in de vijfde maand van 't jaar voorviel, en tusschen den eersten dag der wassende maan (*woelan toemanggal*) en den vijftienden der afnemende, dus binnen één' maansomloop, volbragt werd. Immers *woelan toemanggal* kan toch wel nooit volle maan beteekenen? Dan zou de duur van den oorlog op eens tot de helft beperkt worden, en 't zonderlinge wegvallen, dat van de eerste helft der maand bijna niets vermeld wordt. Moet het evenwel, zoo als gewoonlijk, de eerste verschijning der nieuwe maan beteekenen, dan is 't zeker toch niet zóó te verstaan, dat de strijd juist op dien dag begon, of men zou 't aan achteloosheid moeten toeschrijven, dat reeds in den nacht vóór KRĚSNA's terugkeer een tafereel van den maneschijn geschilderd wordt. Zulk eene achteloosheid is in Javaansche gedichten niet vreemd: het is daar dikwijls, of er geen nacht zonder maanlicht is, en of de zon nooit ondergaat, zonder onmiddellijk door de maan te worden vervangen. Hier kan ik evenwel die fout zoo ligt niet onderstellen; en 't schijnt ook niet noodig, wanneer wij slechts aannemen, dat de vorige nacht, volgens Oostersch gebruik, als het begin van den volgenden dag beschouwd, en dat in de aangehaalde tijdsbepaling, volgens de opvatting van N, die dag zelf van KRĚSNA's terugkeer de eerste der maan genoemd wordt. Den volgenden dag (dus den 2den der maand?) had de uittogt der wederzijdsche troepen, de legering op *Koeroe-ksétra* en de benoeming der legerhoofden, SWÉTA bij de *Pandawa's*, BISMA bij de *Kaurawa's*, plaats (Kw. IX—X, 4; T, IX, 2—XI). Hierna laten de omwerkers, zoo 't schijnt, een' nacht verloopen, eer de vijandige heiren elkander op het slagveld ontmoeten. In 't Kw. vind ik niet het minste blijk of aanwijzing van dien overgang tot een' nieuwen dag, en schijnt veeleer de handeling onafgebroken voort te gaan (zie *Kr. aant.* bij XII, 1—4), schoon 't inderdaad moeijelijk is aan te nemen, dat er na al 't voorafgaande nog op denzelfden dag tijd overbleef, om den strijd aan te vangen. Trouwens heeft het stilzwijgen van 't Kw. hier minder gewigt, dewijl de dichter over de eerste dagen van 't gevecht met eene verwonderlijke vlugtigheid heenloopt. Naauwelijks is de eerste aanval in weinige regels beschreven, of het heet reeds (in Kw. X, 19), dat „na vele dagen strijdens" de prinsen van *Wirata*, SANKA en OETARA, sneuvelen. De omwerkers hebben hier, in stede van vele dagen, „een' halven dag" (zie *Kr. aant.* bij XII. 21, 1); maar, al lieten ook de Kw.-woorden op zich zelve deze of eene andere uitlegging toe, het vervolg bewijst toch ondubbelzinnig, dat hier meerdere dagen onbeschreven zijn voorbijgega[illegible] Immers, de val van die twee helden wordt blijkbaar onmiddellijk gevolgd door den aanval en dood van hun' broeder SWÉTA, waarna de nacht invalt

(§ 63) zijn' aartsvijand BIMA. Ook alle andere vorsten en strijders der *Koeroe's* sneuvelden, be-

(109) (Kw. XI, 11; T, XIV, 17); den volgenden morgen treedt DRĚSTA-DYOEMNA als veldheer der *Pandawa's* op; dienzelfden dag sneuvelt ARDJOENA's zoon IRAWAN, en valt BISMA, de veldheer der *Kaurawa's*, en bij dien val wordt uitdrukkelijk gezegd, dat het was de 7de dag van de donkere helft der maand (Kw. XIII, 10, 2, in *Kr. aant.* bij XVII, 15, 4–6). Er waren dus toen reeds ongeveer drie weken verloopen, sedert het begin van den strijd?! En van dat gansche tijdsverloop wordt alleen de laatste dag afzonderlijk beschreven, terwijl de zes of zeven dagen, die vóór het einde van den strijd nog overblijven, drie vierden van 't gedicht vullen! Kon men aannemen, dat de aanvang met volle maan in plaats van met nieuwe, inviel, dan zouden die drie weken terstond tot ééne, en de „vele dagen" tot vier of vijf beperkt worden. Hoe 't zij, de afwisseling der volgende dagen is over 't algemeen duidelijk genoeg, en de 8ste, 9de, 10de en 12de (van de donkere maandhelft) zijn, even als de 7de, in 't Kw. door uitdrukkelijke dagteekening aangeduid. Wij hebben alzoo volgens 't Kw.:

den 6den dag der afnemende maan, dood der drie prinsen van *Wirata;*

„ 7den „ DRĚSTA-DYOEMNA veldheer; dood van IRAWAN; val van BISMA;

„ 8sten „ DRONA veldheer der *Kaurawa's;* dood van BAGA-DATTA (Kw. XIII, 13—17, T, XVII, 18—XVIII, 9; zie de dagteekening in *Kr. aant.* bij XVIII, 9, 6–7);

„ 9den „ KRĚSNA, ARDJOENA en BIMA van de *Pandawa's* afgescheiden; ABIMANJOE sneuvelt, na LAKSMANA en vele *Kaurawa's* te hebben gedood (Kw. tot XIV, 2; T, tot XX, 27; de dagteekening bij XX, 27, 5);—'s nachts daarop ARDJOENA's eed van wraak; zelfoffer van SOENDARI (Kw. tot XV, 18; T, tot XXII, 21);

„ 10den „ dood van BOERI-SRAWA, DJAJADRATA en vele *Kaurawa's;* tegen 't vallen van den avond (bij de omwerkers den volgenden morgen: zie *Kr. aant.* bij XXV, 4, 5—6, 1 en 14, 1, vlgg.) vernieuwde aanval van KARNA; dood van zijne bloedverwanten, van PRATIPÉJA en zonen, van SAKOENI's broeders, van de vier *boeta's* en van GATOTKATJA; den ganschen nacht gaat de strijd voort; zelfoffer van HIRIMBI (Kw. tot XIX, 19; T, tot XXX, 9; dagteekening bij XXV, 4, 5—6, 1).

„ 11den „ dood van DRĚSTA-KÉTOE en KSATRA-DARMA, van de Vorsten van *Pantjala* en *Wirata*, van DRONA; aanval en vlugt van ASWATTAMA (Kw. tot XX; T, tot XXXII, 10);— 's nachts KARNA tot veldheer benoemd; voorteekenen van zijn' dood; daarbij in Kw. XXII, 2 (bij T, XXXIII, 15, 10—16, 3), de dagteekening van den twaalfden, wat ik niet weet te verklaren, tenzij het betrekking heeft op den nieuwen dag, die met zonsondergang begonnen is; maar dan zou de dagteekening hier vooraan geplaatst zijn, in stede van aan 't einde, zoo als op de andere plaatsen; intusschen kan ik in al 't voorafgaande sedert het begin van den elfden geen spoor vinden van 't begin van een' nieuwen dag, die geacht zou kunnen worden hier te eindigen. Trouwens, de loop van 't ver-

(§ 63) halve KRĔPA, KRĔTA-WARMA en ASWATTAMA (110), die des nachts de legerplaats der *Pan-*

(109) haal en de zamenhang van de plaats is mij niet helder, de tekst meer dan ooit onzeker; en daar het de laatste dagteekening is, die ik aantref, moet ik in 't midden laten, wat hiervan zij.—Na die tijdsbepaling volgt, nog in denzelfden nacht, de togt van KRĔSNA en de *Pandawa's* naar 't slagveld, en de hulde aan DRONA en BISMA (Kw. tot XXIII; T, tot XXXIV).

den 12den of 13den dag, in R. zamenvallende met den volgenden (zie *Kr. aant.* bij XXXIII, 1, en XXXV, 1—5), voortzetting van den strijd, waarvan niets bijzonders vermeld wordt (Kw. XXIV; T, XXXV, 1—5);—'s nachts krijgsraad van SOEJODANA; SALJA neemt aan, KARNA's wagen te besturen (Kw. XXV; T, XXXV, 6—19).

„ 13den of 14den, KARNA's laatste wapenfeiten; dood van SOESÉNA, DOESASANA, ARDA-WALIKA en KARNA (Kw. tot XXXIII, 2; T, tot XLV, 5);—'s avonds krijgsraad van DOERJODANA, twist van SALJA met ASWATTAMA; SALJA veldheer; zijne ontmoeting met NAKOELA; met SATYAWATI (Kw. tot XXXVIII; T, tot LI, 10;— de benoeming van SALJA tot veldheer heeft in T eerst 's morgens na den krijgsraad plaats, zoodat daar een geheele dag van wapenstilstand tusschen inkomt, die in 't Kw. ontbreekt: zie *Kr. aant.* bij XLV, 15,9—18,1).

„ 14den of 15den, dood van SALJA; vlugt van DOERJODANA; dood van SAKOENI; zelfoffer van SATYAWATI en SOEGANDIKA (Kw. tot XLV; T, tot LVIII, 15);—denzelfden dag of den volgenden (zie *Kr. aant.* bij LVIII, 16—19, 7) DOERJODANA ontdekt; verschijning van BALA-DÉWA, DOERJODANA door BIMA verslagen; terugtogt der *Pandawa's* naar de legerplaats (Kw. tot XLIX; T, tot LXII, 8);—'s nachts, in de afwezigheid van KRĔSNA en de *Pandawa's*, hunne legerplaats door ASWATTAMA overrompeld; dood van DRĔSTA-DYOEMNA, SIKANDI en PANTJA-KOEMARA (Kw. tot L, 14; T, tot LXIV, 15).

„ 15den, 16den of 17den, terugkeer van KRĔSNA en de *Pandawa's*; verschijning van BJASA;—ASWATTAMA ontdekt; gevecht tusschen hem en ARDJOENA; verschijning van NARADA; de *Pandawa's* keeren met den *Tjoeda-mani* terug (Kw. tot LI, 31; T, tot LXVIII).

Regering van JOEDISTIRA;— van DJAJA-BAJA;—slot (Kw. tot LII; T, tot LXIX).

Het opperbevel der *Kaurawa's* werd dus gevoerd door BISMA volgens 't Kw. ongeveer twintig (of slechts zes?) dagen, volgens T twee; door DRONA volgens 't Kw. vier, volgens T vijf; door KARNA twee; door SALJA een' halven, en, zoo men wil, door DOERJODANA ook nog een' halven. Bij de *Pandawa's* bleef het eigenlijk beleid des oorlogs steeds in handen van KRĔSNA, die naar voorkomende behoefte nu dezen dan genen meer bijzonder met de bestrijding des vijands belastte. Het veldheerschap van DRĔSTA-DYOEMNA geraakt daarbij al spoedig zoozeer op den achtergrond, dat het zelfs niet blijkt, of hij het, althans in naam, tot het einde behield. Hoogstens kan men in XXXII, 3 nog een laatste spoor van het door hem gevoerde bewind opmerken.

(110) Uit het vervolg blijkt, dat ook DRĔTA-RASTRA en zijn zoon JOEJOETSOE, als ook SANDJAJA, den oorlog overleefden.

(§ 63) *dawa's* overvielen, en er een schromelijk bloedbad aanrigtten. Al de zonen van DRAUPADI, die van DRĚSTA-DYOEMNA, al de *Pantjala's* en *Matsya's* kwamen in dien nacht om. Alleen de vijf *Pandawa's* zelven, met KRĚSNA en JOEJOEDANA, bleven over. KRĚTA-WARMA keerde naar zijn vaderland terug. ASWATTAMA, die de wijk wilde nemen naar de hermitage van WJASA, werd door de *Pandawa's* opgespoord, om hem te dooden, en zijn aangeboren voorhoofdsieraad, een behoedmiddel tegen alle gevaren, meester te worden. Toen hij zich ontdekt en aangevallen zag, loste hij 't wapen van BRAHMA en den vuurpijl *Isika*. ARDJOENA' beantwoordde hem mede met goddelijke wapenen, maar trok ze terug, dewijl in 't land, waar een dezer wapenen door een ander werd overwonnen, eene twaalfjarige droogte heerschen zou. ASWATTAMA bezat de magt niet, om zijn wapen terug te trekken, en liet het vallen op ABIMANJOE'S zwangere weduwe OETARÂ, waardoor het kind in haar' schoot gedood werd. ([111]) Hij werd daarom door KRĚSNA vervloekt, om drieduizend jaar alleen op aarde rond te dolen, en verwijderde zich, na zijn voorhoofdsieraad aan de *Pandawa's* te hebben afgestaan. ([112])

§ 64. DRĚTA-RASTRA, door SANDJAJA van de nederlaag der *Koeroe's* onderrigt, trok met WIDOERA, GANDARI, KOENTI ([113]) en de overige vrouwen uit de stad, om voor de gesneuvelden te offeren. Hij kwam JOEDISTIRA met zijne broeders, KRĚSNA, JOEJOEDANA, DRAUPADI en de overige vrouwen tegen, die hem eerbiedig begroetten. Bij 't naderen van BIMA wilde hij zijn' wrok aan hem koelen, door hem in zijne armen te verpletteren; maar KRĚSNA, die zijne bedoeling doorzag, schiep een ijzeren evenbeeld van BIMA, dat werkelijk door den blinden oude tot gruis werd gedrukt. GANDARI verweet KRĚSNA, dat hij de verdelging van haar geslacht had toegelaten, en voorspelde hem, dat hij over 36 jaar zijne

---

([111]) Tot opheldering van dit voorval verwijst Ls. naar eene noot, waarvan de zakelijke inhoud in onze noot 32, over de goddelijke wapens der Ind. fabelleer, is wedergegeven. Ik moet evenwel bekennen, dat het verhaal mij ondanks die verwijzing eenigzins raadselachtig blijft.— Vgl. *Kr. aant.* bij LXVIII, 2,7, vlgg., en 9,7—14,6.

([112]) Volgens eene Jav. legende, beschreven in het *Tijdschrift voor Ned. Indië*, Jaarg. V, Deel I, blz. 698, kwam Aswåtåmå niet lang daarna door PARIKSIT (of PARIKĚSIT) zelf om het leven. Deze was pas negen of tien maanden oud, toen Aswåtåmå tot hem kwam, om hem te vermoorden, maar zelf gedood werd door den pijl *Pasoepati*, die door KRĚSNå uit voorzorg aan de voeten van PARIKSIT was nedergelegd, en door eene beweging van 't kind afging. Hieraan wordt het bijgeloovig gebruik der Javanen toegeschreven, om in de ligplaats van een jonggeboren kind onder de voeten een mes te steken, tot afwering van gevaar.— Vgl. evenwel *B. J.* LXVIII, 11—12, en de noot aldaar.

([113]) Het schijnt dus, dat KOENTI gedurende den oorlog te *Hastina* bij WIDOERA gebleven was (zie boven, § 44 en noot 87). Volgens de *B. J.* werd zij daarentegen vóór den aanvang van den strijd op last der *Pandawa's* uit de stad afgehaald (XI, 8—10), en bleef, zoolang de oorlog duurde, bij hen in 't kamp gehuisvest (XXX, 3—6; LXV, 8, 14).

(§ 64) eigene verwanten ombrengen zou, 't geen door hem in dier voege werd uitgelegd, dat de *Jadawa's*, noch door andere menschen, noch door goden of daemonen kunnende gedood worden, slechts door zich zelven zouden omkomen. (114)

§ 65. Door tusschenkomst van WJASA kwam eene verzoening tot stand. JOEDISTIRA liet DAUMJA lijkoffers verrigten, en bleef eene maand vóór de stad gelegerd. Daarna deed hij zijn' intogt, met DRĚTA-RASTRA aan 't hoofd, bragt in 't paleis hulde aan de Goden, ontving de heilwenschen der brahmanen, en de eerbewijzen der onderdanen, liet zich door DAUMJA uit KRĚSNA's krijgshoorn *Pantjadjanja* zalven, en werd met DRAUPADI door KRĚSNA gekroond. (115) Evenwel erkende hij tevens openlijk DRĚTA-RASTRA als zijn' opperheer, die als zoodanig door allen moest worden geëerbiedigd. BIMA werd tot kroonprins verheven, en betrok de woning van DOERJODANA; ARDJOENA werd veldheer; NAKOELA minister van oorlog; SAHADÉWA kommandant der koninklijke lijfwacht en opzigter van 's Konings huis. DAUMJA bleef *poerohita*, WIDOERA en JOEJOETSOE werden raadslieden, SANDJAJA minister van finantiën en policie; KRĚPA kwam ook te *Hastina* terug.

§ 66. Na de nieuwe regering behoorlijk geregeld, en zich van de vermoeijenissen des oorlogs eenigzins hersteld te hebben, bragten de *Pandawa's* met KRĚSNA, JOEJOEDANA en KRĚPA, een bezoek aan den stervenden BISMA, die nog steeds op zijn pijlenbed lag (zie § 63), en ontvingen van hem uitvoerig onderrigt in de wet. Bij 't scheiden beloofden zij hem nog een bezoek vóór zijn' dood. Tegen den bepaalden tijd kwamen zij met dezelfde personen, benevens GANDARI, de overige vrouwen en een' vorstelijken stoet, terug. Toen BISMA

---

(114) Ls.; FOUCAUX, *Stri-parva.*

(115) Uit *B. J. Kw.* LI, 32 (zie *Kr. aant.* bij LXIX, 4, 4, vlgg.) meen ik te verstaan, dat JOEDISTIRA na afloop van den oorlog naar *Indra-prasta* terugkeerde, en aldaar zijn' zetel vestigde.— Het weinige, wat de *Lk.* ons omtrent het leven der *Pandawa's* na de *B. J.* berigten, is vervat in *Lk.* XXXII, *Tjarapang*, waarvan de inhoud al te ongerijmd en beuzelachtig is, om uitvoerige vermelding te verdienen. Genoeg, dat wij daar JOEDISTIRÅ, onder den naam van SOEDARMÅ-KOESOEMÅ, als Vorst van *Astinå* gevestigd vinden, met zijne broeders, met OETARI (de weduwe van ABIMANJOE), haar' zoon PARIKSIT, en BÅLÅ-DÉWÅ. NAKOELÅ en SADÉWÅ zijn, als erfgenamen van hun' oom SALJÅ, in 't bezit van *Mandråkå* getreden (vgl. *Kr. aant.* bij XLVII, 33, 3). KRĚSNÅ heerscht nog te *Dwåråwati*, omringd van zijne vrouw DJĚMBÅWATI, zijn' zoon SÅMBÅ en zijn' zwager SATYAKI. Andere personen uit de *B. J.* komen hier niet meer voor. Het einde is, dat de *Pandåwå's*, op bevel van KRĚSNÅ, gezamenlijk ten hemel stijgen, waarheen hij hen volgt, na BÅLÅ-DÉWÅ te hebben opgedragen, om PARIKSIT tot Vorst van *Astinå* uit te roepen, en hem in 't rijksbewind bij te staan. In de volgende *Lk.* (XXXIII, *Pariksit*) worden OETARI en BÅLÅ-DÉWÅ voor 't laatst genoemd, zonder dat iets van hun uiteinde blijkt.

(§ 66) eindelijk, 58 dagen na zijn' val ([116]), den geest gegeven had, deden zij 't ligchaam verbranden, en in de *Gangga* offers voor hem verrigten, waarna zij naar *Hastina* terugkeerden.

§ 67. Hier verscheen WJASA weder, en vermaande JOEDISTIRA, om een paardenoffer voor te bereiden. Daartoe ontbraken echter de noodige middelen; want door den oorlog waren alle vorsten verarmd, en ook DOERJODANA's schatten verwoest. WJASA kwam aan dat bezwaar te gemoet, door te verwijzen naar de onmetelijke schatten van den Vorst MAROETA, die in 't gebergte begraven lagen. De *Pandawa's* trokken daarheen, verzoenden SIWA, KOEWÉRA en zijne dienaars de reuzen door offers, dolven den schat uit, en bragten dien naar huis.

§ 68. KRĚSNA vertoefde met ARDJOENA eenigen tijd te *Indra-prasta*, en ging vervolgens met JOEJOEDANA naar *Dwaraka* terug, om zijn' vader, zijn' broeder en zijne zuster weder te zien. Tegen den tijd van 't offer kwam hij te *Hastina* terug, met SOEBADRA, JOEJOEDANA KRĚTA-WARMA en andere helden van zijn' stam.

§ 69. Eenigen tijd na zijne aankomst bragt OETARÂ een' dooden zoon ter wereld, dien KRĚSNA evenwel, door het terugnemen van BRAHMA's wapen (zie boven, § 63), in 't leven bragt en PARIKSIT noemde.

§ 70. Tot voorbereiding van 't offer werd het daarvoor bestemde paard door ARDJOENA bij de omwonende vorsten rondgeleid, of liever gevolgd; want hij moest het paard vóór zich uit laten gaan, en in zijn' willekeurigen loop volgen. Bij alle vorsten, wier gebied het doortrok, moest hij onderwerping en de belofte van verschijning op het offerfeest eischen. Dit gaf weder tot menigen strijd en menige overwinning aanleiding. Onder anderen vinden wij gewag gemaakt van gevechten met MÉGA-SANDI, zoon en opvolger van SAHADÉWA, den Vorst van *Magada* (zie noot 64); SARABA, Vorst van *Tjédi*, den zoon van SISOEPALA (zie noot 66); SAKOENI's zoon, den Vorst van *Gandara;* SOERJA-WARMA, Vorst van *Trigarta;* WADJRA-DATTA, Vorst van *Pradjyotisa*, zoon van BAGA-DATTA, enz.— SOERATA, de Vorst der *Sindoe's*, zoon van DJAJAD-RATA, stierf van ontsteltenis, toen hij de nadering van ARDJOENA vernam, die zijn' vader in den oorlog gedood had.

§ 71. Omtrent het offer zelf vind ik geene meldenswaardige bijzonderheden opgeteekend. Na afloop der plegtigheid keerde KRĚSNA met de zijnen naar *Dwaraka* terug.

§ 72. In 't vijftiende jaar (van JOEDISTIRA's regering?) besloot DRĚTA-RASTRA, den onverzoenlijken haat van BIMA moede, zich in 't bosch terug te trekken, en zijne dagen in boete te eindigen. Met goedkeuring van zijn' vader WJASA, die tot dat einde verscheen, verliet hij de hofplaats, vergezeld van GANDARI, KOENTI, WIDOERA en SANDJAJA, en zette zich met hen in *Koeroe-ksétra*, nabij de hermitage van WJASA, neder. Na hier drie jaren

---

([116]) Deze opgave laat zich niet naauwkeurig overeenbrengen met eene andere, die tusschen 't eerste en het tweede bezoek der *Pandawa's* vijftig dagen verloopen doet. Want de oorlog zelf duurde na BISMA's val nog acht dagen, zoodat bij 't getal van 58 dagen nog de tijd van 't einde des oorlogs tot het eerste bezoek zou moeten gerekend worden. Ls.

(§ 72) te hebben doorgebragt, trokken zij naar *Gangga-dwara*, waar DRĚTA-RASTRA met GANDARI en KOENTI in een' boschbrand omkwam. SANDJAJA begaf zich naar 't *Himalaja*-gebergte; WIDOERA trok zich in de diepste eenzaamheid terug, onthield zich van voedsel, en wijdde zich geheel aan zelfbespiegeling, tot dat, bij gelegenheid van een bezoek der *Pandawa's*, zijne ziel het ligchaam ontvlood, en in dat van JOEDISTIRA overging.— Door NARADA van 't uiteinde van DRĚTA-RASTRA en de vrouwen onderrigt, gingen de *Pandawa's* met DRAUPADI naar *Gangga-dwara*, en deden offers voor de dooden.

§ 73. Intusschen was de tijd genaderd, waarop GANDARI's vloek (zie § 64) aan de *Jadawa's* vervuld zou worden. Het werktuig van die vervulling was mede reeds lang vooruit bepaald. Een zoon van KRĚSNA, SAMBA geheeten, was voorheen door zijne verwanten als vrouw vermomd aan eenige *rĕsi's* voorgesteld, met de vraag, wat zij baren zou. Over dit bedrog gebelgd, spraken de *rĕsi's* den vloek uit, dat de voorgewende vrouw eene ijzeren knods zou ter wereld brengen, waarmede de *Jadawa's*, met uitzondering van BALA-RAMA en KRĚSNA, elkander eenmaal zouden verdelgen. De knods kwam werkelijk te voorschijn, maar werd tot gruis gestampt en in zee geworpen. Er groeide evenwel gras uit op, dat later onverwachts zijn' oorsprong verraden zou.— Toen KRĚSNA, door onheilspellende teekenen gewaarschuwd, begreep, dat het noodlottig tijdstip naderde, begaf hij zich met de zijnen in bedevaart naar *Prabasa*. Hier geraakten de *Jadawa's*, door drank verhit, in twist. JOEJOEDANA begon, met KRĚTA-WARMA den verraderlijken moord der slapende *Pandawa*-helden (zie § 63) te verwijten, en sloeg hem het hoofd af. De twist werd algemeen. Men rukte, om zich te weren, de grashalmen uit, die terstond in ijzeren en diamanten knodsen verkeerden, en waarmeê allen tot den laatsten toe elkander doodsloegen. KRĚSNA begaf zich in 't bosch, bij zijn' broeder BALA-RAMA, dien hij in bespiegeling verdiept vond, en wiens ziel vóór zijne oogen, in de gedaante van eene slang met duizend hoofden, in zee ontvlood, waar zij door den Zeegod WAROENA en de slangengoden met groote eer ontvangen werd.— Daarna werd KRĚSNA, in gepeins ter aarde liggende, door een' jager DJARA genaamd, voor eene antilope aangezien, en in den voet getroffen; waarop zijn geest ten hemel voer, en aldaar door goden en heiligen op de meest vereerende wijze werd opgenomen.

§ 74. DAROEKA, KRĚSNA's wagenmenner, bragt te *Hastina* 't berigt van den ondergang der *Jadawa's*. Op zijn verzoek ging ARDJOENA naar *Dwaraka*, om de vrouwen in bescherming te nemen, en vernam daar van WASOE-DÉWA, hoe de zaak zich had toegedragen. ([117]) De oude Vorst steeg vervolgens ten hemel, en ARDJOENA deed het ligchaam

---

([117]) Volgens WARD vond ARDJOENA niet WASOE-DÉWA, maar KRĚSNA in leven, en volbragt deze zelf de lijkplegtigheden voor zijn' vader. Daar wij bovendien bij Ls. reeds veel vroeger (zie boven, § 40) den dood van WASOE-DÉWA vermeld vinden — indien althans het aldaar bedoelde berigt van zijn' dood niet valsch was—, moet men hier wel aan eene misstelling

(§ 74) verbranden, waarbij de vier weduwen zich offerden. Ook KRĚSNA's vrouw ROEKMINI besteeg den brandstapel met het lijk van haar' gemaal, terwijl SATYA-BAMA en anderen over 't gebergte naar het dorp *Kalapa* togen, om daar als boetelingen te leven. Na 't verrigten der lijkoffers voerde ARDJOENA 't overschot der bevolking, met KRĚSNA's achterkleinzoon WADJRA aan 't hoofd, uit de stad, die kort daarna door de zee verzwolgen werd.

§ 75. Verder voorttrekkende, werd ARDJOENA op weg door roovers overvallen, die de legerplaats plunderden en vele vrouwen wegvoerden., Met de overigen trok hij verder noordwaarts, vestigde den zoon van KRĚTA-WARMA en diens verdere verwanten te *Martikawata*; den zoon van JOEJOEDANA aan de *Saraswati*; de vrouwen en 't overige volk te *Indra-prasta*, waar hij WADJRA tot Vorst verhief. — Nog bragt hij WJASA in zijne afzondering een bezoek, en keerde vervolgens naar *Hastina* terug.

§ 76. De *Pandawa's* besloten nu, na eene regering van 36 jaren, de heerschappij vaarwel te zeggen, en zich uit de wereld terug te trekken. PARIKSIT werd te *Hastina* als Vorst der *Koeroe's* gewijd, en met WADJRA, den nieuwen Vorst van *Indra-prasta*, in de hoede van SOEBADRA aanbevolen. Het werkelijk rijksbewind werd aan JOEJOETSOE, de verdere opvoeding van PARIKSIT aan KRĚPA toevertrouwd. Na die beschikking leiden de *Pandawa's* allen tooi af, namen 't boetgewaad aan, en trokken met DRAUPADI uit de stad, begeleid door de ingezetenen, die vervolgens met KRĚPA en JOEJOETSOE terugkeerden. Als pelgrims trokken zij de wereld rond, den *Himalaja* over, naar 't uiterste Noorden, tot den berg *Méroe*. Ten laatste voeren zij ten hemel op, en zagen daar al de helden van den grooten strijd weder. ([118])

§ 77. Met of kort vóór de regering van PARIKSIT begon de *Kali-joega*, het vierde of laatste wereldtijdperk, dat van zonde en algemeen bederf, waarvan wij thans nog weinig meer dan den aanvang zien, daar het in 't geheel 432,000 jaren duren moet, tot aan de verdelging der wereld (*djagat-pralaja* of *sanghara*). ([119]) Na eene regering van zestig jaren

---

([117]) van Ls. denken, die zich evenwel niet door bloote verandering van den naam verbeteren laat; zoodat het twijfelachtig blijft, hoedanig de ware loop van 't verhaal is.

([118]) Ls.; WARD.

([119]) Ls.; WLS. *i. v. kali-joega* (of *i. v. joega?*); V. BOHLEN, II, 300—1. De laatste schijnt de geheele epische geschiedenis reeds binnen den *Kali-joega* te willen brengen; maar LASSEN zegt uitdrukkelijk, dat dit tijdperk volgens de *Poerana's* eerst met de regering van PARIKSIT aanving; en volgens eene uit het Hindostansch vertaalde geschiedenis der *Pandawa's* (*Journ. As.*, *Série* III, *T.* XIV, *pag.* 71, vlgg.) behoorden de treurige teekenen van zedebederf, die 't begin van den *Kali-joega* onmiddellijk kenbaar maakten, tot de beweegredenen van JOEDISTIRA's troonsafstand, die dan ook weinige dagen daarna plaats had. Het begin van den *Kali-joega* wordt gemeenlijk gesteld in 't jaar 3101 of -2 vóór onze tijdrekening (WILSON, V. BOHLEN; volgens Ls. 500, op 18 Februarij 3102 vóór C.); maar op grond van andere opgaven neemt LASSEN (ib. en 749)

(§ 77) stierf hij door een' beet van den Slangenvorst TAKSAKA. (120) Zijn zoon en opvolger DJA-

---

(119) het jaar 1392 vóór C. aan als den vermoedelijken tijd, waarin of waaromtrent PARIKSIT zou geboren zijn. Volgens latere berekeningen van VON GUMPACH (zie beneden, noot 122) zou die geboorte evenwel ongeveer eene eeuw vroeger hebben plaats gehad.

(120) Volgens de even aangehaalde Hindostansche geschiedenis van de Indische vorsten na de *Pandawa's* (*Journ. As.*, *Série* IV, 1844, *T.* III, *pag.* 104), waar 't uiteinde van PARIKSIT ongeveer aldus verhaald wordt. Eens op de jagt zijnde, dwaalde hij ver van de zijnen af, en kwam, uitgeput van vermoeijenis en dorst, aan de woning van een' kluizenaar, die juist, in vroom gepeins verzonken, op den grond zat. PARIKSIT nadert en vraagt eene teug waters; maar de kluizenaar is te zeer in zijne bespiegeling verdiept, om er iets van te merken. Door ongeduld gedreven, neemt de Vorst met de punt van zijn' boog eene doode slang op, werpt ze om den hals van den heilige, en vervolgt daarop zijn' weg. De kluizenaar blijft nog altijd, onbewust van den smaad, die hem is aangedaan, in dezelfde roerlooze houding volharden, tot zijn zoon t'huis komt, die, inmiddels van 't gebeurde onderrigt, den vloek uitspreekt, dat de beleediger van zijn' vader binnen zeven dagen door een' beet van den Slangenvorst TAKSAKA sterven zal. Vergeefs stelt PARIKSIT, door den kluizenaar zelf voor het dreigend gevaar gewaarschuwd, alle mogelijke voorzorgen in 't werk, om het af te wenden. Op den zevenden dag weet TAKSAKA, onder de gedaante van een klein wormpje in eene vrucht verborgen, zijn slagtoffer te bereiken, en de vloek wordt vervuld. Op dit voorval wordt ook gezinspeeld in een artikel van TH. PAVIE, aangehaald in *Ausland*, 1855, N°. 33, blz. 775.—Iets dergelijks vermeldt de Jav. overlevering in *Lk.* XXXIII, *Pariksit.* Het geval luidt daar aldus. *Bagawan* NÅGÅ SÈWOE (d. i. duizend slangen), als kluizenaar op den berg *Wisâ Toemiling* levende, stond daar in de houding van een' boeteling, met slangen om het hoofd en om de armen, en in gepeins verzonken, toen PARIKSIT, op de jagt afgedwaald, de plaats van afzondering naderde, Gebelgd, dat men hem, den Vorst van Java, overeind staande en zwijgend afwachtte, in plaats van hem met eerbiedige groete te gemoet te komen, stak hij den boeteling vergift (*oepas*) in den mond, waardoor hij onmiddellijk stierf. Maar uit den hemel riep NÅGÅ SÈWOE zijn' moordenaar toe, dat hij zich eenmaal wreken zou, in de gedaante of door middel van den draak ARDÅ-WALIKÅ.—Overigens behelst deze *Lk.* weinig anders dan de ontmoetingen van PARIKSIT met DÅSÅ-PATI, den Vorst van *Giling Wêsi*, met den reus SOEKÅNDÅ van *Goewâ Siloeman*, en met *Bagawan* SIDIK WATJÅNÅ van *Toenggoel Manik*, die hem ieder eene dochter ten huwelijk geven of opdringen. Zijn dood zelf wordt niet vermeld; maar het stuk eindigt met de onheilspellende verschijning van ARDÅ-WALIKÅ, die zich in de lucht boven *Astinâ* vertoont; en in de volgende *Lk.* (XXXIV, *Joedâjânâ*) vinden wij zijn' zoon JOEDÅJÅNÅ als Vorst van *Astinâ.* Ook deze werd in zijn' slaap door dezelfde slang overvallen, maar gered door zijn' broeder SOEDARSÅNÅ, die het ondier doodde. In den naam van JOEDÅJÅNÅ is welligt die van den Ind. OEDAJANA te herkennen, die als een der op-

(§ 77) NAMÉDJAJA, die in kindschen leeftijd achterbleef, veroverde later *Taksasila*, en verrigtte daar een groot slangenoffer. Bij die gelegenheid werd de *Maha-barata* door WAISAMPAJANA, die haar van WJASA gehoord had, tot groot genoegen van den Vorst voorgedragen. ([121])—Met dezen vorst eindigen de oud-epische overleveringen. De tijd zijner regering wordt gerekend omstreeks het einde van de vijftiende eeuw vóór Christus te vallen. ([122]) Het geslacht der *Pandawa's* leefde echter, althans in den naam van sommige Indische vorsten, nog na den aanvang van onze tijdrekening voort.

([120]) volgers van DJANAMÉDJAJA wordt opgegeven (Ls. XXVI). Anders vind ik geen' van die opvolgers in de Jav. overleveringen terug, en schijnen zich hier inderdaad de laatste sporen van Ind. mythen in de Jav. geschiedenis te verliezen. De verdere nakomelingschap van 't geslacht der *Pandåwå's* wordt door Jav. schrijvers verschillend opgegeven; maar zooveel schijnt bij den Javaan vast te staan, dat zij, door DJÅJÅ-BÅJÅ, den grooten Vorst van *Kĕdiri*, in wien WISNOE zich op nieuw openbaarde, in verschillende takken uitloopt, waartoe al de latere vorstenhuizen van Java, Madura en Palembang behooren. Bij R. W. is DJÅJÅ-BÅJÅ de kleinzoon van JOEDÅJÅNÅ, wiens zoon GĔNDRÅJÅNÅ (de vader van DJÅJÅ-BÅJÅ) zich het eerst te *Kĕdiri* zou hebben gevestigd. Van DJÅJÅ-BÅJÅ tot den tegenwoordigen *Soesoehoenan* van Soerakarta (PAKOE BOEWÅNÅ VIII) zijn volgens die geslachtslijst nog 39 geslachten verloopen; en deze vorst is de 62ste afstammeling van ADAM.

([121]) Volgens de Hindostansche geschiedenis, in de vorige noten aangehaald, had het slangenoffer ten doel, om den dood van PARIKSIT te wreken. Door tooverspreuken werden alle slangen uit den omtrek bijeengelokt, en kwamen zich, onder den invloed der bezweringen, bij duizenden en millioenen in 't vuur storten. De vernieling duurde voort, tot DJANAMÉDJAJA door de voorbede van een' kluizenaar, die aan den Slangengod WASOEKI verwant was, bewogen werd, om het overschot van 't ras te sparen. Ook TAKSAKA zelf bleef door die amnestie behouden. De voorlezing der *Maha-barata* had volgens hetzelfde verhaal eerst later plaats, bij wijs van boete wegens de schuld, waarmede DJANAMÉDJAJA zich beladen had, door in drift eenige brahmanen te dooden.

([122]) Volgens de boven (noot 119) bedoelde berekeningen van Ls. zou men 't begin der regering van DJANAMÉDJAJA eerst tegen 't eind van de 14de of het begin van de 13de eeuw moeten stellen. In een later verschenen werkje van VON GUMPACH, *Hülfsbuch der rechnenden Chronologie* (Heidelberg, 1853), wordt evenwel die berekening verworpen, en op astronomische gronden, in verband met eene door COLEBROOKE bekend gemaakte, maar voor onecht gehoudene, inscriptie, als *uitgemaakt* aangenomen, dat de verovering van *Taksasila* door DJANAMÉDJAJA plaats had in 't jaar 1410 vóór C., en het slangenoffer, waarbij de *Maha-barata* werd voorgedragen, op 1 April van dat jaar. De groote strijd, in de *B. J.* bezongen, zou dan omtreeks het begin van de 15de eeuw vóór C. hebben plaats gehad.

OVERZIGT

VAN DE

BRÅTÅ-JOEDÅ MÅTJÅ-PAT.

Zang I.

Voorzang: aanleiding tot het gedicht; dagteekening der omwerking; naam van den dichter van de *Brâtâ-joedâ Kawi*; lof van Djâjâ-bâjâ, Vorst van *Kadiri*; hij ontvangt den zegen van *Batârâ Goeroe* en de overige goden.

Zang II.

Vervolg: dagteekening der *Brâtâ-joedâ Kawi* (A. J. 1079 = A. D. 1157). — Aanvang van 't verhaal: de *Pandâwâ's* te *Wirâtâ* met Krĕsnâ bijeen; deze aan 't hoofd der onderneming; hij belast zich, op verzoek van Joedistirâ, met eene zending naar *Astinâ*, om de helft van 't rijk op te eischen.— Krĕsnâ begeeft zich met Satyaki daar *Astinâ*; dichterlijke voorstelling van de algemeene droefheid der natuur over het achterblijven der *Pandâwâ's*.

Zang III.

Vervolg: Krĕsnâ bereikt het *Koeroe*-veld; vier *djawâtâ's* voegen zich bij hem.— Toebereidselen van Soejodânâ tot de ontvangst van Krĕsnâ; Bismâ, Dronâ en Dĕstârâtâ worden hem tegemoet gezonden; verschillende gezindheid der *Korâwâ*-hoofden jegens Krĕsnâ.— Volksoploop, om den intogt van Krĕsnâ te zien.

Zang IV.

Vervolg: beschrijving van 't gedrang.— Intrede en ontvangst van Krĕsnâ in 't paleis van Soejodânâ; — hij weigert den aangeboden' maaltijd, en begeeft zich naar zijn tijdelijk nachtverblijf, om des anderen daags de onderhandelingen te openen;—in 't voorbijgaan bezoekt hij *Dèwi* Koenti: zij vertrouwt hem haar leed over de verdeeldheid der bloedverwanten;— van daar begeeft hij zich naar Jâmâ Widoerâ, waar hij als gast ontvangen

wordt.— SOEJODÅNÅ's argwaan wegens 't gedrag van KRĔSNÅ; hij beveelt maatregelen van voorzorg, en doet krijgsbenden in hinderlaag plaatsen.

ZANG V.

De *Koråwå*-hoofden gaan uiteen; SOEJODÅNÅ begeeft zich bij zijne gemalin BANOWATI; beschrijving van hare schoonheid; ondergang der zon, maneschijn: natuurtafereel; prachtig verblijf van BANOWATI; wellustige vermaken der vrouwen.

ZANG VI.

Vervolg: opkomst der zon. TWEEDE DAG. SOEJODÅNÅ is met de rijksgrooten in de gehoorzaal gezeten, om KRĔSNÅ af te wachten; JOEJOETSOEH en WIDOERÅ worden gezonden, om hem uit te noodigen; SAKOENI, KRĔPÅ en KARNÅ, om hem te gemoet te gaan. KRĔSNÅ treedt binnen; de vier *djawåtå's* verschijnen mede in de zaal, en ieder neemt plaats. KRĔSNÅ rigt het woord tot DĔSTÅRÅTÅ, en eischt voor de *Pandåwå's* de helft des rijks. Allen keuren het voorstel goed, behalve SOEJODÅNÅ, SAKOENI en KARNÅ, die noode hun' spijt bedwingen. Zij verwijderen zich in stilte met DOESÅSÅNÅ, verzamelen de *Koråwå's*, en doen de *pandåpå* aan alle kanten door krijgsvolk, onder bevel van SINDOE-RÅDJÅ, omsingelen.— DĔSTÅRÅTÅ en GĔNDARI zenden boden, om SOEJODÅNÅ van onberadene handelingen terug te houden.— KRĔSNÅ wordt door SATYAKI van 't verraad onderrigt.

ZANG VII.

Toorn van KRĔSNÅ: hij vertoont zich in monsterachtige gestalte;— algemeene ontsteltenis; BISMÅ, DRONÅ en de vier *djawåtå's* verbidden KRĔSNÅ's toorn;— eene stem uit den hemel voegt er zich bij;— KRĔSNÅ wordt bevredigd; hij herneemt zijne menschelijke gedaante, en verwijdert zich met de vier *djawåtå's*, die daarop voor goed verdwijnen.

ZANG VIII.

KRĔSNÅ komt bij *Dèwi* KOENTI, en meldt haar den afloop der onderhandelingen; zij vermaant hem tot den krijg;— hij keert terug naar *Wiråtå*, door KARNÅ en andere rijksgrooten tot buiten de stad begeleid; vruchtelooze poging van KRĔSNÅ, om KARNÅ over te halen tot de partij der *Pandåwå's*.— KARNÅ keert terug bij zijne moeder KOENTI, en blijft ook voor hare vermaningen doof.— KRĔSNA komt met SATYAKI te *Wiråtå* terug; de *Pandåwå's* komen hem te gemoet; hij deelt hun 't gebeurde en den raad van *Dèwi* KOENTI mede; allen eischen den onverwijlden aanvang van den strijd.

ZANG IX.

Vervolg: DERDE DAG. Uittogt van 't heir der *Pandåwå's*; teekenen van goedkeuring des hemels: regen van bloemen, gejuich der hemellingen;— beschrijving van den optogt en de hoofdpersonen: WRĔKÓDÅRÅ en zijne benden;

Zang X.

Vervolg: Ardjoenå en de zijnen;— Nakoelå en Sadéwå;— de prinsen van *Wirâtâ:* Oetârâ, Wirâ-sânkâ en Sétâ;— Drĕstâ-dyoemnâ, Droepâdâ, Dropâdi en Sikandi van *Tjampâlâ*;— Joedistirâ;— Krĕsnâ en Satyaki.

Zang XI.

Vervolg: Abimanjoe; Pântjâ-wâlâ. — *Dèwi* Koenti wordt uitgenoodigd zich bij 't leger der *Pandâwâ's* te voegen; zij komt, begeleid door Jâmâ Widoerâ, en spreekt met de *Pandâwâ's* over het voorgevallene sedert hunne scheiding; Widoerâ keert terug naar *Astinâ*, terwijl Koenti in de tent van Joedistirâ blijft.— Bijeenkomst der vorsten tot verkiezing van een legerhoofd; op voorstel van Krĕsnâ wordt Sétâ als zoodanig verkozen en gehuldigd.—Soejodânâ doet wederkeerig zijne krijgsmagt uitrukken, en zich op 't *Koeroe*-veld legeren; Bismâ tot veldheer verkozen.

Zang XII.

VIERDE DAG. 's Morgens staan de legers strijdvaardig tegenover elkander;— wederzijdsche menschenoffers;— de *Koerâwâ's* staan in de slagorde *Woekir Djaladri*, de *Pandâwâ's* in de *Bâdjrâ-tiksnâ.*— Ardjoenâ tracht Krĕsnâ tot afwending van den krijg te bewegen, maar vindt geen gehoor.— Aanvang van den strijd: aan de zijde der *Pandâwâ's* sneuvelen Wirâ-sânkâ en Oetârâ.

Zang XIII.

Vervolg van 't gevecht: Sétâ's wraak over den dood van zijne broeders: hij velt Roekmâ-râtâ; de *Koerâwâ*-benden vlugten; Bismâ biedt den vijand het hoofd; Soejodânâ komt hem te hulp, maar wordt ligt gewond.

Zang XIV.

Tweestrijd tusschen de twee veldheeren, Sétâ en Bismâ; Sétâ's dood.— De Vorst van *Wirâtâ* ijlt ter wrake over den dood van zijne drie zonen; nederlaag der *Koerâwâ's*, door den ondergang der zon gestaakt.

Zang XV.

Rouwklagten van den Vorst van *Wirâtâ* en zijne gemalin over den dood van hunne zonen; verbranding der lijken. — Bijeenkomst der *Pandâwâ*-hoofden: Drĕstâ-dyoemnâ, op aanwijzing van Krĕsnâ, tot veldheer verkozen.— VIJFDE DAG. Beide legers staan in de slagorde *Kâgâ-pati*; aanvang van den strijd.

Zang XVI.

De strijd voortgezet met afwisselend geluk: Ardjoenâ's zoon Irawan door den reus

Kålå Srĕnggi verslonden;— Krĕsnå legt den radpijl op Bismå aan, maar Ardjoenå houdt hem tegen; Sikandi schiet, op bevel van Krĕsnå, een' pijl op de borst van Bismå, en Ardjoenå drijft hem met een' tweeden pijl den haren diep in 't hart.

Zang XVII.

Bismå valt doodelijk getroffen; nederlaag en slagting der *Koråwå's*, gestaakt op bevel van Joedistirå;— wapenschorsing tot het einde van den dag;— beide partijen brengen hulde aan den stervenden Bismå: alleen Wrĕkodårå kan zijne strijdzucht nog niet bedwingen, en verwijdert zich misnoegd;— Bismå geeft den geest, na te hebben gedronken van 't waer, waarin Ardjoenå's pijlen zijn afgespoeld;— verbranding van 't lijk.— *Pandåwå's* en *Koråwå's* keeren in hunne kwartieren terug.— Dronå veldheer der *Koråwå's*; — voorteekenen.— ZESDE DAG. De *Pandåwå's* behouden de slagorde *Garoedå*, de *Koråwå's* nemen die van den dollen Olifant aan.

Zang XVIII.

Gevecht: de slagorde der *Koråwå's* vernield; moedige aanval van Bågå-dĕtå: hij werpt Ardjoenå met de knods in zijn' wagen ter neder; Krĕsnå komt hem met de bloem *Widjå-jå-koesoemå* te hulp; Bågå-dĕtå door Ardjoenå gedood;— vlugt der *Koråwå's*;— nacht.— ZEVENDE DAG. Uittogt der *Koråwå's*; krijgsdos van Soejódånå;— Dronå raadt Soejodånå, maatregelen te nemen, om Ardjoenå en Wrĕkodårå van 't leger der *Pàndåwå's* te verwijderen: Gardåpati neemt op zich, Ardjoenå door eene uitdaging ter zijde te lokken; Sakoeni en Wrĕsåjå zullen Wrĕkodårå afzonderlijk bestrijden.— De *Pandåwå's* zijn weder in de slagorde *Garoedå* geschaard.

Zang XIX.

Ardjoenå, door Gardåpati uitgedaagd, volgt hem, alleen van Krĕsnå vergezeld, zuidwaarts, naar den kant van 't gebergte; tegelijk begeeft zich Wrĕkodårå, op de uitdaging van Wrĕsåjå, noordwaarts naar 't strand.— Dronå doet het leger de slagorde *Tjåkrå* aannemen.— Joedistirå ontwaart met schrik de afwezigheid van zijne broeders; hij zendt Gatotkåtjå naar Ardjoenå's zoon Abimanjoe, om hem te ontbieden tot vernieling van den *Tjåkrå;* hij vindt hem bij zijne gade Soendari;—hare smart over de gebodene scheiding;— Abimanjoe neemt afscheid van de zijnen, en verschijnt voor Joedistirå.— De *Pandåwå's* door Abimanjoe in de slagorde *Mankårå-bjoehå* geschaard.

Zang XX.

Aanval van Abimanjoe: hij verbreekt den *Tjåkrå* der *Koråwå's*, en dringt in hun midden door; Sindoe-rådjå herstelt den kring, en Abimanjoe blijft te midden van 't vijandelijke leger van de zijnen afgesloten; zijne heldhaftige houding; Kartå-soetå, Wrĕhad-bålå, Satyå-sråwå, Laksmånå sterven door zijne hand;— ten laatste sneuvelt hij zelf,

met wonden overdekt;— nieuwe aanval der *Pandåwå's*, vlugt der *Koråwå's*;— nacht.— ARDJOENÅ heeft in het tweegevecht GONDÅPATI gedood: hij komt in zijn kwartier terug, en vindt zijn gezin in diepen rouw.

ZANG XXI.

Tegelijk met ARDJOENÅ is WRĔKODÅRÅ teruggekomen: ook hij heeft zijn' vijand WRĔSÅJÅ gedood.— ARDJOENÅ's rouwklagten over den dood van zijn' zoon, door KRĔSNÅ tot bedaren gebragt;— hij legt de gelofte af, den volgenden dag SINDOE-RÅDJÅ te dooden, of zelf den brandstapel te bestijgen.— SOEJODÅNÅ, van ARDJOENÅ's gelofte onderrigt, gelast SINDOE-RÅDJÅ, zich den volgenden dag buiten 't gevecht te houden;— rouw van SOEJODÅNÅ en BANOWATI over hun' zoon LAKSMÅNÅ;— van de *Pandåwå's* over ABIMANJOE; zijne weduwen willen hem in den dood volgen.— ARDJOENÅ ontvangt van KRĔSNÅ raadgevingen over de wijze, om SINDOE-RÅDJÅ te dooden; hij gaat vervolgens heen om te bidden; eene godspraak bevestigt den raad van KRĔSNÅ;— ARDJOENÅ keert bij dezen terug.

ZANG XXII.

SITI SOENDARI is gereed, om haar' man ABIMANJOE in den dood te volgen; haar gesprek met *Dèwi* OETARI, zijne andere weduwe, die zich mede wil opofferen, maar daarin verhinderd wordt door hare zwangerschap; SOENDARI neemt afscheid van de haren, en begeeft zich naar 't slagveld: zij laat zich met het lijk van haar' man verbranden; ondergang van de maan.— ACHTSTE DAG. De wederzijdsche heiren rukken ten strijde.

ZANG XXIII.

Beide legers staan in de slagorde *Tjåkrå*.— Gevecht; tweestrijd tusschen BOERI-SRÅWÅ en SATYAKI; dood van den eerste;— de *Koråwå's* wijken.

ZANG XXIV.

De *Pandåwå's* vervolgen hunne overwinning: zij naderen de standplaats van SINDOE-RÅDJÅ; SOEJODÅNÅ wil hem het slagveld doen ontruimen, maar SAPWANI, de vader van SINDOE-RÅDJÅ, verzet er zich tegen, steunende op de kracht van zijne gebeden voor het behoud van zijn' zoon;— de zon neigt ten ondergang, en nog is ARDJOENÅ's gelofte niet vervuld;— list van KRĔSNÅ: hij houdt zijn' *tjåkrå* vóór de zon, om te doen gelooven, dat zij reeds is ondergegaan, en doet tevens toebereidselen maken voor ARDJOENÅ's zelfoffer;— SINDOE-RÅDJÅ nadert argeloos, om het bij te wonen, maar wordt getroffen door een' pijl van ARDJOENÅ, die hem het hoofd van den romp scheidt.

ZANG XXV.

Het hoofd van SINDOE-RÅDJÅ valt vóór zijn' biddenden vader neêr; rouwklagt van SAPWANI.— Ondergang der zon; einde van den strijd.— Verlegenheid van SOEJODÅNÅ: hij

zoekt vergeefs raad bij Dronå; maar Karnå neemt aan, Wrĕkodårå en Ardjoenå te bestrijden. — NEGENDE DAG. Hevige strijd tot diep in den nacht.

Zang XXVI.

Vervolg van 't nachtgevecht: Wrĕkodårå, Ardjoenå, Satyaki en zijn zoon Sångå-sångå behalen vele voordeelen: aan de zijde der *Koråwå's* sneuvelen Droewå-djåjå, Pratipéjå en zijne beide zonen, en Drĕtå-råtå; — aanval van Gadjakså en Såråbå-såtå.

Zang XXVII.

Vervolg: beiden door Wrĕkodårå gedood; — Karnå's grootspraak; zijn twist met Krĕrå en Aswåtåmå; — zijn aanval op de *Pandåwå's;* hunne vlugt; — Gatotkåtjå gaat hem, op last van Krĕsnå, te keer, doodt vier reuzenvorsten, en doet den vijand wijken; — nieuwe aanval van Karnå.

Zang XXVIII.

Vervolg; — Gatotkåtjå's wagen door het geschut van Karnå vernield; hij verheft zich in de lucht, en gaat vandaar voort den vijand te beschieten, tot hij zelf, door een' pijl van Karnå getroffen, levenloos nederstort.

Zang XXIX.

Heftige aanval der *Pandåwå's;* nederlaag der *Koråwå's;* — wederzijdsche afmatting doet eindelijk den strijd verflaauwen.

Zang XXX.

Arimbi, de moeder van Gatotkåtjå, volgt hem in den dood; haar afscheid van *Dèwi* Koenti en Dropadi; zij begeeft zich naar 't slagveld, en laat zich met het lijk verbranden. — TIENDE DAG. Wederzijdsche uittogt der legers.

Zang XXXI.

Sĕtrå-darmå en de Vorst van *Tjédåkå* door Satyaki gedood; — Dronå fel bestookt; zijne moedige houding; list van Krĕsnå; Joedistirå maakt zwarigheid, om Dronå door een' leugen te misleiden; Wrĕkodårå velt, op Krĕsnå's wenk, een' olifant, die *Swåtåmå* heet, en verkondigt daarop overluid den dood van *Swåtåmå*; — Dronå, door een dubbelzinnig antwoord van Joedistirå in de dwaling bevestigd, dat zijn zoon gesneuveld is, valt van schrik in onmagt; Drĕstå-dyoemnå nadert, en houwt hem het hoofd af; — de *Koråwå's* wijken; — Aswåtåmå daagt ter wraak over den dood zijns vaders; — Ardjoenå aangespoord, om hem het hoofd te bieden; zijne droefheid over den dood van Dronå, door Wrĕkodårå bestraft.

Zang XXXII.

Twist tusschen Satyaki en Drĕstå-dyoemnå. — Op last van Krĕsnå stijgen alle berijders

van wagens, paarden en olifanten af: alleen WRĔKODÅRÅ bestijgt een' wagen, en stelt zich alzoo bloot aan de brandende werptuigen van ASWÅTÅMÅ; ARDJOENÅ dooft het vuur met waterpijlen uit; ASWÅTÅMÅ neemt ontmoedigd de wijk; nederlaag der *Koråwå's*; slagting.— Nacht: krijgsraad van SOEJODÅNÅ: het oorlogsbewind aan KARNÅ opgedragen.

ZANG XXXIII.

KARNÅ als veldheer gehuldigd; vreugde der *Koråwå's*;— droefheid en angst in 't kwartier van *Awånggå*; ongunstige voorteekenen; men tracht KARNÅ van 't krijgsbewind te doen afzien; alleen zijn vertrouwde raadsman vermaant hem tot volharding; hij laat zich niet afschrikken.— Blijdschap der *Pandåwå's* over de behaalde zege.— Nachtelijke togt van KRĔSNÅ met JOEDISTIRÅ en ARDJOENÅ, om de laatste eer te bewijzen aan 't overschot van BISMÅ en DRONÅ;— beschrijving van 't slagveld.

ZANG XXXIV.

Vervolg: ontmoetingen op het slagveld: gekwetsten; reuzen;— het ligchaam van DRONÅ gevonden, gehuldigd, verbrand;— daarna het overschot van BISMÅ insgelijks;— godspraak van den verheerlijkten BISMÅ: de zege aan de *Pandåwå's* voorspeld;— terugkeer naar de legerplaats.— De ELFDE DAG breekt aan.

ZANG XXXV.

Hervatting van den strijd: voorspel van KARNÅ's laatste wapenfeiten.—'s Nachts wederzijdsche beraadslagingen: KARNÅ eischt SALJÅ tot wagenmenner; hij weigert, maar laat zich door SOEJODÅNÅ overhalen;— ARDJOENÅ door KRĔSNÅ belast met het beleid van 't gevecht tegen KARNÅ.— TWAALFDE DAG. Wederzijdsche uittogt: de *Koråwå's* scharen zich in de slagorde van den Kreeft.

ZANG XXXVI.

Vervolg: nadere beschrijving der slagorden; de *Pandåwå's* hebben die van de Halve maan.— Grootspraak van KARNÅ, door SALJÅ bestraft;— woedende aanval van KARNÅ.

ZANG XXXVII.

Vervolg: hevige strijd met afwisselende kansen; heldhaftige houding van KARNÅ.

ZANG XXXVIII.

Vervolg.

ZANG XXXIX.

Vervolg: SATYAKI's heldenmoed: hij doodt KARNÅ's zoon WRĔSÅ-SÉNÅ;— KARNÅ zelf door JOEDISTIRÅ en WRĔKODÅRÅ aan 't wijken gebragt;— tegenweer van DOESASÅNÅ; zijn kampstrijd met WRĔKODÅRÅ; zijn val en wreede mishandeling.

ZANG XL.

Vervolg: DOESASÅNÅ sterft onder gruwzame martelingen en schimpredenen van WRĔKODÅRÅ.— Nieuwe aanval der *Pandåwå's*, vergezeld van hevig onweder; vlugt der *Koråwå's;*— de *Pandåwå's* staken de vervolging, en keeren terug, om rust en uitspanning te zoeken, maar worden onverhoeds door KARNÅ overvallen.

ZANG XLI.

Vervolg: algemeene verwarring en nederlaag der *Pandåwå's;*— tegenweer der aanvoerders; ongeregeld gevecht.

ZANG XLII.

Tweestrijd tusschen ARDJOENÅ en KARNÅ: het algemeene gevecht houdt op; menschen en goden zijn toeschouwers van den kamp; zijne hevigheid verspreidt schrik in den hemel: NARÅDÅ's muts afgeschoten en vernield;— KARNÅ verwekt eene windvlaag, die ARDJOENÅ's vuurpijlen in zee drijft; visschen en slangen bij menigte gedood;— de strijd blijft lang onbeslist; KARNÅ wordt ongeduldig, en lost het tooverwapen *Widjåjå-danoe.*

ZANG XLIII.

Vervolg: de *Widjåjå-danoe* ontwikkelt een heir van monsters en schrikgestalten; zij worden verdelgd door een' zwerm vuurbergen uit ARDJOENÅ's wapen *Bramastrå;*— opschudding in den hemel; de goden dalen neder, en bevelen de kampvechters, zich tot het gebruik van gewone wapenen te bepalen; de tooverwapenen worden afgelegd, en de strijd met eenvoudigen pijl-en-boog hervat.

ZANG XLIV.

Vervolg van het tweegevecht: de draak ARDÅ-WALIKÅ komt KARNÅ te hulp, maar wordt door hem afgewezen, en door ARDJOENÅ gedood;— KARNÅ legt den boog op ARDJOENÅ aan; maar door heimelijk toedoen van zijn' eigen voerman SALJÅ mist het schot tot tweemalen toe, en treft slechts ARDJOENÅ's kroon en hoofdhaar;— ARDJOENÅ lost den pijl *Pasoe-pati*, die KARNÅ den dood geeft; algemeene vlugt der *Koråwå's;*— hulde der natuur aan den gevallen' KARNÅ.

ZANG XLV.

Vervolg: tafereel van den ondergang der zon; onweder.— De *Koråwå's* vervolgd tot vóór de poorten der stad.— SOEJODÅNÅ's vertwijfeling;— SAKOENI raadt hem, het beleid des oorlogs aan SALJÅ op te dragen.— DERTIENDE DAG. Vergadering van SOEJODÅNÅ met de hoofden van zijne partij; hij smeekt SALJÅ, het opperbewind te aanvaarden: het wordt, na eenige tegenspraak, aangenomen.

ZANG XLVI.

Vervolg der raadsvergadering: ASWÅTÅMÅ verwijt SALJÅ het gepleegde verraad in den

strijd tusschen KARNÅ en ARDJOENÅ; hevige twist, bijgelegd door tusschenkomst van SOEJODÅNÅ;— ASWÅTÅMÅ neemt de wijk naar het bosch, om zich aan gebeden te wijden.— SALJÅ als veldheer gehuldigd.— De *Pandåwå's* beraadslagen over de keuze van een legerhoofd tot bestrijding van SALJÅ;— NAKOELÅ door KRĔSNÅ naar SALJÅ afgevaardigd, om een beroep te doen op zijne genegenheid.— SALJÅ keert inmiddels naar zijn kwartier terug: tweestrijd tusschen zijne genegenheid jegens NAKOELÅ en SADÉWÅ en de trouw, aan SOEJODÅNÅ beloofd;— beschrijving van zijn kamp.

ZANG XLVII.

Vervolg;— ongunstige voorteekenen in de legerplaats van SALJÅ;— voorbereidselen tot den strijd.— SALJÅ ontvangt geschenken van SOEJODÅNÅ — Komst van NAKOELÅ: hij smeekt SALJÅ van 't oorlogsbewind af te zien; SALJÅ verklaart zich daartoe buiten staat; NAKOELÅ trekt in vertwijfeling zijn' dolk, en eischt een' onmiddellijken dood; SALJÅ brengt hem tot bedaren, en geeft hem een middel tot uitredding aan de hand: JOEDISTIRÅ moet hem (SALJÅ) in den strijd met het tooverwapen *Kalimosådå* dooden.

ZANG XLVIII.

NAKOELÅ keert terug naar het kamp der *Pandåwå's*, en geeft verslag van zijne zending.— SALJÅ's onderhoud met zijne gemalin SATYÅWATI, die zijne afspraak met NAKOELÅ vernomen heeft; hij tracht haar gerust te stellen; minnezang.

ZANG XLIX.

Vervolg van SALJÅ's toespraak;— antwoord van SATYÅWATI: zij verwijt hem zijn gedrag, en trekt den dolk, om zich te doorsteken;— SALJÅ houdt haar terug, en hervat zijne troostrede.

ZANG L.

Vervolg;— SALJÅ geleidt zijne gemalin ter ruste; hartstogtelijke liefkozingen.

ZANG LI.

SATYÅWATI valt in slaap.— De VEERTIENDE DAG breekt aan. SALJÅ ontwaakt, en ontrukt zich met moeite aan de zijde van zijne slapende echtgenoot; hij laat een' brief achter, om haar te melden, dat hij ten oorlog gegaan is.— Buiten gekomen vindt hij de troepen strijdvaardig en welgemoed;— uittogt.

ZANG LII.

Wederzijdsche slagorden: de *Pandåwå's* weder in die van de Halve maan;— aanval: moedige houding der twintig overgeblevene *Koråwå's:* de *Pandåwå's* wijken;— de tegenweer van WRĔKODÅRÅ en ARDJOENÅ doet de kans verkeeren: de *Koråwå's* vlugten: alleen de troepen van *Mandråkå* houden met hun' koning SALJÅ stand.

Zang LIII.

Vervolg van den strijd: Saljå geraakt in 't naauw;— door het toovermiddel *Tjåndå-béråwå* zendt hij een heir van verslindende monsters op den vijand af;— zij worden, op last van Krěsnå, zonder tegenweer afgewacht, en daardoor schadeloos gemaakt.— Joedistirå ontvangt van Krěsnå bevel, om Saljå met den *Kalimosådå* te dooden: hij aarzelt uit gewetensbezwaar; door Krěsnå en Wrěkodårå bestraft en aangemoedigd, geeft hij zich eindelijk gewonnen, en ontvangt Krěsnå's zegen.

Zang LIV.

Vervolg: aanval van Joedistirå en zijne broeders;— de monsters van Saljå herleven, en worden door nieuwe schoten van den *Tjåndå-béråwå* aanhoudend vermenigvuldigd;— een vuurworp van den *Kalimosådå* verteert ze allen;— een heir van bergen en slangen verschijnt in hunne plaats;— Joedistirå lost op nieuw den *Kalimosådå*:— Saljå wordt doodelijk getroffen; zijne ziel stijgt ten hemel; hulde der hemellingen;— vlugt der *Koråwå's:* alleen Soejodånå en zijne broeders houden stand.

Zang LV.

Wanhopige tegenstand van Soejodånå en de zijnen;— al zijne broeders (behalve Krětå-warmå) sneuvelen door Wrěkodårå's knods;— hij zelf redt zich door de vlugt;— Sakoeni door Wrěkodårå mishandeld en gedood;— algemeene vlugt der overgeblevenen.— De *Pandåwå's* keeren in de legerplaats terug.— Een vlugteling brengt aan Saljå's gemalin het berigt van zijn' dood.

Zang LVI.

Rouwmisbaar in 't kwartier van *Mandråkå.*— Satyåwati stijgt op haar' wagen, en begeeft zich met hare dienstmaagd Soegandikå naar het slagveld, om bij 't lijk van haar' man te sterven;— de wagen breekt; zij vervolgt haar' weg te voet; gevaren en verschrikkingen van den togt over 't slagveld.

Zang LVII.

Na lang zoeken herkent Satyåwati het ligchaam van haar' man; zij reinigt het onder hartstogtelijke weeklagten.

Zang LVIII.

Vervolg;— Satyåwati stort zich met de borst in haar' dolk;— zieltogend beveelt zij hare dienstmaagd Soegandikå naar huis te keeren, en haar lofwaardig uiteinde bekend te maken; maar deze wil hare meesteres niet overleven, en doorsteekt zich aan hare zijde;— de zielen der beide vrouwen stijgen ten hemel, begeleid en gehuldigd door *widådari's*;— hereeniging en hemelsche zaligheid van Saljå en Satyåwati.— De *Pandåwå's* ontvangen

berigt, dat SOEJODÅNÅ zich aan den uitloop van eene rivier in 't water verborgen houdt;— op last van KRĔSNÅ rukt het gansche heir uit, om hem in zijne schuilplaats te overvallen.

ZANG LIX.

De *Pandåwå*-troepen bereiken SOEJODÅNÅ's schuilplaats;— WRĔKODÅRÅ daagt hem ten strijde;— SOEJODÅNÅ komt te voorschijn, en antwoordt met honende grootspraak.— Op aansporing van KRĔSNÅ maken SOEJODÅNÅ en WRĔKODÅRÅ zich gereed tot een' tweestrijd met de knods.— Verschijning van BÅLÅ-DÉWÅ van *Madoerå;*— hij wordt door beide partijen gehuldigd, en geeft zijne toestemming tot het tweegevecht.

ZANG LX.

Knodsgevecht tusschen WRĔKODÅRÅ en SOEJODÅNÅ: de zege blijft lang onbeslist;—ten laatste ontvangt WRĔKODÅRÅ, door ARDJOENÅ's tusschenkomst, een' wenk van KRĔSNÅ: met een' onverhoedschen slag verbrijzelt hij de linkerdij van SOEJODÅNÅ, die weerloos nederstort, en gruwzaam mishandeld wordt.

ZANG LXI.

Vervolg;— de hemellingen juichen over WRĔKODÅRÅ's zege; maar BÅLÅ-DÉWÅ berispt zijne wreedheid, en dreigt hem met zijn' *nanggålå;*— KRĔSNÅ komt tusschenbeiden, en regtvaardigt SOEJODÅNÅ's noodlot;— BÅLÅ-DÉWÅ berust in 't oordeel van KRĔSNÅ: hij vermaant SOEJODÅNÅ tot gelatenheid, en keert naar *Astinå* terug.— WRĔKODÅRÅ gaat voort, met zijn slagtoffer te folteren, tot KRĔSNÅ hem beveelt den stervende met rust te laten.— Aftogt der *Pandåwå*-troepen;— SOEJODÅNÅ blijft voor dood liggen.

ZANG LXII.

SOEJODÅNÅ's vloek tegen de *Pandåwå's;* zij komen in hunne kwartieren terug, en vieren de zege met allerlei vreugdebedrijven.— KRĔSNÅ alleen is beangstigd door SOEJODÅNÅ's vloek: hij begeeft zich des nachts met de vijf *Pandåwå's* naar buiten, en doolt in onrust door de omstreken rond:— nachtelijke tooneelen.

ZANG LXIII.

Vervolg der nachtelijke tooneelen.

ZANG LXIV.

ASWÅTÅMÅ, nog steeds in 't bosch afgezonderd, beraamt met KRĔPÅ en KRĔTÅ-WARMÅ een' nachtelijken aanslag op het kamp der *Pandåwå's;*— het plan wordt volvoerd tijdens het afzijn van KRĔSNÅ en de vijf broeders:— DRĔSTÅ-DYOEMNÅ, SIKANDI, PÅNTJÅ-WÅLÅ en anderen in den slaap overvallen en vermoord;— tegen den morgen van den VIJFTIENDEN (?) DAG trekken de aanvallers af;— DROPADI zendt boden uit, om KRĔSNÅ en zijne medgezellen op te zoeken.

Zang LXV.

Verdere ontmoetingen van Krĕsnå en de *Pandåwå's:* onheilspellende teekenen;— boodschap van Dropadi;— zij keeren ontsteld naar het leger terug. — Rouwmisbaar in de legerplaats; weeklagt van Dropadi; Krĕsnå tracht haar vergeefs te troosten.— Verschijning van *Bagawan* Abiåsså: hij vermaant de treurenden tot berusting in den wil der Godheid en onderwerping aan Krĕsnå.

Zang LXVI.

Vervolg van Abiåsså's rede: verhaal van den voormaligen strijd tusschen goden en reuzen, in verband met de *Bråtå-joedå* en het toekomstig lot der gevallenen.— Alle toehoorders zijn getroost, en Abiåsså verdwijnt.— Men ontvangt berigt omtrent de schuilplaats van Aswåtåmå, en trekt er gezamenlijk heen;— de plaats wordt bereikt.

Zang LXVII.

Door Wrĕkodårå uitgedaagd, komt Aswåtåmå buiten, en lost het tooverwapen *Tjoedå-mani*, waaruit zich een verschrikkelijk vuur ontwikkelt;— Ardjoenå beantwoordt hem met een' vuurpijl; de gloed stijgt ten hemel, en brengt de goden in gevaar.— Op bevel van *Batårå* Goeroe daalt Narådå met vele andere goden neder, en verbiedt het gebruik van bovennatuurlijke wapenen;— Ardjoenå gehoorzaamt terstond, en verontschuldigt zijn gedrag;— Narådå stelt Aswåtåmå in 't ongelijk.

Zang LXVIII.

Op bevel van Narådå geeft Aswåtåmå den *Tjoedå-mani* over, en bidt om vergiffenis;— Narådå stelt het wapen in handen van Ardjoenå; tevens stelt hij voor, Aswåtåmå vergiffenis te schenken;— allen stemmen daarin toe, behalve Krĕsnå: hij wraakt de uitspraak van Narådå, en velt op nieuw vonnis over de overwonnenen.— De goden bewijzen hem hulde, en keeren naar den hemel terug.— De *Pandåwå*-troepen ontbonden.— Aswåtåmå en de zijnen blijven in wanhoop achter.

Zang LXIX.

Astinå door de *Pandåwå's* in bezit genomen en verdeeld.— Ardjoenå vergeet bij zijne minnares Banowati het wapen *Tjoedå-mani*;— op last van Krĕsnå geeft hij het aan Joedistirå over, die vervolgens tot Koning van *Astinå* wordt aangesteld; Wisnoe blijft hem, onder de gedaante van Krĕsnå en Ardjoenå, in 't bestuur ter zijde staan; voorspoed des rijks onder hunne regering.— De Vorsten van *Madoerå*, *Wiråtå* en *Tjampålå* keeren naar hunne eigene rijken terug.— Lof van Koning Djåjå-båjå van *Kadiri*, de laatste incarnatie van Wisnoe, op wiens bevel de *Bråtå-joedå* beschreven is.

RECAPITULATIE

DER

VOORNAAMSTE FEITEN IN TIJDPERKEN. (*)

———	Voorzang.	Zang	I—II, 3, 2.
1ste dag.	De Pandåwå's te Wirâtâ vergaderd.—Zending van Krĕsnå naar Astinâ, ontvangst aldaar, enz.	»	II, 3, 3—VI, 1.
2de dag.	Mislukte onderhandelingen te Astinâ;—terugkeer van Krĕsnå naar Wirâtâ;—oorlog besloten.	»	VI, 2—VIII.
3de dag.	Uittogt der Pandåwå's;—beide heiren legeren zich op het Koeroe-veld;—Sétâ en Bismâ veldheeren. . . .	»	IX—XI.
4de dag.	Menschenoffers.—Aanvang van den strijd: dood van Sétâ en zijne twee broeders,—en van Roekmâ-râtâ;—verbranding der prinsen van Wirâtâ;—'s nachts raadsvergadering der Pandåwå's; Drestâ-dyoemnâ veldheer. . .	»	XII—XV, 7.
5de dag.	Dood van Irawan;—van Bismâ;—Dronâ veldheer der Koråwå's.	»	XV, 8—XVII, 17.
6de dag.	Dood van Bâgâ-dĕtâ.	»	XVII, 18—XVIII, 9.
7de dag.	Afzonderlijk gevecht van Ardjoenâ met Gardâpati;—van Wrĕkodârâ met Wrĕsâjâ.—Dood van Laksmânâ en andere Koråwå's;—van Abimanjoe;—Ardjoenâ's gelofte tegen Sindoe-râdjâ.—Zelfoffer van Abimanjoe's weduwe Soendari.	»	XVIII, 10—XXII, 21.
8ste dag.	Dood van Boeri-srâwâ; van Sindoe-râdjâ. . . .	»	XXII, 22—XXV, 14.
9de dag.	Dood van Pratipéjâ en zonen, van Sakoeni's broeders en andere Koråwå's;—van Gatotkâtjâ;—zelfoffer van zijne moeder Arimbi.	»	XXV, 14—XXX, 9.

(*) Vgl. in de *Inleiding*, noot 109, een gelijk chronologisch overzigt van de *B. J. Kw.*

10de dag.	Dood van Dronå en anderen.— Tweegevecht van Ardjoenå en Aswåtåmå.— 's Nachts Karnå tot veldheer benoemd; ongunstige voorteekenen;— togt van Krĕsnå en de Pandåwå's naar 't slagveld, om het overschot van Bismå en Dronå te verbranden. . .	Zang	XXX, 9—XXXIV.
11de dag.	Voortzetting van den strijd; Saljå neemt aan Karnå's wagen te mennen.	„	XXXV, 1—19.
12de dag.	Dood van Wrĕså-sénå, van Doesasånå;— overrompeling der rustende Pandåwå's door Karnå;— zijn dood; 's nachts beraadslaging van Soejodånå met Sakoeni.	„	XXXV, 20—XLV, 15.
13de dag.	Saljå veldheer der Koråwå's;— zijn twist met Aswåtåmå;— Nakoelå bij Saljå;— Saljå bij Satyåwati.	„	XLV, 16—LI, 10.
14de dag.	Hervatting van den strijd;— dood van Saljå;— van de overgeblevene broeders van Soejodånå;— van Sakoeni;— vlugt van Soejodånå;— zelfoffer van Satyåwati en Soegandikå.	„	LI, 11—LVIII, 15.
(15de dag, of nog de 14de?)	Tweegevecht van Wrĕkodårå en Soejodånå, bijgewoond door Bålå-déwå van Madoerå.— Nachtelijke omdolingen van Krĕsnå met de vijf Pandåwå's.— Overrompeling van 't kamp der Pandåwå's door Aswåtåmå;— dood van Drĕstå-dyoemnå Sikandi en Påntjå-wålå.	„	LVIII, 16—LXIV, 15.
15de (of 16de?) dag.	Terugkeer van Krĕsnå en de Pandåwå's.— Verschijning van Abiåså.— Tweegevecht van Ardjoenå en Aswåtåmå;— verschijning van Naråda;— overgave van den Tjoedå-mani aan de Pandåwå's;— vonnis van Krĕsnå over Aswåtåmå en zijne medgezellen. .	„	LXIX, 16—LXVIII.
————	Joedistirå Koning van Astinå;— slot. , . . .	„	LXIX.

VERKLARING VAN VERKORTINGEN.

B. J.	beteekent	*Bråtå-joedå.*
B. J. Kw.	„	„ „ *Kawi:* inzonderheid de lezing, die voorloopig als de echte en volledige is aangenomen: zie *Voorrede*, blz. 33.
B. J. Dj.	„	„ „ *Djarwå:* namelijk de omwerkingen, zoowel die in *Kawi*-maten als die in kleine dichtmaten: *Voorrede*, blz. 12.
B. J. A, *B.J.* B, enz. of eenvoudig A, B, enz.	„	verschillende handschriften van de *B. J.*, en andere daartoe betrekkelijke stukken: zie *Voorrede*, blz. 24, vlgg.
T.	„	den Javaanschen tekst van de *B. J.*, in dit werk uitgegeven.
Vrd.	„	de *Voorrede*, met het cijfer van de bladzijde.
Inl.	„	„ *Inleiding*, met aanwijzing van § of noot.
Gesch. d. PP. . . .	„	„ *Geschiedenis van de Pandawa's*, als voren.
Vrt.	„	„ *Vertaling.*
Kr. aant. . . . . of *Krt.*	„	„ *Kritische aanteekeningen.*
A, *Krt.*, B, *Krt.* enz.	„	*B.J.* A, *B.J.* B, enz., aangehaald in de *Krit. aant.*, waarvan dan de nadere aanwijzing volgt.
Vrb.	„	de *Verbeteringen en aanvullingen;* b. v. *Krt. Vrb.* de *Verbeteringen en aanvullingen op de Kritische aanteekeningen.*
*Vrb.**	„	„ tweede lijst van *Verbeteringen en aanvullingen*, achter in Deel I [en II.
n.	„	noot.
pd.	„	*pådå*, dichtstrophe.
vs.	„	vers, dichtregel.
Skr.	„	Sanskrit.
Arb.	„	Arabisch.
Mal.	„	Maleisch.
Jav. of Jv.	„	Javaansch; — in de *Inleiding* inzonderheid de Javaansche overlevering.
Kw.	„	Kawi.
Tj. Sk.	„	Tjåndrå-sankålå: uitdrukking van jaartallen in zinspreuken.
KK.	„	Koråwå's, Kaurawa's, Koeroe's.
PP.	„	Pandåwå's, Pandawa's.
vgl.	„	vergelijk.

ald.	beteekent: aldaar.
ib.	„ *ibidem:* op dezelfde plaats.
i. v.	„ *in voce*: op het woord } waarvan de vermelding voorafgaat of volgt.
i. v. v.	„ *in vocibus*: op de woorden }
q. v.	„ *quod vide* of *quae vide:* welk (woord) — of welke (woorden) men zie.
passim	„ op verscheidene plaatsen.
d. w. z.	„ dat wil zeggen.
z. v. a.	„ zoo veel als.
vlgg.	„ volgende, of: en volgende.
gew.	„ gewoonlijk.
eig.	„ eigenlijk.
nam.	„ namelijk.
spec.	„ speciaal, inzonderheid.
Wt.	„ C. F. Winter Sr.
R. W.	„ *Radèn Ngabèhi* Ràngga Warsità, en inzonderheid zijne Stamlijst van Javaansche vorstenhuizen: zie *Voorrede*, blz. 8, 25, 37, 41.
P. W.	„ *Radèn Pandji* Poespà Wilàgà: zie *Voorrede*, blz. 24, 25.
Dj. P.	„ *Mas* Djàjà Prĕmadi: zie *Voorrede*, blz. 37.
Lk.	„ *Lakon* of *Lakon's*: Javaansche tooneelstukken: zie *Voorrede*, blz. 40.
Dj. L.	„ *Djàjà Lĕnkàrà Pandji*, een Javaansch dichtwerk: zie *Krt.* 48, 12, [5], vlgg.
Ls.	„ C. Lassen, *Indische Alterthumskunde, Bonn* 1847 en later, inzonderheid Hoofdstuk II en III van het tweede boek (Deel I, blz. 589—707), met de bijlagen (blz. I—XXXIV): zie *Voorrede*, blz. 39—40.
Ward.	„ W. Ward, *A view of the history &c. of the Hindoo's, London* 1822: zie *Voorrede*, blz. 2, 40.
V. Bohlen.	„ Dr. P. Von Bohlen, *Das alte Indien, Königsberg* 1830.
Bopp.	„ F. Bopp, *Ardschuna's Reise zu Indra's Himmel, nebst anderen Episoden des Maha-bharata. Berlin* 1824. — Andere schriften van denzelfde worden ter plaatse der aanhaling nader aangeduid.
Wls.	„ Wilson's Sanskrit-Engelsch Woordenboek.
G. R.	„ Gericke en Roorda, *Javaansch-Nederduitsch Woordenboek. Amst.* 1847.
J. Z.	„ *Javaansche Zamenspraken, door C. F. Winter Sr.* Deel I, Amst. 1848.
C. S.	„ het naamcijfer van den schrijver, in de noten van de *Inleiding* nu en dan duidelijkheidshalve gebezigd, om eigene opmerkingen te onderscheiden van die, aan de aangehaalde bronnen ontleend.

BRÅTÅ-JOEDÅ.

ZONDER STOORNIS ZIJ DE HULDE VOLBRAGT! (1)

EERSTE ZANG.

ASMÅRÅ-DÅNÅ.

1. Zeer onbedreven in 't schrijven is 's Vorsten dienaar (2), die op hoog bevel
de bewerking onderneemt van 's Vorsten hooggeroemd gedicht, het uitstekend
2. verhaal, dat den naam draagt van Brått-joedå. * Uit de Kawi-taal moet
het worden overgebragt in de taal der uitlegging, en de groote dichtmaten
vervangen door kleine. — Het onderwerp des verhaals is de krijg tus-
3. schen de Pandåwå's en de Koråwå's. — * Het was de Vorst van Kadiri,
Koning DJÅJÅ-BÅJÅ, die de zamenstelling gelastte; Empoe SĔDAH was de
naam des dichters: hem was het opgedragen een verhaal te schetsen, een
verhaal van de voorouders, — en zoo ontstond het boek Brått-joedå.
4. * Empoe SĔDAH vangt aan met de verklaring, dat hij zijn dichtwerk ver-
vaardigde in den tijd van zijn' heer DJÅJÅ-BÅJÅ van Kadiri, die wordt voor-
gesteld als een overwinnaar op het oorlogsveld. Hij blonk uit over de gansche
5. wereld, de groote vorst DJÅJÅ-BÅJÅ, * door zijn streven naar voorspoed in den
krijg, als een uitstekend oorlogsheld. De verdelging van alle vijanden smeekte
hij af in zijne gebeden, en strooide bloemen in 't rond als een beeld van
6. de hoofdharen der vijanden, die sneuvelden op het slagveld. * De klokken en

---

(1) Zoodanig is de oorspronkelijke zin van 't zuiver Sanskritsche formulier, dat hier, gelijk in vele dichtwerken, tot aanhef dient, maar door de Javanen niet meer verstaan en op allerlei willekeurige wijzen verklaard wordt.

(2) Over den naam van dien dichter zie men de Voorrede.

bellen, en 't bidvertrek, waar het wierookvat rookte en brandde (1), zinspeelden op den vijand te midden van 't oorlogsveld. Geloften aan de goden strekten hem tot middel, om den vijand te achterhalen en neder te houwen
7. op het slagveld. * Voorts wordt van den luisterrijken vorst Djåjå-båjå door de gansche wereld verhaald (*), dat hij de aarde ten beschermer verstrekte. Zijne vijanden naderden hem huldigend; zijn krijgsroem was alom verbreid.
8. Hij was als de nagel der wereld (2). * Ook had hij de goedkeuring verworven van alle geleerden en wijzen, van priesters en heiligen, van séwå's en sogåtå's (3), dewijl hij de wereld weêrstond (4). Ja zelfs Batårå Goeroe
9. daalde tot hem neder, om hem zijn' zegen te brengen. * Al de goden vergezelden den Wereldbestuurder bij zijne verschijning op aarde. De Vorst Djåjå-båjå trad met een vlekkeloos rein gemoed en verhelderden geest den
10. God Djagad-nåtå tegen. * *Hjang* Goeroe rigtte met eene zachte stem zijne godspraak tot Djåjå-båjå: "Mijn zoon Vorst, verban de vrees uit uw hart!
11. "Ziehier, ontvang mijn' zegen! Gij zijt de nagel der wereld; *een vorst van "onbeperkt gebied, de tjåkrå, het zonnescherm der aarde (5): dit alles is

---

(1) De bedoeling schijnt te zijn: het luiden der klokken en bellen, en het branden van 't wierookvat in het bidvertrek.... enz.; maar ook zoo is het denkbeeld niet zeer helder, wat wel aan misvatting van 't Kawi door den omwerker zal te wijten zijn. Zie *Kr. aant.*

(*) Vs. 3 zou ook tot het volgende kunnen gebragt worden, waarin dan evenwel ꦲꦤꦴꦩ overovertollig zou zijn. Vgl. ook *Kr. aant.*, waaruit ook schijnt te blijken, dat de eerste woorden op den *algemeen verspreiden roem* betrekking hebben.

(2) Dat wil zeggen, de nagel, die de wereld vast houdt: een gewoon beeld bij Javaansche dichters. Zoo heet ook de tegenwoordige Soesoehoenan van Soerakarta, gelijk zijne voorgangers, Pakoe Boewånå, wat hetzelfde beteekent. Wij zouden daarvoor, met eenige wijziging in de voorstelling, kunnen zeggen: *steunpilaar-* of *hoeksteen der wereld.*

(3) Woorden van Sanskritsche afkomst, die als zoodanig eigenlijk beteekenen: *belijders-* of *priesters van Siwa* en- *van Boeda*, maar door de Javanen niet meer zoo naauwkeurig verstaan worden, en hier slechts gebezigd zijn, om verschillende soorten of rangen van geestelijken uit te drukken. Volgens eene geheel verkeerde verklaring in 't handschrift P (ꦲꦤꦴꦩ = ꦲꦤꦩ꧀ and ꦲꦩꦤ꧀ *dienen*) zou den het *dienende priesters* zijn.

(4) D. i. tegen de gansche wereld bestand was, haar beheerschte; — *de wereld* heeft hier niet den zin van *wereldsche begeerlijkheden*, dien men in de vertaling zou kunnen onderstellen. Het is ongeveer hetzelfde denkbeeld, dat in pd. 12 is uitgedrukt door *overwinnaar der wereld.*

(5) Dit dient blijkbaar tot uitlegging van 't woord tjåkråwati, dat in 't Javaansch voorafgaat, en als een titel van uitgestrekte heerschappij gebruikt wordt. De verklaring bepaalt zich evenwel tot het eerste, zakelijk, deel tjåkrå, terwijl -wati denkelijk wordt opgevat als de bekende uitgang, die in vele uit het Sanskrit afkomstige naamwoorden voorkomt, en gemeenlijk een bezit aanduidt, zoodat tjåkråwati zooveel beteekenen zou als *den* tjåkrå *voerend*, ofschoon de uitgang

„mijn werk!" — Daarop gaven al de déwå's hem hun' zegen; de djawåtå's
12. (1) huldigden hem juichend: „Triomf den Koning Djåjå-båjå! * voor hem „geene weêrga op aarde; hij blijft de overwinnaar der wereld!" — (Het gedrag van) Djåjå-båjå strekt tot waarschuwing: hij handhaafde 't voorbeeld der volmaaktheid (*). — Nadat Batårå Goeroe met al de djawåtå's verdwenen is, (volgt de dichtmaat) Sri Nåtå.

TWEEDE ZANG.

SRI NÅTÅ.

1. De Vorst Djåjå-båjå was alom bekend als de nagel der wereld. — Empoe Sĕdah dan ontving den last, om te beginnen de Bråtå-joedå te beschrijven. Het jaar, waarin Poe Sĕdah zijn dichtwerk begon, drukt hij uit door de jaarspreuk: „negen paarden zonder maan." (2)
2. *De luister der uitstekende hoedanigheden van Djåjå-båjå was als die van de zon in het drooge jaargetij, bestendig schitterend aan een' onbewolkten hemel. De maan strekt ten beeld voor zijne vijanden, onvermogend om hem te weêrstaan bij den uittogt ten strijde. Gelijk de maan, door de zon beschenen, haar niet met gelijken glans kan beantwoorden, zoo blonk Praboe
3. Djåjå-båjå *door heldenmoed en voorspoed uit.

-wati (Skr. watî) oorspronkelijk een vrouwelijke is. Die etymologie is dan ook niet de ware, en tjåkråwati is slechts eene verbastering van 't Skr. tjakrawartî, dat mede van groote vorsten gezegd wordt, of meer bepaaldelijk van denzulke, wiens gebied zich van zee tot zee uitstrekt. Zulk een gebied wordt ook tjakra genoemd (GR.), welk woord anders een' *kring*, *cirkel*, een *rad* of *wiel*, ook zeker *rad-* of *schijfvormig wapen*, beteekent. Volgens sommigen zou dan ook tjakrawartî eigenlijk zijn: *die 't rad* (*der heerschappij over de gansche wereld*) *wentelt* (Lassen, XXII, noot 15); maar ook dit schijnt slechts eene gissing te zijn. — De Javaansche verklaring van tjåkrå door *zonnescherm* zal wel zijn toe te schrijven aan verwarring met het Skr. tjhatra, dat die beteekenis heeft, en mede als zinnebeeld van heerschappij gebezigd wordt. Zie daarover verder bij LXIX, 6.

(1) Déwå's en djawåtå's zijn goden, inzonderheid van minderen rang.

(*) Vs. 3–4 wordt door O opgevat als 't slot van de rede der déwå's. — Het zou misschien ook kunnen beteekenen: »dit was eene waarschuwing voor Djåjå-båjå om ..... enz."; vgl. evenwel D, E in *Kr. aant.*

(2) Deze vier woorden vertegenwoordigen de vier cijfers van 't jaartal 1079, van de eenheden af te beginnen, zoo als in de jaarspreuken gewoonlijk geschiedt. *Paard* geldt voor *zeven*, wegens 't

Ki (1) Empoe Sĕdah dan begint zijn verhaal met het tijdstip, dat de Pandåwå's te Wiråtå vergaderd zijn, ten strijde toegerust. De Vorst van
4. Dwåråwati met zijn krijgsvolk bevindt zich reeds te Wiråtå, *gereed om den Bråtå-krijg te ondernemen. Koning Joedistirå eischt de helft van 't rijk van Astinå. Maar hij, wien 't beleid is opgedragen, wiens bevelen onbepaald worden gevolgd, tot in nood en dood, 't is niemand anders dan de Vorst van Dwåråwati: hij moge hen dwars voeren of in de lengte (2),
5. al naar het hem goeddunkt. — * In vollen getale zijn te Wiråtå de vorsten bijeen, die instemmen met den oorlog, strevende naar de heerlijkheid des doods. Ook te Astinå is een aantal vorsten van Java en van den overwal bijeen, verlangend naar de ruimte des doods (3), en daarom in vollen dos ten strijde toegerust.
6. * Onder hen, die zich te Wiråtå bevonden, sprak Koning Darmå-poetrå (4) op innemenden toon tot den Vorst van Dwåråwati: „Geëerbiedigd Vorst, „die ons ten leidsman strekt, aan uw oordeel zij het onderworpen! Ik vraag, „met het oog op de billijkheid, Heer! de helft van 't rijk van Astinå." —
7. *Langzaam antwoordde Dwåråwati's Vorst: „Indien zoodanig uw verlangen „is, met inachtneming van de eensgezindheid, die tusschen bloedverwanten „betaamt, dan belast ik mij met den eisch van de helft (des rijks)."

Terstond gaf Vorst Krĕsnå bevelen aan zijn volk, besteeg zijn' wagen, en
8. toog uit naar Astinå, *met zijn gevolg en de rijkssieraden, en vergezeld van Radèn Satyaki, om op te eischen de helft des rijks. Werd dit geweigerd, wilde men de helft niet afstaan, dan zou de Bråtå-joedå er het gevolg van zijn.
9. Zoo was de Vorst tot buiten de stad genaderd. *Snel was de vaart zijner paarden; de groote wagen des Vorsten scheen te vliegen. De hoofdplaats van Astinå werd zigtbaar; maar stofwolken benevelden het uitzigt als eene

---

zevental paarden, dat aan den wagen van den Indischen Zonnegod wordt toegeschreven; *maan* voor *één*, omdat er slechts ééne maan is. Het derde Jav. woord soedå beteekent oorspronkelijk in 't Skr. *rein*, *zuiver*, in 't Jav. *verminderd*, *afgenomen*, en in jaarspreuken *nul*, *geen*, in welke laatste beteekenis het hier door *zonder* vertaald is. Men zou ook, met eene woordspeling, die in dit stelsel van omschrijving niet zonder voorbeeld zijn zou, kunnen vertalen: „negen paarden zonder manen". Over 't jaartal zelf zie men verder de Voorrede.

(1) Ki of Kjahi, een gewone manstitel.

(2) Overdragtelijke uitdrukking, die in 't voorafgaande voldoende verklaring vindt.

(3) D. i. waarschijnlijk de verlossing van aardsche banden.

(4) De zoon van Darmå, d. i. Joedistirå.

donkere regenbui. De *wringin's* (1) schudden hun loof, en schenen te treuren als eene vrouw, die, met haar' echtgenoot te rusten liggende, zich onver-
10. wachts door hem verlaten ziet. * De spitsen der poorten schenen den Koning van Dwåråwati op weg te willen afwachten, verlangende dat hij spoedig komen mogt; de deurstijlen stonden als gereed, om zich te buigen (2) voor den komende. Ook zag men tjampåkå-boomen langs den weg, wier takken,
11. door den wind bewogen, schenen te wenken, en eene vraag te rigten * tot den naderenden groote. Zij waren als Banowati, die tjampåkå-takken, vragende naar de zonen van Pandoe (3), of zij niet meêkwamen met Vorst Krĕsnå. Het geratel van den wagen en 't geflonker der edele gesteenten
12. scheen de vragende te beantwoorden en toe te lonken; * het was of zij antwoordden: „Gij vraagt ons, of de zonen van Pandoe medekomen: neen, „geen hunner vergezelt ons. Ardjoenå is achtergebleven te Wiråtå met „al zijne broeders: niet een is meêgekomen." — De takken, door den wind
13. bewogen, schenen zich onbevredigd af te wenden, * teleurgesteld in hunne vraag, dewijl Ardjoenå niet mede kwam naar Astinå: hoe toch had hij verzuimd den Vorst van Dwåråwati te vergezellen, om het rijk op te eischen? — Zoodanig was de uitdrukking van al, wat zich op den weg vertoonde. De bloe-
14. men wilden zich in de ravijnen storten; * 't geboomte langs den weg, door den wind getroffen, zag er gehavend uit, als ware 't van droefheid, dat geen der Pandåwå's meêkwam; de tjoetjoer (4) scheen angst aan den dag te leggen door zijne afgebrokene toonen; de pandan-bloemen, neêrzijgend op de steenen, vergingen van diepe droefheid, omdat geen van Pandoe's zonen *volgde*.

DERDE ZANG.

PANKOER.

1. De vleêrmuizen, die schommelend aan de takken hingen, deelden in de

---

(1) De bekende boom, die de voorpleinen van Javaansche vorsten en aanzienlijke hoofden pleegt te versieren: de *ficus Indica*.

(2) Eigenlijk *een'* sĕmbah *te maken*, d. i. bij 't buigen van 't hoofd de zaâmgelegde handen tot voor 't aangezigt opheffen: de gewone Oostersche groet jegens een' meerdere. Ook in 't vervolg heb ik daarvoor naar omstandigheden *zich buigen*, *eerbiedig groeten* of iets dergelijks gebruikt.

(3) Inzonderheid Ardjoenå, den minnaar van Banowati: zie *Gesch. d. PP.* § 18, noot.

(4) Een vogel, ook kadasih genoemd; zoo men zegt, eene soort van zwaluw. Aan zijn geluid wordt eene onheilspellende beteekenis gehecht. Vgl. XLVII, 3, en LXIII, 3—5.

droefheid, en klapwiekten, als wilden ze zeggen: "Waarom komen PANDOE's "zonen zelven niet mede, om hun rijk te vragen?" De tandjoeng-bloemen
2. lagen in 't rond verstrooid, als deelende in de droefheid en smart. *De bijen vervolgden de bloemen, en schenen ze te beweenen, terwijl zij 't schuim des waters volgden (1): 't was of zij spijt en leedwezen gevoelden, omdat DANANDJÅJÅ (2) den Vorst niet vergezelde op zijn' togt. Het mos, dat
3. verdord op de steenen lag, scheen bezwijmd van ontroering * op het zien der vrouwen, wie 't blanketsel afdroop (3), en slechts aan de kaken hechten bleef, teleurgesteld als zij waren in de verwachting van DANANDJÅJÅ te aanschouwen (4). Er zou geen einde zijn, indien wij melding maakten van al de bekoorlijkheden van den weg, en van de meren langs de kanten van den weg:
4. het ware te veel om te beschrijven: * het verhaal zou er langdradig door worden.

Intusschen had de Vorst het Koeroe-veld bereikt. Daar daalden djawåtå's neder, vier in getal: DJANÅKÅ, RÅMÅ PARASOE, KANWÅ en NARÅDÅ
5. (5), om deel te nemen aan de onderneming van den Vorst. * Ontsteld ziet Koning KRĔSNÅ op, dat vier goden tot hem nederdalen. Hij maakt plaats, en zet zich nevens den voerman neder, die voorwaarts wijkt (6), terwijl de vier
6. goden zamen in den wagen plaats nemen. De djawåtå's onderrigten * KRĔSNÅ, die met eerbied hunne woorden ontvangt: "Overhaast uw' togt niet!" zeiden zij: "want wij willen u vergezellen, waar gij ook heen gaat." Tegelijk plaatsen zich de goden binnen den wagen, en Vorst KRĔSNÅ op den zetel van den
7. voerman (7). * Zonder verwijl gaat men nu voorwaarts, met matige vaart, en den geheelen weg over wordt het onderhoud voortgezet. Edele en verhevene raadgevingen stemden het gemoed tot zachtheid: bevallig waren al hunne bewegingen, en vol lafenis hunne woorden (8).

---

(1) Of dit en 't volgende van de bloemen of van de bijen gezegd wordt, is in de vertaling twijfelachtig gelaten. Onze tekst schijnt de laatste opvatting te begunstigen, die ook door O gevolgd is, maar ook de eerste, die waarschijnlijk den zin van 't Kawi teruggeeft, wel toe te laten; vgl. *Kr. aant.*

(2) D. i. ARDJOENÅ.

(3) Namelijk door de tranen?

(4) De gebrekkige zamenhang van 't voorafgaande is aan misvatting van den grondtekst te wijten. Zie *Kr. aant.*

(5) Vier vergode heiligen of rĕsi's.

(6) Waarheen? Dit schijnt niet helder, en in 't Kw. staat niets van die beweging van den voerman.

(7) Overtollige herhaling van 't geen boven, in pd. 5, gezegd is.

(8) Dit drukt slechts zeer gebrekkig de meening van den tekst uit. Het woord ꦩꦶꦤꦺꦩ꧀ door *bewegingen* vertaald, betreft tevens de houding, stem, taal, gebaren, manieren, in 't algemeen *handelwijze*; ook *bevallig* is te beperkt: het Jav. woord (ꦮꦼꦏꦱꦶꦏ꧀) beteekent eigenlijk *fijn*, *zacht*, in te-

8. Inmiddels * had de Koning van Gadjahwåjå (1) vernomen, dat de Vorst van Dwåråwåti op het Koeroe-veld was aangekomen. Onverwijld gaf de Vorst van Astinå bevel, om de wegen in de hoofdplaats te bespreiden met
9. lijnwaden, * masapi, malio en kåså (2), van de buitenpoort af, zonder tusschenruimte tot den Sitinggil (3) toe. Tevens werden de oudste rijksgrooten (4) uitgenoodigd, om den gast te gemoet te gaan. Bismå, Dronå en Dĕståråtå
10. gehoorzaamden met blijmoedigheid, dewijl het Krĕsnå was die naderde; * zij hadden geen ander voornemen, dan zijne schikkingen te volgen. Alleen Sakoeni en Koeroe-pati zagen met inwendigen wrevel, hoe koning Krĕsnå zich met de Pandåwå's verbonden had (5).
11. Terwijl zij allen zich in 't binnenhof verzamelen, * bereikt de Vorst van Dwåråwati de grenzen der hoofdplaats, en vertraagt de vaart van zijn' wagen. 't Is een algemeene oploop in de stad, om hem in te halen en te aanschouwen. De gansche hofplaats is in rep en roer: ieder moet den Koning zien.
12. * Rusteloos woelt het volk van Astinå: in digte rijen langs de kanten van den grooten weg opeen gepakt, staan zij te turen, en wemelen dooreen, en verdringen zich in diepe drommen. Ieder is beducht, om achter te blijven, en te laat te komen, om den Vorst te zien voorbijgaan. Overal ziet men ze her- en derwaarts loopen, en niemand bekommert zich om zijn' *makker*.

---

genstelling van *ruw*, *grof*, *lomp*. De algemeene bedoeling schijnt te zijn, dat de djawåtå's door onderrigt en voorbeeld Krĕsnå in eene vreedzame stemming zochten te brengen, en van gewelddadige handelingen terug te houden.

(1) Of van Astinå: d. i. Soejodånå. Zie *Gesch. d. PP.* § 1, en de noot ald.

(2) Fijne soorten van lijnwaad.

(3) Een terras, waarop de Vorst zich nederzet, wanneer hij zich aan 't volk vertoont. 't Is nog heden gebruikelijk, om bij de ontvangst van aanzienlijke gasten den weg, dien zij bij 't ingaan van den Kraton te voet betreden zullen, met lijnwaden te bedekken; maar hier geschiedde het — zoo schijnt het althans in onzen tekst bedoeld te zijn — door de geheele hoofdplaats (nĕgårå) heen, hetgeen wat vreemd klinkt, daar men toch wel onderstellen moet, dat Krĕsnå tot vóór den ingang van den Kraton op zijn' wagen bleef. Waarschijnlijk heeft de omwerker-want in den grondtekst blijkt daar niets van — slechts de buitengewone weelde van 't onthaal, dat Krĕsnå bereid werd, willen doen uitkomen.

(4) Jav. pinitoewå's, dat zijn 's Vorsten oudere bloedverwanten, leeraars of anderen, die door ouderdom of betrekking op zijne bijzondere onderscheiding en eene zekere mate van eerbied aanspraak hebben.

(5) Letterlijk: *één van ligchaam* (wij zouden zeggen: *één van ziel*) *was met de* Pandåwå's.

VIERDE ZANG.

KINANTI.

1. Vele vrouwen, door haast gedreven, slaan geen' acht op de losgerukte haar-
wrong; het borstkleedje wikkelt zich los, maar men denkt er niet aan, om
het vast te maken; de boezem wordt met de handen opgehouden en be-
2. koorlijk er tusschen geklemd: * 't is of ze hare borsten aanbieden aan den
naderenden Vorst. Anderen, die bezig waren met bloemkransen te rijgen,
voeren ze met zich, slepend over den grond, als om ze aan te bieden aan
3. den Vorst van Dwåråwati. * Elders zijn er, die, met hare ivoren pop op
den arm, aan den kant van den weg gekomen, haar vriendelijk toelagchen:
4. „Toe, ga meê met uw' vader, die daar aankomt, den Vorst van Dwårå-
„wati!" * Andere vrouwen, die zich minder gehaast hebben, en geene plaats
op den weg kunnen vinden, grijpen fluks eene ladder, en klimmen er schie-
lijk op; maar daar breekt eene sport van de ladder, en zij tuimelen hals
5. over kop naar beneden. * *Replicatis amiculis atque subductis, distentis cruribus, dorso recubantium patent retecta pudenda, distorta veluti labra fastidiose conviciantis: quo conspectu fastidiunt omnes* (1).
6. * Het zou te lang duren, het drukke gewoel der toeschouwers te bezingen,
en de schoonheden van den weg, waar de doorluchtige Vorst voorbijtoog.
Zij, die hem te gemoet gingen, noodigden hem uit, om terstond het paleis
7. binnen te gaan. * De zitplaatsen waren geregeld. Al de vorsten en de ou-
de rijksgrooten waren reeds vooraf gekomen: Dĕstårårå, Bismå, Dronå,
8. Krĕpå, Saljå waren daar tegenwoordig (2), * ook Arjå Widoerå en de
Dipati van Awånggå (3) waren aangekomen, en bevonden zich vóór het
aangezigt (van den Vorst). Ook waren er, tot onthaal van den gast,
ververschingen gereed gezet, uitstekend door pracht en verscheidenheid.
9. * Weldra verschijnt nu Koning Krĕsnå binnen 't paleis. Men verdringt

---

(1) De houding der gevallene vrouwen wordt hier wat al te aanschouwelijk voorgesteld, om eene Hollandsche vertaling toe te laten.

(2) Dus o. a. dezelfden, die volgens III, 9, Krĕsnå hadden ingehaald. Misschien kan men dit uitleggen (zoo als in P geschiedt), door aan te nemen, dat zij terstond na de uitnoodiging vooruit naar binnen waren gegaan; maar de ware uitlegging schijnt wel weêr te zijn, dat de omwerker van den grondtekst is afgeweken, volgens welken, zoo ik het wel begrijp, Bismå c. s. den gast niet zijn te gemoet gegaan, maar anderen daartoe hebben uitgezonden: zie *Kr. aant.* bij III, 9, 3–5.

(3) D. i. Karnå.

zich, om hem te begroeten, ook de pinitoewå's (heeten hem welkom).
10. Soejodånå verzoekt hem, van de ververschingen gebruik te maken: * 't wordt hem alles aangeboden: // Broeder Vorst van Dwåråwati, dit alles wordt u // aangeboden als een geneesmiddel voor vermoeijenis." Koning Krěsnå ant-
11. woordt: // Met genoegen, als 't werk verrigt is. * Tot den maaltijd vinden // wij later gelegenheid." De Vorst van Astinå hervat: // Gij zoekt uitvlug-// ten, broeder Vorst! gij wilt mijn onthaal niet aannemen!" // Wel," ant-woordt de Vorst, //het eten vinden wij immers later!"
12. * Uitermate verheugde zich de Vorst van Dwåråwati bij 't zien van al de pinitoewå's en de vorsten (1). — Vorst Krěsnå nam afscheid, om zich
13. vooraf naar zijn nachtverblijf te begeven. * Meesmuilend sprak Soejodånå: // Mijn broeder de Koning van Dwåråwati is de achterhoudendste vorst van // de wereld!" Praboe Krěsnå nam afscheid, en zeide bedaard: // Zou ik
14. // zorgeloos eten en feestvieren, * terwijl mijn arbeid nog niet volbragt is? Laat // ten minste eerst het werk zijn beslag krijgen!" Daarop sprak hij tot de vier déwå's: // Ik wil eerst mijn nachtverblijf betrekken: des morgens is // men niet zoo haastig, en niet verhit, maar bedaard."
15. * Buiten gekomen, rigtte hij zich in de eerste plaats naar het verblijf van Dèwi Koenti (2), en omvatte hare voeten. Zijne moei stortte bittere tranen, en vertrouwde hem het leed van haar hart, even als of het een zoon
16. van Pandoe ware, die haar bezocht. * Een vloed van klagten gaf lucht aan de diepe droefheid, waaronder zij gebukt ging; doch hare woorden werden telkens door tranen afgebroken, of gesmoord in de beklemde keel.
17. * De Vorst nam afscheid van zijne moei, en begaf zich naar zijn nacht-verblijf, de woning van Jåmå Widoerå. Aldaar gekomen, vond hij alles tot zijn onthaal gereed, en werd met onbekrompene gastvrijheid ontvangen.
18. * Terwijl de vorstelijke gast met luister onthaald werd, beraadslaagde Soejodånå met al zijne broeders en met den Vorst van Awånggå, die tot
19. hoofd der werkzaamheden verstrekte. * Want de Koning van Astinå gevoelde zich verontrust door de weigering van den Vorst van Dwåråwati, om gebruik te maken van 't aangeboden onthaal. — // Voorzeker, hij koestert

---

(1) Deze zin is hier niet op zijne plaats: zie *Kr. aant.*

(2) Waarschijnlijk een afgezonderd gedeelte van de woning van Widoerå, die haar tijdens de ballingschap der Pandåwå's huisvesting verleend had. Zie *Gesch. d. PP.* § 44. Hare droefheid vindt voldoende verklaring in hare langdurige scheiding van hare zonen, de rampen, die zij doorgestaan hadden, en hunne oneenigheid met de Koråwå's.

20. // geheime bedoelingen. * Welke taal hij moge voeren, laat ons morgen (1)
// geen vertrouwen schenken aan den Vorst van Dwåråwati! Gij, Doesa-
// sånå (2), draag zorg uwe broeders te onderrigten, om tegen den morgen
21. // troepen in hinderlaag te plaatsen. * Zonder dralen moet er gehandeld wor-
// den, om dien man van Dwåråwati te verdelgen. Hij is het ligchaam
// der Pandåwå's (3). Voorwaar, hij is met geheime oogmerken hier
// gekomen; het zal onvermijdelijk tot vijandelijkheden komen: hij verbergt een
// verraderlijk doel onder 't kleed der *minzaamheid*."

VIJFDE ZANG.

DANDANG GOELÅ.

1. Al de Koråwå's zijn uiteen gegaan, de vorsten en de pinitoewå's, ieder naar zijne eigene kwartieren. Slechts de Koning Soejodånå keerde terug in 't vrouwenvertrek (4), bij zijne gemalin. Banowati trad hem te gemoet, en, door den Vorst bij de hand geleid, nam zij met hem plaats, omstuwd door dienende vrouwen, die vóór en achter hen in rijen geschaard zaten.
2. * Vurig was de blik van Rětnå Banowati, aanminnig haar wezen, welgevormd hare leest. De onrustigste bewegingen waren haar een passend sieraad, vrij van alle onwelvoegelijkheid; zelfs de kreet der gramschap verhoogde hare bekoorlijkheid. Zag zij gillend om zich heen, 't was al zoetheid en liefelijke geur. Eene bitse taal, een grimmig vertrokken ge-
3. laat, alles werd dienstbaar aan hare bevalligheid. Zelfs vrij van tooi, * in 't eenvoudig morgenkleed, deed zij zich te aanminniger voor: het loshangend hoofdhaar en borstkleed (5) verdubbelde hare schoonheid (6). Een stuursche

---

(1) Namelijk bij de onderhandeling, die alsdan zal plaats hebben.

(2) De oudste van Soejodånå's jongere broeders, over welke hij als onderbevelhebber gezag voert.

(3) Namelijk het ligchaam, waarin de ziel der Pandåwå's is overgegaan: z. v. a. hunne incarnatie: eene gewone spreekwijze voor *vertegenwoordiger*.

(4) Dat wil zeggen, Soejodånå bleef alleen, en trok zich terug van de gehoorzaal naar 't inwendige van zijn paleis.

(5) Volgens eene andere lezing: *het borstkleed om den hals geslagen*. Zie *Kr. aant.* bij vs. 2.

(6) Eig. »deed haar twee dagen in schoonheid (of bekoorlijkheid) toenemen."

blik zette haar nieuwe bevalligheid bij. Grillige manieren en onbeteugelde spraakzaamheid stonden haar wel; alles was haar ten sieraad, iedere beweging paste haar. Zij gebruikte geen reukwerk noch bloemen, ofschoon de bloem-
4. bedden 't gansche hof van Astinâ vervulden. * Weende zij, dan werden de harten nog vaster in 't net der liefde gewikkeld. Ruischend kwamen de bekoorlijkheden haar overstelpen, en schenen elkaâr de plaats te betwisten. Als zij 's morgens te voorschijn trad, bij de eerste schemering van het daglicht, kwamen de schoonheden zich van alle zijden aan haar ligchaam hechten; van 't opgaan der zon wiessen zij aan en hoopten zich op, den middag en avond door, tot den ondergang toe, en met middernacht woeijen zij haar zacht suizend tegen, en kleefden aan haar ligchaam (1).

5. * De schoone Banowati dan zag verlangend uit naar den ondergang der zon, dat zij haar tot de kim mogt zien dalen, — de goddelijke zee van honig (2)! Intusschen was Baskârâ (3) in zijn' loop naar 't westen nog slechts een weinig gedaald, en rekte en vertraagde zijn' gang, als of hij nog niet verzadigd was van 't aanschouwen der schoonheden van Astinâ's hofplaats.

6. * 't Was of hij voortgaande telkens omzag, en zich verlustigde in den aanblik van de vrouwen in 't binnenhof, brandend van liefde voor Banowati. — Eindelijk ging Diwankârâ (3) onder; maar 't was of hij zich misnoegd verwijderde, ontevreden over de hofbewoonsters, waarvan niemand hem volgde in zijne westelijke vaart. — Met luidruchtig getier komen de vogels in over-
7. haaste vlugt zich schuilplaatsen kiezen. * Want de Maangod zal aanstonds aan den hemel verschijnen; en de vogels, bevreesd om gezien te worden, nemen de wijk in den tuin, als een, die vele gemalinnen bij afwisseling bezoekt, maar door overmaat van liefde, die hem 't hart van verlangen doet

---

(1) De vertaling vooral van de laatste strophe is weêr niet zeer naauwkeurig, hetgeen ten deele aan de onzekere beteekenis van sommige woorden van den tekst, en ten andere aan gebrek van een genoegzaam aantal Hollandsche synonymen voor al de woorden van *schoonheid*, *bekoorlijkheid*, enz. is toe te schrijven. — De dichter schijnt zich de bekoorlijkheden van Banowati te hebben voorgesteld als bloemen of liefelijke geuren, die zich als een regen over haar uitstortten.

(2) Dit schijnt te moeten worden opgevat als een vleijende naam van Banowati: want de begrippen van zoetheid, welriekendheid en schoonheid, van 't geen de zinnen van smaak, reuk en gezigt streelt, zijn in de Jav. poëzij zeer naauw verwant, en worden dikwijls verwisseld. De uitdrukking *zee van honig* is dus wel geschikt, om een ideaal van aanminnige schoonheid aan te duiden. Zie verder *Kr. aant.* — Voor 't overige zal men opmerken, dat de dichter hier in zijn verhaal terug gaat, om te beschrijven, hoe Banowati haar' gemaal afwachtte.

(3) De Zonnegod.

kwijnen, naar de meest beminde wordt heen gevoerd (1). Het gegons der bijen in hare holen luidt als de vleijende taal van den minnaar, die de ont-
8. knooping van 't kleed tracht te verwerven. — * De zon was ondergegaan, en dook weg in 't water: eene liefelijke duisternis overdekte den omtrek. Aan 't uitspansel schitterden ontelbare sterren, als bloemen er over gestrooid. — Duizend stemmen weêrgalmen in 't binnenhof: het gekweel der vogels vermengt zich met het ruischen van den wind, die neêrstrijkt op de geurige bloemen. De maan schuift bevallig haar' sluijer ter zijde, en zet nieuwen luister bij aan de schoonheden van 't paleis, dat zich voordoet als Batårå
9. Éndrå's hemelhof. — * Betooverend was de speling van 't maanlicht: de sieraden in 't paleis schitterden met aanhoudend toenemende schoonheid. Daarbij voegde zich de pracht der woning van vlammend goud, die heldere stralen ten hemel schoot. De vorst van het dak was uit paarlen en juweelen ineen gevoegd. Hier had de gemalin des Vorsten haar verblijf: hier
10. was het, dat hij haar plagt te naderen met vleijend mingekoos, * en zijne liefde te koelen in de armen van de schoone Banowati. — Ten westen van 't gouden huis bevond zich een tuin, waarin een gouden lustpriëel prijkte. De grond was met juweelen bestrooid, met paarlen en widoeri's (2), en omsloten met een gouden hekwerk, met knoppen van smaragd. Èr-kĕmbang versierde de poort, de stijlen waren bezet met nilå en èr-gĕni, flonkerend
11. met den glans der zon. — * De bleeke (3) maan wordt helder, en schijnt naar binnen te gluren; in digte rijen geschaard, treden de schoonheden des uitspansels te voorschijn (4). Het geflonker der avondster (?) wisselt af met (dat van) de boomen, die (*) met goud versierd zijn; een stralend licht

---

(1) Nam. zoo vliegen de vogels van den eenen boom naar den anderen, om zich eene schuilplaats te kiezen. Zie 't Kw. in *Kr. aant.* Deze vergelijking herinnert aan het bij ons gebruikelijke zinnebeeld van een' vlinder voor ongestadige liefde. De Javaansche poëzij schept overigens bijzonder behagen in alle beelden, die op de zinnelijke liefde en hare genietingen betrekking hebben. Geen wonder dus, zoo die beelden soms wat ver gezocht zijn.

(2) Widoeri, èr-kĕmbang, nilå, èr-gĕni, verschillende soorten van edelgesteente. Èr beteekent in 't Kawi *water*, en wordt met verschillende woorden zamengesteld, om onderscheidene soorten van edelgesteente aan te duiden. Zoo heeft men èr-kĕmbang, *bloemwater*, èr-gĕni, *vuurwater*, èr-tatit, *bliksemwater*, èr-boemi, *aardwater*, èr-tojå, *waterwater*, enz.

(3) De maan was pas in het begin van haar' wasdom (zie *Kr. aant.*), derhalve reeds lang vóór den ondergang der zon aan den hemel, maar met een bleek schijnsel, dat eerst na dien ondergang langzamerhand helder lichtend werd. In dezen zin is dan ook waarschijnlijk boven (in pd. 7) het *verschijnen* van de maan te verstaan.

(4) De sterren worden hier, zoo 't schijnt, voorgesteld als de hofstoet van de maan.

(*) schijnt hier te staan voor

stroomt van de randen uit; en de glans der bladen, door het koeltje omge-
12. kruld, schijnt het jonge loof der koemålå's (1) te willen volgen (?). * De geuren des nachts verspreiden zich in 't rond, en streelen de zinnen met welriekenden wasem. Het hart wordt door wellust bevangen; welhaast ontwaakt de verbeelding, en in den geest vertoonen zich de borsten der vrouwen; maar de voorzigtigheid wordt in 't oog gehouden (2). De nachtvlinder verheft zijne klagende toonen, als eene maagd, bevreesd voor 't geweld van den man,
13. die de uiteinden van den band tracht te ontknoopen. * *Nonnullae famulae, humi jacentes, conscendunt se invicem, lascivisque simul oculis et alternis sese blandimentis petunt. Subigendi specie simulatâ pariter utraque delectantur, cum mutuo risu coitu inter se exercentur. Attamen peritae quoque et expertae*
14. *intersunt, magno pretio habitae, instanter undique imploratae: * quarum ex blandimentis fructum capit corpus, haud secus ac mulcente viro. Torpore arrecti pili horrescunt; sin diutius pergant, trita quasi cutis cum carne confundatur; discussum fere cor contabescat; in pulverem ossa redigantur, quemadmodum vitrum in lapidem cadens, fractum dispergitur; imo extremâ voluptate semen erumpat.*

ZESDE ZANG.

ASMÅRÅ-DÅNÅ.

1. Te langwijlig ware de beschrijving van de vermaken der vrouwen. De zon (3) was ondergegaan, en de hemel vertoonde zich met sterren bezaaid. De lucht was vervuld van de geuren der bloemen; zij dwarlden rond door

---

(1) Hoe koemålå hier te verstaan zij, is mij niet regt duidelijk. Ik heb het bij gissing opgevat als eene soort van boom; misschien moet men evenwel, met O, denken aan eene soort van edelgesteente, waaruit de bladen zouden bestaan, gelijk de boomen uit goud.

(2) Duistere woorden, waarin, geloof ik, niet veel zin te vinden is. Het verstand van den dichter schijnt hier door de verbeelding beneveld te zijn. Vgl. *Kr. aant.* De twee volgende strophen bevatten weder een tafereel van te weelderigen aard, dan dat ik het in 't Hollandsch zou durven vertalen.

(3) Volgens eene andere lezing: *de maan*, wat beter met het voorafgaande overeenkomt: zie *Kr. aant.*

het binnenhof, opgenomen en voortgedreven door den wind, zoodat de grond
2. met bloemen bestrooid werd.—* Er zou geen einde zijn aan het tafereel van de bekoorlijkheden der vorstelijke woning; het zou te lang duren, om ze op te noemen: wij willen het slechts bekorten. De God Baskårå is te voorschijn gekomen. Eene levendige drukte ontstaat in 't paleis, en met luidruchtige vrolijkheid komen de vrouwen in den tuin, om bloemen te plukken.
3. * De Koning Soejodånå was gereed, om zijne gasten te ontvangen, en bevond zich reeds in de juweelen gehoorzaal. De plaatsen waren naar be-
4. hooren geregeld voor de pinitoewå's en de vorsten. * Dĕståråtå was reeds daar, en Bismå, Dronå en Krĕpå, en al de vorsten, die deel hadden in den raad: de Vorst van Mandråkå (1) en de Dipati van Awånggå (2),
5. benevens Arjå Doesasånå. * Soejodånå zendt Joejoetsoeh en Jåmå Widoerå, om Vorst Krĕsnå binnen te noodigen. Terwijl zij op weg zijn, wordt aan Sakoeni, Krĕpå en Karnå opgedragen, om den gast te gemoet te gaan.
6. * Joejoetsoeh en Widoerå verschijnen vóór Praboe Krĕsnå, en brengen hem de uitnoodiging over. Hij maakt zich gereed met al zijn volk, de wagen komt voor, en zonder verwijl rukt hij van 't nachtkwartier uit. Op weg
7. komt hij Sakoeni, Krĕpå en Karnå, die hem moesten inhalen, tegen. * Zij voegen zich bij hem, en geleiden hem naar 't paleis.

Binnen den Kraton gekomen, wordt de Vorst genoodigd, om plaats te nemen. Zoodra men naar behooren gezeten is, wendt Sri Krĕsnå de oogen
8. ten hemel, en terstond komen de vier djawåtå's * uit het duister (3) te voorschijn. Bismå en Dronå maken den Vorst van Astinå opmerkzaam, dat het goden zijn, die daar naderen, Kanwå, Kanékå-poetrå (4), Djanåkå en
9. Råmå Parasoe. Terstond buigt Koning Doerjodånå * zich, met de handen over de borst gekruist, voor de vier goden neder. Zij nemen daarop naar behooren bij de pinitoewå's plaats, de vorsten scharen zich met huns gelijken; en de satriå's (5), die in 's Vorsten tegenwoordigheid zijn toegelaten, voegen zich bij elkander.

---

(1) Saljå, de schoonvader van Soejodånå.

(2) Karnå, zijn zwager.

(3) Of *uit het niet*, zooals de grondtekst heeft.

(4) De zoon van Kanékå, d. i. Narådå.

(5) Verbastering van 't Skr. xatriya, de benaming van eene bijzondere kaste, die der vorsten en krijgslieden. Het Jav. woord wordt veelal gebezigd van mannen van vorstelijke of aanzienlijke geboorte, en in de vertaling dikwijls door *edele*, *edelman* wedergegeven.

10. * Nadat allen rustig gezeten zijn, spreekt Vorst Krĕsnå op minzamen toon,—
tot Dĕstårårtå is zijne rede gerigt (1): „Zie, Oom, het doel van mijne
„komst is, om de eensgezindheid tusschen bloedverwanten te verzekeren. Ik
„hoop, Oom, dat niemand zich kwaadwillig toonen zal. 't Is beter, dat men
11. „zich in der minne versta. * Slechts zij, die ons niet genegen zijn, zouden
„gaarne zien, dat het tot openbaren strijd kwam. Mijn broeder de Vorst
„van Amartå (2) neemt genoegen met de helft (des rijks); en al uwe zo-
12. „nen de Pandåwå's, Oom, onderwerpen zich aan mijne schikkingen." * Dĕstå-
råtå antwoordt: „Mijn zoon Vorst, dat is niet meer dan billijk. Er is
„niets op aan te merken: het is meer dan honderdduizendmaal het beste!"
De goden voegen er bij: „Allerbetamelijkst is het voorstel van Narén-
13. „drå Krĕsnå: * geen woord valt er in te berispen, daar hij de goede ver-
„standhouding tusschen bloedverwanten op 't oog heeft!" Bismå en Dronå
stemmen mede in met de uitspraak der goden. Alleen de Koning Soejo-
dånå ziet zwijgend vóór zich neder, met een gramstorig gelaat, en laat zich
14. geen woord ontglippen. * Jåmå Widoerå en Joejoetsoeh vallen mede goed-
keurend in: „Heil en voorspoed, zoo het tot stand komt!" De moeder van
Astinå's koning, Dèwi Gandari (3) zegt: „Neem het voorstel aan: het
15. „is uitmuntend. Wat toch", roept zij weenend uit, * „wat kunt ge beter ver-
„langen dan de goede verstandhouding met uwe bloedverwanten?"

De Koning Doerjodånå ziet kugchend om naar Sakoeni en Doesasånå, en
16. geeft geen antwoord. Karnå wenkt hem toe, om heen te gaan. * Koeroe-
pati verwijdert zich. Sakoeni en Doesasånå trekken met hem af, en verza-
melen de gewapende magt. De honderd Koråwå's komen bijeen in volle
17. wapenrusting, met hun krijgsvolk, * paarden, wagens en olifanten. Aan 't
hoofd staat Arjå Sindoe-rådjå (4), de toeverlaat in nood. In 't noorden
en zuiden, in 't oosten en westen, overal staat het vol met gewapende
benden.

Dĕstårårtå zendt schielijk een' bode, om zijn' zoon tot bedaardheid te ver-
18. manen, * en terug te houden van driftige overijling. De moeder stort een'

---

(1) Krĕsnå schijnt met opzet allen verkeer met Soejodånå te vermijden, en zich daarom tot diens vader te rigten: vgl. *Kr. aant.* bij IV, 9,5, vlgg.

(2) Joedistirå, Krĕsnå's neef.

(3) De houding, waarin Gandari hier voorkomt, stemt weinig overeen met de gezindheid, die haar elders wordt toegeschreven: vgl. *Gesch. der PP.* § 23, noot.

(4) De Vorst van Sindoe, d. i. Djåjådråtå, de zwager der Koråwå's.

vloed van tranen, en doet terstond haar' zoon, den Koning van Astinå, verzoeken, om zich niet door euvelmoed te laten vervoeren, en alle welvoegelijkheid uit het oog te verliezen, door zijne gasten te verlaten.

19 Onverwachts komt SATYAKI * van buiten, en met eene eerbiedige buiging spreekt Radèn WRĚSNI-WIRÅ (1) (tot KRĚSNÅ): „Heer, er wordt ver-
„raad gesmeed. Buiten staat het vol gewapend volk, dat uwe verdelging
„voorheeft. Die SOEJODÅNÅ, Heer, heeft inderdaad snoode bedoelingen.
20. „*Regts en links staan de Koråwå's reeds in krijgsgewaad, elk op zijn' post,
„gereed. Ook binnen 't paleis is reeds een aantal krijgslieden doorgedron-
„gen."

Als Vorst KRĚSNÅ vernam, dat hij werd aangerand met openbaren *strijd* (2). ....

ZEVENDE ZANG.

PANKOER.

1. Toen onstak de toorn van Nrĕpati KRĚSNÅ. Onmiddellijk verlaat hij de vergaderzaal, en ontwikkelt zijne bovennatuurlijke gedaante. Hij breidt zich uit over het binnenplein, tot (3) een' berg, tot vier, tot zeven bergen. 't Is als Batårå KÅLÅ (4), wanneer de toorn zijn ligchaam in vuur doet ver-
2. keeren. * Wat de drie werelden, de hemel, het aardrijk en de onderwereld, gedrogtelijks bevatten, alles gaat in zijn ligchaam over. Goden met vier en
3. drie armen, met drie en vier oogen, zijn in zijn ligchaam gevaren. *Van de aardbewoners zijn dityå's, dioe's en raksåsså's (5), maharsi's, tjantrik's en mangoejoe's (6), en al wat maar wanstaltig is, — uit de onderwereld zijn

---

(1) Bijnaam van SATYAKI, KRĚSNÅ's zwager.

(2) De zang eindigt te midden van den zin; die in den volgenden zang voltooid wordt.

(3) De tekst heeft hier een klanknabootsend woord djlĕg, als of men zeide: „en paf! een berg, „vier, zeven bergen!"

(4) De God des doods of der verwoesting.

(5) Verschillende soorten, of liever verschillende benamingen, van boetå's, reuzen of daemons; want de onderscheidingen, die er door sommigen tusschen gemaakt worden, schijnen slechts uit de lucht gegrepen te zijn.

(6) Maharsi's zijn voorname rĕsi's of heiligen; tjantrik's en mangoejoe's leerlingen of dienaren van priesters. Dat dezen onder de wanstaltige wezens worden opgenoemd, zal wel betrek-

draken en aardschuddende slangen (1) in zijn ligchaam vereenigd. Niets blijft
4. over van de gestalte des nietigen stervelings. *Brullend en dreigend stapt hij daarheen; de aarde dreunt en kantelt met vervaarlijk geraas, de donder rolt en ratelt; de gansche natuur is in opstand; de aarde dreigt te barsten; de bergkruinen knikken; de zee kookt met onstuimige beweging, en de schildpad-
5. den komen vervaard naar boven. *Gewis, het is Batårå Wisnoe, die zich voor 't eerst openbaart! Hem is 't niet te zwaar, de aarde te verslinden, de bergen te vermalen en fijn te kaauwen; hij is in staat de wereld stuk voor stuk te verteren. Alle krijgswapenen zijn in hem vereenigd: overal slingert en flikkert het, overal buigt en kronkelt het zich om zijne leden (2).
6. *De honderd Koråwå's, die het aanzien, staan magteloos te sidderen van angst. Honderdduizenden van toeschouwers worden door vrees overmand. Niemand kan een woord uitbrengen; kletterend vallen alle wapenen ter aarde uit de handen, die ze droegen. Zulk eene gestalte is nimmer aan-
7. schouwd: zulk een moet in staat zijn, de aarde te verslinden! *Karnå en Doerjodånå staan vervaard en ontmoedigd te hijgen, en meenen tot asch te worden verteerd. Bismå en Dronå naderen weenend en ter aarde gebogen; met herhaalde teekenen van eerbied slaken zij ootmoedige beden; de vier goden vereenigen zich met hen, om door vleijende toespraak den ontstoken
8. toorn te stillen. *Het hemelhof deelt in den schrik. Batårå Soerjå (3) daalt ijlings neder; het luchtruim weêrgalmt van de stemmen der djawåtå's, die een' regen van bloemen doen nederstorten. Met levendig geruisch stort zich de geurige regen uit, en op smeekenden toon doet zich de God des Dag-
9. lichts hooren: „Ga niet te ver in uw' toorn! *Wilt gij de weêrspannige Koråwå's verdelgen, slechts een oogwenk, en niet één blijft er over. Honderd-„duizenden en millioenen van vorstendommen zoudt gij vernietigen, zonder „hun' tegenstand gewaar te worden. Maar wend uw gelaat naar de aarde, „en ontferm u over haar! Ontferm u ook over Wrěkodårå (4), wien eene

---

king hebben op de uitwerkselen van de ligchaamskwellingen, die door de Indische boetelingen soms tot de buitensporigste uitersten gedreven werden.

(1) Onderaardsche slangen, wier bewegingen als de oorzaak der aardbevingen beschouwd worden (?).

(2) Zie *Kr. aant.*

(3) De Zonnegod: zijne verschijning alhier is, naar 't schijnt, aan misvatting van den grondtekst toe te schrijven: zie *Kr. aant.*

(4) Dezelfde als Brmå.

10. // gelofte bindt, *en over DROPADI, die gezworen heeft, haar leven lang het
// hoofdhaar niet op te binden, alvorens het in bloed, het bloed der honderd
// Koråwå's, op 't slagveld te hebben gewasschen: eer wil DROPADI geene
// haarwrong dragen (1). Heb slechts deernis met dezen, opdat zij de ver-
11. // vulling hunner geloften bereiken!" — *Allen stemden in (met die bede), en
de groote Batårå KRĔSNÅ was voldaan over hunne hulde. Terstond her-
nam hij zijne vorige gedaante, en wierp al het bovennatuurlijke van zich.
Als te voren nam de Vorst weder plaats; BISMÅ en DRONÅ spraken hem
12. vleijend aan; Rĕsi NARÅDÅ *en de overige djawåtå's waren uitermate
verheugd.

Hij (KRĔSNÅ) verliet het paleis, en ging naar huis (2), zonder afscheid te nemen. De vier goden vergezelden hem; maar buiten gekomen, ontvlogen zij in 't luchtruim, en keerden naar hunne verblijfplaats terug. Koning KRĔSNÅ begaf zich regtstreeks (3) naar de woning van Sri Mas Kéntir (4).

ACHTSTE ZANG.

MAS KOEMAMBANG.

1. Toen Koning KRĔSNÅ bij Dèwi KOENTI gekomen was, vroeg zij hem met
eene zachte stem en tranen in de oogen: // Mijn waarde (5) Vorst, hoe is
2. // het, *heeft uwe onderneming haar doel bereikt?" Minzaam antwoordde de
3. Vorst van Dwåråwati: // SOEJODÅNÅ is onverzettelijk. *Hij neemt geen
// genoegen in het aanzoek om de helft. Hij wil den krijg laten beslissen;
// hij wil liever, dat men het hem gewapenderhand betwiste, en versmaadt
4. // den vrede met zijne bloedverwanten." — *Met eene afgebrokene stem her-
nam Dèwi KOENTI: // Zeg aan uwe broeders, dat zij getrouw blijven aan

---

(1) Zie *Gesch. d. PP.* § 42, noot.

(2) Naar zijn logies, bij WIDOERÅ.

(3) Zonder vooraf aan zijne eigene vertrekken op te houden.

(4) D. i. *drijvend goud*, waarmede hier, behalve de naam van de volgende dichtmaat, tevens KOENTI wordt aangeduid.

(5) Jav. kaki, beteekent eigenlijk *grootvader*, maar wordt ook gebezigd in de toespraak tot een kind, of tot iemand, dien men als zijn kind beschouwt, en laat zich in zoover vergelijken met ons *vadertje*, *bestevaêr*, zonder evenwel zoo plat en schertsend te zijn. Het is dus moeijelijk te vertalen.

„de voorouderlijke deugd, en als satriå's hun leven op 't spel zetten,
5. „*om het rijk te vermeesteren: geen schooner roem, dan het met de wapenen
„te veroveren, of stervend den hemel te verwerven! Ziedaar, mijn waarde,
„wat ik u dringend aanbeveel: laat uwe broeders den krijg ondernemen!"
6. *Zoo sprak KOENTI-BODJÅ (1), en de Vorst van Dwåråwati nam afscheid
met een' eerbiedigen groet. Weldra was hij gereed, en besteeg zijn' wagen,
7. *gevolgd door WIDOENÅ, SANDJÅJÅ en JOEJOETSOEH, terwijl de Dipati van
8. Awånggå met Vorst KRĔSNÅ in denzelfden wagen plaats nam. *De Vorst
van Dwåråwati gaf hem een' wenk (2), om zich aan de zijde der Pandåwå's
te voegen; maar KARNÅ wilde er niet van hooren, en volhardde in 't besluit,
9. om den Koråwå-vorst te volgen; *want hij had voorheen de gelofte afgelegd, om zijne krachten te meten in een' strijd op leven en dood met den
edelen DANANDJÅJÅ (3).
10. *KARNÅ dus bleef onwillig, om gehoor te geven aan de vermaning van
Koning KRĔSNÅ. Buiten de stad gekomen, nam KARNÅ afscheid, en verliet
11. hem. *Met WIDOERÅ, JOEJOETSOEH en SANDJÅJÅ keerde hij naar de stad terug, terwijl de Vorst van Dwåråwati ongestoord zijn' weg vervolgde.
12. *De Adipati van Awånggå kwam bij zijne moeder, die hem met de oogen
13. vol tranen aansprak: „Gij hebt daar uw' broeder *den Vorst van Dwåråwati bij zijn' terugtogt uitgeleide gedaan: wat had hij u bij 't scheiden
14. „te zeggen?" — Met eene eerbiedige buiging antwoordt haar zoon: *„Hij
„wilde, dat ik van hier zou gaan, dat ik bij 't uitbreken van den oorlog mij
15. „onverwijld aan de zijde van PANDOE's zoon zou voegen." — *„Welnu,"
hernam Dèwi KOENTI-BODJÅ weenend, „hoedanig is uw voornemen? Volg
16. „den raad van uw' ouderen broeder: dat is toch verre het beste. *Vereenig
„u, mijn kind, met uwe broeders, in den Bråtå-joedå- krijg: dat is de
17. „weg tot den roemrijksten dood! Ja, Heer, verwissel van partij; *en blijf
„in leven en sterven met uwe broeders vereenigd!" — Een vloed van tranen vergezelde Dèwi KOENTI's vermaning. — „Moeder," antwoordt KARNÅ,
18. „*'t is van ouds voor een' duren pligt van een' waardig edelman gehouden,
„om gestand te doen aan 't woord, dat eenmaal aan zijne lippen ontsnapt

---

(1) Eigenlijk de naam van KOENTI's vader, ten onregte op haar overgebragt: zie *Gesch. d. PP.* § 11, noot.

(2) Jav. andjawil, eig. iemand *aantikken*, om zijne aandacht in te roepen; hier in figuurlijken zin gebezigd, even als ons *een' wenk geven.*

(3) In de aanteekeningen van P wordt hierbij verwezen naar den Lk. Karnå Kĕmbang of Karnå Maling, dien ik niet ken.

19. // is: in nood noch dood wijkt hij er van af. *Bedenk, moeder, dat ik ge-
// wonnen ben door de weldaden van Koning DOERJODÅNÅ: onbegrensd is zij-
20. // ne gunst jegens mij, * en zooveel te grooter ware mijne schande bij de men-
// schen, indien ik ontrouw wierd. Dat zou strijden met het karakter van
// edelen en vorsten (1), en zou mij doen doorgaan voor een' mensch van gemeene
21. // afkomst." — * De tranen zijner moeder deden KARNÅ niet wankelen. Zuchtend gaf Dèwi KOENTI zich over aan hare droefheid; want hij was de zoon, dien zij als maagd gebaard had.
22. * Terwijl dit onderhoud zonder gevolg ten einde liep, had de Vorst van Dwåråwati zijn' weg vervolgd met zijn' jongeren broeder, den dapperen
23. SATYAKI. *Reeds genaakte hij Wiråtå, door de snelle vaart van zijn' wagen,
24. toen de Pandåwå- benden hem te gemoet kwamen.—* Al de Pandåwå-vorsten haasten zich, om getuigen te zijn van de terugkomst des Konings. Aanstonds begroeten zij hem, en dringen vleijend aan, om het nieuws te
25. vernemen. * Op ernstigen toon antwoordt de Vorst van Dwåråwati: // Broeders, de Koråwå's zijn voor geene goede behandeling vatbaar. Zij // hebben besloten, broeder Vorst, (hunne) krachten (tegen de uwe) te meten,
26. // *wegens uw verzoek om de helft. Goden zelfs hebben deel genomen aan
27. // mijn' togt: KANWÅ, DJANÅKÅ, NARÅDÅ * en RÅMÅ PARASOE hebben mij // op weg afgewacht. Zij kwamen mij tegen op 't Koeroe-veld, en zijn // van alles getuigen geweest, van 't begin tot het einde. Zij hebben mijn
28. // voorstel als volkomen billijk erkend. * 's Vorsten vader en moeder on-// dersteunden het met hunne tranen; BISMÅ en DRONÅ hechtten mede hunne
29. // goedkeuring aan den afstand van de helft des rijks. * Maar men heeft geen // gehoor gegeven aan den raad der djawåtå's, en zich zelfs niet ontzien, // snoode aanslagen tegen mijne onderneming te smeden." — Hier zweeg Nå-
30. réndrå KRĚSNÅ. * Met verbeten verontwaardiging werd zijn berigt door allen aangehoord, door Koning DARMÅ-POETRÅ, WRĚKODÅRÅ, ARDJOENÅ, NA-
31. KOELÅ en SADÉWÅ. * En toen zij den last vernamen van hunne moeder KOENTI-BODJÅ, hoe zij hun had aanbevolen, hun regt met de wapenen te staven,

---

(1) Jav. Satriå's en dipati's. Over 't eerste zie boven, bij VI, 9. Het laatste is eene verkorting van 't Skr. adhipati, d. i. *vorst*, *heer*. Op Java is het, vooral in zamenstelling (met Pangéran of Radèn), gebruikelijk als een titel, 1°. van regerende vorsten van minderen rang, zoo als KARNÅ, 2°. van aanzienlijke beambten of nabestaanden van een' vorst. In de B. J. komt het dikwijls in 't meervoud voor, in de beteekenis van *hoofd-officiers*, *onderbevelhebbers*, of in 't algemeen *hoofden*, zoo als het dan ook veelal vertaald is.

32. en naar den hoogsten roem der satriå's te streven, *toen stemden alle vorsten en hoofden, die de partij der Pandåwå's waren toegedaan, zamen in den aandrang, om ten *strijde* uit te rukken.

NEGENDE ZANG.

PANKOER.

1. De prinsen van Wiråtå, Sétå, Wirå-sånkå en Oetårå, eischen onstuimig den aanval, en met hen de vorstenzoon van Tjampålå, Radèn Drěstå-dyoemnå. Door hun' aandrang worden al de opperhoofden meêgesleept;
2. de vorsten geven gezamenlijk hunne roepstem gehoor. *De trommen worden geroerd, de bekkens weêrklinken, en onder luid rumoer scharen de helden hunne gelederen. Des morgens vroeg rukt men uit de stad van Wiråtå met luidruchtig gedruisch te velde. De menigte des volks met zijn' schitterenden krijgsdos vertoont zich als de opgang der zon (1), wanneer zij,
3. pas aan den oceaan ontstegen, *om het aardrijk te verlichten, ten halve zigtbaar wordt boven de toppen der bergen, en alles door hare stralen met een' gloeijenden tint overdekt: de wolken, de wouden, de bergen, alles wordt in gloed
4. gezet door de stralen der morgenzon: *zoo was het heir der Påndåwå's. De menigte der gelederen was als eene zee, die haar bed verlaat, en, buiten hare oevers getreden, groote wouden onder water zet: zoo was de weg met digte drommen vervuld. Wijd en zijd zag men allerlei wapendos schitteren, de roode
5. (kleederen) met de roode in afzonderlijke groepen vereenigd, de gele, *de groene, de zwarte, iedere kleur bijeen, zonder verwarring, elders blaauwe, paarsche en witte, in verschillende benden, zonder vermenging, afgedeeld. Ontelbaar
6. was de menigte der gelederen; *als de donder daverden de stemmen des heirs. Overal straalt het, en flikkert en vonkelt, de glans schiet in 't rond met de kleuren des regenboogs; 't geschitter der juweelen wagens, zamenvloeijend met het wapperen van vlaggen en vaandels en den wapenpraal

---

(1) Of juister: als een landschap door de opgaande zon beschenen. Maar ook dan nog schijnt het denkbeeld niet zeer gelukkig. Immers het uittrekkende heir ontleende *werkelijk*, even als het landschap, zijn schitterend voorkomen aan de opgaande zon; en de vergelijking is dus, zoo als het in de wiskunde heeten zou, *identisch*, zonder wezenlijke beteekenis.

7. des heirs, is den gloed van duizend brandende bergen gelijk. *Alom verspreidt zich, als gezaaid over den grond, een regen van bloemen, door God Éndrå uitgestort. Zijn hemelhof weêrgalmt van 't gejuich der djawåtå's: „Triomf! triomf! wij schenken u de overwinning in den oorlog, de zege in de „Bråtå-joedå: de zonen van Pandoe beërven het rijk!"

8. *De gelederen, die den optogt openen, worden aangevoerd door Wrěkodårå, den dapperen krijgsman, die wordt voorgesteld te voet gaande, terwijl hij, vol wrevel, de knods omhoog werpt; want zijn leven lang wil hij geen
9. paard bestijgen, noch wagen of olifant. *Al leidde zijn weg door de zee, over bergen of ravijnen, door wouden of rivieren, slechts te voet verkiest hij te gaan: hoeveel te meer naar Astinå, den korten en vlakken weg naar 't Koeroe-veld! Luidruchtig trekt hij met zijne benden daarheen, de groo-
10. te held van Djoedipati. *Het heftig wapperen des vaandels voert donkere stormen en windvlagen met zich (1); 't gebergte davert als van 't rollen des donders; de aarde beeft; in verbijstering loopt het gedierte dooreen, de leeuwen vlieden wijd en zijd (2). Als het toornig gebrul van een' wilden olifant verheft zich, den ganschen weg langs, zijne uitdagende stem;
11. *hij kent geene magt dan de zijne. Bulderend als de donder, die den hemel vaneen splijt, roept hij uit: „Ha, ha, gij dolle strijders van Astinå, „komt, overweldigt mij met uwe wapenen! Hier hebt gij den man, die voor-„aan zal staan in den kampstrijd, den hoeksteen van de Bråtå-joedå!
12. „Toe, spoedig mij 't leven ontweldigd!" —*'t Is of de aarde kantelt onder zijne schreden, of de grondvesten der drie werelden (3) wijken, en dooreengeschud instorten met daverend geweld. De gansche natuur is in opstand, alles dwarrelt dooreen en verstuift naar alle kanten onder verward rumoer. De krijgsbenden van Wrěkodårå zijn ten strijde gereed, met hun' *doorluchtigen vorst.*

---

(1) Vgl. X, 2 en 9, waarin men ongeveer 't zelfde denkbeeld terug vindt. — Het woord ꦲꦁꦒꦶ in vs. 2 is mij niet duidelijk.

(2) Die natuurverschijnselen wil de omwerker denkelijk aan de uitwerking van Wrěkodårå's stem hebben toegeschreven; maar in den grondtekst is de zamenhang geheel anders: zie *Kr. aant.*

(3) De aarde, het luchtruim en de hoogere sferen: dit is althans de oorspronkelijke beteekenis van de Kw.-woorden, die door den omwerker verminkt zijn overgenomen, en waarschijnlijk niet volkomen verstaan.

TIENDE ZANG.

SRI NÅTÅ.

1. Aan 't einde der gelederen van den held van Djoedipati sluiten zich die van den edelen Danandjåjå, in sierlijk krijgsgewaad gedost. Hij zelf is gezeten (1) op een' juweelen wagen, schitterend met veelkleurigen gloed, en gedekt door een gouden zonnescherm, dat een stralend licht in 't rond
2. spreidt. 't Is als een kleine berg, die in vuur staat, *gereed om door zijn' gloed de stad van Astinå in de asch te leggen, en met haar' vorst te verdelgen. Het wapperend vaandel voert ten teeken een' aap, die den mond krijschend openspert (2). Het wordt vergezeld van den donder der wolken, die weêrlicht en bliksem uitschieten; flikkerglansen en bliksemschichten doorkruisen 't luchtruim, en regenbogen verschijnen aan den hemel,
3. *als voorboden der overwinning in den strijd.

Verder volgen Madrim's edele zonen, Nakoelå en Sadéwå, gezeten op een' wagen djong bangoen djring (3), d. i. van paarschkleurig juweel. Zij hebben het voorkomen van een paar minnegoden, die 't binnenhof van

(1) Het woord *gezeten* is hier, gelijk in de meeste gevallen, waar van 't berijden van een' wagen gesproken wordt, in den tekst niet uitgedrukt. Soms vindt men bepaaldelijk van *staan* in een' wagen gesproken (bv. XIV, 1; XXXVIII, 6); maar dit schijnt toch, althans in de omwerkingen, niet als de gewone houding bedoeld te zijn. Ik heb de zaak niet genoeg opzettelijk onderzocht, om er iets zekers van te kunnen zeggen, maar meen mij te herinneren, ook in oude inlandsche afbeeldingen de berijders van wagens altijd in zittende houding te hebben gezien. Zoo is het althans op plaat 63 van Raffles, en op plaats 21 van Crawfurd's Hist. of the Indian Archipelago, II; maar op de laatste is het geen strijdwagen, en de eerste kan hier misschien ook niet in aanmerking komen. In *Indische* beeldhouwwerken vindt men daarentegen, volgens Von Bohlen (II, 70), de helden, even als die van Homerus, op den strijdwagen *staande* voorgesteld. Dat zij er evenwel ook op *zaten*, kan blijken uit Bagawad-gita, I, 47. Waarschijnlijk was dit laatste de gewone houding, zoolang men niet in den strijd was.

(2) Vgl. V. Bohlen, II, 70: »Achter op den wagen van den veldheer, welligt ook van alle wa»genstrijders, wapperde (in de legers van Oud-Indië) een vaandel met het devies van den held; dik»wijls waren ook aan beide zijden van den wagen tot sieraad kleine, driehoekige vaandels aange»bragt."

(3) Deze woorden, uit het Kw. overgenomen, beteekenen waarschijnlijk geheel iets anders, dan hier gezegd wordt, namelijk: (*met*) *een zonnescherm gelijk djring*. Dit laatste is een boom, anders djènkol genoemd, die volgens G. R. bruine bladen heeft. Misschien heeft de vergelijking op die kleur betrekking, zoo als in XI, 4 (waar echter van *groene* kleur sprake is), misschien ook op de gedaante van den boom.

den Koråwå- vorst komen verwoesten, en al zijne vrouwen ontvoeren.

4. *Bevallig beweegt zich het vaandel, zacht en langzaam wapperend, aan eene doorschijnende wolk gelijk, wier ligte randen zich in regen ontlasten, een' regen van geurige bloemen, waarop de bijen in menigte nederkomen. De donder wordt slechts flaauw gehoord; het rommelen luidt als een zacht gekerm (1).

5. Achter hen volgen de vorstentelgen van Wiråtå, *de Radèn's Oetåråå en Warsånkå, met luidruchtige en schoone gelederen, beiden op een' wagen (2) gezeten, en voerende een gestadig wapperend vaandel. Na hen komt Arjå Sétå: de dreunende tred van zijne benden vermengt zich met het geluid van trommen en bekkens (3). Talrijk en vol moed is zijn heir. Een on-

6. getemde strijdlust bezielt al de helden van Wiråtå. *Het hevig wapperen des vaandels heeft een huiveringwekkend voorkomen, en jaagt den vijand schrik in 't hart. Vol kracht en moed en uitstekende vermogens zijn de drie satriå's van Wiråtå, vol woeste geestdrift hun heir.

Hen volgt de Prins van Tjampålå, de held Drěstå-dyoemnå, met een schitterend heir, en een vaandel, dat bij 't wapperen helderen weêrglans

7. verspreidt. *Achter hem zijn vader, Koning Dnoepådå, gezeten op een' olifant, en omstuwd door dappere mantri's. Talloos is de menigte zijner krijgsbenden, die in digte drommen den weg vervullen; gelijk visschen, die, door droogte versmachtend, den regen te gemoet zwemmen, zoo treden de mannen van Tjampålå achter elkander onafgebroken te voorschijn.

Vervolgens Dèwi Dropadi, gezeten op een' prachtigen wagen, en prijkend

8. met een scherm van paauwenveêren. *Als een gouden beeld vertoont zich de schoone Dropadi, met loshangend hoofdhaar, dat, door een zacht koeltje bewogen, al wuivend de wolken schijnt toe te wenken, om spoedig

---

(1) Volgens 't Kw.: *als 't gegons der bijen*; zoodat deze zinsnede nog in naauw verband staat met de voorafgaande vergelijking.

(2) D. i. zamen op één' wagen? of ieder afzonderlijk? dit blijkt in den tekst niet bepaaldelijk; maar ik onderstel, dat het laatste bedoeld is.

(3) Jav. sånkå, hetwelk als eene dichterlijke benaming van den gong, het bekende zware metalen bekken, beschouwd wordt. Oorspronkelijk is het evenwel een blaas-instrument, de Indische çankha, de veldhoorn, die door den bevelhebber zelf gevoerd werd, om de noodige seinen te geven. In 't Kw. heeft de sanka zijn oorspronkelijk karakter behouden, en wordt dus niet geslagen, maar geblazen: zie bv. Kw. in *Kr. aant.* bij XXX, 10,1. In de nieuwere Jav. poezij is de klassieke hoorn geheel verdrongen door den Chineschen gong, die vóór of nevens den gezaghebbende omgevoerd, maar natuurlijk niet door hem zelf gedragen wordt De geheele krijgsmuzijk schijnt daar dan ook uitsluitend te bestaan uit speeltuigen, die *geslagen* worden, vanwaar ook de algemeene naam van tětaboehan.

een' bloedregen uit te storten, het bloed van den Vorst der Koråwå's; dat zij er aanstonds het hoofdhaar in wasschen moge, en de haarwrong opmaken, de schoone prinses van Tjampålå!

9. *Sikandi volgt haar, luisterrijk (gezeten) op een' gouden wagen, terwijl het vaandel, dat haar ten teeken dient, al wapperend den wind schijnt met zich te voeren.

Verder Vorst Darmå-poetrå, omstuwd door luidruchtige benden, en gezeten op een' rijkgetooiden olifant, van weêrszijden gedekt door een prachtig gulden
10. scherm. Op den schoot houdt hij 't geschrift Kalimosådå (1). * Inderdaad hij is het toonbeeld van godsvrucht (2) en edelmoedigheid. In statige houding en rein van gemoed zit hij op den olifant, als gereed, om de onderneming te volbrengen, en den krijg zegevierend te beëindigen; het geschrift in de hand gevat, als het werktuig ter verdelging des vijands. Een talrijke stoet van uitgelezene mantri's omringt hem regts en links.

11. Achter hem komen de troepen van Naréndrå Krĕsnå, * allen met witte vaandels, voerende ten teeken een' jongen priester in biddende houding. De Vorst is (gezeten) op een' juweelen wagen, prijkend met een paarlwit (*) zonnescherm, waarvan de weêrglans met de kleuren des regenboogs naar het uitspansel opschiet, als om den hemel te verkondigen: "Ziehier hem, wien 't
12. "beleid des oorlogs is toevertrouwd!" — * De welluidende toonen van Påntjådjanjå schijnen den hemel te bereiken, en worden beantwoord door Déwå-dĕtå, die, reeds ver vooruit, zich nog ruischend hooren laat. — Déwå-dĕtå was het krijgsbekken van den Vorst van Amartå, Påntjådjånjå van Sri Krĕsnå (3).—Al de vorsten, die instemden met de

---

(1) Een fabelachtig wapen, door Joedistirå van zijn' vader Pandoe geërfd: zie *Gesch. d. PP.* § 15, noot. Waarschijnlijk moet men 't zich voorstellen als een beschreven blad van den lontar-boom of bundel van die bladen, die door eene bijzondere tooverspreuk de kracht van een wapen verkrijgt, en dan als werptuig gebezigd wordt.

(2) Het Jav. woord darmå, *godsvrucht*, *geregtigheid*, schijnt te zinspelen op den naam Darmå-poetrå. 't Is als of er stond: wel te regt heette hij Darmå-poetrå. Vgl. echter *Kr. aant.*

(*) Ik denk, dat vs. 4-5 aldus te verstaan is: »wit als ꦲꦁꦗꦺꦴꦤ namelijk het wit van ꦲꦁꦗꦶꦪꦤ »ꦤꦱꦶꦩ«"

(3) Ook deze beide instrumenten zijn oorspronkelijk geene bekkens, maar horens: zie boven, bij pd. 5; en de Déwå-dĕtå, die door de omwerkers aan Joedistirå wordt toegeschreven, behoort oorspronkelijk aan Ardjoenå.

13. Bråtå-joedå, * omgaven den Koning van Dwåråwati. Hij werd door allen als opperheer begroet. Hij was als de gastheer van een bruiloftsfeest, waarbij de Vorst van Amartå als bruidegom in plegtigen optogt naar Astinå werd uitgeleid; de stad zelve stelde de prinses voor, die na afloop van 't feestbe-
14. drijf aan Dårmå-poetrå zou ten deel vallen (1); * maar tot zoolang was het de Vorst van Dwåråwati, die de bijdragen van al de genoodigden ontving. Hij alleen werd door alle vorsten als opperheer gehuldigd, dewijl het de voorwaarde van de Bråtå-joedå was, dat ieder, die 't leven liet in de vol-
15. voering der bevelen van den grooten Batårå Krĕsnå, * door zijn' dood den hemel verwerven zou, en alle straffen ontgaan. Krĕsnå had de hel in zijne magt; door hem werd de hemelsche zaligheid uitgedeeld. Daarom gingen al de vorsten met geestdrift en vreugde den dood te gemoet, den dood in de Bråtå-joedå, vast vertrouwend op de ontelbare menigte van hemelsche verblijven (2), waarvan de uitdeeling in de magt was van Nrĕpati Krĕsnå.

---

(1) Een echt Indisch denkbeeld. Zoo zegt v. Bohlen, II, 44: »Het land is (voor den Hindoe) »de maagd, waarmeê de vorst, als vertegenwoordiger der godheid, huwt. Vandaar heet het dik»wijls in 't heldendicht, dat het land door den dood des vorsten weduwe wordt, of bij de kroo»ning een' nieuwen echtgenoot ontvangt; en daarom ook is het een vloek voor het rijk, wanneer het »aan velen tegelijk als gade ten deel valt;" — en elders, I, 252: »Prĕtiwi (Prĕthiwî, de Godin »der Aarde) is de gade van iederen aardschen vorst .... Wanneer een vorst land wegschenkt, »dan heet het, dat hij zijne schoonzuster uithuwijkt. En maakt hij zich met geweld van een land »meester, dan wordt het als overspel met eens anders vrouw beschouwd."—In 't Javaansch is de vergelijking nog zinrijker, dan ze in de vertaling is weêr te geven. Voor *bruiloftsfeest* en *feestbedrijf* staat eigenlijk *werk*: de gewone uitdrukking voor den geheelen omslag van plegtigheden, die de voltrekking van 't huwelijk voorafgaan. *Werk* of *drukte hebben* beteekent z. v. a. een kind uithuwelijken; maar wanneer Krĕsnå hier wordt voorgesteld als *degeen, die 't werk heeft*, d. i. *die het feest geeft, de bruid uithuwelijkt*, dan is daarmeê tevens in eigenlijken zin uitgedrukt, dat hij 't beleid der krijgsonderneming in handen heeft. Voor *genoodigden* staat in 't Jav. soeroehan, een woord, dat zich mede voortreffelijk tot beide opvattingen leent. Het is afgeleid van soeroeh, d. i. *sirih-* of *betel-blad*, de gewone verversching, die de Javaan zijn' gasten aanbiedt, en beteekent eigenlijk *iemand die op sirih genoodigd is*; vandaar in 't algemeen *genoodigde* tot een feest maar ook tot deelname in den oorlog, dus *bondgenoot, hulptroepen.* Gelijk het bij een bruiloftsfeest, op Java gebruikelijk is, dat ieder genoodigde den gastheer een' pasoembang, eene bijdrage tot het feestmaal, meêbrengt, zoo stelden hier de verbondene vorsten hunne krachten en krijgsmagt ter beschikking van Krĕsnå.

(2) De hemel (swargå) wordt in de Javaansche poëzij dikwijls voorgesteld als een huis met vele woningen (swargan), de eene evenwel schooner en aanzienlijker dan de andere. Zulk eene woning of plaats in den hemel wordt aan ieder gezaligde, naar gelang zijner verdienste, toegewezen. Soms wordt zelfs een zeker aantal swargans tegelijk besproken, even als loges in een' schouwburg, of kamers in een logement.

16. *De heldhaftige Radèn Satyaki ging vóór de dipati's uit, allen in vollen dos, met allerlei gouden tooi versierd. De gewapende benden vervulden den weg; in ontelbare menigte stroomde 't groote heir met daverend gedruisch daarheen; dreunend bewoog zich het aardrijk, de zee woelde onstuimig, en ontblootte haar' bodem; de hemel was met sterren als bezaaid (1), *verrukkelijk* om te aanschouwen.

ELFDE ZANG.

ASMÅRÅ-DÅNÅ.

1. Achter dezen sluit zich, met een schitterend heir, de zoon van Partå aan,
Radèn Abimanjoe, (gezeten) op een' gouden wagen, en met den radpijl (2)
spelend. Prachtig is de dos zijner troepen, als een tapijt van uitgestrooide
2. bloemen. * Het vaandel wappert en kronkelt zich ineen; verblindend schitteren de gouden borstplaten van 't krijgsvolk (*), langs de randen met groene smaragden bezet. Hij voert een scherm van paauweveêren.

Achter hem komt de voortreffelijke Påntjåwålå, met eene luidruchtige bende
3. in prachtigen wapendos. * Hij zit op een' wagen, rijk versierd met vonkelende gesteenten, en omzoomd met franjes van schitterende karbonkels en paauweveêren (3). Hij voert een zonnescherm van bijevleugels. Het vaan-
4. del, wapperend in den wind, en ginds en herwaarts gedreven, * is geheel groen als 't jonge loof van den djring (4), door het licht der zon beschenen. Overal blinkt de pracht der kleederdragten. De reuk van den muskus (5) verspreidt zich alom, en dwarrelt in wolken over den weg; door den wind uiteengedreven, vermengt hij zich met de geuren der djawåtå's (6).

---

(1) Zonderling verschijnsel bij helderen dag! Men danke het aan de stoute verbeelding van den omwerker; want de grondtekst zegt er niets van.

(2) Jav. tjåkrå, een fabelachtig werptuig, in den vorm van een rad of schijf, meer bijzonder aan Krĕsnå eigen, evenwel ook in XIX, 12 en XX, 3 aan Abimanjoe toegeschreven.

(*) In 't Javaansch schijnt de zamenhang niet geheel voldoende: zie *Kr. aant.*

(3) Of het zoo door onzen dichter bedoeld is, durf ik niet stellig beweren; maar ik twijfel, of zijne beschrijving voor eene gezonde uitlegging vatbaar is, en in ieder geval is de oorspronkelijke zin geheel vervalscht: zie *Kr. aant.*

(4) Zie boven, bij X, 3.

(5) Waarmeê de kleederen geparfumeerd waren?

(6) De uit den hemel neêrgestrooide bloemen.

5. *Eindeloos ware de beschrijving der gelederen, en van het aantal der edelen en prinsen, van den luister van al het volk, en van de gansche menigte der legerscharen. De voorhoede bereikt het Koeroe-veld; zij breiden zich uit, en overstroomen de vlakte met digtgezaaide drommen. *De vorsten en hoof-
6. den komen zonder ophouden van achter opzetten, en kiezen zich plaatsen, en maken zich kwartieren gereed.—Toen allen waren aangekomen, en 't gansche Koeroe-veld digt bezet was, werd er eene sterke verschansing
7. aangelegd. * De hoofden legerden zich in opgeslagene kwartieren; de vorsten bouwden zich hofplaatsen, als kratons ingerigt, en weldra was 't gansche heir naar rang en staat behoorlijk gelegerd. De vorsten kwamen toen bijeen, met de edelen en hoofden.
8. * Spoedig wordt nu eene boodschap aan Dèwi Koenti gezonden. Weldra verschijnt zij op 't Koeroe-veld, begeleid door Jåmå Widoerå.—Onder 't storten van vele tranen spraken zij van 't begin hunner rampen, toen zij
9. in de bosschen de wijk moesten nemen,* en verhaalden bij beurten, hoe zij in 't woud eene schuilplaats hadden gezocht; maar de droefheid maakte plaats voor algemeene vreugd.

Te lang zou het duren, de vreugd der Pandåwå's te schilderen. Jåmå
10. Widoerå is terug gekeerd binnen de stad van Astinå. *Dèwi Koenti blijft op 't Koeroe-veld achter, in 't kwartier van Darmå-poetrå, dat als een kraton is ingerigt, en waar de hoofden zich in menigte verdringen.

Ook het verblijf, waarin de groote Vorst Krěsnå zich gevestigd had,
11. *was uitnemend fraai, en in alle deelen als een kraton aangelegd. Hier waren de vorsten in menigte verzameld. Praboe Joedistirå, Wrěkodårå, Ar-
12. djoenå, Nakoelå en Sadéwå waren met al de hoofden bijeen, * en vervulden 't kwartier van Sri Dwåråwati, om te beraadslagen, en de bevelen te vragen van Naréndrå Krěsnå. Tot hem sprak Praboe Joedistirå: "Aan uwe
13. "keus zij 't overgelaten, * wien gij wilt aanwijzen tot bevelhebber in den oorlog, "om, als leidsman van 't gansche heir, de troepen ten strijde te voeren."—De
14. jongere broeders, Bimå en Partå (1), wendden zich even als Joedistirå * tot den Vorst van Dwåråwati, en vroegen zijn gevoelen over de keus van een legerhoofd. — "Broeder Vorst van Amartå," was 't antwoord van Koning Krěsnå, "degeen, dien ik u aanwijs, is de dappere telg van een geslacht
15. "van helden: *Arjå Sétå is waardig, om het opperste bewind in den oor-"log te voeren."—Die keus wordt terstond door allen beaamd. Juichend

---

(1) Een bijnaam van Ardjoenå.

16. begroeten zij den uitverkorene, en huldigen Sétå als krijgsbevelhebber * en opperste legerhoofd. De Prins van Wiråtå ontvangt de inlichtingen van Koning Krĕsnå omtrent de slagorde, die hij bij den aanval zal hebben in acht te nemen, en wordt vervolgens onder vurige heilbeden met wierook gewijd.
17. * Inmiddels had de Vorst van Astinå, op het vernemen, dat de vijand genaderd, en in menigte op 't Koeroe-veld gelegerd was, bevelen aan zijne
18. hoofden gegeven. En op het berigt van Widoerå, * dat hij werkelijk gekomen is, en dat al de vorsten, die aan den oorlog deel nemen, in vollen getale bijeen zijn, en 't Koeroe-veld digt bezet hebben, geraakt het volk van Astinå in drukke beweging, en is weldra ten strijde toegerust. Daarop
19. rukken zij uit de stad, * de vorsten en hoofden, met tallooze krijgsbenden, gelijk eene woelende zee, die, door den vloed gezwollen, hare wateren over de stranden uitbraakt: zoo groot is het heir van Astinå, zoo talrijk de vor-
20. sten, die deel nemen aan de Bråtå-joedå. — * Weldra hebben zich al de vorsten, de edelen en hoofden naar behooren ingerigt, en kwartieren aangelegd in de gedaante van kratons. Daarna wordt Bismå tot legerhoofd benoemd, en gehuldigd met zegenbeden, dat hij zonder *wijken* het krijgsbewind moge voeren.

TWAALFDE ZANG.

DOERMÅ.

1. 't Wordt niet vermeld, hoe lang zij bezig waren, om de krijgsmagt te regelen. Pandåwå's en Koråwå's zijn ten strijde toegerust. 's Morgens rukken zij uit naar 't veld; trommen en bekkens worden geslagen, en 't bul-
2. derend krijgsgeschrei schijnt den hemel te bereiken. * Oorverdoovend druischen de bekkens dooreen. Golvend verdringen zich de gelederen. Pandåwå's en Koråwå's hebben weldra hunne troepen geschaard: vorsten, hoof-
3. den en edelen, elk is met de zijnen vereenigd. * Reeds strekt zich in 't westen het heir der Pandåwå's uit, met het gelaat naar 't oosten gekeerd; de gelederen der Koråwå's, naar 't westen gerigt, strekken zich tegenover hen in tallooze menigte uit. In 't zuiden verbindt hen 't gebergte,
4. waarop beiden stuiten; * in 't noorden strekt de zee aan beiden ten grens (1).

---

(1) Het oorspronkelijk Indisch oorlogstooneel, dat ten noorden door 't gebergte en ten zuiden door de zee begrensd werd, is hier, als 't ware, onderste boven gekeerd, overeenkomstig de ligging door de Jav. overlevering aan Astinå toegekend: zie *Gesch. d. PP.* § 1, noot; en vgl. XIX, 2, 4 en 6, waarin zich dezelfde voorstelling doet kennen.

Verscheidene gezigtslengten diep verdringen zich de zaamgepakte drommen, als bij lagen opeengestapeld; en elke stoet, die zich sluit, wordt onmiddellijk door een' nieuwen gevolgd.

5. *Een menschenoffer wordt door den Vorst der Pandåwå's geslagt: RAWAN verstrekt hem daartoe. De Vorst van Astinå neemt ten offer een' priester: met geheel zijn geslacht, zijne kinderen en kindskinderen strekt hij ten offer voor Astinå (1).

6. *De veldheer BISMÅ schaart zijn heir ten strijde, in de slagorde Woekir Djaladri (2). De klippen worden voorgesteld door de wagens en olifan-
7. ten, de golven door de aanvoerders met hunne gelederen; *al het volk stelt gezamenlijk het water voor, dat overstroomend de vlakte bedekt.

De troepen der Pandåwå's worden door Arjå SÉTÅ geschaard in de slagorde van den scherpen Bådjrå-tiksnå (3). WRĚKODÅRÅ staat voor-
8. aan met zijne benden; *ook de edele DANANDJÅJÅ met de zijnen, en de schoone SIKANDI met hare krijgsknechten, bevinden zich in de voorhoede; DRĚSTÅ-DYOEMNÅ en SATYAKI ter linker- en regterhand, maar een weinig ach-
9. terwaarts;* nevens hen is de standplaats van den veldheer Arjå SÉTÅ, achter de voorhoede, in de tweede afdeeling; Praboe DARMÅ-POETRÅ houdt stand
10. in 't midden, met den Koning van Dwåråwati, *en al de vorsten en hoofden.

Op dat oogenblik voelt Arjå DANANDJÅJÅ, bij 't geen hij ziet, zijn hart door deernis verteederd: hij is begaan met zijne vijanden: het zijn allen zijne
11. broeders, zijne ooms en grootouders *of leeraars. Daarom zegt hij smeekend tot den Koning van Dwåråwati: "Geëerbiedigd Vorst, indien 't zijn "kan, is mijne bede, dat gij den Bråtå-joedå-krijg afwendt. Ik kan het
12. "niet aanzien!" — *Vorst KRĚSNÅ antwoordt: "Deze strijd is niet te ontgaan. "Het is de wil der goden. Ook gebiedt het voorvaderlijk gebruik, dat een "edelman in den oorlog sneve, om de hoogste zaligheid in den hemel te
13. "verwerven. *Bovendien uw broeder JOEDISTIRÅ moet zijne gelofte (4) ver-

---

(1) Eene verdachte plaats: zie *Kr. aant.*

(2) D. i. *bergen-* of *rotsen in zee*, of *eene zee met klippen.*

(3) D. i. *felle bliksemstraal*, of *de bliksemfelle?* Van de gedaante dier slagorde blijkt niets naders. Waarschijnlijk moet men zich die voorstellen als een spits toeloopend wapen: zoo wordt het althans in P en R. verklaard.

(4) Waarschijnlijk is hier de gelofte van JOEDISTIRÅ's gemalin DROPADI bedoeld: althans is mij van JOEDISTIRÅ zelf geene gelofte bekend, waarop hier zou kunnen gedoeld worden. Trouwens de geheele toespeling op die gelofte, en al wat KRĚSNÅ hier verder zegt, berust weder op eene misvatting des omwerkers: zie *Kr. aant.*

„vullen: en zoudt gij dan uw' ouderen broeder niet te hulp komen? — Wat
„de leeraars aangaat, dat heeft geene zwarigheid: ieder heeft zijne bepaalde
14. „plaats: gij behoeft hen immers niet in persoon te bevechten. *En mogt gij
„soms een' uwer leeraars op het slagveld tegenkomen, dan maakt gij slechts
„eene eerbiedige buiging, en gaat hen niet met opzet bestrijden: er zullen
„immers op het oorlogsveld genoeg anderen zijn, om hen te keer te gaan?"
15. *Nadat aldus Vorst Krĕsnå aan Partå verklaard had, dat hij niet bewilligde in de afwending van den strijd, en dat de Bråtå-joedå voortgang hebben zou, rukte men schielijk ten strijde; vijanden en vrienden stortten op
16. elkaâr met gelijktijdigen schok. *Juichend weêrgalmen de veldkreten; goebars en bèri's (1) beantwoorden elkaâr, en vermengen hunne toonen met het gedreun der olifanten, het geratel der wagens en 't getrappel der paarden. 't Is of de bergen tuimelend instorten, en de aarde davert en scheurt met
17. vervaarlijk geraas (2). *Met teugellooze drift woelen de strijders in onafzienbare drommen dooreen, en vermengen zich, dronken van bloed. Velen zijn reeds gevallen, van soldaten en bevelhebbers. Van tien wagens zijn
18. de vorsten en edelen, die ze bereden, gesneuveld; *van tien olifanten de vorstelijke berijders geveld. Bij 't woest getier van den strijd doet de donder zich hooren, en de bliksem schiet door de lucht. Luid verheft zich 't gekerm der gewonden. Het slagveld is verduisterd door den regen van pij-
19. len. *De ruiters worden bij honderden gedood, bij vriend en vijand sneuvelen de voetknechten. Van achter rukken weder duizend helden aan, op
20. wagens rijdende, tienduizend op olifanten; *voor tienduizend wagenrijders honderdduizend op olifanten, een millioen te paard, vier millioenen te voet. De schok van hun' aanval doet de aarde schudden. Weder dagen van achter tien millioenen voetknechten op (3).

---

(1) Verschillende soorten van bekkens.

(2) De dichter schijnt hier, gelijk meermalen, uit de vergelijking ongevoelig tot eene schildering van werkelijke verschijnselen over te gaan. Ook wordt de beweging in de natuur dikwijls voorgesteld als een gevolg of weêrklank van 't gewoel der menschen: zoo bv. in pd. 18, en in XVIII, 1.

(3) Weder eene geheel bedorvene plaats. Zie *Kr. aant.*, en vgl. Ward, *Hist. &c. of the Hindoos*, II, 463, waar de gewone zamenstelling van een Indisch heir aldus beschreven wordt: „ tot bescherming „van iederen strijdwagen werden, zoo men zegt, duizend olifanten gebezigd; voor iederen olifant „honderd paardrijders; voor elken ruiter tien boogschutters; voor elken boogschutter tien soldaten „met zwaard en schild; voor elken voetknecht drie anderen, namelijk een aan weêrszijden en een ach„ter hem." Die verhouding schijnt evenwel niet standvastig te zijn; want in v. Bohlen (II, 67) wordt ze geheel anders opgegeven; maar 't aangehaalde zal voldoende zijn tot opheldering van onzen tekst.

21. *Nadat de strijd een' halven dag (1) geduurd heeft, sneuvelen twee dappere satriå's, de prinsen van Wiråtå, Wirå-sånkå, door Danjang Dronå
22. gedood, en *Oetårå, door de hand van Koning Saljå gevallen. Ook van de Koråwå's zijn vele dapperen gesneuveld.—Worstelend dooreengeslingerd vervolgen zij elkander, en verpletteren zich weêrzijds. Openen zich de voorste gelederen, men stuit weder op de *achterhoede* (?).

DERTIENDE ZANG.

PANKOER.

1. IJlings dringt nu Sétå voorwaarts, verbitterd door den dood van zijne beide broeders. Hij valt aan met zijne benden, woedend als tijgers, die eene prooi verslinden. In blinde drift stormen zij gezamenlijk aan, de helden van Wi-
2. råtå, als vleesch verscheurende reuzen. *Sétå's wagen ratelt; hij spant den boog; het wapen kraakt, de voortreffelijke pijl vliegt heen, en stort zich op den Vorst van Måndåråkå; maar hij mist zijn doel, en treft slechts den voerman en 't gevolg: de wagen, door het schot verbrijzeld, ligt aan splinters over den grond
3. verspreid. *Krětå-warmå bevindt zich vooraan met zijn' wagen, en beijvert zich, om den dollen aanval van Sétå te keer te gaan. Maar eensklaps door een' neêrstortenden pijl bedreigd, werpt hij zich uit het voertuig, en ontwijkt het schot; slechts de wagen wordt getroffen, en valt vergruizeld ter aarde.
4. *Schrik en verwarring bevangt het heir der Koråwå's bij den wederkeerigen aanval der strijders van Wiråtå. Hondderdduizenden vereenigen hunne woede; de gelederen wijken uiteen; zij wankelen en worden vertreden; in verwarring vliedt het gansche heir als radeloos dooreen, en bij menigte liggen de dooden verspreid.
5. Maar weldra dagen *Bismå en Dronå ter hulpe, met Wrěhad-bålå en Djåjå-sénå, die dreigend de knods omhoog slingert; Radèn Roekmå-råtå mede, tot ondersteuning van zijn' vader, den Vorst van Måndåråkå, in 't naauw gebragt door de schrikbarende woede van den Prins van Wiråtå.
6. *Roekmå-råtå op zijn' wagen (staande) strekt ten doel aan Arjå Sétå: hij ontvangt een' pijl in de borst, en tuimelt levenloos in den wagen neder.

Gezamenlijk stormt het volk van Wiråtå voorwaarts, met hun' heer aan 't

---

(1) In 't Kw staat *vele dagen*: zie *Kr. aant.*

7. hoofd, woedend als een gewonde stier. *Verpletterd en vergruisd bedekken
vorsten en bevelhebbers den grond met hunne lijken: gansche scharen wor-
den weggevaagd. Het volk van Astinå, door schrik overmand, stuift wijd
en zijd uiteen, als reeën op 't gezigt van een' leeuw: zoo sidderen zij van angst
8. en ontzetting. *Vergeefs stellen de satriå's zich den vlugtelingen in den
weg: zij zijn niet tegen te houden in hunne vrees, nog verdubbeld door de
verschijning van Gatotkåtjå en Drěstå-dyoemnå, die den Prins van Wirå-
tå
9. te hulp komen. Ook Ånkå-widjåjå nadert, *en welhaast nemen allen deel
aan den heftigen aanval.

De veldheer Bismå snelt aan, om den strijd te hervatten, gevolgd door de dapperste Koråwå's. De Prins van Wiråtå wordt door Bismå beschoten met zwermen van pijlen, die 't slagveld bedekken. De twee legerhoofden
10. stooten op elkander. *Bij hoopen vallen de pijlen van alle kanten op den
veldheer Sétå neder, en treffen al vlammend zijn ligchaam, maar dringen er
niet in door. Wrěkodårå en Danandjåjå komen hem te hulp, en doen hun-
11. ne pijlen als een' regen uit het luchtruim nederstorten. *Wrěkodårå schiet
den pijl Bargåwastrå af: Bismå is het doel van zijn schot. De Koråwå-
vorst komt den heilige te hulp; maar Wrěkodårå gaat Koeroe-pati te ge-
moet, valt fluks op hem aan, en schiet hem een' pijl op de borst. Niet ge-
12. wond, maar pijnlijk getroffen, * wijkt hij onthutst achteruit, en treedt, met
de hand op de borst geklemd, een eind wegs ter zijde, ontmoedigd en sprake-
loos van spijt. Aanstonds omringen hem al de Koråwå's, en de mantri's
komen hem als eene lijfwacht omsluiten bij zijn' *terugtred.*

VEERTIENDE ZANG.

DOERMÅ.

1. Nu ontstak de toorn van den heiligen Bismå, als hij zag, hoe de Ko-
råwå's werden uit het veld geslagen door den woedenden aanval van Wi-
råtå's vorstenzoon. Alleen overeind staande op zijn' wagen, legt hij zijne
2. werptuigen aan, die bij hoopen nederstorten. *Maar de Prins van Wirå-
tå is op zijne hoede: fluks spant hij den boog, en lost een' pijl op Bismå.
Deze wordt in den arm getroffen, maar niet gewond. De schicht valt in

3. splinters, maar Déwå-BRÅTÅ (1) wordt geen haar gedeerd. *Arjå Sétå,
de veldheer der Pandåwå's, ziet met duldeloozen spijt, hoe de zoon van
SANTANOE, door zijn wapen getroffen, geen 't minste leed bekomt, terwijl de
4. pijl vergruisd zich met het stof vermengt. *Hij werpt zich van zijn' wa-
gen met de knods in de hand, en nadert met een' sprong tot vóór Déwå-
BRÅTÅ. BISMÅ ontwijkt zijn' slag, door uit den wagen te springen. De knods
5. komt op den wagen neêr, *en treft den voerman en de paarden: zij wor-
den vermorseld en met de aarde vermengd. Voerman, wagen en paarden,
alles vergaat onder den slag der knods.

In dreigende houding, driftig en sluw (?), dringt SÉTÅ naar 't midden, en
6. zwaait met de knods in 't rond. *De wagenrijdende vorsten sneven door
zijne slagen verbrijzeld: vorsten, menners, wagens en paarden, alles vergaat
tegader tot gruis; de olifanten worden omvergeslingerd, en met hunne rij-
7. ders vermorseld. *Vijf vorsten vergaan tot gruis met hunne wagens; vijf
sneuvelen, met hunne olifanten verbrijzeld (2), benevens een aantal dipa-
ti's. Verbazend is de kracht van Arjå SÉTÅ: voorwaar daar is niemand
8. tegen opgewassen. *Naar alle kanten spat en stuift het Koråwå-heir uit-
een, vervaard, beangstigd, wanhopig, bij den aanblik van SÉTÅ, die zich te
weer stelt als duizend prooi zoekende reuzen, en schrik verspreidt met zijne
vervaarlijke knods.

9. *Den heiligen Déwå-BRÅTÅ ontzonk de moed bij de aanschouwing van
SÉTÅ's dolzinnig strijdgeweld. Rĕsi BISMÅ, de veldheer der Koråwå's,
sloeg aan 't wijken. De goden riepen uit den hemel: "Hoe, BISMÅ, ont-
10. "wijkt gij den strijd? *Moet niet de Prins van Wiråtå sterven door de
"hand van een' grooten heilige? Gij zijt die heilige, die den telg van Wi-
"råtå den dood moet geven te midden van den strijd, in de Bråtå-joedå".
11. Op 't hooren dier woorden *keert BISMÅ terug, en legt een' vuurpijl op
zijn' boog. Het schot gaat af; SÉTÅ ontvangt den Bramastrå van SANTA-
NOE's heiligen zoon regt door de borst, en sneeft.

Bulderend verheft zich het krijgsgeschreeuw; de vlugtelingen keeren weder.
12. *Met uitbundig getier dansen de honderd Koråwå's in 't rond, en geven
hunne vreugde lucht in onstuimig gebaar. Arjå DOESASÅNÅ huppelt en springt
met uitgestrekte armen, Arjå SINDOE-RÅDJÅ zingt, DJÅJÅ-SOESÉNÅ en DJÅJÅ-

---

(1) Een bijnaam van BISMÅ.

(2) Ook deze vijftallen zijn weêr uit misverstand ontstaan: zie *Kr. aant.*

13. WIKÅTÅ krijschen het uit, * met SROETÅ- JOEDÅ, AJOETÅ, JOENI-JOETÅ, SOEDIR-GÅ, SOEDARMÅ, RÉKÅ-DOERDJÅJÅ, WIRJÅ en KRĔTÅ-WARMÅ.

Het Pandåwå-heir verkropt zwijgend zijne smart over 't verlies van zijn'
14. veldheer. * Maar ijlings komen van achter de helden van Wirâtâ naar voren aanstormen. De Vorst van Wirâtâ, Praboe MASWÅPATI, reeds gebukt onder den last der jaren, heeft naauw het berigt vernomen, dat zijne drie
15. zonen gevallen zijn, of hij wordt weder jong, * en ijlt ten strijde met Arjâ NIRBITÅ (1). Op BISMÅ rigt hij zijne pijlen, die bij wolken dwarlen, en zamentreffen met die des vijands. De Pandåwå's stormen vol verbittering voorwaarts, en werpen zich als één man met dolle woede op den vijand.
16. * Begeerig, om gezamenlijk met den Vorst van Wirâtâ te sneven, dringen zij elkaâr voorbij, en werpen alles wijd en zijd ter neêr. Het Koråwå-heir wordt overhoop geworpen, en stuift uiteen, en ontruimt het veld. DOERJODÅNÅ ziet zich verlaten in den strijd.
17. * De ondergang van God BAGASKÅRÅ staakt de nederlaag. 't Is of hij de afgematte strijders scheiden wil. De God des daglichts geeft hun een' wenk, om nu naar huis te gaan, en liever morgen weêr *lustig* te vechten!

VIJFTIENDE ZANG.

DANDANG GOELÅ.

1. Terwijl al de oorlogshelden, uitgeput van vermoeijenis, naar hunne kwartieren terugkeerden, weende de Vorst van Wirâtâ over zijne drie gesneuvelde zonen. Hunne lijken werden gereinigd en in behoorlijken staat gebragt. Diepe rouw verduisterde 't gemoed van den Koning en van zijne
2. gemalin * over hunne drie jeugdige en schoone telgen. Hunne harten waren als in drie deelen gebroken, in drie rigtingen bewoog zich hunne liefde. De moeder omarmde nu den een, dan den ander harer zonen, en borst uit in hartroerende klagten: „Dierbare zonen, waart gij toch niet alle drie tegelijk „gevallen! Wie zal nu den Koning opvolgen in 't rijksbewind van Wirâtâ?
3. „* Ach, ontwaakt toch, mijne kinderen, en spreekt tot moeder de Vorstin, „die u nadert! Hoe, gij blijft maar zwijgen? Dat gij ook allen tegelijk

---

(1) NIRBITÅ wordt voor den patih van MASWÅPATI gehouden. Vgl: evenwel *Kr. aant.*

„moest sterven! Och, dat er maar één gebleven ware, om mij te troosten
„in den rouw! Helaas, mijne kinderen, Sétå, Oetårå, Wrĕsånkå, hoe grie-
„vend weet ge mijn hart te treffen! Goden, verlost mij van 't leven!"

4. *Zoo weeklaagt de Koningin van Wiråtå.—Intusschen naderen Pandoe's zonen, vergezeld van kinderen en kindskinderen (1), met de benoodigdheden en den tooi, om eer te bewijzen aan de dooden. Men zet zich weenend rondom hen neder, wikkelt ze vervolgens in lijkgewaden, en heft ze op den brandstapel. In den voornacht (2), bij maanlicht, worden de ligchamen verbrand,
5. in 't bijzijn van al de vorsten; *de edele Pandåwå's wonen de verbranding der drie prinsen van Wiråtå bij, om hun uitgeleide te doen op den weg der verheerlijking. Zij verzoeken voor hen den zegen van den Vorst van Dwåråwati. Hij spreekt eene tooverbede uit, die een' wervelwind voortbrengt; de asch vervliegt naar Éndrå-lokå (3), en zij verwerven de hemelsche zaligheid, toegezegd aan hen, die in de Bråtå-Joedå sneven (4).

6. *Zwijgen wij thans van hen, wier uiteinde gelukkig volbragt was, van de drie prinsen van Wiråtå, wier verbranding plegtig gevierd was. De Vorst van Wiråtå keerde terug naar 't nachtkwartier. Men beraadslaagde met Koning Krĕsnå, en allen vroegen, wie als krijgsbevelhebber in de plaats zou treden. De Vorst van Dwårwati zeide: „Drĕstå-dyoemnå zal het
7. „zijn; *maar hij neme eene nieuwe slagorde aan, den Kågå-pati, d. i. den „vliegenden adelaar (5)." —Allen keurden het goed: de vorsten en edelen, mantri's en dipati's vereenigden zich met zijn besluit, en Drĕstå-dyoemnå werd gehuldigd en bewierookt als aanvoerder en bevelhebber der troepen, als veldheer in den strijd.

8. *Nadat de veldheer zijne bediening aanvaard had, werd bij 't eerste mor-

---

(1) Wie met *kindskinderen* van de Pandåwå's kunnen bedoeld worden, weet ik niet te zeggen: waarschijnlijk is 't zonder nadenken geschreven; want de grondtekst spreekt alleen van *kinderen*.

(2) Jav. sirĕping wong, d.i. de tijd, waarin de menschen tot rust komen, de tijd van den eersten slaap, 's avonds tusschen 10 en 12 uur: dus juist de tijd, waarin de maan moest opkomen, indien het toen de zesde dag van de afnemende maan was: zie *Gesch. d. PP.* § 63, noot. — In 't Kw. ontbreekt evenwel die tijdsbepaling.

(3) De asch, het vlugtig overschot des ligchaams, wordt meermalen voorgesteld als het voertuig, dat de ziel ten hemel draagt. Vgl. XVII, 15.

(4) Eig. zij zijn gevallen in de termen van de afspraak, door te sneuvelen in de Bråtå-joedå.

(5) Jav. garoeḍå: de fabelachtige vogel, die Wisnoe tot voertuig verstrekt. — Kågå-pati beteekent eig. eenvoudig *Koning der vogelen*; de bepaling *vliegend* is er niet in begrepen, maar door den dichter in de uitlegging bijgevoegd.

genlicht alarm geslagen. Al 't krijgsvolk was reeds gereed.—De Pandåwå-benden rukken uit naar 't Koeroe-veld; zij breiden zich uit, en scharen zich in orde. Ook de Koråwå's stroomen met luid rumoer naar buiten, en verbreiden zich over 't Koeroe-veld. In tallooze menigte strekken zij zich in de lengte uit, met diepe en digt opeengedrongen gelederen, en vervullen de vlakte tot een' onafzienbaren afstand.

9. *Het heir der Pandåwå's schaart zich in de slagorde Kågå-pati, den vliegenden Arend. Tot snavel verstrekt Arjå Danandjåjå met zijn volk: hij houdt den bek bezet. Koning Droepådå vat post in 't hoofd. De door-luchtige Vorst Krĕsnå bevindt zich met Danandjåjå op denzelfden wagen,
10. om hem bescherming te verleenen. *In den regtervleugel staat de veldheer: hij heeft in den vleugel plaats genomen, om met te meer kracht van zich af te kunnen slaan. De linkervleugel is Wrĕkodårå ten post aangewezen. De held Satyaki heeft zijne plaats in den staart. Aan den nek zijn de vorsten rondom Koning Darmå-poetrå geschaard, om hem tot hoede te verstrekken.
11. *De Koråwå's, bespeurende, dat de Pandåwå's eene nieuwe slagorde, die van den Arend, hebben aangenomen, ontbinden terstond hunne vorige orde, van de zee met rotsen, en volgen 't voorbeeld der Pandåwå's. Den snavel bezet de Vorst van Mandråkå, het hoofd Arjå Sakoeni, de veld-
12. heer den vleugel. *Bismå neemt plaats in den linker-, Dronå in den regter-vleugel; Doesasånå bezet den staart, en in den nek bevinden zich de vorsten met Koeroe-pati, dien zij bewakend omringen.

De slagorde geregeld zijnde, treedt de veldheer Rĕsi Déwå-bråtå voor-
13. waarts, en roept zijn heir ten strijde. *Fluks spant hij zijn' magtigen boog, verlangend om de slagorde van Drĕstå-dyoemnå te vernielen, en overstelpt haar met een' zwerm van pijlen, die zich tien- en honderdvoudig vermenig-vuldigen. — Onverwijld trekt Partå hem tegen, en schiet een' terugdrijvenden pijl af. Gloeijend van toorn legt hij zijn uitstekend wapen aan, begeerig den vijand tot *wijken* te brengen.

ZESTIENDE ZANG.

DOERMÅ.

1. Dreigend en vol drift ijlt Arjå Wrĕkodårå voorwaarts, en valt aan met schrik-

barende woede. Zijne knods slaat alles ter neder. De Koråwå-benden worden vernield, zij bedekken den grond met hunne lijken, en niemand denkt
2. aan tegenweer. *Weldra legt hij de knods neder, en grijpt den Bargåwastrå. Velen sterven door zijne schoten; vele honderden sneuvelen door den Bargåwastrå. — Arjå Satyaki komt aanstormen tot verderf der Koråwå's,
3. der vorsten en dipati's. *De Vorst van Astinå, Koning Doerjodånå, ziet zich alleen gelaten in den strijd: Karnå, Krĕpå, Saljå, Doesasånå, Sindoe-rådjå, allen nemen de wijk naar de vleugels, en zoeken eene schuilplaats bij Bismå en Dronå.
4. *De groote Naréndrå Krĕsnå nadert intusschen zijn' wagenmenner, en spoort hem aan de vaart te versnellen, ten einde Partå te ondersteunen (1), die steeds den strijd voortzet, en zijne voortreffelijke wapenen afschiet.
5. *In hevigen toorn ontstoken, schijnt Danandjåjå de aarde te willen doen schudden. Dwarlend vliegen zijne schichten, en volgen elkander in digte zwermen op. De uitstekende Bismå schiet er zijne pijlen tot afwering tegen, en zij stooten op elkander in 't luchtruim.
6. *Bismå verzoekt Dronå ter zijde te wijken, ten einde zijne groote vermogens in volle kracht ten toon te spreiden. Het wordt duister; windvlagen dwarlen in 't rond. Het stof, met bloed begoten, vertoont zich als eene zee.
7. *Bij 't neêrslaan van 't stof ziet men 't bloed golvend er over vlieten; als wier doen zich de knevels (2) der helden voor; rotsen worden voorgesteld door de wagens, paarden, en olifanten; als pandan (3) zijn de opeenge-
8. hoopte splinters, *die de aanrukkende helden in 't voortgaan belemmeren, daar zij beducht zijn voor 't geen zich als dorens voordoet. — Déwå-bråtå dan, begeerig om onverwijld zijne bovennatuurlijke krachten te ontwikkelen,
9. in een' heftigen aanval, die elken tegenstander op de vlugt drijft, *de heilige Bismå spant zijn' boog, bezweert hem met tooverwoorden, en legt het doodelijk wapen aan. Terstond is een vijand weggerukt. Aanhoudend komen nieuwe pijlen te voorschijn, en vervullen de lucht. Opgetogen van blijd-

---

(1) Dit schijnt moeijelijk overeen te brengen met hetgeen boven, in XV, 9, van Krĕsnå en Ardjoenå gezegd is: zie *Kr. aant.*

(2) Jav. rawis: kan ook beteekenen *rafels* of *franjes* van kleederen of vlaggen, en zoo schijnt het in 't Kw. bedoeld te zijn, evenals bij XXXIV 5, 5, waar onze tekst denzelfden twijfel toelaat. In T, LVI, 7 worden uitdrukkelijk *gescheurde wimpels* met mos vergeleken, daarentegen in XXXIII, 21 *hoofdhaar*, en in LV, 11 *knevels* (koembålå).

(3) Pandan is eene plant met stekelige bladen, die in heggen langs de wegen geplant wordt: zoo men zegt, eene soort van aloë of wilden ananas. Zie verder *Kr. aant.*

10. schap ziet Déwå-brâtâ * den hemel ten noorden, ten zuiden, ten oosten vervuld van zijne pijlen, die snorrend dooreen dwarlen, en den vijand verdelgen. Zij verduisteren 't licht, en bedekken het slagveld, en verspreiden alom schrik en ontzetting. Verbazend is de magt van Bismå, wanneer hij zijne krachten den teugel viert.

11. *De Vorst der Koråwå's laat nu den krijgstrom roeren, en gezamenlijk rukken zij weder ten strijde, terwijl Rĕsi Bismå zijne groote vermogens ten toon spreidt, en 't luchtruim vervuld is van zijne pijlen, die dooreengeslin-
12. gerd nederschieten, om offers te kiezen voor den dood. *Luid weêrklinken de bekkens der honderd Koråwå's. Krĕrå en Sakoeni, Karnå en Vorst Saljå heffen oorlogskreten aan met hun volk.

Danandjåjå beantwoordt de schoten des vijands met afwerende pijlen. Bij
13. wolken op elkander volgend, *komen zij neêr en stooten zich stomp op de werptuigen van den heiligen Bismå, die, telkens aanwassend, niet worden uitgedoofd door de pijlen van Arjå Palgoenå (1). Als een regen vervullen zij de lucht; bij zwermen nederschietend, dringen zij met aanhoudend ge-
14. ruisch (2) in de ligchamen *der vijanden, en bedekken den grond met dooden, zonder te worden afgeweerd door de pijlen van Ardjoenå. De Koråwå's zien het met blijdschap aan, en dringen met vereenigde krachten voorwaarts; de Pandåwå-troepen houden stand, maar sneuvelen bij menigte.

15. *Toen kwam Srĕnggi (*), een reus van ongemeene kracht, met een' verwoeden aanval deelnemen aan den strijd. Hij had voorheen een zamentreffen bepaald met Arjå Palgoenå (3).—Bambang Irawan wordt zijn offer: de
16. zoon van Ardjoenå en Dèwi Oeloepi, *verslonden door Srĕnggi, den behendigen reus.

Djanåkå, ziende, dat Irawan gestorven is, en dat bevelhebbers en vorsten bij menigte sneuvelen door de pijlen van Bismå, die allen tegenweer verijde-
17. len, *en zich door niets laten stuiten, Ardjoenå wordt tot weenens toe bewogen, en houdt op met schieten. Naréndrå Krĕsnå bespeurt, dat Djanåkå niets doet dan weenen. Terstond springt de Vorst van Dwåråwati uit
18. zijn' wagen neêr, *en legt zijn' radpijl aan, de borst van gramschap blakend.

---

(1) Een bijnaam van Ardjoenå.

(2) Dat geruisch wordt in 't Jav. zeer schilderachtig nagebootst in de woorden tjĕb-tjĕb toemantjĕb. Men hoort daarin, als 't ware, hoe de neêrstortende pijlen zich in de ligchamen planten.

(*) Over de verhouding van dezen zin tot het vorige zie *Kr. aant.*

(3) P verwijst hier naar den Lk. Alap-alapan Paloepi, die mij niet bekend is.

Bismå, door den radpijl bedreigd, en ziende, dat de Vorst van Dwåråwati
19. op hem schieten wil, stijgt af, en nadert hem (zeggende): * „Ach, Heer, godde-
„lijke Krĕsnå! welgezegend is 't lot, dat mij beschoren is, om getroffen te
„worden door den radpijl van Batårå Krĕsnå! Laat hij mij door den dood
20. „opvoeren naar de gewesten van Ari! Welke *zaligheid zal mijn deel zijn
„in Ari-boewånå!" — Nederig ter aarde gebogen nadert de uitstekende
Bismå, terwijl Krĕsnå den radpijl aanlegt. Ardjoenå ontstelt, als hij 't ziet;
haastig stijgt hij af, maakt het teeken des eerbieds, en vat schielijk den
21. arm van den Vorst. *Met dringende beden en een' vloed van tranen houdt
Danandjåjå hem terug, zoodat hij zijn opzet laat varen, om op Rĕsi Bis-
må te schieten.

De Vorst van Dwåråwati stijgt weêr in den wagen, met zijn' jongeren
22. broeder. *Hij spoort Partå aan, om te schieten, en doet hem de Prinses
van Tjampålå met een' wenk tot zich roepen. Partå's pijl verstompt de
schichten van Dåwå-bråtå, en dooft het vuur, dat den hemel ontvlamde (1).
23. *De schoone Dèwi Sikandi komt vernemen (wat van haar verlangd wordt);
de bevelen van Koning Krĕsnå worden gevraagd door de Prinses van Tjam-
pålå. — Rĕsi Bismå ontstelt, als hij Sikandi ziet naderen. Het wordt den
24. heilige angstig om 't hart, *en hij wenkt Koning Joedistirå met de hand toe.
De zoon van Darmå, om lijfsgenade gesmeekt, houdt zich onkundig, en veinst
het niet te bemerken. Hij slaat de oogen neder, zoodat hij 't werkelijk niet
25. ziet. Hij geeft een' wenk met de oogen aan Sikandi, *om haar' ouderen
broeder den Vorst te naderen (2), en ten strijde te gaan; Ardjoenå moet
bij de Prinses van Tjampålå in haar' wagen stijgen. — Sikandi, vooraf door
26. Sri Krĕsnå heimelijk onderrigt, schiet een' pijl af, *die den heiligen Bis-
må in de borst treft, maar zonder hem te kwetsen. Terstond schiet Partå
een' tweeden pijl, om den eersten naar binnen te drijven. Hij raakt hem in
de schacht, en dringt hem vast in 't ligchaam, den pijl, die *'t harte grieft.*

---

(1) Over den gebrekkigen zamenhang van deze strophe, en over het duistere verhaal, dat volgt, zie *Kr. aant.* bij 21, vlgg. en 22, 2.

(2) Of wel: »Sikandi werd door haar' ouderen broeder den Vorst (Joedistirå? of Krĕsnå?) ge-
»wenkt om te naderen"? Zoo vertaalt O. Vgl. *Kr. aant.*

ZEVENTIENDE ZANG.

RARAS-ATI.

1. Diep drong het wapen door in de borst; een straal van bloed spoot uit
de wond, en tuimelend stortte Bismå in den wagen neêr. Zoo stierf
Bismå (1) door de hand van Sikandi. Luide weêrgalmt het gejuich der Pandå-
2. wå's. *Door 't gansche luchtruim storten de djawåtå's een' regen van
liefelijke geuren neêr, van allerlei bloemen, door tallooze bijen vervolgd.

De gelederen der Koråwå's stuiven vervaard uiteen, en slaan allerwegen
3. op de vlugt. Niemand biedt tegenweer. Vele helden sneuvelen. *Praboe
Pratipå (2) wordt door een' pijl getroffen: de Bargåwastrå overvalt
hem, en hij sterft met zijn paard door den pijl van Wrěkodårå. Gatot-
4. kåtjå en Drěstå-dyoemnå * doen mede een aantal vijanden sneven.

De Koning Darmå-poetrå geeft met de hand een teeken aan zijne krijgs-
lieden, om de wapenen neêr te leggen. Hij haast zich, om hulde te bren-
5. gen aan den stervenden zoon van Santanoe, * en omvat zijne voeten. — De
Vorst van Astinå bedingt eene wapenschorsing: in den loop van dezen dag
zal er niet meer gevochten worden; zoolang zal men in vrede verkeeren, en
6. elk zich van kwaad opzet onthouden. * De Koeroe-vorst nadert spoedig,
en omvat met ongeduld de voeten van Bismå, terwijl hij in luide rouwklagten
uitbarst. Ook Ardjoenå, Nakoelå en Sadéwå komen zich nederbuigen vóór
7. de voeten van den stervende. * De honderd Koråwå's beweenen hem mede.
Maar zij voelen zich verontrust en beangstigd bij het zien van 't gedrag van
Wrěkodårå, die nog niet ophoudt, zijne woeste strijdzucht aan den dag te
8. leggen, en zijne zware knods als wandelstaf gebruikt. * Allen hadden 't
krijgsgeweer afgelegd; het geringe volk stond op een' afstand; slechts de
hoofden en edelen waren nader getreden, en hadden, na aflegging der wa-
9. penen, zich rondom den stervende neêrgezet. *Praboe Joedistirå wenk-
te schielijk met de hand (3); Wrěkodårå verwijderde zich, onwillig om
met de overigen nader te komen, en de wapenen neder te leggen: liever
begaf hij zich op een' afstand, en vatte daar post, steeds met de knods in
10. de hand. — * De overigen waren vreedzaam rondom den stervende verzameld,
en spraken hem eerbiedig toe. Pandåwå's en Koråwå's tegader be-
paalden hunne gedachten bij den gewonde, die zijn einde nabij was. Zij

---

(1) Uit het volgende blijkt, dat hij nog niet terstond dood was: zie *Kr. aant.*

(2) Een twijfelachtige naam: zie *Kr. aant.*

(3) Zie *Kr. aant.*

rustten allen, en met hen 't gansche heir (1).

11. *De heilige Dèwå-BRÅTÅ was nog niet gestorven, maar slechts uitgeput en worstelend met den dood. De ziel had zich nog niet afgescheiden: nog kreeg hij voor een oogenblik het bewustzijn weder, dat hem alras weêr begaf.
12. Aanhoudend bad hij om water. SOEJODÅNÅ gaf het hem; *maar hij weigerde volstandig om het te drinken; en toen men 't hem in den mond wilde droppelen, wendde hij 't hoofd af, en riep slechts al ijlend om water van ARDJOENÅ, het water, waarin zijne pijlen waren afgespoeld (2). JOEDISTIRÅ gaf toen
13. bevel aan PARTÅ, zeggende: *"Welaan, broeder, geef het water aan den "stervende!"—Spoedig werd hem nu door ARDJOENÅ het water, waarin zijne pijlen waren afgespoeld, aangeboden en te drinken gegeven. De heilige BIS-
14. MÅ blies den adem uit, *en de ziel was aan 't ligchaam ontvloden.—Met luidruchtig misbaar werd door de vorsten de laatste eer aan den doode bewezen. Men bekleedde hem met den tooi, bij de verbranding gebruikelijk. Het daglicht verzonk in den schoot der aarde en van den grooten oceaan.
15. *Bij 't opkomen der maan werd het lijk verbrand, en toen 't ligchaam verteerd was, voer de asch ten hemel op.

Zwijgen wij verder van dien dag der smarte, dien dag van diepen rouw.
16. *Gelijktijdig gingen de Pandåwå's en de Koråwå's uiteen, en betrokken hunne kwartieren. Danjang DRONÅ werd door een' grooten stoet begeleid, en als veldheer ingehuldigd.

Des nachts viel een regen van bloed in 't groote kamp der Koråwå's.
17. *Met aandrang stroomde 't bloed door de legerplaats, tot vreugde van al de vorsten, hoofden en edelen. Zij namen het op als een voorteeken van zege
18. in den strijd: de bloedregen spelde hun de nederlaag des vijands (3). *Den ganschen nacht sliepen de Koråwå's niet. 's Morgens rukten zij uit met den grooten priester aan 't hoofd, DRONÅ, den beleidvollen veldheer. Luid

---

(1) Over 't verhaal van BISMÅ's dood zie *Kr. aant.* bij 10-15.

(2) Volgens P wilde BISMÅ zijn einde verhaasten door het vergift, dat van de pijlen in 't water was afgespoeld. Dat hij van SOEJODÅNÅ geen water wilde aannemen, kan ook als een blijk van minachting worden opgevat. In 't algemeen toonen BISMÅ, DRONÅ en SALJÅ weinig persoonlijke genegenheid voor dien vorst. Door omstandigheden zijn zij er toe gebragt, om voor hem te strijden, maar het blijkt bij elke gelegenheid, dat zij hem geen goed hart toedragen, en inwendig den Pandåwå's meer toegedaan zijn.

(3) In 't Kw. niet alzoo: zie *Kr. aant.* Het vallen van bloed uit de wolken behoort ook volgens 't Indisch bijgeloof tot de voorteekenen van *tegenspoed* in den oorlog. Zie WARD, II, 465.

weêrklonken de bekkens, en donderend verhief zich het krijgsgeschrei.

19. *Op 't Koeroe-veld aangekomen, ontmoeten zij den vijand. Het heir der Pandåwå's strekt zich wijd en zijd in onafzienbare rijen uit. Hunne slagorde is nog niet veranderd: het is nog steeds de Kågå-pati: de Arend blijft de slagorde der Pandåwå's.

20. *Het heir der Koråwå's neemt eene nieuwe slagorde aan, van den Olifant, die aanvallend opspringt: zoodanig is de beteekenis van Dwirådå Mětå (1). Soejodånå vat post in den nek, bijgestaan door den moedigen
21. Arjå Sindoe-rådjå *en den Vorst van Awånggå, die hem verzellen in 't gevaar. Uitmuntend was de slagorde der Koråwå's. De honderd Koråwå's verstrekten tot slagtanden, dus aan elke zijde vijftig met hun volk.
22. *De tromp van de slagorde werd ingenomen door Vorst Bågå-dětå (2), op zijn' oorlogsolifant gezeten. Dronå was het hoofd. — Zoo waren allen gereed en in slagorde geschaard, vast besloten om geen' voetstap te *wijken*.

ACHTTIENDE ZANG.

DOERMÅ.

1. Gelijktijdig stellen zich de legerbenden van Pandåwå's en Koråwå's in beweging, als zeeën, die tegen elkander aanstroomen. Gongs en bèri's weêrklinken, de oorlogskreten bulderen als het onweêr, dat met vervaarlijk geraas den hemel vaneen scheurt. De donder ratelt, bliksem en weêrlicht flikkeren dooreen (3).

2. *Stormend naderen de Pandåwå's, om de slagorde van Dronå te vernielen. Danandjåjå schiet haastig zijne pijlen af; in menigte vallen zij op het

---

(1) Eig. dolle olifant.

(2) Een bondgenoot der Koråwå's: zie *Gesch. d. PP.*, § 60 en 63 (VII).

(3) Opmerkelijk is hier weder de ongevoelige overgang, waardoor het onweder eerst slechts als beeld wordt aangehaald, en vervolgens als werkelijk plaats hebbend voorgesteld. Vgl. XII, 16.

heir der Koråwå's neder, die vervaard worden, door de schichten getrof-
3. fen. *Ook Wrĕkodårå lost zijne pijlen. De Bargåwastrå stort op de Koråwå's neder, en geeft velen den dood. Hij vervolgt hen met de knods in de hand. Vele hoofden sterven door hare slagen, verbrijzeld, eer ze weêrstand kunnen bieden.
4. * Reeds is de slagorde Dwirådå Mĕtå overhoop geworpen, de slagtanden uiteen gedreven, het hoofd in verwarring gebragt. Maar ijlings rukt de tromp der slagorde, Bågå-dĕtå, voorwaarts. Hij zet zijn' olifant aan, en verlaat den
5. veldheer. * Karnå, Djåjå-dråtå, Dronå, allen laat hij achter zich. — Bågå-dĕtå blonk uit door onverschrokken moed, door groote vermogens en ligchaamskracht. — Hij laat zijn' olifant met de voorpooten aanvallen: op de paarden
6. van Ardjoenå's wagen is 't gemunt (1). * De paarden geraken in verwarring. Praboe Bågå-dĕtå slingert gezwind den samogå (2); en Ardjoenå, door den samogå in de borst getroffen, tuimelt bedwelmd in den wagen neder. Onverwijld komt de Vorst van Dwåråwati hem te hulp,
7. * en bestrijkt hem met de bloem (3) Widjåjå-koesoemå. Met een' schrik ontwaakt, staat Partå op, en grijpt zijn' boog. Hij spant hem schie-
8. lijk, en in een' oogenblik is Bågå-dĕtå * met eene hagelbui van pijlen over-

---

(1) Hij liet den olifant steigeren en met de voorpooten op de paarden van Ardjoenå nederkomen.

(2) Zoo men zegt, eene soort van knods.

(3) Volgens eene andere, meer algemeene maar min waarschijnlijke, lezing: *het geschrift:* zie *Kr. aant.* Widjåjå-koesoemå beteekent *bloem der overwinning.* Volgens P was het eene bloem, die Krĕsnå als talisman op het hoofd droeg. Dezelfde schrijver teekent daarbij aan, dat eene bloem van dien naam thans nog, ofschoon zeer zelden, op het eiland Noeså Kambangan (nabij de zuidkust van Java, onder de residentie Banjoemas) gevonden wordt; dat zij bij elke krooning van een' nieuwen vorst vandaar gehaald, en raauw door hem gegeten wordt; en dat dit gebruik van den tijd van Soesoehoenan Mankoe Rat dagteekent. Ongeveer hetzelfde vindt men, met nog eenige bijzonderheden, vermeld in Kussendragers *Natuur- en aardrijkskundige beschrijving van Java,* blz. 226-7 (waar de bloem Djåjå-koesoemå heet, hetgeen 't zelfde beteekent), en in de *Handleiding tot de aardrijkskunde van Neêrlands O. I. bezittingen*, van de Maatsch. *Tot nut van 't alg.* blz. 91 (waar zij *Keizersbloem* genoemd wordt). Ik kan daar, op gezag van den heer Winter, nog bijvoegen, dat de bloem in den vorm van roedjak (eene soort van mengsel van fijn gesneden of gewreven raauwe vruchten, met verschillende kruiderijen toegemaakt) door den nieuwen vorst en zijne vrouwen genuttigd wordt, en dat de boom, waaraan zij groeit, gezegd wordt, niet anders te bloeijen, dan wanneer dit tot het voorschreven einde vereischt wordt.

stelpt. De vorst, de menner en de olifant sneuvelen alle drie tegelijk. Zoo stierf de Koning Bågå-dětå door de hand van Partå.

Door 't voorbeeld meêgevoerd, storten zich de Pandåwå's gezamenlijk op den vijand. Al de edelen en hoofden vereenigen zich in een' woedenden
9. aanval. *De gelederen der honderd Koråwå's worden vernield en uiteengedreven door de slagen van Wrěkodårå.

Intusschen is de nacht genaderd, en beide partijen verlaten 't slagveld. De Koråwå's brengen den nacht in neêrslagtigheid door; maar de krijgsmuzijk laat zich hooren, als waren zij verheugd (1).

10. *Wij gaan den nacht voorbij, en spreken van den morgen. Men slaat den trom; de gongs, bèri's en poeksoers (2) doen zich ruischend hooren. De Koning Doerjodånå zet eene kroon op het hoofd, met een'
11. boekasri (3) van goud, met velerlei kleuren, en tooit zich de borst en de ooren. *Hij draagt een boogvormig borstschild met drie punten, met goud beslagen, in den vorm van drie poorten (4), aan den bovenarm (?) met smaragden omzoomd; de halsketen was van edele gesteenten, opeenvolgend rood, wit en goud, bont afgewisseld met groepen van èr-gěni (5).

12. *Golvend stroomt het heir naar buiten, door de poort der legerschans, met een gedruisch gelijk aan 't verward gebulder van instortende bergen. Digt opeengedrongen bezetten zij 't slagveld; in groote scharen vergaderen zich (6) de opperhoofden, om den vijand af te wachten.

13. *Danjang Dronå sprak raadgevend tot Koning Doerjodånå: "Zoo de "Koning spoedig een eind wil maken aan de Pandåwå's, zoo wete hij, dat,
14. "wanneer twee hunner niet afgescheiden zijn van den aanval, *de Pandå-"wå's niet kunnen omkomen, noch ook in verwarring gebragt worden. Het "zou lang duren, eer zij kwamen te sneuvelen: zij zijn nog niet eens in ver-"warring geraakt. Maar zoo 't gelukt, hen slechts voor één' dag te scheiden,

---

(1) Zie *Kr. aant.* bij vs. 6–7.

(2) Verschillende soorten van bekkens.

(3) Een spits toeloopend hoofdsiersel. De verdere beschrijving van Doerjodånå's kostuum is volgens twijfelachtige uitleggingen vertaald, en schijnt ook voor Javanen niet volkomen helder te zijn.

(4) Misschien de openingen voor hals en armen?

(5) Soort van edelgesteente: zie boven, bij V, 10.

(6) Jv. séséban, d. i. eig. over en weêr zijne opwachting maken; dus ieder vervoegde zich bij zijn hoofd, en volgde hem naar het zijne?

„dan zullen ze tot den laatste toe sneuvelen, zij zullen sterven als roode mui-
15. „zen (1). *Laat ARDJOENÅ en BIMÅ zich niet met de overigen vereeni-
„gen, laat hen worden afgezonderd van den strijd, en 't is gedaan met de
„Pandåwå's!

Terstond sprak GARDÅPATI, de Vorst van Saptå (2): „Wacht, ik zal
16. „aanstonds zelf *dien ARDJOENÅ uitdagen tot den strijd, afgescheiden van
„de overige troepen." — Weldra was men het eens geworden, en tegen WRĚ-
KODÅRÅ werd de uitdaging opgedragen aan SAKOENI en WRĚSÅJÅ (3) met hun volk.

17. *Het uitrukken der gelederen van 't Pandåwå-heir was als de uitstorting van eene rivier in den oceaan. Zonder ophouden stroomden zij voort. Weldra was hunne slagorde gereed: zij was nog niet veranderd: het was nog steeds de vliegende Arend, de vogel van *voorheen*.

NEGENTIENDE ZANG.

PANKOER.

1. Schier hadden zij zich als zeeën op elkander gestort, toen Praboe GARDÅPATI gezwind zijn' olifant aanzette in de rigting van DANANDJÅJÅ, en hem met luid geroep ten strijde daagde: „Kom, edele DANANDJÅJÅ, zoo gij een waar
2. „krijgsman zijt, *dan moet gij den vijand voldoening verschaffen. Ik ben

---

(1) D. i. jonge, pas geborene muizen, met weinig en licht gekleurd haar, zoo als zij ter wereld komen. Men zegt in 't Jav. ook bv. een' vijand verdelgen *tot de roode muizen toe*, hetgeen dan zooveel beteekent als *met vrouwen en kinderen* (WINTER). Zoo zou men 't misschien ook hier kunnen opvatten, want het woord *als* is in 't Jav. niet uitgedrukt, en 't verband niet zeer duidelijk; maar ik geloof, dat het hier eenvoudig te verstaan is als een beeld van de aanstaande weerloosheid des vijands. Zie *Kr. aant.*, en vgl. XXIV, 15, 7. — Voor 't overige zal men uit het vervolg opmerken, dat DRONÅ's voorspelling door de uitkomst gelogenstraft wordt. De afscheiding van WRĚKODÅRÅ en ARDJOENÅ kost, wel is waar, het leven aan ABIMANJOE, maar de Koråwå's zelven komen er nog slechter af.

(2) In 't Kw. de Vorst van Trigarta: zie *Kr. aant.* bij XIX, 1—3.

(3) Over 't ontstaan van deze personaadje zie *Kr. aant.* bij XIX, 5, 4—6.

„door eene gelofte tot den strijd verpligt, en brand van verlangen, om haar te
„vervullen. Laat ons, door niemand gestoord, onzen strijdlust bot vieren!
„Kom, gaan wij daar ginder vechten, aan den voet 't gebergte, aan den
3. „zuidkant, daar, ter zijde af, dat niemand ons in den weg zij! *Indien ge
„mij geen gehoor gaaft, dat zou niet edelmoedig (1) zijn; gij zoudt geen
„waar krijgsman mogen heeten. Dezulken toch vechten, om hun' lust te
„bevredigen, en dringen opeen met dijen en borst, worstelen met spier-
„kracht, omklemmen zich 't lijf, en vatten elkander, al stootend, in 't haar.
„Hier hebt gij den Vorst van Kasaptå, den vermaarden held Gardå-
„pati!"

4. *Toen de edele Danandjåjå de uitdaging van zijn' vijand hoorde, die zijn' olifant zuidwaarts wendde, en met zijn volk den voet van den berg bereikte, ging Éndrå's zoon (2) hem na, en volgde de schreden van Gardåpati.—

5. *Koning Krĕsnå bleef niet achter: met zijn' jongeren broeder op denzelfden wagen gezeten, ging hij, met zijn volk, naar 't zuiden meê.

Inmiddels spoedt zich Wrĕsåjå, en houdt niet op, Wrĕkodårå honend toe te roepen: „Kom, Wrĕkodårå, zoo gij een man zijt, laat ons gaan

6. „vechten aan den oever der zee, *om naar hartelust onze vermogens den teu-
„gel te vieren, en te wedijveren in wondermagt, zonder dat iemand ons
„hindere! Laat ons elkander aangrijpen en forsche slagen toebrengen! Zoo
„gij een held zijt, begeef u dan noordwaarts, om te strijden op het strand
„der groote zee: daar zullen wij onze krachten beproeven, door knodsslagen
„te wisselen, met den piling (3) aan te vallen, en beurtelings pijlen af te
„schieten."

7. *Wrĕkodårå kon zich niet (stil) laten uitdagen. Terstond bereid verlaat hij de gelederen, en loopt zonder omzien in de rigting van 't noorden door.

---

(1) Jav. tjoekĕng, d. i. *gierig*, *inhalig*, *niet vrijgevig*, *die niets voor een' ander over heeft.* De taal der Javaansche helden bevat vele uitdrukkingen, waarin dezelfde voorstelling kenbaar is, zoo als: den vijand *voldoening verschaffen* of *genoegen geven* (hierboven, 2, 1), in den zin van zijne *uitdaging aannemen;* ook *bedienen* (ngladèni), voor *bestrijden; zijn ligchaam wegschenken* (dånå sarirå), of, even als wij zeggen, *het leven op 't spel zetten* (toh pati); *toedrinken* of *inschenken* larih, nglarihi), voor *steken*, *eene wond toebrengen*, enz.

(2) D. i. Ardjoenå.

(3) Zoo men zegt, eene soort van knods.

Nu zijn de troepen der Pandåwå's gescheiden. Zonder dralen verandert Dronå de slagorde in de Tjåkrå Syandånå (1), de ongenaakbaar-
8. ste en geduchtste van alle (2). *Hij had gezien, dat Danandjåjå zuidwaarts afweek, en Wrěkodårå naar het strand: daarom verwisselde hij zijne slagorde met die van 't Rad, de voortreffelijkste van alle slagorden, meenende, dat deze niet kon vernield worden. Karnå en Krěpå vormden de spa-
9. ken (3), Arjå Djåjådråtå de velg, *met al de bevelhebbers; Koning Doerjodånå bevond zich achter aan den buitensten rand.

De Pandåwå-vorst ziet, dat de mannen van Astinå hunne slagorde veranderd hebben, en verstomt van schrik, als hij bemerkt, dat Danandjå-
10. jå en Wrěkodårå beiden zijn afgescheiden. *Met een bekommerd gelaat doet Koning Joedistirå zijn' zoon (4) den Radèn Abimanjoe ontbieden, om hem te belasten met de vernieling van de radvormige slagorde van Danjang Dronå. De zoon van Bimå (5) wordt afgezonden, om hem te ontbieden, en begeeft zich schielijk op weg.

11. *Toen Bimå's zoon aankwam in 't nachtverblijf van hem, die zich ongestoord in mingeneugten baadde, Pamadé's zoon Abimanjoe, sprak Gatotkåtjå hem aan: "Broeder (6), gij wordt door den Vorst ontboden, om de
12. "slagorde van 't Rad, de geduchte, ongenaakbare, te vernielen. *Bij de "afwezigheid van oom, die zich verwijderd heeft naar 't zuiden, om met "Gardåpati te vechten, aan den voet van den berg, is er niemand, om den "radpijl te gebruiken, niemand dan gij, die de Tjåkrå-bjoehå vernielen "zult!"

13. De schoone Siti Soendari *hoorde 't met bittere droefheid. Want vader (7) had haar bij 't heengaan gewaarschuwd, om hem dien dag niet te laten uitgaan naar 't oorlogsveld. Daarom was zij beangstigd en pijnlijk getroffen, als
14. iemand, die op splinterend riet treedt. De schoone Siti Soendari *kon geen woord uitbrengen: zwijgend bedwong zij hare tranen, en verkropte hare diepe droef-

(1) D. i. wagenrad.
(2) Eig. het toppunt, het non-plus-ultra van ongenaakbaarheid enz.
(3) Of de as? Zie *Kr. aant.* bij 8,6–9,2.
(4) Eig. den zoon van zijn' broeder Ardjoenå.
(5) D. i. Gatotkåtjå. — Zie verder over zijne zending *Kr. aant.* bij 10,2, vlgg.
(6) Eig. neef, zoon van Gatotkåtjå's oom Ardjoenå, bijgend. Pamadé.
(7) D. i. Krěsnå, — of wel Ardjoenå, de vader van haar' man Abimanjoe. — De beteekenis van *ajaan* is mij hier niet duidelijk.

heid in 't binnenste des harten. Zij schroomde, hare bezorgdheid door 't gelaat aan den dag te leggen; want het werd van ouds eene schande geacht voor de gade van een' edelman, om zich bezwaard te toonen, wanneer hij haar verliet, om ten oorlog te gaan: zoo doende zou zij de hoogste huwelijksdeugd missen.

15. *Partå's zoon heeft zich ten strijde gegord. Zijne gade vermaant hem afscheid te nemen van de Vorstin. Hij geeft haar gehoor, en neemt afscheid van Krĕsnå's gemalin. Vervolgens gaat hij schielijk zijne moeder vaarwel zeggen, hij, de lieveling van zijne moeder Soebådrå. Daarna spoedt hij ten oorlog.

16. *In de tegenwoordigheid van zijn' oom genaderd, wischt hij eerbiedig 's Konings voeten af. — „Ga," zegt Praboe Joedistirå, en verniel de Tjå-„krå-bjoehå! De Koråwå's hebben hunne slagorde met die van 't Råd „verwisseld: neem gij de Makårå-bjoehå (1) aan!"

17. Terstond maakt hij de noodige schikkingen. *Drĕstå-dyoemnå verstrekt in de slagorde der Kreeftscharen tot de uiterste spits van de schaar, Gatotkåtjå vormt de linkerspits, Drĕstå-dyoemnå de regter. De krijgshaftige Satyaki bevindt zich aan den mond, Praboe Darmå-poetrå in 't hoofd,

18. de overige vorsten achter hem; *aan de voelhorens is de plaats van Abimanjoe.

De slagorde der Kreeftscharen is nu gereed. Ook de Koråwå's staan reeds een' geruimen tijd in de Tjåkrå Syandånå geschaard: zij overdekken 't slagveld zonder tusschenruimte, in digte gelederen zaamgedrongen. Evenzoo de slagorde der Kreeftscharen: niemand der Pandåwå's *deinst terug.*

TWINTIGSTE ZANG.

DOERMA.

1. Eensklaps rukt het gansche heir der Pandåwå's voorwaarts, aangevoerd door Partå's zoon Radèn Abimanjoe, die als voelhoorn de spits geleidt. Trommen en bekkens druischen, oorlogskreten weêrgalmen, en schijnen den
2. hemel te splijten. *Verpletterend nadert tegader het paardevolk met de be-

(1) Slagorde van de Kreeft of de Kreeftscharen.

velhebbers, die op olifanten of op wagens gezeten zijn. Het gedruisch der voetstappen vermengt zich met het luidruchtig veldgeschrei des volks; met daverend geraas woelt het dooreen op het slagveld.

3. *Abimanjoe spant zijn' boog, en legt den radpijl aan. Het schot treft zijn doel. De Tjåkrå-bjoehå is verbroken, en stuift uiteen voor den driftigen aanval van Abimanjoe's wondermagt. Velen sneuvelen, en de Koråwå-benden ontvlugten den strijd.

4. *Schier heeft hij de standplaats van Praboe Doerjodånå bereikt. De Koråwå-troepen vlieden regts en links, vervaard door den heftigen aanval van den aanvoerder der Pandåwå's, den voelhoorn der slagorde, den strijd-
5. baren en magtigen Abimanjoe. *Maar eensklaps komt Arjå Sindoe-rådjå, de velg der slagorde, en sluit gezwind, als eene deur, de opening af. Het heir der Pandåwå's is in tweeën gesplitst. Abimanjoe vindt zich opgesloten en gevangen door de linkervelg, die ondoordringbaar den uitgang verspert.

6. *Nu vallen de Koråwå's te zamen om strijd op hem aan, en beknellen hem, en woelen om hem heen: Soedargå, Soedarmå, Wirjå, Djåjå-
7. soesénå, Satroendjåjå, Djåjå-pati, Djåjå-wikåtå, Djåjå-wirjå, *Oepåtjitrå, Tjaroe-tjitrå, Tjitrå-darmå, Tjitrå-sénå, Tjitrakså, Tjitrå-dirgå-måntrå en Tjitrå-soerti-tjitrå, Tjitrå-witjitrå vallen gezamenlijk aan; Sårå-soedir-
8. gå en Dirgå-soerå naderen, * met Joetå, Joeniyoetå, Joetå-sénå-tjitrå, Doermångså, Doermå-gati, Doesahåså-darmå, Darmå-dirgantårå, Darmå-
9. joedå en Joedå-karti (1), Doesasånå en Sindoe-rådjå aan 't hoofd. *Ook de vorstenzoon Laksmånå-koemårå (2) neemt deel aan den aanval. Ook Kartå-soetå nadert, maar wordt door een' pijl van Partå's zoon geveld: Kartå-soetå sneeft, door den pijl getroffen.

10. *Met vuur en onverflaauwde drift woedt de magtige held Abimanjoe voort, en wacht onverschrokken den algemeenen aanval af. Wrěhad-bålå valt, Satyå-sråwå sneuvelt: zij sterven doorschoten, met hun beiden niet tegen hem
11. bestand.—*Straks nadert de dappere en magtige vorstentelg, de zoon van Koeroe-pati, Laksmånå-koemårå. Wakker beschieten zij elkander, lang wisselen zij hunne pijlen, tot de Prins van Astinå door een' pijl wordt ter
12. neêr geworpen. *Zijne borst is verbrijzeld: Laksmånå-koemårå geeft den

---

(1) Vele van die namen zijn aan twijfel onderhevig: zie *Kr. aant.*

(2) De Kroonprins van Astinå, zoon van Doerjodånå.

geest.—Met verdubbelde drift en wonderbare krachten dringt de held naar 't midden door, en rigt zich naar de plaats van SOEJODÅNÅ, terwijl een digte regen van pijlen op hem nederstort.

13. SINDOE-RÅDJÅ, ziende, dat LAKSMÅNÅ gesneuveld is *door de woede van PARTÅ's zoon, die, zelfs stervende, SOEJODÅNÅ met zich wil doen vallen, SINDOE-RÅDJÅ snelt hem tegen, en legt een' pijl op den boog. Het schot
14. gaat af, en treft ABIMANJOE. *Tegelijk reppen zich de Koråwå's, om hunne pijlen af te schieten. Vermorseld storten de paarden neêr; de wagen wordt van rondsom bestormd; de pijlen vallen aanhoudend van regts en links;
15. de aanvallers dringen nader, en geen enkel schot mist zijn doel. *PARTÅ's zoon wordt met wonden overdekt, op de borst, op den rug, in de armen en schouders, in de dijen en de ruggegraat. Maar ongevoelig voor de tallooze wonden dringt hij steeds dieper naar 't midden, wenschende zich in den
16. dood *al strijdend met Vorst DOERJODÅNÅ te vermengen. Schielijk spant hij zijn' boog, maar het wapen knakt door midden, vermolmd door de herhaalde stooten van de om strijd neêrstortende schichten (*). Als een regen
17. vallen de pijlen op hem neêr. *Voor de verbeelding van PARTÅ's zoon is de regenbui van pijlen als 't gekrab van eene vrouw, die hij schenden wil; het treffen der scherpe wapenen wacht hij onbewegelijk af, en beschouwt het
18. als een beeld van 't fronsen der wenkbraauwen (1). *Links en regts grijpt hij naar de neêrstortende pijlen. Het geratel der wagens is hem als het gekerm der vrouw; het gebrul der olifanten als hare noodkreet; het bloed, dat hem uit de borst spuit, als het sirih-sap, waarmeê zij hem besmet.
19. *'t Is hem, of hij zich met jonge maagden vermeidt, terwijl de vijand om hem heen woelt, en hem overstelpt met pijlen en samogå's, van links en regts. Wordt zijn ligchaam vaneen gereten, toch wijkt hij niet, zijn moed blijft onwankelbaar, en hij verbeeldt zich, als bruidegom in feestelijken op-
20. togt te worden voortgeleid. *„Och," roept hij, met eene pijnlijk bewogene stem, „gij, honderd Koråwå's, vermoeit u niet, om mijn' dood te ver-„haasten! Vreest niet, dat ik wijken zal! Een' telg der Pandåwå's

---

(*) Het woord ꦲꦤ꧀ schijnt hier slechts tot aanvulling van den regel te dienen: zie *Kr. aant.*

(1) Het min gepaste van sommige dezer vergelijkingen is ten deele toe te schrijven aan de zucht, om alles tot de genietingen der liefde in betrekking te brengen (zie boven, bij V, 7), ten andere ook aan afwijking van den grondtekst, waarvan de beelden hier geheel vervalscht en verward schijnen te zijn: zie *Kr. aant.*

»moogt ge vrij aan stukken rijten, blijmoedig ontvangt hij den dood. 't Is
21. »den edelman waardig, te vallen in den strijd tegen overmagt!" — * Zijne fiere taal wordt telkens door zuchten afgebroken. Hij heeft den tijd niet meer, om al de pijlen te vatten. Zij staan in zijne armen bij digte rijen opgehoopt, en bezetten als dekriet zijne borst en zijn hoofd. Zij vliegen in 't rond van hem af, als de (bloemen uit den) haarwrong van eene vrouw,
22. die zich op haar leger na 't mingenot uitschudt. * Zijne borst en lenden zijn als gekorven tjampåkå (1). Hij stort in den juweelen wagen neder, met bloed bedekt, als met een mengsel van reukwerken en atal (2). Zijne oogen, herhaaldelijk getroffen door de pijlen, die er zich bij menigte in
23. vasthechten, verkrijgen door de zwelling eene teedere uitdrukking. * Zijn hoofd, verbrijzeld en van alle kanten aangevallen, is als eene kanigårå-bloem, die wordt zamengeregen met soemarsånå (3); zijne borst als een ontluikende toendjoeng, als tjĕmbang en irim-irim (4).
24. Hartroerend is de dood van den magtigen krijgsheld. * Een zwerm van bijen regent uit den hemel (?) neder. Stilte en duisternis heerschen alom. 't Is als goudgeel blanketsel, dat op zijne schouderen neêrstort (5). Te langwijlig ware 't verhaal van alle omstandigheden van den dood des uitstekenden edelmans. Bekorten wij het aandoenlijk tafereel.
25. * Zoodra ABIMANJOE gevallen is in den ongelijken strijd, ten aanschouwen

---

(1) Eene welriekende bloem, die, aan kleine stukken gekorven, tusschen de kleederen gelegd wordt, om ze te parfumeren. In 't algemeen maken de Javanen, buiten geneeskundige of industriële doeleinden, weinig ander gebruik van bloemen dan als reukwerk in de kleederkist, of als sieraad, veelal geregen, in 't hoofdhaar. De bloemen komen ter markt, even als vruchten of kruiden, bij manden vol, kort afgesneden, zonder blad of steel, of ook fijn gekorven en dooreen gemengd; maar in den natuurlijken vorm of in dien van onze ruikers schijnen ze niet gezocht te zijn.

(2) Eene soort van gele aarde of klei, die als verwstof, met welriekende stoffen vermengd, gebruikt wordt in de bereiding van de borèh, waarmeê de Javanen zich bij sommige gelegenheden, inzonderheid ook als bruidegom en bruid, het gelaat en een gedeelte van 't ligchaam bestrijken. De kleur moet hier over 't hoofd worden gezien: de bedoeling schijnt slechts te zijn, dat ABIMANJOE met bloed bedekt was, als een bruidegom met borèh.

(3) Beter misschien volgens de lezing van D, E: »zijn verbrijzeld hoofd is als eene kani-»gårå-bloem, die velen elkander betwisten, om haar zamen te rijgen met soemarsånå." Zoo vertaalt ook O, maar de woordvoeging van onzen tekst schijnt die vertaling niet toe te laten.

(4) Verschillende soorten van bloemen. Zie verder *Kr. aant.*

(5) Wat hiermeê vergeleken wordt, blijkt uit den tekst niet. Waarschijnlijk ziet het op een' regen van bloemen, dien de omwerker verzuimd heeft te vermelden. Zie D, E in *Kr. aant.*

van den Vorst, ijlt JOEDISTIRÅ met SATYAKI, GATOTKÅTJÅ en DRĔSTÅ-DYOEMNÅ ter wrake. Zij dringen de slagorde in 't naauw, en stormen er op los,
26. en strijden op leven en dood. *Onstuimig woelend als de baren der zee, storten zij zich te zamen op den vijand; Praboe DARMÅ-POETRÅ en PÅNTJÅWÅLÅ DWITIÅ strijden met alle kracht. Zij breiden zich uit, en overstroomen
27. ('t vijandelijk heir), en doen den hemel barsten door bulderend geraas. *Alles wordt overhoop geworpen, vertreden en uiteengedreven, onder woest getier. Alleen SINDOE-PATI is het doel van den onstuimigen en moedigen aanval der Pandåwå's.

Door den nacht gescheiden, gaan de strijders uiteen; met luid rumoer ontruimen zij 't slagveld, en de Koråwå's geven zich aan de vreugde over.
28. *DANANDJÅJÅ heeft inmiddels, onder de hoede van Koning KRĔSNÅ, aan den voet van 't gebergte een' heftigen kampstrijd gevoerd, waarin GARDÅPATI 't
29. leven liet. Bij zijn' terugkeer verneemt hij een luid geschrei. *De lucht weêrgalmt van oorverdoovende kreten: al zijne bloedverwanten, van vaders- en moederszijde (1), en zijne beide huisvrouwen (2) liggen uitgestrekt op
30. den grond. Rĕtnå SOEBÅDRÅ wentelt zich in 't stof. *OETARI, de Prinses van WIRÅTÅ, thans acht maanden zwanger, weeklaagt en jammert. De noodkreten der weenenden ruischen dooreen, en de gansche legerplants is *in rep en roer* door het geschrei.

EEN-EN-TWINTIGSTE ZANG.

DANDANG GOELÅ.

1. Tegelijk met DANANDJÅJÅ en Koning KRĔSNÅ kwam ook WRĔKODÅRÅ terug, van den strijd aan 't zeestrand. Zijn vijand WRĔSÅJÅ was gesneuveld. Ge-

---

(1) Indien hiermede bepaalde personen bedoeld zijn, weet ik ze althans niet aan te duiden. Misschien is 't zonder nadenken gezegd, of moet men denken aan verwijderde bloedverwanten, wier namen niet voor ons bewaard zijn. O vertaalt, op grond van eene andere opvatting van 't woord ꦩꦱꦶꦤ, »de geheele familie, de moeder, de vader en zijne twee vrouwen bedekten zich met stof," en schijnt daarbij aan de ouders of schoonouders *van den gesneuvelde*, dus ARDJOENÅ en SOEBÅDRÅ of KRĔSNÅ en DJĔMBÅWATI, te denken; maar dit laat zich, althans wat den vader aangaat, bezwaarlijk met den zamenhang overeenbrengen. Beter zou dit misschien nog gaan, indien men in 't meervoud »vaders en moeders" vertaalde, en dit in den meer uitgestrekten zin opvatte, dien 't Jav. spraakgebruik er aan toekent. Vgl. LIX, 18, en de noot aldaar.

(2) SIKANDI en SOEBÅDRÅ.

lijktijdig kwamen zij, de een van 't noorden, de ander van 't zuiden, terug.

Op het berigt van den dood zijns zoons valt DANANDJÅJÅ bewusteloos ter
2. aarde: 't is of de wereld hem onzigtbaar wordt (1). *Naréndrå KRĔSNÅ houdt hem onder 't oog, dat het onder edellieden van ouds voor schande gehouden wordt, om bedroefd te zijn over den dood van een' zoon; dat men daardoor zijne waardigheid te kort doet, en zich schuldig maakt jegens de verhevene Godheid. Op het hooren van die toespraak van den grooten Nrĕpati KRĔSNÅ rigt DANANDJÅJÅ zich aanstonds op, en vraagt, eerbiedig buigend, om vergiffenis voor zijne zwakheid.

3. *Vervolgens buigt hij zich voor JOEDISTIRÅ neder, kust hem de voeten (2), en spreekt: "Heer, wat was de oorzaak van ABIMANJOE's dood?" Vorst JOEDISTIRÅ antwoordt: "Hij heeft zich binnen de slagorde van den "grooten Priester (3) gewaagd, om haar te vernielen. In de Tjåkrå-"bjoehå is hij binnengedrongen. SINDOE-RÅDJÅ, de velg der slagorde,
4. "heeft hem er in opgesloten: zóó is uw zoon gevallen. *Uwe bloedver-"wanten zijn al te zamen toegesneld om hem te wreken. DRĔSTÅ-DYOEMNÅ "en MADRIM's zonen, SATYAKI en GATOTKÅTJÅ hebben zich vereenigd in "een' woedenden aanval, om SINDOE-PATI den dood te geven; maar alle "pogingen waren vruchteloos, om hem nog heden te treffen. Als slagtof-"fer voor uw' zoon is LAKSMÅNÅ MÅNDRÅ-KOEMÅRÅ gesneuveld, en de edele
5. "KARTÅ-SOETÅ; *ook WRĔHAD-BÅLÅ is met hen gevallen, en SATYÅ-SRÅWÅ, al-"len door ABIMANJOE getroffen. Met inspanning van alle krachten hebben uwe

---

(1) Gewone spreekwijze, om eene bedwelming der zinnen aan te duiden.

(2) Jav. ngrahoep pådå: een eerbewijs, waarvan moeijelijk eene duidelijke beschrijving te geven is. Het bestaat ongeveer daarin, dat men, op de knieën liggende, het hoofd voorover buigt tot op de voeten van den ander, deze tusschen de beide handen neemt, en die zacht over het gelaat naar zich toehaalt, als om het stof van de voeten af te vegen, zoo als het trouwens ook genoemd wordt (ngoesap djĕng, ngoesap pådå). Dat ARDJOENÅ zulk eene nederige hulde brengt aan zijn' ouderen broeder den Vorst, is geheel in den geest der Indische, althans der Javaansche, zeden. Nog heden ziet men bij plegtige bijeenkomsten in den Kraton alhier somtijds de voornaamste rijksgrooten, ooms en broeders van den Soesoehoenan, die met de Europesche gasten op stoelen geschaard zitten, een voor een van hunne zitplaatsen opstaan, en zich in nederig gebogene houding naar den Vorst begeven, om hem op de beschrevene wijze te huldigen, hetgeen hij dan beantwoordt, door op zijne beurt de *handen* van den ander tusschen de zijne te nemen, en deze op dezelfde wijze langs de slapen van 't hoofd te bewegen. Dit alles geschiedt gewoonlijk in diepe stilte, en met eene ernst en plegtigheid, die er iets zeer indrukwekkends aan geeft.

(3) D. i. DRONÅ.

„ bloedverwanten voor zijne wraak gestreden, en vele hoofden zijn gesneuveld;
„ slechts SINDOE-RÅDJÅ is 't ontkomen."

Schielijk staat DANANDJÅJÅ op, en spreekt met duren eede: „ Zoo zweer
6. „ ik dan, zoo die SINDOE-RÅDJÅ * niet op morgen door mijne handen sneeft,
„ des avonds den brandstapel te bestijgen, en den vuurdood te sterven."

Weldra was 't algemeen bekend, wat ARDJOENÅ gezworen had; het gerucht kwam ter ooren der Koråwå-vorsten. Daarom kreeg Arjå SINDOE-RÅDJÅ bevel, om zich voor den volgenden dag naar huis te begeven, tot aan
7. den ondergang der zon. * Hij moest de zegenbeden van zijn' vader, den priester SAPWANI, inroepen, en voor het wapen, dat ABIMANJOE getroffen had, vermeerdering van wondermagt afsmeeken (1).

Aan de zijde der honderd Koråwå's was de Koning DOERJODÅNÅ in diepen rouw gedompeld door den dood van LAKSMÅNÅ MÅNDRÅ-KOEMÅRÅ, den
8. zoon, die hem zou opvolgen in de vorstelijke waardigheid. * De jammerklagten van Rětnå BANOWATI weêrgalmden door de opgeslagene hofzalen. Maar DOERJODÅNÅ vond eenigen troost bij 't vernemen van DANANDJÅJÅ's gelofte, om zich ten vure te wijden. Daarom werd SINDOE-RÅDJÅ beveiligd tegen het dreigend gevaar.

Verzwijgen wij de vreugdebedrijven, waaraan de Koråwå's zich overgaven, in de verwachting, om den volgenden dag ARDJOENÅ te zien sterven.
9. * De Pandåwå-vorsten waren diep bedroefd, en deerniswaardig was hunne smart over den dood van ABIMANJOE. SITI SOENDARI dacht aan niets anders, dan om zonder uitstel met haar' man de houtmijt te bestijgen; maar zij werd teruggehouden door de aanzienlijken, dewijl zij nog in beraad waren over de
10. maatregelen tot voortzetting van den krijg. * De Prinses van WIRÅTÅ, Dèwi OETARI, moest zich den wensch ontzeggen, om haar' man in den dood te volgen, zoolang (2) zij nog niet van hare zwangerschap verlost was.

Inmiddels sprak de Vorst van Dwåråwati op zachten toon tot DANANDJÅJÅ: „ Hoe zult gij het morgen met dien DJÅJÅDRÅTÅ aanleggen? Im-

---

(1) Eene verdachte plaats: zie *Kr. aant.*

(2) Of *dewijl.* In ieder geval schijnt de uitdrukking van den tekst min juist, in zoover er in ligt opgesloten, dat OETARI haar zelfoffer slechts moest uitstellen tot na de geboorte van haar kind; want althans volgens de Jav. mythen leefde zij nog lang daarna: zie *Gesch. d. PP.* § 65, noot. Bovendien is volgens oude Indische gebruiken de verbranding niet alleen verboden aan zwangere vrouwen, maar ook aan haar, die kinderen hebben, en moeten beiden blijven leven, om voor hunne opvoeding te zorgen: zie v. BOHLEN, I, 293.

„mers, de Koråwå's hebben uwe gelofte gehoord, om SINDOE-RÅDJÅ te
11. „dooden? *Buiten twijfel zullen zij hem beschermen in den strijd: zij zul-
„len DJÅJÅDRÅTÅ niet laten uittrekken, ten einde uwe gelofte vervuld
„te zien." — ARDJOENÅ antwoordt met eene buiging: „Aan uw oordeel
„zij het overgelaten, mijn Heer en Vorst!" — „De middelen om daarin te
„voorzien," herneemt Praboe KRĔSNÅ, „tracht daaromtrent door 't gebed op-
„heldering te verwerven (1). Vestig uwe blikken op alle heilige verbor-
12. „genheden, dat ze zich aan uw oog openbaren!" — *DANANDJÅJÅ betuigt zij-
ne toestemming, zeggende: „Het geschiede naar uw' geeërbiedigden wil: ik
„volvoer slechts lijdzaam uwe bevelen." — „Zie," vervolgt Koning KRĔSNÅ,
„hier is mijn wagen, waaraan wondere gaven zijn toegedeeld. Hij is met
„vier paarden bespannen, de voorsten Walåhå en Åbrå-poespå, de
13. „achtersten *Soekåntå en Sénjå-sakti. Bedien u van dien wagen in den
„strijd van morgen: zijne eigenschap is, om alle wapenen te doen falen. En
„mijn veldteeken, de gong Påntjådjanjå, laat dat u morgen nabij blij-
„ven. Wapen u met den radpijl (2). Zoo moogt gij hopen, op mor-
14. „gen den dood van Arjå SINDOE-RÅDJÅ te verwerven. *Schiet uw' pijl Pa-
„soepati op SINDOE-RÅDJÅ af; want deze is zwaar te wederstaan. Zijn
„vader toch, de priester SAPWANI, wijdt zich aan gebeden, die tot nu toe
„een gunstig gehoor bij Hjang GOEROE vinden. Het best is dus, dat gij
„opheldering zoekt, dat gij den ganschen nacht aan vurige beden wijdt,
15. „en van de Godheid *den dood van Arjå SINDOE-PATI afsmeekt. Het kon
„zijn, dat mijne verwachtingen faalden. Welaan dus, zend zonder uitstel
„uwe smeekingen ten hemel, en verdiep u in een ernstig gebed!"

Eerbiedig buigend verwijdert zich DANANDJÅJÅ, en reinigt zich, onder 't uitspreken van een toovergebed (3). Bij 't walmen der wierookdampen treedt hij voorwaarts, en verheldert zijne gedachten. DANANDJÅJÅ buigt zich aanbiddend voor Hjang OETIPATI neder, en kruist de armen over de borst,
16. om zich in gepeins te verdiepen. *Hij hoort noch ziet meer; hij is dood te

---

(1) Of wel: „het middel, om daarin te voorzien, is, dat gij door het gebed opheldering tracht „te verwerven"? Zoo vertaalt O. Vgl. *Kr. aant.* bij vs. 7-8.

(2) Deze wordt evenwel in den strijd van den volgenden dag niet door ARDJOENÅ, maar door KRĔSNÅ zelf gebruikt, en in de godspraak van pd. 17 wordt er ook geene melding van gemaakt.

(3) O vertaalt: „hij bedekte onder het gebed zijn gelaat met beide handen"; vgl. *Kr. aant.*

midden des levens. Diep (in zijne ziel) is de helderheid (der aanschouwing) doorgedrongen en gevestigd (1).

Weldra verschijnt het ligchaam van den Vorst der Goden, den Bestuurder der wereld, van den hals af benedenwaarts zigtbaar (2). Zijne godspraak doet zich aldus hooren: „ O Danandjåjå, staak spoedig uwe gebe-
17. „den: * den dood van Sindoe-pati sta ik toe op uw verzoek. Bestrijd hem „met den Pasoepati, (gebruik) den wagen van Krĕsnå, en laat zijn bek-„ken Påntjådjanjå u mede nabij blijven!"

Op staande voet staakt Ardjoenå zijne gebeden, en begeeft zich naar den
18. Vorst van Dwåråwati. Langzaam spreekt hij: * „ Heer, gij hebt niet ge-„faald: het is juist zoo als gij mij geraden hebt. De ingeving van Batårå „Goeroe verschilt geen haarbreed van uwe uitspraak." Glimlagchend antwoordt Naréndrå Krĕsnå: „ Welaan, broeder, laat ons spoedig uitgeleide „doen aan haar, die den dood te gemoet gaat, aan ons dochterken (3) Siti „Soendari, die *'t goud* (haars levens) *laat wegdrijven* (4).

TWEE-EN-TWINTIGSTE ZANG.

MAS KOEMAMBANG.

1. De schoone Siti Soendari heeft hare toebereidselen voltooid. Zij draagt het gewaad des doods, zoo als het voegt aan haar, die als offer voor haar' echtgenoot
2. gaat sterven. * Zij laat niet af, hare troostredenen te rigten tot de schoone Dèwi Oetari, die aanhoudt om mede te gaan, en onwillig is om achter te blijven.

---

(1) O: „hij was geheel in zijne heldere aanschouwing verdiept."

(2) Zonderlinge verschijning van een ligchaam zonder hoofd! misschien bleef dit laatste in de wolken gehuld?! Volgens eene andere lezing, die *onzigtbaar* in plaats van *zigtbaar* heeft, zou men kunnen aannemen, dat alleen het hoofd zich vertoonde, 't geen wel wat minder vreemd klinkt; maar in ieder geval schijnen beide op misverstand te berusten: zie *Kr. aant.* bij vs. 8.

(3) Jav. nini poetri: eene van die gemeenzame, en toch niet platte, uitdrukkingen, die zich in 't Holl. moeijelijk laten wedergeven.

(4) *Het leven laten wegdrijven* is eene gewone uitdrukking voor *zich ten dood wijden, het leven opofferen.* Zij duidt hier tevens de volgende dichtmaat aan.

3. * De opkomst der maan dringt Siti Soendari tot spoed. Gehaast door
4. het stijgen van Basåntå (1), die 't midden des hemels bereikt, * spreekt
zij op zachten toon: »'t Zou immers strijden met het vooroudelijk gebruik;
5. »want gij zijt zwanger, en geene vrouw van rang (2) * mag haar' man in
»den dood volgen, zoo lang zij eene vrucht in den schoot draagt. Wie zal
6. »(kwaad) van u spreken en u van vrees voor den dood betigten? * Neen
»gewis, niemand zal 't verwijten aan eene vrouw, die in zwangeren staat
»verkeert: hare zelfopoffering toch zou geen heil aanbrengen, maar integendeel
7. »haar met zonde beladen. * Immers is 't voor allen zigtbaar, dat gij zwan-
»ger zijt, en de achtste maand bereikt hebt. Vaarwel dan! ik groet u, om
8. »mij te begeven naar den brandstapel, waarop ik sterven zal. * Mogt ook
»eenmaal dit offer het onderwerp worden van 't verhaal der dichters, en in
»zangen herdacht, daar zal geen onderscheid zijn van lof en smaad, want
9. »gij staat gelijk met mij!"— * Met afgebrokene woorden sprak Dèwi Oetari:
»Zeg voor mij hier namaals aan Abimanjoe, hoe ik van bittere smart ver-
10. »teerd word, * dewijl de Vorsten mij terughouden, en mij niet vergunnen,
11. »den brandstapel te bestijgen, en den dood der weduwen te sterven; * dat ik
»verhinderd word, doordien ik van mijne zwangerschap nog niet verlost ben,
»en daarom gezegd word niet te mogen (sterven), dewijl het den toorn der
12. »groote Godheid zou verwekken; maar dat ik diep bedroefd ben, * en geene
»andere begeerte koester dan naar de omarming, waarmede hij mijne liefde
»wekte, wanneer ik vóór hem verscheen (3), dan in heil of dood hem te
13. »volgen, * zonder toeven, ja zonder nog een' enkelen nacht te laten voorbij-
»gaan. Ach, verzuim niet, hem mijne smartelijke verzuchtingen te melden,
14. »dat het mij vergund ware spoedig mede te gaan, * dat wij te zamen mogten

---

(1) De Maan of God der maan.

(2) Dit *van rang* is zonder nadruk gezegd: de bedoeling is niet, dat het aan geringe vrouwen wel geoorloofd zou zijn; maar van dezen wordt hier niet gesproken. Het gebruik van de verbranding der weduwen is trouwens meer bijzonder aan de hoogere standen eigen, en aan de kaste der soedra's zelfs verboden (v. Bohlen, I, 297). Op Bali heeft zij bijna uitsluitend in vorstelijke familiën plaats (Friederich, *Voorloopig verslag van 't eil. Bali*, blz. 10, in *Batav. Genootsch.* XXIII).

(3) Eig. »in de séwålå": eene dichterlijke uitdrukking, waarvan zich de zin niet wel in de vertaling laat wedergeven. Séwålå is z. v. a. sébå, namelijk *opwachting*, *verschijning* bij een' meerdere, tot pligtpleging of tot behandeling van dienstzaken; ook z. v. a. paséban, tijd of plaats van zoodanige opwachting. Gelijk ieder beambte zijn' vasten paséban heeft, zoo heet in figuurlijken zin het huwelijksbed of de bijeenkomst aldaar de paséban, de séwålå van de vrouw, waar zij vóór haar hoofd, den man, verschijnt, om de pligten van den echt te vervullen.

„ingaan in Éndrå's wereld, in Ari-boewånå! Waarom toch afzonderlijk?
15. „Te langer duurt mijn lijden, *wanneer ik alleen moet achterblijven. Waar-
„heen zal uwe ziel (1) verhuizen? En wat zal er van mij worden? waar-
„heen zal ik u (1) volgen? wie zal mij geleiden (2) op den weg naar
16. „de plaats? *waar de plaats te vinden van mijn voorbeeld in den dood?"
Zacht luidt het antwoord van de schoone Siti Soendari:„ Mijn verlan-
17. „gen strekt zich naar de maan (3)!"— *Bitter schreijende roept Dèwi
Oetari: „Ach, wel zijt gij gelukkig, om hem zonder verwijl te volgen in
„den dood, terwijl ik nog zoo lang als in doodsangst moet wachten!"
18. *Nadat de schoone Dèwi Oetari tot bedaren gebragt is, begeeft Soendari
zich haastig op weg, om vader en moeder vaarwel te zeggen. Met die-
19. pe deernis ontvangen zij haar afscheid. *Gelijk iemand, die op bamboe-
splinters treedt, zoo waren zij getroffen, en konden geen woord uitbrengen.
Want zij was juist in den eersten roes (4) der liefde, in den tijd om
zich geheel aan 't mingenot te wijden.
20. *De schoone Siti Soendari rigt zich nu naar 't slagveld, waar het lig-
chaam van haar' echtgenoot nederligt. Gezamenlijk verteert hen de hout-
21. mijt.— *De getuigen van 't offer gaan uiteen naar hunne kwartieren; de
maan daalt neder, en gaat schuil in de diepten der aarde (5), als uit
deernis over haar, die haar' gemaal in den dood gevolgd is.
22. *De dag breekt aan. Alarmtoonen ruischen van gongs en bèri's in
't rond; de trommen en bekkens van den Vorst van Dwåråwati worden
23. geslagen; Påntjådjanjå dreunt, *en (zijn galm) schijnt den hemel te
bereiken. Hij doorstreeft het luchtruim, zweeft boven (de vlakten), en dringt
24. door tot den hemel van Éndrå. *Wemelend stroomen al de hoofden naar
buiten, en de Vorsten met hunne benden vervullen (het veld), aan de baren

---

(1) Of: „*zijne* ziel . . . . . *hem* volgen." De tekstwoorden laten onzeker, of hier de 2de persoon (Soendari) of de 3de (Abimanjoe) bedoeld is; O neemt het laatste aan, maar het antwoord van Soendari schijnt voor de eerste opvatting te pleiten.

(2) 't Is eene gewone voorstelling, dat de vrouw, die haar' man in den dood volgt, door hem aan den ingang des hemels wordt afgewacht, en daar binnen geleid over de wankelende brug Ogal-agil. Zie beneden, LVII, 2-3, en vgl. LVIII, 9.

(3) Zij schijnt daarmeê te bedoelen, dat hare ziel naar de maan zal opvaren: zie *Kr. aant.*

(4) Eig. het *zwelgen*, *volop genieten*, van spijs en drank. Hier doelt het waarschijnlijk zoowel op den jeugdigen leeftijd van Soendari als op haar kortstondig huwelijk.

(5) D. i. verzinkt achter de kim.

25. der zee (1) gelijk. *Het groote heir der honderd Koråwå's rukt uit, als eene wassende zee. Nog steeds is de Tjåkrå-bjoehå de slagorde der
26. Koråwå's, *gelijk voorheen; alleen zijn de velgen door nieuwe strijders bezet. Zoo staan de Koråwå's gereed (2); en het voorwerp hunner hoede is Arjå Sindoerdjå alleen.

DRIE-EN-TWINTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Strijdvaardig staat het heir der Koråwå's in de Padmå-bjoehå (3) geschaard. De velgen zijn naar behooren bezet. In de lengte strekken zich de gelederen bijna tien gezigtslengten, negen min eene halve in de diepte uit
2. (4). *Ééne gezigtslengte beslaan de krijgshaftige mantri's met hunne dappere strijders.

Het heir der Pandåwå's stelt hun eene radvormige slagorde tegen. Drĕs-
3. tå-dyoemnå plaatst zich aan de regtervelg, de linker bezet Wrĕkodårå. *Danandjåjå staat reeds in het tweede gelid (5), met den Vorst van Dwåråwati en zijne krijgsknechten. Partå bevindt zich op den wagen van den
4. Vorst van Dwåråwåti, slechts (6) met vier paarden bespannen, * vooraan Tjiptå-walåhå en Åbrå-poespå, terwijl in 't achterspan Soekåntå ter

---

(1) Eig. *het kroost*, *de kinderen der zee:* gewone dichterlijke uitdrukking voor de baren, inzonderheid wanneer zij zich over het strand uitbreiden: de vloed.

(2) O brengt vs. 2 in naauwer verband met vs. 1, en vertaalt: »slechts de rand was verwis»seld, en door de Koråwå's bezet; want Sndrdj. moest worden beschermd." Vgl. evenwel D, E in *Kr. aant.*, waaruit schijnt te blijken, dat vs. 2 meer op zich zelf staat, en niet veel tot den zin afdoet.

(3) D. i. de slagorde van de Lotus-bloem: dezelfde als de Tjåkrå-bjoehå.

(4) Eene duistere, waarschijnlijk bedorvene, plaats, slechts naar gissing vertaald: zie *Kr. aant.*

(5) Of in de tweede afdeeling, achter de voorhoede, letterlijk: *in den hals*, hetgeen hier van 't Wagenrad natuurlijk slechts in overdragtelijken zin te verstaan is, even als wij van de *vleugels* van een leger spreken. Vgl. XXXVI, 3.

(6) Men zou uit dit *slechts* moeten afleiden, dat het getal van vier paarden bijzonder gering was, althans minder, dan men voor den wagen van Krĕsnå verwachten zou; maar ik geloof niet, dat hier aan dit woordje zooveel beteekenis te hechten is. Vgl. *Kr. aant*, bij 3, 2—4, 6.

linkerzijde, ter regter Sénjå-sakti staat. De gong Påntjådjanjå weêr-
5. galmt door de lucht. *De djawåtå's (*) geraken in beweging op 't hooren der toonen van den gong Pantjådjanjå, die ruischend den hemel bereiken; de déwå's komen als toeschouwers het luchtruim vervullen, en
6. bieden liefelijke geuren aan. * De gong Déwå-dětå weêrgalmt op den achtergrond. De Pandåwå's voelen hun' strijdlust opkomen (1); de bloem rijpt tot eene vrucht, en hun moed groeit aan, terwijl Påntjådjanjå door de lucht weêrklinkt.

7. *Vol geestdrift rukken de Pandåwå's ten strijde, als vleesch verslindende boetå's. Zij stormen verpletterend aan op de radvormige slagorde der Korå-
8. wå's, die wijkt voor den woedenden aanval. Zij ontruimen 't veld, in verwarring, onbestand tegen den aanval * der Pandåwå's, die alverdelgend woeden als dronken van den strijd (2).

IJlings snelt Boeri-sråwå, de Prins van Mandråkå voorwaarts, om
9. den strijd te hervatten. Daar ratelt zijn wagen, en uitdagend roept hij: * "Hier, "Satyaki! waar zijt gij? Kom hier, dat wij onze krachten meten in een' kamp-"strijd op leven en dood!" — Zoo roept Radèn Boeri-sråwå, terwijl hij digter op hem aandringt. Aanstonds hoort men den wagen van den held Satyaki ratelen. Hij nadert, met den vinger naar zijn' vijand uitgestrekt
10. (3), (en roept): * "Ha, Boeri-sråwå, welkom in den strijd! laat geen onzer "hem ontwijken!"

Weldra staan zij tegenover elkander. Tegelijk vieren zij hunne krachten
11. den teugel, en spannen den boog. De krijgshaftige Satyaki schiet, * en eene hagelbui van pijlen treft wagen en gespan. Verbrijzeld, vergruisd en vernield stort de wagen van Boeri-sråwå uiteen: ook de paarden en de voerman
12. sneven. Boeri-sråwå springt op den grond, * stuift woedend op, en spant zijn' boog. Het schot treft, en verbrijzelt Satyaki's wagen. Fluks springt hij ter aarde, en te voet wordt de strijd hervat. Beiden werpen den boog

---

(*) ಪಾಣಾಯಾಮ is niet vertaald, dewijl ik het niet versta.

(1) Jav. ṭoekoel, eig. van ontspruitende planten gezegd, waarop ook het volgende zinspeelt, indien 't althans zoo bedoeld is, wat eenigzins twijfelachtig schijnt.

(2) Hier volgt in den grondtekst eene episode, die in de omwerking gemist wordt: zie *Kr. Aant.*

(3) Het wijzen met den vinger heeft bij den Javaan niet geheel dezelfde beteekenis als bij ons: het is een gewoon gebaar bij uitdaging, hoon en verwijt, als ware 't, om het gesprokene meer op den persoon af te rigten.

13. van zich, * en grijpen tegelijk naar de knodsen. Tegelijk vallen zij aan,
en slaan op elkander in, als ware 't een spel, en beuken elkaâr, en dringen
elkander in 't naauw, weren de slagen af, en vangen ze weêrzijds op. De
14. knodsen breken; tegelijk werpen beiden ze weg. * Worstelend duwen zij el-
kaâr heen en weder, en trachten aanhoudend elkaâr van zich af te werpen:
tegelijk verliezen zij 't evenwigt. SATYAKI geraakt in 't naauw bij 't
weêrzijds trappen, en valt achterover op den grond. Vertrapt en vertreden,
15. hijgt hij naar adem. * Onder 's vijands voeten ligt hij verwonnen neder, en
wordt bij het haar heen en weêr gesleurd. Reeds is hij op het punt, van
met den tjandråså (1) te worden getroffen, als Koning KRĔSNÅ tot DA-
NANDJÅJÅ spreekt: "Schiet spoedig dien BOERI-SRÅWÅ een' pijl in zijn' eenen
16. "arm, * en doe hem het haar van WRĔSNI-WIRÅ (2) loslaten!" — IJlings
legt ARDJOENÅ een' pijl op den boog, en 't schot treft BOERI-SRÅWÅ in den
arm, die eensklaps afgebroken ter aarde valt (3). BOERI-SRÅWÅ ontstelt, en roept
17. met norsche stem: * "O Pandåwå's, dat is valsch: gij strijdt met verraad!" —
ARDJOENÅ antwoordt: "De Pandåwå's plegen geen verraad: zij volgen slechts
"de handelwijze der Koråwå's bij den dood van ABIMANJOE, die gevallen
18. "is door verraad!" — Radèn SATYAKI, * door 't spattend bloed gewaar-
schuwd, dat BOERI-SRÅWÅ's arm is afgeschoten, staat schielijk op, grijpt een'
pijl, en schiet BOERI-SRÅWÅ den hals af. Zoo stierf BOERI-SRÅWÅ door de hand
van SATYAKI.

19. * Bulderend weêrgalmt het gejuich der Pandåwå's. De Koråwå's, ziende,
dat BOERI-SRÅWÅ gevallen is, spoeden zich gezamenlijk ter wrake. De pijlen
storten als een regen neder. DANANDJÅJÅ woedt met onstuimig geweld in 't
20. rond, * WRĔKODÅRÅ en DRĔSTÅ-DYOEMNÅ stormen met hunne benden vernielend
op den vijand los, GATOTKÅTJÅ dringt hem in 't naauw, met NAKOELÅ en SA-
DÉWÅ. De Koråwå's wankelen en wijken: zij worden overhoop geworpen
en vertreden, terwijl de Pandåwå's in digte drommen *achterna* komen.

---

(1) Een wapen, waarvan de aard verschillend wordt opgegeven, en bij den Javaan niet meer met zekerheid bekend is. Volgens sommigen is 't een vuurwapen, in de gedaante van eene *zeis* (G R.), volgens anderen een *dolk*, dien de hoofden bij zich droegen, om den vijand van nabij af te maken (P); en in XXVII, 8 wordt het voorgesteld als een *werptuig*, dat van den boog wordt afgeschoten. Het Skr. tjandrahâsa, waarvan het afkomstig is, beteekent *sabel*.

(2) Een bijnaam van SATYAKI.

(3) Het Jav. heeft hierbij weder een woordje (bĕt), dat den slag van den vallenden arm nabootst.

VIER-EN-TWINTIGSTE ZANG.

PANKOER.

1. Reeds zijn zij bijna tot SINDOE-RÅDJÅ genaderd; maar de Koråwå's bedekken hem met digte drommen, en staan opgehoopt en gestapeld (1) om hem heen. Zij schieten een' regen van pijlen, om den woedenden aanval van ARDJOENÅ te keeren, en van de overige Pandåwå-helden, die allen streven naar
2. den dood (van DJÅJÅDRÅTÅ?). * Luid tierend stroomen de Koråwå's in toenemend aantal van alle kanten zamen; maar WRĔKODÅRÅ wacht hen af. Hij legt zijn' boog neder, en gaat met de knods er op los (*). Vol woede beukt hij regts en links van zich af, tot ze ter aarde verspreid liggen, onder de slagen der strijdknods bezweken, en de slagorde vernield is en dooreen ge-
3. worpen. * Arjå PALGOENÅ van zijn' kant schiet honderdduizenden van pijlen, die al snorrend op den vijand nederstorten. In gestadig wassende zwermen komen zij neêr, en dringen op de Koråwå's in (2), die weldra als witte mieren (3) op den grond verspreid liggen, door de pijlen

---

(1) *Gestapeld* klinkt wat vreemd; maar in 't Jav. zijn tot voorstelling van groote volte of digt gedrang vele van die uitdrukkingen gebruikelijk, die eigenlijk het begrip van *stapels*, *lagen*, schoon niet juist noodwendig op elkander, bevatten, en waarvan dikwijls tot versterking verscheidene vereenigd worden. Misschien zou men hier evenwel vs. 3 ook met het volgende knnnen verbinden: »bij hoopen en stapels doen zij de pijlen nederstorten." O vertaalt als ik.

(*) Tusschen het ꦩꦼꦔꦶꦏꦸꦩꦸꦭ hier (vs. 3) en ꦩꦼꦔꦤ꧀ in 3, 1 bestaat eene tegenstelling, die in de de vertaling niet voldoende is weêrgegeven. De bedoeling is zeker: het amokken van WRKD. geschiedde met de knods, dat van ARDJ. met pijl en boog.

(2) O beschouwt ꦤꦶꦫꦤꦫ als subject van ꦲꦤꦫ꦳ꦸꦁꦏꦸꦩꦶꦪꦁ en vertaalt: »de *KK.* trachtten mede »aan te vallen, gelijk..... enz.", wat mij echter min aannemelijk voorkomt. Vgl. D, E in *Kr. aant.*

(3) Jav. soeloeng, eene gevleugelde metamorphose van de gewone witte mier, welke in dien staat in den regentijd 's avonds te voorschijn komt, en bij groote zwermen op licht en vuur aanvliegt, en daar den dood vindt, of wel, door het afvallen der vleugels, die zeer los zitten, weldra bij menigte over den grond verspreid ligt. Het is dan ook in de poëzij een gewoon beeld voor de gevallenen in een bloedig gevecht. Men zegt ook, bij wijs van spreekwoord: *als een soeloeng, die in 't vuur vliegt*, van iemand, die zich zelf in 't verderf stort. Vgl. XXXVI, 12 en LIV, 9, alwaar voor soeloeng in dezelfde beteekenis laron gebruikt is, hetwelk de naam van eene andere soort of verscheidenheid is.

4. getroffen. Vreeselijk is de hette van den strijd. * Vele bevelhebbers
sneven met wagens en olifanten, door den aanval van WRĚKODÅRÅ, die, ra-
zend en dronken van strijdzucht, met de knods om zich heen slaat, en alles
vergruist en vermorselt, wat hij treft. Als voor duizend dolle olifanten stuift
alles voor zijn' aanval uiteen.
5. * Bijna is de standplaats van SINDOE-RÅDJÅ ontbloot door 't vernielend ge-
weld der woedende aanvallers; steeds nader dringend stormen de Pandåwå's
(op den vijand) aan, en werpen hem onder den voet met onweêrstaanbaar ge-
weld. Zij komen zich nederstorten met bulderend geraas, als bergen, die
donderend voortrollen. Hagchelijk wordt de bescherming van Arjå SINDOE-
6. PATI. * Maar terwijl de voorsten sneven, komen van achter nieuwe strijders
op. Van rondsom zamenstroomend, omsluiten en beschutten zij de standplaats
van SINDOE-RÅDJÅ met een' ondoordringbaren ringmuur van wapenen. DOERJO-
DÅNÅ, zeer met hem begaan, vermaant hem, om terug te keeren, en in de
7. stad veiligheid te zoeken. Doch de Bagawan SAPWANI * begeert, dat hij
op 't slagveld blijve, onder zorgvuldige hoede, maar zich niet verwijdere van
de troepen, opdat zijne waardigheid als satriå ongeschonden blijve; want het
zou schande zijn, indien hij zich verschool. Daarom verdiept zich SAPWANI
in vurige beden voor 't behoud van zijn' zoon: aan dat doel wijdt hij zijne
8. dringende smeekingen, * dat zijn zoon den dood ontga in den Bråtå-joedå-strijd;
dat, zoo hij valt, zijne gedaante zich verhonderdvoudige; dat, wanneer hij
wordt nedergehouwen, het slechts zijn tooverbeeld zijn moge; dat het ééne
hoofd, zich honderdvoud vertoonende, zelf niet worde getroffen, en SINDOE-
9. PATI behouden blijve. — * Zoo bad de Bagawan SAPWANI, wenschende hon-
derd schijngestalten voort te brengen, aan Arjå SINDOERDJÅ gelijk, opdat
zijn zoon zelf niet mogt getroffen worden, maar alleen zijne tooverbeelden. Hij
10. vergat, de Bagawan SAPWANI, * dat de beschermer der Pandåwå's, Ko-
ning KRĚSNÅ, door geene tooverij te misleiden was; dat, al schiep men hon-
derd schijngestalten, hij gewis zonder falen den waren SINDOE-RÅDJÅ van de
tooverbeelden onderkennen zou; dat KRĚSNÅ van goddelijke natuur was, en
door geen bedrog te verrassen.
11. * Intusschen is DANANDJÅJÅ afgemat van 't verslaan der legerhoofden en van
zijn' heftigen aanval. Een veld vol vijanden is verdelgd, maar niettemin
stroomen de Koråwå's van achter zonder ophouden toe, en 't verlies van
12. honderdduizenden strijders is niet te bespeuren. * Naréndrå KRĚSNÅ wordt
verontrust, dewijl de zon ten ondergang neigt, en SINDOE-RÅDJÅ, door gewa-

pende benden beschut, nog niet gevonden is. Daarom bedekt hij de zon met zijn' tjåkrå. Hij houdt dien een' tijd lang los er voor, en de zon schiet
13. bleeke stralen uit. * Vervolgens bevestigt hij 't rad in zijn' stand, zoodat het schijnt, of de zon waarlijk is ondergegaan. Tevens doet hij hout bijeen brengen. Weldra is 't vuur ontstoken, de strijd wordt gestaakt, en de Pandåwå's verzamelen zich, als om werkelijk getuigen te zijn van ARDJOENÅ's
14. vuurdood. * Door den ondergang der zon overvallen, alvorens SINDOE-RÅDJÅ te hebben omgebragt, moest hij den brandstapel bestijgen.

Het wordt ruchtbaar, dat ARDJOENÅ zich gereed maakt, om in 't vuur te gaan. De Koråwå's aanschouwen het met blijdschap, niet wetende, dat
15. het eene list is van den Vorst van Dwåråwati, * die de zon met zijn rad bedekt houdt. Zij dansen in onbepaalde vreugd, en doen de lucht van hun gejuich weêrgalmen.

Jubelend roepen zij: „Zie zoo, nu sterft gij, DANANDJÅJÅ! De Pandå„wå's zijn hun' voorvechter kwijt; wat er overblijft, is zoo goed als jonge
16. „muizen, * die wij nog maar met geschreeuw hebben te verjagen. WRĚKO„DÅRÅ vecht met woestheid, maar hij is zoo behendig niet als die verwenschte (1) „DANANDJÅJÅ!"

Inmiddels komt DJÅJÅDÅRÅTÅ deel nemen aan 't schouwspel. Hij begeeft
17. zich buiten de borstwering van de troepen, die hem omringen, * op de wijze van een' éndrå-djålå. — Éndrå-djålå heeft twee beteekenissen. De eerste is *dief, iemand, die heimelijk* (*) *een' vorst om 't leven brengt;* ten tweede
18. beteekent het *een pijl, die uit den hemel komt.* Zoo overwege men dus, * of de handelwijze van Arjå SINDOE-RÅDJÅ het gevoegelijkst kan vergeleken worden met die van een' pijl, of beter met die van een' dief. De dichter laat het over aan de keus van alle grooten. Het laat zich niet met zekerheid be-
19. palen: éndrå-djålå is maar één naam (voor twee zaken). * Evenzoo is het

---

(1) Jav. djidĕng, eig. *sterven, gestorven, dood*, maar gewoonlijk van dieren gezegd. Op menschen toegepast, is 't een scheldwoord, waarmede men iemand ter dood wenscht; maar hier schijnt het tevens een toespeling te bevatten op de omstandigheid, dat ARDJOENÅ werkelijk op het punt staat van te sterven, en dus tegelijk te beteekenen: die nu sterven gaat; en: dien wij ter dood wenschen. Vgl. D, E in *Kr. aant.*

(*) Het begrip van *heimelijk* is opgesloten in 't Jav. , hetwelk door 't voorafgaande *dief* slechts onvolkomen vertaald is; want het beteekent meer algemeen iemand, die 's nachts heimelijk in eene woning binnendringt, om diefstal, vrouweroof, moord of ander kwaad te plegen.

b.v. met de namen van *moed*, van *zon* en *maan*, *wind*, *water*, *koning*, *wolk*, waarvoor een overvloed van namen bestaat (1). Ten aanzien van éndrå-djålå nemen wij als 't verkieslijkste, dat SINDOE-PATI met groote snelheid
20. en bedektelijk daarheen ging, * om ARDJOENÅ te aanschouwen.— Hij was niet duidelijk zigtbaar, maar KRĔSNÅ bemerkte zijne beweging, en sprak tot DANANDJÅJÅ, met den vinger naar hem wijzend: „Zie, daar komt DJÅJÂDRÅTÅ aan!
21. „schiet hem met den Pasoepati, schielijk, eer hij het zie!" — * DANANDJÅJÅ gluurt in 't rond, met uitgestrekten hals. — „Aan welken kant, geëerbiedigd „Vorst?" — KRĔSNÅ trekt zijn' boog (in de rigting van het doel), en zegt: „Schie-„lijk, dáár!" — DANANDJÅJÅ verheft zich op de toonen, en heeft hem reeds in
22. 't oog. Welberaden lost hij fluks den pijl Pasoepati. * Het wapen treft en doorgrieft hem den hals, en Arjå SINDOE-RÅDJÅ geeft den geest. Naréndrå KRĔSNÅ roept met drift: „Schiet het (hoofd) met den Sarotåmå omhoog, en „werp het naar de plaats van zijn' vader!" — Terstond legt ARDOJENÅ den Sarotåmå aan, en de pijl vliegt heen, om niet *terug te keeren*.

VIJF-EN-TWINTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Het hoofd van SINDOE-RÅDJÅ, omhoog gevoerd en voortgeslingerd door den Sarotåmå, bereikt de plaats van zijn' vader, terwijl hij nog in aanhoudende gebeden verdiept is. Het doel zijner smeekingen was, dat zijn zoon
2. SINDOE-RÅDJÅ mogt zegevieren in den strijd; * dat, zoo hij door den vijand gedood werd, niet zijn ware ligchaam mogt getroffen worden, maar slechts het tooverbeeld den slag des vijands ontvangen mogt; dat, wanneer hij op zijne beurt aanviel, de uitwerking vreeselijk zijn mogt, en tien, ja honderd vijanden
3. tegelijk doen sneven. * Zoo bad hij, met de armen over de borst gekruist, en

---

(1) Men zal opmerken, dat deze voorbeelden ten onregte met éndrå-djålå worden gelijkgesteld, waar zij veeleer lijnregt tegen overstaan, als synoniemen tegen homoniemen. Zie verder over deze plaats *Kr. aant.* bij 16, 5—20, 1.

op één been staande (1), en trachtte zijne zinnen te verhelderen, toen met een' doffen slag (2) vóór hem nederviel..... het hoofd van zijn' zoon Djåjå-dråtå, die gesneuveld was. Met schrik vat hij het op (en roept): „Helaas,
4. „mijn zoon is gesneuveld! * Ach, hoe zijt ge dus magteloos (3) gevallen? „zie, hoe ik juist in gebeden verdiept was, om de zege voor u af te smeeken!"

Terwijl Sapwani zijn' zoon beweent, neemt Koning Krěsnå zijn' tjåkrå
5. terug, * en terstond komt de zon met nieuwen glans te voorschijn. De Pandåwå's juichen, en vervolgen den vijand met vernielend geweld. Verwarring maakt zich van de gelederen der Koråwå's meester. — Intusschen is de zon met verbleekte stralen tot op het gebergte gedaald. De strijders kee-
6. ren * naar hunne kwartieren terug, en de honderd Koråwå's verzamelen zich.

Doerjodånå sprak weenend tot Danjang Dronå: „Geëerbiedigd Priester,
7. „hoedanig is thans uw voornemen? Boeri-sråwå en Sindoe-pati, * die beide „satriå's, hebben door hun' dood ons van den regter- en linkerarm beroofd. „Waarmede zullen wij den strijd hervatten?" Zoo sprak hij smeekend, ten
8. aanhooren van Sakoeni, Saljå, Karnå en Krěpå. * Met eene snikkende stem voer Praboe Doerjodånå voort: „Wat thans aan te vangen? wat is uw „voornemen, oom, uitstekend Priester? Van mijne broeders zijn velen gesneu-
9. „veld, Tjitrå-darmå en Tjitrå-joedå zijn dood, * Oepåtjitrå en Tjaroe-tjitrå „zijn gevallen, Djåjå-soesénå is omgekomen, Rékå-doerdjåjå, de dappere „Doermå-djati, Doermå-sahåså en Tjitrakså hebben den dood gevonden in
10. „den jongsten strijd, * door Wrěkodårå en Danandjåjå. Mijne smart is on- „beschrijfelijk. Wat wilt gij aanwenden, oom, om ons wraak te verschaf- „fen?" — Dronå antwoordt op bitsen toon: „Ja, wie zal tegen Danandjåjå ten
11. „strijde trekken, * die zoo zeer in de gunst staat bij den God Djagad- „nåtå? Wie is in staat, Bimå's dollen aanval het hoofd te bieden? En wie „is opgewassen tegen de kracht van Wiråtå's Koning? Wie ook vermag
12. „* den Vorst van Tjampålå te wederstaan? Maar och, helaas, daar is er „nog een! Wie kan het beleid van Koning Krěsnå te keer gaan? Waar-

---

(1) Die vermoeijende houding behoort tot de kwellingen, waaraan de Indische boetelingen hun ligchaam plegen te onderwerpen, en wordt soms dagen lang volgehouden, terwijl zij alleen des nachts zich veroorloven, over eene gespannen koord te leunen. Zie v. Bohlen, I, 280 (noot), en 284.

(2) Of juister: „en plof! daar viel..... enz."

(3) D. i. zonder dat mijne gebeden u hebben vermogen te redden?

„mede zullen wij die vijf uitstekende mannen in den strijd wederstaan?" (1)
13. *Daarop sprak DOERJODÅNÅ tot KARNÅ: „Welnu, trek gij op morgen ten
„oorlog tegen die beiden, ARDJOENÅ en WRĚKODÅRÅ, en vraag de bevelen van
14. „den heilige (2)!" *De Vorst van Awånggå verklaart zich aanstonds bereid, om den strijd tegen PARTÅ en WRĚKODÅRÅ te aanvaarden, tot vreugde van DOERJODÅNÅ.

Des morgens verheft zich de krijgsmuzijk, en het heir der Koråwå's
15. stroomt in eindelooze menigte *uit de kwartieren naar buiten, door de poort der opgeworpene legerschans, aan den vloed des oceaans gelijk. Ook de Pandåwå-vorsten hebben reeds hunne troepen in 't veld gebragt. De slagorden zijn dezelfde als gister. Gelijktijdig rukken zij voorwaarts, als de opzettende
16. vloed der zee. *Met gelijktijdigen aandrang storten zij zich op elkander in ontelbare menigte. Beurtelings aanvallend, betwisten zij elkander het leven. Bij de worsteling der troepen wordt het gehoor verdoofd (*) door 't verward getier van den strijd. Zij vermengen zich, en woelen dooreen, en vervullen al
17. wemelend (de vlakte). *DANANDJÅJÅ en WRĚKODÅRÅ jagen (den vijand) met onstuimig geweld vóór zich heen, en schieten hunne pijlen af. In menigte vliegen de schichten dooreen, de Bargåwastrå, door WRĚKODÅRÅ gelost. JOE-
18. DISTIRÅ vervolgt (den vijand) met zijne gelederen, *steeds verder voortgesleept door de hevigheid van den strijd.

De zon gaat onder, maar nog wijkt niemand van 't slagveld. De strijd wordt hoe langer zoo heftiger. 't Is als een zwaar onweêr, dat in 't gebergte opkomt. In de hette van 't gevecht vermengt men zich, en loopt ginds en
19. herwaarts. *Verward en verbijsterd, loopt men als dronken dooreen, en waarschuwt elkander: (§) „Ik ben uw eigen strijdmakker: val mij niet aan!" Sommigen noemen hunne namen: „Ik ben van Tjampålå," — „van Wiråtå," —
20. „ik van Dwåråwati," — * „van Astinå!" Zoo vermengt men zich (†) in den aanval, en onderrigt zich over en weder: „Ik ben een overwalsche, die „voor Astinå strijd;" — „ik ben van Mandråkå," — „ik van Awånggå-

---

(1) DRONÅ schijnt in zijne eigenliefde als veldheer gekrenkt te zijn door SOEJODÅNÅ's klagt over den ondervonden' tegenspoed, waardoor de schoone beloften van den eerste (zie boven, XVIII, 13, vlgg.) zoo deerlijk werden gelogenstraft. Vgl. evenwel *Kr. aant.* bij 6,2—10,1.

(2) D. i. DRONÅ, die blijkens het vervolg het opperbevel behouden blijft.

(*) De beteekenis van 't woord ꦩꦤ꧀ꦢꦸꦫ is mij hier niet duidelijk.

(§) In de Jav. woorden van vs. 1 heerscht eene alliteratie (poerwå-kanti), die wel opzettelijk zijn zal.

(†) O vertaalt: „de Ngastiners raken insgelijks door elkander vermengd."

„pati!" — Velen roepen de namen van hun eigen rijksgebied uit.

21. *Nu doen al de dappere mantri's en satriå's, de boepati's en vorsten, die op wagens en olifanten (gezeten) zijn, spoedig hunne fakkels aanbrengen. De toortsen schitteren overal in 't rond als een regen van vuur,

22. *en verhoogen den rooden gloed van 't slagveld. Paarden en olifanten en wagenrijders wemelen dooreen, en loopen verkeerd, en naar hunne standplaats terug. Het volk wordt als in eene zeef over en weêr gestort, en keert gezamenlijk terug (1), met *smart en rouw* in 't harte.

ZES-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ASMÅRÅ-DÅNÅ.

1. Met nieuwe levendigheid wordt de strijd hervat. De vorsten staan pal; de verbondene koningen wemelen dooreen (2), ieder op zijn' post, bereid om den aanval af te wachten. De lucht weêrgalmt van 't krijgsgeschrei. Wrĕ-

2. kodårå dringt met dolle woede naar 't midden. *Hij kiest de dipati's uit, die op olifanten en wagens (gezeten) zijn, en sluit hun den weg af. Bij menigte door de knods getroffen, bedekken zij den grond met hunne lijken. Ook Arjå Danandjåjå lost zijne goddelijke pijlen.

3. *Een vermogend onderbevelhebber van Karnå rukt aan, op een' wagen rijdend. Droewådjåjå is zijn naam, vol kracht en heldhaftig zijn strijd. Spelend werpt hij de knods omhoog. Vele dapperen worden weggerukt en

4. ontvangen den dood van Droewådjåjå. *Maar weldra treedt hem Wrĕkodårå verdelgend tegen, en Droewådjåjå is geveld. — Satyaki volgt, en dringt met geweld naar 't midden. Hij vecht met onstuimige woede. Vele hoofden

5. sneven *door de hand van den heldhaftigen Satyaki. Op vele plaatsen wijken de vorsten voor den aanval van Radèn Rotå Wrĕsni-wirå (3). Onder luid rumoer wordt de grond met lijken bedekt; in verwarring loopt alles dooreen, door 't hevig woeden van Satyaki.

---

(1) Namelijk, ieder naar zijne standplaats op het slagveld, even als in den voorgaanden zin?

(2) Dat *dooreenwemelen* past slecht bij het *pal staan* en het *op zijn' post blijven*, tenzij men het een en 't ander in wat ruimen zin neme, zoo als de tekst ook wel toelaat. Het eerste ziet waarschijnlijk op de algemeene beweging van eene groote menigte menschen: het laatste zal beteekenen, dat de schok van den aanval zonder wijken werd doorgestaan.

(3) Een bijnaam van Satyaki.

6. * Schielijk trekt PRATIPÉJÅ, met gespannen boog, den razenden SATYAKI tegen.
De pijl vliegt heen, en treft SINI-SOETÅ (1) in de borst. Hij wordt niet
gekwetst, maar omhoog gevoerd en weggeslingerd. Door den pijl voortgedre-
7. ven, * blijft hij, vallende, op een' afstand liggen. — Terstond spoedt Radèn
SÅNGÅ-SÅNGÅ, SATYAKI's zoon, ten strijde, PRATIPÉJÅ te gemoet. Lustig rep-
pen zij pijl en boog, schieten beurtelings hunne pijlen stomp, en bestormen
8. elkaâr met ingespannen krachten. * SÅNGÅ-SÅNGÅ, moedig en met groote ver-
mogens begaafd, PRATIPÉJÅ de krijgsheld, vieren den teugel aan hunne strijd-
zucht. Een' geruimen tijd gaan zij voort met elkaâr te beschieten, met gelijken
moed bezield. Van weêrskanten verheft zich een daverend gejuich (2). 't Is
9. een vermaak voor allen, die 't aanschouwen. * Gelijk is de moed van SÅNGÅ-
SÅNGÅ en PRATIPÉJÅ, gelijk hunne onkwetsbaarheid. Ten laatste komt WRĚ-
KODÅRÅ ter hulp van SÅNGÅ-SÅNGÅ, en schiet een' pijl op PRATIPÉJÅ. Hij staat
10. stil, in de borst getroffen, * en kermend van pijn. Ziende, dat het WRĚKODÅRÅ
is, lost hij schielijk een' pijl op hem, en treft hem boven in den linkerarm. Ver-
schrikt legt WRĚKODÅRÅ den Bargåwastrå neder, en nadert met de knods
11. in de hand. * Zonder dralen geeft hij een' slag met de knods, en de groote
Vorst PRATIPÉJÅ ligt in gruis met zijn' wagen vermengd. Zoo sneefde PRA-
TIPÉJÅ door een' slag van WRĚKODÅRÅ's knods.— Maar onverhoeds komen zijne
12. zonen ter wraak over huns vaders dood, * en werpen zich gezamenlijk op
WRĚKODÅRÅ. Hevig is de woede van PRATIPÉJÅ's zonen; lang duurt de strijd
met onverflaauwde drift, maar beide zonen vallen onder de slagen der knods.

Een onderbevelhebber van KARNÅ komt te hulp, de dappere DRĚTÅ-RÅTÅ;
13. * maar hij sterft door de slagen van WRĚKODÅRÅ, verbrijzeld met zijn voertuig.

Vol drift en in dreigende houding staat WRĚKODÅRÅ gereed, en beukt met
de knods op al, wie hem nadert. Een aantal helden sneven door de woede
14. van WRĚKODÅRÅ.— * Nu treden SAKOENI's jongere broeders voorwaarts, GA-
DJAKSÅ en SARÅBÅ-SÅTÅ, beiden even heldhaftig. Met tienduizend strijders stor-
15. men zij gezamenlijk op WRĚKODÅRÅ aan. * Hij, niet beangstigd door hun'
aanval en hunne schoten, spant schielijk zijn' boog. De Bargåwastrå
vliegt heen, en brengt den dood aan tallooze krijgsknechten. Wankelend en
van de plaats gedrongen, moet alles voor zijn' aanval *wijken*.

---

(1) Den zoon van SINI, d. i. SATYAKI.

(2) Van de toeschouwers? of strijdkreten van de kampvechters? Zie *Kr aant* bij vs. 6.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Steeds feller woedt WRĚKODÅRÅ, als dronken van strijdlust, en alles stort neder, waar hij zijne wapens op rigt. Tegelijk snellen GADJAKSÅ en SARÅBÅ-
2 SÅTÅ tot tegenweer aan, en lossen hunne pijlen, en vallen gezamenlijk * WRĚKODÅRÅ op het lijf. Hij schiet terug, en GADJAKSÅ sneuvelt. Zijn oudere broeder SARÄBÅ-SÅTÅ wil hem wreken, maar wordt (op zijne beurt) getroffen, en sterft gezamenlijk met zijn' broeder.
3. * De val van SAKOENI's jongere broeders vervult de Koråwå's met schrik en verslagenheid. Koning DOERJODÅNÅ smeekt KARNÅ vleijend, om WRĚKO-
DÅRÅ tegen te trekken, en een einde te maken aan zijn' verwoeden aanval met
4. PARTÅ en SATYAKI. * KARNÅ rijst op in zijne volle kracht, en roept op trotschen toon: „Wees niet bezorgd, o Vorst, omtrent den dood van dien SÉNÅ (1)
„en DANANDJÅJÅ! Gewis zullen zij sterven. Wacht maar: ik heb niemands
5. „bijstand noodig!" — * Nadat de Vorst van Awånggå de overmoedige belofte geuit heeft, om BIMÅ en PARTÅ te verslaan, voert KRĚPÅ hem ten antwoord te gemoet: „O SOERJÅ's zoon, wanneer gij spreekt, zou men meenen, geen' regtschapen(2)
6. „man te hooren; * uwe taal verdient niet, door de helden te worden aangehoord. „Ik voor mij wenschte 't wel te zien (wat gij belooft). Die WRĚKODÅRÅ en DANAN-
„DJÅJÅ zijn toch de regten niet, om voor iemand, als gij zijt, onder te doen.
7. „Zoodra eene vloo * horens draagt, zal uwe verklaring verwezenlijkt worden (3); „of ook, wanneer eene slak zal kunnen spreken, welligt zal dan uwe grootspraak „uitvoering erlangen. Het is geen waar satriå, die zoo schaamteloos durft
8. „liegen." — * Als Vorst KARNÅ dat hoorde, ontstak hij in toorn, en hief haastig den tjandråså op, om dien op KRĚPÅ af te schieten. Maar Aswå-

---

(1) Een bijnaam van WRĚKODÅRÅ.

(2) Jav. bĕtjik, eig. *goed*, maar in de heldentaal gebezigd ongeveer in de beteekenis, die ook wel aan ons *vroom* gehecht wordt, namelijk *dapper*, *edel*, *fatsoenlijk*, het tegendeel van *gemeen*, *laag*, (Jav. ålå, eig *slecht*), hetzij van geboorte, van rang of van gedrag. Vgl. XXXIX, 1—2, en de noot ald.

(3) Of, zoo als wij zouden zeggen: „eer draagt eene vloo horens, eer...: enz." Vgl. *Kr. aant.*

TÅMÅ, ziende zijn' oom KRĔPÅ op het punt, om door den tjandråså te worden
9. getroffen, spant driftig zijn' boog (en roept): * »Heidaar, SOERJÅ-POETRÅ, met »mij hebt ge te doen!" Haastig komt KOEROE-PATI tusschen beiden. Hij houdt AswåtåmÅ terug, en (*) roept smeekend: »Niet aldus!" — Tevens spoort hij KARNÅ aan, om terstond ten strijde te trekken.
10. * Ratelend rigt zich KARNÅ's wagen naar 't midden. Hij lost zijne pijlen in onnoemelijk aantal, en de Pandåwå's vlieden in verwarring voor zijn geschut uiteen. KARNÅ spreidt al zijne krachten ten toon. Schrik bevangt den vijand, die in menigte getroffen wordt.
11. * Praboe JOEDISTIRÅ wordt beangstigd, en spreekt met aandrang: »Hoe nu, »DANANDJÅJÅ, zoudt gij den aanval van den Zonnezoon niet te keer gaan? Zie,
12. »uw volk begeeft u; velen worden door SOERÅ-POETRÅ getroffen. * Zonder »omzien vlieden de dappersten, vervaard en ontsteld door zijn' aanblik. Zon»der dralen dus den strijd aanvaard, en hem ter neder geschoten! Of zou het »thans niet strooken met het verlangen van onzen ouderen broeder den
13. »Koning?"—* Schielijk wendt ARDJOENÅ zich tot Koning KRĔSNÅ, zeggende, »Geëerbiedigd Vorst, hoedanig is uw verlangen? wie wordt door u aangewe»zen, om den aanval van den Zonnezoon te keer te gaan?" — Op zachten
14. toon antwoordt Dwåråwati's Vorst: * »Voor u is het thans de tijd niet, »om SOERJÅ-POETRÅ het hoofd te bieden. GATOTKÅTJÅ is het best berekend, »om hem tegen te gaan: ook in het duister weet hij te strijden (1)."
15. Onverwijld wordt BIMÅ's zoon door ARDJOENÅ ontboden. — * »Jongeling," zegt hij, »gij zijt geroepen, om den zoon van SOERJÅ in den strijd te keer te »gaan!" — Terstond volgt GATOTKÅTJÅ zijn' oom; en vóór KRĔSNÅ genaderd,
16. spreekt hij na eerbiedige groete: * »O Heer, die door velen wordt aangebeden, »wel gezegend is het lot van den uitverkoren' dienaar, die door u, den God»delijke, geroepen wordt (tot volvoering van uw' wil)!" — ARDJOENÅ vat het woord op, en spreekt op zachten toon: »Het is aan u, de gevaren te ken-
17. »nen (2), in vermogens (met uw' vijand) te wedijveren, * al zijne pogingen »door beleid te verijdelen, strevende naar (den naam van) een' uitstekend

---

(*) Het woord ꦄꦤꦶꦁꦒꦪ versta ik hier niet.

(1) Eene der wondergaven, die aan GATOTKÅTJÅ worden toegeschreven: zie *Gesch. d. PP.* § 24, noot.

(2) Beter, volgens den grondtekst: »gij zijt bekend met de gevaren; gij weet daarin te handelen; »zij zijn u niet vreemd." Zie *Kr. aant.* bij 16, 6.

»krijgsman, beiden in het duister en in 't licht. Vier vrijen teugel aan de
»listen van den Zonnezoon (1), aan de inspanning zijner wondermagt!" —
18. Koning Krĕsnå voegt op minzamen toon er bij: * »Ja, jongman, bied gij uw'
»oom het hoofd: ik draag het u op." — Gatotkåtjå bewijst hem hulde, en
antwoordt: »Heer, het zal geschieden, zoo als gij beveelt. Met uw' vorstelij-
»ken zegen is uw dienaar bereid in den dood te gaan, zonder een ooglid te
19. »verroeren. * Niet alleen, om tegen dezen te worden afgezonden, maar al
»ware 't een magtiger dan Vorst Karnå, mijne eerbiedige onderwerping is u
»verzekerd. Uwe goedkeuring zij mij een behoedmiddel tegen den dood (*),
20. »* en verleene mij bijstand tot verdelging van den vijand. En mogt ik in
»den strijd bezwijken, schenk mij dan, o Heer, eene plaats in de zalige ver-
»blijven van Éndrå's hemel! Ik stel mij niet voor, het leven te behouden;
»want groot is de wondermagt van mijn' oom van Awånggå!"

21. *Eene huivering beving het gemoed van Sri Boepati Krĕsnå. In den grond van zijn hart berouwde hem het onberaden bevel, en hij werd door innerlijke ontferming bewogen. Als Arjå Palgoenå ontwaarde, hoe Sri Krĕsnå door be-
22. rouw en droefheid was aangedaan, * voelde hij mede zijn hart verpletterd, bij de gedachte, dat zijn zoon (2) nog maar een knaap was. Beide Krĕsnå en Danandjåjå waren heimelijk bezorgd.

Haastig neemt Gatotkåtjå met eene eerbiedige buiging afscheid, en spoedt
23. naar buiten, naar 't strijdveld, om den aanval te keer te gaan. * Het volk van Awånggå's Vorst houdt stand, ziende dat het Bimå's zoon is, die hun tegentrekt. Hij stelt zich met de zijnen strijdvaardig onder een ijzingwekkend geschreeuw als van brullende leeuwen; de kreten worden gevolgd door de weg-
24. vliegende pijlen (3), * terwijl ook uit zijne handen een onafgebroken stroom

---

(1) D. i. »laat hem vrij al zijne listen uitputten, geef hem volkomene satisfactie!" Vgl. de noot bij XIX, 3.

(*) ꦩꦔꦏꦺꦴ is hier, even als in O, opgevat als 't subject van ꦩꦔꦲꦩꦥꦺꦏꦁꦲꦶꦤꦶ ꦩꦶ» Misschien kan men ook een ander subject, b. v. *uw bevel*, onderverstaan, en aldus vertalen: »dat (bevel) zij mij een »behoedmiddel (ꦥꦺꦏꦁꦲꦶꦤꦶ) en zegen (ꦩꦔꦏꦺꦴ) tot ontkoming aan den dood!" — Vgl. evenwel 18, 5, waar ꦩꦔꦏꦺꦴ juist zoo voorkomt als 't in onze vertaling is opgevat.

(2) Eig. broederszoon, neef.

(3) Nam. uit zijn' mond? zoo is 't althans in den grondtekst bedoeld: zie *Kr. aa nt.* — Men houde bij de beschrijving van dit gevecht in 't oog, dat Gatotkåtjå, door zijne moeder Arimbi, een boetå (reus) is, met allerlei fabelachtige vermogens begaafd, en door een heir van reuzen vergezeld.

van schichten te voorschijn komt, en den vijand overstelpt. Een aantal Koråwå's worden getroffen. KARNÅ blijft staan, ziende velen der zijnen geveld
25. door den zoon van BIMÅ. * De telg der Zon ziet zich belemmerd in zijne woede, en verlaten door zijne vervaarde benden.

De zoon van DJÅTÅSOERÅ, de Dityå LĔMBOESÅNÅ, voormaals (1) hierheen
26. getogen met zijne horden van moedige en vermogende reuzen, * mengt zich in den strijd, en rukt aan met zijn volk. Vervaarlijk is de aanblik van LĔMBOESÅNÅ. Zijne slagtanden bliksemen, zijne driedubbel gepunte speer schijnt weêrlicht af te schieten. Hij valt aan, en biedt het hoofd aan den zoon van SÉNÅ.
27. Er ontstaat een hevige kampstrijd. * Een' tijd lang vechten zij met de knods, maar ten laatste breken de knodsen. Nu werpen zij zich worstelend op elkaâr, met gelijke dapperheid, en slaan elkander onverschrokken met de hielen, en vieren hunne strijdzucht bot. LĔMBOESÅNÅ delft het onderspit:
28. zijn hoofd wordt omgedraaid, * afgerukt en weggeworpen naar den vijand. — De reus LĔMBÅNÅ nadert ten strijde met zijne benden. Onversaagd worden
29. zij afgewacht, en van weêrskanten wordt de strijd door reuzen gevoerd. * Alles dreunt, alsof de bergen daverend instortten, terwijl regenvlagen, stormwinden en donderslagen dooreendruischen (2). Het gansche strijdveld weêrgalmt van 't gebrul der dityå's en raksåsåå's. GATOTKÅTJÅ wordt driftig: eens-
30. klaps grijpt hij * LĔMBÅNÅ, draait hem den hals af, en werpt (het hoofd) op een' afstand. — Nu naderen gezamenlijk de reuzen KALÅNÅSOERÅ en KÅLÅ SRĔNGGI, hoog en breed van gestalte, vervaarlijk en schoon. Vol drift vallen
31. zij aan, om te strijden op leven en dood. * Door twee tegelijk overvallen, verliest BIMÅ's zoon zijne bedaardheid niet. Hij grijpt KÅLÅ SRĔNGGI, en verworgt hem. — De Pandåwå's juichen; prachtig schitteren in 't rond hunne
32. fakkels; bij de Koråwå's zijn alle toortsen uitgedoofd (3). * Ook KALÅNÅSOERÅ wordt aangegrepen, en zijn hals met een' forschen ruk afgedraaid. Een aantal reuzen van LĔMBOESÅNÅ's troepen vinden den dood.

De Koråwå's werden ontmoedigd en door vrees bevangen bij den dood

---

(1) Dit *voormaals* klinkt hier wat vreemd. Misschien behoort het eigenlijk bij DJÅTÅSOERÅ, die voorheen door BIMÅ gedood was; maar dan is het in den tekst geheel verkeerd geplaatst.— Vgl. *Gesch. d. PP.* § 46.

(2) Of dit laatste geacht moet worden werkelijk te geschieden, of wel tot de vergelijking te behooren, is in den tekst even dubbelzinnig als in de vertaling.

(3) Over deze misplaatste woorden zie *Kr. aant.*

33. der vier moedige reuzen, * met al hun volk tot den laatste toe door GATOTKÅTJÅ verslagen. — Maar schielijk nadert de Vorst van Awånggå, aanstormend met zijne troepen, en dringt moedig op den vijand in, om hem ten onder te brengen. De wagen van den Zonnezoon ratelt *achteraan.*

ACHT-EN-TWINTGISTE ZANG.

PANKOER.

1. De aanval van SOERJÅ-POETRÅ wordt afgewacht door BIMÅ's zoon, die, op zijn' grooten en hechten wagen (staande), met zijn heir onwrikbaar stand houdt. De benden van KARNÅ, de Koråwå's worden gestuit in hun' strijd door den
2. verwoeden weêrstand der Pandåwå's. * Stormend nadert DANANDJÅJÅ ter hulpe, en schiet zijne pijlen, die met geraas in digte zwermen nederstorten. Ratelend als donderslagen ontsnappen zij met luid gekletter den trillenden
3. boog (1), en hoopen zich bij duizenden en honderdduizenden op. * Daverend stort alles in, en stuift met luid gedruisch uiteen (2). De Pandåwå's zetten den vijand na, en overstelpen hem met wederkeerige woede, en verspreiden angst en verwarring onder de benden der Koråwå's.

Vertoornd nadert KARNÅ, en spant zijn' boog. Op GATOTKÅTJÅ is zijn
4. schot gerigt. Wagen en voerman beiden worden getroffen. * Met verbittering en gramschap ziet GATOTKÅTJÅ, hoe 't schot van den Zonnezoon zijn' wagen verbrijzeld en in splinters over de aarde gestrooid heeft. Zonder dra-
5. len stijgt hij omhoog, en betreedt het luchtruim. Vreeselijk buldert * de uitdagende stem van BIMÅ's zoon als een donder uit de ijdele wolken. Eensklaps daalt een nevel, vergezeld van bliksemstralen, die slingerend neêrschieten uit het luchtruim. Hevig woedt het onweêr, bliksem en weêrlicht flikkeren dooreen. De dreigende taal schijnt (de lucht) te verscheuren.

---

(1) De Jav. tekst heeft hier een aantal woorden, die verschillende soorten van geluid uitdrukken, en die ik niet een voor een naauwkeurig in de vertaling weet over te brengen. Over het woord ꦥꦸꦤꦶꦁꦲꦶꦁ zie achter, in de woordenlijst.

(2) Deze woorden, die eigenlijk op een' instortenden berg of iets dergelijks toepasselijk zijn, schijnen hier bij vergelijking op den verslagen' vijand betrekking te hebben.

6. * Met wrevel in 't hart staat Vorst KARNå verlegen en ontmoedigd, daar hij zijn' vijand niet zien kan. In 't blinde schiet hij zijne pijlen. Ten uiterste gejaagd en onrustig, doet hij zijne schichten in 't rond als voetangels neder-
7. vallen, (schiet) regts en links, naar beneden en naar omhoog, * houdt ze onder de oksels geklemd, den een' met de veder naar voren, den ander naar achter. Verbijsterd staat hij in 't rond te staren, en wendt het hoofd vol angst naar alle zijden heen.

GATOTKÅTJå roept hem uitdagend toe, met eene stem als 't gebulder des
8. donders, om op zijne hoede te zijn in den strijd. * Woest en overmoedig luidt zijne taal. 't Is of aarde en hemel zullen instorten. Door de drie werelden dringt zij al donderend heen, en vervult het gansche luchtruim, en gonst in de ooren met verdoovend geraas. 't Is als de stem van Batårå
9. KåLå, wanneer hij in toorn het aardrijk verslinden wil, * terwijl hij zich uitbreidt in bovennatuurlijke gestalte.

SOERJå-POETRå roept hem toe: »Kom, laat ons op den grond vechten, dat »wij elkander kunnen zien!" Tevens spant hij den boog, en allerlei werp-
10. tuigen stijgen bij zwermen ten hemel, maar zij vermogen niets. * Snorrend streven zij omhoog, maar niet één treft het doel. Bij rijen en lagen opeenvolgend, komen zij van alle kanten in menigte opzetten (1), maar zonder vrucht. De Bramastrå wordt afgeschoten, en verheft zich ten hemel, zoo-
11. dat de omtrek als door fakkels wordt verlicht. * Tot viermaal toe spant hij (2) zijne wondermagt in. Awånggå's Vorst lost pijl op pijl, maar van al de afgeschotene wapenen dringt niet één (in 's vijands ligchaam) door.

GATOTKÅTJå, door drift vervoerd, strijkt in dreigende houding neder, om
12. zijn' tegenpartijder het hoofd af te houwen. * Met verlegenheid ziet de Vorst van Awånggå, dat al zijne pijlen op zijn. Beangstigd en gejaagd grijpt hij schielijk zijn' kåntå. Hij legt aan, fel vlammend vliegt de kåntå heen,
13. dringt in de borst van GATOTKÅTJå, * en doorboort hem geheel. Hij ontstelt, de edele GATOTKÅTJå, maar voelt geene vrees voor den naderenden dood; slechts wenscht hij in den dood zijn' vijand meê te slepen. Hij tracht zich op den wagen van den Zonnezoon te storten; maar deze is op zijne hoede,
14. en springt ijlings uit den wagen neder. GATOTKÅTJå valt * op KARNå's wa-

---

(1) Of, volgens O: »stapelen zich (nedervallend) op den grond"?

(2) Wie? dit is in onzen tekst niet duidelijk. In de andere omwerking is het KARNå, in den grondtekst GATOTKÅTJå: zie *Kr. aant.*

gen neêr, dien hij verplettert en vermorselt, stervend tegelijk met den voerman. In stof vliegt de wagen uiteen.

Op het zien van GATOTKÅTJÅ's val verheffen de Koråwå's een daverend gejuich. — Na den dood van BIMÅ's zoon *trekt* Vorst KARNÅ *zich terug* (1).

NEGEN-EN-TWINTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Roerloos en zwijgend staan al de helden der Pandåwå's, ziende dat GATOTKÅTJÅ gesneuveld is, de borst door KARNÅ's kåntå doorboord. Een ieder zucht en weent, maar weldra maakt men zich ten strijde op, bereid om mede te sterven.
2. * Koning JOEDISTIRÅ kermt en zucht, als ware hem door een' pijl het hart uitgerukt, en uit het ligchaam gevallen. Het was nu gebleken, hoe wel hij
3. (GATOTKÅTJÅ) in staat was zijn' oom bescherming te verleenen. * Terstond heeft de gemoedsstemming van den wijsgeer Vorst JOEDISTIRÅ begeven. Haastig bestijgt hij zijn' wagen, als zou hij op één' dag al de Koråwå's door vuur verteren.
4. DANANDJÅJÅ blaakt van toorn, * en legt den Pasoepati aan, om mede te sterven (2). Maar schielijk houdt Koning KRĔSNÅ hem tegen, zeggende op zachten toon: »Hoe vermeet gij u, zoo eigendunkelijk een wapen te gebrui-
5. »ken, waarvoor het thans de tijd niet is?" — * Zwijgend buigt zich de edele DANANDJÅJÅ, en verzoekt verlof, om spoedig ten strijde te trekken (3). De Pasoepati wordt zonder dralen (*) in de scheede gestoken, en met den

---

(1) De laatste woorden komen alleen in deze omwerking voor, en dienen blijkbaar slechts tot aankondiging van de volgende dichtmaat.

(2) Nam. om zich dood te vechten, of eenvoudig, om zijn leven in den strijd te wagen; want in zeer strengen zin zal het wel niet te verstaan zijn.

(3) Of: »verzoekt, dat men spoedig ten strijde trekke"? Vgl. *Kr. aant.*

(*) ꦄꦤꦸ is mij hier niet duidelijk: misschien z. v. a. ꦲꦤꦸꦤꦸ *terstond?* O vertaalt even als ik. De heer WINTER wil lezen: ꦲꦤꦸꦱꦸꦢꦶꦤꦤꦶꦭꦶꦁꦔꦠꦶꦤꦁ ꦔꦤꦤ꧀ꦢꦏꦸꦱꦸ enz.: »toen of nadat de »Pspt. in de scheede gestoken was, enz." wat mij al te gedrongen schijnt. Vgl. D, E, in *Kr. aant.*

Bramastrå gewapend (1), springt hij voorwaarts met de vaart des bliksems.

6. * Arjå Drĕstå-dyoemnå komt met zijne benden in groote menigte aanstormen. Als instortende berggevaarten (snellen) Tjampålå's helden met verward geraas (ten strijde).

Wrĕkodårå springt daarheen, als betrad hij den grond niet, op een' elle-
7. boogsafstand van de aarde verwijderd. * Al grommend, de tranen afwisschend, en met de armen in 't rond slaande, zwaait hij de knods om zich heen, als om honderdduizend bergen tot gruis te slaan. IJzingwekkend is zijne houding. De vijand wordt verdelgd.

8. Met vereenigde krachten rukken de bevelhebbers aan. * De Vorsten van Wiråtå en Tjampålå naderen stormend met hunne benden. De aarde schijnt te daveren onder den verwoeden aanval der Pandåwå's. Gelijk bergen, die tuimelend instorten, zoo werpt zich het Pandåwå-heir gezamenlijk op den
9. vijand. * Vele dappere Koråwå's worden verdelgd door Wrĕkodårå's toomelooze woede. Naar alle kanten stuiven de berijders van wagens en olifanten uiteen; de vermorselde olifanten liggen vermengd met de edelen en
10. vorsten. * De hette van den strijd voert aller moed ten top. Vol drift vieren zij hun' vermogens den teugel. De Pandåwå's schijnen in hunne verbittering de wereld te willen verdelgen, en aarde en hemel aan flarden te scheuren: zoodanig is het voorkomen van hen, die zich ten dood gewijd hebben!

11. * Drĕstå-kétoe, de Patih van Tjampålå, dringt naar 't midden met schrikwekkende woede, en brengt den dood aan vele krijgsknechten der Koråwå's. Joejoetsoeh komt zich bij de Pandåwå's voegen, en snelt aanstonds ten strijde (2).

12. * Schielijk geeft Danjang Dronå bevelen aan de hoofden, om de troepen

---

(1) Men zou hieruit kunnen afleiden, dat de Bramastrå een minder magtig wapen was dan de Pasoepati, wat evenwel met de gewone voorstelling en met het vervolg des verhaals strijdt. Vgl. XLIV, 16, waar Ardjoenå omgekeerd den Pasoepati bezigt, nadat hij, in XLIII, 19, vlgg., door de goden wegens 't gebruik van den Bramastrå bestraft en tot gewone wapenen verwezen is. Wat in de tegenwoordige plaats van beide wapenen voorkomt, is dan ook slechts een verzinsel der omwerkers. Zie *Kr. aant.* bij 3,6—5.

(2) Volgens eene andere opvatting zou men aldus moeten vertalen: » . . . en velen worden gedood. Een »krijgsknecht der Koråwå's, Joejoetsoeh, komt zich bij de Pandåwå's voegen, enz." Zie *Kr. aant.*— O vertaalt in denzelfden geest als ik.

naar behooren te rangschikken, begeerig om zijne vermogens ten toon te spreiden. Alles woelt dooreen op het slagveld, en heftig is de tegenstand; maar
13. na langen strijd worden beide partijen door vaak overvallen. * Zij vechten bij nacht: den ganschen nacht door houdt het levendig krijgsgewoel aan. Gelijk is aan weêrszijden de vermoeidheid en de vaak. Overal tast men als in 't blinde rond, als ware 't een gevecht van beelden (1). De Pandåwå's en
14. Koråwå's beiden zijn van de vaak bevangen, * en dwalen onzeker rond; sommigen vallen in slaap, en droomen overluid, en dagen elkaâr al ijlend ten strijde. Velen, die te slapen liggen, rijzen weder op bij 't verschijnen der
15. maan, en grijpen naar het krijgstuig. * Met algemeen gekletter worden de wapenen weder opgevat; lustig vermengt men zich in den strijd, en valt op elkander aan, beurtelings slaande en afwerende, en houwt op elkander in, of omklemt zich met kracht, en vat elkander in 't *haar*.

DERTIGSTE ZANG.

SRI-NÅTÅ.

1. Wij verlaten hen in 't krijgsgewoel, en spreken van Dèwi Arimbi (2), die met bittere tranen den dood van haar' zoon beweent. Zij wenscht hem in den dood te volgen, haar' zoon, die strijdend in de Bråtå-joedå gesneuveld is. Arimbi's besluit staat vast: zij aarzelt geen' oogenblik om met den doode op den brand-
2. stapel te stijgen * Smartelijk om aan te zien was Arimbi's rouwmisbaar. Elk voelde zich medegesleept (in hare droefheid) over Gatotkåtjå, die gestorven

---

(1) Jav. aprang-ing toelis, O: »een pennestrijd," waarbij in P tot toelichting gevoegd is: »eig. »een *strijd in 't schrijven*, wanneer enkel met woorden gevochten wordt, die niemand ligchamelijke »wonden toebrengen. Er wordt hieronder verstaan een *nuttelooze ijdele strijd*."— Het komt mij waarschijnlijker voor, dat toelis hier te verstaan is in de beteekenis van *beelden*, *poppen*, *marionnetten*, zoo als in 't wajang-spel, bij de voorstelling van een gevecht, waarbij natuurlijk slechts in 't wilde geslagen wordt.

(2) De moeder van Gatotkotjå: zie *Gesch. d. PP.* § 24.

was, alvorens gehuwd te zijn (1), en daardoor zijne moeder tot slagtoffer maakte. Velen zijn gestorven als vrijwillige offers, maar allen, om hare echtge-
3. nooten te volgen; slechts ARIMBI zou zich opofferen voor haar' zoon. — * „Ach, „helaas, mijn kind," (zoo klaagt zij) „wacht nog uwe moeder af, dat zij eerst „afscheid neme van uwe moei, de edele (2) Dèwi DROPADI!"

Dèwi ARIMBI verschijnt vóór de Prinses van Tjampålå en vóór Dèwi KOENTI. Met afgebrokene woorden spreekt ARIMBÅ's dochter (3): „Geëer-
4. „biedigde gemalin van PANDOE, *ik kom oorlof vragen, om ten dood „te gaan, met uw' kleinzoon, die gesneuveld is in den strijd!" — Dèwi KOENTI omhelst hare schoondochter. ARIMBI vervolgt: „Waarheen ook uwe (4) „ziel moge verhuizen, dat ik niet gescheiden worde van 't geslacht der Pan-
5. „dåwå's!"— * Daarop buigt zij zich vóór de Prinses van Tjampålå.— „Geëerde, verhevene Dèwi, zie mij aan, en schenk mij, Prinses! uw' zegen, „om GATOTKÅTJÅ in den dood te volgen. Maar 't zij mij vergund, waarheen „ook uwe ziel moge verhuizen, bij voortduring aan uwe voeten mijne ne-
6. „derige hulde te brengen! * Moge ik de vergiffenis der verhevene God- „heid verwerven (5), daar toch GATOTKÅTJÅ gevallen is in den strijd voor de „zaak der Pandåwå's. Ja, ik zelve, Mevrouw! ik sterf buiten gemeenschap „met de reuzen, en, mijn' zoon volgende, word ik met hem deelachtig aan
7. „de hoogste verdiensten des menschen (6)." — * Rětnå DROPADI weent: zij kan de toespraak niet aanhooren van haar, die zich ten dood gewijd heeft. Zij omhelst haar, en zegt: „Ach, mijne bedroefde zuster, gewis, gij staat „(met ons) gelijk. Mijn hart is verbrijzeld, zuster! Hoedanig is 't verlan-
8. „gen der Vorsten? * Heeft BASOEDÉWÅ's zoon (7) reeds toegestaan, dat gij „uw kind zoudt volgen in den dood?"— Dèwi ARIMBI antwoordt: „Ja,

---

(1) In 't Kw. ontbreekt dit vs. (zie *Kr. aant.* bij 1-3), en volgens de *Lk.* was GATOTKÅTJÅ wel gehuwd: zie *Gesch. d. PP.* § 24, noot.

(2) Jav. koesoemå, eig. *bloem:* gewoon dichterlijk voorvoegsel vóór de namen van vrouwen.

(3) Zoo heeft de tekst, maar 't moet zijn ARIMBÅ's *zuster:* zie *Kr. aant.*

(4) Of *mijne?* In 't Jav. is geen van beiden uitgedrukt, en men kan 't ook onbepaald opvatten, als of er stond: „wat er ook van onze zielen hier namaals moge worden." O vertaalt als ik; vgl. pd. 5, waar 't Jav. bepaaldelijk den tweeden persoon heeft.

(5) Namelijk wegens haar voormalig leven onder de reuzen, de vijanden van goden en menschen.

(6) Jav. manoeså, d. i. *de mensch*, in onderscheiding van andere wezens, en hier wel bepaaldelijk van de reuzen.

(7) KRĚSNÅ.

„'t is met hunne voorkennis, dat ik den uitnemendsten dood zal ster-
„ven!"— Smartelijk aangedaan, hervat de Prinses van Tjampålå: „Nu
„dan, zuster, ontvang ook mijne goedkeuring! Moogt gij den bijstand der
„verhevene Godheid verwerven!"

9. * Met eene eerbiedige buiging neemt Dèwi Arimbi afscheid, en spoedt zich naar 't oorlogsveld. Zij bereikt de plaats, waar de gesneuvelde ligt; zij bestijgt den brandstapel, en is weldra door 't vuur verteerd. Zij, die haar verzelden, keeren terug.

Zwijgen wij van haar, die met haar' zoon in den dood ging. Bij 't aanbreken van den dag rukken de Pandåwå-vorsten gezamenlijk uit, en scha-
10. ren hunne troepen. * De bekkens vermengen hunne druischende toonen; de helden, de edelen en bevelhebbers, ieder bezet zijn' post; de gelederen zijn gerangschikt; de mantri's in orde geschaard, zonder afwijking elk naar zijn' rang. Reeds is de slagorde geregeld: zij is onveranderd dezelfde gebleven.
11. Als rookwolken komen de Koråwå-benden te voorschijn, * onder 't gedruisch van gongs en bèri's en wapenkreten. Reeds staan de gelederen strijdvaardig; in 't noorden en zuiden is alles geregeld.

Bij de Pandåwå's geeft Drěstå-dyoemnå spoedig zijne bevelen. Weldra geeft hij het teeken tot den aanval, en voorwaarts rukt het heir der Pandåwå's, onder de leiding van den veldheer, den Prins van Tjampålå, niet *wijkend* in den strijd.

EEN-EN-DERTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Voorwaarts rukken de dappere Pandåwå benden, stormend ten strijde, in digte drommen, met daverend gedruisch.

Schielijk spoort Danjang Dronå zijne krijgsknechten aan; de Koråwå-
2. benden wachten met luid gejuich den aanval af. *Bij 't zamentreffen gaat Dronå de helden voor; hij strijdt met woede, om de zege te behalen, en dringt al vechtend op den vijand in.

Terwijl Danjang Dronå alle krachten inspant, treedt eensklaps de moedige
3. Satyaki hem tegen, om zijne woede te stuiten. * Radèn Wrĕsni-wirå lost zijne scherpe driepuntige pijlen. Tot viermaal toe vliegen de schichten van Wrĕsni-rotå heen, en vele Koråwå's worden getroffen door de drie-
4. puntige pijlen van Radèn Satyaki. * Sĕtrå-darmå en de Vorst van Tjédåkå ontvangen den dood van Satyaki.

Inmiddels rijst de zon in vollen glans omhoog, en verlustigt de harten der strijders.

5. De Vorst van Wiråtå rukt met zijn volk ten strijde, * benevens Arjå Påntjåwålå. Daarna komt de Vorst van Tjampålå met spoed aangerukt, en volgt zijn' kleinzoon. Påntjåwålå Dwitiå lost schielijk zijne pijlen, die
6. als rookwolken opstijgen. Terstond beantwoordt Dronå zijne schoten, * en de pijlen van Påntjåwålå worden verteerd, daar zij zamentreffen met die des vijands. De Vorst van Tjampålå ontsteekt in toorn, dewijl de pijlen van zijn' kleinzoon afgestompt en vernield worden door Danjang Dronå. Hij
7. nadert hem schielijk, * en dringt met Koning Maswåpati gezamenlijk op hem in. Dronå, door overmagt overvallen en met pijlen bestookt, ontvangt echter geene enkele wonde. In 't noorden en in 't zuiden strijdt ieder voor zich;
8. levendig woelt men dooreen, zonder elkander bij te staan. * Dronå biedt het hoofd aan de Vorsten van Tjampålå en Wiråtå, en aan Påntjåwålå, die op hem aandringen, en hem met pijlen beschieten. Maar geen wapen dringt in Dronå's ligchaam door. Van regts en links bestormd, houdt de groote priester onwrikbaar op zijn' wagen stand (1).—* Weldra komen Krĕs-
9. nå en Koning Joedistirå achterna, op de plaats, waar Påntjåwålå aan 't strijden is, met de Vorsten van Wiråtå en Tjampålå. Ook Wrĕkodårå
10. haast zich, * zijn' vijand te verlaten, en begeeft zich terstond naar de plaats van hem, die in den strijd was alleen gelaten (2). Dronå wordt van rondom ingesloten.

Naréndrå Krĕsnå beveelt Ardjoenå, om op te houden, en 't schieten met
11. den boog te staken. * „Ga," zegt hij, „en berigt aan Danjang Dronå, dat

---

(1) In 't Kw. worden hier de Vorsten van Pantjala (Tjampålå) en Wirata door Drona gedood: zie *Kr. aant.* bij 7,2-10,3.

(2) D. i. Påntjåwålå? zie *Kr. aant.* bij 9, 7-10, 3. Indien dit de ware opvatting is, zal de uitdrukking *alleen gelaten* (késisan) hier in wat ruimen zin te verstaan zijn, misschien in dien van *naauw bestookt*, *in 't naauw gedreven*.

„Aswåtåmå dood is!"— Ardjoenå wendt zich tot Koning Joedistirå: „Heer,
„breng gij de tijding over!" — De oudere broeder antwoordt: „Broeder, dat
12. „durf ik niet: * het zou een ongehoord vergrijp zijn, een' leeraar te beliegen." —
Schielijk geeft de Vorst (Krĕsnå) een' wenk met het oog, en Wrĕkodårå, van
Krĕsnå's bedoeling onderrigt, springt met zijne knods vooruit.— Er was een
13. Aswåtåmå, de olifant van den Vorst van Malåwå. * Op dezen gaat hij
los, bereikt zijne plaats in den strijd, en velt hem met een' knodsslag ter neder.
De Vorst van Malåwå sneeft met zijn' olifant, Swåtåmå geheeten. Aan-
14. stonds keert Wrĕkodårå terug, * en roept, terwijl hij nadert, zegevierend
uit, dat Aswåtåmå dood is! — Verschrikt ziet Dronå op, en roept tot Joe-
distirå: „Koning, zeg mij naar waarheid, is inderdaad Aswåtåmå gesneu-
15. „veld?" — * Joedistirå geraakt in verlegenheid; maar Vorst Krĕsnå zegt:
„Spoedig, antwoord hem overluid Aswåtåmå, maar inwendig bedoelt gij den
16. „olifant." — Nu geeft Joedistirå op zachten toon bescheid: * „Ja, de olifant (1)
„Aswåtåmå is dood." — Op 't hooren der woorden van Joedistirå zijgt Dronå
in den wagen neêr, en ligt op den bodem uitgestrekt. De déwå's in 't
17. luchtruim verkondigen zijn' dood, * en strooijen een' regen van bloemen (2).

Drĕstå-dyoemnå nadert, en stijgt op den wagen. Fluks houwt hij Dronå
het hoofd af, en werpt het bij herhaling al kaatsend omhoog. Joedistirå bestraft
18. hem: * „Het is ongepast, een' priester het hoofd af te houwen!" — Maar Drĕstå-
dyoemnå werpt schielijk het hoofd van Danjang Dronå in de rigting van
19. den Koeroe-vorst. Deze, door 't hoofd getroffen, stuift op van schrik: * bij
't zien van Dronå's afgehouwen hoofd springt Koeroe-pati ter zijde. In
verwarring deinzen de honderd Koråwå's (3), en wijken uiteen. De Pandå-

---

(1) Dit woord moet ondersteld worden, binnensmonds te zijn uitgesproken, waarbij misschien de klankverwantschap van 't Jav. woord èsṭi, *olifant*, met pĕsṭi, *zeker*, of met èstoe, *waarlijk*, tot de misleiding van Dronå moest medewerken. — Het was, volgens Ind. mythen, tot straf voor dat bedrog, dat Joedistirå later bij zijne hemelvaart, alvorens in 't verblijf der zaligen te worden toegelaten, de verschrikkingen der hel aanschouwen moest. — »En waar bleef Krĕsna, de vader van dien »leugen?" vraagt Ward bij 't mededeelen van die mythe (*Hist. of the Hindoo's*, II, 448, noot a). Inderdaad doet de geopenbaarde Wisnoe zich hier van geene schitterende zijde kennen, en de vrome Joedistirå, met al zijne gewetensbezwaren, niet veel beter.

(2) Een eerbewijs aan den gevallene, dat ook aan andere gesneuvelde helden te beurt valt: zie bv. XLV, 2.

(3) *De honderd* Koråwå's (Sått å Koråwå) is als eene soort van zamengestelden eigennaam te beschouwen, die nog gebezigd wordt, nadat er reeds velen van 't honderdtal gesneuveld zijn.

wå's vervolgen hen in stormende vaart. Zij (de Koråwå's) worden vertreden,
20. van de plaats gedrongen, in verwarring gebragt en verslagen. * Door den stroom weggesleept en voortgedreven, vlieden vorsten en bevelhebbers mede.

Daar nadert Aswåtåmå, en vraagt naar de oorzaak der algemeene vlugt. 't Is
21. Krĕpå, die hem antwoordt: — "Waarom al die troepen zich verstrooijen? * Hun "aanvoerder, uw vader, Dronå is gesneuveld, door de hand van den bevel- "hebber der Pandåwå's. Het hoofd heeft hij herhaaldelijk omhoog geworpen en
22. "beschimpt, en ten laatste weggesmeten." — * Woedend ijlt Aswåtåmå ten strijde. Terstond spant hij zijn' boog, en de vuurpijlen stijgen vlammend in de lucht. De Pandåwå's worden door vrees bevangen: zij geraken in verwarring onder de
23. nederstortende vuurpijlen. *Verbijsterd door de vurige wapenen, vliedt het gansche heir uiteen.

Partå wordt door Koning Joedistirå aangespoord, om vooruit te gaan, en 't hoofd te bieden aan Aswåtåmå's aanval. Maar Danandjåjå doet niets dan
24. weenen * over den dood van zijn' leeraar Dronå. Streng voegt hem Wrĕkodårå toe: "Het past u niet, u zoo weekhartig aan te stellen, en te treu- "ren over den dood van uw' leeraar. Zoudt gij niet liever de wijk nemen
25. "naar bergen * en bosschen (1), daar gij uw' rang als edelman versmaadt? "Wee hem, die geen' rouw pleegt over den gestorven' leeraar: zoo zeggen de "ouden! (2) Ik zelf zal 't hoofd gaan bieden aan Dronå's zoon: ik *ontwijk* "zijne woede niet!"

TWEE-EN-DERTIGSTE ZANG.

PANKOER.

1. De dappere Satyaki sprak: "Zie, hoe Dronå's zoon woedt met zijne vurige "wapenen! 't Ware billijk, dat gij zijn' aanval te keer gingt, Drĕstå-dyoemnå, "die zijn' vader verslagen, die hem het hoofd hebt afgehouwen (3). Velen zijn

---

(1) De gewone verblijfplaats van kluizenaars en boetelingen.

(2) Wrĕkodårå spreekt hier spottend de gedachte uit, die hij aan zijn' broeder toeschrijft. Zie echter *Kr. aant.* bij 24,2-25,4.

(3) De woordvoeging van den tekst ishier zeer gebrekkig; in de vertaling is die van de andere omwerking eenigermategevolgd: zie *Kr. aant.* bij vs. 3-5.

„de slagtoffers van zijne woede. Welaan dan, haast u hem te bestrijden!"—
2. *Drĕstå-dyoemnå ontsteekt in gramschap, en spant zijn' boog; Satyaki (grijpt) de knods; maar Wrĕkodårå haast zich, Sini-soetå terug te houden; Sadéwå vat den arm van den Prins van Tjampålå, en de verbitterden worden gescheiden.— *Naréndrå Krĕsnå geeft bevel, en doet door Drĕstå-dyoemnå rond-
3. zeggen aan de strijders, die op voertuigen gezeten zijn, om allen af te stijgen van olifanten, wagens en paarden. Weldra zijn allen afgestegen, en strijden
4. te voet. Alleen Wrĕkodårå * wordt door Koning Krĕsnå gelast een' wagen te bestijgen (1). Onverwijld klimt hij op een' wagen, en dra vervolgen hem de vuurpijlen. Zij, die op den grond staan, worden geen van allen getroffen; maar Bimå alleen, op den wagen (staande), wordt van brandende schichten
5. omstuwd, * die op de voetgangers niet willen nederkomen. Partå, ziende, hoe Bimå door 't vuur omringd wordt, neemt schielijk tot afwering den Baroenastrå (2); en terstond worden de vuurpijlen weggevaagd door 't wapen
6. des waters. Diep beschaamd (3), * spant Swåtåmå met verdubbelden ijver zijn' boog: dwarlend komt het vuur te voorschijn, maar, afgeweerd en uitgedoofd, gaat het aanstonds te niet. De vertwijfeling slaat Dronå's zoon om 't hart (4). Moedeloos deinst hij af, en neemt sluipend de wijk naar Wagiswårå's wa-
7. ter (5), * om nieuwe wonderkracht op te doen.

IJlings snelt Wrĕkodårå ter weêrwraak. Satyåki valt met hem aan. Talloos zijn de dooden. Verward en verstrooid vlieden de Koråwå's als stuif-

---

(1) In den grondtekst doet hij het uit eigen verkiezing, geheel in overeenstemming met zijn' eigenzinnigen, dwarsdrijvenden aard, die er behagen in schijnt te vinden, om zich in alles van anderen te onderscheiden. Anders toch gaat hij altijd te voet (zie IX, 8—9), maar nu alle anderen veiligheidshalve afstijgen, neemt hij alleen op een' wagen plaats, om zich aan 't gevaar bloot te stellen.

(2) Het wapen van den Zeegod Baroenå, hetwelk water voorbrengt, en dus in 't bijzonder tot bestrijding van vuurwapenen geschikt is.

(3) Dit komt hier eigenlijk minder te pas, en staat in den grondtekst dan ook eerst later, nadat Aswatama's laatste poging mislukt is: zie *Kr. aant.* bij vs. 7.

(4) Eig. in den buik: de Jav. uitdrukking beteekent letterlijk, dat Aswåtåmå van angst door hevige buikpijnen werd aangetast: meer schilderachtig misschien dan onze uitdrukking, maar wat al te hard voor ons gehoor!

(5) Eene heilige badplaats: waarschijnlijk de Indische rivier Saraswati.— Aswåtåmå hield zich daar niet lang op; want reeds twee (of drie?) dagen later ontmoeten wij hem weder op het slagveld (zie XXXIX, 9), trouwens onder de vlugtelingen: misschien had hij dus nog te weinig wondermagt opgedaan!

8. zand uiteen. De Pandåwå-benden zetten hen na, en velen sneuvelen * door
de handen van SATYAKI en WRĚKODÅRÅ, van DRĚSTÅ-DYOEMNÅ en de Vorsten
van Wiråtå en Tjampålå. Door den woedenden strijd der aanvoerders
stroomt het bloed als eene zee: het bloed van Pandåwå's en Koråwå's.
9. De lijken van paarden en olifanten * en de wagens vertoonen zich als koraal-
banken; tot bladeren verstrekken al de handen der gesneuvelden, de kleederen
tot mos, met de vlaggen en wimpels; als lotusbloemen verschijnen de afgehou-
wene hoofden der mantri's; als afval de gebrokene stukken van pijlen. Ver-
schrikkelijk was het om aan te zien!
10. * Beide partijen keeren in de kwartieren terug. Na den aftogt van al de
strijdbenden verzinkt het slagveld in doodsche eenzaamheid. 't Is, of het
treurt (1), nu het door al de vorsten verlaten wordt. Het golvend bloed, door
den wind bewogen, schijnt de tranen der klagenden met zich te voeren (2).
11. * Verhalen wij thans, hoe in den nacht DOERJODÅNÅ beraadslaagt met de
vorsten. Al de groote poenggåwå's en de oudere vorsten, SALJÅ en KAPNÅ,
bevinden zich vóór den Koning. Vleijend en zacht spreekt DOERJODÅNÅ tot
12. den Vorst van Awånggå: * »Ach broeder, Vorst van Awånggå, kom uw'
»jongeren broeder in zijn' bangen nood te hulp! volhard in uwe trouw! Aan
»u zij 't beleid over alle zaken van Astinå opgedragen. Geef toch gehoor,
13. »broeder, aan de tranen der legerhoofden, * die allen smeeken, dat gij, nie-
»mand dan gij, het bewind in dezen krijg moogt voeren! Ja, zij allen zullen
»met vreugd den dood op het slagveld te gemoet gaan, indien gij, broeder,
»u aan hun hoofd stelt in den strijd. Wie weet, of ik niet in staat zal zijn,
14. »uw' goedgunstigen bijstand met wederkeerige gunst te beloonen (?). * Immers,
»ook voorheen zelfs, toen 't opperbewind gevoerd werd door den grooten Hei-
»lige (3), was tot vernieling des vijands, op niemand onze hoop gesteld dan
»op mijn' broeder van Awanggå. Thans strekke tot voltooijing (4) het *aan-*
»*genaame* opperbewind!"

---

(1) Het slagveld namelijk; of misschien de gevallenen? In 't Kw. schijnen het de boomen te zijn: zie *Kr. aant.* bij vs. 4-7.

(2) O: »door den wind geraakt, golfde het bloed, alsof het de tranen van 't weenende (slagveld) »wilde opvangen." — Ik geloof, dat het bloed zelf wordt voorgesteld als een tranenvloed van 't slag-veld of van de dooden.

(3) D. i. DRONÅ. Vgl. XXV, 13-14, en XXVII, 3, vlgg.

(4) Nam. van uwe weldaden of goede diensten: — vroeger waart gij feitelijk onze eenige toeverlaat; aanvaard nu ten volle den rang van opperbevelhebber!

DRIE-EN-DERTIGSTE ZANG.

DANDANG GOELÅ.

1. De Vorst van Awånggå antwoordt: „Wees niet bezorgd, geëerbiedigd „Koning, wegens de verdelging des vijands! Zoolang toch de Widjäjå-„danoe (1) in mijn bezit is, blijve alle onrust uit 's Vorsten gemoed ver-„bannen!"

Op staande voet wordt Vorst KARNÅ erkend als opperste legerhoofd der Ko-
2. råwå's. *Een uitgelezen voorraad van mondbehoeften wordt buiten gebragt, als een geschenk van Koning DOERJODÅNÅ aan Sri KARNÅ, benevens een aantal kleederen (met) kostbare gesteenten (versierd). Séwå's en sogåtå's nade-ren, de hooge priesters komen hulde brengen en zege spellen aan Vorst KARNÅ, den bevelhebber in den krijg. Reeds is 't bekend geworden bij de
3. helden en dappere mantri's, en allen deelen in de blijdschap. * Al de onderhoorigen van Awånggå's Vorst worden door DOERJODÅNÅ van nieuwe kleederen voorzien, zoowel de mantri's als het volk.

Groot was de vreugde van den Vorst van Awånggå, toen hij zich bekleed zag met het opperste gezag over het groote heir (2).—Hij verwijdert zich
4. uit de vergadering, en de hoofden vergezellen hem naar zijn kwartier, om te beraadslagen. * Na zijne bevelen te hebben ontvangen, vertrekken al de hoofden, ieder naar zijn eigen kwartier.

Inmiddels waren de onderbevelhebbers van Awånggå's Vorst, en de edelen, en de bewoonsters van't vrouwenverblijf van Awånggå, allen diep bedroefd en ter
5. neêr geslagen (3). Want * sedert hun heer met het opperbewind bekleed was, ver-

---

(1) Letterlijk *boog der overwinning:* het bovennatuurlijk wapen van KARNÅ.

(2) O brengt dit nog tot den vorigen zin, en vertaalt vs. 3-6 aldus: „overal was bij de mantri's „en de troepen groote vreugde, (dat) aan den Vorst van Awånggå was opgedragen.... enz." — De andere opvatting schijnt mij evenwel verkieslijk: zie *Kr. aant.* bij vs. 5-7.

(3) Dit schijnt moeijelijk overeen te brengen met hetgeen in pd. 2 over de algemeene vreugde voorafgaat. Misschien moet men aannemen, dat dit in 't algemeen op 't Koråwå-heir, de droefheid meer bepaaldelijk op het volk van Awånggå of KARNÅ's persoonlijke omgeving betrekking had. Ook kan men 't zoo verklaren, dat de eerste opwelling van vreugd over KARNÅ's verheffing voor angst en droefheid plaats maakte, toen de onheilspellende teekenen werden opgemerkt.

toonden zich vele teekenen, alle van onheilspellenden zin. De boomen van 's Vorsten verblijf waren alle verwelkt; als (om) verplant (te worden), waren zij met wortel en al van hunne plaats gerukt. Ook was het door de panditâ's voorspeld, dat de Vorst van Awånggå in de Brâtâ-joedâ een jammerlijk
6. einde zou vinden; * en de hooge priesters hadden in hunne waarzegging verklaard, dat de Vorst van Awånggå niets hoegenaamd worden moest (1), en alsdan voorspoed ondervinden zou: het best ware, indien hij kon besluiten, van partij te veranderen: daardoor zou hij zegen in zijne heerschappij verwerven. Daarom waren allen, die hem omringden, smartelijk aangedaan:
7. niet een, hetzij man of vrouw, was vrolijk te moede. * Al de vrouwen in 't paleis waren ter neêr geslagen, en in treurige overdenkingen verdiept. Niemand vond behagen in de bloemen: zij staakten het strooijen van mĕnoer, het vlechten van gambir en mĕlati, warsiki en soemarsånå (2), door angst en onrust geslingerd. Vorst Karnå mogt zich beijveren, de vrouwen tot vreugde te stemmen, haar bedeelen met volle mate van
8. wellust, * haar als vroeger het genot der min (3) doen smaken, het ging niet met dezelfde vurigheid als voorheen, door droefheid bevangen als zij waren. Hoe dringend hij hare liefde zocht op te wekken, zij waren afkeerig door de smart en 't leed, dat haar drukte. Bij 't ontwaken (4) weenden zij, en baadden in tranen. . . . . .
. . . . . .

(1) D. i. geene bediening aannemen: zoo wordt het althans door R. W. verklaard. O vertaalt: »dat »van Karnå niets worden zou"; maar dan zou 't woord ꦏꦂꦤ hier niet te pas komen, en in de plaats daarvan ꦤꦶꦪꦩ of ꦤꦶꦪꦱ moeten staan.

(2) Verschillende soorten van bloemen.

(3) Jv. ꦱꦫꦶꦏꦫꦠꦸꦩꦥꦸ volgens O, P: »de aanval van het wapen" of »van den pijl", waarmeê dan het *membrum virile* bedoeld zou zijn, hetwelk ook als onderwerp van de volgende verzen wordt opgevat. Die voorstelling is in de Jav. poëzij niet vreemd: men vindt haar o. a. vrij wat duidelijker uitgewerkt in de Wiwåhå (uitgave van den heer Gericke, voorkomende in Deel XX der *Verhandelingen van 't Bat. Gen. v. K. en W.*), blz. 114 en 169 van den tekst, en blz. 95 en 148 van de vertaling, alwaar gelijksoortige uitdrukkingen, als: ꦄꦏꦄꦤꦶꦩꦶꦔꦫꦸꦏ꧀ ꦄꦏꦄꦤꦶꦩꦶꦱꦫꦸꦏꦸꦥꦸ enz. herhaaldelijk voorkomen. Het woord ꦏꦏꦩꦸꦥꦸ schijnt zich tot dit zinnebeeld minder goed te leenen; want het beteekent wel *boog*, maar, zoover mij bekend is, nooit *pijl*. Het kan evenwel zijn, dat het ten gevalle der dubbelzinnigheid gekozen is, dewijl het ook z. v. a. ꦩꦶꦔꦺꦴꦠ *mingenot*, beteekent; en die beteekenis schijnt hier zelfs het naast aan de hand te liggen, zoodat het niet eens noodig is, eene minder kiesche bedoeling te onderstellen. Het vervolg van deze strophe, dat ik slechts bij gissing vertaald heb, wordt door de opvatting van O niet duidelijker; en de drie laatste verzen blijven mij voor alsnog volstrekt onverstaanbaar, zoodat ik ze geheel onvertaald heb moeten laten.

(4) Eig. bij de verlossing van ontwaken, d. i. door 't ontwaken van den slaap verlost?

9. * Buiten gekomen, verbergt hij zijne aandoeningen, en ontvangt de bevelhebbers ten gehoore. De vrouwen verhalen hem hare droomen (1): „Door„luchtig Vorst, wij droomden dezen nacht, dat gij een' watertogt deedt met „uwe kinderen (2) en met de Vorstin: het vaartuig dreef de volle zee in;
10. „maar gij mogt den oever niet bereiken: * de boot verzonk in 't midden der „zee, en gij waart verdwenen met uwe gemalin en kinderen."

Onverwachts komt een bode uit het binnenhof, en berigt, dat het vorstelijk verblijf weggerukt is, met het vrouwenvertrek en 's Vorst en rustplaats (?), getroffen door een' onstuimig dwarlenden stormwind.

11. * Toen de bode verscheen, bevond zich juist in 's Vorsten tegenwoordigheid zijn opperste raadsman (3), een schrander man, wiens uitstekend beleid meermalen het stinkende welriekend, het duistere helder wist te maken. Hij begreep den verborgen' zin van 't voorbeduidsel, die, regt uitgesproken, wrang zou smaken, en moedeloosheid verwekken, wanneer men dien openbaarde. Met eene eerbiedige buiging sprak hij: „Dezen zijn gezonden door
12. „de Vorstin met eene verzonnen boodschap. * De ware bedoeling is, om u, „o Vorst, weder naar binnen te lokken: zij verlangt naar 't genot van 's Vor„sten liefde, dat gij haar van alle geuren (4) berooft, en 't blanketsel doet „afdruipen. En hare ronde borsten, wie zal die liefkozend drukken, wie an„ders dan gij, o Heer?"—De Vorst van Awånggå lacht: „Het is een lo„genachtig berigt (?), dat ons voor waarheid wordt opgedischt; gij hebt gelijk,
13. „het is slechts om mij naar binnen te lokken." — * Buigend herneemt de bekwame raadsman: „Zoodanig, Heer, is der vrouwen gewoonte: zij beoogen „slechts haar vermaak, en denken niet aan de schande voor een' held, om „beangst te zijn voor den dood, den dood in den strijd, den hoogsten roem voor „een' vorst, terwijl hij, zegevierend, heerschappij voert over 't rijk. En gij,

---

(1) O: „Naar buiten gekomen, ontveinsde hij het geheim voor de hoofden, die vóór hem zaten. „De vrouwen hadden hem namelijk haren droom te kennen gegeven: .... enz." — Deze opvatting geeft misschien een' natuurlijker loop aan 't verhaal, maar schijnt mij toch wat willekeurig. Misschien kan ook, zoo als in 't Kw. werkelijk het geval is, het *buiten komen* op de vrouwen slaan, en de zin aldus te verstaan zijn: „zij komen buiten met verborgen bedoelingen, terwijl Karnå de bevel„hebbers ten gehoore ontvangt, en vertellen haar' droom." Vgl. *Kr. aant.*

(2) Of „met uw' zoon" of „zonen": vgl. XXXVIII, 8, en *Kr. aant.* ald.

(3) Jav. mantri wisésâ: z. v. a. patih.

(4) Namelijk van 't welriekende poeder, waarmede de Jav. vrouwen zich plegen te bestrooijen: het *berooven* ziet op de liefkozingen, waardoor dat poeder wordt weggewischt.

„Heer, wiens groote vermogens door de drie werelden uitblinken, wie zal u
14. „weêrstaan in den strijd? * Wie bezit een wapen als 't uwe, de Widjåjå-
„danoe, zoo voortreffelijk op 't oorlogsveld? Wie zou zijn gewigt verdragen?
„Wie onder alle vorsten en edelen bezit een' Widjåjå-tjåpå (1) tot ver-
„delging des vijands? Al hadt gij te strijden met goden of reuzen, uwe wa-
„penen zouden niet onderdoen. Voorwaar, hunne wederga bestaat niet!"

15. * Met welgevallen hoort Awânggå's Vorst hem aan. Maar bij de vrouwen is de droefheid niet uit het hart geweken; want al te duidelijk was de zin van 't geen zij in den droom hadden gezien, en aanhoudend vermenigvuldigden zich de voorteekenen des doods; zoodat al de bewoonsters van 't paleis zich niet anders voorstelden, dan haar' gemaal in den dood te volgen.

16. Thans wordt gesproken * van de legerplaats der Pandåwå-vorsten, van Dwåråwati's Koning en de overige vorsten. Luidruchtige beweging heerscht in alle kwartieren; vele stemmen des volks galmen dooreen in den nacht; alom druischen de bekkens in de kwartieren der vorsten.

Toen was het, dat de Vorst van Dwåråwati en Praboe Joedistirå,
17. * die zich aan zijne leiding overgaf, in den nacht zamen uitgingen, en het slagveld in zijn' ganschen omtrek doorkruisten. Alleen Danandjåjå vergezelde hen, met de uitverkorene mantri's. Het geflikker der wapenen verstrekte hun tot toortsen. Het verlangen van Naréndrå Krĕsnå was, dat Praboe
18. Joedistirå en Danandjåjå * het afgehouwen hoofd van den gesneuvelden Dronå met den romp zouden verzamelen. — „Het is betamelijk den leeraar „te eeren. Doet hem uitgeleide in de heerlijkheid des doods; heft hem op de „houtmijt, en voltrekt de verbranding! Vergeefs hem beweend: niets anders „kan hem baten, dan hem in den dood uitgeleide te doen."

19. Zoo gingen dan * Koning Joedistirå en Ardjoenå, in 't gevolg van Dwåråwåti's Vorst. Op het slagveld gekomen, gingen zij 't vooraf rond. Velerlei voorwerpen werden gezien in den nacht. Te voet gaan de drie groote mannen daarheen. Sri Krĕsnå spreekt: „Ook Bismå, heeft diens lijk op den gebro-
20. „ken' wagen (2); * daarna zult gij hem hulde bewijzen, en zijne gunst afsmee-

---

(1) Hetzelfde als Widjåjå-danoe.

(2) O vertaalt: »Ook het lijk van Bismå brengt op (den brandstapel): het ligt onder de verpletterde »wagens." — Vgl. evenwel XXXIV, 10, waaruit voldoende schijnt te blijken, dat onze opvatting de ware is, en dat de gebroken wagen, of beter misschien de stukken (*débris*) van vernielde wagens tot houtmijt moesten dienen, om het overschot van Bismå te verbranden, even als in XXXIV, 6 met Dronå geschiedt. — Overigens is de zamenhang hier zeer gebrekkig, ten gevolge van willekeurige invoegsels van den omwerker: zie *Kr. aant.* bij 19, 9.

»ken. Ziedaar, broeders, het best wat gij doen kunt: dat voorzeker zal niet »zonder nut zijn!" — Beiden JOEDISTIRÅ en DANANDJÅJÅ betuigen hunne toestemming: »Wel te regt is dit door u gesproken, o Heer! Van de Korå-»wå's heeft niemand er aan gedacht, om de lijken der priesters te verzorgen, »zoodat zij nu geheel verlaten liggen."

21. * Na dit onderhoud wordt de togt voortgezet. Huiveringwekkend is de weg, dien zij volgen. 't Is als gingen zij door ravijnen en tusschen heuvels, gevormd door de lijken der olifanten, die overal te hoop liggen. De verbrijzelde wagens doen zich voor als rotsen, hellingen en kloven, met de gebrokene pijlen (1); de lijken der paarden en 't hoofdhaar der krijgsknechten (2) zijn
22. het mos en het watergras van den oorlog. * Aan de uiterste grens van 't strijdperk lagen opgehoopte stapels van hoofden, bespoeld en bedolven door het afstroomend bloed. De glagah was zwart, de rajoeng (3) en al het gras, in 't bloed gedoopt, scheen verbrand en verschroeid, en door de hette vernield. Het gras scheen te zuchten; de glagah, door 't bloed als met gloegå (4) geverwd, hing afgemat neder, en liet zich meêsleuren over 't veld.

23. * Steeds verder drongen de drie groote mannen naar 't midden door. Hoe zwaar en moeijelijk de weg was om te begaan, door de veelvuldige lijken, voor de drie helden werd de walgelijke pestlucht een aangename geur, dewijl zij streefden naar een edel doel: het edele (oogmerk) van den togt deed hun 't moeijelijke ligt vallen. Vandaar dat zij geene vrees kenden, en 't stinkende welriekend achtten, strevende naar 't bereiken van Sri Nåtå (5).

---

(1) De stukken van pijlen moeten waarschijnlijk de scherpe steenen aan de wanden en op den bodem der rotskloven voorstellen.

(2) Zonderlinge vereeniging van beelden! maar de bewoordingen van den tekst laten geene andere opvatting toe.

(3) Glagah en rajoeng: twee soorten van lang rietgras.

(4) Eene roode verwstof.

(5) D. i. van den doorluchtigen Vorst of- vorsten, waaronder dan DRONÅ en BISMÅ te verstaan zijn, die anders evenwel nooit vorsten heeten. Misschien kan men ook opvatten: »naar de aan-»komst van de vorsten," en daaronder de wandelaars zelven verstaan, zoodat de zin eenvoudig zou beteekenen: »strevende om aan te komen, hun doel te bereiken." — In allen geval geldt het slechts slotwoorden, waarmeê men 't zoo naauw niet nemen moet.

VIER-EN-DERTIGSTE ZANG.

SRI NÅTÅ.

1. Zoo treden de drie groote mannen onbeschroomd over de lijken voort.—Daar lag een held in doodelijke bedwelming, in 't gewoel van den strijd met lijken overdekt, overreden door wagens en olifanten, slechts het hoofd beschermd
2. door het borstschild van een' der gesneuvelde edelen. * Over 't gansche ligchaam bezoedeld en rood van 't bloed, van menschelijke gedaante beroofd, tot het hoofdhaar toe rood geverwd en doorweekt van bloed (1), verrijst hij uit de bloedplassen, leunende op een' gebroken boog, met trage schreden, en
3. stenende van honger: zoo lang was hij onder de lijken begraven geweest. * Hij komt den drie grooten mannen op hun' togt te gemoet, en zij wijzen hem den weg (2). — Een' ander ontmoeten zij, die op handen en voeten voortkruipt, hijgend naar adem, het ligchaam door wonden verscheurd. Met moeite sleept hij zich voort. Als hij hun tegenkomt, smeekt hij om water, en de drie helden schenken hem eene sirih-pruim (3).
4. *De drie groote mannen komen op het midden van 't slagveld. Daar zijn reuzen, die, met de armen zwaaijend, dansen en bloed drinken. Uitgelaten springen zij in 't rond, met gulzig starende oogen, en zwelgen vol vreugd zich zat aan het bloed. Zij wisten niet, dat er menschen (in de nabijheid) waren. Bij 't geflikker van weêrlicht en bliksem (de menschen ontwarende,) vlieden zij verschrikt, en zoeken eene andere plaats.
5. * Terwijl de drie helden naar 't midden doordringen, vermenigvuldigen zich de gevaren van hun pad. Een aantal spelonken — de (gapende) rompen van

---

(1) De veelvuldige herhaling van 't woord *bloed* is in den tekst, door het gebruik van verschillende synoniemen, minder hinderlijk dan in de vertaling.

(2) Of: »hij wijst hun den weg"? Zie *Kr. āant.* bij vs. 1 - 2.

(3) En wel eene half uitgekaauwde sirih-pruim (sĕpah); maar zonder die bepaling is 't al fraai genoeg. Evenwel is 't aanstootelijke, dat hierin voor den Nederlandschen lezer mag gelegen zijn, niet aan den dichter te wijten. In 't oog van den Javaan was de sirih-pruim van Krĕsnå voor den verwonde zeker veel meer waard dan de dronk waters, dien hij vroeg. Het uitgezogen sirih-sap maakt, als uitwendig middel, een gewoon bestanddeel van de Javaansche heelkunde uit, en aan dat van een' hoog geëerd persoon wordt eene bijzonder weldadige kracht toegeschreven. Vgl. LI, 7, en LVII, 38.

olifanten — vereenigen zich met kolken van bloed (1). Als gras vertoonen zich de knevelbaarden (2), als verwarde struikgewassen het hoofdhaar, als fijngestooten djaroedjoe (3) de gebrokene pijlen, als bezonken afval de overblijfselen der vermorselde lijken.

6. *De drie helden bereiken de plaats, waar Dronå's overschot ligt. Het hoofd ligt op een' afstand. Zij nemen 't schielijk op, en brengen 't op den wagen te zamen met het ligchaam. — »Welaan," zegt Vorst Krěsnå, »spoedig »uwe gebeden tot hem gerigt, en zijne vergiffenis op 't slagveld (4) afgesmeekt!"

7. —* Terstond treedt Koning Joedistirå nader, en legt zijn hoofd op de voeten (van den doode). »Ach," (roept hij,) »eerwaardig Priester! uwe vergiffenis, »voorwaar, (smeeken wij af,) om te ontkomen aan den dood (5), daar wij ons »verstout hebben tegen onzen leeraar te strijden. Allerschandelijkst was ons »bestaan, en geen heil mogen wij meer hopen, tenzij uwe vergiffenis, o hei-

8. »lige, ons te beurt valle. * Uw dood, hoog verhevene, vervult Joedistirå »met diepe schaamte voor de goden. Mogen door u, o heilige, de gevolgen »van ons vergrijp tegen de zedewet en tegen uwe waardigheid (6) worden »afg ewend, en al onze smetten uitgewischt!" — Na 't volbrengen der hulde wordt het ligchaam verbrand, en verdwijnt te gader met den tooi des wagens (7).

9. *Vandaar gaan de drie grooten voort naar de plaats, waar Bismå gestorven is. Zijn ligchaam was reeds verdwenen, vermengd onder de andere lijken (8).

---

(1) Eig.: »vele zijn de spelonken, (bestaande uit) de borststukken van olifanten: kolken van bloed »voegen zich daarbij;" of »..... dwarlend voegt het bloed zich daarbij"?

(2) Of franjes? zie boven, bij XVI, 7.

(3) Eig. als djaroedjoe in den staat van roedjak, of als roedjak van djaroedjoe. Djaroedjoe is eene plant met stekelige bladen; over roedjak zie boven, bij XVIII, 7. De vergelijking ziet dus waarschijnlijk op dooreengemengde splinters en punten van pijlen. Vgl. LVI, 7, 2.

(4) O vult aan: »(voor 't gebeurde) op het slagtveld."—In ieder geval zijn deze woorden een overtollig bijvoegsel, dat in de andere omwerking ontbreekt.

(5) O, volgens de lezing van B: »het is eene groote misdaad!" Vgl. *Kr. aant.* bij vs. 5.

(6) Eig.: »moge door u worden uitgedelgd de straf, die wij van de geschondene zedewet en van »uwe waardigheid (heiligheid, onschendbaarheid) te wachten hebben ten gevolge van ons misdrijf"?

(7) Dat is z. v. a. met den wagen?

(8) Vgl. XVII, 15, waar Bismå's ligchaam reeds verbrand en de asch ten hemel gevaren was. Die verbranding moet evenwel slechts zeer onvolkomen geweest zijn, daar men nu, na vijf dagen tusschenverloop, nog het gebeente en zelfs de huid onder de andere lijken terugvond. Hetgeen hier volgt, zal dus als eene tweede overhaling te beschouwen zijn! Of liever, de omwerker is blijkbaar vergeten, dat hij Bismå reeds vroeger heeft laten verbranden. In 't Kw. daarentegen is en blijft hij nog steeds in leven: zie *Kr. aant.* bij 9, vlgg.

Maar den Vorst van Dwåråwati was het niet verborgen. Terstond wijst hij het aan, en Darmå's zoon spoedt zich, om 't gebeente en de huid bijeen
10. te brengen. Weenende * heffen Ardjoenå en Joedistirå al, wat er van het ligchaam over is, op den wagen, en wijden het met wierookdampen. Vorst Joedistirå treedt schielijk met Ardjoenå nader; zij overladen (het overschot) met bewijzen van eerbied, en verdiepen zich in vurige beden. Narén drå Krěsnå stond er bij, aan 't hoofdeinde van hem, tot wien de gebeden en tranen ge-
11. rigt waren. * Ardjoenå en Vorst Joedistirå weenden bitterlijk (zeggende): „Ach, grootvader, hoog verheven gunsteling der goden, groot zij uwe genade „jegens uwe kleinzonen! Het was toch hun opzet niet, zich vijandelijk tegen „hun' grootvader te verzetten. Verlos ons van schuld, van de straf onzer „euveldaad!" —

12. * Naauw is de hulde volbragt, of eene duidelijke stem doet zich, als uit de verte, hooren: „O mijne kleinzonen, weest niet bekommerd van harte! Daar „gij tot mijn ligchaam gekomen zijt, met oogmerk om mij in den dood uit-„geleide te doen naar de hemelsche heerlijkheid, op aanwijzing van Narén-
13. „drå Krěsnå, * ziedaar (1) reeds een teeken, eene aanduiding der verhevene „Godheid, van den ondergang der honderd Koråwå's, van uwe overwin-„ning in den strijd. Dit gebied van Astinå, met al de groote (onderhoo-„rige) rijken, het wordt uw eigendom. Gij hebt een' onbedriegelijken waar-
14. „borg van geluk in den grooten Batårå Krěsnå * en in Danandjåjå: die beiden „zijn de zekere werktuigen (van uwe zege). Zet de Bråtå-joedå voort: u „is de overwinning beschoren! Welaan, keert thans naar huis!"

Het ligchaam is verteerd. De twee (Pandåwå's) buigen zich vóór het overschot des grooten priesters. De drie grooten nemen den terugtogt aan,
15. * en gaan zich gezamenlijk baden. — Al het volk komt hun te gemoet, en is verblijd hen te zien. De dag breekt aan, de zon komt op; en na de reiniging begeven zij zich naar de kwartieren. Galmend verheffen zich de stemmen des volks; met gedruisch worden de gelederen geschaard, bereid om op te rukken, en niet te *wijken* uit den strijd.

---

(1) Of dit *ziedaar* betrekking heeft op Krěsnå, of op de komst der Pandåwå's, schijnt mij twijfelachtig.

VIJF-EN-DERTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Des morgens rukken de troepen uit, terwijl 't gedruisch der krijgsmuzijk zich alom doet hooren. Als de vloed der zee stroomen de Pandåwå-benden naar buiten, en betwisten zich de plaats. Hunne slagorde is nog dezelfde als
2. vroeger. Het Koråwå-heir rukt met luid rumoer naar buiten, * in onteltelbare gelederen. Bij de wisseling van opperhoofd is hunne slagorde niet veranderd: het is nog die van 't Rad (*).

Gelijktijdig rukken zij ten strijde, vijanden en vrienden, als opeenstortende
3. zeeën. * Met joelend en bulderend geraas werpen zij zich op elkander, vol moed stormt alles gezamenlijk ten aanval, paarden, olifanten en wagens, in lange rijen dooreenwoelend als de baren der zee. Met verward gedruisch
4. dringen zij van weêrszijden opeen, en bestormen en vertreden elkander. * Met gelijken moed zijn hoofden en vorsten en krijgsknechten bezield. 't Was of de lucht betrok (1). Vele manschappen sneuvelden; paarden, olifanten en wagens
5. werden in menigte vernield. * De edelen woedden steeds voort met gelijke standvastigheid, en streden den ganschen dag door. 't Was slechts, om hunne krachten te beproeven, eene voorafgaande vertooning van magt, onder 't beleid van den uitmuntenden veldheer (2). In de hette van den strijd week men niet van 't slagveld, dan door den nacht gescheiden.
6. * Bij Koråwå's en Pandåwå's beiden werd des nachts raad gehouden. De Koråwå-Vorst Doerjodånå dronk met al de bevelhebbers en vorsten,
7. en beraadslaagde tevens. *De Vorst van Awånggå sprak op zachten toon tot Koeroe-pati: »Geëerbiedigd Vorst, ik verzoek tot mijn' bijstand een' bekwa-

---

(*) Juister: » ..... kwam de slagorde tot stand, (zijnde) nog niet veranderd, ... enz." In de vertaling is de betere zamenhang van D, E gevolgd: zie *Kr. aant.* bij vs. 2 - 4.

(1) Of: »als een nevel aan den hemel"; maar het een zoo min als 't ander levert hier een' goeden zin op. Vgl. evenwel XXXVI, 4, 6, waar dezelfde uitdrukking gebruikt wordt, om eene onafzienbare menigte uit te drukken, waarvan de uiteinden zich in een nevelachtig verschiet verliezen; zoo ook in LII, 2 en 3. Iets dergelijks schijnt ook hier oorspronkelijk bedoeld te zijn: zie *Kr. aant.*

(2) Karnå: — het voorafgaande ziet dus meer bepaaldelijk op de Koråwå's.

8. „men wagenmenner, opgewassen tegen den Koning van Dwåråwati, * die
„Danandjåjå in den strijd beschermt, en voor hem de teugels voert als een
„uitmuntend wagenmenner. Ziehier den doorluchtigen Vorst uw' vader, den
9. „Koning van Mandråkå: geen ander is geschikt * tot eene wedergade van
„den grooten Boepati Djanardånå, in moed en volharding in den strijd,
„in magt en vermaardheid, dan de doorluchtige Koning Saljå!"

Het verzoek om een' wagenmenner was gedaan in tegenwoordigheid van al
10. de dipati's. * Terstond rigt Praboe Doerjodånå zich tot Vorst Saljå,
nadert hem, en smeekt op vleijenden toon om gunst en ontferming, terwijl hij
schier in tranen uitbarst. Naréndrå Saljå was misnoegd, en voelde zijne
11. verontwaardiging opgewekt, * als hij dacht aan de taal, die Karnå ten
aanhooren van allen gevoerd, en hoe hij gesnoefd had, zeggende, dat, indien
12. Saljå er toe overging, om hem tot wagenmenner te verstrekken, * voorzeker
de vijand zou verdelgd worden en vergaan tot den laatste toe: dit was
zijne verwachting, dit beloofde hem (het voorgevoel van) zijn hart. — Met
diepen afkeer had Saljå dat aangehoord, en verwijderde zich terstond, om (naar
zijn kwartier) terug te keeren. Maar Doerjodånå gaat hem aanstonds na,
13. * en buigt zich neder, en vleit, zijne knieën omvattend: „Ach, Vorst,
„mijn vader, dood liever uw' rampzaligen zoon, indien gij u niet over hem
„ontfermen wilt!" — De Vorst van Mandråkå, weêrhouden en in 't
14. hart getroffen, * neemt aan, Karnå's wagen te besturen. — Al de bevelhebbers
geven zich aan de blijdschap over, en stellen hunne hoop in de belofte van
den Vorst van Awånggå.

Verlaten wij de Koråwå's in hun zorgeloos vertrouwen, en spreken wij
15. van de Pandåwå's. * Al de hoofden, de vorsten en oudsten, die van
Tjampålå en Wiråtå, zijn in raadsvergadering bijeen. Naréndrå Krĕsnå
16. spreekt zacht tot Danandjåjå: „Broeder, * houd u morgen goed, en bied gij
„het hoofd aan den aanval van den veldheer, den Vorst van Awånggå, be-
„roemd om zijn' moed en zijne vermogens! Maar wees vooral op uwe hoede, wacht
17. „u voor achteloosheid; want voorwaar het gevaar is groot!" — * Ardjoenå
buigt zich eerbiedig, en geeft zich geheel aan (Krĕsnå's) beschikking over. De
Vorst van Dwåråwati herneemt: „Gij moet van slagorde veranderen: het best
„zal zijn, dat gij den Tjandråså, de Wassende maan, aanneemt. Weet name-
18. „lijk de geaardheid (van uw' vijand) in den strijd. * Onstuimig valt hij aan, de
„Dipati van Awånggå, en vecht terstond met de uiterste woede. Daarom
„moet gij hem te keer gaan met de slagorde van de Wassende maan. Aan

„de horens der Halve maan moet Bimå ter regterzijde, Satyaki ter linker
19. „(post vatten); *gij, Danandjåjå, in de tweede afdeeling van de Halve maan;
„mijn broeder de Vorst plaatse zich achter het midden, Drěstå-dyoemnå
„en de oudsten achteraan, en Madrim's zonen voegen zich bij 't midden!"
20. *De beraadslagingen waren ten einde gebragt. Van den morgen wordt gesproken. De Koråwå's komen buiten. Vorst Karnå is met overvloedige eerbewijzen en zegenbeden gehuldigd (1), en op onbekrompene wijze onthaald. Het volk stroomt naar buiten, terwijl 't gedruisch van trommen, gongs en
21. bèri's, *van poeksoers en goernangs den hemel schijnt te doen barsten. Onophoudelijk volgen zich (de gelederen), al golvend, als de zee, wanneer zij zich over 't land uitstort. Voorwaar ontelbaar is 't heir der Koråwå's:
22. grenzeloos strekken zich hunne gelederen uit, *als de golvende baren der zee; wapperend en wuivend slingeren zich de vlaggen, en schenken luister aan 't slagveld. Een' helderen glans verspreiden de honderdduizend olifanten
23. met hunne zadels vol edele gesteenten en gouden versiersels, * en de tienduizend wagens, getooid met goud, en rijk bezet met juweelen en diamanten, stralen schietend, schitterend en flonkerend, met weêrglansen, die den hemel
24. verlichten, en in 't rond dwarlen als weêrlicht en bliksem. *De vorsten, de berijders van wagens, allen hebben reeds hunne standplaatsen gekozen. Opeengedrongen staan de gewapende benden, in diepe, digte drommen, als bij stapels op elkaâr gehoopt; tot op een' onafzienbaren afstand strekt zich de
25. krijgsmagt uit. *Gelijk het gebergte, bestraald door de zon, wanneer zij op het punt is, in den oceaan te verzinken, zoo schittert de krijgsdos met rooden gloed.

De slagorde van den Kreeft is gevormd, en de plaatsen in de scharen (van
26. den Kreeft) naar behooren geregeld. *De veldheer, Awånggå's Vorst, plaatst zich aan den mond van de slagorde, bestendig bijgestaan door zijn' zoon. Arjå Wrěså-sénå verwijdert zich niet van zijn' vader. De regterschaar wordt tot plaats aangewezen aan Arjå Doermoekå, een' kloeken en magtigen Ko-
27. råwå; *Arjå Soeman, d. i. Sakoeni, vat post in de linkerschaar, aan 't hoofd van honderdduizend man, allen vol kracht en moed; ook Doermoekå voert honderdduizend dapperen aan. Wel versterkt is de *achterhoede*.

---

(1) Dit schijnt hier minder te pas te komen, nadat hij reeds een' dag het opperbewind gevoerd heeft: vgl. XXXIII, 2, waar hem dezelfde onderscheidingen reeds te beurt gevallen zijn. De tegenwoordige plaats berust dan ook waarschijnlijk op misverstand: zie *Kr. aant.* bij vs. 3-5.

ZES-EN-DERTIGSTE ZANG.

PANKOER.

1. In den hals staat Doerjodånå, door krijgslieden omringd; in den staart Arjå Soedarmå, in 't ligchaam al de vorsten. Bulderend galmen de stem-
2. men des heirs, en de grond dreunt onder 't scharen der gelederen. * De Pandåwå-benden zijn gereed: zij rukken uit, soldaten, bevelhebbers en vorsten, allen naar behooren gerangschikt, en stroomen in eindelooze en digt geslotene rijen aanhoudend naar buiten, gelijk de baren der zee, wanneer
3. zij zich over 't land uitstort, en de wouden onder water zet. * Als een berg van bloemen vertoont zich het prachtige heir, terwijl het zich onder luid rumoer ten strijde schaart. De Ardå-tjåndrå is hunne slagorde, de Wassende maan; dra is zij gereed, en volgens 't besluit van den vorigen nacht de plaat-
4. sen aan de borst, de vleugels, den mond en den hals bezet (1). * Alleen wordt nog Joejoetsoeh met zijne krijgsmagt nagezonden, en aan de borst der slagorde toegevoegd. Nu staat de Tjandråsså hecht ineen; in onafzienbare lengte strekt zij zich uit; in een duister verschiet verliezen zich de uiteinden, noordwaarts en zuidwaarts, uit het gezigt, als door eene sombere lucht be-
5. neveld. Ontelbaar is de menigte der gelederen. * De banieren vertoonen zich als vuurbollen en regenbogen, blinkend en schitterend, tot in een grenzeloos verschiet. Als bij stapels en lagen volgen (de troepen) achter elkander, in diepe en digte drommen opeengehoopt.

De Koråwå's aanschouwen met bewondering de slagorde der Pandåwå's.

6. * Eenige Pandåwå-benden, pas uit de kwartieren komend, jå mityåkardå kadoeroes madoengdoeng katawĕngan, d. i. wagen zich verder, en

---

(1) Eig. »..... is zij gereed, overeenkomstig het besluit van den vorigen nacht, (ten aanzien van »hen,) die moesten post vatten aan de borst.... enz." — De benamingen van ledematen moeten hier, even als boven, bij XXIII, 3, is aangemerkt, in overdragtelijken zin worden opgevat. Zij duiden slechts de onderlinge betrekking der plaatsen aan, de mond de voorhoede, de hals de tweede afdeeling, de borst de derde, de vleugels hetzelfde als in onze taal.

vervolgen de verborgene vijanden, afgescheiden van 't groote heir (1).

7. * Vorst KARNÅ (staat) in eene trotsche houding, en wendt het hoofd nu
her- dan derwaarts, en rekt den hals, om de gelederen te overzien. De Vorst
van Mandråkå, SALJÅ, is met hem op den wagen (gezeten). KARNÅ spreekt
tot den Vorst van Mandråkå: »Zie, geëerbiedigd Heer, hoe talrijk zijn de
8. »gelederen der Pandåwå's! * Zonder grenzen breiden zij zich uit; in het
»duister verschiet verliest zich de lengte en diepte des heirs, digt op en ach-
»ter elkander gedrongen. Doch vergeefs: door SOERJÅ's zoon, o Heer! zullen
»de lijken tot bergen worden opgestapeld, zij zullen in 't rond verspreid lig-
9. »gen, tot den laatsten man verdelgd. * Waar zijn ARDJOENÅ en WRĚKODÅRÅ?
»zij zullen den dood niet ontgaan. Eerlang hoop ik het Pandåwå-
»heir verteerd te zien, als eilanden, die vergaan, door den pijl Wi-
10. »djåjå-tjåpå, als overstroomd door eene zee van vuur (2). * Gelijk de
»verdelgde eilanden zullen zij weldra overstelpt worden door eene zee van
»bloed (3). Gelijk de padas-steen (4) verbrijzeld uiteenspat, wanneer het
»staal hem treft, zoo zal het Pandåwå-heir vergruisd, vermorseld en verbrand
»worden. Ik wil mijn' vorstelijken zetel verlaten, indien ik mijn woord niet
11. »gestand mogt doen. * Ik zou als een lage bedrieger voor de wereld ten
»toon staan, indien ik week, en niet langer den naam van Vorst verdienen."

Barsch antwoordt de Vorst van Mandråkå, vol afkeer en met stuurschen

---

(1) Of: »vervolgen de vijanden, en verbergen zich afzonderlijk van 't groote heir"? — In ieder geval bevat deze strophe niets anders dan eenige duistere woorden of klanken, uit het Kw. verminkt en zonder zamenhang overgenomen, met bijvoeging van eene zoogenaamde uitlegging, die, al ware zij overigens juist, hier geen' gezonden zin oplevert. Zie *Kr. aant.* bij pd. 6.

(2) Met andere woorden: de Pandåwå's zullen vergaan, verteerd door 't vuur van den Widjå-jå-tjåpå, gelijk eilanden, overstroomd door de zee. In 't Jav. is naar gewoonte de allegorie als 't ware ontleed, door ieder deel een voor een met zijn beeld te vergelijken: de Pandåwå's zijn gelijk eilanden; de Wdj.- tj. gelijk eene zee, die de eilanden overstroomt; het vuur van den Wdj.- tj. gelijk het water der zee.

(3) Eig.: het vergaan van de eilanden zal hierin bestaan, hierdoor worden voorgesteld, dat zij (de PP.) worden overstelpt door eene zee van bloed; of: gelijk de eilanden vergaan door een' watervloed, zoo de PP. door of in een' stroom van bloed. Deze laatste treedt hier, als een nieuw beeld, in de plaats van den vuurstroom, die in pd. 9 voorafgaat.

(4) Eene soort van steenachtige aarde, die aan de oevers van rivieren gevonden wordt, en zeer breekbaar is.

blik: „Ei, staak die zinnelooze leugentaal! Het past niet, dat zulke woor-
„den in 't openbaar worden uitgesproken. Laat den strijd alleen u bezig
12. „houden! * Spoedig, ik verlang het te zien, hoe al die vijanden op staande
„voet vergaan, als vliegende mieren, die, uit de lucht bij zwermen neêrge-
„gedaald, den dood vinden, door neêr te storten in 't vlammende vuur! Wie
13. „toch zou deze uwe rede * zonder lagchen kunnen aanhooren, wanneer gij de
„verdelging belooft van een' magtigen vijand, die niets dan ware helden, die
„geen' enkelen lafaard telt? Gij zijt te vergelijken met vleesch, dat door de
14. „Pandåwå's wordt toebereid tot elk geregt, dat zij begeeren (1). * (Of wel,)
„zoo gij rijst waart, de Pandåwå's zouden u gaar koken. Uw hart zie ik
„reeds — het is mij duidelijk vóór oogen — tot spijs verstrekken voor de vu-
„rige wapenen. Een mensch als gij zal ongetwijfeld eenmaal tot een aan-
15. „baksel worden * in den zwavelpoel der hel!"

Diep gekrenkt op 't hooren van die taal buigt Soerj'ås zoon het hoofd, verbleekt en verbitterd door de smadelijke woorden van Mandråkå's Vorst. Met woedende drift spoedt hij ten strijde, en in dreigende houding jaagt hij
16. den wagen voort. * Door Vorst Saljå's taal ten uiterste geërgerd en in 't hart gegriefd, valt Karnå met zijne benden dreigend, met dolle woede aan. De vorsten en hoofden der Koråwå's werpen zich gezamenlijk op den vijand,
17. rollend als bergen, als een stortvloed van rotssteenen, * om hem te verpletteren door eenparigen aandrang. Doerjodåna voert de bevelhebbers voorwaarts; met hunne talrijke benden, met olifanten, paarden en wagens volgen zij in gesloten gelederen het voetspoor van hun' veldheer, den wijdvermaarden held, Karnå, die niet *wijkt* uit den strijd.

---

(1) D. i. gij zijt geheel weêrloos in hunne handen; zij kunnen met u doen, wat zij maar willen; zij kunnen u maken en breken.

ZEVEN-EN-DERTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Vorst KARNÅ viert zijn' moed den teugel. Fluks spant hij den boog, die schuddend zich ontlaadt. Als bliksems komen (de schichten) te voorschijn: met donderend geraas werpen zij zich neder. Twintigduizend ontsnappen aan
2. den boog, en vallen op den vijand neêr, en vervullen hem met schrik. * Vóór allen uit spoedt de wagen van Awånggå's Vorst, blinkend, vlammend en lichtend, als de Dagvorst (1), wanneer hij, lichtstralen in 't rond spreidend, zich boven 't gebergte verheft. Zijne kroon flonkert van edele gesteenten.
3. * Schoon en krachtig is de gestalte van den Vorst van Awånggå, den koenen en magtigen held. Van verdubbelden moed zwelt het hart der Koråwå-benden, nu zij worden aangevoerd door een' veldheer, zoo schoon, zoo magtig, en vermaard door krijgsdeugd en beleid.
4. * Steeds verder streeft de wagen van Awånggå's Vorst: den mond der slagorde voorbij, langs de voelhorens henen, vervoert hem zijne drift. Stor-
5. mend gaan de bevelhebbers, de honderd Koråwå's, hun' veldheer na. * Verpletterend als een instortende berg valt het Koråwå-heir (op den vijand). De gelederen wijken en deinzen; het heir der Pandåwå's verstrooit zich onder den heftigen aanval. Buiten staat tot tegenweer, geraken zij in verwarring,
6. en worden vertreden, verdrongen en overhoop geworpen. * Als een regen vallen de pijlen van den dapperen Vorst van Awånggå en van de (overige) helden, die met alle magt hunne werptuigen afschieten. Zij dwarlen dooreen in de lucht, en hechten zich ruischend (in de ligchamen der vijanden), als om ze tot moes (2) te vermalen. De Pandåwå-benden ontvlieden het strijdperk.
7. * In allerijl dagen SATYAKI en DRĚSTÅ-DYOEMNÅ tot tegenweer, met al de dipati's. De uiteinden der Ardå-tjåndrå zijn uiteengerukt en verward. NAKOELÅ en SADÉWÅ rukken voorwaarts, om den strijd te hervatten, en drin-

---

(1) DIWANKÅRÅ, eig. *dagmaker*, d. i. de Zon.
(2) Jav. roedjak! zie boven, bij XVIII, 7.

gen woedend op den vijand in; maar 't gelukt hun niet, hem van de plaats
8. te doen wijken. * Onder 't gekletter (der wapenen) worden de Pandåwå-benden teruggedreven, in verwarring gebragt, ter neder geworpen en verpletterd. Nog houden PARTÅ en WRĔKODÅRÅ stand met onbezweken' moed, en schieten onvermoeid hunne pijlen, die dwarlend als rookwolken opstijgen.
9. * WRĔKODÅRÅ lost den Bargåwastrå, die met gedruisch nederstort op de Koråwå-benden; de pijlen van PARTÅ vallen kletterend neder, en geven velen den dood.
10. De Koråwå's vallen gezamenlijk aan, * ziende, hoe hun veldheer onwrikbaar 's vijands woede tart, terwijl hij de pijlen naar alle kanten om zich heen schiet, en de dooden tot stapels opeenhoopt. Als één man dringen de Koråwå-benden voorwaarts. Waar de voorhoede zich opent, treedt de achterhoede in de plaats (1). Alles overstelpend en vertredend, stormen zij met vereenigde krachten voort.
11. * Tot tegenweer naderen de Vorsten van Wiråtå en Tjampålå met hunne benden, en doen de aarde daveren onder hunne voetstappen. Zij werpen zich op den vijand, en weren hem af; maar van achter wordt het aantal steeds grooter. Spoedig komen MADRIM's zonen aangesneld, en DRĔSTÅ-DYOEMNÅ,
12. SATYAKI en SIKANDI, * om 't gevaar te keeren, en overvallen gezamenlijk den zoon der Zon. Van alle kanten aangevallen, onverhoeds bedreigd en beschoten, in 't naauw gebragt, door overmagt overstelpt, houdt de Vorst van Awånggå onwrikbaar stand met onverschrokken' moed. De gelederen der Koråwå's openen
13. zich; zij wijken * onthutst, niet wetende, hoe KARNÅ zijne krachten inspant. Met donderend geraas ontwikkelen zich (zijne) pijlen, gelijk de bliksem, die uit de wolken schiet, en storten zich al ratelend uit. Bij zwermen komen de pijlen te voorschijn, en overvallen den vijand, en verspreiden verwarring en dood.
14. * Koning DOERJODÅNÅ, SAKOENI en DOERMOEKÅ, ziende dat de veldheer onverschrokken strijdend naar 't midden doordringt, snellen hem vol geestdrift te hulp. Aanstonds is het als een stortvloed van rotsen. Uiteengeworpen en van rondom overvallen, slaan de Pandåwå's aan 't wijken. * Door
15. digte drommen van achter overrompeld, overstelpt door den vloed van aanrol-

(1) Of wel: »zij breken door de voorhoede heen, en werpen zich op de achterhoede"? Vgl. XII, 22. 7.

lende steengevaarten (1), geven zij zich aan blinde wanhoop (?) over. 't Was
den Pandåwå's nog in 't geheugen, hoe GATOTKÅTJÅ den dood ontvangen
16. had van SOERJÅ's zoon. * Daarom stuiven zij verstrooid uiteen: slechts de
bevelhebbers blijven over, en de edelen, door hunne troepen verlaten, die van
vrees bevangen zijn door den woedenden aanval van Awånggå's Vorst, door
zijne snelheid, zijn' moed en zijne wondermagt.
17. * Met telkens onstuimiger woestheid slaat hij verdelgend in 't rond, in
vreeselijke woede ontstoken. Als duizend wilde stieren woedt hij in toome-
looze drift, verbitterd, met gramstorig gelaat en dreigende blikken. Al, wat
18. hem tegenkomt, ligt geveld, of wijkt weerloos uiteen. * Door zijn' heftigen
aanval is de Ardå-tjåndrå vernield. Zoo gaat KARNÅ in den strijd te werk,
als zou hij de aarde verdelgen: zij schijnt hare vernietiging nabij. De vijand
wordt verpletterd en overreden door den wild golvenden wagen, die stootend
heen en weêr geslingerd wordt.
19. * Naréndrå KRĔSNÅ geeft een' wenk, die verstaan wordt door Praboe
JOEDISTIRÅ. Terstond ratelt zijn wagen, en hij dringt met alle kracht naar
20. 't midden door. Dreunend komen de hoofden, de edelen en vorsten * tot
gezamenlijke tegenweer op; vernielend is de werking hunner wapenen. On-
vermoeid lost PARTÅ zijne pijlen, en DRĔSTÅ-DYOEMNÅ, NAKOELÅ en SADÉWÅ,
driftig strijdend, met SATYAKI tegader. De vlugtende benden keeren terug.
21. * In toorn ontstoken, vaart WRĔKODÅRÅ ten strijde; hij zwaait de knods om
zich heen, en, schreeuwend met overmoedig gebaar, valt hij met dolle woest-
heid aan. Arjå SATYAKI volgt zijn voorbeeld, en dringt hevig strijdend
naar 't midden door, zonder *achter* zich om te zien.

---

(1) In verband met het voorafgaande, in 14, 5, schijnt hier met de »steengevaarten" slechts eene figuurlijke voorstelling van de aanvallende benden bedoeld te zijn, even als in 't Kw.: zie *Kr. aant.* bij 15, 2. Elders vindt men evenwel in eigenlijken zin melding gemaakt van *bergpijlen*, als een fabelachtig werptuig, dat zich in bergen of groote steenklompen ontwikkelt: zie b. v. XXXVIII, 5.

ACHT-EN-DERTIGSTE ZANG.

PANKOER.

1. (Razend) als duizend dolle olifanten, zwaait WRĔKODĂRĂ de knods om zich heen. Naar 't midden dringend, werpt hij verwilderde blikken in 't rond; telkens wendt hij 't hoofd, en staart in alle rigtingen heen (*), en beukt er
2. regts en links op los. * Vele olifanten liggen uitgestrekt ter aarde, en wagens tot gruis met de berijders vermengd. Onvervaard woedt hij voort, geene hindernissen ontziende.

De Vorst van Awånggå wordt zonder ophouden van nabij bestookt, met
3. schoten overstelpt, met pijlen beregend, * van links en regts om strijd overvallen. Al vechtend dringen de Pandåwås aan, en spannen alle krachten in tot een' heftigen worstelstrijd. 't Is onmogelijk hen (1) af te weren. De strijders vermengen zich, en wisselen hunne slagen. De Koråwå's houden moedig
4. stand, de Pandåwå's dringen er onstuimig op in. * Men grijpt elkander aan, en houwt er op los, en werpt zich met de nagels op elkaâr. De Koråwå's wankelen; velen storten neder en geraken onder de voet, door een' nieuwen aanval van WRĔKODĂRĂ. Uiteengeworpen, verstrooid en nagezet, vallen zij onder de slagen der knods tot stapels opeen. Velen liggen doorgehouwen ter aarde uitgestrekt. In verwarring vlugten zij, het strijdperk ontruimend, * voortgejaagd door DANANDJĂJĂ, wiens geschut zich in honderdduizend
5. steenen, als zoovele kleine bergen, over hen uitstort, en bij 't neêrkomen alles vernielt, wat getroffen wordt. Schrikwekkend is de schok der neêrstortende steenbergen, die, omhoog gevoerd, al golvend komen aanrollen (2). De troepen der Koråwå's vlieden uiteen.

(*) Woordelijk aldus: »hij gaat naar 't midden balingoeh-balingoeh. De houding van WRĔ»KODĂRĂ is, gedurig om te zien; balingoeh-balingoeh beteekent: omzien en naar alle kanten »uitzien."

(1) Of hem, KARNĂ?

(2) In 't Jav. heerscht hier weder eene opeenvolging van gelijke klanken, en moet men dus den zin niet te streng ontleden. Vgl. het Kw. in *Kr. aant.* bij 5, 6.

6. * Praboe Karnå wordt steeds naauwer ingesloten. Men dringt onstuimig op hem in, men tracht hem te misleiden en onverhoeds te treffen. Tegelijk wordt hij met een' onafgebroken stroom van pijlen beschoten. Maar onwankelbaar staat hij overeind in zijn' wagen, wenkende met de hand de vlugtende benden
7. tot zich. Bedreven in 't onderwijzen van den strijd (1), * ziet hij om, en roept het volk aan. Zonder ophouden lost hij afwerende pijlen, ratelend stroomen zijne uitdagende woorden, en als rookwolken stijgen de schichten omhoog. Vergeefs tracht de vijand hem te doen vallen.
8. Als de Koråwå-helden zagen, hoe hun veldheer nog * zonder wijken den algemeenen aanval doorstond, hoe Karnå vol drift voortdrong, op zijn' ratelenden wagen, vergezeld van zijne zeven zonen, allen met magt begaafd, toen volgde Koeroe-pati met al de Koråwå's, om den aanval van Awånggå's Vorst te ondersteunen. Dreunend komen de Koråwå-benden aangerukt, en
9. omstuwen hem van beide zijden * met digte drommen, terwijl Karnå onstuimig vechtend voorwaarts dringt. De honderd Koråwå's stormen eenparig voort in geslotene gelederen; de Pandåwå-helden trekken hun tegen in telkens toenemend aantal. Met vuur wordt de strijd gevoerd, onbewegelijk
10. de aanval doorgestaan. * De pijlen vervullen het luchtruim. Vijanden en vrienden vieren hun' vermogens den teugel. Allerlei werptuig vliegt dooreen en stoot op elkander. Met vreeselijk geraas, als van instortende bergen, werpt men zich driftig opeen, in algemeenen kampstrijd, en grijpt elkander
11. aan, beurtelings verwinnend en verwonnen. * Digte drommen komen van achter in menigte aangerukt. Vriend en vijand stort zich op elkander, om zich de zege te betwisten. De lijken stapelen zich opeen, en hoopen zich op, bij laag op laag. Het bloed vloeit bij stroomen; vele dapperen zijn dron-
12. ken van bloed. De Koråwå-helden verliezen velen door den dood; * ook de Pandåwå's sneuvelen bij geheele troepen. Reeds zijn de slagorden vernield, eerst de Ardå-tjåndrå, de slagorde der Pandåwå's; daarna is die der Koråwå's, de scharen van den Kreeft, verwoest. In de woeling van den strijd *trekt* niemand *zich terug*.

---

(1) D. i. waarschijnlijk z. v. a. » gewoon om voor te gaan in den strijd": — theoretisch onderwijs zal hier wel niet bedoeld zijn?

NEGEN-EN-DERTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Door de hette van den strijd wordt het gansche heir als in eene zeef geschud. Maar door de beschikking der verhevene Godheid heeft er in den strijd geene verwarring plaats; dat wil zeggen, dat geringen met geringen, edelen met edelen zamentreffen in den algemeenen aanval, zonder eene tegen-
2. partij te kiezen. * Hoe onstuimig de drift zij, waarmeê men zich strijdend opeenstort, toch is er geene verwarring in de partijen. Het lot des oorlogs wil, dat geen edele een' geringe op zijn' weg vindt, maar geringen en gemeenen elkander ontmoeten (1).
3. * WRĔSÅ-SÉNÅ, de zoon van Awånggå's Vorst, komt in den strijd SATYAKI tegen. Hij lost een' pijl op hem, en beschiet hem andermaal en ten derden male, maar kan hem zelfs de huid niet verwonden. Door eene ha-
4. gelbui van schichten overvallen, * staart SATYAKI (slechts) in 't rond, maar geen der wapenen dringt in zijn ligchaam door. Fluks beantwoordt hij den aanval met een' slag van zijne knods, en Arjå WRĔSÅ-SÉNÅ ligt met zijn' wagen vermorseld neêr.

SATYAKI wordt van alle zijden overvallen. Veertig Koråwå's dringen te-
5. gelijk op hem aan. * Van rondom bestookt, van regts en links met knodsslagen bedreigd, knipt SATYAKI (slechts) met de oogen, en, zwaait hij op zijne beurt de knods, dan sneven de aanvallers tegelijk met hunne olifanten; paarden en wagens, door zijne slagen getroffen, liggen in menigte verbrijzeld met de rijders dooreen.

---

(1) Of dit op te vatten is als een algemeene regel, of als eene bijzondere omstandigheid van het hier beschreven gevecht, is in den tekst twijfelachtig, even als in de vertaling. Zeker is het wel in overeenstemming met de gewone voorstelling van gevechten in de Jav. verhalen, waarin de verschillende partijen doorgaans met verwonderlijke symmetrie zijn zamengesteld.—Voor *edel* en *gering* heeft het Jav. eig. *goed* en *slecht:* zie daarover de noot bij XXVII, 5.

6. * Koning JOEDISTIRÅ biedt het hoofd aan den Vorst van Awånggå. Gelijktijdig lossen zij hunne schichten; gelijktijdig werpen zij zich op elkander, en voeren een' onbeslisten kamp. Beider wapenen stompen zich af, en tegelijk trekken zij zich terug, om hunne wapenen te verwisselen.

7. * Zich mengend in den strijd, komen van achter de Pandåwå-benden gezamenlijk aanstormen, en als onstuimige baren ontwikkelen zich de bergpijlen.

De Vorst van Awånggå wijkt. De Pandåwå-benden dringen op hem
8. aan, en stuwen hem verder, en jagen hem na. * Dreunend stormen de helden, op wagens, paarden en olifanten (gezeten), voorwaarts, om (den vijand) te verdelgen. De gelederen der Koråwå's deinzen: zij worden van de plaats gedrongen, onder de voet geworpen, met geweld vertreden. Alles slaat op de vlugt: uiteengedreven, wijd en zijd verstrooid ontruimen zij 't slagveld.

9. * DOERJODÅNÅ geraakt in 't naauw (1) met SAKOENI, DOERMOEKÅ en DOESASÅNÅ, ook DJÅJÅ-WIKÅTÅ en SWÅTÅMÅ, haastig gevolgd door WRĔKODÅRÅ, die hun zijne pijlen nazendt. Weldra is hij hun nabij, en roept hun toe, met
10. dreigend uitgestrekte hand: * „Hei, holla, DOERJODÅNÅ! waarom vlugt gij? Wacht „mij af, en laat ons vechten! Toe, gij allen, blijft staan, en biedt mijn' aanval het „hoofd: hier vindt gij eene waardige tegenpartij! Schaamt gij u niet te vlie-
11. „den, verachtelijke lafaards die ge zijt! * Gij, zoon van den blinden bedrie„ger, dien schelm, dien gek, gij schaamt u mij aan te zien! Een held zou „in uwe plaats (2) trachten, het hoofd van zijn' vijand af te houwen in 't
12. „midden van den strijd. Wilt gij dit niet, zoo buig u voor mij neder, * en „werp u met het aangezigt op mijne voeten; dan zal ik u 't leven laten!" — DOERJODÅNÅ wendt het hoofd om, en spant den boog, en roept op barschen
13. toon, onder herhaalde schoten: „Gij weet van geene schaamte, * gij uitvaag„sel der aarde, gemeene schurk, vriend van de reuzen! Als ik iemand van „uw' stempel doodde, de wereld zou er schande van spreken, dat ik zulk een

---

(1) „En neemt de vlugt", staat hier in 't Kw. bij, en dient in onzen tekst ook wel onderverstaan te worden. — Het woord ꦄꦤꦶꦁꦄꦱ꦳ in vs. 2 schijnt overtollig, even als in 't Kw., waar het meermalen zoo voorkomt, gelijk trouwens ook wel *gezien worden* in 't Hollandsch, ofschoon 't hier moeijelijk is over te nemen.

(2) Eig. „het ware gewoon, natuurlijk, eigen aan een' held,.... enz."

14. »verachtelijk wezen gedood had!" — Na die woorden * schiet Doerjodånå
zijne pijlen af. Hij wordt beantwoord (*) door Wrěkodårå: de Bargåwastrå
vliegt heen, treft de pees van den boog, en breekt ze door midden. Soe-
jodånå neemt ontmoedigd en door vrees bevangen de wijk.
15. * Doesasånå bemerkt het gevaar van den strijd, en beschermt zijn' vor-
stelijken broeder. Op zijn' olifant (gezeten) houdt hij onbewegelijk stand, en
spant den krakenden boog. Onder een' vloed van tergende woorden vliegt
16. de pijl Barlå heen, en treft het doel. * Wrěkodårå, door den pijl Barlå
getroffen, valt op zijn achterste neêrgesmakt. Tot bezinning gekomen, staat
hij op, en spant den boog. Een' tijd lang wisselen zij hunne schichten, met
inspanning van krachten, en stellen al hun' moed en hunne vermogens in 't
17. werk. * Ten laatste breken beider bogen te gelijk. Schielijk nadert Wrěko-
dårå met de knods in de hand (en roept): »Vuile deugniet, doortrapte boos-
18. »wicht, gemeene schurk, ellendige snoodaard, * gelukkig dat ge mij tegen-
»komt in 't gevecht! Wie van ons bezwijkt, zal er 't leven bij laten!" —
Tegelijk nadert Wrěkodårå met een' woesten sprong, en slingert de knods
19. tegen Doesasånå's olifant, die levenloos neêrstort. * Behendig springt Doe-
sasånå van den verpletterden olifant af, en valt op zijne beurt met den to-
mårå op zijn' vijand aan. Onvermoeid beuken zij op elkander, en wisselen
20. de knodsslagen, terwijl Doesasånå uitroept: * »O gij smeerlap (1), voorwaar,
»niemand weet, aan wien gij 't leven te danken hebt. Ik zie 't nog, hoe gij raas-
»det, toen ik eenmaal op het punt stond, uwe hoer van eene vrouw tot mijn'
21. »wil te brengen (2), en zij het maar bij toeval ontkwam." — * Zoo sprekend,

---

(*) Men lette op de merkwaardige woordvoeging in ꦮꦶꦪꦸꦗꦶꦪꦶꦂ, als ware 't een *complex passief* van ꦲꦗꦪꦤ꧀ꦗꦶꦪꦶꦂ. Vgl. XXXVIII, 7, s: ꦲꦤꦤ꧀ꦗꦶꦪꦮꦶꦫꦶꦮꦶꦫꦪꦤ꧀ꦝꦺꦴꦂ, op dezelfde wijze gevormd van ꦲꦫꦶꦫꦪꦤ꧀.

(1) Euphemisme voor *pislap*, zoo als eig. in 't Jav. staat.

(2) O vertaalt: »Ik zag de hoer uwe vrouw wel eens driftig. Bijkans had ik haar gebruikt." — Het kan inderdaad wel zijn, dat ꦗꦶꦪ op de vrouw, instede van op Wrěkodårå, slaat, ofschoon dan de scheldnaam van *hoer* hier minder te pas zou komen. Buitendien schijnt de geheele woordvoeging gebrekkig, althans duister; en de toespeling van Doesasånå heeft, zoover ik weet, in de Jav. mythen geen' grond. Waarschijnlijk doelt hij oorspronkelijk op het gebeurde met Draupadi bij het dobbelspel (zie *Gesch. d. PP.* § 42); maar in de Jav. overlevering is zij niet als de vrouw van Wrěkodårå bekend.

wil Doesasånå een' sprong nemen, maar wordt achterhaald en in 't haar gevat. Hij stort achterover, en wordt hevig getrapt en geschopt. Zijn nek wordt achterstevoren gedraaid, zijn gelaat bijna uiteengereten; voorover geworpen,
22. wordt hij over den grond geschuurd. * Met geweld wringt hij zich omhoog, maar wordt weêr voorover op het aangezigt geworpen, en aanhoudend met den voet tegen den grond gestampt.—Doesasånå is uitgeput. Maar tot zijn' bijstand
23. nadert Koeroe-pati met al zijne broeders. Om strijd vallen * de Koråwå-helden met eenparige woede aan; maar Wrĕkodårå houdt onbewegelijk stand, zonder wankelen of wijken. IJlings stormen de Pandåwå-benden hem te hulp, en bieden
24. den vijand het hoofd. Onverhinderd viert * Wrĕkodårå zijne woede bot in 't mishandelen van Doesasånå. "Ha, Doesasånå," (roept hij:) "thans ontvangt gij "'t loon voor uwe ongehoorde snoodheid!" — Brullend als een leeuw verheft hij de stem, en gilt het uit: "Aanschouwt, goden, (de vervulling van) Wrĕko-
25. "dårå's gelofte, * om de snoodheid van Doesasånå te vergelden, en al zijne "verraderlijke streken! Gij allen, vorsten, grooten en edelen, zijt getuigen van
26. "Bimå's toezegging, en hoe hij zijne gelofte vervult!"—* Tevens woelt hij met de nagels in den buik van Doesasånå, die stuiptrekkend opspringt, en zich kromt en wringt van pijn. Hij werpt zich met de voeten heen en weêr, en valt op een' afstand neder, den buik met bloed overplast, het hoofd door vuistslagen verbrijzeld, met den voet te barsten gestampt, en stroomend *volgt* hem het bloed.

VEERTIGSTE ZANG.

PANKOER.

1. Met luider stem roept Wrĕkodårå: "Ziet, Koråwå's, nu kan Dropadi weêr "beginnen, zich 't hoofdhaar op te binden, en het wasschen in Koråwå-bloed!
"Och, Doesasånå, vermoei u toch niet, om zooveel beweging te maken! gij
2. "komt er toch niet weêr van op (*)! * Kom, stel u te weer, zoo gij

(*) Misschien beter aldus op te vatten: ꦄꦏꦱꦤꦾꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤꦾꦱꦤꦾꦱꦤꦾꦄꦪꦸ enz.: "geef u "toch zooveel moeite niet! wat gij ook doet, gij zult toch niet..... enz."

„kunt! Wat wringt en schurkt gij uw' verscheurden buik, en tracht al „spartelend te bijten! Gij ellendige schurk! lage snoodaard die ge zijt!" — Roerloos ligt Doesasånå op den rug uitgestrekt, terwijl Bimå, hem schrij-
3. lings tusschen de beenen klemmend, het bloed uitzwelgt, * het lijf doorwroet, de ingewanden achter elkander uithaalt, en aan duizend stukken rondom zich werpt. Weldra is Doesasånå gestorven door de hand van Wrěkodårå. Maar lang gaat hij nog voort het bloed te slorpen; hij slaat het lijk te morselen,
4. en beukt het aanhoudend tegen den grond, * hij trekt het de darmen uit, en scheurt ze aan flarden uit elkaâr, tot een schouwspel voor den vijand. Zoo is zijne gelofte volbragt. Met de knods dansend, roept hij met bulderende stem tot Doerjodånå, terwijl hij de stukken van 't lijk in 't rond
5. strooit, en de dijen spelend omhoog werpt: * „Koeroe-pati, ziehier uw' „broeder! daar ligt zijn lijk, tot gruis vermorseld! Haal het weg, zoo gij „kunt, of volg hem in den dood!" — Als de donder buldert zijne stem.
6. De Pandåwå-benden stormen ten aanval met eenparig geweld. * Tegelijk verheft zich een wervelwind; de hemel wordt verduisterd; storm en windvlagen woeden dooreen; met vreeselijk gedruisch davert de aarde bij 't ratelen des donders; de gansche natuur is in strijd; alles raast dooreen; bij hevige wind- en regenvlagen worden uit hemel en aarde ongewone klanken vernomen; de bliksem flikkert; de bodem kantelt en barst vaneen, weêrlicht en bliksem trillen door de lucht.
7. * Verstrooid wijken en vlieden al de Korâwå-benden met hunne hoofden. Door de Pandåwå's vervolgd, geraken zij andermaal onder de voet. Vele olifanten en wagens worden ter neêr geveld.
8. Partå, Nakoelå en Sadéwå, Drěstå-dyoemnå en Satyaki * keeren terug (1) met hunne wagens; slechts Wrěkodårå gaat te voet en alleen: hij gebruikt de knods als een' kaatsbal, en danst er meê den geheelen weg langs. Vorst Joedistirå komt hem te gemoet, en prijst hem met minzame woorden.
9. Een ruim onthaal is hem bereid, * en allerlei dranken van aangenamen geur. Op het luisterrijkst wordt hij door zijn' ouderen broeder vergast, terwijl zij zich verlustigen met te spreken over zijn' woedenden strijd, naar den eed,

(1) Namelijk van de vervolging.

tegen Doesasånå gezworen, en hoe hij de gelofte vervuld heeft van Dropadi's haarwrong.

10. * Al de krijgsknechten begeven zich ter ruste (1), en haasten zich om strijd, om eene schuilplaats te zoeken in de lommer van 't geboomte. Wie geen aandeel in de schaduw erlangt, gaat schuilen onder de vlaggen en wimpels. Bevreesd voor de hette, zoekt ieder op zijne wijs eene schuilplaats.

11. * Onbekommerd genieten zij de rust, en drinken van de toegezondene ververschingen, zonder te vermoeden, dat er een vijand (nabij) is. Reeds neigt de zon ten ondergang (2), als de Vorst van Awånggå nadert in onstuimigen aanval, gevolgd door de honderd Koråwå's, die, aanstormend, den vijand doen *wijken*.

EEN-EN-VEERTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Als een stortvloed (3) treft de woedende aanval van Awånggå's Vorst. Dreunend spoeden zich de Pandåwå-benden Vorst Karnå te gemoet: onwrikbaar staan de bevelhebbers, maar zij worden onder de voet geworpen en vertreden. Hij dringt er op in, en gaat onversaagd over de ligchamen
2. heen. * Ratelend vliegt de wagen, snel als een arend, voorwaarts. Met donderend geraas komen de schichten te voorschijn; snorrend en bliksemschietend, dwarlen zij als rookwolken dooreen, en vervullen de lucht als een stofregen. Op den vijand nederstortend, worden zij van achter door nieuwe
3. zwermen gevolgd. * Verpletterd stort alles ter neêr. Niets is bestand tegen de toomelooze drift van Vorst Karnå. De honderd Koråwå's volgen hem, en werpen zich vol woede op den vijand, om de nederlaag te

---

(1) Namelijk ter middagrust: welligt met het voornemen, om na den middag den strijd te hervatten.

(2) Zij gaat evenwel eerst werkelijk onder in 't begin van XLV, na Karnå's dood.

(3) Of als eene instortende massa van aarde, puin of steenen: vgl. pd. 4.

wreken. Bedreven in den strijd, doet hij de Pandåwå's het slagveld ont-
4. vlieden. * Wankelend en onder de voet geworpen, stuiven zij uiteen; als overstelpt door een' vloed van berggevaarten, die ruischend over hen heen stort, vlieden zij wijd en zijd. Als door een' orkaan overvallen, worden de Pandåwå- benden weerloos vernield, en sneven bij menigte onder den schok.
5. * Steeds verder dringt de Vorst van Awånggå. Tienduizend strijders bieden hem het hoofd: tienmaal duizend houden stand. De Vorst van Awånggå treedt (1) er onvervaard op in: zonder iets te ontzien, rijdt hij hun tegen
6. 't lijf en scheurt hen aan stukken. * Voorbij hen snelt de wagen van Vorst Karnå, en 't (voet) volk, en de mantri's, op paarden en wagens (gezeten), en de boepati's op olifanten, met verward gedruisch bestormend en verpletterend. De vijand deinst; alleen de helden blijven over, om den aanval
7. te weêrstaan. * In dien nood bieden velen (den overwinnaar) hulde, en geven de wapens over, en smeeken om het leven. Eer zij tijd hadden om te ontkomen, zijn ze ingehaald en voorbijgesneld. Sommigen onderwerpen zich in schijn, en maken gebruik van 's vijands achteloosheid, om ter zijde af te wij-
8. ken en op nieuw te ontvlugten. * Anderen worden terstond met het zwaard getroffen, om 't lijf gevat en afgemaakt. Deerniswaardig is de toestand van velen der Pandåwå's. Tegengehouden, afgesloten, omsingeld, beklemd en onder de voet geworpen, vallende, vertreden en verdrongen, zijn zij aan
9. de uiterste verwarring ten prooi. * Sommigen worden uit de hoogte op het hoofd getroffen, met de voorpooten (der rijdieren) getrapt, of overreden door de wielen der wagens, door de olifanten en paarden, die dreunend en stormend aankomen. Geene stem wordt gehoord van Karnå en de Koråwå's
10. in den strijd. * Talloos zijn de slagtoffers van 't woedend strijdgeweld van Awånggå's Vorst. Bij tienduizenden worden zij neêrgehouwen. Velen vermengen zich met den vijand; maar in 't razend woeden bemerkt men niet, dat het vijanden zijn. Vele honderdduizenden vinden den dood.
11. * Nakoelå en Sadéwå bieden vruchteloozen tegenstand: hun wagen wordt verbrijzeld. Joejoetsoeh (2) ziet zijn voertuig vermorseld door een' pijl van Karnå, die vol moed en kracht van zich afslaat. De vermogende schich-
12. ten komen in menigte te voorschijn, en vervullen de ruimte. * De Prins

---

(1) Dit is hier in oneigenlijken zin te verstaan, daar Karnå zich op een' wagen bevindt.

(2) Over Joejoetsoeh zie *Kr. aant.* bij 11, 1-5.

van Tjampålå neemt de wijk, door zijne troepen jammerlijk verlaten; SATYAKI geraakt in 't naauw, en neemt afgemat de vlugt. Het vaandel van de schoone Dèwi SIKANDI kronkelt en wikkelt zich heftig ineen.

13. * Zoo vlieden de benden van Tjampålå wijd en zijd in verwarde vlugt, om het leven te redden; ook het volk van Wiråtå stuift uiteen, en vliedt naar alle kanten. DRĚSTÅ-DYOEMNÅ, SATYAKI, MADRIM's zonen,
14. JOEJOETSOEH, allen zoeken hun behoud in de vlugt. * Vele vorsten en hoofden sneuvelen, onverhoeds overvallen door Awånggå's Vorst. De voorvechters en helden, door vrees bevangen, dolen ginds en herwaarts rond.

Koning JOEDISTIRÅ, op afwering van 't gevaar bedacht, ijlt ter hulpe,
15. en lost zijne pijlen. * Ten getale van twintigduizend komen zij zwermend te voorschijn, en snellen den vijand te gemoet. WRĚKODÅRÅ lost fluks den Bargåwastrå: bij digte drommen ontwikkelen zich de pijlen in 't lucht-
16. ruim, snorrend en donderend, en werpen zich gezamenlijk neder, * en stuiten de schichten van SOERJÅ's zoon. ARDJOENÅ's geschut buldert als een hevig onweêr, met stormvlagen en bliksemstralen (1): viermaal honderdduizend bergen komen te voorschijn, bergen van steen, die zich alle neêrstorten
17. op den vijand. * Zij stooten zaam en vermengen zich met de wonderkrachten (2) van Awånggå's Vorst: dooreenwarlend in de lucht, voeren zij den strijd van bovennatuurlijke vermogens. Schitterend en flikkerend, als sterren, die zich uitstorten over 't aardrijk, strooijen zij zich in 't rond, vermengd met weêrlicht en bliksem.

18. * Sri KARNÅ en de honderd Koråwå's komen tot staan. SOEJODÅNÅ is getroffen door een' neêrkomenden schicht, en ontsteld, ofschoon 't wapen niet in zijn ligchaam is doorgedrongen.

IJlings nadert de wagen van Dwåråwati 's Vorst (3), en baant zich een'

---

(1) In den tekst schijnt hier weêr de voorstelling van een werkelijk onweder met het beeld der vergelijking vermengd te zijn. Vgl. XII, 16, en de noot ald.

(2) D. i. met de door zijne wondermagt voortgebragte wapenen.

(3) D. i. de wagen van ARDJOENÅ, door KRĚSNÅ bestuurd. Het blijkt althans niet, dat ARDJOENÅ nog steeds den wagen van KRĚSNÅ bereed, die hem voor de vervulling van zijne gelofte tegen DJÅJÅDRÅTÅ geleend was; en in 't Kw. staat hier dan ook uitdrukkelijk: de wagen van ARDJOENA.

19. doortogt tot het midden der strijders. * Al de helden werpen zich in den strijd. Eenigen vechten in 't gebergte of in 't woud, anderen op den rand van een ravijn, genen aan den oever der rivier. In hevigen kamp dringen
20. zij opeen, bij beurten aanvallend en aangevallen. * Met luidruchtig getier betwisten de helden elkaâr de standplaats in 't gevecht, en dringen om strijd naar voren, anderen naar achter (?). In verwarring vermengen zij zich in den strijd, ziende dat in 't midden van 't strijdperk de twee voorvechters *het hoofdhaar uitschudden* (1).

TWEE-EN-VEERTIGSTE ZANG.

SINOM.

1. De edele DANANDJÅJÅ en de Vorst van Awånggå zijn tegenover elkander genaderd, beiden op hunne juweelen wagens (staande). Regts en links verspreidt zich het licht, als van zonnen, wier stralen ineenvloeijen. Geleid door KRĔSNÅ en SALJÅ, zijn zij als twee DJAGAD-NÅTÅ's (2) op hunne glansrijk blin-
2. kende wagens. * Bij de snelle vaart der wagens, met versierselen bestrooid als met een' regen van sterren, die zich vermengt met het geflikker der wapenen, is het, of weêrlicht en bliksemstralen kruisend dooreenschieten met vuurbollen en regenbogen.

De blikken der edelen ontmoeten elkaâr: beiden zijn vol schoonheid, en
3. elkaâr gelijk, als of ze waren afgewogen tot het tweegevecht (3). * Zij waren

---

(1) O verklaart dit *in parenthesi* door: »hunne magt te voorschijn doen komen."

(2) De vergelijking met twee DJAGAD-NÅTÅ's (twee evenbeelden van den God DJAGAD-NÅTÅ) kan ook geacht worden op de voerlieden KRĔSNÅ en SALJÅ te slaan: zie *Kr. aant.* bij 1, 3.

(3) Over de uiterlijke gelijkenis tusschen ARDJOENÅ en KARNÅ zie *Gesch. d. PP.* § 18, noot.

als een paar Batårå Goeroe's, en schenen te verdwijnen in de juweelen wagens (1).

In 't Noorden en in 't Zuiden staakt men den strijd: allen nemen als toeschouwers aan het tweegevecht deel. Beiden waren toonbeelden (2) van bevalligheid. Wanneer men ze aanzag, was 't of zij alle bekoorlijkheden der aarde zouden te niet doen, en de wereld (met de hunne) vervullen. Zij
4. schenen tegen elkander afgewogen. * In 't luchtruim verdrongen zich de djawåtå's, die den strijd van Ardjoenå en Karnå kwamen aanschouwen, en hen huldigen met welriekende geuren. Met huivering en angst zagen de déwå's het aan, beducht voor de twee strijders, dat een van beiden mogt komen te vallen: voorzeker dan zou het aardrijk zijn edelst kleinood ver-
5. liezen! * Slechts de widådari's zouden 't gaarne zien, indien een van beiden sneuvelde, en met ligchaam en ziel ten hemel voer: dan (dachten zij) zouden wij hem hier ten dienste staan (3); want de schoonheid van deze kampvechters gaat alle verbeelding te boven!

Weldra ontwikkelen zij hunne krachten, en beiden lossen hunne pijlen.
6. Onafgebroken komen de bovennatuurlijke wapenen te voorschijn, * en vervullen de ruimte, en stooten op elkaâr in de lucht. Ruischend storten ze opeen in den strijd, de honderdduizenden schichten. Aan alle kanten klettert het op elkaâr, terwijl zij (4) elkander vervolgen; en in zwermen zaamgepakt, dwarlen de pijlen dooreen.

7. De goden, die den strijd aanschouwen, worden beangst en verlegen, * en wijken als zwaluwen voor de pijlen uiteen. De papieren muts (5) van Narådå wordt door een' pijl weggerukt; hij vervolgt haar in den val;

---

(1) Zoo dit eenigen zin heeft, zal het moeten beteekenen, dat de verblindende glans, die van de wagens afstraalde, het moeijelijk maakte, om de personen, die er zich in bevonden, te onderscheiden; maar in den grondtekst is de zin geheel anders: zie *Kr. aant.* bij pd. 3.

(2) Eig. *vorsten* (Jav. ratoe); eene gewone uitdrukking in 't Jav., om het *uitstekendste* in iets, het *ideaal* van eenige eigenschap, hetzij ten goede of ten kwade, aan te duiden. Zoo komt het ook in de *B. J.* meermalen voor: zie b. v. XLIII, 13; L, 3; LV, 8,4.

(3) De directe rede kan ook geacht worden, reeds met *indien* aan te vangen, en in den tekst schijnen beide opvattingen zoodanig vermengd te zijn, dat eene logische zinscheiding daarin niet zonder willekeur mogelijk is.

(4) De pijlen of de kampvechters? zie *Kr. aant.* bij 6, 6-8.

(5) Narådå draagt als rĕsi de hooge, spits toeloopende muts (kĕtoe), die aan de aloude priesters op Java wordt toegeschreven. Onder *papier* is hier te verstaan het Javaansche papier (daloewang), dat uit boomschors vervaardigd wordt.

maar terwijl hij er naar grijpt, is zij reeds tot gruis vergaan: links en regts door de pijlen getroffen, is ze aan duizend stukken gereten; en Rĕsi Narådå wordt ten spot (der hemellingen).

8. * Eensklaps wordt door Vorst Karnå een stormpijl gelost, die wijd en zijd de pijlen voor zich uitdrijft. Als met den bezem weggevaagd, storten al de pijlen in zee. Zij kookt van de menigte van wapenen. Ziedend woelt de oceaan door de hette der schichten, die bij millioenen en tien-millioenen er
9. in vallen. * Als het kokend vocht in den ketel, zoo bruist en borrelt de oceaan, door den strijd der twee uitstekende helden. De visschen sterven in menigte. De Slangenvorst (1) wordt van schrik bevangen, daar de zee in damp verkeert. Millioenen en billioenen van pijlen storten in den oceaan, en alles woelt verward dooreen in de hevig bewogene wateren.

10. * Lang gaan de twee groote mannen voort, hunne krachten in den strijd te meten. Bij afwisseling vieren zij hun' vermogens den teugel, en lossen een onnoemelijk aantal pijlen, maar alles zonder vrucht. Zoodra zij voor den dag komen, stuiten zij op elkander af. Daarom legt thans de Vorst van Awånggå haastig den Widjåjå-danoe aan: hij spant het wapen, en
11. bezweert het met eene tooverspreuk. * Door ongeduld tot de uiterste verbittering tegen zijn' vijand vervoerd, daar zijne wondermagt geene uitwerking heeft, wil hij een spoedig einde (aan den strijd) maken, en lost den Widjåjå-danoe. Het aanleggen is volbragt, de Widjåjå-tjåpå (2) ontsnapt, en al dreunend komen de *tijgers* (3) uit den boog te voorschijn.

DRIE-EN-VEERTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Aanhoudend te voorschijn komend, verspreidt zich het pijlenheir wijd en

(1) D. i. Åntå-bogå, de fabelachtige vorst van 't onderaardsche slangenrijk?

(2) Hetzelfde als Widjåjå-danoe, maar hier oneigenlijk van de pijlen gebezigd.

(3) Toespeling op den aard der pijlen (zie 't vervolg), en tevens op den naam van de volgende dichtmaat.

zijd in 't rond. Bij honderdduizenden ontwikkelen ze zich in alle mogelijke gedaanten. Van wat de aarde bevat, van al de bewoners der zee, van 't
2. wild des wouds, ontbreekt er niet een. * Wat zich op de bergen, in ravijnen en holen ophoudt, 't is al voltallig bijeen; als vogels van alle soorten vertoonen zich de pijlen; om niet te spreken van de steenen en bergen, de
3. slangen en draken, de stormen en windvlagen. * In allerlei vormen vervullen zij 't oorlogsveld. Op nieuw schudt de boog: Vorst KARNÅ spant zijne uiterste krachten in, en dityå's en rasakså's, dioe's, boetå's,
4. wil's en åndjå-åndjå's (1) stroomen in menigte naar buiten.—* De åndjå-åndjå is een dwergachtige boetå, van de grootte van een jonggeboren kind, maar van monsterachtige gedaante.—In digte drommen volgen zij elkander. Schrikbarend is de aanblik van het talloos heir der gedrogten,
5. sommigen slechts uit beenen en voeten bestaande, * anderen slechts uit rompen zonder hoofd; dezen komen te voorschijn als hoofden zonder hals, genen vertoonen alleen den hals, de bovenarmen of de handpalmen. Als wol-
6. ken van rook komen zij in gesloten drommen op den vijand af. * De groote dityå's verslinden de lijken, en drinken 't bloed, en kaatsen met den drietand, terwijl zij ten aanval naderen met gapenden muil.—De Koråwå's zien 't vol blijdschap aan: hun bulderend gejuich schijnt den hemel te doen
7. barsten.—* Andere (gedrogten) vliegen door de lucht in digte zwermen, en trachten om strijd, zich op den vijand te werpen.

Algemeene schrik heerscht onder de Pandåwå-benden. Maar spoedig wordt PARTÅ door den Vorst van Dwåråwati aangespoord, om de boven-
8. natuurlijke wapens te keer te gaan. * Hij spant den Bramastrå, het magtige werptuig; haastig legt hij aan; de boog dondert los, en knetterend komt het vuur te voorschijn. Ruischende wind- en stormvlagen voeren het met
9. zich, en met luid geraas ploffen de vuurbergen (2) neder. * Duizendmaal tienduizend bergen van vuur komen opdagen; nog vier-, nog zevenmaal honderdduizend volgen van achter, en verdelgen den vijand. De wangedrogten worden bij menigte verbrand, en luide verheft zich het vreugdgejuich
10. der Pandåwå's. * Zelfs de djawåtå's geraken in de uiterste verwarring,

---

(1) Verschillende soorten of benamingen van gedrogten, reuzen, enz.

(2) D. i. bergen of groote massa's van vuur, zoo als in een vuurwerk; eigenlijke vulkanen schijnen hier niet bedoeld te zijn. In 't Kw. wordt dan ook alleen van vuur, niet van bergen gesproken: zie *Kr. aant.* bij 8,3-9.

en wijken ontsteld op een' afstand. — Zonder ophouden stroomt het vuur uit den boog; zwermend ontsnapt het geschut in zaamgepakte groepen, die
11. straks in bergen veranderen. * Bij honderdduizenden komen de vuurbergen opdagen; en nog volgt van achter eene onafgebrokene reeks. Met donderend geraas, als de lava van duizend, van honderdduizend bergen, barst de vuur-
12. stroom los. Inderdaad het was allerverschrikkelijkst! * Askatjarjå Partå wĕkasané moewah ékatånå, dat wil zeggen: met vreugde haalt ARDJOENÅ zich het hart op, ziende ... moewah ékatånå, dat is: het ont-
13. snappen der pijlen; jékå wisagni — * de zin van jékå wisà gĕni måjå (1) is: uitstekend vuur, voortkomende uit de pijlen; sang hjang isoe pradiptå: dit heeft tweederlei zin: de eene is: een vuur, dat alle vuur over-
14. treft (2), * welks vlam verschillend is van 't vuur der aarde, en waarvan de hette die van 't aardsche vuur een onnoemelijk aantal malen in kracht te boven gaat; de tweede bedoeling is: de pijl van PARTÅ, waaruit het vuur
15. voortkomt, * was een voormalig geschenk van een' god, Sang Hjang ISOE; en zijne vlam was schitterend (3). Men neme 't, zoo als men wil, en kieze
16. ééne van deze verklaringen: beide zijn ze even juist. — * Honderd-, tweehonderdmaal honderdduizend komen er voor den dag, als een vloed van vuurbergen; stroomen van lava barsten los met dof gerommel, en aanhoudend vlammen opschietend. Donderend storten er zich zesduizendmaal honderddui-
17. zend uit, en vervolgen den vijand. Al de soorten van gedrogten * vergaan in den brand; door 't vuur overvallen, worden zij tot den laatste verdelgd. In alle rigtingen vervolgen hen de bergen van vuur, tot er geen enkele

---

(1) Het Kw. heeft eigenlijk jéka wisjâ'gni màja, welke woorden hier, met eenige wijziging, naar de eischen der versmaat, herhaald zijn. Zie verder *Kr. aant.* bij 12-15.

(2) Eig. »een vuur, (dat) koning van 't vuur (is)"; vgl. de noot bij XLII, 3. — Even als ratoe, *koning*, wordt in poëzij ook het woord hjang, *god*, gebezigd tot aanduiding van iets in zijne soort uitstekends. Hierop is deze eerste uitlegging gegrond, die wel de eenige ware zijn zal. Vgl. Kw. in *Kr. aant.* bij 12-15.

(3) Of wel, wanneer men vs. 2 geheel van 't voorafgaande gescheiden denkt: »..... geschenk »der goden. Die Sang Hjang Isoe nu (nam. de pijl), zijne vlam was schitterend." — In ieder geval schijnt in deze tweede verklaring eenige verwarring te heerschen, en Sang Hjang Isoe tegelijk als de naam van den pijl en van den god te zijn opgevat. O vertaalt als ik. Volgens P en G. R. zou NGISOE een bijnaam van WISNOE zijn; maar dat zal wel geen' anderen grond hebben dan deze plaats zelve?

18. over is van Karnâ's tooverschepselen. Nog wint het vuur steeds veld, * en vervult het woud en de ravijnen, en alle plaatsen, waar zij zich verschuilen; het stijgt op in de lucht, en verheft zich tot den hemel.

De hemel geraakt in opschudding door het vuur. De déwâ's naderen
19. de strijders met luid misbaar. „* Houdt op," roepen zij tot Partâ en Karnâ, „houdt op, kampvechters! laat onverwijld die wapenen rusten! Doet „gij 't niet op staande voet, dan zult gij den toorn van Hjang Goeroe
20. „niet ontgaan: hij zal nederkomen, * en u zijne gramschap doen gevoelen: „zijn vloek zal u beiden treffen, dewijl gij er op uit zijt, om de wereld „te vernielen. Derhalve, mijne zonen, komt, laat aanstonds uwe woede „varen, en houdt haar in toom!"

21. * De twee strijders komen tot bedaren, en werpen al 't vuur en de tooverwapenen weg. Terstond naderen zij elkander, en bij 't zamenstooten der beide wagens bijten de paarden elkaâr. Beiden leggen hunne pijlen aan,
22. * maar één voor één: het waren nu geene wonderpijlen meer. Van weêrskanten schieten zij, maar beiden missen hun doel. De wagens wenden en zwenken door de bekwaamheid der menners, die tevens (den strijd) bestu-
23. ren. * Al draaijend en keerend golven ze op en neder (*), terwijl de paarden bijten en brieschen, en, overeind staande, elkaâr gelijktijdig met de voorpooten slaan. De een zwenkt regts-, de ander linksom; in het draaijen sluiten zij zich kringswijze aaneen, en stooten op elkander onder het af-
24. schieten van pijlen. * (Weder) wijkend en zwenkend, stooten de wagens met de zijden tegen elkander: nu keeren ze elkaâr de flank, dan den rug toe, terwijl ze gelijktijdig omzien; straks staan ze weêr tegenover elkander in de juweelen wagens, en zenden elkaâr hunne pijlen toe, zonder *achteruit* te zien (1).

(*) Vs. 1 kan misschien ook geacht worden, geheel of gedeeltelijk op de *paarden* betrekking te hebben, waarvoor de woorden 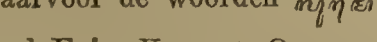 beter schijnen te passen dan voor de wagens. Vgl. evenwel E in *Kr. aant.* O vertaalt: „gelijk golven verhieven zich de wagens in 't rond."

(1) Men zal in de hier beschreven bewegingen bij groote levendigheid tevens eene soort van kunst-

VIER-EN-VEERTIGSTE ZANG.

PANKOER.

1. Bij 't zamentreffen der wagens houden de menners tegelijk de teugels in. (De paarden,) in hun loop gestuit, springen stijgerend omhoog. De menners, beiden vorsten, spreiden in 't besturen der teugels hunne bovenmenschelijke vermogens ten toon (?). — Golvend verheft zich de hevig bewogen
2. oceaan. * Beurtelings rijzend en dalend schudt de grond, als zou hij splijten; de aarde beeft; al schokkend waggelt zij heen en weêr; de bergen knikken met hunne kruinen. De Koråwå's juichen, en bulderend antwoordt het heir der Pandåwå's. Batårå Soeksmå Kawĕkas (1) schijnt zich te verlustigen in de aanschouwing van den kampstrijd.

---

matige symmetrie opmerken, die in de Jav. beschrijvingen van afzonderlijke gevechten meermalen de aandacht treft. Die tafereelen dragen veelal volkomen 't karakter van de spiegelgevechten, die in de Javaansche dansen zoo menigvuldig zijn, en met allerlei wapenen, als pijl en boog, pieken, zwaarden, pistolen enz., worden uitgevoerd. Vooral een van die dansen, een ware krijgsdans, zoo ik meen Djåjå-oepå genoemd, komt mij bij zulke beschrijvingen steeds onwillekeurig vóór den geest. Hij wordt uitgevoerd door vier knaapjes, op grillige wijze als kleine duivels of boetå's uitgedost, en gewapend met daartoe vervaardigde boompjes, die zij verbeelden moeten uit den grond te rukken. Op de maat van eene oorverdoovend zware en levendige muzijk vallen zij al dansend op elkander aan, en spreiden in 't slaan en schermen, wijken en wenden, vallen en weder opstaan eene vlugheid, behendigheid en volkomen regelmatigheid ten toon, die zich onmogelijk beschrijven laat, en niet onaardig is om aan te zien. Het is met één woord, behoudens de bijzonderheden van kostuum, wapening enz., als eene levende illustratie van de kampgevechten der Jav. poëzij. Het laat zich dan ook onderstellen, dat de Jav. dichters hunne voorstellingen van gevechten grootendeels aan zulke nationale spelen ontleenen. Vgl. ook den tweestrijd van Wrĕkodårå en Doerjodånå in LX, 3-6.

(1) Een bijnaam van Batårå Goeroe.

3. * Vorst KARNÅ legt zijn' boog aan, sang dwitiå, d. i. uitnemend was het aanleggen van den boog (*). Bijna was het schot afgegaan, toen een draak, als een berg zoo groot, de slang ARDÅ-WALIKÅ, vóór hem verscheen,
4. en zacht tot hem sprak: »* O Vorst van Awånggå, laat uw' pijl rus-»ten! Ik wil wraak nemen op DANANDJÅJÅ: daarom kom ik u te hulp in
5. »den strijd. Ik ben ARDÅ-WALIKÅ!" Als Awånggå's Vorst * de woorden van ARDÅ-WALIKÅ hoorde, sprak hij op barschen toon: »Och, weg van hier! »doe daar ginds, wat gij verlangt! Wilt gij u wreken, kom mij daarom niet »storen in den strijd! Ik heb u immers niet geroepen, om mij in den strijd
6. »te ondersteunen! * Wat gij ook wilt, doe het daar ginds met uw' vijand »af, maar kom niet in mijne nabijheid, om uwe woorden te volbrengen!"

ARDÅ-WALIKÅ gaat, en vol woede, met gapenden muil, een' stroom van venijn uitspuitend, nadert hij, om naar ARDJOENÅ te bijten. — De Vorst van
7. Dwåråwati spreekt: »* Pas op, daar komt uw oude vijand ARDÅ-WALIKÅ, »wiens vader gij gedood hebt (1). Hij wil zich op u wreken; maar wees »hem voor, dien ARDÅ-WALIKÅ! 't Is geene schande, in den strijd tegen eene
8. »slang het eerst den pijl af te schieten (2)." — * ARDÅ-WALIKÅ breidt zich uit. Zijn hoofd wordt een' berg gelijk; als eene spelonk vertoont zich de opgesperde muil; de slagtanden bliksemen, en al blazend spuwt hij als een' re-

---

(*) O: »hetwelk beteekent: hij leide den boog uitmuntend aan." Hier wordt dus sang dwitiå uitgelegd als een adverbium, eene bepaling van de handeling, en dat schijnt de vorm niet toe te laten. Ik zou 't liever opvatten als een epitheton van den boog, nader bepaald door *het aanleggen*; in dien zin, dat de boog de eigenschap bezat, van zich goed te laten aanleggen, van nooit het doel te missen. Nog verkieslijker ware 't misschien, vs. 4 met het vervolg te verbinden, en aldus te vertalen: »hij legt den boog aan, sang dwitiå, d. i. den uitmuntenden. Bij 't aanleggen van »den boog was 't schot bijna afgegaan, toen.... enz." Maar hiertegen verzet zich de lezing van D, E (zie *Kr. aant.*), en ook in zekere mate de analogie van 14, 7.

(1) P verwijst hierbij tot opheldering naar den Lk. Bangoen Tjandi Saptå-rĕnggå, die mij niet bekend is. Vgl. *Kr. aant.* bij 7, 3.

(2) Volgens eene andere lezing (van A): »het is geene schande tegen eene slang te vechten; schiet »gij eerst!" In onzen tekst schijnt de bedoeling te zijn: »anders wacht men den aanval af; maar »met eene slang maakt men zooveel pligtplegingen niet." Het wordt namelijk in de Jav. poëzij bij het tweegevecht doorgaans als een punt van eer voorgesteld, om den eersten aanval aan de tegenpartij over te laten.

gen van venijn. — Fluks spant DANANDJÅJÅ zijn' boog, de pijl ontsnapt,
9. * en treft hem in den strot. Juist wilde hij bijten, toen de schicht hem te gemoet kwam. Doodelijk getroffen stort hij ter aarde, nederploffend als een berg. Verbazing en schrik vervulde al het volk bij 't aanschouwen (van den strijd); met vreugde zien zij, dat ARDÅ-WALIKÅ in zijn' val gesneuveld is.

10. * Inmiddels spant KARNÅ den boog met den pijl Widjåjå-danoe (1), den voleindiger. Op den hals van ARDJOENÅ is het wapen gerigt. Naauwkeurig heeft hij aangelegd, en is gereed, om het af te schieten. Maar op hetzelfde oogenblik, dat de pijl wordt losgelaten, geeft de Vorst van Mandrå-
11. kå, die den wagen bestuurt, een' ruk aan de teugels, * zoodat de paarden zich bewegen, en de wagen (achterover) wipt (2). De vlugt van den pijl verandert van rigting, en wijkt naar omhoog. Daardoor mist hij den hals, en komt op de kroon te regt. Zij wordt aan stukken van 't hoofd geslingerd, en PARTÅ's
12. hoofdhaar gaat los. * Als de Vorst van Awånggå zag, dat hij PARTÅ's hals gemist had, streek hij zich vol verbazing en spijt over de borst (3), en riep driftig uit: "Wat mag het zijn, dat mijn schot heeft doen falen? dat
13. "ARDJOENÅ niet in den hals getroffen is door mijn' schicht?" — *Hij had niet bemerkt, dat de Vorst van Mandråkå, zijn wagenmenner, op 't zelfde oogenblik aan de teugels getrokken had, waardoor de wagen verwrikt, de pijl van het doel afgeleid, en, instede van den hals te treffen, bovenwaarts was uitgeweken, zoodat de kroon geraakt werd.

---

(1) Hetzelfde wapen, waarvan hem boven, in XLIII, 19—20, het gebruik op straffe van Batårå GOEROE's toorn verboden was. Welligt is dit den dichter ontgaan, ofschoon dan 't Kw. in die fout deelen zou (zie *Kr. aant.* bij 3—14); maar 't kan ook zijn, dat de Widjåjå-danoe hier, zonder bezwering gebruikt, als een gewone boog te beschouwen is, gelijk trouwens de uitwerking van 't schot niets buitengewoons heeft. Vgl. 16, vlgg., waar ARDJOENÅ van zijn' kant ook straffeloos een goddelijk wapen opvat, en wel den Pasoe-pati, die elders, in XXIX, 5, als nog magtiger dan de Bramastrå wordt voorgesteld.

(2) 't Schijnt, dat men hier te denken heeft aan een' wagen met twee wielen: vgl. 15, 4, en Kw. in *Kr. aant.* bij 3—14.

(3) Een bij de Javanen gewoon gebaar bij hevige aandoeningen: zie *Geschiedenis van* Baron Sakèndhèr, in de aant. bij pd. 310; en vgl. beneden, LIII, 21.

14. De Vorst van Dwåråwati * ontstelde, toen hij zag, dat ARDJOENÅ's kroon getroffen werd. Maar PARTÅ brengt schielijk het haar bijeen, maakt de losgerukte wrong weder op, herstelt de kroon, en zet haar op het hoofd. Daarop spant hij vol drift zijn' boog, en legt hem op 't naauwkeurigst aan.
15. * De pijl vliegt heen, en treft zijn doel: het goddelijk wapen schiet raak, de pooten der paarden worden afgerukt, en KARNÅ's wagen buigt voorover. Terstond lost hij een' pijl, die andermaal PARTÅ's haarwrong treft. Nu nadert
16. deze in hevigen toorn, * grijpt ijlings zijn' Pasoe-pati, en legt hem aan, terwijl hij luidkeels uitroept: „O verachtelijke, lage ellendeling, thans zijt „ge uw verderf nabij! Zoo ge 't leven behouden wilt, werp u aanstonds „met het aangezigt op mijne voeten: welligt dat ik u dan lijfsgenade schenk!"
17. * Tegelijk doet PARTÅ zijn' wagen nader komen, en roept overluid: „Zie, „daar komt Pasoe-pati, en treft u in den strot!" Op hetzelfde oogenblik legt ook KARNÅ aan, insgelijks een' beslissenden pijl, den Widjåjå-danoe. Nog is hij bezig, met inwendige beden het wapen te bezweren, als hij wordt
18. voorgekomen door den schicht, die hem treft. * Onder 't spannen van zijn' boog, te midden van zijn gebed, treft hem de nêerkomende Pasoe-pati, en schiet hem den hals af. Hij valt, en ligt uitgetrekt in den wagen neder. In waarheid, KARNÅ was een uitnemend krijgsman! Hij sneeft, zonder van de plaats
19. te wijken, en ligt uitgestrekt in den juweelen wagen neêr. * Zoo stierf de Vorst van Awånggå, door PARTÅ met den Pasoe-pati getroffen.

De Pandåwå-benden verheffen luide zegekreten, en zetten den vijand na. De Koråwå's ontvlieden 't slagveld; zij stuiven uiteen, en verstrooijen zich wijd en zijd, voortgejaagd en in 't naauw gedreven door de vervolgende
20. Pandåwå-benden. * In verwarde vlugt zoeken de Koråwå's zich wijkplaatsen, en schuilen weg in bosschen en ravijnen, huiverend van radelooze vrees.

Intusschen ligt het ligchaam van Awånggå's Vorst nog onverzorgd in den wagen. Lichtglansen slingeren met hevig gedruisch om hem heen, en de geluiden des onweders geven *bekoorlijkheid* (aan het tafereel).

VIJF-EN-VEERTIGSTE ZANG.

DANDANG GOELÅ.

1. Diwankårå verbleekt en taant van droefheid (1), en schijnt den doode te kussen, die, beroofd van bevalligheid, daar nederligt, het gelaat verslapt en bleek, de aderen verstijfd (2), het ligchaam badend in bloed, en geheel met de kleur des bloeds overtogen. Van den hemel straalt een roode weêrschijn, de gansche aarde schijnt met bloed overdekt, als of zij deelde in 't
2. lot van den gesneuvelde. * De bergen en de zee schijnen hem te beweenen; de wolken dalen in menigte omlaag, en storten een' zachten regen uit. Lichtglansen en vuurbollen omringen (den doode), weêrlicht en bliksem schijnen de aandacht op hem te vestigen. Zwermend stijgen de bijen in 't luchtruim omhoog, den regen van bloemen te gemoet, die liefelijke geuren in 't
3. rond spreidt, en 't gansche strijdperk overdekt. * Een hevig onweêr verheft zich alom, en de stemmen der djawåtå's weêrgalmen door 't luchtruim.

De Koråwå-benden waren in hunne vlugt een brandend woud gelijk; Danandjåjå was 't vuur (dat hen verteerde). Zoolang zij in den krijg het onderspit dolven, hadden zij nog niet met zulk eene vertwijfeling als thans gevlugt. De vervolging der Pandåwå's hield op aan de grenzen der stad.

4. * Ware de God Rawi (3) niet ondergegaan, waarschijnlijk zou thans het rijk van Astinå gevallen zijn: zoo groot een schrik had het krijgsvolk bevangen.

---

(1) Dichterlijke voorstelling van den ondergang der zon.

(2) De woorden ನಡುಗುತ್ತಿತ್ತು zijn in de vertaling omgezet. Naauwkeuriger zou zijn, indien men zich zoo uitdrukken kon: »het gelaat was verslapt (van huid en spieren), verstijfd (van bloed) en »bleek." — Omtrent de wanluidende herhaling van 't woord *bloed* geldt hier dezelfde opmerking als boven, bij XXXIV, 2.

(3) De Zon.

Bij 't invallen des nachts keerde al 't volk in de kwartieren terug. Maar onder de Koråwå's was niemand, die den slaap vatten kon, na den ondergang van broeders en magen. 't Stond geschapen, dat geheel het Koråwå-
5. volk het land ontruimen en elders wijkplaatsen zoeken zou, * dat (zelfs) de hoofden hunne posten zouden ontvlugten. Het eenige, wat hen terughield, was, dat hun Vorst Doerjodånå nog met hen was, dat hij zijn einde nog niet bereikt had, en welligt later hem nog de zege te wachten stond.

Inmiddels zat Soejodånå ter neêr gebogen, het hart door zwaren kommer gedrukt; want zij, die hij met schitterende beloften gewonnen had, om den
6. krijg te beëindigen, waren allen omgekomen. * Bismå, Dronå, Djåjådråtå waren gesneuveld, Boeri-sråwå en de Vorst van Awånggå, op wie zijn vertrouwen gesteld was, ook Roekmå-råtå was gevallen; Bågå-dětå en Gardå-pati, magtige bondgenooten en onverschrokken helden; ook de honderd Koråwå's waren verdelgd: slechts twintig van zijne broeders waren overge-
7. bleven, en tachtig omgekomen. * Ook zijn zoon was gesneuveld, Radèn Laksmånå Måndrå-koemårå, en de jongere broeders, die hem ten steun verstrekten, Doesasånå, Rékå-doerdjåjå, Djåjå-soesénå, zijne meest vertrouwde broeders, ook Tjitrå-dirgantårå en Tjitrå-darmå, allen even moedig in
8. den strijd.—Mismoedig zat Soejodånå * in zijne tent te weenen. Vóór hem zaten de mantri's, en zijne twintig broeders, benevens de oudsten, en de Patih Sakoeni. De Vorst van Gadjahwåjå sprak op minzamen toon (tot Sakoeni): „Oom, gij moest voor mij zoeken, en den bijstand inroepen van „een, die verwacht kan worden voor 't werk berekend te zijn, die met list
9. „weet te strijden, * en zich niet bezwaard zou vinden, om den vijand in „nachtelijken strijd om 't leven te brengen, en door verraad te verdelgen, „zonder dat het worde gemerkt door het volk (1). Zoo wij niet aldus te „werk gaan, zoo wij hun in (openbaren) strijd het hoofd willen bieden, helaas, „zonder baat zoudt gij omkomen, met al, wat nog over is van uwe bloedver-„wanten en kinderen (2)! Dus, Oom, gij moest eerst gaan zoeken, en trach-

---

(1) Uit den tekst blijkt niet, of hiermeê het eigen volk van Soejodånå, of dat des vijands bedoeld wordt. Zie *r. aant.* bij 9, 3.

(2) Eig. zusterskinderen, de Koråwå's.

10. // ten een middel van uitredding te vinden! * Dat zij ook eertijds niet zijn
// omgekomen, toen ik hen in den strik lokte in 't paleis (1), maar allen de
// wijk namen naar het bosch!"

Toen de Vorst zijne rede geëindigd had, sprak Arjå Sakoeni op zachten toon: // Heer, doorluchtig Vorst, laat ons niet met overijling te werk gaan!
// Wel zou ik op uw bevel volvaardig heen gaan, en middelen van uitkomst
11. // zoeken; doch ééne omstandigheid is uwe aandacht ontgaan. * Werwaarts
// zou ik mij begeven, om hulp te zoeken? Al keerde ik de drie werelden
// om, ik zou niemand vinden, die opwegen kon tegen een' vorst, met boven-
// menschelijke vermogens bij uitnemendheid toegerust, onverschrokken in den
// strijd, vol heldenmoed en wonderkracht, in alle kunsten volleerd, uitstekend
// in schranderheid, alom vermaard en geprezen om zijn wijs beleid, in den
// strijd des gewelds en in den strijd der list; onweêrstaanbaar door felle drift
12. // en bekwaamheid (2). * Daar is slechts één: het is uw doorluchtige va-
// der, Koning Saljå van Mandråkå: hij toch heeft zijne vermogens nog
// niet uitgeput. Al moest hij de gedaante van Hjang Goeroe aannemen,
// te midden des slagvelds, hij is er toe in staat;—of ook die van Batårå
// Kålå, geen bezwaar zou hem in verlegenheid brengen, zoo lang hij de

---

(1) Volgens het Kw. in 't Lakhuis: zie *Kr. aant.* bij 10, 1-3, en vgl. *Gesch. d. PP.* § 23—4, waar het bedoelde geval verhaald wordt.

(2) Uit het begin van Sakoeni's rede zou men geneigd zijn af te leiden, dat de uitbundige lofspraak, die hier voorafgaat, op een' vijand, Krĕsnå of Joedistirå, of ook, in 't meervoud, op de vijf Pandåwå's betrekking had. Het verband met het volgende schijnt echter genoegzaam te bewijzen, dat er niemand anders dan Saljå meê bedoeld is, en dat de woorden »daar is slechts één" dus niet beteekenen, dat slechts één man tegen zulk een vorst kan opwegen, maar dat er slechts één zoodanig vorst bestaat; dat geen ander dan Saljå al de genoemde hoedanigheden in gelijke mate bezit. De gewigtige aanhef van Sakoeni's rede had voorzeker iets meer doen verwachten; maar inderdaad schijnt de zin van al, wat hij hier zegt, eenvoudig hierop neder te komen: »Gij wilt, dat »ik uit zal gaan, om hulp te zoeken maar vergeet daarbij, dat gij de beste hulp, die te vinden is, »nabij u hebt in uw' schoonvader Saljå."—In 't Kw. is de zamenhang (in zoover wij ons op de uitlegging van G verlaten mogen) natuurlijker. Doerjodana heeft Sakoeni niet gevraagd, om een' *persoon* tot hulp op te zoeken, maar om eene *list* te bedenken tot verraderlijke verdelging van den vijand. Daartegen oppert Sakoeni gemoedsbezwaren, doch raadt den Vorst, liever de hulp van Salja in te roepen, om den strijd op eervolle wijze te herstellen. Zie *Kr. aant.* bij 8, 8—10 3; 9, 3; 10, 1-3, 6, vlgg.; 11, 3-10.

„Tjåndå-béråwå (1) nog bezit. Inderdaad, wien is 't gegeven te weêr-
13. „staan, waar de vijand bij millioenen verdelgd wordt? *Maar, Heer, gij
„moet het hem in ernst toevertrouwen, en hem het rijk van Astinå over-
„geven, met al zijne kwellingen en zorgen (2). Gij moet zijn hart weten
„te winnen: gij moet tranen voor hem storten, en bij plegtige verbindtenis
„hem milde belooningen toezeggen. Werp u vóór zijne voeten in 't stof, en
„ga niet heen, sta niet op, aleer hij de belofte tot den strijd heeft uitge-
14. „sproken, tot de vernieuwde regeling van den krijg! * Heeft hij zich een-
„maal verbonden, om het opperbewind in den oorlog te voeren, voorzeker,
„geëerbiedigd Vorst, dan mag uw gemoed tot ruste komen; dan is er geen
„twijfel aan de verdelging des vijands!"

Hier zweeg SAKOENI; zijn raad had ingang gevonden. „Welnu dan, Oom,
„het zij zoo: ik volg (uw voorstel). Maar (er is) één (bezwaar): welligt toch
„zal hij denken aan (3) zijne beide neven, NAKOELÅ en SADÉWÅ."

15. * Op zachten toon herneemt Arjå SAKOENI: „Wat dat aangaat, dat
„spreekt van zelf. Doch uw vader, Heer, is u bij uitstek genegen. Zoo-
„lang de oorlog duurt, heeft hij nog niet gewankeld. Dus overstelp hem
„met beloften; dan is er geen nood, Heer! hij zal aan zijne neven niet
„denken."

Hiermede liep de beraadslaging met SAKOENI ten einde, en men wacht-
te slechts, tot het dag werd.

16. * Zwijgen wij van den nacht, en gaan wij over tot den morgenstond.
Al de overgeblevene hoofden verschijnen vóór den Vorst, om zijn wel-
behagen te vernemen. Arjå SWÅTÅMÅ komt aan, benevens den Vorst van
Måndåråkå. Koning DOERJODÅNÅ stijgt (van zijn' zetel) af, en gaat hun

---

(1) SALJÅ's tooverwapen: zie *Gesch. d. PP.* § 11, noot.

(2) Eigenlijk „het vuile, stinkende en rotte": gewone uitdrukking voor den *last* der regering, afgescheiden van vorstelijk aanzien en magt; het eigenlijk beheer van zaken, dat gemeenlijk door den Vorst aan zijne beambten wordt overgelaten. Dikwijls beteekent het ook eene soort van dictatoriale volmagt tot de afwending van een gevaar of tot het volbrengen van een moeijelijk werk. In dien zin zal het hier te verstaan zijn, en zeker niet in dien van een' werkelijken troonsafstand.

(3) Eig. „omzien naar," Hoogduitsch: *Rücksicht nehmen auf....*

te gemoet. Op zijne uitnoodiging zetten zij zich neder, met al hun volk (1), ten strijde toegerust. De troepen van Mandråkå zijn in orde geschaard;
17. * al de hoofden zijn met hunne strijdmagt opgedaagd, om bevelen te ontvangen, en te vernemen, of het ('s Vorsten) wil is, dat zij ten aanval uitrukken.

Zoodra men naar behooren gezeten is, de bevelhebbers en de vorsten, zoovelen als er aanwezig zijn, nadert de Koning SOEJODÅNÅ terstond tot den
18. Vorst van Måndåråkå, legt het hoofd op zijne knieën, * en spreekt hem vleijend aan: "Vader Vorst, uw zoon weet geen' raad (2). Ach, laat hem "den goedgunstigen bijstand van zijn' doorluchtigen vader erlangen! Jasa-"nånå, regel den strijd! Tangi singå wikråmå!"—Zoo sprak hij:—tangi wil zeggen: wek op!—singå beteekent: ondersteun (mij) in den
19. strijd!—awikråmå: * verbeter de regeling des oorlogs! jasanånå: ja, Heer, doe het, bescherm ons door uw krijgsbeleid! (3)—"Geëerbiedigd Vorst, "verstrek gij tot opperhoofd, tot bevelhebber in den strijd: gij zijt geschikt "tot de verdelging des vijands!"

Met een' vloed van streelende woorden hield SOEJODÅNÅ aan, vleijend en
20. smeekend, en als gereed om in tranen los te barsten. * Maar Mandråkå's Vorst antwoordde minzaam: "Niet alzoo, mijn vorstelijke zoon! Vader is "veel te onnoozel; hij is zwak, en weet niet te handelen in 't gevaar (4)."

DOERJODÅNÅ herneemt het woord: "Indien mijn vorstelijke vader ongenegen "is, om zijn' deerniswaardigen, rampspoedigen zoon in genade op te ne-"men, dan wenschte ik liever den dood te ontvangen. Het leven ware "mij slechts eene verlenging van straf!"
21. * De Vorst van Mandråkå antwoordt met zachtheid: "Indien gij 't

---

(1) Al dat volk schijnt hier slecht te pas te komen; vgl. D, E, in *Kr. aant.* bij 16, 9—17, 2.

(2) Eig. "is zeer dom, weet zich niet te redden."

(3) Ongerijmde verklaring van eenige uit het Kw. overgenomene woorden en klanken: zie *Kr. aant.* bij 18, 1—19, 3.

(4) In dit nederig antwoord ligt misschien eenige spijt opgesloten, dewijl het krijgsbewind hem niet eerder is aangeboden, en hij vroeger slechts als wagenmenner bij KARNÅ heeft moeten dienen.

„werkelijk aan vader overlaat, en gij beoogt niets dan 't goede en een be-
„stendig heil, doe dan afstand van de helft des rijks! Indien de Pandå-
„wå's dat niet wilden aannemen, dan voorwaar zou ik aanstonds op mij ne-
„men, om hen te dooden, die Pandåwä's, waar zij ook mogten schuilen.
„Al zochten ze eene schuilplaats in Soerålåjå, * ik zou geen' enkelen
22. „medgezel behoeven, om 't leven te benemen aan de Pandåwå-vorsten,
„indien zij zulk eene inhaligheid toonden, om volstrekt alles te willen eischen,
„en zich niet met de helft te vergenoegen."

Nog had hij niet uitgesproken, toen Soejodånå 't woord opvatte: „Heer,
„daar valt niets op aan te merken; alleen, thans, mijn vorstelijke vader, is
„het daartoe veel te laat, nu de krijg op 't hevigst *woedt*."

ZES-EN-VEERTIGSTE ZANG.

ASMÅRÅ-DÅNÅ.

1. „Van mijne broeders zijn reeds velen gesneuveld, Heer! Roekmå-råtå,
„Boeri-sråwå, en tachtig van uwe zonen de Koråwå's, en (onze) groot-
„vaders, zwagers, leeraars, kleinzonen en bevriende vorsten (1)."
2. * Nog hadden de vorsten van Astinå en Mandråkå niet geëindigd met
redetwisten, toen Rĕsi Swåtåmå het woord opnam, en gramstorig uitriep:
„Ach, die Vorst van Mandråkå verdient niet, dat hem zulk een voorstel
3. „worde gedaan! * Het zou jammer zijn, indien hem het werk wierd toever-

---

(1) In deze opnoeming schijnen de betrekkingen van Soejodånå zelf met die van Saljå verward te zijn. Onder *grootvaders* is hier moeijelijk iets anders te verstaan dan onder *leeraars*, namelijk Bismå en Dronå; *zwagers* zal betrekking hebben op Soejodånå's schoonbroeders Karnå en Djåjådråtå; *kleinzonen* op Laksmånå en den zoon of de zonen van Karnå, dus kleinzonen van Saljå. Dat de twee eigen zonen van Saljå hier zoo bijzonder op den voorgrond gesteld worden, zal wel als een rhetorische kunstgreep te beschouwen zijn.

„trouwd, die niet nalaten kan, met de Pandåwä's te heulen. Dat Danandjå-
„jå gister den dood ontkomen is, daar is de Vorst van Mandråkå oor-
„zaak van. De Heer van Awånggå had zijn schot volkomen juist gerigt;
4. „* maar Saljå, zijn wagenmenner, heeft hem verraden. Hij trok de teugels
„van de paarden in: daardoor bewoog zich de wagen; het schot van Karnå
„miste; de pijl week bovenwaarts af, en in stede van den hals, waarop hij
5. „gerigt was, werd slechts de kroon getroffen. * Neen, die man is niet opregt!
„Dat hij openlijk onze vijand worde, en wij zullen hem zonder schroom het
„hoofd bieden; maar, vijand zijnde, doet hij zich als bondgenoot voor!"

Toen Vorst Saljå dit hoorde, ontstak hij in hevigen toorn. Het bloed
6. kookte hem in de borst; * de hoeken van zijne lippen beefden; en met vurig
starende oogen rees hij eensklaps op, en spande zijn' boog. — „Hoe, zoon
„van Dronå! wat vermeet gij u, mijne welgemeende woorden zoo fel te be-
7. „schimpen, en matigt u zoo roekeloos eene houding aan!" — * Tevens legt
hij zijn' pijl aan. — Swåtåmå bijt zich op de lip, en roept hem tergend toe,
terwijl hij den boog op hem aanlegt: „Welnu dan, schiet maar toe!"

De vergadering geraakt in luidruchtige opschudding. Beiden zijn even
8. moedig. — * Op norschen toon roept de Vorst van Mandråkå: „Zie, dit
„zal uw dood zijn, Swåtåmå! Uwe ziel moge weten, waar zij blijft (1), als
„mijn pijl u treft, en u ellendig doet sterven! — Indien gij nog langer ge-
9. „hoor vondt bij den Koning, nietswaardige die ge zijt, * zou ik mij van hier
„begeven. Ik zou 't gezigt niet verdragen van het kreng van zulk een
„mensch (2)."

---

(1) Eig. „hare plaats, of de plaats waar zij heen gaat, is onbekend, onbepaald," 't geen wel zooveel beteekenen zal, alsof men in 't Holl. zeide: „zij gaat naar den duivel, naar de hel." — De woorden van Saljå schijnen overigens slechts eene losse bedreiging te bevatten, zonder ernstige bedoeling, om Aswt. te dooden. O vertaalt dan ook, 't geen wat al te vrij schijnt: „Indien ik u ge-
„dood had, zou uwe ziel..... enz."

(2) Of, wanneer men dit, met O, eenvoudig als een scheldwoord opvat: „ik kan 't gezigt van
„zulk een kreng van een' mensch niet verdragen." Maar in 't Kw. staat duidelijk: „ik zou mij
„schamen, getuige te zijn van den dood van zulk een' onwaardige" (zie *Kr. aant.* bij 8—9, 3); en de bewoordingen van onzen tekst laten zich even goed in dergelijken zin uitleggen, namelijk: „het
„spreekt van zelf, dat gij in den strijd omkomen zult; maar ik wil er geen getuige van zijn." — Intusschen zal men opmerken, dat de laatste woorden van Saljå, in verband met het vervolg, beter in den mond van Aswåtåmå zouden passen, aan wien zij dan ook oorspronkelijk behooren: zie *Kr. aant.* l. c.

Zij waren beiden even moedig, en schenen het aardrijk te zullen verbranden (1). Maar SOEJODÅNÅ haast zich, de knieën van Vorst SALJÅ te omvatten,
10. * en spreekt hem aan met hartroerende woorden, en smeekt, teeder weenend, om ontferming. Weldra komen beiden tot bedaren. De zoon van DRONÅ neemt de wijk, en zet zich in 't bosch neder, om zich aan gebeden te wijden.
11. Spreken wij verder van de hoofdplaats van Astinå (2). — * De Vorst van Mandråkå sprak op zachten toon tot de verzamelde hoofden: "Indien "ik slechts gezwegen had, tan sardjana-koe jadian: ik zou geen verstan- "dig vorst zijn, indien ik geen' raad gaf, en de beste handelwijs aanbeval.
12. "* Wordt er evenwel geen acht op geslagen, welnu, ik zal voor den dood niet "terug deinzen, wanneer ik belast word met de onderneming. Het is mijn "tijd: ik ben al oud genoeg."

Weldra is SALJÅ ingewijd en erkend als opperbevelhebber in den krijg.
13. *Hij ontvangt de heilbeden der hoofden, en de zegenwenschen van alle panditå's, séwå's en sogåtå's. Zij betuigen hunne goedkeuring over de verheffing tot veldheer van Mandråkå's vorst.
14. Het gerucht heeft zich verspreid, en de Pandåwå-vorsten bereikt. * Het is hun ter ooren gekomen, dat de Koning van Måndåråkå veldheer van Astinå geworden is, een hoog begaafd, krijgshaftig vorst, een held vol groote deugden, behoedzaam en scherpzinnig in 't gevaar, en vermaard om zijn
15. schrander beleid. * De Pandåwå's zijn in beraad, wie geschikt mag zijn, om den Koning van Mandråkå 't hoofd te bieden in den strijd, nu hij verheven is tot aanvoerder in den oorlog, tot opperbevelhebber in den krijg. In waarheid is niemand berekend, om op te treden tegenover den Vorst van Mandråkå.
16. * De Koning van Dwåråwati neemt het woord, en belast Arjå NAKOELÅ met eene zending: "Gij begeeft u ten spoedigste naar de legerplaats "van den Vorst van Mandråkå; maar laat niemand u vergezellen! Gij
17. "nadert hem, omvat zijne knieën, *en stelt uw leven in zijne handen! Wel-

---

(1) Nam. door hunne drift. Vgl. *Kr. aant.* bij 9, 4-5.

(2) D. i. van 't geen in de legerplaats van DOERJODÅNÅ voorviel, zonder ons verder met ASWTM. op te houden. — Over de volgende woorden van SALJÅ zie *Kr. aant.* bij 10, 7—12, 4.

„aan, handel (verder) naar uw eigen beleid! Ziedaar het middel, om iets „goeds te verwerven!"

Zoodra NAKOELÅ de geheime onderrigtingen van Naréndrå KRĔSNÅ ontvangen heeft, biedt hij zijne hulde aan den Vorst van Dwåråwåti, en begeeft zich schielijk op weg.

18. * Wij zwijgen van den togt van NAKOELÅ, en keeren terug tot den Vorst van Mandråkå, die zich verwijderd had uit de tegenwoordigheid van Koning SOEJODÅNÅ, terwijl al de hoofden volgden naar het kwartier van Mandråkå's vorst.

19. * Den ganschen weg over werd Koning SALJÅ door pijnlijke overdenkingen gekweld. Het knaagde hem aanhoudend aan 't hart, dat hij besloten had tegen de Pandåwå-vorsten te strijden. In droef gepeins stond hij stil, en
20. weifelde bij de gedachte aan NAKOELÅ en SADÉWÅ. * Voor zijn hart was er geen onderscheid tusschen eigen en zusters kind. Waar beiden aanwezig zijn, voorzeker daar weegt het eigen kroost het zwaarst; doch waar geene kinderen zijn, nemen de neven hunne plaats in, en genieten dezelfde genegenheid,
21. alsof zij eigen kinderen waren. * Daarom was hij bekommerd van gemoed, de doorluchtige Koning SALJÅ; want zijne eigene zonen waren reeds beiden gestorven (1): Radèn ROEKMÅ-RÅTÅ en BOERI-SRÅWÅ waren gesneuveld, zoo-
22. dat zijn hart zich gewend had tot NAKOELÅ en SADÉWÅ. * Hij was in tweestrijd; bittere droefheid en berouw vervulden zijne gedachten. Immers, hij had reeds de belofte uitgesproken, om te strijden en zijne krachten te meten tegen de Pandåwå-vorsten; en zoo was hij nu aangesteld en gehul-
23. digd tot opperbevelhebber in den krijg. * Bij 't naderen van zijne legerplaats werden de aandoeningen steeds levendiger in 't hart (2) van Koning SALJÅ.

Aan 't nachtleger gekomen, ontvangen al de hoofden bevel, om met den
24. morgen ten strijde gereed te zijn. * Weldra nemen de hoofden afscheid: na de bevelen te hebben ontvangen, begeven zich allen in hunne kwartieren. Zoo verliepen er twee dagen, zonder dat iemand ten strijde uittoog, toen de

---

(1) Eig. »van zijne eigene kinderen waren de mannelijke reeds alle (beide) dood." Hij had namelijk nog drie dochters, ERÅWATI, SOERTIKANTI en BANOWATI.

(2) Eig. »ontwaakte steeds meer het hart van...."

honderd Koråwå's een' krijgsbevelhebber aanstelden (1).

5. * Gaan wij voort met te spreken van den Koning van Mandråkå. Al zijne vrouwen (2) komen hem te gemoet; ook uit het verblijf der weduwe (3) komen de bijwijven, in 't gevolg van SATYÅWATI, (den Vorst) in zijne vertrekken (4) te gemoet.

6. * Het legerverblijf was kunstig aangelegd. De Koning van Mandråkå had goedgevonden het in te rigten als een' Kraton, naar het voorbeeld van 't paleis van Mandråkå, met allerlei gemakken en sieraden, alles in zijn'
7. eigen vorm, met poorten en een' panankilan (5), * tot ontvangst van de mantri's en dipati's, (wanneer zij) binnen (verschenen) (6): al wat in een' Kraton behoort. Binnen den panankilan was een fraai binnen-

---

(1) D. i. met of ter gelegenheid van de aanstelling van een' nieuwen veldheer verliepen er twee dagen, zonder dat er gevochten werd. Dit is evenwel wat ruim gerekend; want KARNÅ sneuvelde tegen den ondergang der zon; den volgenden morgen werd SALJÅ tot veldheer benoemd, en daags daarna werd 's morgens de strijd hervat. Overtaalt: »van den tijd, dat over de honderd *KK.* »een veldheer was benoemd, verliepen er twee dagen, eer dat men ten strijde uittrok"; maar dit is nog minder met het vervolg overeen te brengen, en zoo doende wordt ook het woord ꦩꦁꦒꦺ veronachtzaamd.—In ieder geval is deze volzin een louter invoegsel van den omwerker; en in 't Kw. verloopt slechts een enkele nacht tusschen KARNÅ's dood en de hervatting van 't gevecht. Zie *Kr. aant.* bij 23, 4—25, en *Gesch. d. PP.* § 63, noot.

(2) Wij kennen slechts ééne wettige vrouw van SALJÅ, namelijk SATYÅWATI: het woord *vrouwen* (garwå) zal hier dus in ruimeren zin te verstaan zijn, schoon 't in dat geval vreemd is, dat in de volgende zinsnede afzonderlijk van de *bijwijven* (paminggir) gesproken wordt.

(3) Misschien van SALJÅ's dochter SOERTIKANTI, de weduwe van KARNÅ? Zoo wordt het door P verklaard. Men zou 't ook in 't meervoud kunnen opvatten: »het verblijf der weduwen." (Jv. karandan). In den Kraton te Soerakarta wonen namelijk de weduwen van 's Vorsten huis bij elkander, in de zoogenoemde Kradèn-ajon, d. i. zooveel als *Prinsessenhof*, waar door den Soesoehoenan in haar onderhoud wordt voorzien.

(4) O: »tot in 't voorhof." Hier is dus ꦲꦩꦺ opgevat als eene bepaling van ꦩꦁꦒꦸꦪꦤ꧀, terwijl ik het opgevat heb in den zin van »vóór den (Vorst)". Vgl. D, E in *Kr. aant.* bij vs. 7, als ook L, 1, 10, waar ꦲꦩꦺ op dezelfde wijze en in gelijken zin voorkomt.

(5) Z. v. a. pasébban, gehoorzaal: zie de noot bij XXII, 12.

(6) O vat ꦮꦸꦒꦺ op als eene bepaling van mantri, en vertaalt: »alwaar de binnen-mantri's »en de hoofden verschenen". Vgl. D, E (in *Kr. aant.* bij vs. 1-4), waar 't verband weder gansch verschillend is. In geene van beide omwerkingen echter is deze beschrijving mij geheel duidelijk.

plein (1), overdekt en beneveld door eene ligte wolk, *om het hart te bekoren.*

ZEVEN-EN-VEERTIGSTE ZANG.

RARAS-ATI.

1. De zijden van de poort waren met poedak bezoomd; paridjåtå groei-
de in de hoeken; overgeplante boomen waren in rijen geplaatst. Het paau-
wengras, dat er nog groeide (2), gelijk en digt ineen, flikkerend met bruinach-
2. tigen glans (?), * wedijverde in bevalligheid met het jonge loof van den djring,
dat er als verwelkt uitzag, uit droefheid bij 't aanschouwen van den Vorst.
Het scheen hem te waarschuwen voor tegenspoed in den krijg; het verwelkte
3. voorkomen van den djring was een voorteeken van leed. * De tjoetjoer (3)
deed uit de lucht klagende toonen boven de legerplaats hooren, ten tee-
ken van nederlaag in den strijd, en van den ondergang van 't geslacht van
4. Mandråkå's vorst. De huispaauw slaakte ongewone toonen: * zijn angstig
voorgevoel verried zich door de beklemde, heesche stem.

Het zou te lang duren, om gewag te maken van al de voorwerpen in de legerplaats, die waarschuwende wenken schenen te geven. Reeds is aan alle
5. dipati's van Mandråkå (4) * en aan alle mantri's bevel gegeven, om

---

(1) Jav. palataran: een plein in 't midden van den Kraton, onmiddellijk vóór het eigenlijk woonverblijf van den Vorst. In den Kraton te Soerakarta is het beplant met allerlei uitgezochte boomen en planten, die daar met bijzondere zorg worden aangekweekt. Over 't algemeen beantwoordt de inrigting der vorstelijke woningen in de Jav. poëzij volkomen aan 't geen men hier in den Kraton zien kan. Een duidelijk plan van dien Kraton, met de namen der plaatsen, en, zooveel doenlijk, met perspective afbeeldingen van sommige punten, zou eene hoogst nuttige bijdrage zijn tot opheldering van Javaansche geschriften.

(2) Namelijk, als overblijfsel uit den wilden staat? Vgl. *Kr. aant.* bij vs. 4.

(3) Een vogel: zie boven, bij II, 14.

(4) O vertaalt 4, 5-6 als een' afzonderlijken zin: »al de hoofden bevonden zich bij Mandråkå's »(tent)," wat mij evenwel te gedrongen schijnt, en ook door D, E wordt weêrsproken: zie *Kr. aant.*

zich toe te rusten tot den strijd, ieder naar zijn' rang en stand. De krijgslieden zijn druk in de weer, en maken zich geheel strijdvaardig. De leger-
6. plaats weêrgalmt van 't gedruisch, * het gedruisch der nachtelijke vreugde, en 't geluid van trommen en bekkens. De troepen van Mandråkå overstroomen (de legerplaats). Den geheelen nacht zien zij met verlangen uit
7. naar den aanval, vol moed, dewijl hun vorst * bekleed is met het opperste krijgsgezag, en 't bewind op het oorlogsveld voeren zal. — Van al de mantri's en boepati's, als ook van 't gemeene krijgsvolk, die ten strijde gevoerd werden, waren nog tweemaal honderdduizend overig: de andere helft was gesneuveld (1).

8. * Intusschen zijn den Koning, die zich in zijne tent bevindt, door zijne gemalin ververschingen voorgediend. Maar hij kan ze met geen onbezorgd hart genieten; want zijne ziel is vervuld met de gedachte aan de verdelging
9. des vijands. * Reeds heeft hij alle tooverbeden overdacht, om niet te falen in de (aanwending der) wondermagt van Tjåndå-béråwå (2); ook de hoofden, die hem ter zijde moesten blijven (3), oude, dappere, rijk begaafde mannen, helden in 't gevaar.

10. * De muzijk van al de dipati's weêrklinkt door de legerplaats; het gedruisch der bekkens is als dat van de zee. In ieder kamp houden de hoofden zich elk bij zijne eigene afdeeling.

11. * Inmiddels ontvangt Vorst Saljå van wege den Koning Doerjodånå een' grooten voorraad kleederen. Weldra zijn zij rondgedeeld onder de dipati's en mantri's: elk heeft van de geschenken ontvangen.

12. * De Vorst keert terug van de ontvangst der gezanten van den Koning Doerjodånå, die de milde giften hebben overgebragt, en begeeft zich achter in zijne woning. De hoofden keeren terug naar de wachtplaatsen, en hou-
13. den zich daar gereed. * Alleen de pånåkawan (4), die de sirih-doos draagt, blijft bij den Vorst, en gaat mede naar binnen.

---

(1) De laatste volzin staat alleen in deze omwerking, en schijnt geheel uit de lucht gegrepen te zijn. Ook is 't niet duidelijk, of het op de troepen van Mandråkå of op het geheele heir der Koråwå's betrekking heeft: in 't laatste geval schijnt de opgaaf echter te gering, in verhouding tot de buitensporige getallen, die elders nu en dan worden vermeld.

(2) Deze schijnt hier te worden opgenoemd als een voorbeeld van meerdere tooverbeden, die Saljå overdacht, d. i. bij zich zelf opzeide of repeteerde.

(3) Namelijk: ook daaraan moest hij denken, om ze te kiezen?

(4) Z. v. a. page.

Terwijl Saljå in zijn binnenvertrek (1) gezeten was, werd hij verrast
14. door de komst van Nakoelå, die hem tegentrad. * Met gevouwen handen wierp hij zich aan de voeten van den Vorst, en sprak met een' eerbiedigen groet: "Ach, Heer, is 't waarheid, dat gij het opperbewind aanvaard hebt, "om den strijd te herstellen, en den vijand te verdelgen?"
15. * Op zachten toon antwoordt de doorluchtige Vorst: "Ja, mijn zoon (2), "het is zoo! Uw broeder Soejodånå heeft het werk aan mij opgedragen, en "ik kon het niet afwijzen: als ouder (bloedverwant) was ik er toe verpligt.
16. "*In 't eerst, mijn kind, heb ik geweigerd: ook viel het mij uitermate zwaar; "maar wat zou ik doen? Het is nu eenmaal zoo bepaald door de Godheid, "door Sang Hjang Oetipati (3), en 't staat niet in mijne magt, jongen, "om het te ontgaan!"
17. * Weenend hernam Nakoelå, met gevouwen handen: "Geeërbiedigd Ko-"ning, als het zoo met den oorlog gaan moet, wie zal dan wederstand bie-
18. "den, wanneer gij het bevel voert, * gij, een bejaard, dapper en vermogend "vorst, uitstekend door heldenmoed in 't gevaar, vermaard door al de drie "werelden? Mijne oudere broeders zijn geheel ter neêr geslagen door het
19. "berigt: zij willen zich niet tegenover u in den strijd begeven, * evenmin "als ik en mijn jonger broeder Sadéwå: wij vermogen toch niets (tegen u)!" Tegelijk trekt Nakoelå zijn' kris (en roept): "Ach, Heer, stoot hem mij ter-
20. "stond in den hals, dat ik sterve * onder uw' vorstelijken zegen, en niet "op het slagveld! Laat het niet zoover komen, dat ik op het slagveld sneve! "Strijden tegen een' leeraar (4) is hetzelfde als (te strijden tegen) de verhevene
21. "Godheid. Liever nu op het oogenblik, en ijdele moeite gespaard! * Met "vreugde (wacht ik den dood), aan uwe geeërbiedigde voeten neêrgebogen, "zonder mij van u te verwijderen. In den dood zelf wil ik niet wijken van "u, mijn' vorstelijken leeraar, en bovendien mijn' vader (5). Neen, geen "haarbreed zal ik wijken!"

---

(1) Jav. madé panĕpi, anders gewoonlijk panĕpèn, d. i. letterlijk *plaats van afzondering*: zoo heet in den Kraton alhier een bijgebouw ter zijde van 't vrouwenverblijf gelegen, en dat o. a. als spreekvertrek dient.

(2) Jav. koeloep, 't geen in toespraak tot een jong mensch gebezigd wordt, en ongeveer beantwoordt aan *mijn jongen, kind!*

(3) Een bijnaam van Batårå Goeroe.

(4) Jav. goeroe: algemeene eernaam voor een' ouderen bloedverwant, vaderlijken vriend, Mentor.

(5) Zoo noemt hij Saljå als broeder van zijne moeder.

22. * Met schrik staart Koning Saljå hem aan, die besloten heeft te sterven,
Nakoelå, die ten dood bereid is. Haastig spreekt hij: „Bedaar, kind, en ver-
23. „scheur mij 't harte niet! * Steek schielijk op, dien kris! Niet alzoo! Ik heb
„raad voor u, kind! een' weg (van uitvaart) voor mijn ligchaam: zoo 't niet
„uitkomt, moge ik door den vloed worden meêgesleept, en in den oceaan ver-
24. „zinken! (1) — * Ik zie u daar in zulk een' toestand vóór mij; maar ook de
„Koning Koeroe-pati heeft heete tranen gestort, en dringend aangehouden,
„om het rijk aan mij over te geven, en dat ik den oorlog herstellen zou. Mij
25. „wilde hij het danken, dat hij als koning heerschte (2). * Zoo heb ik mij la-
„ten overhalen, om de belofte af te leggen. Laat mij dus, kind, geen ver-
„raad plegen aan de regering van uw' ouderen broeder, den Vorst van As-
„tinå! Te goeder trouw zal ik mij kwijten van mijn' pligt als veld-
26. „heer. * Doch ziehier, wat ik u heb aan te bevelen! Geen ander moet mij
„tegentrekken op 't oorlogsveld, dan uw oudste broeder, mijn vorstelijke zoon
27. „Joedistirå: die moet morgen mijn tegenstander zijn in den strijd! * Zeg
„hem, dat hij den Kalimå-oesådå (3) aanlegge en op mij afschiete: die
„zal, doordringende in mijne borst, het middel voor mij zijn, om weder
28. „te keeren naar de wereld van Éndrå. Dit is mijn opregte raad. * Al de
„wapenen van de drie werelden moogt ge vrij tegen mij aanwenden, niet
„één zal doel treffen: alleen de Kalimosådå is voorbeschikt tot het werk-
29. „tuig van mijn' dood. En nu, keer naar huis, mijn zoon! (4) * Zie, voor-
„heen is mij deze bepaling gesteld, toen mij de gunst van Batårå Goeroe
„ten deel viel, dat geen der pijlen van 't geheele aardrijk mij zou kunnen
30. „wonden, * dat al de wapenen van de drie werelden zonder uitwerking zou-

---

(1) Indien deze opvatting juist is, zijn de laatste woorden van Saljå te verstaan als eene soort van eed of vloek, waarschijnlijk met toespeling op de aloude gewoonte, om de lijken van misdadigers in de rivier te werpen, en naar zee te laten afdrijven. Welligt zou men evenwel ook aldus kunnen vertalen: „ik heb raad voor u, kind! ik heb een middel (van uitredding), hetwelk niet „aangewend wordende, gij zoudt wegdrijven en in den oceaan verzinken," en dan dit laatste opvatten als een zinnebeeld van ondergang of grooten rampspoed? Vgl. *Kr. aant.* bij 23, 4-6.

(2) De Jav. uitdrukking laat zich niet wel naauwkeurig vertalen. De zin schijnt ongeveer hierop neder te komen: „slechts door mijn toedoen en te mijnen behoeve zou hij koning zijn; mij wilde „hij als zijn' opperheer erkennen, mij vrij laten beschikken over al, wat zijne vorstelijke magt mij „geven kon."

(3) Anders Kalimosådå, het tooverwapen van Joedistirå: zie boven, bij X, 9.

(4) Dit komt hier slecht te pas: vgl. *Kr. aant.* bij 28, 6.

„den zijn op mijn ligchaam. Ook heeft uw oudere broeder JOEDISTIRÅ zich
„altijd gewijd aan gebeden en godsvereering (1). De Kalimå-oesådå is
31. „eene uitnemende gunst *voor hem, die de inborst van een' reinen hei-
„lige en een regtgeaard hart bezit. Want zelfs de Kalimosådå, wanneer
„hij gevoerd wierd door iemand van trouweloozen aard, dan zou ook hij mijn
32. „ligchaam niet deren. *Daarom moet alleen uw oudere broeder de Koning,
„en geen ander, het geschrift Kalimosådå voeren; en voor altijd is het
33. „bezit van Astinå verzekerd aan uw' vorstelijken broeder. *Met mijn'
„dood zal het ook (den met strijd) gedaan zijn. Dan is er geene hindernis
„meer, en de Bråtå-Joedå ontbonden. Één slechts, mijn zoon, zal dan
„overblijven, maar die vermag niets, te weten SOEJODÅNÅ."
34. *Arjå NAKOELÅ stortte een' vloed van tranen. Hij scheen onwillig, om te gehoorzamen, en bezwaard door 's Vorsten last. Maar hij werd aanhoudend gedrongen: „Ga nu heen, kind, spoedig, zonder tegenstreven, en *neem* mijne „boodschap *met u!*"

ACHT-EN-VEERTIGSTE ZANG.

KINANTI.

1. Minzaam sprak de Vorst van Mandråkå: „Kom, NAKOELÅ, mijn
„kind, ga nu spoedig naar huis, en toon geen' weêrbarstigen zin! Immers
2. „is het de wil der Godheid, dat dit alles zoo gebeuren moet. *Ing ĕnoe
„moeng kawati-koen kĕmoelakĕnå dèn bakit, d. i. houd slechts
„op weg mijn geheim bedekt: pas daar wel op, mijn kind!"
3. NAKOELÅ neemt met eene eerbiedige buiging afscheid, *en met weifelen-

---

(1) Een zeer gebrekkige zamenhang. Beter luidt de vertaling van O: „alleen uw broeder J. heeft, „door zijne volharding in 't bidden, met de Klmsd. eene hoogere gunst verkregen: de kracht van „dezelve is verbonden aan de zuivere inborst en 't onbedorven hart eens priesters." Maar zoo daar geene andere lezing aan ten grondslag ligt, is die vertaling bezwaarlijk van willekeur vrij te pleiten: 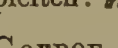 beteekent toch niet *alleen*! De algemeene bedoeling schijnt te zijn: toen Batårå GOEROE mij het voorregt der onkwetsbaarheid schonk, was daaraan evenwel de bepaling verbonden, dat het geschrift Klmsd., gevoerd door een' man van godvruchtigen wandel, doodelijk voor mij worden zou.

de schreden vervolgt hij zijn' weg. Aan de legerplaats der Pandåwå's gekomen, verschijnt hij vóór den Vorst van Dwåråwati, Bimå, Ardjoenå
4. en Joedistirå, die daar met Krĕsnå gezeten zijn, * benevens de Vorsten van Tjampålå en Wiråtå, Satyaki en Drĕstå-dyoemnå, en al de hoofden, die voltallig bijeen zijn, vóór 't aangezigt des Konings van Dwåråwati.
5. * Nakoelå vouwt de handen, en spreekt tot den Vorst van Dwåråwati: „Heer, in de kwartieren van Mandråkå aangekomen, heb ik Oom aange-
6. „troffen, en verlof gevraagd om te sterven. * Maar de Vorst van Mandråkå, „Heer! heeft mij onderrigt omtrent de beste handelwijs. Ziehier naar waarheid, „wat Oom Vorst Saljå mij geopenbaard heeft. Hij verlangt namelijk, dat uw
7. „jongere broeder hem in den strijd te gemoet ga. * Mijn oudste broeder, de „Vorst Joedistirå, moet hem morgen 't hoofden bieden. Het geschrift Ka-„limosådå moet hij als wapen tegen hem bezigen. „Dat (zeide hij) zal
8. „„het middel zijn, om mij te geleiden naar den zaligen hemel, * naar Ari-„„boewånå. Maar laat geen ander (het wapen) aanleggen! Zelfs de Ka-„„limosådå, door een' ander gevoerd, zou gewis niet in mijn ligchaam
9. „„dringen. Maar wanneer uw oudste broeder hem rigt, * dan zal hij mij-„„ne borst doorgrieven. Ga nu spoedig naar huis! Zonder falen valt het „„rijk van Astinå uw' ouderen broeder ten deel!" Zoodanig was in „waarheid de boodschap van Mandråkå's Vorst."
10. * Koning Krĕsnå zag lagchend om naar zijn' jongeren broeder, den Vorst Joedistirå, die onder zijn' blik verlegen het hoofd boog. Bimå en
11. Ardjoenå en al de hoofden waren verheugd, * en zonder zorg over de onderneming: zij beloofden zich voorspoed, overwinning en zege, en het eind van alle zorgen.
12. Het verhaal keert terug tot Mandråkå's doorluchtigen Vorst. * Na 't vertrek van Nakoelå was zijn gemoed met bekommering vervuld door de smeekende weeklagten van zijne gemalin, de schoone (1) Dèwi Satyåwati. Haar (2) hart bezweek (van droefheid), (schoon) niet voor 't eerst door den uiter-
13. sten nood bezocht. * Vergeefs trachtte hij zijne gade te troosten. Een bange strijd bewoog het gemoed der Vorstin. Zij scheen willens, de handen aan zich zelve te

---

(1) Jav. rĕtnå, eig. het juweel: een gewoon dichterlijk voorvoegsel vóór namen van vrouwen, even als koesoemå, *bloem*, en andere uitdrukkingen van dien aard.

(2) Of zijn? Zie *Kr. aant.* bij 12,3—13,4.

slaan, de schoone Dèwi Satyåwati. De Vorst was innig begaan met het grievend
14. hartzeer van zijne gade. * Hij zou niet gevreesd hebben, in den oorlog te
sneven: hij was toch al oud genoeg. Maar hij had deernis met de Vorstin, die
in wild misbaar hare droefheid lucht gaf, en uit weêrzin in tranen uitbarstte.—
15. »* Waarom toch, mijn juweel," (zoo sprak hij,) »waarom die droefheid en
»die onafgebroken tranenvloed? Geloof mij, het dient tot niets, mijne gebied-
»ster, dat gij die oorkrabben vernielt, die haarwrong uiteenrukt, en die
16. »bloemen, dien gambir en mĕlati, in 't rond strooit! * 't Is of zij bedroefd
»worden, door u aan te zien, zuster (1): inderdaad verkwijnen ze mede! Na
»den regen treden de sterren flikkerend in de plaats; maar zij worden door
17. »(uw') moedwil vernield (2). * Waarom verhavent gij uwe haarwrong? De
»sterren worden beschaamd door 't aanschouwen van de pracht uwer hoofd-
»haren. Ook de kidangs (3) schamen zich bij 't hooren van uwe stem, en ver-
18. »schuilen zich op een' afstand. * De bijen zijn in groote onrust, als zij,
»zuster, uwe stem hooren (4). Gelijk het reekokje (5) beschaamd is bij 't

---

(1) Eig. »jongere zuster", zoo als in 't Jav. de man gewoonlijk zijne vrouw aanspreekt.

(2) Zoo de tekst hier een' goeden zin heeft, moet ik bekennen, hem niet gevat te hebben. De toespeling op den sterrenhemel herinnert aan den gewonen vorm der Maleische pantons, en zou in zoover, al is zij hier wat zonderling te pas gebragt, minder bezwaar opleveren. Maar wat beteekent dat *vernielen* van de sterren? O vertaalt: »zij hebben hun' glans verloren wegens uw' on»geoorloofd verlangen." Dit zou, in verband met het volgende, een' redelijken zin geven, indien slechts de vertaling van ప్రతిమా door *glans verliezen* te verdedigen ware. Kan dat woord ప్రతిమా welligt op de haarwrong betrekking hebben, en vs 6 met 17,1 te verbinden zijn, als een verwrongen tusschenzin, die eenvoudig beteekenen zou: »waarom vernielt gij zoo moedwillig uwe haar»wrong?" Doch hiertegen verzet zich ook de lezing van D, E: zie *Kr. aant.* bij 16, 6 — 17, 1. — In ieder geval is de algemeene zin van deze plaats voorzeker, dat de sterren zich schamen over of voor het losgerukte haar, hetzij uit gekwetste eerbaarheid, of uit naijver op den schitterenden tooi, de juweelen haarspelden enz., die daarbij zigtbaar werden, en den glans der hemellichten deden tanen.

(3) Eene soort van ree of klein hertebeest. — Wat hier van de *stem* gezegd wordt, is blijkbaar ontstaan door verwarring van de kidangs met de bijen. Even als in de volgende strophe van onzen tekst wordt in 't Kw. op de schoone *oogen* van den kidang en op het *geluid* van de bij gezinspeeld. Zie *Kr. aant.* bij 17,4—18.

(4) Het gegons van bijen is in de Jav. poëzij een gewoon beeld van minnezangen en teedere toespraak.

(5) Jav. si kidang. Dat woordje si heeft hier iets onbeschrijfelijk teeders en naïefs, dat in de vertaling slechts gebrekkig door het verkleinwoord is nagebootst, even als in pd. 21 »het nootje" voor si tjĕnkir staat.

„zien uwer lonken, zoo is ook de bij bekommerd, en als in 't hart gewond.
19. „* Het pinang-blad (?), dat ontluiken wilde, sluit zich weder bij 't zien
„uwer dijen, die blinken als 't weêrlicht (1). Het jonge loof van den sokă-
20. „boom verwelkt bij 't zien van uwe ontbloote lendenen. * Zwaar ter neêr
„gedrukt hangen de slingerranken van den gadoeng, en kronkelen en
„verwringen zich bij 't aanschouwen uwer bevallige houding (2). Ja zelfs de
„afvallende ivoornoot (3) haast zich eene schuilplaats te zoeken in kloven en
21. „ravijnen: * beschaamd door 't aanschouwen uwer borsten, vliedt de ivoor-
„noot. Wat zou 't zijn, indien zij alles zag! Alleen de rand, zaamge-
„drukt en verdrongen door den borstdoek, maakt reeds het nootje beschaamd.
22. „*Gij wordt aangezien voor de maan in een vrouwekleed (4), zuster, dewijl
„uwe lonken schitteren als het licht der maan!"

Zoo zong Koning Saljå, en de taal der liefkozing *vloeide van zijne lippen.*

NEGEN-EN-VEERTIGSTE ZANG.

MIDJIL.

1. „Wat is toch de oorzaak van uw misnoegen, pronkjuweel der wereld?
„Helaas, helaas, hoe laat gij uw' dienaar boeten! Uit afkeer van hem aan

---

(1) Eig. „als de bliksem," wat evenwel in 't Holl. te zonderling luiden zou. Het is in 't Jav. een gewoon beeld van 't plotseling ontblooten van de huid. Zie bv. LVIII, 10, 1.

(2) Jav. sidoewå: zekere wijze van zitten, leunende op de uitgestrekte hand. De vergelijking zinspeelt waarschijnlijk op de sierlijke buiging van 't ligchaam, en inzonderheid van den arm, die bij de Javanen eene ongemeene buigzaamheid heeft, zoodat bij het uitstrekken van den arm of het leunen op de hand de elleboog geheel binnenwaarts doorbuigt.

(3) Jav. tjĕnkir gading, eene soort van kokosnoot, wier matige grootte, gedaante en lichtgele kleur voor den Javaan het ideaal van eene schoone vrouweborst vertegenwoordigt.

(4) D. i. de maan in de gedaante van eene vrouw; eene schoonheid als die van de maan, door eene vrouw ten toon gespreid. De maan is namelijk in Jav. poëzij een gewoon beeld van menschelijke schoonheid. Zie de aanteekening op Djåjå Lĕnkårå, in de *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van N. I.*, Deel I, blz. 51. Vgl. echter ook Kw. in *Kr. aant.* bij 22, 1-4. Het schijnt daaruit te blijken, dat de uitdrukking van onzen omwerker uit misverstand ontstaan is; en 't is niet onwaarschijnlijk, dat de plaats van Djåjå Lĕnkårå weder hieraan ontleend is.

„te zien in zijne ellende, houdt ge niet op, de wenkbraauwen te fronsen, met
2. „eene wreedheid, die hem van minnesmart vervult! * Onwillig, om uwe „teederheid te betoonen, laat gij den toorn door uwe oogen spreken, en „kastijdt mij met uwe lippen (?). Wat schuilt daar toch achter? Wel verstaat „gij uw' dienaar te bedroeven! Waar zou ik de gelijke van mijne geliefde
3. „vinden! * Al daalde Dèwi Rarasati (1) neder, en stelde haar gelaat tegen „'t uwe over, waar zou Dèwi Rarasati heengaan, om zich te verschuilen, „overwonnen in den wedstrijd van bevalligheden! Groot is het heil, dat mij
4. „beschoren is door de gunst van Hjang Goeroe, * dat ik u, geliefde zus- „ter, bezitten mag! De verhevene God, Batårå Bråmå, ziet zijne gade „voor u onderdoen. De goddelijke Rarasati, Bråmå's gemalin, wordt door u
5. „in de schaduw gesteld! * Wat heb ik dan misdreven, dat ge mij uwe toespraak „onthoudt, en 't er op toelegt, om mij te doen vergaan? Ach gun mij 't loon „voor mijne vaardigheid tot uwe dienst, voor de kostelijke offers (2), die ik „u aanbied, voor 't bewaken van uw leven, en voor het dag en nacht aan-
6. „houdend streven om u te behagen! * Wat wordt door uw' dienaar gewei- „gerd? Hij onderneemt al, wat gij hem opdraagt, al verlangdet gij bij voorbeeld, „dat hij de sterren des hemels zou tellen, en er een prachtig steunsel voor
7. „uwe haarwrong (3) van maken. * Maar indien mij het werk wordt toever- „trouwd (4), zoo sta mij toe, u te naderen, begunstig mij met de hoogste „zaligheid, laat het genot uwer bekoorlijkheden mij ten deel vallen, opdat
8. „uw dienaar u zijne liefkozingen moge aanbieden. * Bij 't afvallen van uw „kleed, als weleer (5), wanneer het oogenblik der vereeniging naderde, wei- „felt hij niet, al wordt hem het leven onttogen: met het streelend genot vóór „oogen, zet hij het leven op 't spel, al moet hij versmelten in den wellust,
9. „en vergaan in 't mingenot. * Welligt faalt hij in 't verheffen uwer schoon- „heid, in bevalligheid van manieren; gij versmaadt hem wegens zijn gemis

---

(1) De gemalin van den God Bråmå.

(2) Jav. koemålå: een kostbaar gesteente, en ook het *semen virile*. Ik heb getracht in 't midden te laten, wat er hier meê bedoeld wordt: welligt is in de Jav. woorden ook eene opzettelijke dubbelzinnigheid gelegen.

(3) Nam. in den vorm van haarspelden of eene kam, waarin de sterren als edele gesteenten zouden dienen?

(4) Dit zal in algemeenen zin te verstaan zijn: „zoo ge mijne diensten aanneemt."

(5) D. i. als anders, naar gewoonte.

» van dichterlijke gaven; hij kan zich niet vergelijken met den Vorst van Ma-
10. » hispati, den grooten Ardjoenå Såsrå, zoo ervaren in liefkozingen! * Daar-
» in ligt eigenlijk Mandråkå's gebrek, dat hij te kort schiet in bevalligheid,
» en de gave der dichtkunst derft (1). Ach vergeef het hem! Wat zal (anders)
» uw dienaar beproeven, om den dood te ontgaan? Schenk hem uwe hulp! —
11. » * Men reize rond langs zeeën en bergen, om schoonheden te bespieden, de
» schrijver neme zijn boek met zich, hij zal door de moeijelijkheden worden
12. » afgeschrikt; hij zal niets vinden, wat mijne dierbare evenaart. * De schrij-
» ver zal zijn papier wegwerpen: nergens zal hij eene schoonheid (als de uwe)
» vinden (2). Welnu dan (3), werp (mij) spoedig weg, laat mij door den
» stroom wegslepen naar 't midden der zee, (maar) geef mij 't mingenot als
13. » reiskost mede. Bedek mij, geliefde, * met bloemen, dat de bijen er jagt
» op maken, en het lijk beweenen; dat de bijen, opvliegende, om het lijk te
» ontwijken, jagt maken op de zoetheid der bloemen, opdat ik moge weder-
14. » keeren naar Ari-boewånå (4). * Al moesten wij zeven zielsverhuizingen
» doorstaan, laat ons nimmer (van elkander) wijken, zoetste der vrouwen (5)!"

Zoo sprak de Vorst van Mandråkå. Op zachten toon antwoordt Dèwi Satyåwati: » Gij vraagt, Heer, wat de oorzaak is van de droefheid, waaraan uwe
15. » dienstmaagd zich overgeeft..." — * en 't grievend hartzeer belemmert hare
» spraak — hoe is het dan toch, o Vorst? Hoe lang reeds zijn wij nu in dezen
» Bråtå-joedå-krijg? Ik houd niet op, mij aan gebeden en smeekingen te
16. » wijden, * om de gunst der verhevene Godheid te verwerven, geluk op het
» slagveld, overwinning en zege; voor de nederlaag des vijands heb ik mij
» geloften opgelegd. Is het dan te vergeefs, dat ik mij voedsel en slaap ont-
17. » houd? * Mijne bede was (slechts), dat ik u bestendig dienen mogt, en uwe
» sponde bewaken (6). Ik ben nog niet moede, van uw' wenschen ten dien-

---

(1) Het improviseren van minnezangen behoort tot de oude Javaansche zeden. De bedrevenheid daarin wordt meermalen voorgesteld als eene der bekoorlijkste gaven, waardoor een man de gunst der vrouwen winnen kan.

(2) Eene duistere en blijkbaar bedorvene plaats, waarvan de algemeene zin evenwel duidelijk genoeg is. Vgl. *Kr. aant.*, als ook L, 15.

(3) Eig. » als dat zoo is", nam. als ik zoo onbehagelijk ben?

(4) Zie *Kr. aant.* bij 13,4.

(5) Eig. » honig der vrouwen", of » honigzoete vrouw."

(6) Deze uitdrukking heb ik uit verlegenheid van O overgenomen, ofschoon » bewaken" niet naauwkeurig aan séwåkå beantwoordt. Beter ware misschien » dienen" of » ten dienste staan"; maar,

„ste te staan; nog niet genoeg heb ik mijn' Vorst mogen aanschouwen; ik
18. „vind (nog) behagen in uwe teederheid, geëerbiedigd Heer! * Gij slechts zijt
„het, Heer, die met de uiterste onverschilligheid de heerschappij versmaadt.
„Weinig zegt het nog, de regering te verspelen, maar zelfs uw eigen ligchaam
„acht gij niet, en verkiest het leven prijs te geven, uit overgroote genegen-
19. „heid * voor de Pandåwå-vorsten. Ja, ten dood hebt gij u overgeleverd!
„Toen Nakoelå gekomen is, hebt gij uw leven in zijne hand gesteld; gij
„hebt hem aanbevolen, om u te dooden, en hem het middel aangewezen,
20. „waardoor gij sterven moest! Zoo is het dan beter, * dat ik u maar voorga
„in den dood. Indien ik achterbleef, zou ik toch het gezigt van uw ziel-
„loos ligchaam niet verdragen!"

Met deze woorden trekt Dèwi Satyåwati haar' dolk (1). Hij flik-
21. kert in hare hand, * en is gereed, om haar in 't hart te dringen. Ontsteld
slaat de Vorst in angstigen haast de armen om den hals zijner gade. Hij
ontwringt haar den dolk, en spreekt, bevend van ontroering: „Ach, ach,
22. „helaas, helaas, * mijn juweel, Satyåwati, neen, mijne dierbare, werp uw
„leven niet weg! dat is niet wel gedaan! Zie uw' deerniswaardigen die-
„naar aan, ontferm u over de wereld (2), mijne gebiedster, aangebedene
23. „van mijn hart! * Hoe is het toch mogelijk (?), dat gij zoodanige woor-
„den, mijn juweel, voor ernstig gemeend hebt kunnen houden? Ziet ge
„niet, dat het met eene geheime bedoeling gesproken was, om den gast
„genoegen te geven; dat het slechts leugens waren, om hem *honig* om den
„mond te smeren?"

---

behalve dat „staan" hier minder eigenaardig zijn zou, had ik die uitdrukkingen voor het voorafgaande ಬಾಲ್ಲಿ en voor 't volgende ಕುಳಿತ noodig. Overigens herkent men hier dezelfde voorstelling, die boven, bij XXI, 12, is aangewezen.

(1) Jav. patrĕm: soort van kleinen dolk, door vrouwen gedragen.

(2) Die namelijk door uw' dood een kostbaar kleinood verliezen zou.

VIJFTIGSTE ZANG.

DANDANG GOELÅ.

1. De dolk is aan de Vorstin ontrukt door haar' gemaal, Koning SALJÅ, terwijl hij niet ophoudt, haar met vleijende woorden gerust te stellen: "Toen "NAKOELÅ bij mij kwam, heb ik slechts den schreijenden knaap tot bedaren "gebragt. Ach, gebiedster, waar is de vijand, die mij in den strijd "zou kunnen weêrstaan? 't Is duizendmaal ondenkbaar. Wie is er in de "drie werelden, die zich verstouten zou, mijn' aanval te gemoet te gaan?
2. "* Dityå's, gandarwå's, boetå's en jakså's vergaan onvermijdelijk "door mijn bovennatuurlijk vermogen. Alle vorsten der menschen (1) worden "verdelgd door mijn krijgsgeweld. Derhalve, gebiedster, wees zonder zorg, en "vertrouw op mijne woorden!" — Tevens neemt hij zijne vrouw bij de hand, en geleidt haar naar de rustplaats. "Ach, mijne bloem, aan wie alleen mij-
3. "ne dienst gewijd is, zelfs tot in Ari-lokå toe, * al bekwam ik, als gunstbewijs, "honderdduizend widådari's, ik zou er geene vinden, die u in bekoorlijk-"heid nabij kwam, u, koningin van lieftalligheid (2), koningin van innemen-"de zachtheid, koningin van bevalligheid, koningin van aanminnigheid, ko-"ningin der bloemen! In de drie werelden is niemand dan Dèwi SATYÅWATI,
4. "het pronkjuweel der aarde, * waardig om het gebied te voeren over de "honderdduizend apsari's: als nederige slavinnen moeten zij u dienen, de "uitgelezene, het puik van alle vrouwen. Mogen wij, mijne dierbare, bij "voortduring de genoegens der min blijven smaken; mogen wij hier namaals in "Soerå-lokå ons genot hervatten, en ons aan de liefde wijden; zonder ein-"de, tot in de verste eeuwigheid, door bestendige liefde zalig in de ver-

---

(1) In onderscheiding van andere wezens, als boetå's en dergelijke.

(2) Eig. welriekendheid, even als andere van de hier voorkomende woorden eigenlijk op den *smaak* betrekking hebben: beide begrippen worden in 't Jav. met dat van minzaamheid, lieftalligheid verwisseld. Overigens zoeke men niet te angstvallig naar het onderscheid tusschen al die uitdrukkingen voor SATYÅWATI's deugden en voortreffelijkheden: het is slechts eene reeks van synonymen, wier bijeenvoeging het beeld van eene uitnemende vrouw te levendiger vóór den geest moet brengen. Over het woord *koningin* (Jav. ratoe) zie boven, bij XLII, 3.

5. „blijven van Éndrå! * Maar, gebiedster, hierin ligt mijne onvolkomen-
„heid, dat ik nog het ligchaam van een' sterveling omdraag, en ten twee-
„de, dat ik koning ben, en heerschappij voer over een talrijk volk. Het is
„mij niet gegeven, naar 't voorbeeld van groote heiligen, met ligchaam en
„ziel ten hemel te varen. Wie een' vorstelijken rang bekleedt, zijn voorbeeld
„wordt door de menigte gevolgd (1). Een panditå, die geheel op zich zelf
6. „staat (?), stijgt ten hemel met ligchaam en ziel. * Geen hunner behoeft te ster-
„ven (2). Rĕsi Narådå, de zoon van Kanékå, en Råmå Parasoe zijn
„ongeschonden, met hun stoffelijk ligchaam, gebleven. Maar een vorst moet
„den dood ondergaan, om weder te keeren tot den hemel, (gelijk) de Vorst
„Djanåkå en de groote Koning Kanwå. Daarom, gebiedster, moge 't mij
7. „slechts spoedig alzoo gaan! (3) * Want het is mijn vurige wensch, besten-
„dig het genot der min te mogen smaken; maar hier op aarde zijn wij reeds
„oud, en gij noch ik kunnen tot de jeugd terugkeeren, wij die reeds eene
„talrijke nakomelingschap (4) hebben in verschillende gewesten. Doch niet-
„temin is 't voor mijn hart nog hetzelfde, en zijt gij in mijn oog, als waart
„ge nog eene jonge maagd. Derhalve, zuster, kom, laat ons heil en heerlijkheid
8. „in Soerålåjå zoeken! * Immers vind ik niemand, die u kan vervangen:
„alleen u wil ik behouden, en hier en ginds: steeds blijve ons aanzijn ver-
„eenigd! Wierdt gij, mijne dierbare, eene bloem, ik zou de bij zijn, die
„er jagt op maakte, en u nastreven, om mijn' lust te boeten; voert gij in een
„jong blaadje, ik wierd eene slingerrank van gadoeng, en kronkelde mij
9. „om het blaadje, om u! * Waar gij ook heen gaat, ik zal met u zijn: nim-

---

(1) Beter misschien, volgens de lezing van D: „hij moet wel den regel der menigte volgen."

(2) Dit is veel te algemeen gezegd. De panditå's der Javaansche mythen zijn in den regel even sterfelijk als andere menschen

(3) Saljå's troostrede neemt hier eene nieuwe wending. Hij is begonnen, met de onstuimige wanhoop van zijne vrouw tot bedaren te brengen, door zijn voornemen, om te sterven, bepaaldelijk te loochenen; maar nu gaat hij langzamerhand in een' anderen toon over, om haar op zijn' dood voor te bereiden, en er meê te verzoenen.

(4) Jav. boejoet, d. i. achterkleinkinderen en verdere nakomelingen. Dit schijnt echter weêr zonder nadenken gezegd te zijn, tenzij men daarbij aan geheel onbekende personen denke. Ik weet althans in de Jav. mythen niet één aan te wijzen, die ondersteld kan worden, hier bedoeld te zijn. Aan Saljå's schoonzonen Soejodånå en Bålå-déwå wordt, wel is waar, op de stamlijst van R. W. ieder één kleinzoon toegeschreven; maar er blijkt niets van, dat die reeds toen leefden. Zijn derde schoonzoon Karnå was met al zijne zonen gesneuveld; en 't is mij niet bekend, dat dezen kinderen nalieten, evenmin als Saljå's eigene zonen Boeri-sråwå en Roekmå-råtå.

„mer worden wij gescheiden: steeds volgen wij elkander, en blijven als trouwe
„medgezellen aan elkaâr verbonden (1). Zoo mogen wij het onderwerp wor-
„den van de liederen en gezangen, van de dichterlijke beschrijvingen der
„geleerden en wijzen, die eenmaal ons beiden zullen bezingen; de hofdichters
„zullen in verzen gewagen van SATYÅWATI en SALJÅ alleen."

10. * De Vorst van Mandråkå verhief zijne stem, en sprak, terwijl hij de edele vrouw kuste: „Waar toch is de wedergade van mijne geliefde te vin-
„den? Zelfs eene vrouw van de verhevenste afkomst, uit Éndrå-boewånå,
„zou hare gelijke niet zijn! Gij hebt reeds vele kinderen, maar geen van uwe
11. „kinderen, ÉRÅWATI, BANOWATI, SOERTIKANTI, komt u nabij; * zij verdienen
„uwe zusters niet te heeten. Van allen zijt gij nog de bekwaamste (2); gij
„bezit nog de jeugdigste bekoorlijkheid. In de geheele wereld zag ik nim-
„mer iets, dat bij u te vergelijken was. Zelfs Batårå BRÅMÅ zou niets
„kunnen bijvoegen tot verhooging uwer schoonheid: integendeel zou hij te
„kort schieten bij u, in wie alle volmaaktheden der wereld vereenigd zijn.
12. „De dichters geven het op (om u naar waarde te beschrijven). * Alleen
„u treft de verdenking der wereld (3), die sterft bij de aanschouwing uwer
„bekoorlijkheid. Daarom heb ik u nooit alleen gelaten, wanneer gij ter ruste
„laagt, uit vreeze, dat gij door de wereld mogt worden ontvreemd. Indien
„ik een onnoozele ware, zonder moed, voorzeker al de déwå's zouden
13. „naijverig zijn (op uw bezit); maar zij vreezen Tjåndå-béråwå. * Ri
„tan wistoe djajèng langĕn, karikå ĕntyå roem-tå tjaritan," zeide SALJÅ, d. i.: „Vergeefsch zijn de pogingen van alle vernuften, om uwe
„bekoorlijkheden, uwe deugden en lieftalligheid te schilderen: zij putten zich uit,
„zonder u naar waarde te kunnen beschrijven. Met geen woord gewagen zij
14. „meer van alle juweelen der wereld, * dan alleen van SATYÄWATI van Man-
„dråkå. Wanneer gij, uit het bad gestegen, het water afschudt, worden
„alle schoone vrouwen der geheele wereld bedeeld uit de liefelijkheid, die
„gij in 't rond sprengt; het roode speeksel (4), dat u ontvalt, wanneer gij
„glimlacht, wordt door de goden opgenomen, en van uwe zoetheid rondge-

(1) Het Javaansch heeft hier weder eene alliteratie; het woord ꦱꦩꦮꦸꦩ is niet vertaald, wegens de onzekere beteekenis. O heeft: „tot ééne gedaante met elkander zamengevoegd en verbonden".

(2) De meest bedrevene in de kunst om te behagen?

(3) U alleen wijt zij hare minnesmart.

(4) Rood, namelijk door sirih-sap.

15. // deeld aan alle vrouwen der aarde. * Jajah dyastoe kawi-rĕdjå toe-
// win aniåtå pan patinggal karas," sprak de Vorst van Mandråkå
verder: // mawas tyå sókå tandjoeng ngalapĕnå gĕlarå;"—kawi-rĕ-
djå beteekent: // de groote hofdichter"; niåtå patinggal karas: // verlaat
16. // ongetwijfeld zijn schrijfboek;"—sokå tandjoeng gĕlarå: *// de sokå,
// (d. i.?) angsånå, en de tandjoeng (1) van de geheele wereld"—gĕlarå:
// wanneer die geteld wierden, hoe moeijelijk en lang zou dat niet vallen! Even-
// zoo zou 't gelegen zijn, wanneer men SATYÅWATI beschrijven moest. Niemand
// zou daar 't geduld toe hebben; men zou er stokoud bij worden, en nog
// zou er geen einde zijn aan de schildering der bekoorlijkheden van de god-
17. // delijke SATYÅWATI, Koningin van Mandråkå." * De Vorst SALJÅ sprak
verder: // Roeg tang tjålä, sat tang djaladian, jèn koedoe mèt
// oepajané"; dat wil zeggen: // de bergen zouden (eer) instorten, de zee ver-
// droogen, indien men er zich op toeleide, om eene wedergade in schoonheid
// te zoeken voor de Vorstin van Mandråkå. Al stortten de bergen ineen,
18. // al verdroogde de zee, men zou er geene vinden. * Ach, wat zou er van
// mij worden, indien 't mogelijk ware, dat ik van u gescheiden wierd! Hoe,
// indien (gij) sterven moest! Ik zou geene andere gedachte hebben, dan om
// mede te sterven. Mijn eenige wensch is, om bestendig met u het zoet der
// min te genieten, om tot in eeuwigheid niet te verflaauwen in de liefde, in
// hoevele gedaanten onze zielen nog mogten overgaan!"

19. * Zwijgen wij nu van de bekoorlijke vleitaal en de liefkozingen van Man-
dråkå's Koning, vermengd met gezang, en afgebroken door dartele scherts
en minzamen glimlach. Onder een' vloed van liefkozingen volbrengt hij zijn'
wil. De vereeniging, bereikt zijnde, schenkt voldoening en verlustiging aan
't gemoed; met wellust laaft hij zijn hart (2), en geniet met drift de zalige
20. oogenblikken. * Alle angst is uit de ziel verdreven; 't genot wordt hoe lan-
ger zoo vuriger, het hart wordt met wellust verzadigd. Nog houdt hij niet op
met vleijen, en tracht (haar) in slaap te brengen door teeder mingekoos, met
het doel om haar ongemerkt te verlaten. Eene bedwelming overvalt haar

---

(1) Sokå, angsånå en tandjoeng zijn namen van boomen, en van de bloemen, die daaraan groeijen; hier schijnt angsånå tot verklaring van sokå te moeten dienen.

(2) Of haar hart? Dezelfde dubbelzinnigheid heerscht in de volgende woorden. Buitendien bevatten deze strophen veel duisters in woorden en zamenhang, wat slechts op de gis vertaald is.

ligchaam, overstelpt door liefkozingen en gevlei. Zij komt tot bedaren, en herstelt het *hoofdhaar*.

EEN-EN-VIJFTIGSTE ZANG.

SRI NÅTÅ.

1. Eene sterke neiging tot slaap had de edele vrouw bevangen; maar de geheime vrees, dat ze door haar' gemaal mogt verlaten worden, hield haar gemoed in gestadige onrust. Inderdaad had zij reeds lang zich door aanhoudende kwellingen afgemat, en zich voedsel en slaap ontzegd; en thans, na
2. de omhelzing, kon zij den vaak niet langer weêrstaan. * Het hoofd rustend op den arm (van haar' echtgenoot), was de edele SATYÅWATI in een' weldadigen, diepen slaap verzonken, en droomde, dat zij in Soerå-nadi (1) het hoofdhaar uitwiesch.

Een verkwikkende, diepe slaap hield de schoone bevangen, toen de klok zeven sloeg (2), als om de slapenden te wekken. Verschrikt ontwaakt Man-
3. dråkå's Vorst. * Met verlegenheid ziet hij, dat het hoofd van zijne gemalin

---

(1) Eene rivier in den hemel.

(2) Naar onze klok opgevat, zou dit wat laat zijn voor Indische zeden. Maar zoo is het, althans in 't Kawi, dat dezelfde tijdsbepaling heeft, ook zeker niet bedoeld. Welligt zou men hier kunnen denken aan de tijdverdeeling, die thans op *Bali* in gebruik is, namelijk van 16 uren (dadawoehan) in 't etmaal, die, 's nachts van zonsondergang en overdag van zonsopgang af, telkens van 1 tot 8 geteld, en door een of meer slagen op eene trom aangekondigd worden (dawoeh pisan, dawoeh ro, enz.). Zie FRIEDERICH, *Bat. Gen.* XXIII, 55. Zulk een uur is dus zooveel als anderhalf uur van de onze; en zeven uur 's morgens komt overeen met anderhalf uur vóór zonsopgang, d. i. in deze gewesten omstreeks half vijf. Meer waarschijnlijk komt het mij evenwel voor, inzonderheid ook met het oog op de tijdsbepaling in LXV, 1, 7 (zie de noot ald.), dat in 't Kw. op beide plaatsen Indische uren (moehoêrta) bedoeld zijn, waarvan er dertig in een etmaal gaan, derhalve overeenkomende met 48 minuten van onzen tijd. Worden die uren van middernacht geteld — wat mij evenwel niet stellig blijkt —, dan komt zeven uur 's morgens overeen met ruim half zes van onze klok. In 't Kw. wordt buiten die twee plaatsen nog eens (Kw. XXII, 1, 1) van *acht uur* (tabĕh wàloe) gesproken; maar 't verband is mij daar niet duidelijk genoeg, om er iets zekers uit af te leiden. — Overigens is 't bekend, dat ook in Indië het luiden van de *klok* van ouds in gebruik was, om de verloopene uren aan te kondigen.

nog steeds op zijn' arm rust. Hij schroomt dien terug te trekken, uit vrees van zijne vrouw in den slaap te verschrikken. Indien zij wakker wierd, zou zij noodkreten aanheffen, en 't zou hem niet mogelijk zijn, ten oorlog uit te trek-
4. ken. Zij zou hem in de armen klemmen, * en schreijen om mede te gaan in den oorlog. De Vorst trekt dus zachtkens zijn' arm terug; allengs haalt hij hem naar zich toe, en gaat al langzaam en behoedzaam voort. Ten laatste is de arm er tusschen uitgetogen; maar nog blijft de gordel (1) over, waarop de schoone ligt. Aanstonds snijdt hij dien met den kris omzigtig door.
5. * Het kleed is afgesneden; sésanjå rawåjå, dat wil zeggen: het overschot hangt rafelend neêr. Maar spoedig schikt hij het in orde, zoodat de snede niet zigtbaar is. Ahrĕt naréndrå moerå, dat is: langzaam gaat
6. hij heen; waloe-waloe balingoeh salankå-lankå, * dat is: als willens om terug te keeren, ziet hij bij iedere schrede om. Schoorvoetend nadert hij (?) met wee in 't hart, als ware 't aan stukken gesneden. Hij keert terug, om een' brief te schrijven, een geschrift van klagende minnesmart: "Mij-
"ne gebiedster, ik ga heen: wees in mijn afzijn niet bedroefd!" Zoo schrijft
7. de Vorst van Mandråkå, * en legt den brief naast de slapende neder. Voorts neemt hij een' ring van zijn' pink, en steekt hem aan den ringvinger van zijne vrouw. Zijne eigene sirih-pruim geeft hij haar in de hand (2), en legt nog nevens haar eene gouden pop, die hij behendig tusschen hare
8. borsten plaatst, en er tegen laat leunen, als om te zuigen. * De Vorst van Mandråkå belast de gouden pop met zijn' afscheidsgroet: "Zeg aan "uwe moeder," sprak hij: "" Moeder, vader is ten oorlog gegaan!"" De Vorst was diep ontroerd en ter neder gedrukt, en stortte een' vloed van tranen, als hij zijne gade aanzag, schooner dan ooit, en dubbel aanminnig, onder de
9. stralen van 't lamplicht, dat haar van links en regts bescheen. * Welligt zou Koning Saljå bij den aanblik zijner vrouw van den strijd hebben afgezien, ware 't niet, dat hij een vorst was, en zijn woord gegeven had. Hij had een' afschrik van terug te komen op de afgelegde belofte.

Bekorten wij (de beschrijving van) 's Vorsten gedrag. Hij zamelt de af-
10. gevallene bloemen van zijne gade bijeen, * schikt haar verwarde hoofdhaar in orde, herstelt de wrong, en steekt er den mĕnoer en mĕlati, tjampå-

(1) In 't Kw. heet het een *kleed*, even als in pd. 5 van onzen tekst.
(2) Vgl. de noot bij XXXIV, 3.

kå en gambir (1) weder in. Zijn hart was als verbrijzeld, aan duizend stukgebroken: weifelend stond hij stil, en wist niet, wat aan te vangen, door overmaat van liefde verwonnen. Het hart van Mandråkå's Vorst was als vaneen gereten.

11. * Bijna was de klokslag van negen gevallen (2), toen de Vorst buiten kwam. Het volk was reeds in volle wapenrusting gereed, en stond sedert lang op 't nagebootste hofplein, vóór het nachtkwartier, te wachten. Prachtig, als een brandende berg, vertoonden zich de krijgsbenden van Mandråkå.

12. * Heimelijk van zijne gade verwijderd, begaf zich de Koning op weg, begeleid door een' stoet van edelen, en door hoofden omringd. Reeds is hij op den juweelen wagen gezeten, getooid met eene schitterende kroon, met een' boekasri (3) van edele gesteenten, flikkerend als bliksem en weêrlicht, terwijl zijne geheele kleeding (4) van bonte kleurenpracht schittert.

13. * De krijgsmuziek weêrklinkt in 't rond. Elk der bevelhebbers met zijne benden voert zijn eigen teeken (5). De Vorst rukt uit, als een held en voorvechter tegen den vijand. De grond dreunt onder de wagens en olifanten en de paarden der strijders. Zoo bereikt men het hofplein van den doorluchtigen
14. Soejodånå, * bij 't legerkamp op het Koeroe-veld. Als eene hofplaats is het kamp van Soejodånå aangelegd. Op het plein staan reeds de troepen der legerhoofden geschaard, en wat er over is van de vorsten, in vollen krijgsdos toegerust, allen slechts wachtende naar den veldheer, Koning Saljå.

15. * Bij de komst van Mandråkå's Vorst komen al de troepen in beweging. Luidruchtig druischt de krijgsmuziek dooreen, vereenigd met (het gebriesch en getrappel van) paarden en olifanten, en de stemmen der krijgsknechten, die hun gejuich alom doen weêrgalmen. De Koråwå-benden waren nog onder den indruk der droefheid over den dood van hun' veld-
16. heer, den Vorst van Awånggå. * Zij hadden gebeefd en gesidderd van angst; zijn waren verbijsterd van schrik, ontzetting en wanhoop. Maar thans was hun een veldheer beschoren, nog grooter dan zijn voorganger Karnå, een

---

(1) Verschillende bloemen.

(2) Deze tijdsbepaling ontbreekt in 't Kw.; vgl. overigens de noot bij pd. 2.

(3) Zeker vorstelijk hoofdsieraad.

(4) Of »aller kleeding:" zie *Kr. aant.* bij 12, 6.

(5) Waarschijnlijk is daarmede hier een muziek-instrument bedoeld, zoo als in XXI, 13; maar het kan ook een banier zijn, zoo als in X, 9.

ware held vol wondermagt en volmaakt in krijgsdeugd, alom vermaard en rijk in allerlei gaven, beroemd om zijne dapperheid en bovennatuurlijke krach-
17. ten, de doorluchtige Koning Saljå. * Het gansche heir der Koråwå's was welgemoed, en ademde geloften van wraak en van verdelging des vijands. Dit was de oorzaak van 't luidruchtig rumoer. — De Koning van Mandråkå aanschouwt met welgevallen den geestdrift van de bevelhebbers der
18. Koråwå's, en de krijgshaftige houding van 't gansche heir. — * Al de priesters, de séwå's, sogåtå's en maharsi's brengen hem hulde, en spellen hem zege. Zij blijven den strijd gestadig bijwonen (?), en zijn zonder bevel van de bergen komen afstroomen, om hunne goedkeuring te betuigen bij de verheffing tot veldheer en den uittogt ten strijde van Saljå, den
19. doorluchtigen Vorst. * 't Is of een verkwikkend water over al de krijgslieden is uitgestort.

De troepen rukken gezamenlijk uit, voorgegaan door (die van) Mandråkå (1). 't Is als de vloed der zee; het schittert als een brandende berg; de menigte van vlaggen gelijkt op wolken, door den wind gedreven; als de zon, zoo flikkeren de wapenen op den *achtergrond*.

TWEE-EN-VIJFTIGSTE ZANG.

PANKOER.

1. Vol geestdrift zijn de Koråwå-benden. Hunne houding schijnt het verlangen uit te drukken, om aanstonds den kamp te beginnen, en hoe eer zoo liever den vijand te verdelgen. Zij blaken van strijdlust: de glans der krijgslieden, uit de volheid huns harten voortkomende, is als het weêrlicht, dat den donder vervolgt (2). Hun aanval zal den vijand als met vuur verteren.

---

(1) Of door (den Vorst van) Mandråkå?

(2) Deze woorden zijn ontleend aan eene kwalijk begrepene plaats van 't Kw.: zie *Kr. aant.* In onzen tekst zal met den »glans der krijgslieden» bedoeld zijn de gloed van geestdrift, die zich in hun wezen afspiegelt, en hun uit de oogen straalt.

2. * Op de vlakte van Koeroe-ksétrå gekomen, vormen zij eene slagorde van buitengemeene kracht. De Vorst van Mandråkå staat vooraan met de dipati's en de troepen, die zich vertoonen als een bewolkte hemel (1).
3. Koning Doerjodånå is achteraan, omringd door de mantri's * en door zijne broeders. De dipati's (2) strekken hem tot bedekking, met een tal van uitstekende helden, ordelijk geschaard, in ondoordringbaren stoet. De menigte van krijgsbenden benevelt het uitzigt als eene zware regenwolk. Gelijk een onweder in 't gebergte, zoo davert het gejuich der krijgsknechten.
4. * Terwijl zij zich in orde scharen, komen ook de Pandåwå-benden opdagen, en overdekken de vlakte als eene wolkbreuk (3). Vele gezigtslengten ver staan ze op elkander gedrongen. Weldra (4) komen de Vorsten naar buiten, met
5. vlaggen en veldmuziek. Een ieder heeft post gevat. * Hunne slagorde is niet veranderd: het is nog de Ardå-tjåndrå, onlangs Karnå's dood.

Zij rukken voorwaarts als eene aanstroomende zee, om de overwinning te bevechten. Onbeschrijfelijk is de geestdrift der Koråwå's: zij stellen hunne uiterste krachten te werk, en gaan ten strijde met vastberaden' moed.
6. * Bij de vernietiging van alles, waar hunne hoop op gesteld was, blijft alleen de Vorst van Mandråkå nog over; des al de broeders van Doerjodånå, (van de voertuigen) afgestegen, zich te voet in den strijd werpen, vóór 't aangezigt van den doorluchtigen Koning Saljå. Voorwaarts stormen al de
7. krijgsknechten; * verschrikkelijk is de dolle woede der Koråwå's; de aarde dreunt onder hun' eenparigen, onversaagden aanval. Het gemeene krijgsvolk der Pandåwå's stuift uiteen, als tot gruis vermorseld. Maar de hoofden en edelen stellen zich schielijk in tegenweer. Drěstå-dyoemnå wacht den aan-
8 val af, Satyaki staat onwrikbaar pal. * Met woest getier werpen zich de strijders op elkander, en trachten elkaâr af te weren, en dringen onstuimig opeen, beurtelings aanvallend, nu verpletterend, straks zelven verpletterd. Duizenden zijn reeds gesneuveld; weêrzijds slinken de gelederen onder de af-

---

(1) Hoe deze vergelijking te verstaan is, wordt genoegzaam opgehelderd door de volgende strophe, waar het denkbeeld juister is uitgedrukt. Vgl. ook XXXV, 4 en XXXVI, 4.

(2) Doerjodånå heeft, zoowel als Saljå, zijne eigene dipati's: onderbevelhebbers, officieren.

(3) Eig. als een ingestorte hemel.

(4) Of onafgebroken?

wisselende aanvallen. De aardbodem kantelt en davert, de oceaan is in hevige beroering.

9. * Nu ontvlamt WRĚKODÅRÅ's toorn: driftig snelt hij voorwaarts, en zwaait de knods om zich heen. Vele wagens vallen onder zijne slagen tot gruis, vele olifanten liggen in 't rond verstrooid, met de vorsten, die ze bereden, levenloos uitgestrekt. Doch de broeders van SOEJODÅNÅ hebben zich
10. allen te voet in den strijd gemengd. * Velen keeren terug van de (gevloden) Pandåwå-benden, ziende met blijdschap de paarden en olifanten ter aarde geworpen, en de wagens tot gruis geslagen door WRĚKODÅRÅ's knods. Maar de twintig Koråwå's houden stand, en bieden 't hoofd aan WRĚKODÅRÅ, en overstelpen hem met hunne schichten.

11. * De edele DANANDJÅJÅ ijlt ter hulpe, en lost zijne pijlen, die, in menigte aan den boog ontsnapt, met digte zwermen het luchtruim vervullen, en bij gansche hoopen op den vijand nederstorten. Snorrend komen zij in drom-
12. men neder, en brengen den dood aan velen van 't Koråwå-heir. * ARDJOENÅ's wonderpijlen vallen zonder tal, als een regen, op den vijand neder. Den Koråwå's slaat de schrik om 't hart: zij vergeten, op wien hunne hoop gevestigd was; zij bedenken niet meer, dat de Vorst van Mandråkå met
13. hen strijdt; hun heugt alleen de schrik voor de pijlen van voorheen, * de oorzaak van hun' rampspoed in den strijd. Bij honderdduizenden komen de pijlen te voorschijn door ARDJOENÅ's heftigen aanval. Zijn geschut bestaat uit bergen van steen, die ten getale van viermaal honderdduizend te voorschijn komen, en zonder ophouden de schedels verpletteren, en de ligchamen verscheurd uiteenwerpen.

14. * Van schrik bevangen, vlieden de Koråwå-benden, sidderend en wanhopig, en stuiven wijd en zijd uiteen, en verstrooijen zich in verwarde vlugt. De Koning SALJÅ ziet zich door 't gansche heir verlaten: alleen de troepen van Mandråkå blijven hem bij: van hen is niet één *geweken*.

DRIE-EN-VIJFTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Nog staat Vorst SALJÅ pal; het volk van Mandråkå beantwoordt

's vijands aanval, en dringt al strijdend voort. De Vorst, op zijn' wagen (staande), houdt niet op zijne pijlen te lossen. De steunpilaar in den strijd,
2. Saljå de heldenvorst, * houdt onbewogen stand, terwijl het Koråwå-heir rondom hem wordt weggevaagd. De doorluchtige veldheer Saljå doet zijn geschut, al vlammend, vuur braken, tot afwering van den fellen aanval van
3. Bimå en Partå. Onstuimig stooten de strijders op elkander. * Tegelijk schieten Bimå en Partå wederkeerig hunne magtige pijlen; lustig meten zij hunne krachten en bovennatuurlijke vermogens. De hemel schijnt te rooken, de
4. aarde te verbranden door de werptuigen van verschillenden aard. * Al de drie strijders doen bliksemstralen uit hunne bogen voortkomen; het kraakt en dondert, en flikkert als weêrlicht dooreen. Saljå, door twee tegelijk bestookt, schiet zijne pijlen terug, die snorrend de lucht doorklieven.
5. * Boven beschrijving vreeselijk was de kamp der drie (helden). Na langen strijd ziet de Vorst van Mandråkå zijn geschut onderdoen: weggevaagd door de schichten van Bimå en Palgoenå, zijn al zijne wonderpijlen vergaan.
6. * Hierop ontsteekt de gramschap van Koning Saljå. Hij verzamelt al zijne krachten in den strijd. De Pratjåndå-béråwå (1) wordt in werking gebragt en bezworen. Het wapen ontlaadt zich, en aanstonds komen een millioen
7. reuzen te voorschijn, door drie millioen andere gevolgd. * Als eene regenvlaag, door den stormwind voortgedreven, komt de dwarlende zwerm van monsters te voorschijn, en werpt zich, met daverend gedruisch, om strijd op den vijand. Zij grijpen hem aan met de klaauwen, en vatten hem in 't haar, zij kaauwen en bijten, en werpen alles dooreen. Zij vervullen 't slagveld, en
8. komen steeds van achter in digte drommen aan. * Van 't Pandåwå- heir worden velen door hunne tanden vermorseld. Zij stuiven uiteen, en zoeken hun behoud in de vlugt, maar velen worden gedood. Het Pandåwå-heir is van schrik bevangen door het alverwinnend geweld van de reuzen, gewa-
9. pend met badåmå's, kåntå's, paloe's en piling's, * nĕnggålå's, samogå's, limpoeng's en sarampang's (2), en geheel ten strijde toegerust.

---

(1) Hetzelfde als Tjånådå-béråwå, Saljå's tooverwapen.

(2) Verschillende soorten van verouderde en grootendeels niet naauwkeurig meer bekende wapenen: werpspiesen, knodsen, pijlen enz.

Reeds zijn velen verdelgd van de troepen der Vorsten en hoofden. De
10. bevelhebbers verzamelen zich, om eene toevlugt te zoeken, * bij de Vorsten Krĕsnå en Joedistirå; terwijl 't gemeene volk, in verwarring vlugtend, vervolgd en verslonden wordt door de Tjåndå-béråwå's (1), en bij tienduizenden sneuvelt. — Koning Krĕsnå doet nu met spoed een algemeen bevel uit-
11. gaan. * Het gansche heir der Pandåwå's moet de wapenen nederleggen: aan elk, wie 't ook zij, is het ten strengste verboden, zich tegen den vijand te weer te stellen. Wie den aanblik der monsters niet verdragen kan, heeft zich slechts het aangezigt te dekken (2).

12. Naauwelijks is door al de gelederen * het bevel van Vorst Krĕsnå vernomen, of kletterend valt al het krijgstuig ter aarde (3). De mannen van Tjampålå en Wiråtå, van Amartå en Dwåråwati, niemand heeft meer
13. een wapen in de hand. * Een ieder houdt het gelaat gedekt. De verslindende monsters naderen, en zijn gereed, om hen krijschend aan te grijpen; maar ziende, hoe de vijand, met bedekt gelaat, rustig stand houdt, laten zij hun opzet varen, en blijven roerloos (staan), met het oog op den overdekten
14. vijand gerigt. * Van de stem beroofd en gansch versuft, doen de reuzen nog slechts een dof gebrom hooren (4). — Een ander bevel wordt nu door Koning Krĕsnå uitgevaardigd: allen moeten eene peinzende houding aannemen, met
15. de handen over de borst gekruist en de oogen ter aarde gerigt. * Weldra is 't bevel alom bekend geworden; aanstonds buigen allen het hoofd, en slaan de armen over de borst. De reuzen, die vóór hen staan, kunnen nu niet meer brullen: zij zijn allen stom geworden, en blijven roerloos als staken.

16. * Terwijl de reuzen in stomme verbijstering stand houden, spreekt de Vorst van Dwåråwati op zachten toon tot Koning Joedistirå: „Kom, broe-

---

(1) De gedrogten, die door den Tjåndå-bérawå worden voortgebragt.

(2) Namelijk met een' sluijer, doek, of iets dergelijks.

(3) Naauwkeuriger, volgens O: „lieten zij, pof, paf, alle krijgswapenen vallen." In 't Javaansch is het geluid nagebootst door broek-broek.

(4) Vgl. het verhaal over den Tjåndå-béråwå in de *Gesch. d. PP.* § 11, noot, waar de monsters op gelijke wijze onschadelijk worden gemaakt. Zie evenwel ook, over beide verhalen, *Kr. aant.* bij 9,³—16,¹.

„der, trek nu spoedig den Vorst van Mandråkå tegen! Ontferm u over
17. „het volk! * Indien Vorst Saljå op nieuw in toorn ontsteken mogt, nog he-
„viger dan thans, dan zou geene list meer baten, en de gansche wereld
„vergaan." — Lang hield Koning Krĕsnă met vriendelijke woorden bij Vorst
18. Joedistirå aan; * maar deze bleef zwijgend vóór zich neêrzien. Zoo groot was
zijne barmhartigheid, dat hij niet besluiten kon, den dood van een' zijner
natuurgenooten te bewerken. — Nadat hij eene wijle met neêrgeslagen' blik het
19. stilzwijgen bewaard had, * sprak de doorluchtige Koning Krĕsnå op nieuw,
met verheffing van stem: „Welnu, hoe is het, broeder? Wilt gij niet vech-
„ten? ontfermt gij u niet over de bevelhebbers, die u zooveel genegenheid be-
20. „toonen? zult gij 't hun niet vergelden? * Zoo aanstonds, als Koning Saljå
„zijne krachten den teugel viert, vergaat het volk van al de Vorsten. Zijt
„gij zóó gezind, ga dan liever naar de bosschen, en sla u eene kluis op in
21. „'t gebergte! Vergeefs dan om de overwinning gestreden; * vergeefs houdt
„gij als Vorst uw verblijf in de hofplaats." — Zoo sprak hij met eenigen
wrevel. Inmiddels hield Wrĕkodårå niet op zich over de borst te strij-
ken (1), en sprak, al morrend en mompelend: „Ja waarlijk, hoe is het?
22. „'t Is om het geduld bij te verliezen, * dat zoo iemand zich in 't hoofd
„stelt, om niet te willen vechten, en een' magtig vijand uit den weg
„ruimen. Waartoe dan vooraf met zooveel aandrang het rijksgebied opge-
„eischt, als hij toch niet vechten wil? Ja, wel te regt wordt hij berispt!"
23. * Na die woorden sprak Koning Joedistirå met zachte stem tot Vorst
Krĕsnå: „Heer, wanneer heeft mijn wil zich tegen uwe beschikkingen verzet?
24. „En ook thans, zie, * ik bid slechts om uwe stellige uitspraak, of ik het wer-
„kelijk ben, die, naar den wil der Godheid, den Vorst van Mandråkå den
„dood moet geven?" — Glimlagchend hernam de Vorst van Dwåråwati:
25. „* Eilieve, vraag het uw' jongeren broeder, die gister den last van Koning
„Saljå ontvangen heeft: aan Nakoelå heeft hij zijn' wil doen verståan!" —
Joedistirå sprak (op zijne beurt): „Ja, hij, de Vorst van Mandråkå,
26. „heeft het verklaard, * dat hij door mijne hand moet sterven; maar het is
„uwe uitspraak niet, geëerbiedigd Vorst! Ik vraag niets dan een en-

---

(1) Vgl. XLIV, 12, en de noot aldaar.

27. „kel woord van u, mijn vorstelijk Heer, en ik zal het volbrengen! * Word ik
„met een bevel van u vereerd, van stonden aan ben ik bereid, om den Vorst
„van Mandrâkâ tegemoet te gaan!" — De groote Krĕsnâ antwoordt: „Broe-
28. „der, naar waarheid heeft de doorluchtige Saljâ gesproken. * Dat was gee-
„ne leugentaal; het was een waarachtig woord: door uwe hand moet hij
„sterven: het geschrift Kalimosâdâ moet er het werktuig toe zijn."
29. Naauwelijks heeft Joedistirâ den stelligen * last van Koning Krĕsnâ vernomen, of aanstonds rijst hij op, en legt de gelofte af, om volvaardig ten strijde te gaan.

Vreugde vervult allen, die 't aanzien. De gong Dêwâ-dĕtâ wordt geslagen; de gong Pântjâdjanjâ antwoordt, en doet de lucht van zijne
30. toonen weêrgalmen. * Koning Joedistirâ ontvangt den zegen van den Vorst van Dwârâwati. — „Geëerbiedigd Vorst!" (zegt Joedistirâ) „met uw' ze-
„gen zal uw jongere broeder het gewillig volbrengen, volgens de beschikking
„van (u), die hem beschermt in de *geneugten* des krijgs."

VIER-EN-VIJFTIGSTE ZANG.

DANDANG-GOELÅ.

1. „Ja, gij, mijn vorstelijk Heer, gij alleen zijt het, die als Koning de
„wereld ten beschermer verstrekt, tot welzijn van gansch het aardrijk. Uw
„bevel zal mij leiden; tot uw' dienst bereid (1), volg ik vastberaden uwe
„schreden, daar mij uw geëerde last is te beurt gevallen!"

---

(1) Of misschien „onder uwe hoede veilig", indien namelijk ꦏꦤꦺꦴꦤ꧀ꦏꦤꦺꦴꦤ꧀ hier op te vatten is als een poët. vorm voor 't pass. ꦑꦶꦏꦤꦺꦴꦤ꧀ꦏꦤꦺꦴꦤ꧀" De lezing van D,E pleit tegen die opvatting, maar zou zelve op misverstand kunnen berusten.

Na den zegen te hebben ontvangen, stijgt hij met spoed op den juweelen wagen, rijk bezet met amethisten, saffieren en smaragden (1).

2. * Met luid rumoer omstuwt het krijgsvolk, als in statig geleide, den Koning Joedistirâ. Onder 't luidruchtig gejuich der troepen rukt hij op ten strijde. De oorlogsbenden wemelen (over 't veld), aan den vloed des oceaans gelijk, veelkleurige glansen uitstralend. Al de hoofden doen de krijgsmuziek weêrklinken: trommen en bekkens druischen dooreen, en beantwoorden
3. elkaâr met oorverdoovend geraas. * Als de donder dreunen de gong's en goebar's, de tongtong-grit's en poeksoer's, luidruchtig als 't gebulder van een hevig onweêr.

Op bevel van Koning Krĕsnâ houdt het volk op, zich het gelaat te bedekken, en vat de wapenen weder op. De tallooze gelederen verdringen zich op het oorlogsveld. Hunne slagorde is nog steeds de Tjandrâsâ.

Gezamenlijk vallen de troepen op den vijand aan, met luid geraas, als
4. ware de gansche natuur in beweging. * De tooverschepselen van Tjändâbérâwâ ontwaken plotseling uit hunne verstomming, en rukken voorwaarts. Zoodra zij de wapenen in 's vijands handen zien, vereenigen zij zich, om hem te verdelgen. Koning Joedistirâ haast zich, zijne pijlen te lossen: als rookwolken ontwikkelen zij zich al zwermend; het gedruisch stijgt ten hemel, en met geweld storten zij zich op den vijand, die, in de gedaante van reuzen,
5. bij millioenen uit den boog (van Saljâ) te voorschijn komt. * Steeds feller blaakt de drift van Koning Joedistirâ: zijne schichten volgen elkander zonder ophouden bij tallooze zwermen. De edele Palgoenâ is hem reeds ter hulpe gekomen, en lost zijne pijlen bij millioenen, die mede jagt maken op den vijand. Wrĕkodârâ lost den Bargâwastrâ: den boog ontsnapt, stroomt het geschut onafgebroken te voorschijn, snorrend en bulderend met eenparig
6. geweld, * en stort zich bij hoopen op den vijand neêr.

Maar de Vorst van Mandrâkâ volhardt met onverflaauwde kracht. Driftig spant hij den boog, en lost ijlings den Tjändâ-bérâwâ, onder 't uitspreken der tooverbede. Het wapen ontlaadt zich in reuzen, nog grooter en woester dan de vorige. Zij werpen zich op den vijand; al, wat hun tegen-

---

(1) Zoo verklaart men de Jav. namen nilâ, widoeri en djoemantĕn.

komt, wordt in verwarring uiteengejaagd, en eene groote verwoesting onder 's vijands benden aangerigt.

7. * JOEDISTIRÅ, ziende, hoe 't gemeene volk in nood verkeert door de pijlen, die, in de gedaante van reuzen, hen bij millioenen overvallen, schiet er dadelijk honderdduizenden en millioenen van pijlen op af. ARDJOENÅ en WRĔKODÅRÅ spoeden zich tot afwering van de Pratjåndå-béråwå's; MADRIM's
8. zonen, met DRĔSTÅ-DYOEMNÅ, SATYAKI en al de Vorsten, * lossen afwerende pijlen, die, digt opeengedrongen, eene zware regenvlaag gelijk, het luchtruim vervullen, en neêrstrijkend den vijand wegrukken. Nogtans neemt zijn aantal aanhoudend toe: voor duizend, die sneven, komen tweeduizend in de plaats; waar honderdduizend vergaan, dagen tweemaal honderdduizend achter hen op, steeds grooter en wilder dan de vorige. Tallooze schichten, tot hunne afwe-
9. ring gelost, vermogen hen niet te keeren. * De Pandåwå-benden zijn aan vliegende mieren gelijk, die zwermend in de lucht opstijgen, om zich straks in een groot vuur te storten (1).

Schielijk geeft KRĔSNÅ bevel aan DARMÅ's zoon, om nu zonder dralen 't geschrift Kalimosådå af te schieten. De zoon van DARMÅ hoort met blijdschap de herinnering van Dwåråwati's Vorst. Bedacht op het einde (2),
10. maakt hij zich aanstonds gereed. * Hij spreekt zegenbeden en bezweringen over den Kalimosådå uit; het wapen ontlaadt zich in bliksem en weêrlicht. Het vuur barst in vlammen uit, die met flikkerenden weêrglans de wereld vervullen. Bulderend over 't slagveld, stort het vuur zich (op den vijand). Al de reuzen worden tot asch verteerd; niet één ontkomt aan den Kalimosådå.

11. * Den Vorst van Mandråkå is het bewust, dat dit zijn dood zal zijn. Maar, ver van te versagen, spant hij den boog met alle pijlen, die uit den verheven' hemel zijn nedergedaald. Hij legt aan, en, gezamenlijk aan den boog ontsnapt, vervullen zij 't luchtruim, bij lagen opeenvolgend, en vallen onstuimig, als eene regenbui, neder.

---

(1) Zie de noot bij XXIV, 3.

(2) Nam. om er een einde aan te maken; tenzij ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ hier sta voor ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ wanneer men zou moeten vertalen: »indachtig aan 't bevel, de boodschap of afspraak (van SALJÅ)". Vgl. *Kr. aant.* bij 9, 4-10.

12. Danandjåjå en Wrĕkodårå haasten zich * hunne afwerende pijlen te lossen, om tegenstand te bieden aan de bovennatuurlijke wapenen van Mandråkå's Vorst. Bij honderdduizenden en millioenen worden zij teruggedreven: al de hemelsche wapenen worden afgeweerd door Bimå en Partå met hunne tallooze pijlen.

De Koning Joedistirå, de wondermagt van Saljå's schichten ziende, die
13. in de gedaante van bergen en slangen te voorschijn komen, * en in ontelbare menigte 't luchtruim vervullen, om zamen te treffen met de afwerende pijlen van Bimå en Ardjoenå, als een uitgespoten stroom van sterren, — Joedistirå spoedt zich, den Kalimosådå af te schieten. Het wapen vliegt heen, en plant zich in de borst van den doorluchtigen Koning. De Kalimosådå
14. (blinkt) als een regenboog, terwijl hij het bloed drinkt (1). * Spuitend gudst het bloed, al dwarlend, te voorschijn, en Koning Saljå stort in den wagen neder. — Tot het einde toe had hij zijn' heldenmoed gestaafd. Zijne ziel steeg omhoog, en werd ingehaald door de djawåtå's, die den Vorst van Mandråkå juichend ten hemel geleidden. Anderen boden hunne hulde aan 't lijk, dat in den wagen lag uitgestrekt, (het ligchaam van) Koning Saljå.
15. — * Zoo sneefde Mandråkå's Vorst door de hand van Koning Joedistirå.

Het daglicht taant, een milde regen stort neder, met liefelijke geuren vermengd, en lichtglansen overdekken (den doode) met de kleuren des regenboogs.

Zwijgen wij van 't uiteinde van Mandråkå's Koning, den heldhaftigen Saljå. — Het heir verstrooide zich: alleen Astinå's Vorst bleef over, ongenegen, om te *wijken* uit den strijd.

VIJF-EN-VIJFTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Vorst Soejodänå en zijne broeders dringen blindelings voorwaarts, om den

---

(1) O: » gelijk een regenboog, die bloed drinkt." Vgl. *Kr. aant.* bij 13,9 ,b—14,1. De vergelijking schijnt alleen op den helderen glans van 't wapen te doelen.

kamp te hervatten. Alle middelen van tegenweer, alle hoop is uitgeput; met niets dan den dood vóór oogen, spannen dus allen hunne laatste krachten in,
2. om pijlen te lossen, * bijgestaan door de trouwste mantri's en boepati's. Digt opeengedrongen, dwarlen de pijlen in menigte (door de lucht).

IJlings spant DANANDJÅJÅ zijn' boog met een' afwerenden pijl, die al hun-
3. ne schichten wegvaagt. * Het zijn windpijlen, die DANANDJÅJÅ tot afwering bezigt: door den wind overvallen, worden al de schichten der Koråwå's weggevaagd en in wilde dwarling teruggedreven.
4. Eensklaps nadert, de knods links en regts zwaaijend, * WRĚKODÅRÅ, door SATYAKI en DRĚSTÅ-DYOEMNÅ in den aanval vergezeld. In dreigende houding, en gloeijend van drift, draait hij den Lohitå (1) tusschen de vingers. Verschrikkelijk is (de houding van) WRĚKODÅRÅ. Een tal van vijanden stort neder, nu vier, dan drie tegelijk.
5. * Van de Koråwå's, die WRĚKODÅRÅ 't hoofd boden, zijn er negentien gesneuveld (2). — SOEJODÅNÅ, van schrik verweldigd, ontbloot door 't vallen van zoovele dooden, zoekt zijn behoud in de vlugt; met een' sprong ver-
6. dwijnt hij (onder de menigte) (3), en schuilt weg buiten 't gezigt. * Door WRĚKODÅRÅ nagezet en opgezocht, verschuilt hij zich achter SAKOENI (4).

(SAKOENI zelf,) uitgeput en buiten adem, roept, luid schreijend, om hulp. Maar WRĚKODÅRÅ grijpt hem, en werpt hem ter aarde; hij vat hem
7. in 't haar, en sleurt hem heen en weder. — * „Ziedaar, SAKOENI! gemeene „hond die ge zijt! gij, die er steeds op uit waart, om door uwe inblazingen „onheil te stichten! ziedaar, voel thans mijne wraak!" — SAKOENI bidt al gillend om vergeving; maar zonder genade wordt hij met de voeten ge-
8. treden, * en voorover op den buik geworpen; zijne oogen zwellen, zijn schedel barst. — „Ziedaar, SAKOENI, ontvang mijn loon, gij koning der gekken!" — SAKOENI, reeds hijgend, en al flaauwer kermend, wordt weldra met de
9. knods * tot brij en gruis gebeukt. Zijn lijk wordt vernield, uiteengescheurd,

---

(1) Lohitå of Lohitå-moekå is de naam van WRĚKODÅRÅ's knods: zie *Gesch. d. PP.* § 13, noot.

(2) Zie *Kr. aant.* bij 5, 2.

(3) Of welligt, volgens eene andere opvatting van ανηέει: „zoekt, half loopend, half springend „zijn behoud in de vlugt"? Zóó verklaart WT.; daarentegen O en DJ. P. in den zin van onze vertaling.

(4) Zie *Kr. aant.* bij 6, 2–7.

en in 't rond gesmeten naar alle vier de hemelstreken, naar het noordoosten en 't noordwesten, naar het zuidoosten en 't zuidwesten.

10. * Toen Sakoeni gestorven en aan stukken gescheurd was, vloden al de troepen uiteen. Bij bergen lagen de hoofden opeengestapeld; het bloed was als eene zee, door den wind in golvende beweging gebragt. Inderdaad, het
11. was verschrikkelijk om aan te zien. * Als klippen dienden de lijken van olifanten en paarden, als watergras de schachten der pijlen; als mos de knevelbaarden, de vlaggen en wimpels; de wagens vertoonden zich als schepen: —het zou te lang duren, om al de tooneelen des bloeds te vermelden.

12. * Na 't ontkomen van Koning Doerjodånå — die in den strijd niet getroffen was, dewijl de ure van zijn' dood nog niet daar was — trokken zich alle
13. krijgsbenden in de kwartieren terug. * Al de vorsten, de hoofden, de edelen, onderbevelhebbers en helden betrokken de nachtkwartieren.

Spreken wij thans van 't kwartier van Mandråkå. Een oude ver-
14. trouwde boepati bragt de tijding aan de Vorstin. * Hij had het leven behouden, door onder de lijken bedolven te liggen, maar hij was gewond. Deze bragt het berigt aan Satyåwati, ('s Vorsten) gemalin, dat haar echtgenoot gevallen was, als een slagtoffer des oorlogs. — Zij vernam het met diepe *smart*.

ZES-EN-VIJFTIGSTE ZANG.

ASMÅRÅ-DÅNÅ.

1. Op de mare des doods weêrgalmt de legerplaats van 't luidruchtig gejammer van bloedverwanten en magen. Maar Satyåwati geeft er geen' acht op: zij gordt haar kleed aan, bevestigt de haarwrong, neemt den dolk in de
2. hand, en begeeft zich schielijk op weg * naar 't slagveld, om Koning Saljå in den dood te volgen. Spoedig wenschte Satyåwati op zijne schreden in Éndrå's woning in te gaan. De reden, dat zij haar' echtgenoot achterna

ging (1), was, dat het een vereischte is voor haar, die den gemaal in den
3. dood wil volgen, om werkelijk het ontzielde ligchaam te aanschouwen * van hem, wien zij zich ten offer wijdt: zij mag zich niet vergenoegen met het berigt (van zijn' dood) (2). Immers bestond er reeds een voorbeeld (ten bewijze), dat eene vrouw, om voor haar' man te sterven, zijn lijk behoort te zien, (te weten) TJITRÅWATI, voorheen de gemalin van ARDJOENÅ SÅSRÅ,
4. * den Vorst van Mahispati, die in haar zelfoffer faalde, doordien zij zich op het enkel berigt verliet (3). Het is daarom, dat allen, die na haar komen, slechts met den doode vóór zich den dood der weduwen mogen sterven.
5. Volgen wij thans de Vorstin van Mandråkå op haar' togt. * Zij had ééne dienstmaagd met zich, die van hare meesteres niet scheiden kon: Emban (4) SOEGANDI was haar naam. — De edele vrouw (SATYÅWATI) steeg op den wagen van groene juweelen, en spoedde zich, om ras den doode te aanschouwen, en de plaats te vinden, waar Koning SALJÅ lag.
6. * Bijna had zij 't strijdperk bereikt: reeds was de zoom van 't Koeroe-

---

(1) Namelijk, dat zij hem eerst op het slagveld ging zoeken, instede van zich terstond te huis het leven te benemen. De zin laat zich echter ook anders opvatten, door vs. 5 met het vorige te verbinden: »daarom volgde zij haar' man in den dood," en dan met vs. 6 een' nieuwen zin te beginnen: »Het is een vereischte, enz." In dien geest vertaalt O; doch de eerste opvatting wordt door D, E bevestigd: zie *Kr. aant.* bij 2,5—4,5.

(2) Deze uitweiding, zoowel als de volgende aanhaling, is een invoegsel van den omwerker, zonder grond in 't Kw. Intusschen was 't ook in oud Indië gebruikelijk, dat de weduwe, die zich voor haar' man wilde offeren, op dezelfde houtmijt met hem verbrand werd. Volgens sommigen was dit zelfs een stellig vereischte, en werd het daarom ongeoorloofd geacht, dat de weduwe zich het leven benam, wanneer haar man buitenslands gestorven was. Door anderen werd daarentegen in zoodanig geval nog meer dan gewone verdienste aan 't offer gehecht; en in latere tijden werd het gebruikelijk, dat de weduwe zich alsdan met een kleedingstuk van haar' man verbranden liet. V. BOHLEN, I, 296, 298.

(3) Dit voorval wordt in 't gedicht Ardjoenå Såsrå aldus verhaald. Terwijl de Vorst van dien naam in oorlog was met RAWÅNÅ, den Reuzenvorst van Ngalĕnkå, kwam een der vijanden, onder eene valsche gedaante, te Mahispati, en bragt TJITRÅWATI het leugenachtig berigt, dat haar man gesneuveld, en de overwinnaar in aantogt was. Uit vrees van dezen in handen te vallen, doorstak ze zich met haar' dolk, en achthonderd dienstmaagden volgden haar voorbeeld. Zij werden evenwel allen door ARDJOENÅ SÅSRÅ, die kort daarop zegevierend terugkwam, met een wonderdadig water in 't leven teruggeroepen. *B. J. W.* bldz. 183—4.

(4) Voedster, kindermeid, vertrouwde dienstmaagd. — SOEGANDI heet anders ook SOEGANDIKÅ.

veld zigtbaar (1), toen op eens de wagen brak, als ware 't om haar' togt te stuiten. Zonder verwijl vervolgde zij te voet haar' weg, hand aan hand gaande met de dienstmaagd SOEGANDIKÅ.

7. * Weldra betreden zij 't bloedmeer, met spaanders van pijlen als djaroedjoe, en gescheurde wimpels als mos (2). Steeds bleef de uitverkorene haar bij: om beurten gingen zij vooraan, (de Vorstin) en SOEGANDI de gelief-
8. de.—Lang waadden zij door 't bloed. * De edele SATYÅWATI werd afgemat door de moeijelijkheid van den weg. Aanhoudend werden hare voeten gepijnigd, en gleden uit over de afgehouwene hoofden, of verzakten in de lijken. De schoone hield stil, om uit te rusten, en zette zich neder op het
9. kreng van een' olifant. * Als of het een groote vlakke steen (3) ware, zoo kalm zat zij daar, met SOEGANDIKÅ nevens zich, en liet haar' adem tot rust komen, terwijl de wormen langs haar ligchaam opkropen, en hare voeten baadden in 't bloed (4), dat nog rood en versch daarheen dreef.

10. * Na eenigen tijd ging zij weêr voort, steunende op een afgebroken stuk van een' boog. Pijnlijk trad zij als op keijen (*): het waren gebrokene wapenen, tanden van lijken, ribben, kuiten en dijen, reeds half vergaan en
11. verrot. * Maar, wat zij zag en wat zij hoorde, op niets sloeg zij acht, om maar spoedig het lijk van Koning SALJÅ te aanschouwen.

Op nieuw vermoeid van 't loopen, houdt ze stil bij 't wrak van een'
12. wagen. * Een in den groud gestoken banier, die daar nog is blijven staan,

---

(1) Vs. 1-2 schijnt in T geen' goeden zin op te leveren: in de vertaling is daarom eenigermate de lezing van D, E gevolgd: zie *Kr. aant.*

(2) Of: »waarin de djaroedjoe werd voorgesteld door spaanders van pijlen, enz." — Over djaroedjoe zie boven, bij XXXIV, 5.

(3) Jav. sélå koemlåsså, d. i. eig. een steen in de gedaante van eene klåsså, van eene mat of iets dergelijks, om op te zitten of te liggen. Volgens sommigen is het eene bepaalde soort van steen, volgens anderen eenvoudig een steen van die gedaante. In ieder geval is hier de zin blijkbaar deze, dat SATYÅWATI den dooden olifant als eene gemakkelijke, aangename rustplaats beschouwde; gelijk zij in 't algemeen door hare zinsverrukking niets bemerkte van de verschrikkingen, die haar omgaven.

(4) O: »zij wiesch hare handen in 't bloed." — Zoo kan men 't ook opvatten; maar 't komt mij eigenaardiger voor, het woord ಮಿಂದಳ್ hier in meer lijdelijken zin te verstaan.

(*) Ik geloof, dat ಮಾಡ್ದಳ್ hier als passief, voor ಮಿಂಮಾಡ್ದಳ್, te verstaan is; dus: »betreden wordende »kwetsten haar de keijen, (namelijk) gebrokene wapenen, enz."

en den wagen overdekt, beschut haar voor de hette der zon. Verkwikkend rustte daar de Vorstin van Mandråkå.

13. Na eene wijle toevens gaat ze weder op weg, over de lijken tredende. * Met gezwollen voeten gaan beiden, SATYÅWATI en SOEGANDIKÅ, al wankelend voort, telkens zakkend in de lijken, stootend tegen afgebrokene kinnebakken, tegen schedels en *gouden* hoofdsiersels, die *boven drijven.*

ZEVEN-EN-VIJFTIGSTE ZANG.

MAS KOEMAMBANG.

1. Terwijl Dèwi SATYÅWATI haar' weg vervolgt, wordt de reuk des bloeds
en de walgelijke pestlucht der ontbonden lijken als een (liefelijke) geur door
2. haar ingeademd. * Klagend smeekt zij den ganschen weg over: // Ach, Heer,
// laat mij niet alleen, om vóór mij op te stijgen in de gewesten van Ari-
3. // lokå! * Wacht mij af in den Boekoer Pangarib-arib (1), (op den
// weg) ten hemel, op de brug Ogal-agil (2)! Hoor mij, Heer, Vorst van
// Mandråkå!"
4. * Raven zaten krassend op de lijken der olifanten, en de edele SATYÅWATI
5. meende stemmen te hooren, die haar aanspoorden tot spoed. * Het aanhoudend gekrijsch der raven, slepend en gerekt, klonk Dèwi SATYÅWATI in de
6. ooren als de stem van Koning SALJÅ (3), die haar toeriep: *// Haast u, haast u,

---

(1) Zoo men zegt, een gebouw aan den ingang des hemels.

(2) De gevaarlijke brug, die naar het doodenrijk voert, en onder 't gaan heen en weêr slingert of schommelt, zoo als de naam aanduidt.

(3) Men zou hierin iets belagchelijks kunnen vinden, of althans eene weinig vleijende lofspraak op SALJÅ's stem, als of deze met ravengekras wierd gelijk gesteld; maar de zamenhang bewijst genoegzaam, dat het geheel anders bedoeld is, en, in vereeniging met de voorafgaande beelden, te kennen geeft, hoe al de akeligheden van 't slagveld door SATYÅWATI's overspannen zinnen als iets liefelijks worden opgevat. Dezelfde voorstelling vindt men boven, in XXXIII, 23.

» zuster Satyåwati! ik wacht u in den voorhof des hemels!" — Zóó hoor-
7. de het de edele, * en verdubbelde haar' spoed, terwijl zij driftig sprak:
» Hoor, Soegandi, dat is uw heer, die roept, dat hij mij wacht!"
8. Schielijk, schielijk streeft zij voorwaarts, * wadend midden door den stroom van bloed, die tot de knieën reikt. Hevig mangipak-ipak, pinawå-
9. wå oedåjå sri, dat is, golft en klotst het, * (en 't is voor haar,) als ontstond er werkelijk eene zee van genot (1): pinåwå: zoo komt het (haar) voor. Als eilanden (vertoonen zich) de afgescheurde vlaggen, die aan flarden daarheen drij-
10. ven (*), * en de weggespoelde lappen van wimpels; als zwemmende visschen, als
11. schildpadden en parelschelpen zijn de halsketens en hoofdsieraden. * Voor kreeften dienen de raderen der juweelen wagens, en de radpijlen, hechtende zich aan de kanten van klippen en rotsen, die door wagens worden voorge-
12. steld (2). * Als zeilen wapperen en kronkelen zich de vlaggen, die, nog gaaf
13. en ongescheurd, aan de stokken gehecht blijven. In menigte * drijven de vlaggen daarheen, voortgestuwd door den wind, die de randen doet omkrullen: in noord en zuid, in oost en west wapperen de vaandels, als schepen, die in alle rigtingen zeilen.
14. * Bélå pati sĕnĕngnjå tampoehawang i banåtå ranginnjå,
15. abåndå djiwitå; dat wil zeggen: * bélå sĕnĕng, volgende haar' man in den dood; — tampoehawang beteekent een reizend koopman (3); — banå-
16. tå beteekent vaartuig; * båndå koopwaar; — djiwitå: als handelsfonds het ligchaam (4); als schepen schilden en beukelaars. — Satyåwati was als een

---

(1) De zee van bloed was in haar oog als eene zee van genot.

(*) Ik onderstel, dat de constructie van vs. 3–4 deze is: (ꦲꦤꦶꦁꦒꦶꦥꦏ) ꦲꦔꦒꦶꦥꦏ꧀ ꦲꦔꦮꦤꦮ꧀ ꦮꦌ ꦢꦗꦶꦮꦶꦠꦱ꧀ ꦢꦗꦶꦮꦶꦠꦱ꧀»

(2) Of, met andere woorden: » als kreeften, die zich hechten aan de kanten van klippen en rotsen, » vertoonen zich de raderen aan de wagens."

(3) Jav. nakodå, d. i. een handelaar, die zelf met zijne waren over zee vaart, een schipper, die voor eigen rekening handel drijft. Hier moet men denken aan een, die in 't groot handelt, en met eene geheele flottille zeilt.

(4) Beter » het leven", zooals in de volgende strophe staat. Dit is namelijk de beteekenis van 't Kw. djiwitå; en de woorden » als handelsfonds het ligchaam" bevatten eigenlijk, bij wijs van resumtie, de verklaring van de geheele zinsnede båndå djiwitå.

17. reizend koopman: * het zeilen bestond in 't waden door de zee van bloed,
de schepen in schilden en beukelaars; de båndå, het handelsfonds, in haar
18. leven.—Dénjå nabrang nĕmwå låbå, *labanipoen kapati bråtå
pinanggih, gĕgĕn pådå moeljå (1); de zin van låbå kapati bråtå
19. amanggihå pådå is deze: *låbå: winst;—kapati bråtå: de uitstekendste
der boeten, die door SATYÅWATI verworven werd, bij haar streven naar de
20. plaats des heils.—*Wogan mogå gelijk de edele SATYÅWATI:—wogan be-
teekent: moeijelijk; mogå: voorwaar:—hier is de bedoeling: moeijelijk voor-
21. waar zou 't zijn, * de gelijke te vinden van de goddelijke SATYÅWATI.

Zoo ging zij dan voort; en zoo dikwijls daar een vorst dood op een'
22. wagen lag, onderzocht zij hem, * en steeg er bij; maar 't was haar gesneu-
velde echtgenoot niet! Zij verschilden in alle opzigten, in de geheele hou-
23. ding en voorkomen in den dood, van den Koning SALJÅ. * Onder al de
gesneuvelde vorsten, die nog op hunne wagens lagen, in vollen krijgsdos,
en met den boog nevens zich, was er niet een, die iets (tegen hem) had
24. kunnen uitrigten (2). * Wie ook door Dèwi SATYÅWATI dood op zijn' wa-
gen gevonden werd, hij verdiende niet vergeleken te worden met den Vorst
25. van Mandråkå.—*Op zachten toon sprak Dèwi SATYÅWATI: "Zuster (3)
"SOEGANDIKÅ, velen zijn de gesneuvelde vorsten, die nog op de wagens
26. "liggen; * maar niet een komt mijn' Heer den Koning SALJÅ nabij: zij zou-
"den allen voegen als dienaren voor mijn' Heer den Vorst van Mandråkå!"
27. * Ten uiterste afgemat, was de edele SATYÅWATI op het punt, van zich
den doodsteek te geven, zonder te wachten, tot zij haar' gemaal, Koning SAL-
28. JÅ, gevonden had. * Maar op dien stond kwam er hulp van de verhevene
Godheid voor het doel, dat door de edele SATYÅWATI beoogd werd, den wensch,
29. om het lijk van haar' gemaal te aanschouwen. * Daar vertoont zich een flik-
kerende glans van bliksem en weêrlicht: een wenk der goden, dat daar de plaats

---

(1) Het Kw. is hier vermengd met eenige herhalingen en toevoegsels, en de verklaring gebrekkig. Zie *Kr. aant.* bij 17,4—19.

(2) Jav. 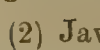 naar gissing vertaald. O heeft: "die nog tot iets lust scheen te hebben"; WT. verklaart het aldus: "er was niemand, die zich aan hen bekreunde; men liet hen onaangeroerd "liggen."

(3) Jav. kakang, d. i. oudere zuster.

30. is, waar Koning Saljå ligt. * De edele Satyåwati, schoon gereed, om zich
het leven te benemen, wil vooraf (de plaats van) het bliksemlicht naderen.
31. Zij vermoedde niet, waar het weêrlicht op duidde; * maar zij wilde slechts
het weêrlicht en den bliksem tot getuigen nemen (1). Door vermoeije-
nis buiten staat, om langer rond te dolen, besluit zij ten laatste den
32. bliksem te naderen; * (en zie,) daar staat een wagen, van regenbogen
omhuld en dooreenschietende lichtglansen, en beschermd door bliksem en
weêrlicht, terwijl een zachte regen van bloemen er zich aanhoudend over uitstort.
33. * Inderdaad, deze is boven alle andere vorsten verheven, ('t is) de Koning
van Mandråkå, die zich tot in den dood van alle vorsten onderscheidt!
34. * De edele Satyåwati treedt nader (en spreekt): // Wie mag dit zijn,
// wiens wagen van bliksemlicht omtogen is, van prachtige regenbogen en glan-
35. // sen? * voor wien de natuur in beweging komt, en geheimzinnige stemmen
// lucht en aarde vervullen, terwijl een regen van bloemen zich over hem
36. // uitstort?" — Schielijk stijgt Dèwi Satyåwati op den wagen. * Zoodra zij
hem ziet, die daar op den wagen ligt uitgestrekt, werpt ze zich met het ge-
37. laat op de voeten van den Vorst. Jammerend en schreijend, * tracht de
edele Satyåwati het lijk van haar' man te wekken; met drift kust zij hem de
38. lippen, en doet als of hij nog leefde (?). * De wond in de borst, waaruit het
bloed over 't gansche ligchaam gestroomd is, bedekt zij met sirih (2), als om
39. haar te heelen. Tevens houdt zij niet op, hem wakker te roepen: // * Ach, ant-
// woord mij toch, Heer, met minzame woorden, als gewoonlijk, wanneer gij
// van 't openbaar gehoor terugkomt, en ik u tegemoet treed met dandang
// goelå (3)!"

---

(1) Dit luidt wat zonderling, maar wordt door 't vervolg genoegzaam opgehelderd. Rondom den wagen, waarop Saljå lag, flikkerden bliksemstralen en lichtglansen. Die verlichte plek ontwaarde Satyåwati op een' afstand, en besloot zich daarheen te begeven, om haar offer te volbrengen. Vgl. Kw. in *Kr. aant.* bij 28—31. De bedoeling van den grondtekst schijnt eenvoudig te zijn, dat Satyawati de rigting volgt, die haar door den bliksem wordt aangewezen.

(2) Nam. met een' sĕpah, eene uitgekwaauwde sirih-pruim: zie boven bij XXXIV, 3.

(3) De aankondiging van den volgenden zang is hier niet zeer gelukkig ingelascht. Misschien kan men de slotwoorden verstaan in den zin van »sprekende of zingende in de dichtmaat Dandang »Goelå". O vertaalt: »gelijk de suikerkraai (met vriendelijken kout)", hetgeen wel in zoover grond hebben zal, als in 't woord goelå (*suiker*) voorzeker eene toespeling op het minzame der toespraak gelegen is.

ACHT-EN-VIJFTIGSTE ZANG.

DANDANG GOELÅ.

1. // Ach, mijn gemaal, mijn Vorst en Heer! waarom spreekt gij uwe dienst-
// maagd niet toe? wat is de oorzaak van uw misnoegen? hebt gij geene deer-
// nis met mij rampzalige? Zie mij aan, die tot u kom: ngèl kw'amèt ri wĕ-
// kas-tå": dat wil zeggen: // ten uiterste afgemat door de inspanning om u
// te bereiken; en nu ten slotte gunt ge mij geen' glimlach, maar bereidt mij
2. // nog grievend leed! * Panglinggan-tå ing lalis-tå ngoeni tan
// asarag lajat amrĕm mankjå:" die woorden van SATYÅWATI beteekenen:
// bij uw vertrek, o Vorst, hebt gij u niet (1) gespoed, maar zijt mij in den
// slaap steelsgewijs ontvloden, om naar 't slagveld te wijken. Åpå sirat
// madoe sadji-sadji tar ing prånå: ja, regtstreeks hebt gij u begeven
3. // naar den pabaratan, naar 't oorlogsveld!" * Sirat madoe dyan ma-
sadji-sadji beteekent de klagt der weenende, dat zijn woord niet opregt
was geweest: geveinsd was zijne minzaamheid, slechts een lokaas (2), om haar
te misleiden; en zonder waarschuwing was hij heengegaan. // Wat heb ik
// dan misdreven? Nu wacht mij de dood; want 's Vorsten dienstmaagd kan
// niet achterblijven: waar hij ook heen ga, zij moet aan zijne voeten hare hul-
4. // de brengen. * Vanwaar toch die afkeer jegens uwe dienstmaagd? Ach,
// Heer, gun haar uw' steelenden troost, uwe vleijende toespraak, verkwik haar

---

(1) In sommige HSS. ontbreekt deze ontkenning, die inderdaad met voordeel te missen ware. Misschien laat de lezing van onzen tekst en van de meerderheid zich in dien zin verklaren, dat SALJÅ opzettelijk met zijn vertrek gedraald heeft, om te wachten tot zijne vrouw sliep. In 't Kw. staat, naar het schijnt, geen woord van *spoed* of *traagheid*, en zijn in allen geval de woorden tan asarag, waarop de verschillende uitleggingen der omwerkers berusten, niet te vinden. Zie *Kr. aant.*

(2) Jav. sahos-sahos: eig. wat men iemand aanbiedt of voordient, om te eten, te drinken enz. Het past dus volkomen bij 't voorafgaande manis, dat hier door // minzaamheid" vertaald is, maar eig. *zoet* (*van smaak*) beteekent.

„ met liefkozingen; vergeld het haar, dat zij gekomen is, wadende door den „ stroom van bloed! Hoe is het dan, Heer? Inderdaad, ik kan 't niet langer „ verdragen, dat gij zonder reden uwe dienstmaagd verloochent! Ach helaas, „ mijn Heer!"

5. * Het zou te lang duren, de jammerklagten van SATYÅWATI te beschrijven. Als een berg zoo groot (1) was haar leed: het woog haar hoe langer zoo zwaarder. Ook had zij naar niets meer te wachten: het besluit om in den dood te volgen, was al, wat hare gedachten vervulde. — Glimlagchend trekt zij haar' dolk: men ziet het lem vlammen, terwijl het gerigt wordt: zij steekt het in
6. de borstkuil, en werpt er zich * onverschrokken in. De borst is doorboord: het bloed spuit als galoegå (2) naar buiten, en vloeit bij stroomen daarheen.

Lang duurde haar doodstrijd: een' geruimen tijd lag zij te zieltogen, eer het leven haar begaf. Zij wenkte met de hand, en sprak met eene afgebrokene, stroeve stem: „ Zuster SOEGANDI, keer terug naar Mandråkå, en
7. „ wacht niet naar mij! Leef gelukkig in Mandråkå! * Maar, zuster, ver- „ haal aan de hofdichters, wat ik heden doorgestaan en verrigt heb. Laat hen de „ trouw, door mij op aarde aan den dag gelegd, tot onderwerp hunner zan- „ gen maken! Zoo ik deernis vind bij de groote hofdichters, laat het in „ dichtmaat bezongen worden, opdat men nog huivere bij 't vernemen van
8. „ mijn lot, en er een' traan aan wijde!" — * Zacht luidde 't antwoord van de dienstmaagd SOEGANDI: „ Ach, Mevrouw, wanneer is uwe dienstmaagd één' „ oogwenk van uwe zijde geweken? Waarheen ook uwe ziel moge heenvaren, „ ik wil uwe voeten huldigen. Al moet gij duizend zielsverhuizingen door- „ staan, laat SOEGANDI u blijven dienen! Indien ik achterbleef, wie zou u
9. „ water aanbieden, wanneer gij uw gelaat wildet wasschen?" — * Aldus sprak de vrouw SOEGANDI: „ matangjå èrĕn ing åntårikså": dat wil zeggen: „ daarom, Mevrouw, wacht uwe dienstmaagd in 't luchtruim af!"

Inmiddels is SATYÅWATI's doodstrijd geëindigd. Wolken van licht dwar-

---

(1) „ Zoo groot als een berg" of „ als een heuvel" wordt in 't Javaansch van droefheid en vreugde beide gezegd.

(2) Eene roode verwstof.

len dooreen, vurige glansen vermengen zich met bliksem en weêrlicht, en een
10. zachte regen strooit bloemen in 't rond. * Tegelijk met het ontblooten der dij flikkert de bliksem (1).

De vrouw SOEGANDI, ziende, dat hare meesteres het levenseinde bereikt heeft (roept jammerend uit): „ Ach, helaas, mijne gebiedster!" Tegelijk trekt zij haar' dolk (2), en stort er zich zonder dralen met den boezem in, dat de borst doorboord wordt.—Zoo stierf de dienstmaagd SOEGANDI, als een vrijwillig offer voor hare meesteres SATYÅWATI. Deze was dus van hare bediende verzeld (3).
11. * Dit is het onwraakbaar berigt van de Bråtå-joedå. Het mag niet worden betwijfeld. Aldus moet het worden aangenomen. Zoo luidt het verhaal van den alouden ontwerper der geschiedenis, genaamd Empoe SĔDAH. Volgens 't algemeen gevoelen (4) mag de dichter thans niets daarbij voegen, veeleer een weinig bekorten (5), uit vrees van door de menigte te worden ge-
12. gispt, * en beschuldigd van valsche verzinsels te hebben ingelascht.

---

(1) O: »de ontbloote dijen waren gelijk aan den bliksem." Dit schijnt minder juist; want ꦲꦤꦶꦁꦒꦶ beteekent niet »gelijk aan", maar »tegelijk met". Evenwel ligt die vergelijking hier voorzeker wel opgesloten in de bedoeling van den tekst, en 't is als of er stond: »het ontblooten der »dijen werd beantwoord door den bliksem." (Vgl. de noot bij XLVIII, 19.) Maar ook dit komt hier slecht te pas; en de grondtekst, waaruit deze plaats ontstaan is, schijnt een' anderen zin te hebben, die mij evenwel niet duidelijk is: zie *Kr. aant.* bij 9, 8—10, 1.

(2) In 't Kw. trekt zij den dolk uit het ligchaam van hare meesteres. Zoo kan men het des noods ook in de omwerking verstaan, maar 't schijnt hier veeleer, dat zij haar' eigen dolk trekt.

(3) Dit schijnt eene eigene opmerking of overdenking van den omwerker te zijn, en daarop zal dan de volgende uitweiding over het onwraakbaar gezag van den dichter der *B. J. Kw.* betrekking hebben. Er moet dan voor den omwerker iets zeer bevreemdends of opmerkelijks gelegen zijn in de omstandigheid, dat SATYÅWATI *met hare bediende* ten hemel ging. Dit is toch evenwel zoo vreemd niet aan de gewone voorstellingen der Indische en Javaansche fabelleer? Wat anders tot zijne beschouwingen aanleiding mag gegeven hebben, kan ik niet gissen. In ieder geval weten wij, wat wij te denken hebben van de stipte getrouwheid aan den grondtekst, waarop hij zich zooveel laat voorstaan!

(4) O verbindt deze woorden (vs. 7) met het voorgaande, in den zin van: »die algemeen geloofd »wordt," en begint dan met de volgende woorden (vs. 8) een' nieuwen zin: »Hij, die deze verzen »maakt, mag enz." Dit geeft een' goeden zamenhang, maar schijnt minder overeen te komen met het doorgaand gebruik van uitdrukkingen als ꦲꦩꦸꦱꦶꦪꦤ꧀ or ꦏꦫꦶꦠꦶꦪꦤ꧀ in de beteekenis van *wat zoo behoort, wat het algemeen gebruik, de openbare meening voorschrijft.*

(5) O omgekeerd: »noch iets daarvan weglaten." Ik durf niet beslissen, welke opvatting de ware is.

Zoodra SATYÅWATI gestorven was, kwamen honderdduizend widådari's haar tegemoet. Met gejuich werd de ziel van SATYÅWATI op den robijnen hemelwagen (1) omhoog gevoerd door duizend widådari's (2). Met eerbied bogen al de widådari's voor de goddelijke SATYÅWATI, en bragten, onder
13. vleijende toespraak, hulde aan hare voeten. * Allen begroetten zij SATYÅWATI als meesteres, en dongen om den zegen der aardsche vrouw, die door trouw jegens haar' echtgenoot een' verheven rang verworven had, en de widådari's te boven ging. Zij geleidden haar gezamenlijk naar het hemelverblijf van den doorluchtigen Koning SALJÅ, niet anders dan (eene bruid,) die in statigen optogt den bruidegom wordt te gemoet gevoerd. De hemelen weêrgalmden
14. van gejuich * bij de zamenkomst (3) van SALJÅ en SATYÅWATI in den hemel. Van smaragd was het huis, van schitterend gesteente de rustplaats vervaardigd. Maar het was eene zamenkomst, als waren zij in den droom, met eene heerlijkheid, vierduizendmaal grooter, dan toen hij als Koning te Mandråkå heerschte. Het was niet als voorheen, toen SATYÅWATI met SALJÅ op aarde verbonden
15. werd. * In al hunne bewegingen openbaarde zich de verandering van hun ligchaam. Alle spijzen verschenen op hunne enkele begeerte, en verzadigden hen naar genoegen. SATYÅWATI had geen geheugen van 't geen haar op aarde wedervaren was: zóó was zij overstroomd van genot. Al hare aandoeningen van ziel en ligchaam waren louter zaligheid. SATYÅWATI was ten hoogste verrast: zij had het zoo niet verwacht!
16. * Zwijgen wij van de verheerlijkte hemellingen, van Koning SALJÅ's zalig zamenzijn met zijne gade. Thans wordt verhaald, dat sommigen van 't volk der Pandåwå's, die SOEJODÅNÅ opspoorden, zijne schuilplaats hadden ont-

---

(1) Jav. wimånå, hetgeen verklaard wordt door *rijtuig* of *rijdier*; het Skr. wimâna beteekent hetzelfde, en inzonderheid zeker voertuig der goden, dat zich zelf beweegt en bestuurt. Hier moet men het zich misschien voorstellen als eene soort van draagstoel, het van ouds klassieke voertuig van Javaansche vrouwen, en thans nog in 't bijzonder van de bruid bij den plegtigen huwelijksoptogt.

(2) De laatste woorden (vs. 7) kunnen ook worden opgevat als 't begin van den nieuwen zin: »duizend widådari's bogen alle met eerbied.... enz.", zoo als O vertaalt; maar de andere zinscheiding komt mij in meer dan één opzigt verkieslijk voor.

(3) Jav. patĕmon: inzonderheid de zamenkomst van bruid en bruidegom op den dag van 't huwelijk.

dekt (1). Aan den uitloop van eene rivier in zee zat hij roerloos op den bo-
17. dem des waters gedoken. Daar had zich SOEJODÅNÅ * verscholen uit overmaat van vrees, diep ellendig en vernederd, aan kommer en gebrek en veelvuldig zelfverwijt ten prooi. Geen enkele volgeling was met hem: wijd en zijd waren zij gevloden. Hij was gescheiden van zijne gade, en 't rijk van Astinå was gevallen.

In vele rigtingen had men SOEJODÅNÅ gezocht, zonder hem te vinden;
18. weshalve de Pandåwå-vorsten * nog niet in de stad wilden binnentrekken, maar slechts rustig op het Koeroe-veld blijven, zoolang er geen berigt was omtrent SOEJODÅNÅ's verblijfplaats. Thans ontving men tijding: het volk berigtte aan de opperhoofden, dat men zekerheid had van de plaats, waar hij zich ophield. Onbewegelijk zat hij aan de monding in zee, meenende, dat hij het zou kunnen uithouden in 't water. Even als een schildpad
19. zat hij daar, * zonder zich te bekommeren om het water, dat hij binnen kreeg, in den waan dat hij er tegen bestand zou zijn; maar hij had zich in die meening bedrogen. In overhaasting had hij zijn leven trachten te redden, met het voornemen, om later eene andere schuilplaats te zoeken, indien het niet ter kennis van den vijand gekomen was.

De Pandåwå-vorsten, van de verblijfplaats van KOEROE-PATI onderrigt,
20. gaven er kennis van aan Koning KRĔSNÅ. * Terstond werd aan 't Pandåwå-heir luide 't bevel van Vorst KRĔSNÅ verkondigd, om op marsch te gaan naar de plaats, waar de Koning SOEJODÅNÅ zich schuil hield, aan den oever, in 't water gedoken. Het Pandåwå-volk rukt uit met de gansche krijgsmagt, onder luid rumoer, met de voertuigen, de paarden, olifanten en wa-
21. gens, die den grond doen daveren. * Al de vorsten en hoofden prijken met banieren en wimpels; de veldmuziek weêrklinkt alom. Alleen BIMÅ loopt wild vooruit, op geen paard noch olifant gezeten, te voet, en de knods omhoog werpend, met woest en onstuimig gebaar. De veldoversten, de edelen en hoofden vereenigen zich met hunne benden in luidruchtig ruimoer. In 't midden bevinden zich de *Vorsten*.

---

(1) Dit en 't volgende had waarschijnlijk nog op denzelfden dag van SALJÅ's dood en de nederlaag der Koråwå's plaats: zie *Kr. aant.* bij 16—19, 7. Over SOEJODÅNÅ's schuilplaats vgl. het Indisch verhaal in *Gesch. d. PP.* § 63, X.

SRI NÅTÅ.

1. Van den marsch wordt niets gemeld. De troepen zijn ter plaatse van Soejodånå gekomen. Luide weêrgalmt het gejubel der krijgsknechten, gepaard met de toonen van trommen en bekkens, en 't gedruisch van wagens en olifanten. Al de troepen houden stand, en scharen zich langs den oever.
2. Door de krijgsknechten wordt de plaats van Soejodånå aangewezen, * de bevelhebbers dringen er om heen, en vestigen hunne blikken op het water. Aan eene dwarlende beweging wordt de plaats herkend, waar zich een mensch bevindt.

Terstond verheft Wrěkodårå zijne stem, en roept hem uitdagend toe:
3. // Heidaar! schaam u, Soejodånå! Hoe, ge zijt uw lijf gaan bergen! Dat past // geen' held, uit vorstelijken stam gesproten! * Gij handelt als een gemeene // ellendeling, die de wereld verontreinigt. Uw gedrag is allerschandelijkst! // Een man van eer zou in uwe plaats den dood trotseren, en zijn leven prijs // geven in den strijd met de knods. Kom, vang op, de doodelijke knods (?), // en voel (de kracht van) Lohitå-moekå!"
4. * Als Koning Doerjodånå van uit het water de roepstem van Wrěkodårå hoorde, steeg hij schielijk uit den vloed. Zonder dralen kwam hij er uit, met loshangend haar, en druipend van 't water. Alles wijkt uiteen voor zijne schreden. Hij houdt stand vóór het aangezigt van Vorst Krěsnå en Joedistirå,
5. * en met den vinger naar Wrěkodårå uitgestrekt, zegt hij op barschen toon: // Neen, Wrěkodårå, ik heb den dood niet ontvlugt! Ik was bezig met bid- // den, en daarom bevond ik mij in 't water (1). Ik zal mij niet laten bang // maken, al overvalt ge mij met ontelbare heirscharen, geheel ten strijde toe-
6. // gerust. * Gij zult mij daarmede geene vrees aanjagen." — Bits antwoordt Wrěkodårå: // Wat hebt ge u dan te verschuilen? Het voegde u beter, ten // strijde uit te gaan. Wilt gij nogtans vlugten, welnu, zoek uwe toevlugt

---

(1) Waarschijnlijk, om door die moeijelijke houding of door de heiligheid van 't water meer kracht aan de gebeden bij te zetten. Het zitten of liggen in koud water behoort mede tot de kwellingen, waaraan de Indische boetelingen zich plagten te onderwerpen. V. Bohlen, I, 279—80.

„bij Batårå Goeroe! Maar wie zal u behoeden, 't zij gandarwå's of
„raksåsså's, wanneer ik u opspoor (*), die zoo trouweloos den strijd ontvliedt!"
7. * Met driftig gebaar roept Soejodånå: „Ach, gij uitvaagsel der aarde,
„vriend der reuzen, die de wereld verontreinigt! man van Arimbi, den
„honden verdient gij tot aas te strekken! Ga, roep om hulp, en zoek bijstand bij
8. „de Vorsten, die over millioenen te gebieden hebben! * Dityå's, dioe's en
„déwå's, ja duizend millioenen strijders moogt ge tot mijne verdelging aan-
„wenden, gij zult mij niet zien wijken!"

De Vorst Arimoerti antwoordde, zeggende tot Koning Soejodånå: „Hoe
„zal dit gaan? Indien de Pandåwå's zich met u in den strijd begaven,
9. „* die geheel alleen zijt, zonder een' enkelen makker, terwijl zij van hunne
„troepen vergezeld zijn, wat zoudt gij daartegen uitrigten? Één tegen één:
„zóó wordt de strijd tusschen edelen en vorsten gevoerd. Zoolang hun
„oudere (broeder) (1) nog leeft, zullen de Pandåwå's zich niet laten ver-
„leiden, om onwaardige handelingen te plegen!"

10. * Koning Krĕsnå laat zich daarop alles geven, wat tot eene vorstelijke wapenrusting behoort, een borstharnas en kroon, benevens een' wagen en een' olifant. Als het vóór hem gebragt is, spreekt Koning Krĕsnå met luider stem: „Hoor, Koning Soejodånå, verspil niet zooveel woorden, maar bekleed
11. „u met dezen vorstelijken dos; * zet de kroon op het hoofd, en stijg op den
„wagen of op den olifant. Verkiest gij niet een van beiden tot voertuig te

---

(*) Of wel: „wie u ook behoeden moge....., ik zal u opsporen." Maar dan zou ꦩꦲꦤ in vs. 7 voor ꦩꦲꦤꦤ staan. Vgl. ook D, E, in *Kr. aant.* bij vs. 9.

(1) D. i. ik, Krĕsnå. Deze geeft zich zelf en zijn' strijdgenooten hier een voorkomen van edelmoedige naauwgezetheid, waarbij hun gedrag soms droevig afsteekt. Wanneer men het oordeel van Krĕsnå en de Pandåwå's over sommige daden van hunne vijanden, als den dood van Abimanjoe en later de overrompeling van de legerplaats door Aswåtåmå, tot maatstaf neemt van 't geen het oorlogsregt gebiedt, dan zal men de middelen, waardoor zij zelven zich van hunne geduchtste tegenstanders, als Boeri-sråwå, Djåjådråtå, Dronå, Saljå, en eindelijk, in den thans volgenden tweestrijd, van Soejodånå ontdoen, niet alle even onberispelijk, sommige zelfs ten hoogste verachtelijk, vinden, en veeleer moeten erkennen, dat de meeste „onwaardige handelingen" in de *B. J.* juist aan de zijde der Pandåwå's plaats hebben, en wel inzonderheid op aandrijven van „hun' ouderen broeder", den goddelijken Krĕsnå. In de Maha-barata wordt dat dan ook door Aswatama tot verdediging van zijn eigen gedrag nadrukkelijk in 't licht gesteld. Vgl. de noot bij XXXI, 16.

„ nemen (1), schend dan althans de welvoegelijkheid niet, (en sta daar niet)
„ met loshangend haar en druipend van 't water, dat gij er uit ziet als een
„ spook, en 't voorkomen van een' vorst verliest! Kom, zet de kroon op,
„ broeder, en laat mij u met de knods zien vechten!"

12. * Doerjodånå antwoordt den Vorst van Dwåråwati: „ Welaan, het zij
„ zoo, Koning Krĕsnå! Wien wilt gij opdragen, om met mij te vechten? Mijn
„ broeder de Vorst Joedistirå heeft de inborst van een' heilige; Danandjåjå
„ heeft in den oorlog geen ander vermaak, dan om in een' wagen den boog
13. „ te voeren. * Nakoelå en Sadéwå zijn beiden nog veel te jong, en geene
„ waardige tegenpartij voor mij. Niemand dan Wrĕkodårå is geschikt, om
„ door u te worden belast met het opvangen van mijne slagen." — „ Genoeg,
herneemt Koning Krĕsnå: „ vraag niet meer! Hij is het juist, wien ik te-
„ gen u met de knods wil laten vechten."

14. * Nog waren zij rustig in gesprek, toen zij onverwachts gestoord werden door de komst van den doorluchtigen Vorst van Madoerå. 't Was Bålå-dé-wå (2), die uit zijn verblijf van afzondering onder de digte lommer (der wouden) al kruipend naar buiten gekomen was, tot hij, aan de stad genaderd, een' voortreffelijken wagen had aangetroffen, waarop hij terstond naar 't zee-
15. strand gereden was. * Allen ontstelden van zijne verschijning. Haastig snelden de Vorsten en hoofden hem te gemoet, en noodigden hem met onderdanige bewoordingen in hun midden. De Koning Joedistirå sprak op vleijenden toon: „ O, geëerbiedigd Heer, welk geluk valt ons te beurt

---

(1) Men zou ook, gelijk O doet, vs. 3–4 met het vorige kunnen verbinden, en aldus vertalen: „ stijg op een' wagen, of stijg op een' olifant, zoo gij den wagen niet gebruiken wilt: neem een van „ beiden. Doch schend .... enz." Zoo schijnt het ook in D, E bedoeld te zijn (zie *Kr. aant.* bij 11, 4); maar tegen die opvatting van onzen tekst valt aan te merken, 1°. dat ꦮꦤꦤ niet alleen *wagen*, maar in 't algemeen *voertuig* beteekent, en dus ook op den olifant toepasselijk is; en 2°. dat Soejodånå werkelijk geen van beiden aanneemt, en te voet vecht, zonder dat Krĕsnå daar iets verder tegen inbrengt. Trouwens komt wagen en olifant hier ook slecht te pas bij een tweegevecht met de knods, en beide lezingen zijn evenzeer op misvatting van den oorspronkelijken zin gegrond: zie *Kr. aant.* bij 8, 5—11.

(2) De oudere broeder van Krĕsnå: zie *Gesch. d. PP.* § 27. Hij nam geen deel aan de *B. J.*, maar hield zich in dien tijd, gelijk hier blijkt, als kluizenaar in de bosschen op. Volgens P was zijne verblijfplaats Grodjogan Sèwoe (d. i. *de duizend watervallen*), aan de zuidelijke helling van den berg Lawoe (in 't midden van Java).

16. // * door uwe komst! Deze ontmoeting is voorzeker verkregen door aan-
// houdende godsvereering. 't Is de vrucht van (uwe) gebeden, dat gij thans
// nog getuige moogt zijn van den kampstrijd tusschen (uwe) kweekelingen (1)!"—
Zoo sprak, in nederige houding en met een' lieftalligen glimlach, de vorste-
17. lijke zoon van DARMÅ. * Koning KRĔSNÅ viel daarop in: // Heer, in goeden
// welstand mogen wij u ontmoeten (2). Gij komt juist ter regter tijd, om
// nog getuige te zijn van den voorgenomen' kampstrijd."—Langzaam sprak
nu de groote Vorst BÅLÅ-DÉWÅ: // Broeder Vorst van Dwåråwati, door
18. // Hjang NARÅDÅ was ik gewaarschuwd, * dat ik niet alles zou kunnen
// bijwonen van uw' strijd om de overwinning (3)."

Om strijd naderden al de vorstelijke bloedverwanten, van mans- en vrouwskant (4). DJANÅKÅ kwam hulde bieden, benevens NAKOELÅ en SADÉWÅ; SATYAKI, PÅNTJÅ-WÅLÅ en DRĔSTÅ-DYOEMNÅ betoonden hun' eerbied. DOERJODÅNÅ
19. was uitermate verheugd * over de komst van BÅLÅ-DÉWÅ, die hem ten leeraar verstrekte. Daarom boog de Vorst van Astinå zich voor hem neder (5).—
JOEDISTIRÅ sprak op zachten toon: // Ja, Heer, wees gij getuige van het twee-
// gevecht!"

Spoedig treden SOEJODÅNÅ en WRĔKODÅRÅ nader, en buigen zich te gader
20. voor den Koning BÅLÅ-DÉWÅ. * Hij verleent zijne toestemming, en beiden nemen afscheid, nadat de voorwaarden geregeld zijn voor den tweestrijd met de knods.

De Koeroe-vorst zet schielijk de kroon op het hoofd, en slingert de knods in 't rond, met een zwiepend geluid, als van een' fellen rukwind. WRĔKODÅRÅ spoedt zich den aanval van Koning *Doerjodånå* te gemoet.

---

(1) WRĔKODÅRÅ en SOEJODÅNÅ hadden namelijk het knodsgevecht van BÅLÅ-DÉWÅ geleerd: zie Kw. in *Kr. aant.* bij 18, 3—20, 3.

(2) Of, vragender wijs: » is alles wel? zijt gij welvarend?" O vertaalt: » wij mogen ons met uwe » komst geluk wenschen." Dit klinkt wat deftiger; maar ik twijfel, of het met het spraakgebruik van 't woord [illegible] is overeen te brengen.

(3) Of: » dat ik niet allen meer in leven zou vinden in uw' strijd..."? O vat vs. 1—2 op als de eigene woorden van NARÅDÅ tot BÅLÅ-DÉWÅ: » gij zult niet allen meer vinden, in wier overwinning » gij belang stelt." — Vgl. D, E in *Kr. aant.* bij vs. 1—2.

(4) O: » mannen en vrouwen." Hier valt evenwel bezwaarlijk aan 't aanwezen van vrouwen te denken, en er wordt ook onder de volgende personen niet ééne opgenoemd. Vgl. XX, 29, en de noot ald.

(5) Of wel, als vervolg van den vorigen zin: » (en) het voorwerp (was) van de eerbiedige hulde » van den Vorst van Astinå." Vgl. echter D, E in *Kr. aant.* bij 18, 9—19, 3.

DOERMÅ.

1. Gelijktijdig treden de twee knodsvechters voorwaarts. In een' kring om-
geeft hen 't krijgsvolk, als om het gevecht van een' buffel met een' wilden
stier te aanschouwen. Wel pasten zij als kampvechters bij elkander, beiden
2. even groot, beiden even schoon en lichtgekleurd van huid (1), * beiden rijk
aan hoofdhaar, dat in lange lokken golvend neêrhing, beiden gelijk van ar-
men, dijen en borst, en evenzeer gespierd. Alleen was WRĔKODÅRÅ een
weinig vaster van vleesch en minder barsch van gelaat (2).
3. * Tegelijk storten zij zich op elkander, en laten de knodsen vallen: dreu-
nend slaan de twee knodsen op elkaâr. Tegelijk wijken zij met een' sprong.
BIMÅ vervolgt (zijn' vijand) en slaat, maar SOEJODÅNÅ ontwijkt den slag, en
4. wordt niet getroffen. * De knods van WRĔKODÅRÅ valt ter aarde: de bodem
wijkt en kantelt, hevig geschokt en bewogen. SOEJODÅNÅ zwaait de knods,
WRĔKODÅRÅ ontwijkt hem, en de knods van den Koeroe-vorst valt ter
5. aarde. * 't Is of de bodem splijten zal, die golvend op en neêr gaat. Moedig
wisselen zij de slagen; gelijktijdig ontspringen zij, en stooten weêr vlug op elkan-
der. Geen van beiden doet onder: gelijk zijn hunne krachten, gelijk hunne
6. vlugheid. * Opeendringend klemmen zij elkaâr in de armen vast, en grijpen
elkaâr beurtelings aan. De strijd blijft onbeslist: nu weren zij gelijktijdig af,
en slaan knods op knods, dan hervatten zij de worsteling, en laten op eens
weêr gelijktijdig los; straks loopen zij in 't rond, en draaijen om elkander

---

(1) Jav. **baléngah koening**. Het eerste woord schijnt eene vereeniging van zekere bijzondere kenmerken van menschelijke schoonheid aan te duiden, die zich moeijelijk bepalen laten. Het wordt verklaard door *poezelig van gelaat met eene schoone, gele huid*, of ook - *met schoone, groote oogen*, en in 't algemeen door *schoon, welgemaakt*. Poezeligheid kan wel bezwaarlijk bedoeld zijn onder de uiterlijke hoedanigheden van den ruwen WRĔKODÅRÅ, wiens ruigte bij de Javanen als die van ESAU bij ons tot een spreekwoord geworden is. Misschien beteekent het z. v. a. *wel gevuld, niet mager*. —**Koening**, *geel*, wordt van de huid gezegd, in tegenstelling van *zwart*, en beteekent dus betrekkelijk *blank, licht gekleurd*.

(2) Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat dit laatste » minder barsch" op SOEJODÅNÅ betrekking heeft, en dus de bedoeling integendeel is, dat WRĔKODÅRÅ » barscher van gelaat" was; maar die onderstelling heeft geen' voldoenden grond, om haar, in strijd met het oogenschijnlijk verband der tekstwoorden, in de vertaling te brengen. Vgl. D, E in *Kr. aant.* bij 1, 7–2.

heen, en doen 't stof dwarlend opstuiven. 't Is of de bergen geschokt zullen instorten (1).

7. * Danandjåjå wordt bezorgd: met angst ziet hij, hoe beider krachten gelijk staan. Van 't volk, dat in een' kring geschaard staat, kan niemand hen on-
8. derscheiden: men weet niet, of men Soejodånå of Wrĕkodårå vóór heeft. * De kampvechters zijn niet uit elkaâr te kennen: zóó digt zijn zij ineengewrongen bij 't wisselen van den aanval. De aarde schokt en davert, de zee is in geweldige beroering; de boomen vallen in menigte omver, en rollen daarheen, zijdelings door de knodsen getroffen. Ontzetting vervult allen, die het aanzien.
9. * Arjå Danandjåjå huiverde bij 't aanschouwen van den loop des kampgevechts; want Doerjodånå was, bij ongemeene sterkte, vlug, lenig en bedreven; en evenzoo was Wrĕkodårå met groote vermogens ten strijde toe-
10. gerust. — * Met eene eerbiedige buiging sprak Ardjoenå tot Koning Krĕsnå: // Heer, wie zal het zijn, die onderdoet in den strijd, en wien mag de zege beschoo-
// ren zijn?" — De Vorst van Dwåråwati antwoordt: // Ik houd het er voor, dat
11. // zoo aanstonds de zoon van Pandoe overwinnen zal (?), * dat eene volkomene // zege den edelen Pandåwå ten deel zal vallen (2). Wie kan ook Wrĕkodårå // weêrstaan, den dapperen voorvechter, wiens kracht voor elken strijd bestand
12. // is? — en bovendien is Soejodånå door een' vloek getroffen. * (Maar) stel u // de nederlaag des vijands niet voor (als reeds beslist): dat behoort alleen aan // de verhevene Godheid. Die Soejodånå is vol kracht, behendig en vlug, // en laat zich niet nedervellen in den strijd. Ga nu spoedig, en geef een'
13. // wenk aan Wrĕkodårå! * Verzuim geen' tijd: waarschuw hem terstond, om // de linkerdij te treffen! Die Soejodånå toch heeft altijd met verraad ge-// vochten: gij zijt de eerste niet, om een' oneerlijken strijd te voeren. Ook
14. // is het eene oude gelofte * van Wrĕkodårå, om den Koeroe-vorst in den // strijd de dij te verbrijzelen (3). Thans is het tijd, om wraak te nemen over // het onregt!"

---

(1) Vgl. de noot bij XLIII, 24, over de symmetrie in de Javaansche tweegevechten.

(2) Misschien is Pandåwå hier in 't meervoud op te vatten, en dus de zin van vs. 1: »tot »voltooijing van de zege der Pandåwå's"?

(3) Zie over die gelofte *Gesch. d. PP.* § 42, noot, en over de kwetsbaarheid van Soejodånå's linkerdij ald. § 15, noot. P verwijst hierbij naar den Lk. Lisah tålå, die mij niet bekend is, maar denkelijk slechts eene andere voorstelling bevat van 't geval, in Lk. Pandoe påpå verhaald.

Naauwelijks heeft Dwåråwati's Vorst met spreken geëindigd, of PAL-
15. GOENÅ nadert schielijk de strijders. * Nog zijn zij aan 't worstelen; weder laten zij zich los, en dringen weêr bonzend opeen, en zwaaijen de knodsen, en weren zich dapper met de hielen, als WRĚKODÅRÅ met een' opslag van 't
16. oog ontwaart, dat ARDJOENÅ nadert, * en hem toelonkt, terwijl hij zich met de hand op de linkerdij slaat. WRĚKODÅRÅ heeft den wenk van zijn' jongeren broeder begrepen. Terstond neemt hij de list te baat. Al strijdend dringt hij voorwaarts, al digter en digter, met listige bedoeling; zonder vrees
17. voor de slagen der knods * nadert hij, links en regts getroffen. De hand van den Koeroe- vorst slaat aanhoudend in 't rond, en zwaait links en regts met de knods. (Maar eindelijk) geraakt KOEROE-PATI in verlegenheid door 't
18. aanhoudend nader dringen van zijn' vijand, * die hem zonder ophouden nazet, al digter en digter beknelt, hem den uitweg afsnijdt, en naauw op het lijf dringt. Afgemat van 't links en regts slaan met de knods, uitgeput van vermoeidheid, tracht SOEJODÅNÅ te ontsnappen. Hij neemt een' sprong, om
19. op een' afstand post te vatten; * maar nog is de sprong niet volbragt, als, juist in dien oogenblik, zijne linkerdij met de knods getroffen wordt. Krakend valt het been te morselen, aan stukken gebroken door de knods. Bukkend was de slag toegebragt. Hij valt achterover, smakkend als een berg,
20. * en het bloed spuit te voorschijn met een' onafgebroken straal. De Koeroevorst siddert. WRĚKODÅRÅ vat hem ijlings in 't haar, en schopt hem de kroon van 't hoofd, en trapt en stampt er woedend op (1). DOERJODÅNÅ ligt uit-
21. gestrekt op den grond. * WRĚKODÅRÅ laat het haar niet los, en trapt hem op de borst, de armen en den buik. Nu op zijde, dan voorover liggende (2), wordt hij zonder ophouden vertreden. — SOEJODÅNÅ's smadelijk uiteinde is *voorbij* (3).

---

(1) Op de kroon? of op het hoofd? dit is in den tekst ook twijfelachtig. O vat het op in den eersten zin; maar ik zou eer 't laatste verkiezen; want het laat zich bezwaarlijk onderstellen, dat WRĚKODÅRÅ begon, met zijne woede aan de kroon te koelen, zoolang zijn vijand nog niet geheel weerloos was.

(2) Volgens de uitlegging van WT. O verbindt daarentegen dit vs. 4 met het vorige, en vertaalt: » .... den buik en de zijde, met het gezigt op den grond."

(3) Dus z. v. a. » SOEJODÅNÅ is dood"? Uit het volgende blijkt evenwel, dat hij nog niet dood is; maar zoo naauw moet men 't met de slotwoorden niet nemen.

EEN-EN-ZESTIGSTE ZANG.

PANKOER.

1. Wrĕkodårå vaart in smaadredenen uit: „Ziedaar, Soejodånå, ontvang „het loon uwer snoodheid, van al het kwaad, dat gij gesticht hebt, van de „kwellingen en de verraderlijke aanslagen, tegen uwe medemenschen ge„pleegd!" — Soejodånå wentelt zich over den grond, het hoofd door 't aanhoudend trappen verbrijzeld.

2. * Juichend doen de goden in 't luchtruim hunne goedkeuring blijken, en strooijen een' welriekenden regen, terwijl zij luid de zege verkondigen: „De overwinning aan Pandoe's zoon!"

(Maar) de groote Vorst Bålå-déwå, het lijden van Soejodånå aanschouwende, ontsteekt in toorn, en roept op norschen toon: * „Houd op, Wrĕkodårå! „uw gedrag is niet dat, hetwelk den overwinnaar in den strijd betaamt: gij „dwaalt van 't regte spoor af, en volgt de handelwijs der boetå's. Dat is „niet het gedrag van een' held: gij schendt de regten des oorlogs, en ver„liest uit het oog, wat vorsten elkaâr verschuldigd zijn. Gij vecht op eene „ongeoorloofde wijze, laaghartige die ge zijt! Dat is beneden 't karakter „van een' krijgsman! * Hadt gij maar gezwegen! Wat veroorlooft gij u „in een' strijd tusschen mannen van eer, en schaamt u niet zulk een' vloed „van honende taal uit te braken? Die Soejodånå is geen man, om door „u op zulk eene smadelijke wijze te worden bevochten. Het is een voor„treffelijk krijgsman: waartoe hem dus te schand gemaakt, * zijn hoofd ver„trapt, zijn hals verdraaid, zijn gelaat opgereten, zijne dij verbrijzeld door „den slag van uwe knods? Zulk vechten is met alle regelen in strijd. Het „gebruik wil, dat de slagen àjå wati sòring nàbi; * dat wil zeggen: in den „strijd tusschen helden slaat men niet beneden den navel (1): zoo vechten „slechts gemeene lieden. Hier, vang op mijn' Nanggålå (2): ontvang den

---

(1) Zoo getuigt ook Ward, in zijn hoofdstuk over de aloude krijgsgebruiken van Indië (II, 467): „het werd voor onwettig gehouden, met de knods beneden den navel te slaan."

(2) Het wapen van Bålå-déwå: zie *Gesch. d. PP.* § 27, noot.

„ dood van mijne hand! Wacht slechts, geeft acht op het treffen van mijn'
„ Nanggålå!"

7. * Blakend van toorn legt Koning Bålå-dèwå den Nanggålå aan. (Maar) Vorst Krĕsnå haast zich, hem te omvatten, en spreekt, terwijl hij, opstaande, den Nanggålå terughoudt: „ Laat af, mijn broeder en Vorst! niet te haastig!
8. „ gij bedriegt u! * Tan wadakantå ri djajan Pandoe-poetrå: er is „ in waarheid op zijn' strijd niets aan te merken. Het is een groot geluk: „ Wrĕkodårå vervult slechts den vloek, die op Soejodånå rust: die is nog „ niet ten volle verwezenlijkt, en Wrĕkodårå is er slechts het werktuig toe.
9. „ * Soejodånå is namelijk in vroeger' tijd getroffen door den vloek van een' „ priester, dien hij uitermate beleedigd had, van Bagawan Métréjå: deze „ heeft over Koning Soejodånå den vloek uitgesproken, dat hij eenmaal in „ den oorlog een' smadelijken dood sterven zou, en eene wreede nederlaag lij-
10. „ den (1). * Thans wordt de vloek van Bagawan Métréjå vervuld. Het „ woord van een' grooten priester, is het ten kwade, het wordt bevestigd; en „ is 't een gunstig woord, zoo wordt het ten goede bevestigd. Die Soejodånå
11. „ is een snoodaard, die geen' pligt noch betamen in 't oog houdt. * Boven- „ dien is hij nog beladen met de verwensching van Dèwi Dropadi, eene „ regtvaardige vrouw, wier gebeden verhoord worden door de Godheid. Door
„ de kracht van hare geloften (*) moest het rijk van broeder Koning Koe-
12. „ roe-pati welhaast in andere handen overgaan. * Zoolang hij als Vorst te „ Astinå heerschte, heeft hij niet opgehouden, onrust te stoken, zonder de „ pligten der vorstelijke waardigheid te ontzien. Dewijl hij dus alpå-dårå, „ d. i. de vorstelijke pligten geschonden heeft, daarom, mijn vorstelijke broeder,
13. „ wil u hier niet in mengen; want gij begrijpt het verkeerd. * Al, wat hij thans „ ondervindt, strekt ter vergelding van 't geen hij voorheen misdeed: hij heeft „ zich zelf dat lot bereid. Wie zich met slechte handelingen vereenigt (?), „ heeft slechte gevolgen te wachten: zóó vergeldt hem de Godheid; en wie 't „ goede doet, zal 't goede ondervinden."

---

(1) Zie *Gesch. d. PP.* § 44, noot.

(*) Deze woorden (vs. 5, b) laten zich ook met de voorgaande verbinden: „ wier gebeden verhoord „ worden .... wegens de kracht van hare geloften." Zoo is het ook met 12, 1, hetgeen als bepaling van 't voorgaande kan worden verstaan, in den zin van: „ zijne heerschappij als Vorst van „ Astinå."

14. * Vorst Bålå-déwå antwoordt: „ Wat te doen, broeder? (1) Wat mij betreft,
„ ik zal mij niet verzetten tegen uwe beschikkingen. Indien dat gedrag van
„ Wrĕkodårå door u wordt goedgekeurd, wat valt er dan nog over te zeggen?"
15. * Daarop het woord rigtende tot den Vorst Koeroe-pati, vervolgt Bålå-déwå:
„ Nu, broeder Soejodånå, wees niet mismoedig! Het is tijd voor u om te ster-
„ ven, broeder Vorst: bezweken in den strijd om het rijk, moogt ge zelfs in
16. „ den dood als een krijgsman geroemd worden. * Dat Sénå met zijne knods
„ sakåmå-kåmå, dat wil zeggen, u naar hartelust geslagen heeft, dat hebt
„ gij u zelf te wijten. Derhalve niet teruggedeinsd in 't ontvangen van uw
„ loon! Ja, opdat het u daar ginds tot vermindering strekke, is 't beter, dat
„ gij het hier maar ontvangt!" (2)
17. * Vorst Djanardånå haast zich nu, zijn' broeder den Vorst van Madoerå uit te noodigen, om vooruit naar huis te gaan. Terstond stijgt hij op den wagen, en begeeft zich onder geleide der santånå's (3) naar 't hof van Astinå (4).
18. (Maar) spreken wij van hen, die nog steeds aan 't vechten zijn, * van hem, die zonder ophouden bij 't haar getrokken wordt, vertrapt, in 't aangezigt gekrabd en geslagen. Op alle mogelijke wijzen werd 's vijands drift aan hem gekoeld. Ten aanzien van al 't volk lag hij daar te spartelen, rondom badend in 't bloed, het gelaat gezwollen, met bloedende oogen, terwijl het bloed bij stroo-
19. men over zijne lippen vloeide; * de dijen verbrijzeld, het gansche lijf met bloed bedekt, met de voeten vertreden en week gestampt, huid en vleesch opgereten, van menschelijke gedaante beroofd. Dof brommend en kermend,
20. stiet hij met heesche stem onverstaanbare woorden uit, * stroef en stotterend,

---

(1) Beter, volgens D, E: „ Welnu, broeder, wat mij betreft, hoe zou ik mij verzetten ..... enz.?" Zie *Kr. aant.* bij vs. 2.

(2) Deze troostrede klinkt al zeer kluchtig, en in 't geheel is de houding van Bålå-déwå in dit tooneel weinig in overeenstemming met zijne ontzagwekkende optreding. Waarschijnlijk is dit weder aan misvatting van den grondtekst te wijten: zie *Kr. aant.* bij 14—21, 2.

(3) Vorstelijke bloedverwanten. Of daaronder het eigen gevolg van Bålå-déwå te verstaan is, of eenigen van 't gevolg van Krĕsnå, is mij niet duidelijk. Vgl. Kw. in *Kr. aant.* l. c., en bij 17—21, 2.

(4) Jav. kóndoer, d. i. *naar huis gaan*, even als of Bålå-déwå te Astinå t'huis behoorde. Het wordt evenwel ook in ruimeren zin gebezigd, met betrekking tot een tijdelijk verblijf; en zoo zal het hier bedoeld zijn. In 't Kw. staat hier niets van Astinå.

(want) zijne tanden waren uitgevallen en zijne lippen gescheurd. Allerjammerlijkst was zijn toestand. Zijne kaken en neus waren geheel verbrijzeld, en zijn hoofd vol wonden.

Wrĕkodårå, door drift vervoerd, wilde hem met de knods tot gruis slaan;
21. maar de Vorst van Dwåråwati * hield hem tegen: „Niet meer geslagen!
„laat hem nu met rust: hij zal toch wel sterven!"

Terstond wordt op de bekkens geslagen, ten teeken voor den aftogt der troepen. Al de Vorsten, edelen en hoofden zijn op hunne wagens gestegen. Doerjodånå blijft aan zijne *ellende* overgelaten.

TWEE-EN-ZESTIGSTE ZANG.

ASMÅRÅ-DÅNÅ.

1. Onder den aftogt der Vorsten werd eene stem gehoord: het was Doerjodånå, die sprak: „Ik sterf niet, tenzij ik den voet gezet hebbe op het
2. „hoofd der Pandåwå's en van al hunne kinderen en kindskinderen: * dat
„zij de weg, waarop ik terugkeer naar den hemel! In hun bloed zal ik mij
„het aangezigt wasschen (1)."—De reden, dat Vorst Doerjodånå zich aldus hooren liet, was, dat Wrĕkodårå niet had opgehouden, hem op het hoofd
3. te trappen en te schoppen, * zonder zich aan zijne klagten te storen. Zijn gelaat was dik opgezwollen en verminkt, zijn hoofd vertrapt en de hersens er uit gestort, zijn geheele lijf vertreden; zijn hoofd verdraaid en door aanhoudend stampen gekneusd; voorover liggende, was hij over den grond ge-

---

(1) Die voorspelling of die vloek blijft, voor zooveel wij weten, onvervuld, en heeft daardoor iets raadselachtigs en verdachts, dat welligt grond geeft tot de onderstelling, dat de oorspronkelijke zin van Soejodånå's woorden of de oorspronkelijke loop der volgende gebeurtenissen van de voorstelling in onzen tekst verschilt. Zoo als de zaak hier verhaald wordt, moet men vragen, wat die ijdele bedreiging te beteekenen heeft, waaraan nogtans door Krĕsnå zooveel gewigt wordt gehecht. Intusschen verdient het welligt opmerking, dat de werkelijke dood van Soejodånå nergens uitdrukkelijk vermeld wordt. Zie verder *Kr. aant.* bij 1, 2—2, 3.

4. sleurd. * Lang had het geduurd, en, ware er niet iemand tusschen beiden gekomen, er zou gewis geen eind aan geweest zijn, eer hij met de knods vermorseld was. — De krijgsknechten derhalve, die 't hoorden, waren beducht, om het over te brengen, want het waren uiterst vermetele woorden. Maar
5. de groote Koning Krĕsnå * had duidelijk gehoord, wat Soejodånå zeide, en het wekte onrust in 't gemoed van Vorst Padmå-nåbå (1).

In de kwartieren aangekomen, verheft het krijgsvolk zijne luidruchtige stem-
6. men, en geeft zich over aan allerlei vreugdebedrijf. * Als (2) lieden, die pas uit den oorlog terugkomen, na de vernieling en nederlaag des vijands, geven zij op alle wijzen hunne blijdschap lucht, en vieren haar den vrijen teu-
7. gel. In elk kamp, in 't kwartier van elk der legerhoofden, * weêrgalmt het geruisch der muziek. Al, wat men begeeren kan, is in overvloed voorhanden: niets komt te kort, goud, juweelen noch uitgezochte spijzen. Allen zijn vrij van zorg. In 't Noorden en 't Zuiden verheft zich 't gejuich, uit Oost en
8. West wordt het beantwoord. * Onder het drinken geven sommige hoofden zich aan de uitbundigste vrolijkheid over, en spreken met hunne makkers over de gesneuvelde vijanden, die zij herdenken te midden van 't vermaak.
9. Vorst Padmå-nåbå alleen is in droefheid verzonken. * De gedachte aan den uitroep van Doerjodånå vervult zijn gemoed met angst en toenemende bezorgdheid. Vorst Krĕsnå neemt de vijf Pandåwå's met zich, en doorkruist
10. de bosschen, * langs de randen van ravijnen, stroomen en bergen. Zoo doolt hij des nachts door afgelegene oorden rond. De bedoeling van Koning Krĕsnå was, in zijne heimelijke bezorgdheid over de woorden van Soejodånå, dat de Pandåwå's niets mogten vernemen van 't geen Doerjodånå gesproken had (3).

---

(1) Een bijnaam den God Wisnoe en van Krĕsnå als zijne incarnatie.

(2) Eig. naar den aard, de gewoonte van..., zooals zich verwachten laat van....

(3) Indien dit werkelijk de zin der tekstwoorden is — en ik zie geene kans, om ze anders uit te leggen—, schijnt het verband tusschen 't opgegeven doel en het middel, dat er toe dienen moet, zeer gebrekkig, inzonderheid met het oog op hetgeen in den volgenden volzin van Krĕsnå's *gewoonte* gezegd wordt. Moet die gewoonte geacht worden, reeds vóór de laatst verhaalde gebeurtenissen te hebben bestaan, waarom dan aan den togt in dezen nacht eene bijzondere reden toegeschreven? Is het daarentegen eene gewoonte, die nu eerst, na Soejodånå's val, en tot het gezegde einde, werd aangenomen? Dit laat zich nog moeijelijker met het voorgewende doel en met den verderen loop der geschiedenis overeenbrengen. Of heeft misschien de gewoonte alleen op Krĕsnå betrekking, en was 't alleen voor dezen nacht, dat hij de Pandåwå's mede nam? Deze opvatting

11. * Het was de gewoonte van Koning Krĕsnå, om elken nacht uit wandelen
te gaan. De Pandåwå's nam hij allen met zich. Geen hunner verzette zich
tegen de schikkingen van Padmå-nåbå, al had hij hen in nood of dood gevoerd.
12. (1) Zoo dan wordt verhaald, * dat zij des nachts al verder en verder
doolden. Zij gingen rond langs de oevers, door de bosschen..... Het ge-
flonker der sterren aan den hemel vereenigde zich met (schijnsel van) de vuur-
vliegen, alom in menigte uitgestrooid. 't Was als eene wisseling van schoon-
13. heden * tusschen de aarde en den hemel (2). Overal flikkerden de vuurvlie-
gen, als om de in 't rond prijkende bloemen te verlichten, die zich in menigte
uitgespreid vertoonden, terwijl zij (3) zich in 't luchtruim verhieven. Prachtvol
14. waren de nachtelijke tooneelen. Aan alle kanten flikkerde 't weêrlicht (?), * en
verstrekte (den wandelaars) tot fakkels..... Vele
boomen lagen ontworteld en omvergeworpen, in den strijd getroffen door de
15. zijdelingsche slagen van Wrĕkodårå's knods (4). * Onbezorgd gingen de Pan-
dåwå's voort in 't gevolg van Krĕsnå. Zij voelden de vaak wijken (5). Zij
toefden bij een helder water, en wieschen zich het gelaat. De slaap week, en
ging onder in 't *genot des harten* (?).

---

laten de tekstwoorden des noods wel toe, en welligt is 't nog de dragelijkste. Maar het schijnt toch wel blijkbaar, dat de zamenhang zeer onvolkomen is, en wel door de gewone oorzaak, namelijk afwijking van den grondtekst. In dezen toch is in 't geheel niet van *gewoonte* sprake, en wordt bovendien aan den nachtelijken togt, naar 't schijnt, een geheel ander en natuurlijker doel toegeschreven, te weten, om de vervulling van Soejodånå's vloek te ontgaan. Zie *Kr. aant.* bij 9, 5—11, 6.

(1) De volgende strophen tot het eind van dezen zang zijn mij grootendeels duister, en ik twijfel zeer, of er een goede zin in bestaat. Blijkbaar is althans de oorspronkelijke zin weder deels door misvatting bedorven, deels aan de zucht tot klankenspel opgeofferd. Ook wemelt het van woorden van twijfelachtige beteekenis, die op zeer uiteenloopende wijzen verklaard worden. Ik heb er intusschen van gemaakt, wat ik kon, zonder in 't minst voor de juistheid van mijne vertaling te willen instaan. Sommige woorden, die ik, wegens volstrekte onzekerheid van de beteekenis, geheel onvertaald heb moeten laten, zijn door stippen vertegenwoordigd.

(2) Vgl. het Kw. in *Kr. aant.* bij 12, 7—15, waar dit denkbeeld duidelijker ontwikkeld wordt.

(3) Namelijk de vuurvliegen? O heeft: » de bloembedden werden zigtbaar, slechts door eene fijne » wolk bedekt."

(4) Hiervan staat in 't Kw. niets. Vgl. LX, 8, 5.

(5) Volgens Wt.; O vertaalt: » de vaak deed hen naar rust verlangen." De laatste opvatting schijnt door de tekstwoorden bezwaarlijk te worden toegelaten, schoon zij een' beteren zamenhang oplevert.

DRIE-EN-ZESTIGSTE ZANG.

RARAS-ATI.

1. Ånå goelmå-låtå poepoel atis, inkang imå songsong: dat wil zeggen: daar was een hoop struikgewas, door eene zeer donkere wolk over-
2. schaduwd, om al den dauw op te vangen; — * iring-ning oenoer, dat is, aan de zijde van een' berg overhangende; ngoenoer: aan een' uitstekenden hoek van den berg; sanityå: als ware het —, dat de berg dronk, zoo ving het
3. den dauw op (1). *Moenj' angrĕs tyas tjoetjoer mangidoengi, sĕngsĕng tangisnj' alon, d. i. eene zwaluw (2) slaakte klagende toonen, als of zij tranen stortte, om mede een voorbeduidsel te voegen bij de tooneel
4. len des nachts.—*Rasminjå sinamjå tådå-asih, tar kakarså alon, d. i. zacht vermengt zich daarmede 't klagende geluid van de zwaluw (3), als treu-
5. rende over de nachtelijke zwervers, * over den Vorst van Dwåråwati, en de vijf zonen van Pandoe, die met hem omdolen, heimelijk in den
6. nacht (hun leger) ontweken. * Aan den oever der rivier verheft zich het gekwaak der vorschen (?), van noord en west tegelijk, luidruchtig als saloending wajang: als de muziek bij 't schimmenspel. Pring boeng-
7. bang kĕn' angin moeni ngoengoeloewoeng: *de bamboe pĕtoeng (4) aan den kant van den ingang eener gapende grot, door een' sterken wind getroffen, strekt als tot sluiting, en suist en ruischt langs den kant, zich

---

(1) De geheele zin komt hierop neder: »over een' uitstekenden hoek van een' berg" (of beter »heu»vel", zoo als 't Kw. heeft) »hing een hoop struikgewas, door eene donkere wolk overschaduwd" (of: »zwaar beschaduwd door eene wolk): het ving den dauw (uit de wolk?) op, als om den berg te »drenken."

(2) Jav. kaḍasih: zie boven de noot bij II, 14.

(3) Jav. tåḍå-asih, z. v. a. kadasih. Deze zin is dus nog een vervolg van 't geen in de vorige strophe van de zwaluw gezegd wordt; en 't woord *daarmede* zal dus niet op het onmiddellijk voorafgaande, maar in 't algemeen op de overige voorbeduidselen betrekking hebben. In den tekst staat eigenlijk: »..... vermengt het zich met het klagende geluid ..... enz.," waar *het* dan in denzelfden onbepaalden zin zal te verstaan zijn.

(4) Eene soort van bamboe. Bekend is het krakend en suizend geluid van 't buigzame en holle bamboe-riet in den wind.

8. parend aan de treurige toonen der achtergeblevene (1) vorschen (?). * Gelijk
de klank van kamanaks (2) luidt het sirken der sprinkhanen (3), tot ver-
lustiging van 't gehoor. De groote nachtwandelaars houden stil, bekoord
9. door al, wat zij hooren. * Op nieuw trekken zij voort, terzijde af, en
komen aan een gågå-veld (4), sinarandoe: voorzien van eene digte heg, als
om in de eenzaamheid tegen dieven te waken (5), terwijl de jonge evers voor-
10. bijsluipen, gulzig en vraatziek: * de wilde varkens, op het gågå-veld be-
lust, trachten door de heg te breken; maar, betrapt door de groote mannen,
die daar voorbijgaan, keeren ze eensklaps al knorrend om. Hen beantwoordt
11. gelijktijdig het geluid van de tjamårå-boomen, bewogen * door een' suizen-
den wind, als het gejuich van krijgslieden. Allerlei stemmen druischen dooreen,
met Bagawan Gotåkå toetoekké (6): d. i. tegelijk doet de slang zich hoo-
12. ren, met een gedruisch als van een' aanval in den oorlog. * Het ratelend geluid
van de slang en ('t gesuis) van de tjamårå-boomen is als dat van een' ge-
zamenlijken aanval op het slagveld; (het geluid van) de opgeschrikte zwijnen als
het krijgsgeschrei (?); de stem van de slang Bagawan Gotåkå als het uit-
dagend geroep van een' edele, die ten strijde gaat.
13. * Zwijgen wij van de groote mannen, die in den nacht zijn uitgegaan, en
omdolen door bosschen en valleijen. Vele waren de stemmen, die den nacht
verlevendigden, en velerlei de bekoorlijkheden voor 't oog. Zij verlustigden
zich in den nacht, en dachten niet aan *terugkeeren*.

---

(1) D. i. door de wandelaars voorbijgegane?

(2) Eene soort van kleine bekkens, tot de Javaansche muziek behoorende.

(3) Jav. walang-kårik en tjanggèrèt-nong: twee soorten van sprinkhanen.

(4) Een hoog gelegen rijstveld.

(5) Of wel: » als 't ware bij gebreke (tot vervanging) van wachters tegen de dieven"? Beide opvattingen zijn echter willekeurig, en ik geef ze gaarne voor beter. Ook schijnt het twijfelachtig, of die woorden op de heg of op de wandelaars betrekking hebben. Het laatste vindt misschien eenigen grond in 't volgende.

(6) Gotåkå moet de naam van eene slang zijn, maar komt in 't Kw. niet voor, evenmin als toetoekké, dat hier staat, als of het uit den grondtekst was overgenomen. Het laatste is een gewoon Jav. woord, en beteekent *zijn mond*, maar moet hier in overdragtelijken zin, voor *zijne stem*, worden opgevat.

VIER-EN-ZESTIGSTE ZANG.

DOERMÅ.

1. Spreken wij van DRONÅ's zoon, die zich in de bergwouden ophield. Sedert lang (1) had Aswåtåmå in 't bosch zijn verblijf gehouden. Door zijne verwijdering uit de hoofdplaats had hij den val van Astinå niet bijgewoond.
2. * Hij was heengegaan, toen SALJÅ als veldheer ten oorlog ging: ten gevolge van hunne oneenigheid had Swåtåmå de wijk genomen, om bij de goden hulp te zoeken.

   Een der Koråwå's, met name KRĔTÅ-WARMÅ, was niet gesneuveld (2).
3. * Hij was gevlugt bij de verovering van Astinå, en, vergezeld van KRĔPÅ, naar het bosch geweken. — KRĔPÅ en KRĔTÅ-WARMÅ zochten eene schuilplaats in 't bosch, en troffen daar Swåtåmå te midden van zijne gebeden aan.
4. * Swåtåmå ontstelde zeer, toen hij de vlugtelingen komen zag, en van hen vernam, dat Astinå in den strijd was bezweken, dat het lot van den Koeroe-vorst niet met zekerheid bekend was, dat hij was verdwenen te midden
5. van den strijd, * en men nog niet wist, wat er van Koning DOERJODÅNÅ geworden was. Swåtåmå was diep getroffen: hij wilde deelen in den tegenspoed van DOERJODÅNÅ, hij moest volstrekt met hem lijden; want de Koning had
6. hem vroeger aanzien geschonken. * Bovendien hield KRĔTÅ-WARMÅ weenende bij hem aan, en KRĔPÅ stemde in met zijn voorstel, om bij verrassing een' aanval te doen op de legerplaats der Pandåwå's, terwijl zij, juist van den strijd teruggekeerd, in den nacht door slaap bevangen waren.
7. Dra was Swåtåmå op weg, * BANOWATI (3) achterlatende in de kluis. Met spoed vertrok hij in den nacht, vergezeld van KRĔPÅ en KRĔTÅ-WARMÅ.—

---

(1) Hoogstens twee dagen, en waarschijnlijk slechts één, indien althans het volgende gedacht moet worden in den nacht na DOERJODÅNÅ's val te hebben plaats gehad. Waarschijnlijk heeft de omwerker dit zoo naauw niet berekend, en zich door de lengte van 't verhaal laten misleiden ten aanzien van den verloopen' tijd. Vgl. verder bij 't volgend verhaal het Kw. in *Kr. aant.*, en de Indische mythen in *Gesch. d. PP.* § 63.

(2) Vgl. LV, 5, 2, en *Kr. aant.* ald.

(3) Deze wordt hier in 't Kw. niet genoemd. Men zal moeten onderstellen, dat zij, na de verdwijning van haar' gemaal DOERJODÅNÅ, met KRĔTÅ-WARMÅ in 't bosch gevlugt was.

Tot de legerplaats genaderd, spreekt hij een toovergebed (1) uit, en rigt zich
8. daarop het eerst * naar de kwartieren van den Vorst van Tjampålå. Drĕstå-dyoemnå lag te slapen. Met al de bewoners van zijn nachtverblijf was hij door vermoeijenis in diepe rust verzonken. Swåtåmå sluipt ijlings binnen,
9. door Krĕtå-warmå en Krĕpå gevolgd, * overvalt Drĕstå-dyoemnå, en maakt hem af, spoedt daarop naar 't verblijf van Sikandi, en weldra is ook zij 't verraad ten prooi gevallen. Het kamp van Tjampålå geraakt in opschudding. Terstond gaat Swåtåmå er onstuimig op los; al de troepen, door ont-
10. zetting bevangen, ontruimen de plaats, * en verstrooijen zich ginds en derwaarts, in verwarde vlugt. In de angst stelt niemand zich te weer; al de hoofden vlugten, zonder aan de wapenen te denken, uit overgroote angst.
11. * In verwarring loopt alles dooreen, terwijl Swåtåmå vuurpijlen afschiet van buitengemeene kracht.

Fluks staat Påntjå-wålå (2) op, en rigt zijn' boog. Swåtåmå komt ijlings nader. Vol geestdrift bieden zij elkander 't hoofd, en beschieten elkaâr met
12. pijlen; * maar Radèn Påntjå-wålå delft het onderspit. Lang duurt de strijd; maar ten laatste, door een' pijl getroffen, vindt Påntjå-wålå den dood.

Van alle toevlugt beroofd, stuiven al de krijgsbenden zonder tegenweer
13. uiteen, * en vlieden naar alle kanten. Vele helden worden getroffen: alleen de vrouwen ontgaan den dood, met uitzondering van Sikandi alleen. Ardjoenå was niet daar, zijnde met Wrĕkodårå den Vorst van Dwåråwati
14. gevolgd. * Ook Koning Darmå-poetrå was met hen uitgegaan, en Nakoelå en Sadéwå: allen waren afwezig. Er was niemand, bij wien men zijne toevlugt zoeken kon. Radeloos van angst liep het volk in verwarring dooreen bij de nachtelijke overrompeling.
15. * Na een aantal dooden te hebben gemaakt, ook van de edelen en hoofden, trok Aswåtåmå af, vreezende door het daglicht te worden overvallen, en keerde terug naar het bosch, naar de plaats zijner godsvereering, het verblijf van Banowati.
16. * Met het aanbreken van den dageraad, toen de woedende Swåtåmå was afgetrokken, kwamen de troepen tot rust. Bij menigte kwamen de gevlode-

---

(1) Waarschijnlijk om den vijand in slaap te doen blijven.

(2) De zoon van Joedistirå.

ne opperhoofden terug. De lucht weêrgalmde van jammerklagten. Spoedig
17. zond Dèwi Dropadi boden uit. * Naar alle kanten werden de mantri's afgezonden, om den Vorst op te sporen, en gingen de bosschen naar oost, noord en west, in alle rigtingen doorkruisen.

Wij zwijgen van de boden, die op weg zijn, en keeren terug tot de groote mannen, die *verlustiging* zoeken.

VIJF-EN-ZESTIGSTE ZANG.

DANDANG GOELÅ.

1. Spreken wij van den Koning van Dwåråwati, die, vergezeld van de Pandåwå-vorsten, behagen schept in nachtelijke omzwervingen (1), en aanhoudend ronddoolt in den nacht. Thans, bij 't aanbreken van den morgenstond, vertoonen zich ongunstige teekenen. Te zes ure (2) ontmoeten zij een paar vechtende raven, die op den ongewonen tijd al krassend op elkander
2. aanvliegen, vóór het aangezigt van Koning Krĕsnå. * Lustig worstelen de twee raven, slaan elkander met de vlerken, storten gelijktijdig neêr, en spuwen rottenden etter. Terwijl ze wegvliegen (3), komt er een regen van bloed neder; paarden vechten verwoed met de tanden, in 't groote legerkamp (4). Vorst Krĕsnå slaakt een' zucht. Al de Pandåwå's ontwaren zijne droef-
3. geestigheid, * en worden beangst door 't aanschouwen der droefheid van Naréndrå Krĕsnå. Zij zijn afgemat van leden; (maar) niemand durft het te zeggen. Reeds zijn ze op den terugtogt den grens van 't strijdveld, van

---

(1) Juister: » goed vindt, 's nachts de ronde te doen."

(2) Deze tijdsbepaling staat ook in 't Kw., en zou dus, volgens de Indische klok, ongeveer met $4\frac{3}{4}$'s morgens van onze tijdrekening overeenkomen; volgens de Balinesche daarentegen met 3 uur 's nachts, hetgeen wat al te vroeg schijnt. Zie de noot bij LI, 2.

(3) Of misschien: » Vliegend, in snelle vlugt, komt.... enz."? O vertaalt als ik.

(4) De laatste woorden zijn een invoegsel van den omwerker. Wat hij er meê bedoelt, verklaar ik niet te begrijpen. Misschien heeft men te denken aan een verschijnsel in de lucht of in de wolken boven de legerplaats, en moet de bloedregen ondersteld worden van de vechtende paarden te komen.

Tĕgal Koeroe, genaderd: daar vertoont zich een lage pinang-boom in bloei: dat vermeerdert de onrust van Dwåråwati's Vorst (1), maar hij
4. verklaart er zich niet over.—* Op het Koeroe-veld wemelt het van reuzen, die lijken op de schouders wegdragen; maar zoodra zij door de groote mannen gezien worden, nemen de reuzen, die lijken weghaalden, in overhaasting de vlugt; zij zijn verdwenen, en niet één blijft er over.

Vervolgens komen hun mantri's te gemoet, die als boden zijn afgezonden. Zij spreken, met gevouwen handen, terwijl zij bukkend vóór den Vorst
5. van Dwåråwati naderen: "Heer, wij berigten u onheil. * Swåtåmå heeft "in den nacht eene groote verwoesting aangerigt. Hij heeft de nachtkwar- "tieren verraderlijk overrompeld, en eene menigte volks verdelgd. Wij zijn "bij nacht verrast; de onverhoedsche aanval heeft allen verbijsterd. Edelen "en hoofden wisten uit onsteltenis geene orde te houden. Uw zoon Påntjå- "wålå, Drĕstå-dyoemnå en Sikandi zijn omgekomen, ter neêr geveld
6. "door Aswåtåmå. * Al de verslagenen waren dus krĕtartå prawirå "rotå;"—krĕtartå beteekent: volmaakt in krijgsdeugd; rotå: woest en standvastig; inderdaad de edele Påntjå-wålå en Drĕstå-dyoemnå waren alleszins krĕtartå; op Sikandi is het woord krĕtartå mede toepasselijk; derhalve op al degenen, die gesneuveld waren door overrompeling in den slaap (2).—
7. * "(Eerst) bij 't naderen van den morgen heeft Swåtåmå zich verwijderd."

Toen de groote mannen dit hoorden, voelde Vorst Krĕsnå zijn hart bezwijken, op 't wreedst gegriefd; Joedistirå kon niet spreken, en bedwong den stroom zijner tranen (?); Wrĕkodårå stond verstomd; Ardjoenå was in diepen rouw verzonken; Nakoelå en Sadéwå weenden.

8. Zij verhaastten hunne schreden, * en bereikten de legerplaats. Zij weêrgalmde van geschrei. Luid jammerde Dèwi Koenti, en allen gaven zich aan de uitbundigste droefheid over. Dèwi Dropadi hield niet op, haar' gesneuvelden zoon weeklagend aan te roepen: "Ach, mijn heer en zoon! Pån- "tjå-wålå, mijn geliefde, moest gij dan zóó weerloos (3) sterven! In de hette

---

(1) Waarschijnlijk is 't onheilspellende gelegen in den ontijdigen bloei van den nog niet volwassen' boom; maar in den grondtekst schijnt toch iets anders bedoeld te zijn, wat mij evenwel niet duidelijk is: zie *Kr. aant.* bij 2, 5—3.

(2) O, voor vs. 9—10: "de reden, dat zij gesneuveld zijn, is, dat zij in den slaap zijn overval- "len."—Zie echter D, E in *Kr. aant.* bij vs. 5—10.

(3) Eig. "zonder nut", hetgeen echter op het vruchtelooze van zijne tegenweer schijnt te zien.

„ des oorlogs, tegenover millioenen van vijanden, zijt gij niet gevallen, Heer!
9. „ * 't Is de straf van uw vergrijp tegen uw' vader (1), dat gij verzuimd hebt
„ hem te vergezellen, mijn kind, om rond te dolen in den nacht. Mijn hart,
„ mijne ziel, mijn zoon, 't is BASOE-DÉWÅ's zoon (2), die uw' dood bewerkt heeft.
„ Gij hadt u bezondigd, door niet mede te gaan zwerven bij nacht door de bos-
„ schen. Zoo is dan, naar 't schijnt, voor mij geen erfdeel (3) weggelegd hier
10. „ op aarde! * Welnu dan, waarvoor zou ik achterblijven, en mij halsstarrig
„ hechten aan de aarde? Mijne broeders en zusters (4) zijn allen gestorven, en
„ mijn zoon PÅNTJÅ-WÅLÅ is hun gevolgd in den dood!" — Zij hield niet op, zich over den grond te wentelen.

Intusschen waren hare rouwklagten door Narándrå KRĔSNÅ gehoord. Het hart van Dwåråwati's Vorst was als verbrijzeld, als uit zijn ligchaam
11. gescheurd. * Hij sprak op zachten zoon: „ Zuster Dèwi, wend uwe oogen
„ naar de Godheid! Het lot der menschen hier beneden staat niet in de magt
„ van den sterveling (5): het is de onveranderlijke wil der heilige Godheid!
„ Wat mij betreft, ik zelf ben zeer verslagen door deze ramp; zij vervult mijn hart
„ met droefheid. Ik heb niets op het oog dan het heil (van u allen), zuster, en
12. „ zonder reden doet ge mij verwijtingen! * Deze dingen moesten u onver-

(1) Daarmeê zal hier denkelijk KRĔSNÅ bedoeld zijn, ofschoon het des noods ook in eigenlijken zin, van JOEDISTIRÅ, kan verstaan worden.

(2) D. i. KRĔSNÅ.

(3) D. i. „ geen geluk", volgens de verklaring van WT.; — O heeft: „ ik zal dus zonder erfgenaam zijn." — Vgl. *Kr. aant.* bij vs. 9.

(4) D. i. in eigenlijken zin alleen DRĔSTÅ-DYOEMNÅ en SIKANDI; maar dezen kunnen bezwaarlijk *allen* genoemd worden. Het zal dus weder in den ruimeren zin van *bloed- en aanverwanten in de zijlinie* te verstaan zijn, met inbegrip van de Koråwå's. Ofschoon toch hun dood door DROPADI's wraakzucht geëischt was, ligt er voorzeker niets onnatuurlijks in, dat zij bij 't beweenen van hare gansche maagschap hen mede gedenkt. Vgl. Kw. in *Kr. aant.* bij 9, 9—10, 5.

(5) Jav. oeloen, d. i. *dienaar*, *onderdaan*; ook gebezigd in den zin van *uw dienaar*, als eene nederige uitdrukking voor den eersten persoon. O vat het hier in de laatste beteekenis op, en vertaalt: „ in mijne magt." Maar zoo KRĔSNÅ hier zich zelf *dienaar* noemt, moet het toch wel zijn met betrekking tot de Godheid; en dan schijnt het eigenaardiger, het in minder bepaalden zin, van *den dienaar* (*Gods*), *den mensch* in 't algemeen, te verstaan. Wil men het dus ook als voornaamwoord opvatten, dan zou ik ten minste liever in 't meervoud vertalen: „ in onze (nam. 's menschen) magt". Uit hoofde van KRĔSNÅ's half goddelijke natuur heb ik evenwel verkieslijk geacht, in de vertaling geheel in 't midden te laten, in hoever hij zich zelf meê rekent onder de „dienaren (Gods)". — Vgl. overigens D, E, in *Kr. aant.* bij vs. 3—5, waar de zin weêr geheel anders schijnt te zijn.

// mijdelijk treffen: het was eenmaal zoo beschikt, en er is geen ontwijken aan
// de bestellingen der verhevene Godheid! Zie, ik behartig het welzijn van al
// mijne bloedverwanten: het is mijn streven, hunne gedachten te louteren en
// te heiligen, ten einde hen te verheffen, en hun bestendige vreugd te bereiden.
// Laat de raadsbesluiten der verhevene Godheid u niet te zwaar vallen, (of) gij
13. // hebt onvermijdelijk haar' toorn te wachten (1). * Laat uw hart geen wan-
// trouwen koesteren omtrent de beschikkingen des Albestuurders: dood en
// leven behooren hem toe: hem te wederstreven is eene groote zonde. — Im-
// mers is uitnemende heerlijkheid beschoren aan den edele, die in den oorlog
// sneuvelt: hij wordt verheven in den hemel; wat hij vraagt, wordt hem toe-
// gestaan, al ware 't, om met zijne ouders hereenigd te worden: voorzeker
14. // zal hij in den hemel met vader en moeder groote zaligheid genieten. * En
// daarom, zuster Dèwi, geef u niet al te zeer aan uwe droefheid over! Dat
// is niet geoorloofd bij den dood van een' uitstekend krijgsman!"

Zoo sprak Narén drå Krĕsnå; maar Dèwi Dropadi hield niet op met jammeren en weenen: zij liet zich door geene vermaning tot bedaren brengen. Dèwi Koenti was als in 't hart gegriefd bij 't hooren van haar
15. geschrei. * Allen, die 't hoorden, waren evenzeer bedroefd. Koning Krĕsnå was diep getroffen, en al de Pandåwå's waren bedrukt.

Eensklaps verschijnt, zonder dat men weet van waar, de uitstekende priester Bagawan Abiåså (2). Ontsteltenis vervult allen, die hem zien. Oogenblikkelijk houdt het gejammer op. Bagawan Abiåså zet zich neder, en
16. Koning Krĕsnå haast zich, * den grooten gast te verwelkomen. Al de Pandåwå's vouwen haastig de handen; mannen en vrouwen, allen bewijzen hun' eerbied.

Toen sprak de heilige: // Wat aangaat de reden van mijne komst, zoo waant // niet, dat ik lang met u zal zamenzijn! Ik heb slechts een noodzakelijk woord // van vermaning tot hen, die zich aan overmatige droefheid overgeven, en rouw

---

(1) O vertaalt, ongeveer in denzelfden geest, maar in naauwer verband met het vorige: » Ik heb » getracht voor hen het bestuur van den verheven' Batårå gemakkelijk te maken, opdat hen zijn » toorn niet moge treffen." — Misschien kan men ook மலைஞ்ஞ in den zin van மிஞ்ஞ opvatten, en dan vertalen: » Zeer moeijelijk (te weêrstaan) zijn de raadsbesluiten der verhevene Godheid: als » onvermijdelijk moet men haar' toorn afwachten." — Zie *Kr. aant.* bij vs. 9.

(2) De grootvader van de Pandåwå's en Koråwå's, die in heilige afzondering leefde.

17. // plegen over den dood van een' zoon. *Ing wahjå dyatmikå pamasĕh-
// ing moerkå-moerkå ing boedi magĕlah: op een uitverkoren tijdstip
// heeft plaats de vernietiging der kwade neigingen (1), van de verkeerdheid
// des geestes, van de onvergenoegdheid (?), die niet ophoudt de beschikkingen
// der Godheid te weêrstreven: geen goed is daarvan te wachten. Met geen
// enkel woord wage men zich te verzetten tegen de vermaningen van Dwå-
18. // råwati's Vorst: neemt u daarvoor ten strengste in acht! *Ja, leent in
// iedere zaak het oor aan zijne raadgevingen: die brengen u zegen! Wie hem
// gewillig volgt, verwerft een uitnemend lot; wie hem weêrstreeft, maakt zich
// ten hoogste schuldig, en gaat zijn verderf te gemoet. De lessen van Na-
// réndrå Krĕsnå zijn bij uitstek heilzaam, zij zijn het geluk der drie we-
// relden. In alle dingen leiden slechts zij tot eene goede uitkomst, weldadig
19. // en kostelijk als flonkerend gesteente! — * Oorlog en dood, leven en lijden,
// dit alles hangt af van den wil der verhevene Godheid: het is niet mogelijk
// daaraan te ontkomen. Door den God Giri-nåtå (2) is 't eenmaal dus vast-
// gesteld; en wat vermag de sterveling, dat het hem zou gegeven zijn te kie-
// zen? Voorwaar zijn lot zou *rampspoedig* zijn!"

ZES-EN-ZESTIGSTE ZANG.

ASMÅRÅ-DÅNÅ.

1. // De aanvang van den oorlog had in den hemel plaats. Hier op aarde
// wordt hij voortgezet, op het voetspoor van 't geen in den hemel is ge-
// schied. In Soerålåjå waren toen de goden in oneenigheid, en voerden
2. // oorlog met de reuzen. * Want voormaals waren djawåtå's en dityå's
// in den hemel vereenigd, met dioe's, raksåsså's en gandarwå's. Maar
// ten laatste geraakten dezen in twist met de groote djawåtå's, en be-
3. // oorloogden hen. Daarom zijn zij naar de aarde nedergezonden, * terwijl aan

---

(1) D. i. eenmaal, vroeg of laat, ter keuze van de Godheid, vinden kwade neigingen enz. hare verdiende straf?

(2) D. i. Batårå Goeroe.

» de goden 't verder verblijf in den hemel verzekerd bleef. In dien strijd
» ging het met voorbeeldelooze hevigheid toe: aan weêrszijden werd het ge-
» tal door den dood gedund; beide partijen toonden gelijken moed. De go-
» den dolven 't onderspit: eene groote verwoesting werd onder hen aange-
4. » rigt; * uiteengeslagen en verstrooid, wisten zij niet, waar zich te bergen,
» rusteloos nagejaagd en vervolgd. Toen zag Hjang Wisnoe Batårå met
» ontferming op de goden neder. De overgeblevene déwå's zochten eene
5. » schuilplaats bij Wisnoe Batårå. * Hij voerde de gesneuvelde en gewon-
» de goden in den Oceaan, en door Batårå Wisnoe werden allen genezen
» en in 't leven teruggeroepen. De goden waren allen in hun' vorigen staat
6. » hersteld. * Vervolgens werden de dityå's en raksåsså's, wil's, dioe's
» boetå's en gandarwå's door Hjang Wisnoe Batårå vervolgd en over-
» vallen. Van hen, die gesneuveld waren, daalden de schimmen neder, en
7. » voeren in de ligchamen van menschen. * Zij, die niet waren omgekomen,
» werden door vrees bevangen, en daalden op de aarde neder, waar hun
» nog magt gegund bleef. Wat de gesneuvelde reuzen aangaat, al hunne
» schimmen zijn in menschelijke ligchamen gevaren (1). Zoo is, onder mijne
8. » kleinkinderen, Doerjodånå * bezeten door een' raksåsså: zoo zijn de hon-
» derd Koråwå's allen de schimmen van reuzen. Vervolgens zijn zij met
» de Pandåwå's in oorlog geraakt; maar dezen werden beschermd door
» den menschgeworden' Wisnoe, en daarin lag het middel tot hunne over-
9. » winning: Wisnoe toch was met de Pandåwå's. * Hadden zij een' ander

---

(1) O verbindt vs. 5 met 6 tot een' afzonderlijken volzin, en vertaalt dus: » De gesneuvelden zijn » in menschen overgegaan. De zielen van al mijne kleinkinderen zijn allen zielen van reuzen. Ook » Doerdjodånå is van een' reus bezeten." — Zoo zouden dan ook de Pandåwå's geïncarneerde boetå's zijn, en dat is toch wel de bedoeling niet? Trouwens is 't gewone spraakgebruik van ꦄꦩꦽꦠ bij die opvatting niet in acht genomen. Intusschen schijnt de zinscheiding, waarop mijne vertaling gegrond is, ook niet boven bedenking verheven, en inzonderheid de vereeniging van vs. 4 en 5 eenigzins gedrongen. — Wat het voorgaande verhaal aangaat, dit is ontleend aan de Indische mythe omtrent de bereiding van 't water der onsterfelijkheid (amrĕta), en de tweedragt, die daarover tusschen goden en reuzen onstond. Die mythe is in onze omwerking echter zeer verbasterd, maar duidelijker te herkennen in den grondtekst: zie *Kr. aant.* bij 4, 4, vlgg., en vgl. V. Bohlen, I, 221.

» dan hem (1) tot vijand gehad, niemand had den Koråwå's kunnen we-
» derstaan; want op aarde was niets, wat tegen hunne magt kon opwegen.
» Was niet de Koning der reuzen zelf in SOEJODÅNÅ gevaren? Doch tegen
» een' vijand, die WISNOE met zich had, moesten zij onvermijdelijk weerloos
10. » vergaan. * Daarom (2) is het best, in den oorlog de bedrijven des hemels
» na te volgen: zoo wordt geluk verkregen. Inderdaad Koning KRĚSNÅ verliest,
» in 't bestuur des oorlogs, het beste (voorbeeld), de handelwijze des hemels,
11. » nooit uit het oog. * Zoo is onder anderen (3) uw zoon een' meer uitne-
» menden dood gestorven dan alle andere edelen, dewijl hij als 't slagtoffer
» van een' snooden aanslag in ongeregelden strijd gevallen is: zijn dood is
12. » met welgevallen door alle djawåtå's aanschouwd. * DRĚSTÅ-DYOEMNÅ en
» SIKANDI hebben zich evenzeer boven alle anderen onderscheiden. Derhalve
» moet gij het u niet aantrekken. Veeleer moogt gij mijn' achterkleinzoon
» benijden om zijn' dood, die de goedkeuring der djawåtå's verworven
13. » heeft. * Voorwaar, zijne plaats in den hemel is verheven boven (die van)
» hen, die in de Bråtå-joedå gevallen zijn.—Derhalve is het de pligt van
» alle menschen, naauwkeurig acht te geven op de goede of kwade strekking
14. » van 't geen gesproken wordt. Bij voorbeeld, de lessen van * den Vorst van
» Dwåråwati gaan alles in volmaaktheid te boven, en mogen niet worden
» verzaakt."

Allen, die de woorden van Bagawan BJÅSÅ hadden aangehoord, vouwden gehoorzaam de handen. Zij waren getroost en van smart bevrijd.
15. * Bagawan BJÅSÅ nam afscheid, en verdween van zijne zitplaats, latende allen getroost achter.

Door een' dienaar (4) werd berigt gebragt omtrent het verblijf van SWÅTÅMÅ. Hij had zich gevestigd in een afgelegen oord, aan de zijde van den berg,
16. in 't midden van de bosschen, * met zijn drieën bijeen, met KRĚPÅ en

---

(1) Of » u"? De tekst laat beide opvattingen toe.

(2) Namelijk, dewijl deze oorlog slechts eene voortzetting is van den strijd tusschen goden en reuzen.

(3) Hoe dit met het voorgaande in verband staat, begrijp ik niet. Ik geloof, dat aan de hier gebezigde voegwoorden niet veel beteekenis te hechten is.

(4) Of » dienaars."

Krětå-warmå, alle drie op ééne plaats vergaderd. — Terstond doet Vorst Krěsnå door krijgsmuziek het volk te wapen komen en zich toerusten, om tegen
17. Swåtåmå op marsch te gaan. * Diep zou Wrěkodårå zich voor de wereld schamen, indien Swåtåmå zijne knods ontging. Onder luidruchtig geraas rukken de Påndåwå- vorsten uit. Sénå's gemoed drijft hem naar de spits. De
18. grond dreunt onder de wagens en olifanten. * Onder 't oog van Koning Krěsnå verzamelt zich het gansche Pandåwå- heir. Aller houding toont geestdrift en verbittering wegens het gepleegde verraad, den trouweloozen sluipmoord van Swåtåmå, den snooden strijder.
19. * Van den togt wordt niets verhaald. Weldra kwamen de troepen nabij de plaats in 't bosch, waar Swåtåmå zich met Krětå-warmå en Krěpå had nedergezet. Met schrik zagen zij door de komst van zooveel volks, dat hun-
20. ne wijkplaats ontdekt was. — * De troepen houden stand. Wrěkodårå is opgetogen van blijdschap bij 't zien van 't oord, waar Dronå's zoon met Krěpå en Krětå-warmå bijeen is. Bimå aanvaardt terstond den *klaauwenstrijd.*

ZEVEN-EN-ZESTIGSTE ZANG.

PANKOER.

1. Vol drift maakt Wrěkodårå zich ten aanval gereed. Hij werpt de knods omhoog, onder woeste kreten, en verheft zijne stem als 't gebrul van een' leeuw, terwijl zijne lippen (van gramschap) beven. Het gansche gehucht is in opschudding. Schielijk dost zich Swåtåmå in volle wapenrusting, en treedt strijd-
2. vaardig voorwaarts, om den vijand het hoofd te bieden. * Luide roept Swåtåmå op tergenden toon: „Wacht, wacht, Sénå, thans zal ik mijn voornemen „volbrengen, om de Pandåwå's te dooden! Ja, geef acht maar!" — Onverwijld rukt het Pandåwå-heir, met aanvoerders en edelen, gezamenlijk voorwaarts, en werpt zich om strijd op Swåtåmå. *Hij spant terstond den boog,—pratihåtå: met ongemeene kracht—: een wapen, in waarheid geschikt ter

beslissing (van den strijd), dat nog nooit was afgeschoten, een wapen moestikaning ratoe-ratoe, d. i. uitstekend onder de voortreffelijkste, van Hjang
4. Goeroe afkomstig, die 't voormaals * aan Danjang Koembåjånå (1) schonk. Het mogt hier op aarde niet tot den strijd gebezigd worden: in den hemel zelf zou een djawåtå, daardoor getroffen, onvermijdelijk vernietigd zijn.
5. Naauwelijks is 't gelost, of er komt vuur uit voort, * maar een vuur, waarvan in de geheele wereld geene wedergade bestaat, dat in vlam en hette wel duizendmaal het vuur der aarde te boven gaat. Het barst los, en verbreidt zich al vlammend.
6. Narendrå Krĕsnå vermaant Ardjoenå, om den aanval te keeren. * Hij legt een' afwerenden pijl aan. Het schot gaat af: het is mede een vuurpijl. Van weêrszijden verheft zich het vuur, en stoot op elkander. Vol drift strijdt de leerling (2) met den zoon des leeraars. Bij wolken stijgt het vuur ten
7. hemel, vervaarlijk om te aanschouwen. * Reeds slaat het op den hemel over, en dringt al hooger en hooger, en groeit aan, en wint veld, en grijpt steeds verder om zich heen, het draait in 't rond, in zaamgepakte massa's: tallooze zwermen streven elkaâr voorbij naar omhoog, en doorklieven 't luchtruim met
8. donderend geraas. Schier verbrandt het hemelrijk. * Verbijsterd en radeloos tieren de dewå's in den hemel dooreen, en zoeken vol angst eene schuilplaats. In alle rigtingen vervolgd, vlieden zij wijd en zijd in blinde verwarring.

Naråda begeeft zich haastig naar binnen, in den Juweelen Hemelburg, het
9. verblijf van Batårå Giri (3), * en geeft hem met gejaagdheid kennis (van 't geen er gaande is). Hjang Goeroe ontstelt. Hij ziet het, en op staande voet wordt Naråda afgezonden, met al de voornaamste dewå's: de aanzienlijkste djawåtå's (4) vergezellen Rĕsi Naråda, benevens een luidruchtig
10. heir van mindere dewå's, * die bij duizenden Naråda volgen, buiten de voorname goden.

---

(1) Een bijnaam van Dronå, Aswåtåmå's vader.

(2) D. i. Ardjoenå, met betrekking tot Dronå.

(3) D. i. Goeroe.

(4) Eig. de pinitoewå's en najåkå's der goden, d. i. z. v. a. de hoogste hofbeambten des hemels, de raadslieden van Btr. Goeroe.

Als rookwolken neêrgedaald, bereiken zij de plaats van 't gevecht. Nog even heftig ontwikkelen zich de wonderkrachten. Ook ARDJOENÅ loste af-
11. werende schoten van buitengemeene kracht. * Met gelijke drift werd van weêrskanten gestreden. De aardbodem daverde, schudde en kantelde heen en weêr, de zee was in beweging, als of zij werd omgeroerd: het was, of de wereld zou vergaan, indien er geen bode van Hjang GOEROE verschenen ware, NARÅDÅ, belast met den goddelijken toorn, die de twee strij-
12. ders treffen moest. — * "Houdt op, gij beiden, die daar aan 't vechten zijt! "ontvangt den toorn van Hjang PRAMÈSTI (1), die u gewisselijk treffen "zal! Hoe durft gij te vechten met zulke pijlen, die niet geschikt zijn
13. "voor den strijd op aarde? zij zouden het aardrijk verdelgen! * Zoo gij ze "niet aflegt, weest verzekerd, dat Hjang GOEROE zijne gramschap op u "zal doen nederkomen!"

Nadat NARÅDÅ gesproken had, riepen de voornaamste goden met luider stem: "'t Is waar, 't is waar, wat hij gezegd heeft: NARÅDÅ is belast met den
14. "toorn (der Godheid)!" — * Van rondsom in drommen naderend, riepen al de goden: "Voorwaar, onfeilbaar treft het misnoegen van Hjang GOEROE!" — De déwå's tierden: "Hoort, hoort (naar zijn gebod)!"

ARDJOENÅ haast zich den boog neder te leggen, en nadert met gebogen
15. hoofd en gevouwen handen: "* Heer, mijne ootmoedige hulde zij U aange-"boden, verheven Kluizenaar (2)! Wil (mij) groote genade betoonen! Ik "toch ben niet begonnen met het lossen van deze wapenen van buitengemeene
16. "kracht. Heer, ik gebruikte ze slechts tot afwering, * op hoog bevel van den "Vorst van Dwåråwati: hij zag de ontzettende wondermagt (?) van 't wa-"pen van den vijand SWÅTÅMÅ, en daarom moest ik mij haasten, een afwerend "schot te lossen, eer alle schepselen der Godheid mogten vergaan."
17. * Toen NARÅDÅ 't waarachtig verhaal van DANANDJÅJÅ gehoord had, sprak de God op strengen toon tot ASWÅTÅMÅ: "Zoo, SWÅTÅMÅ, gij "zijt het dus, die volhardt in wangedrag! Voorwaar, ge zult bezwijken

---

(1) D. i. GOEROE.

(2) Jav. Måhå-moeni, een titel of bijnaam van NARÅDÅ, die vroeger als kluizenaar op aarde geleefd had, tot hij door boete den goddelijken staat bereikte.

„ in den strijd met de Pandåwå's: (*zij zullen*) *vol luister heerschen!*"

ACHT-EN-ZESTIGSTE ZANG.

SRI NÅTÅ.

1. „Hoor liever, Swåtåmå, gij hebt daar den Tjoedå-mani (1), dat uitne-
„ mend puikjuweel, dat edelste der wapenen: dat voegt in uwe handen niet:
„ geef het over aan de Pandåwå's! Onverschillig wie 't aanneme, bij de
„ Pandåwå's behoort het t' huis."
2. Naauwelijks heeft Dronå's zoon * de woorden van Narådå gehoord, of
hij legt zijn' boog neder, zoodat nu aan beide zijden de vuurwapenen uit-
gedoofd en verdwenen zijn. Swåtåmå nadert schielijk, omvat de knieën (van
Narådå), en spreekt met gevouwen handen: „ Heer, ik onderwerp mij aan
„ uw' toorn. Aan U alleen, Heer, zij de beschikking over de schuld van Swå-
3. „ tåmå! * Heer, het uitnemend wapen Tjoedå-mani, dat kostelijk kleinood
„ des hemels, is mij als erfdeel door mijn' vader vermaakt, met instandhou-
„ ding van 't verbod van Hjang Goeroe. Allergeduchtst is de kracht van
„ den uitnemenden Tjoedå-mani. Maar het kwetst hem niet, die zonder
4. „ zonden is. * Ja, al waren iemands zonden groot, wanneer hij slechts goede
„ woorden gesproken heeft (2), dan wordt ook hij niet gedeerd door 't wapen
„ Tjoedå-mani. Toen ik het hemelsche wapen afschoot op de Pandåwå-
„ vorsten, was het geenszins met het doel om hen te dooden: ik wilde geen 't mins-
5. „ te leed doen aan de Pandåwå- vorsten: * het moest slechts tot waarschuwing
„ strekken, om zich van kwade bedoelingen te onthouden (*). Maar thans

---

(1) Zie *Kr. aant.* bij vs. 1–3.

(2) Nam. woorden van berouw of godsvrucht? Misschien heeft Aswåtåmå hiermede zijn' eigen toestand op het oog.

(*) Dit laatste welligt afzonderlijk op te vatten: „Ik had in ernst geene kwade bedoeling"? O vertaalt als ik.

„ onderwerp ik mij geheel aan uw' wil, verheven Kluizenaar! het wapen Tjoe-
„ då-mani zij U aangeboden! Geef alleen, dat mij geen onheil treffe, dat ik
„ behouden blijve van nu af tot in eeuwigheid!"

6. * Bagawan Kanéká-poetrå (1) aanvaardt terstond het uitnemendste kleinood der wereld, het pronkjuweel Tjoedå-mani.—De Vorst van Dwå-råwati nadert Narådå, benevens Koning Joedistirå; ook Nakoelå, Sadéwå en Wrěkodårå volgen den Vorst Krěsnå.

7. * Swåtåmå's hart wordt beklemd, als hij hen ziet naderen. Al dieper buigt hij zich neder, legt het hoofd op de voeten van Narådå, en smeekt om ontferming. Al de djawåtå's bidt hij om genade, dat zij hem 't behoud mogen schenken, en zijne voorspraak zijn bij den God Giri-nåtå.

8. * Narådå geeft terstond het wapen Tjoedå-mani aan den edelen Danandjåjå over. In nederige houding neemt hij het aan, terwijl het flikkert als een bliksemstraal. Narådå spreekt op zachten toon: „ Ziehier het vol-
„ maaktste wapen, maar dat niet doodelijk is voor een' vijand, die deugdzaam
9. „ is in zijne woorden. * En nu, laat ons de zonden van dezen Swåtåmå ver-
„ geven!"—Terstond betuigen de hooge déwå's hunne goedkeuring voor de betoonde genade: de lucht weêrgalmt van 't gejubel der groote djawåtå's.

Maar haastig neemt Vorst Krěsnå het woord, en spreekt met gramstorig

10. gelaat (2): „ Ach, waarom willen de goden vergiffenis schenken * aan een'
„ mensch van ongehoorde snoodheid, die alle pligten schendt, en de wetten der
„ zedelijkheid vertreedt? Hoe vermat hij zich met verraad te strijden, en
„ slapenden om hals te brengen, Påntjå-wålå, Sikandi en Drěstå-dyoemnå, die
„ hij 's nachts ter sluik overviel! Neen, ik vergeef hem niet: zulk een mag
11. „ den hemel niet beërven! * Slechts deze genade verleen ik hem, dat hij
„ thans niet sterve: eerst later zal Swåtåmå den dood ontvangen, van de hand
„ van Parikěsit, die thans nog verborgen is in den schoot van zijne moeder,
„ maar eenmaal heerschen zal over Astinå, onder den naam van Måhå-pra-
12. „ boe (3) Parikěsit, en 't gebied voeren over 't gansche eiland Java. * Dan

---

(1) De zoon van Kanéká, d. i. Narådå.

(2) Eig. als vertoornd, met het voorkomen van toorn.

(3) D. i. Grootvorst, Keizer; in de Jav. poëzij evenwel zeer willekeurig gebruikt, zoodat er niet veel bijzondere beteekenis aan te hechten is.

» zal voor Swåtåmå het uur des doods geslagen zijn (1). Den hemel geef ik
» hem niet ten deel; slechts de hel (zal zijn deel zijn), duizend jaren lang. Ik
» schenk hem het genot van 't vuur (2). Tot voedsel van 't vuur moge Swå-
» tåmå verstrekken, duizend jaren lang: na verloop van dien tijd, als hij dui-
13. » zend jaar in de hel geweest is, dan kan hij genade bij mij vinden. — * Wat
» Krětå-warmå aangaat, die hem tot den verraderlijken strijd heeft overge-
» haald, die verwerft noch hemel noch hel. In stank en onreinheid zal hij in-
» gaan: geen' welriekenden geur zal hij verdragen: die zal doodelijk zijn voor
» Krětå-warmå; maar in pestlucht zal hij 't leven vinden: ja, hij wordt een
14. » kever! — En nu Krěpå, die heeft zich slechts laten medeslepen: * hij heeft
» zich niet op den voorgrond gesteld in den oorlog, en beoogde niets (voor
» zich), maar nam slechts deel aan den strijd in 't gevolg van zijn' broeder
» Dronå, toen die 't hoogste krijgsbewind voerde. Hij moge dus weêr voort-
» gaan, met zich aan 't priesterleven te wijden!"

Al de goden zwijgen vol ontzag voor de woorden van Narándrå Krěs-
15. nå. * Zij strooijen een' regen van bloemen, en stemmen eenparig in met de beschikking van Koning Krěsnå. Jubelend doen zij geuren regenen, en bevestigen de woorden van Krěsnå, roepende: » Voorwaar, voorwaar, de wil
» van Sri Dwåråwati wordt zonder falen vervuld! Voorwaar, voorwaar,
16. » * waarachtig en onveranderlijk is de uitspraak van Sri Dwåråwati!"

Swåtåmå hoort met wanhoop, hoe de goden instemmen met alle woorden van Dwåråwati's Koning, die met bloemen gehuldigd en op alle wijzen vereerd wordt. Sombere verslagenheid heeft het hart van Dronå's zoon be-
17. vangen. — * Al de Pandåwå's zijn uitermate verheugd bij 't aanschouwen van Koning Krěsnå, hoe al de goden hem ontzien, en zonder tegenstreven in alles zijn' wil eerbiedigen. Krěsnå beschikt over den hemel! — Swåtåmå is in diepe droefheid verzonken. Krěpå en Krětå-warmå liggen met het aangezigt ter aarde.

18. * De goden buigen zich met eerbied voor den Vorst van Dwåråwati, en

---

(1) Indien hieruit volgen moet, gelijk het verband schijnt meê te brengen, dat Aswåtåmå eerst tijdens de *regering* van Parikěsit door dezen gedood zou worden, is dit in strijd met eene andere legende, volgens welke Parikěsit pas negen maanden oud was, toen hij Aswåtåmå doodde: zie *Gesch. d. PP.* § 63, noot.

(2) Naar het gewone spraakgebruik zou men eigenlijk veeleer moeten vertalen: » ik schenk hem aan
» het vuur"; maar de bedoeling schijnt toch wel die te zijn, welke onze vertaling uitrukt, of misschien, met naauwer verband tusschen vs. 3 en 4: » slechts in de hel schenk ik hem voor dui-
» zend jaar het genot van 't vuur". Vgl. D. E. in *Kr. aant.* bij vs. 3-5.

keeren naar den hemel terug.—De krijgsbenden der Pandåwå's gaan uiteen, daar de oorlog voleindigd, en de zege verzekerd is.

Zij, die in 't bosch achterbleven, zijn alle drie diep bedroefd, en keeren terug in hun gehucht (*als*) *suikervogels*.

NEGEN-EN-ZESTIGSTE ZANG.

DANDANG GOELA.

1. Al de krijgsbenden der Pandåwå-vorsten trokken nu op de stad aan, onder geleide van Koning Krĕsnå. Dra bereikt men de hoofdplaats. Al de vorsten doen hunne intrede in den Kraton, gevolgd van de aanzienlijkste hoofden. Vervolgens wordt binnen den kring der hofplaats aan ieder een
2. aandeel toegewezen (?). * Het legerkamp op het Koeroe-veld wordt opgebroken: allen verzamelen zich binnen de stad, en ieder neemt er zijne plaats in.

Arjå Danandjåjå heeft Banowati ontmoet (1), en denkt niet meer aan 't wapen Tjoedå-mani, het ware kleinood, het puik der wereld. Wrĕkodårå
3. doet het heimelijk opmerken aan Naréndrå Krĕsnå, zeggende: * „ Bij dien „ Partå dient de Tjoedå-mani tot niets: hij geeft er niet de minste acht „ op, en denkt slechts aan Banowati. Gij moest het liever in handen van „ Joedistirå stellen!" — Daarop sprak Naréndrå Krĕsnå (tot Ardjoenå): „ Broeder, dien Tjoedå-mani moest gij liever overgeven aan uw' ouderen
4. „ broeder." — Ardjoenå gehoorzaamde zonder tegenspraak. * De Tjoedå-mani werd in ontvangst genomen door Praboe Joedistirå. Zijn luister (2) werd er door verhoogd.

Batårå Darmå (3) kwam uit den hemel, vergezeld van een aantal djа-

---

(1) Waarschijnlijk reeds in 't bosch, bij Aswåtåmå? Zie LXIV, 7. Over de teedere betrekking tusschen Ardjoenå en Banowati zie *Gesch. d. PP.* § 18, noot, en vgl. boven, II, 11, en de noot ald. — De Tjoedå-mani schijnt hier als een symbool van vorstelijke waardigheid te zijn voorgesteld, aan welks bezit zekere pligten verbonden waren.

(2) Nam. van Joedistirå, en niet van 't juweel, zoo als O het opvat. Zie *Kr. aant.* bij vs. 3.

(3) De God der geregtigheid, vader en beschermgod van Joedistirå. Wat hier van zijne verschijning gezegd wordt, is door misverstand van den grondtekst ontstaan. Zie *Kr. aant.* bij 4, 4—5.

wåtå's, om getuigen te zijn van zijne verheffing tot Koning.

Op een' bepaalden dag (?) waren al de vorsten, grooten en edelen, daartoe
5. opgeroepen, voltallig bijeen, * en de Vorst Krĕsnå bevestigde Praboe Joedistirå als koning over Astinå. Al de goden betuigden hunne goedkeuring.—Batårå Darmå zag zijne beden vervuld. Gelukkig door volmaakte deugd (?) en weldadigheid (*), verstrekte hij (Joedistirå) bestendig tot een schutsel der wereld. Hij veroverde koningrijken met de wapenen des har-
6. ten (1). Door de leiding van Batårå Darmå * voerde hij den tjåkrå over de gansche aarde (2). Joedistirå had een menschlievend gemoed. Tjåkrå beteekent

---

(*) O heeft voor vs. 4–7: »Batårå Darmå bad om voorspoed, geluk, heil en zegen voor den- »zelven"; maar hoe kan ꦲꦫ꧀ꦗꦸꦤꦶꦫꦤ꧀ꦢꦶꦲꦫꦤ꧀ beteekenen: »bad om voorspoed"? In de eenvoudiger lezing van D, E (zie *Kr. aant.* ald.) schijnt de zin te zijn: »Bt. D. (zag) vervuld »zijne bede (of bad bij voortduring?) om het heil der wereld." In onzen tekst laat het woord ꦲꦫ꧀ꦗꦸ de opvatting van ꦗꦸꦤꦶ in de beteekenis van *bij voortduring* bezwaarlijk toe; maar overigens kan men in denzelfden geest vertalen: »Bt. D. zag zijne bede vervuld om" (of, met een' nieuwen zin: »Er heerschte") »voorspoed, volmaakte orde, enz." Ook van de laatste woorden (vs. 6–7) is de juiste beteekenis en 't verband mij niet geheel duidelijk; maar de vergelijking van 6, 2 en 14, 2–3 doet mij onderstellen, dat zij op loffelijke hoedanigheden van Joedistirå betrekking hebben.

(1) D. i. door godsvrucht, menschlievendheid, enz? Maar tekst en vertaling beide zijn hier vooral meer dan twijfelachtig. Zie *Kr. aant.*— Met het volgende vs. schijnt eene soort van toelichting van 't voorafgaande aan te vangen, kenbaar aan de herhaling van sommige woorden (ꦲꦤꦼ ꦩꦤꦼ ꦏꦺꦴꦁ ꦩꦸꦚ꧀ ꦩꦸ), die in den tekst sterker uitkomt, dan ik het in de vertaling wist weder te geven.

(2) Of »beheerschte hij den kring der gansche aarde"; doch daarbij zou de verklaring van 't woord tjåkrå in vs. 3 minder passen. Intusschen schijnt het wel, dat in de hier gebezigde beelden, behalve 't begrip van *weldadige bescherming*, ook dat van *uitgestrekte heerschappij* ligt opgesloten, 't welk er oorspronkelijk aan eigen is: dezelfde begrippen dus, die in I, 11, 1–2 aan tjåkråwati gehecht worden. Zie de noot op die plaats, waar de verklaring van tjåkrå door *zonnescherm*, welke men hier terugvindt, aan verwarring met het Skr. tjhatra wordt toegeschreven. In 't Kw. staat dan ook te dezer plaatse, even als beneden (zie *Kr. aant.* bij 12, 5–8), werkelijk tjatra voor het tjåkrå der omwerkers, en wordt daarmede de Vorst zelf voorgesteld als »het zonnescherm der aarde"; terwijl de omwerkers wankelen tusschen deze voorstelling en die van 't *voeren* van een zonnescherm, gelijk mede tusschen de beelden van een *zonnescherm* (pajoeng) en van een *schutsel, dak* of *verhemelte* (pajoe of pajon): zie boven, 5, 8, hetwelk blijkbaar met 6, 1 en 3 in naauw verband staat. Trouwens is ook het laatste een echt Indisch zinnebeeld van heerschappij en bescherming. Zoo leest men bv. in Wilson's *Theatre of the Hindus*, I, 238, in de vertaling van een Indisch drama, van een' vorst, wiens »trotsch verhemelte (*canopy*) zijne schaduw van on- »beperkte heerschappij over de gansche wereld uitstrekt."

zonnescherm: te weten, in zijne regering verschafte JOEDISTIRÅ verkoelende lommer aan 't aardrijk: hij verkwikte de gansche wereld; geheel zijn gedrag ademde een' liefelijken geur. DARMÅ verleende krachtdadige bescherming aan 't rijk (1). KRĔSNÅ en ARDJOENÅ, in waarheid openbaringen van WISNOE, ondersteunden
7. zijne regering (2). * Vergelijkt men KRĔSNÅ met een vuur, dan was DANANDJÅJÅ de vlam van 't vuur; was KRĔSNÅ als eene bloem, ARDJOENÅ was haar geur. Inderdaad waren zij slechts twee (openbaringen) van den éénen WISNOE. Zij beiden namelijk waren het, die in de Bråtå-joedå den Vorst JOEDISTIRÅ be-
8. schermden, en hem de zege in den krijg verschaften. * Niemand zag op tegen den arbeid (?) onder het bestuur van Koning JOEDISTIRÅ. Alle snoodaards verdwenen, de boosdoeners werden verdelgd, door de zorg, waarmede WISNOE het aardrijk bewaakte. Door die bescherming kostte 't weinig moeite, alle werkers van ongeregtigheden te vernietigen. SOEJODÅNÅ, veranderd in den
9. Borst der reuzen (3), werd allerwegen verdelgd, * als het wild, waarop WISNOE-MOERTI jagt maakte. Later, wanneer het rijk van Astinå in vollen luister zou zijn hersteld, dan zou Batårå WISNOE terugkeeren naar den hemel, met al zijne bloedverwanten en magen.

Eindelijk was Astinå tot rust en ontluikenden bloei gekomen. ARDJOENÅ waakte voor 't rijk: hij wijdde zich aan boete en aanhoudende gebeden, en
10. bewees milddadigheid aan 't aardrijk. * Hij volhardde in uitnemende priesterdeugden, en waakte met de grootste zorg voor de aarde; hij hield een naauwkeurig toezigt, en met onbezweken standvastigheid bedwong hij alle booze werken. De goden hielden niet op, welriekende geuren te doen nederdalen, om het rijk van Astinå te laven. Widådårå's en widådari's (4) bezon-

---

(1) Darmå kan hier ook worden opgevat als een bijvoegelijk naamwoord, wanneer de zin zou zijn: »met vroomheid en volharding waakte hij (JOEDISTIRÅ) over het rijk."

(2) Die voorstelling van ARDJOENÅ als deelgenoot van KRĔSNÅ's goddelijke natuur heb ik nergens anders teruggevonden. Vgl. evenwel XXXIV, 14, waar hij mede nevens KRĔSNÅ als de voornaamste waarborg voor de overwinning van de Pandåwå's wordt voorgesteld.

(3) De uitdrukking van den tekst zou, strikt genomen, misschien veeleer het omgekeerde beteekenen, namelijk »SOEJODÅNÅ, de incarnatie van den Vorst der reuzen"; maar dat was hij bij zijn leven reeds (zie LXVI, 9, $_{4-5}$); en hier schijnt wel niet anders bedoeld te zijn, dan dat de ziel van SOEJODÅDÅ in den Reuzen-vorst gevaren, dat hij in dezen veranderd was.

(4) Mannelijke en vrouwelijke hemelgeesten.

11. gen Partå, den heilige, * die schitterde en bekoorde door uitstekenden wandel, den edele en priester Danandjåjå, die, in zijne zorg voor 't aardrijk, een' staf schonk op glibberige paden, spijs gaf aan den hongerende, en kleederen aan den naakte, die wasdom gaf aan al het geplante, en onderrigt aan onkundigen en onnoozelen; die zich over de gansche wereld uitstrekte (?) als
12. banotamadi (1), als uitnemend beschermer des aardrijks. — * Naréndrå Krĕsnå leidde een ingetogen gedrag (?), opdat de gansche wereld de godsdienst omhelzen mogt. Wanneer iemand onregt pleegde, of eene kwade inborst aan den dag leide, die werd aanstonds verdelgd. Hij verstrekte tot tjåkrå der wereld, om te dienen tot een' soedarsånå (2) voor alle vorsten: het volmaaktste voorbeeld gaf hij, tot heil van alle vorsten op het eiland Java: zij waren
13. onderdanig aan 't rijk van Astinå, * en bewezen de hoogste eer aan Sri Dwåråwati. Het doel van zijne verschijning op aarde was, om de wereld te beschermen. Als ouderling onder de vorsten heerschte hij in Dwåråwati (3), gehuldigd door alle koningen, als eene openbaring van Wisnoe. Zoodra in eenig land een onregtvaardig vorst was, werd hij ten spoedigste onderdrukt. Alle
14. dieverijen en plagen hielden op. * Zoo was hij inderdaad de steun der wereld: hij gaf het eerste voorbeeld van een' volmaakt vorst, die eene zegenrijke schaduw verspreidde. Er heerschte blijdschap en genot; in de raadsvergaderingen hield men op met beraadslagen over dienstzaken: men sprak over niets dan over de juiste uitoefening der eeredienst, over het naauwgezet volbrengen der godsdienstpligten, tot verzekering der toekomstige zalig-

---

(1) Dit zal Kw. moeten verbeelden, maar in den grondtekst is er niets van te vinden, en de bedoeling van onzen tekst moeijelijk te gissen. Ik onderstel echter, dat de volgende woorden tot verklaring moeten dienen, en dat de omwerker dus misschien wil verstaan hebben: ban (voor ĕm ban) oetåmå adi.

(2) D. i. goed voorbeeld.

(3) Hier zal men zich moeten voorstellen, dat Krĕsnå na 't herstel van orde en rust in Astinå naar zijn eigen gebied was teruggekeerd, en nog slechts uit de verte voor Joedistirå's regering waakte, wat zeer wel overeenkomt met de gewone voorstelling in de Lakon's, die op dit tijdperk betrekking hebben; doch hoe vinden wij hem dan in pd. 18 weder als bij voortduring te Astinå gevestigd? Misschien is die plaats als een terugkeer tot het vroeger verhaalde te verstaan; of wel, zoo Krĕsnå ondersteld moet worden, zich nog altijd te Astinå op te houden, is al hetgeen hier van zijne regering te Dwåråwati gezegd wordt, slechts een algemeene terugblik op zijn aardsche leven. Dan, hoe men 't ook neme, men zal bezwaarlijk een' verstaanbaren zamenhang vinden in de verwarring van plaatsen, personen en tijden, die hier overal heerscht. Vgl. *Kr. aant.* bij 4, 4, vlgg.

15. heid (?). * Sabsab moeksab doemoh, koenĕng jwangi wĕwah sring ngoeningoenang angarang, sring amĕgat sih manglaré—: sabsab beteekent minneroovers (1),—doemoh: waren verre;—moeksab: verdwenen; koenĕng woewah: te grooter werd hun hartstogt, die geene bevrediging vond, en zijn doel niet bereikte: velen werden doorstoken in 't streven
16. naar arglistig mingenot. * Er werd niet meer gezondigd, dan met vrouwen alleen; twist en krakeel bestond niet meer; het rijk genoot bestendig den grootsten voorspoed; men hield op, vijanden op 't oorlogsveld te dooden, uit hoofde der algemeene welvaart. De (tijd der) volkomenheid was aangebroken (?): door het uitnemendst gedrag werd de hoogste luister bereikt; en boven alle
17. Vorsten van 't eiland Java blonk de Koning Joedistirå (2) uit. * Marmanjå rakĕting pipindadi mamandågå moewoehi rarasnjå ing adyadyå, d. i.: zoo doende deed hij den luister des rijks toenemen, even als—adyadyå mamandågå: eene vrouw, die, reeds schoon zijnde, het nog meer wordt, door blanketsel te gebruiken: zóó was het ook met het rijk van Astinå, dat den volmaaktsten bloei genoot.
18. * De Vorst van Madoerå bleef nog den nieuwen Koning bewaken, met de Vorsten van Wiråtå en Tjampålå. Ten laatste namen zij afscheid (3), en al de Vorsten begaven zich naar hunne eigene rijken. Alleen Batårå Krĕsnå nog niet: hij keerde eerst later terug, na een' geruimen tijd te Astinå te hebben
19. vertoefd. * De voorspoed nam toe, sterk wies de bevolking aan, en breidde zich uit naar alle kanten, op het land, op het gebergte: alom heerschte welvaart; vele

---

(1) Minneroof of -diefstal is in Jav. poëzij eene gewone uitdrukking voor alle geheime of niet geheel wettige minnarij, zonder dat er zich noodwendig eenig begrip van schande of grove onzedelijkheid aan hecht. Zulke onschuldige dieverijen nu waren, gelijk het vervolg zegt, de eenige, die nog plaats hadden, en ook die werden streng vervolgd en menigmaal met den dood geboet. In den grondtekst is van eigenlijken dood geene sprake, maar alleen in overdragtelijken zin van de wonden, door schoone oogen en andere bekoorlijkheden in minnende harten geslagen.

(2) Men zou hier Krĕsnå verwachten, op wiens regering het begin der beschrijving, in pd. 13, betrekking had. Maar de geest van den omwerker is weêr ongevoelig uit Dwåråwati naar Astinå verdwaald, zonder dat men bespeuren kan, waar die overgang van denkbeelden bij hem heeft plaats gehad!

(3) O, voor vs. 3–5: » De Vorsten van Wrt. en Tjmp. hadden reeds lang afscheid genomen." Vgl. D, E in *Kr. aant.*

woudstreken veranderden in gehuchten, de gehuchten in groote dorpen; de bevolking genoot vrede en rust. Gelijk een zachte regen, die verkwikt en zegent (1), zoo verspreidde zich alom de heilrijke uitwerking der zorgen (*) van Praboe Joedistirå (?).

20. * Thans wordt op nieuw gesproken van de uitstekende hoedanigheden van den doorluchtigen Djåjå-båjå (2): in waarheid niemand anders dan Késåwå (3), dan Batårå Wisnoe, die zich in menschelijke gedaante in Kadiri's vesten ophoudt, onder den naam van Praboe Djåjå-båjå. Met spoed is hij nedergedaald naar Kadiri, dewijl zijn gemoed ontstelde bij de aanschouwing van
21. 't aardrijk. * Met bekommering ontwaarde Djanardanari (3), dat vele vorsten kwalijk gezind waren, dat velen zich schuldig maakten aan trouwelooze handelingen, aan ongeregtigheid, dwingelandij en rustverstoring. Naauw had de Vorst Djåjå-båjå zijn hof in Maměnang (4) gevestigd, of al de vorsten, die er behagen in schepten, om kwaad te stichten op aarde, werden met spoed onderdrukt, en hunne hofzetels overweldigd. Hij trachtte hen tot in-
22. keer te brengen. * Wanneer zij zich onderwierpen, zich ten goede lieten leiden, en hunne booze neigingen lieten varen, dan werden zij terstond als broeders behandeld, met gezag bekleed, tot heil des rijks (5), en in den oorlog met het hoogste vertrouwen begunstigd.— Waar ook eenig vorst door moed en uitstekende vermogens zich moge verheffen in geheel den omtrek der landen beneden den wind (6), allen sidderen bij 't aanschouwen van de kracht
23. der wapenen van Praboe Djåjå-båjå. * Zij onderwerpen zich, zonder den strijd tegen hem te wagen, ontmoedigd door 't aanschouwen zijner bovenmenschelijke magt, en geven zich zonder tegenspraak aan al zijne beschikkingen over. Zelfs

---

(1) Of: » welks zegenrijke invloed overal doordringt"?

(*) Volgens de lezing van D: zie *Kr. aant.* In onzen tekst schijnt de woordvoeging gebrekkig te zijn.

(2) Even als bij den aanhef van 't gedicht, in Zang I en II. Men kan 't volgende naar verkiezing in den tegenwoordigen of in den verleden' tijd opvatten, naarmate de omwerker gedacht wordt de woorden van Empoe Sědah als zoodanig weder te geven, of zelf te verhalen, wat in dien tijd plaats had.

(3) Bijnaam van Wisnoe.

(4) Andere naam van Kadiri.

(5) Of » ontvingen voorschriften, raad, voor 't heil van hun rijk"?

(6) Eene gewone uitdrukking voor de landen in zuid-oostelijke rigting van 't vaste land van Azië, met name voor den Indischen Archipel.

de groote goden zijn niet bestand tegen 't krijgsgeweld van PADMÅ-NÄBÅ (1). Al mogten bergen instorten, grooter dan de aarde, voorwaar, WISNOE zou er
24. niet door in verlegenheid komen. Alle gevaar is (voor hem) geweken, * hetzij hij een' vijand hebbe in de kolken der zee of in de gevaarlijke diepten der ravijnen; de drie werelden zijn geheel ontbloot voor zijn gezigt; de aarde en de zeven hemelen, de wolken en de winden, ja 't heelal is in de hand van Sri Batårå WISNOE, en van zijn welbehagen afhankelijk! — Den hofstaat, dien hij tijdens zijne regering in Dwåråwati voerde, heeft hij in zijn geheel me-
25. degenomen: * niets is achtergelaten, alles ongeschonden naar het rijk van Maměnang overgebragt, ook het bekken Påntjådjanjå niet uitgezonderd. —De aanleiding tot den last, aan zijn' dienaar opgedragen, om het gedicht Brå-tå-joedå op te stellen, bestond in 't behagen, dat hij vond in 't verhaal der verheffing van Koning SALJÅ van Mandråkå tot veldheer, en zijn bewind
26. op het oorlogsveld. * Wadyå kawi-rědjå, d. i. 's Vorsten dienaar de hofdichter te Kadiri, met name Empoe SĚDAH, heeft het verhaal opgesteld, en de daden en lotgevallen geschilderd van de Pandåwå's en Koråwå's. Het schoonste daarin, wat het meest behaagt aan Sri DJÅJÅ-BÅJÅ, zijn de voorvallen bij den dood van SALJÅ, en hoe vervolgens het rijk van Astinå door de Pandåwå's veroverd werd.

27. * Met hoogen lof wordt de naam geprezen van Kadiri's doorluchtigen Vorst DJÅJÅ-BÅJÅ. — Tar sampékå ngindaraté rihèng kali-joegå, d. i. Vorst DJÅJÅ-BÅJÅ gaat niet voort, met zich in menschelijke gedaante te openbaren. Later treedt het tijdperk Sěngårå (2) in de plaats, en de God WISNOE verschijnt niet meer op het aardrijk (3).

(1) Bijnaam van WISNOE.

(2) Ind. sanghâra, de verdelging der wereld, volgende op den Kali-joega, waarin wij thans nog leven: zie *Gesch. d. PP.* § 77, noot.

(3) De zamenhang van de twee laatste volzinnen (vs. 5–10) is mij niet duidelijk. O vertaalt: »De » verschijning van Vorst DJ. BJ. op aarde is nog niet ten einde. Zij zal in het vervolg wederom » plaats hebben in de Sangårå-eeuw. Daarna zal WISNOE niet meer op aarde verschijnen." Voor zooveel vs. 5–6 op zich zelf aangaat, ware die opvatting misschien te verdedigen; maar om er het overige meê in overeenstemming te brengen, schijnt niet zonder groote willekeur mogelijk. Van de latere terugkomst van DJ. BJ. heeft de tekst niets, en het *daarna* in den laaatsten volzin is mede slechts een invoegsel. Vgl. echter D, E in *Kr. aant.* bij 5–10 en bij 't slot, waar mijne vertaling van onzen tekst bevestigd wordt, maar vervolgens er ongeveer hetzelfde bijgevoegd, wat volgens O in den tekst zelf zou opgesloten liggen.

VERBETERINGEN OP DE VERTALING EN NOTEN.

Blz. 5, r. 2:	*voor* echtgenoot	*lees*	man *of* minnaar.
" 8, " 16:	" cruribus	"	membris.
" 11, " 7:	" Als zij 's morgens te voorschijn trad,	*lees alleen*:	's Morgens.
" " " 11:	" kleefden aan	*lees*	overdekten.
" " " 13:	" tot de kim	"	naar het westen; *want* ಮುಳ *beteekent niet den* ondergang *van de zon, maar hare afwijking van de middaglijn, het begin van de daling.*
" 20, " 26:	" Nåréndrå	*lees*	Naréndrå.
" 21, " 17:	" Påndåwå's	"	Pandåwå's.
" 24, " 18:	" Dnoepådå	"	Droepådå.
" 25, " 24:	" Påntjådjänjå	"	Påntjådjanjå.
" " " 5 v.o.	" ಅಗ್ನಿಷ್ಟುತಸ್ತವ	"	ಅಗ್ನಿಷ್ಟುತಸ್ತವ
" 36, " 19:	" Dwårwati	"	Dwåråwati.
" 42, noot 2:	" *Vgl. het fragment uit Sri Rama, in De Hollander's Maleische taal- en letterkunde, blz.* 124, *waar verhaald wordt van iemand, die uit eene flaauwte bijkomt door besprenging met het water, waarin een pijl van bovennatuurlijk vermogen gedoopt (?) is. Het een zoowel als het ander schijnt slechts te berusten op de voorstelling, dat de goddelijke natuur van 't wapen zich mededeelt aan 't water, waarmede het in aanraking komt. De bedoeling van Bismå was dus waarschijnlijk niet, om zich te vergiftigen, maar om geheiligd of gewijd water te drinken. In 't oorspronkelijk Indisch verhaal draagt de zaak zich evenwel nog anders toe: zie Kr. aant. bij* 10—15, *en de Verbetering daarop.*		
" 52, " 5:	" *Vgl. Wiwåhå (uitgave van den heer Gericke in Deel XX van de Verhandelingen van 't Bat. Gen. v. K. en W.), blz.* 133 *van den tekst, en* 113 *van de vertaling,*		

waar de God Endrå bij zijn' uittogt ten strijde door de déwå's bestrooid wordt met een' regen van gouden blanketsel (krĕpoe kanăkå, widå).

Blz. 64, r. 1 v.o.: *voor* ten ondergang neigt *lees* begint te dalen.

" 65, " 19 : " Djåjådåråtå " Djåjådråtå.

" " " 6 v.o.: " een toespeling " eene toespeling.

" 75, " 5 : " twintgiste " twintigste.

" 85, " 20 : " Satyåki " Satyaki.

" 86, " 27 : " Awanggå " Awånggå.

" 98, " 19 : " vuurbollen en regenbogen *lees alleen* regenbogen?

" 111, " 8 : " neigt de zon ten ondergang *lees* begint de zon ten ondergang te neigen, *of* is de zon aanmerkelijk gedaald. *De Jav. uitdrukking is zeer onbepaald, maar schijnt toch een' tijd aan te duiden, waarop de zon nog vrij hoog aan den hemel staat, volgens den een ongeveer één uur, volgens den ander 4 à 4½ uur na den middag.*

" 113, " 4 : deze regel is ten onregte van den voorgaanden gescheiden.

" 120, " 12 v.o. *voor* Djåjå-oepå *lees* Djågå-oepå.

" 125, " 2 v.o.: " r. aant. " Kr. aant.

" 126, " 7 v.o.: " zoeken maar " zoeken, maar.

" 133, " 15 : " Overtaalt " O vertaalt.

" 149, " noot 2. *Vgl. Friederich, Inscriptiën van Java en Sumatra, blz.* 87, *waar twee inscripties van oostelijk Java worden aangehaald, de eene gedagteekend van 't jaar van Saka* 853 = *A. D.* 931, *de andere van* 1216 = *A. D.* 1294, *in welke beiden de dagteekening ook den moehoêrta vermeldt, echter niet in getal, maar met onderscheidende namen: çwéta-moehoêrta en weradjya-moehoêrta. Omtrent de wijze van tellen blijkt daarbij niets.*

" 189, r 10 v. o.: *voor* walang-kårik *lees* walang-kĕrik.

ALPHABETISCH REGISTER

VAN

EIGENNAMEN

uit de Javaansche en Indische letterkunde,

die in dit werk voorkomen,

tevens strekkende tot

VERKLARING VAN UITHEEMSCHE WOORDEN,

in het Nederduitsch gedeelte van dit werk gebezigd.

Toelichting.

Onder de eigennamen en daarbij aangehaalde plaatsen zijn mede begrepen die uit de *B.J. Kw.* en uit de afwijkende codices van *B.J. Dj.*, welke in de Kr. aant. voorkomen, en die dan ook worden aangehaald met de cijfers van de *Kr. aant.*, waarin zij te vinden zijn (bv. *Kw. Krt.* 51,19,3, d. i. *B.J. Kw.*, aangehaald in *Krt.* 51,19, 3); — andere echter in den regel niet. Wanneer dus bij een' naam geene plaats uit het Kw. of uit eene van de andere bronnen is aangehaald, volgt daaruit nog geenszins, dat hij er in 't geheel niet in voorkomt. Dit laatste is echter nu en dan uitdrukkelijk aangeduid door de bijvoeging *Kw. niet*, of *D*, *E niet*, enz.

Bij de namen van Koråwå's is veelal aangeduid, onder welk volgnommer zij in de stamlijst van R. W. voorkomen; bv. Darmå-joedå, R. W. 82: dat wil zeggen, dat Darmå-joedå bij R. W. als de 82ste van de kinderen van Dĕstårårå vermeld staat.

De alphabetische rangschikking is gegrond op de gewone schrijfwijze, die in 't werk zelf, gelijk mede in dit Register, doorgaans gevolgd, en in *Vrd.* 41, r. 3 v. o., vlgg., beschreven is; waarbij nog het volgende moet worden opgemerkt:

de *y*, in sommige gevallen duidelijkheidshalve voor *j* gebruikt (als in *dy*, *ny*, *sy*, en *ty*), is ook op de alphabetische plaats van de *j* te zoeken: dus bv. PANDYA, als ware het PANDJA, vóór PANDJI;

de *j* na *i* wordt niet uitgedrukt: bv. ABIÅSÅ voor ABIJÅSÅ of ABIYÅSÅ; dioe voor dijoe;

de *ng* vóór *k* wordt door eene enkele *n* uitgedrukt: bv. KANKA voor KANGKA;

de Skr. anoeswara (wel te verstaan de noodwendige, in den zin, bedoeld door BOPP, *Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache in kürzerer Fassung*, 2*te Ausgabe*, *Berlin* 1845, § 15, 16, 70) door *ng*: bv. KANGSA, SANGWARANA;

de Jav. *o*, waar zij den klank van *å* heeft (namelijk in de voorlaatste lettergreep van een woord, dat op *å* eindigt, wanneer die lettergreep door een' neusklank gesloten is), door *å*: bv. in de eerste lettergreep v. KÅNGSÅ;

dubbele consonanten door enkele (behalve in enkele gevallen, waar het een wezenlijk verschil in de uitspraak zou kunnen maken): bv. OETARA voor OETTARA, ARDJOENÅ voor ARDJOENNÅ;

de Jav. *ꦲ* (zachte *h*) aan 't begin van een woord niet uitgedrukt, maar wel in 't midden van een woord, tusschen twee vokalen: bv. *Kahéndran.*

De juiste, oorspronkelijke spelling wordt voor ieder woord in den regel slechts eens voor al opzettelijk aangeduid, en wel ter plaatse waar het woord behandeld wordt, door bijvoeging van de naauwkeurige transscriptie, tenzij die reeds voldoende in de gewone schrijfwijze ligt opgesloten. In 't algemeen zijn alle woorden, in *cursief* of KAPITAAL gedrukt, te beschouwen als naauwkeurige transscriptie, tenzij deze er nevens opgegeven, of daarbij naar eene andere plaats van 't Register verwezen wordt. *Gespatiëerd cursief* beteekent in ieder geval naauwkeurige transscriptie.— Ten overvloede wordt nog aangemerkt, dat onder naauwkeurige transscriptie hier niets anders verstaan wordt dan eene schrijfwijze, waaruit de taalkundige lezer zien kan, hoe het woord in de oorspronkelijke taal geschreven wordt, met inachtneming van 'tgeen in de *Vrd.*, 41—2, over de transscriptie gezegd is, en van den regel, dat *nk* altijd voor *ngk*, en *ia*, *iå*, *ioe* enz. altijd voor *ija*, *ijå*, *ijoe* enz. staat.

Zamengestelde woorden zijn ook dan, wanneer zij onder een der grondwoorden of elders behandeld worden, afzonderlijk op hunne eigene alphabetische plaats te vinden, tenzij deze onmiddellijk volgt op het woord, waaronder zij voorkomen (bv. ANGGADIPA, onder *Angga*, en niet afzonderlijk herhaald), of wanneer het laatste lid van de zamenstelling een van de telkens voorkomende woorden atmadja of 'tmadja, poetra, soenoe, soeta, tanaja is, die alle *zoon* of *dochter* beteekenen, in welk geval het zamengestelde woord onder het eerste lid te zoeken is: bv. ARKATMADJA onder ARKA.

Bij elken naam zijn alle andere namen, benamingen, gewone omschrijvingen enz., waaronder dezelfde persoon of zaak in dit werk voorkomt, onder de algemeene benaming van bijnamen, opgenoemd, met uitzondering alleen van geheel onbeduidende synoniemen. Wanneer men dus bv. onder de bijnamen van JOEDISTIRA vindt: „Darmå-poetrå, Darma-„soeta, -tmadja, enz.," beteekent dit „enz." alleen, dat zijne betrekking als zoon van Darma ook nog wel op andere wijze, als bv. door Darma-tanaja of Darma-soenoe

wordt omschreven gevonden.—Bij die opnoeming van bijnamen wordt gewoonlijk voor nadere bijzonderheden, van spelling, afleiding enz., naar die namen zelve verwezen.

De afleiding en etymologische beteekenis is, voor zoover bekend, in den regel slechts daar opgegeven, waar zij uit eenig oogpunt, hetzij wegens 't verband tusschen den naam en 't voorwerp, tot beslissing tusschen verschillende lezingen of anderszins, van genoegzaam belang scheen; waarbij 't evenwel moeijelijk was, een' volkomen standvastigen regel te volgen.

De verklaring van uitheemsche woorden is grootendeels slechts bestemd ten nutte van lezers, die geen Jav. kennen, en bepaalt zich tot woorden, die ter plaatse, waar zij voorkomen, niet genoegzaam door het verband of door dadelijke verklaring toegelicht zijn. Voor de *Kawi*-woorden en -zinsneden, nu en dan in de *Vertaling* overgenomen, vergenoege men zich met de daarbij gegevene uitleggingen: het zou veel te omslagtig en niet de moeite waard geweest zijn, dat alles naauwkeuriger te ontleden.

ALPHABETISCH REGISTER

VAN

EIGENNAMEN ENZ.

Abiåså: zie Wjasa.

Abilåwå: zie Ballawa.

Abimanjoe, Ind. *Abhi-*, Jv. *Abi-*, gewoonlijk (in 't Kw. soms) verkort *Bi-*, de zoon van Ardjoena bij Soebadra; gehuwd met Oetarâ (Jv.-ri), dochter van den Vorst van Wirata, en (Kw. Jv.) met Soendari, dochter van Krĕsna; stamvader van 't nageslacht der PP.; — bijnamen: Ånkå-widjåjå, Partåsoetå, -tanåjå, Kirityatmadja, Pamadé-poetra, enz.: *q. v.*; — *Inl.* § 33, 44, n. 84; § 57—8, 63 (VII); *B. J.* **11**, 1—2; **13**, 8; **19—20**.

Abisatya: zie Ambisakja.

Åbrå-poespå, een der paarden van Krĕsnå's vierspan, *B. J.* **21**, 12, 9, en *Kw.* ald.; **23**, 4, 1. [Ind. *Mégha-poesjpa*, id.; en waarschijnlijk ook *Abhra-poesjpa;* want *mégha* en *abhra* beteekenen beide wolk: zie *Krt. Vrb.* **21**, 12, 7—13, 1.]

Adam, de algemeene stamvader van goden en menschen, bijgenaamd Safioelah, d.i. *vriend Gods*, *Inl.* n. 5.

adipati, of bij verkorting *dipati*, Jv., hoofdofficier, onderbevelhebber, hoofd; ook = Skr. *adhipati*, vorst, heer: zie *Vrt.* **8**, 20, n.

Adi-rata, Ind. *Adhi-ratha*, een vorst van Angga, pleegvader van Karna, *Inl.* § 18; — vgl. Radéjå.

Aditya, Ind. *â-*, de Zon of Zonnegod, — *Kw. Krt.* **51**, 19, 3—9; vgl. Radityå.

adji, Jv., 1°. tooverspreuk; *Adji Poentå*, *Adji Doepå pĕpanggil*, namen van verschillende tooverspreuken, *Inl.* n. 20, 22; — 2°. vorst.

Adrĕsyanti, Ind. *-cyantî*, de vrouw van Saktri, moeder van Parasara, *Inl.* § 5.

Adrika, Ind. *-kâ* (d. i. dochter van den berg), eene nimf, moeder van Matsya en Satyawati bij Wasoe, den Vorst van Magada? *Inl.* § 4.

Agni, Ind. vuur; de God des vuurs, *Inl.* § 34.

Agoel Paměnang: zie *Paměnang*; — *Inl.* n. 84.

Ahitjatra, Ind. *-tjhatrâ*, eene stad in Pantjala, door Droepada aan Drona afgestaan, *Inl.* § 19.

Ajodya, Ind. *-dhyâ*, eene stad aan de Sarajoe, zetel van eene aloude Indische dynastie (het Zonnegeslacht), *Inl.* § 5.

Ajoeda: zie Halajoeda.

Ajoetå, een der KK., *B.J.* **14**, 13, 1; *Kw Krt.* **24**, 1—2 (volgens anderen Awjoeta; D,

E: Wiroetå);— vgl. Joetå.

aksauhini, Skr. *aksjauhiṇî*, eene krijgsmagt of leger-afdeeling van bepaalde zamenstelling: zie *Inl.* n. 101.

Aladara: zie Hala-.

Alajoeda: zie Hala-.

Alambana: zie Lĕmbånå.

Alamboesa, -sja: zie Lĕmboesånå.

Aloepi: zie Oeloepi.

Amara-boewana, *-bawana*, of *Amara-pada*, het verblijf der goden, de hemel, *Kw. Krt.* 54, 14, 2–4, en 15, 1–5. [Skr. *amara*, onsterfelijk, god; *bhoewana*, *bha-*: zie *boewånå*; *pada*, plaats.]

Amartå of *Nga-*, ook *Martå*, Jv., het rijksgebied van Joedistirå vóór de verovering van Astinå, — beantwoordt aan 't Ind. Indra-prasta, *Inl.* n. 40, 41, 54, 84, enz.; *B. J.* 6, 11, 3; 10, 12, 5, enz.; D, E *passim*; *Kw.* niet. [Skr. *amrĕta*, onsterfelijk; ambrozijn; Jv. *martå*, genezend, verkwikkend, enz.]

Amba, Ind. *-bâ* (d. i. moeder), eene prinses van Kasi, *Inl.* § 9.

Åmbåhini, Jv., eene dochter van Kaséndrå, den Vorst van Widarbå; gehuwd met Tjitrå-sénå, later met Abiåsså, en moeder van Pandoe en Widoerå? *Inl.* n. 17, 19.

Ambalika, Ind. *-kâ* (d. i. moeder), eene prinses van Kasi, gehuwd met Witjitrawirja, Vorst van Hastina; later bij Wjasa moeder van Pandoe? of van Drĕtarastra? *Inl.* § 9—10, 16; — Jv. Åmbåliką, dochter van Kaséndrå, den Vorst van Widarbå; gehuwd met Bismå? of met Tjitranggådå? later met Abiåsså, en moeder van Dĕståråtå? *Inl.* n. 17, 19.

Åmbåliki, Jv., eene zuster van de vorige, gehuwd met Tjitranggådå, later met Abiåsså, en moeder van Dĕståråtå? of van Pandoe? *Inl.* n. 17, 19.

Ambika, Ind. *-kâ* (d. i. moeder), ook Kausalja (*-çaljâ*), eene prinses van Kasi, gehuwd met Witjitra-wirja, Vorst van Hastina; later bij Wjasa moeder van Drĕta-rastra? van Pandoe? of van beiden? *Inl.* § 9—10, 16.

Ambisakja? of Ambisoeki? Abisatyå? een der KK. of bondgenoot der KK., *Kw.*, D, E, *Krt.*, 23, 8, 2–3; RW. 94: Abisĕtjå.

Ambisoeki: zie 't vorige.

Amis (d. i. stinkend), Jv. *Bok Lårå*—, aangenomen naam van Doergandini: zie Satyawati, I°, 1—*Inl.* n. 11, 13.

amok, Jv. *amoek*, eene soort van tijdelijke razernij, waarin men alles vermoordt, wat men tegenkomt; amok maken, in dien staat rond loopen, *Inl.* n. 13.

Anantå-bogå: zie Åntå-bogå.

Anantå-sénå of Åntå-sénå, Jv., de zoon van Bimå bij Någågini, *Inl.* n. 40. [Skr. *ananta*, oneindig; bijnaam van den Slangenvorst Wasoeki; *sénâ*, leger, heir.]

Andaka, Ind. *-dh-*, een volksstam, behorende tot de Jadawa's, *Inl.* § 27.

Andanandjåjå: zie Danandjaja.

Andini, Jv., eene fabelachtige koe, het rijdier van Batårå Goeroe, *Inl.* n. 20. [Ind. G. R. *nandî*, m., *-dinî*, vr., de stier (en de koe?) van Siwa; Wls. *-dî*, een van Siwa's lijftrawanten; *-dinî*, 1°. de godin Parwati...; 4°. eene fabelachtige koe, toebehoorende aan den Rĕsi Wasista.]

Andyåråwati: zie *Dwaraka*.

Angga, Ind., een land aan de beneden-Gângga, het rijksgebied van Karna, *Inl.* § 18; — vgl. *Wangga*.

Anggadipa (Skr. *-âdhipa*) of Angga-pati, de Vorst van Angga, d. i. Karna,

Kw. Krt. 28, 11; 39, 6.

Ånggådjakså: zie Gadjakså.

Angga-pati: zie *Angga*.

Anggëndårå, -ri: zie Gandara, -ri.

Ångså-ångså? een der KK.? zie Doermå-sahåså.

Ångsåwati (of Mahérah), eene vrouw van Basoe-déwå, moeder van Kångså, bij den reus Gorå-wångså, *Inl.* n. 48.

Anioetå of Joetå Anioetå? een der KK.: zie Joeni-joetå.

Ånkå-widjåjå, een bijnaam van Abimanjoe, *B. J.* 13, 8, 7, en D, E ald.; *Kw.* niet; in *Lk.* zijn gewone naam, *Inl.* n. 60.

Anoewinda of Noewinda, een der KK., of bondgenoot der KK., *Kw. Krt.* 23, 8, 2–3; D, E ald. Noewindå; zoo ook R. W. 89.

Åntå-bogå, Jv., de Vorst van 't onderaardsche rijk der slangen, schoonvader van Bimå, *Inl.* n. 38, 40. [Ind. *Ananta-bhoga?* — Skr. *ananta*, oneindig; bijnaam van Wasoeki, den Vorst der onderaardsche slangen; — en *bhoga*, slang.]

Åntå-gopå, Jv., de pleegvader van Bålå-déwå en Krĕsnå, *Inl.* n. 48; vgl. Nanda. [Misschien eene verbastering van *Nanda-gopa*, de herder Nanda? — of wel, meer waarschijnlijk, van *Ananta-gopa*? In dit geval laat het zich welligt opvatten in den zin van behoeder van Ananta; want *Ananta* is volgens Wls. een bijnaam van Bala-déwa en Krĕsna beiden, en *gopa* beteekent niet alleen herder, maar ook bewaarder, beschermer, vriend.]

Antaka, Ind., de Dood, de God des doods; — *Kw. Krt.* 28, 8,2–9,3; — vgl. Jama.

Åntå-sénå: zie Anantå-sénå.

Anwar (Arb.?), Sajid—, een zoon van den profeet Sis (Seth), *Inl.* n. 5.

apsarase, *apsari* } Skr. *apsaras* of *-râ*, Jv. *-ri*, hemelmaagd, nimf, *Inl.* § 30; *B. J.* 50, 4.

Ardå-tjåndrå (Skr. *ardha-*), de halve maan; eene slagorde van die gedaante, *B. J.* 35, 18, 5, 19, 1, enz.; *Kw. Krt.* 35, 15, vlgg.; — ook genaamd *Tjandråså*, *q. v.*

Ardå-walikå, 1°. een draak of slang, *B. J.* 44, 3—9, en *Kw.* ald. (F: *Drawalika*); 2°. een andere draak, die Pariksit doodde? — de incarnatie van Bagawan Någå Sèwoe? *Inl.* n. 120; — 3°. een gouden vogel met slangekop, tot de staatsie van den Vorst van Soerakarta behoorende, G. R., i. v. [Vgl. Ind. *Wâhlîka*, een der voornaamste gandarba's, Wls.; — en Mal. *radjawali*, arend.]

Ardjoena (d. i. wit), Ind., Jv. -nå, de derde van de vijf Pandawa's, zoon van Koenti bij den God Indra, of, in naam, bij Pandoe; gehuwd o. a. met Soebadra, de zuster van Krĕsna, en (Jv.) met Sikandi, dochter van Droepådå; vader van Abimanjoe enz.; bijnamen: Parta, Danandjaja, Andanandjåjå, Palgoena, Djanåkå, Kiriti, Pamadé, Éndrå-soetå, Soeranata-poetraka, Prins van Madoekårå, Widjaja, Wrĕhannala, Kĕndi Wratnålå, Gĕndrèh Kĕmasan, Mintårågå: *q. v.*; — *Inl.* § 13 en vervolgens; *B. J. passim.*

Ardjoenå Såsrå-bahoe, verkort Ardjoenå Såsrå (ook genaamd Kartå-wirjå), Vorst van Mahispati, *B. J.* 49, 9, 5; 56, 3, 7; Kw. niet. [Ind. *Kârta-wîrja*, Vorst van *Mâhisjmatî*, bijgenaamd *Sahasra-bâhoe*, de duizend-armige.]

arga, 1°. Skr. *argha*, soort van offerande; *Inl.* § 37; — 2°. Jv. *argå*, berg; *Argå Bĕlah* (d. i. gekloofde berg), een berg, de verblijfplaats van Bagaspati, *Inl.* n. 20.

Ari, *Ari-bawånå*, *-boewånå*, *-lokå*, Ari-moerti: zie Hari.

Arimbå, Arimbi } zie Hidimba, -bâ.

Arimoekå, Jv., een reus, zoon van Kasén-drå, den Vorst van Widarbå, *Inl.* n. 17.

Arjå, Jv., een titel van adel, *B. J.* 4, 8, enz. [Skr. *ârja*, edel van geboorte.]

Arjå Praboe, Jv., een zoon van Koenti-bodjå, den Vorst van Madoerå; — later Vorst van Koembinå, onder den naam van Bismåkå, *q. v.*; — *Inl.* n. 20, 50.

Arjå Sĕnkali, Jv., een bovennatuurlijke pijl, door Dronå aan Ardjoenå geschonken, *Inl.* n. 30, 36; zie ook *Sarotåmå*.

Arka, Ind., Jv. Arkå, de Zon, Zonnegod, *B. J.* 5, 5, 2; 6, 1, 2; *Kw. Krt.* 24, 12—13, 2, enz. — Arkå-soetå, -tanåjå, de Zoon der Zon, d. i. Karnå, *B. J.* 27, 25, 1, 33, 6; *Kw. Krt.* 18, 5, 1; 39, 6, enz.; Arkâtmadja, id. id., *Kw. Krt.* 45, 1, 10—2, 1.

Aroenå, de Zon, Zonnegod, A, *Krt.* 6, 2, 4; *Kw.* (buiten *Krt.*) 6, 1, 1; 20, 24, 4. [Ind. *Aroeṇa*, id.; eig. ros, donkerrood, Bopp; de wagenmenner van den Zonnegod, personificatie van 't Morgenrood, v. Bohlen, I, 205, 239.]

Asti, Ind., eene dochter van Djarasanda, gehuwd met Kangsa, *Inl.* § 27.

Astinå, Astinå-pati; zie *Hastina*.

Aswa-nadi, Ind. *açwa-nadî* (d. i. paardenrivier), een tak van de Jamoena, *Inl.* § 18.

Aswatama, I°. Ind. *Açwatthâman* of *-mâ*, Jv. Aswåtåmå, gew. Swåtåmå, de zoon van Drona (bij de nimf Wiloetåmå, Jv.); bondgenoot der KK. in de *B. J.*; — bijnamen: Dronå-poetrå, Dwidja-soeta, Dwidjangsa, Wipra-tanaja, Goeroe-poetrå, enz.: zie *in vv.*; *Inl.* n. 30, § 37, 63; *B. J.* 27, 8—9; 31, 20, vlgg.; 32, 6; 39, 9; 46, 2—10; 64—8.

II°. zekere olifant, *B. J.* 31, 12—16, en *Kw.* ald.

Aswi, I°. Ind. *Açwin* of *Açwî*, dual. *Açwinau*, tweelingbroeders, artsen des hemels, vaders van Nakoela en Sahadéwa bij Koenti, *Inl.* § 13.

II°. Hjang Aswi, een bijnaam van Krĕsna? *Kw. Krt.* 55, 16, 2—4.

Atas-angin, Mal. Jv., boven den wind: algemeene benaming van 't overzeesche Westen, het vasteland van Azië, *Inl.* n. 30.

atmadja, Skr. *âtmadja*, zoon, *-djâ*, dochter; Jv. *atmådjå*, zoon of dochter; — aan 't eind van zamenstellingen met eene voorafgaande *a* zamengetrokken, b. v. *Arkâtmadja*, Jv. *Arkatmådjå*, de zoon v. Arka, -kå, *q. v.*

Awånggå, Awånggå-dipå, -pati: zie *Wangga*.

Awjoeta? een der KK.: zie Ajoetå.

Bådjrå-tiksnå of *Brådjå-*, eene slagorde, *B. J.* 12, 7—10, en *Kw.* ald. [Skr. *wadjra*, hard, ondoordringbaar; bliksem; diamant, enz.; *tîksjṇa*, heet, scherp, enz.: — dus z. v. a. de bliksemfelle?]

Badra, Ind. *bhadrâ* (d. i. de gelukkige, heilbrengende, vrome), Jv. Bådrå of Bådråhini, eene vrouw van Wasoe-déwa (Jv. Basoe-déwå; — moeder van Soebådrå), *Inl.* § 27, 74.

Bådråhini: zie Badra.

Baga-datta, Ind. *Bha-* (d. i. geschenk der goden of -der fortuin?), Jv. Bågå-dĕtå, gew. -dĕntå, Vorst van Pradjyotisa (Jv. van Srawanti-poerå), vasal van Djarasanda, *Inl.* § 35; bondgenoot der KK. in de *B. J.*, § 60, 63 (VII); *B. J.* 17, 23; 18, 4—8.

Bagaskårå, Jv., de Zon, Zonnegod, *B. J.* 14, 17, 1; D, E en *Kw.* niet; — misschien eene verbastering van Baskara? zie ald., en vgl. Bagaspati, I°.

Bagaspati, Jv., I°. de Zon, Zonnegod, *B. J.* 25, 18, 2; D, E, *Kw.* niet; vgl. het vorige.

II°. een reus, de schoonvader van Saljå, *Inl.* n. 20; *Krt.* 47, 33, 3.

Bagawan, Jv., titel van kluizenaars van vorstelijken rang, *Inl.* n. 20, 30, enz. [Skr. *bhagawat* of *-wân*, eerwaardig; titel van een' godgeworden heilige.]

Bahlika, Ind. *-lîka*, 1°. een zoon van Pratipa; ouder broeder van Santanoe, *Inl.* § 2;—2°. de Bahlika's, een naar hem genoemde volksstam, § 2, 41, 60.

Bajoe } zie Wajoe.
Bajwatmadja }

Baka of Waka, Ind., Jv. Båkå, een reus, door Bima gedood, *Inl.* n. 40, § 25.

Bala, Ind., gew. Bala-rama (*-râma*), Jv. Bålå-déwå (Ind. *Bala-déwa*, een van zijne bijnamen), zoon van Wasoe-déwa (Jv. Basoe-déwå), bij Rohini (of bij Déwaki, Ind.); ouder broeder van Krĕsna; incarnatie van Basoeki; gehuwd met Réwati (Jv. Éråwati, dochter van Saljå);—bijnamen: Sankarsana, Kåkråsånå, Djålådårå, Hali, Hala-joeda, Hala-dara, Vorst van Madoerå: zie *in vv.*;—*Inl.* § 27, 29, 31—2, n. 67, 84, § 59, 63 (IX), n. 115, § 73; *B. J.* 59, 14, vlgg.; 61, 2—17; 69, 18.

Bala-déwa: zie Bala.

Balahaka: zie bij *Waluhaka*.

Balandara, Ind. *-dharâ*, eene prinses van Kasi, bij Bima moeder van Sarwaga, *Inl.* § 33.

Bala-rama: zie Bala.

balé, Jv. een paviljoen, koepel, enz.;—*Balé Si Gålå-gålå*: zie *Gålå-gålå*.

Ballawa (d. i. kok), Ind., Jv. Abilåwå, valsche naam van Bima aan 't hof van Wirata, *Inl.* § 51—2.

Bambang, Jv., titel van den zoon of leerling van een' priester of kluizenaar, *Inl.* n. 37, enz.

Bånå Kling: zie *Kling*.

Bandondari, Jv., eene dochter van Santanoe, *Inl.* n. 16.

Bangga: zie *Wangga*.

Banoemati } zie 't volgende.
Banoewati }

Banowati of -noew-, Jv., de jongste dochter van Saljå, gemalin van Doerjodånå; *Inl.* n. 34; *B. J.* 2, 11; 5, 1, vlgg.; 21, 8; 50, 10; 64, 7, 15; 69, 2—3; *Kw. Bhânoematî* (Skr. de schitterende, schoone)? *Krt.* 5, 9, 8—10, 1; volgens andere MSS. ald. Banoewati of Tanoemati. De Indische naam is mij niet bekend; maar *Bhânoematî* komt als een vrouwenaam voor in Ls. XX. Skr. *tanoe* beteekent tenger, slank; welligt ook *tanoemat*, vr. *-matâ*?

Baradmådjå, Jv., een overzeesch (Indisch) gewest, het rijksgebied van Pratipéjå? zie ald., en vgl. het volgende.

Baradwadja, Ind. *Bharadwâdja*, Jv. Baratmådjå of -mĕdjå, een rĕsi, vader van Drona, *Inl.* § 17; — vgl. het vorige.

Barata, Ind. *Bha-*, een Vorst van Pratistana;—Barata's (*Bha-* of *Bhâ-*), zijne nakomelingen, waartoe de KK. en PP. behooren, *Inl.* § 1;—*Bhârata-joedha*: zie *Brått̊å-joedå*.

Baratmådjå, -mĕdjå: zie Baradwadja.

Bargawa, Ind. *Bhâ-*, een kluizenaar in Pantjala, gastheer der Pandawa's, *Inl.* § 27;—ook een naam van Parasoe-rama;—Jv. *panah Bargåwå*, de Bargåwå-pijl of -pijlen, een werptuig van Bimå, B, *Krt.* 39, 14, 4 (C:— *Pargåwå*), zoo *sandjåtå Bargåwå*, L, *Krt.* 39, 15, 6—16, 1;—anders gew. *Bargåwastrå*, T, 13, 11, 2, enz.; *Kw. Bhârgawâstra*, *Krt.* 43, 1—3, 1;—*Bhârgawa-çara*, id., *Kw. Krt.* 39, 14, 4; vgl. *Barlå*.

Barlå, een werptuig van Doesasånå? *B. J.* 39, 15, 6, 16, 1, en *Kw.* ald., in L verklaard door Bargåwå-pijl.

Baroenå, *Baroenastrå*: zie Waroena.

Basåntå, de Maan, *B. J.* 22, 3, 3. [Skr. *bhâ-*, id.]

Baskårå, de Zon, *B. J.* 6, 2, 4, enz.; *Kw. Krt.* 54, 8, 2. enz. [Skr. *bhâskara*, id., eig. de verlichter.]

Basoe-déwå: zie Wa-.

Basoekèsti, Jv.-*ṣṭi*, een vorst van Wiråtå, ouder broeder van Santanoe? *Inl.* n. 5, 11.— Vgl. het volgende.

Basoekĕti, Jv.-*ṭi*, een vorst van Wiråtå, vader van Doergandini? *Inl.* n. 11.— Vgl. het vorige.

Basoeki: zie Wa-.

Basoe-pati, of Bramanékå, Jv., een vorst van Wiråtå, *Inl.* n. 5.

Basoeråtå, Jv., een vorst van Wiråtå, zoon van den God Wisnoe, *Inl.* n. 5.

Baswarat, Jv., een zoon van den God Basoeki, *Inl.* n. 12.

Batårå, Jv.-*ṭå*-, titel van voorname goden, als Bt. Goeroe, -Wisnoe enz., *B. J.* 1, 8; 5, 8, enz. [Skr. *bhaṭṭâra*, eerwaardig, heilig.]

Bé, het zesde jaar van den Jav. tijdkring van acht jaren, *Vrd.* 17.

Bĕlah, *Argå* —: zie *Argå*.

Bérawa, *Kw.* (*Krt.* 54, 3, 3—4), Jv. *Tjåṇḍå-* of *Pratjåṇḍå-bérâwå*, gew. *-biråwå*, een tooverformulier of wonderdadig wapen van Saljå, dat allerlei verslindende monsters voortbrengt: eene nalatenschap van zijn' schoonvader Bagaspati, *Inl.* n. 20; *B. J.* 45, 12; 47, 9; 50, 12; 55, 6—15; 54, 4—12; *Krt.* 47, 33, 3. [Skr. *bhairawa*, vreeselijk, schrikwekkend; ook een naam van Siwa, inzonderheid van zijne openbaring in zekere wezens van minderen rang, onderscheiden in acht soorten, die aan verschillende schrikwekkende eigenschappen beantwoorden; *Tjaṇḍa-bhairawa*, eene van die soorten, van *tjaṇḍa*, heftig, heet; een daemon; - *pratjaṇḍa*, brandend, fel, Wls.]. Vgl. Biråwå, Biwårå.

bèri, Jv., zeker speeltuig: eene soort van bekken, *B. J.* 12, 16; 18, 1, enz.

Bila, Ind. *Bhîlâ?* eene vrouw, die met vijf zonen in den brand van 't Lakhuis omkwam, *Inl.* § 23.

Bima, Ind. *Bhîma* (d. i. vreeselijk), Jv. Bimå, de tweede der vijf Pandawa's, zoon van Koenti bij den God Wajoe (Jv. Bajoe), of, in naam, bij Pandoe; gehuwd o. a. met Hidimbâ (Jv. Arimbi), vader van Gatotkatja, enz.;— bijnamen: Wrĕkodårå (in 't Jv. zijn meest gewone naam), Bima-séna, Sénå, Bråtå-sénå, Bajoe-poetrå, Bajwatmådjå, Maroetsoeta, Pawana-soeta, Heer van Paměnang, - van Djoedipati, Boenkoes, Ballawa, Abilåwå, Djajanta, Djåjå-lågå: *q. v.*; — *Inl.* § 13 en vervolgens; *B. J.* 7, 9; 9, 8—12, enz.

Bimå-poetrå, — soetå, enz., Bimå's zoon, d. i. Gatotkåtjå, *B. J.* 27, 14, 7, 23, 3, enz.; *Kw. Krt.* 28, 2, 5—4, 4, enz.

Bimanjoe: zie Abimanjoe.

Bima-séna, Ind. *Bhî-* (d. i. met een schrikwekkend heir), bijnaam van Bima, *Kw. Krt.* 55, 7—8, 60, 20, 3—21, 1, enz.

Biråwå, *Tjåndå*—, *Pratjåndå*—: zie *Bérawa*; Batårå—: zie Biwara.

Bisma, Ind. *Bhîsjma* (d. i. vreeselijk), Jv. Bismå, een heilige, de zoon van Santanoe en Gangga of Djahnawi (Jv. Djĕnawi); incarnatie van Dyoe; oudoom en opvoeder van de PP. en KK.; bondgenoot en veldheer van de laatsten; — bijnamen: Déwå-bråtå, Santanoe-poetrå, Santanawa of Santanoe-dja? Ganggå-soetå, Djahnawi-soeta, Pitamaha: *q. v.*;— *Inl.* § 3, 7—9, 11, 15, 17, 29, 47, 53, 61, 63,

66; *B. J.* 3, 9—10; 4, 7; 6, 4, 13; 7, 7; 11, 20; 13—17; 34, 9—14.

Bismaka, Ind. *Bhîsjmaka*, een vorst der Bodja's, bijgenaamd Hiranja-roma, *q. v.*; — Jv. Bismåkå, Vorst van Koembinå, zoon van Koenti-bodjå, en jongere broeder van Basoe-déwå en Koenti; in zijne jeugd Arjå Praboe geheeten; — vader van Roekmini, de vrouw van Krĕsna, *Inl.* § 27, 35.

Biwåråå, Batåråå—, N, *Krt.* 7, 1—3, tot verklaring van 't Kw. *Kala Mrĕtyoe* (de God des doods); L ald. Batåråå *Biråwå*. In *Kw.* 25, 7, 4 vindt men ook Bt. Biwara, verklaard door Kalantåkå. Welligt is 't eene verbastering van Bérawa (*q. v.*), en beteekent dus Siwa als verdelgende godheid?

Bjasa: zie Wjasa.

Bodja, Ind. *Bhodja*, een volksstam, behoorende tot de Jadawa's, *Inl.* § 27; strijden in de *B. J.* onder Krĕta-warma voor de KK., *Inl.* § 60.

Bodjakata, Ind. *Bhodjakaṭa*, eene stad, gesticht door Roekmi, *Inl.* § 27; de Bodjakata's, bondgenooten der KK. in de *B. J.*, *Inl.* § 60.

Boekoer Pangarib-arib, Jv., een gebouw bij den ingang des hemels, G.R.; *B. J.* 57, 3, 1, en D, E ald.; *Kw.* niet.

Boenkoes, Jv., het vlies, dat de vrucht in den moederschoot omhult, G. R.; *Si*—, of Bimå—, bijnaam van Bimå in zijne jeugd, wegens 't vlies, waarin hij ter wereld kwam, *Inl.* n. 22.

boepati, Jv., vorst, landvoogd, regent, *B. J.* 25, 21; 27, 21, enz. [Skr. *bhoê-pati*, ongeveer hetzelfde: lett. landheer.]

Boeri, Ind. *Bhoêri*, (oudste?) zoon van Soma-datta, den Vorst der Bahlika's, *Inl.* n. 92.

Boeri-srawa, Ind. *Bhoêri-çrawas* (d. i. veelof wijd vermaard?) Vorst der Bahlika's, (middelste?) zoon van Somadatta; bondgenoot der KK., *Inl.* § 60, n. 103; — Jv. Boeri-sråwå, zoon van Saljå, *Inl.* n. 92; *B. J.* 23, 8—18; 25, 6; *Kw. Bhoêri-çrawa* (niet *-was* of *-wah* volgens de Skr. spelling), bijgenaamd Somadatta-tanaja, de zoon van Soma-datta, *Krt.* 23, 8, 3—4 en 10, 1.

boeta, Skr. *bhoêta*, Jv. *boetå*, incarnatie van een' afvalligen geest, daemon, reus, titan, *Inl.* n. 22, 94; *B. J.* 7, 3, n., enz.

boewånå of *ba-* (Skr. *bhoewana*, wereld; hemel; menschdom, enz.; *bha-*, verblijfplaats, woning); *Hari*—, *Indra* (*Éndrå*)—, *Lokå*—, enz.: zie *in vv.* [In al die zamenstellingen heb ik bij de uitgave van den tekst, met het oog op de even aangehaalde beteekenissen, gemeend de schrijfwijze *boewånå* (welke ook buiten zamenstelling, in de beteekenis van wereld, in 't Jav. bijna uitsluitend gebruikelijk is) als de meest eigenaardige te moeten verkiezen; doch heb sedert meenen te bespeuren, dat de meeste en beste codd. juist in die zamenstellingen doorgaans *bawana* hebben, welke vorm dus waarschijnlijk de ware is.]

bok, Jv., moeder; gewoon voorvoegsel vóór namen van vrouwen; *Inl.* n. 85; *Bok Lårå*, titel van een jong meisje, *Inl.* n. 11, 84.

Brådjå-tiksnå: zie *Bådjrå—*.

Brahma, Ind. *-man* of *-mâ*, Jv. Bråmå, een der opperste goden, gehuwd met Saraswati (Jv. Raras-ati), *Inl.* n. 40, 48; *B. J.* 49, 4, 3; 50, 11, 6; *Kw. Krt.* ald. en bij 66, 4, 4, vlgg.

brahmaan, Skr. *brâhmaṇa*, een man van de priesterlijke of hoogste kaste bij de Hindoe's, *Inl.* § 12, 17, enz.

Brahma-sara, *-çara*: zie 't volgende.

Brahmastra, Ind. *-mâ-* (d. i. wapen van Brahma), Jv. *Bramastrå*, een fabelachtig wapen, van Brahma afkomstig, en door verschillende personen gevoerd: door Drona, *Inl.* § 18; door Karna, *ib.*; *B. J.* 28, 10; door Ardjoena, *Inl.* n. 40; *B. J.* 29, 5; 43, 8—18; door Bisma, 14, 11; door Aswatama, *Inl.* § 63, 69; *Kw. Krt.* 67, 5, 6—7: *Brahmaçara*, id. — In de *B. J.* wordt het voorgesteld als een werptuig, dat vuur voortbrengt; *bråmå* wordt ook verklaard door vuur.

brahmatjari, Skr. *-tjârin* of *-rî*, iemand die de gelofte van kuischheid heeft afgelegd, *Inl.* § 7.

Bråmå: zie Brahma.

Bramånå of Bramånå-rådjå, Jv., een zoon van den God Bråmå, en schoonzoon van Wisnoe, *Inl.* n. 12.

Bramanéka of Basoe-pati, Jv., een vorst van Wiråtå, *Inl.* n. 5.

Bramani, Jv., een zoon (of dochter ?) van den God Bråmå, vader (moeder ?) van Parikěnan, *Inl.* n. 12.

Bramastrå: zie *Brahmastra*.

Bråtå, Bråtå-strijd: zie *Bråtå-joedå*.

Bråtå-djåjå, Jv., een bijnaam van Soebådrå, de zuster van Krěsnå, *Inl.* n. 48.

Bråtå-joedå, de strijd tusschen de Koråwå's en Pandåwå's; het gedicht, waarvan die strijd het onderwerp uitmaakt, — *B. J.* 1, 1—4; 69, 25—6, enz.; — *Joedå-Bråtå*, de Bråtå-strijd, hetzelfde, 2, 4, 1. [Skr. *Bhâratajoedha*, de strijd tusschen de nakomelingen van Barata; — zie verder *Vrd.* 2, vlgg.]

Bråtå-sénå, Jv., een bijnaam van Bimå, *Inl.* n. 22, 26, 30, 38, 40, 41.

Běhad-bala: zie Wrě-.

Běhad-rata, Ind. *-tha* (d. i. met een' grooten wagen), I°. een zoon van Wasoe, den Vorst van Magada; vader van Djarasanda, *Inl.* § 35; II°. zie Wrěhad-bala.

Brěhannala: zie Wrě-.

Daha, een voormalige naam van 't landschap Kědiri op Java, of van een' ouden rijkszetel ald., *Kw. Krt.* 69, 4, 4, vlgg.

daitya, Ind., Jv. *dityå*, afvallige geest, daemon, titan, reus, *Inl.* § 14, 47; *B. J.* 7, 3, enz.

Damagosa, Ind. *Dâma-ghosja*, de vader van Sisoepala, *Inl.* § 37.

Dama-granti of -grantika, Ind. *Dâma-granthi* of *-granthika* (d. i. kransvlechter, Ls.), valsche naam van Nakoela aan 't hof van Wírata, *Inl.* § 51.

Danandjaja, Ind. *Dha-* (d. i. overwinnaar- of veroveraar van rijkdommen? volgens anderen versmader van rijkdom), Jv. Danandjåjå, een bijnaam van Ardjoena, in *B. J. Dj.* zijn meest gewone naam; *Kw. passim*; — in 't Jv. soms verlengd tot Andanandjåjå, *B. J.* 29, 5, 1; 42, 1, 1, enz.

Dånå Salirå, een zoon van Ardjoenå, *Inl.* [n. 61.

Danghjang, *Dangjang*: zie *Danjang*.

Danjang, Jv. *Da-*, ook *Dangjang* of *Danghjang*, een gewoon voorvoegsel vóór den naam van Dronå, *B. J.* 12, 21, 6; 17, 16, 3, enz.; *Kw. passim.* [Bij mijne tekstuitgave heb ik de voorkeur gegeven aan de schrijfwijze *ḍanghjang*, dewijl deze in mijne Kw.-codd. de meest algemeene is, schoon met vele afwijkingen, als *ḍahjang*, *ḍangjang*, *ḍangnjang*, *ḍangnjwang*, terwijl de vorm *ḍanjang* schier uitsluitend, maar dan ook, zoover ik heb kunnen nagaan, standvastig, in de omwerkingen voorkomt. Het schijnt intusschen aan geen' ernstigen twijfel onderhevig, dat het woord gegrond is op het Skr. *dhanya*, gelukkig, braaf, enz. (G. R.), gelijk de voorvoegsels *Sang* en *Jang* of *Hjang* op de Skr. voornaamwoorden *sa* en *ja*, en dat alzoo de schrijfwijze der omwer-

kers de voorkeur verdient.]

Darma, I°. Ind. *Dha-*, Jv. Darmå, de God der geregtigheid; geïncarneerd in Widoera, *Inl.* § 10; vader van Joedistira (§ 13), die ook wel als zijne incarnatie wordt voorgesteld (*Kw. Krt.* 10, 10, 1–6; 69, 4, 4–5); — *Inl.* § 42, 50; *B. J.* 69, 4—5.

Darmå-poetrå, -soeta, -tmadja, enz., de zoon van Darmå, d. i. Joedistirå, *B. J.* 2, 6, 2; 8, 30, 2, enz.; *Kw. passim*; — ook Darma-wangsa, R. *Krt.* 16, 21, vlgg., enz.;—, andere zamenstellingen zie beneden.

II°. Jv. Darmå? een der KK.: zie Doesahåså, en vgl. het volgende.

Darmå Dirgantårå, een der KK., *B. J.* 20, 8, 4 (volgens anderen Doergantå en Doergantårå); R. W. 82; vgl. Darmå, II°, en Dirgantårå.

Darmå-djati, of — — soerå? een der KK.: zie Doermå-djati.

Darmå-joedå, een der KK., *B. J.* 20, 8, 5; RW. 84.

Darma-wangsa: zie Darma I°.

Daroeka, Ind. *D* -, de wagenmenner van Krĕsna, *Inl.* § 74.

Dasa, Ind. *Dâ-*, een volksstam; — de Vorst der Dasa's, pleegvader van Satyawati, *Inl.* § 4, 7.

Dåsåpati, Jv., een Vorst van Giling Wĕsi, schoonvader van Pariksit, *Inl.* n. 120.

Dasarha, Ind. *Dâçâ-*, een volksstam, *Inl.* § 27.

Dasarna, Ind. *-çâ-*, een volksstam, *Inl.* § 60.

Daumja, Ind. *Dh-*, Jv. Domjå, een priester in dienst van de Pandawa's, *Inl.* § 26, 44, 50, 65.

Dĕstårårå: zie Drĕta-rastra.

déwå, Jv., Skr. *-wa*, goddelijk wezen van 't mannelijk geslacht, inzonderheid van minderen rang, *B. J.* 1, 11, enz.

Déwå-brårå (Ind. *Déwa-wrata*, Wls., d. i. de godvruchtige, godgewijde), een bijnaam van Bismå, *B. J.* 14, 2, 6; 15, 12, 9, enz.; *Kw. Krt.* 14, 2, 4–7; in *Lk.* zijn gewone naam, *Inl.* n. 6.

Déwa-datta (d. i. godsgeschenk), Ind., de veldhoorn van Ardjoena, *Inl.* § 45; Wls.; *Krt.* 12, 10, 2, vlgg.; *Kw. Krt.* 23, 4, 6–6; — Jv. *Dewå-dĕtå*, gew. *-dĕntå*, het krijgsbekken van Joedistirå, *B. J.* 10, 12; 23, 6; *Déwå-dĕtå*: zie 't vorige. [53, 29.

Déwå-jakså, Jv., de reuzenvorst van Djadjar Sèwoe: eene metamorphose van Krĕsnå, *Inl.* n. 84.

Déwajana; Krĕsna (*-sjṇa*)—, een bijnaam van Wjasa, *Kw.* (buiten *Krt.*) 51, 12, 1; — vgl. Dwaipajana.

Déwaki, Ind. *-kî*, eene vrouw van Wasoedéwa, moeder van Krĕsna (en Balarama?), *Inl.* § 27, n. 9, § 74.

Déwamidoesa, Ind. *-mîḍhoesja*, de grootvader van Wasoe-déwa en Koenti, *Inl.* § 60.

Déwå-nåtå, (d. i. Godenvorst? of goddelijk vorst?) Jv., een bijnaam van Pandoe, *Inl.* n. 19.

Déwapi, Ind. *-wâ-*, een zoon van Pratipa, ouder broeder van Santanoe, *Inl.* § 2.

Déwårå, Jv., een reus, metamorphose van Soebådrå, *Inl.* n. 84.

dewi; Skr. *déwî*, Jv. *dèwi*, godin, *Inl.* n. 48; — in poëzij ook een gewone titel van voorname vrouwen, *B. J.* 4, 15; 6, 14, enz.

Déwika, Ind. *-kâ*, eene prinses van Sibi, gemalin van Joedistira, en moeder van Jaudéja, *Inl.* § 33.

dig-widjaja, Skr. overwinning der wereldstreken, d. i. onderwerping van alle omwonende vorsten en volken, *Inl.* § 36, 48.

dioe, Jv., z. v. a. boeta, of eene soort van boeta, *q. v.*, *B. J.* 7, 3, 43, 3, enz.

Dipåjånå; Krĕsnå—, Jv., een bijnaam van Abiåså, *Inl.* n. 13; — denkelijk eene verbastering van *Dwaipâjana*, *q. v.*

dipati: zie *adipati*.

Diptiå: zie Påntjå-wålå.

Diråddå Mĕtå: zie *Dwiråddå Mĕtå*.

Dirgå-måntrå? een der KK.; zie 't volgende.

Dirga-nétra? een der KK., *Kw. Krt.* 23, 8, 2–3; volgens anderen Dirgå-måntrå; vgl. Tjitrå-dirgå-måntrå [Skr. *dîrgha*, lang; *nétra*, oog; *mantra*, tooverformulier.]

Dirgantårå, een der KK., *Lk.*; — vgl. Darmå—, Tjitrå—.

Dirgåsoerå, een der KK., *B. J.* 20, 7, 7 (A: Soerå-dirgå); RW. 78.

Ditiå: zie Påntjå-wålå.

dityå: zie *daitya*.

Diwankårå, de Zon, Zonnegod, *B. J.* 5, 6, 5, enz. [Skr. *diwâkara*, id., eig. de voortbrenger van het daglicht.]

Djadjar Sèwoe, Jv., het rijkgebied van den reus Déwå-jakså, *Inl.* n. 84.

Djagad-nåtå
Djagad-pratinkah
} zie 't volgende.

Djagannata, Ind. *-nâtha* (d. i. Koning der wereld), een bijnaam van Wisnoe en van Krĕsna, *Inl.* § 27; Jv. Djagad-nåtå = Wisnoe? *B. J.* 25, 11, 1; = Batårå Goeroe, d. i. Siwa? 1, 9, 7; D, E, *Krt.* 43, 19, 6–20, 2; onzeker 42, 1, 8; — soms ook in 't Jv. vertaald Djagad-pratinkah, (van pratinkah, bestuur, regeling), *B. J.* 1, 9, 2; 21, 16, 6; D, E, ald. en *Krt.* 44, 2, 6; — overal voor Batårå Goeroe, d. i. Siwa?

Djahnawi, Ind. *Djâhnawî*, een bijnaam van de rivier Gangga, als dochter van Djahnoe, een' heilige, die hare wateren verzwolg en weder uitstortte, Wls.; — Jv. Djanawi of Djĕ-, de vrouw van Santanoe, moeder van Bismå, *Inl.* n. 6.

Djanawi-soetå, de zoon van Djanawi, d. i. Bismå, N, *Krt.* 16, 21, vlgg.

Djaja (d. i. overwinning), Ind., een bijnaam van Joedistira, *Inl.* § 50.

Djåjå-båjå, Jv., een Vorst van Kĕdiri op Java, eene incarnatie van Wisnoe of van Krĕsnå, *Inl.* n. 120; *B. J.* 1, 3—12; 2, 1—3; 69, 20—7; over zijn' leeftijd zie *Vrd.* 6—7. [Skr. *djaja*, overwinning; *bhaja*, vrees; — dus: die de vrees overwonnen heeft?]

Djåjå-darmå, een der KK.? zie Djåjå-wirjå.

Djajad-bala, (d. i. met een overwinnend heir), Ind., een naam van Sahadéwa, *Inl.* § 50.

Djajad-rata, Ind. *-ratha* (d. i. met een' overwinnenden wagen), Jv. Djåjådråtå, de Vorst der Sindoe's (Jv. de aangenomen zoon van Sapwani of Widjå-wastrå, den Vorst van Bånå Kling), gehuwd met Doehsala (Jv. Doersilåwati), de zuster van Doerjodana; bondgenoot der KK. in de *B. J.*; — bijnamen: Sindoe-nata, -pati, -rådjå, Sindoe Kalangan, Tirtå-nåtå: *q. v.*; in de *B. J. Dj.* is de meest gewone naam Sindoerĕdjå of -rdjå; — *Inl.* n. 22, 44, § 41, 49, 60, 63 (VII), 70; *B. J.* 6, 17; 14, 12, 5; 20, 5—13; 21, 6—7, 14; 24.

Djåjå-karnå of Koendjåjå—, Jv., een Vorst van Awånggå, door Karnå gedood, *Inl.* n. 34.

Djåjå Lågå (d. i. overwinnaar in den strijd), Jv., een valsche naam van Bimå te Wiråtå, *Inl.* n. 83, 84.

Djajanta, Ind., een bijnaam van Bima, *Inl.* § 50.

Djåjå-pati, een der KK., *B. J.* 20, 6,5 (volgens anderen Djåjå-sĕkti); RW. 48.

Djåjå-pitånå, Jv., naam van Doerjodånå in de *Lk.*, *Inl.* n. 26.

Djaja-rata, *-ratha?* een bloedverwant van Karna, *Kw. Krt.* 26, 3, 1–3.

Djåjå-sĕkti, een der KK.: zie Djåjåpati.

Djåjå-sénå, een der KK. of bondgenoot der KK., *B. J.* 13, 5, 2; *Kw.* ald.: Djajat-séna.

Djåjå-soesénå, een der KK., *B. J.* 14, 12, 6; 20, 6, 4; *Krt.* 23, 8, 2–3; T, 25, 9, 2; 45, 7, 6 (A ald.: Doersénå); — RW. 50; *Lk.*

Djåjå-tjitrå, een der KK., *Krt.* 23, 8, 2–3; RW. 58.

Djajat-séna (d. i. met een overwinnend heir), I°. Ind., een naam van Nakoela, *Inl.* § 50.

II°. een Vorst van Magada, zoon van Djarasanda; bondgenoot van de PP. in de *B. J.*, — *Inl.* n. 64, § 60, 62, n. 102.

III°. zie Djåjå-sénå.

Djåjå-wikåtå, *-ṭå*, een der KK., *B. J.* 14, 12, 7; 20, 6, 6; 39, 9, 3, en *Kw.* ald.; RW. 49; *Lk.* [Skr. *wikaṭa*, groot, vreeselijk, Wls.]

Djåjå-wirjå (d. i. uitstekend in heldenmoed ?), een der KK., *B. J.* 20, 6, 7 (volgens anderen Djåjå-darmå); RW. 44.

Djålådårå, Jv., een naam van Bålå-déwå in *Lk.*, *Inl.* n. 48.

Djålå-toendå, Jv. *-ḍå*, een diepe put, in of nabij de vlakte van Djati Rogèh, *Inl.* n. 28, 38. [Skr. *djala* water; *toeṇḍa*, muil, mond.]

Djambawan of -boewan, Ind. *Djâmbawat*, *-boewat* of *-wân*, een fabelachtige beer, schoonvader van Krĕsna (Wls.); denkelijk dezelfde als Djamboeman? zie ald. — Jv. *Kapi* Djĕmbawan, een aap [*kapi*, Skr. aap], vader van de volgende, *Inl.* n. 50.

Djambåwati, gew. Djĕ-, Jv., eene vrouw van Krĕsnå, dochter van den aap Kapi Djĕmbawan, *Inl.* n. 50, 115. [Ind. *Djamboematî*, eene nimf, Wls.; waarschijnlijk de dochter van Djamboeman, Djambawan of -boewan, *q. v.*; en welligt ook genaamd *Djambawatî* of *-boewatî*.]

Djamboeman, Ind. *-mat* of *-mân*, naam van een' aap, Wls.; — vgl. Djambawan.

Djamboemati: zie bij Djambåwati.

Djamboewan: zie bij Djambawan.

Djamboewati: zie bij Djambåwati.

Djanaka, I°. Ind., Jv. Djanåkå, een vergode heilige, vroeger Vorst van Mitila (Ls. XIV; Jv. van Mantili, *B. J. W.*), *B. J.* 3, 4, vlgg.; 6, 8, vlgg.; 7, 12; 8, 26; 50, 6.

II°. Jv. Djanåkå, een bijnaam van Ardjoenå, *Inl.* n. 22; *B. J.* 16, 16, 2, 17, 5; 59, 18, 5; in D, E en *Kw.* niet; — in *Lk.* zijn gewone naam.

Djanamédjaja, Ind., een Vorst van Hastina, de zoon en opvolger van Pariksit, *Inl.* § 77.

Djanapadi, Ind. *djânapadî*, eene nimf, onderstelde moeder van Krĕpa, *Inl.* § 17.

Djanardana, Ind. *-nârd-* (d. i. door de menschen aangebeden?), Jv. Djanardånå, een bijnaam van Wisnoe en van Krĕsna; *Inl.* § 27; — van Krĕsna, *B. J.* 35, 9, 1; 61, 17, 1; *Kw. passim.*

Djanardanari? een bijnaam van Wisnoe? *B. J.* 69, 21, 1; D, E en *Kw.* niet. [Welligt uit het vorige en Hari = Wisnoe?]

Djanawi, -soetå: zie *Djahnawi.*

Djara, Ind. *-râ*, een jager, die Krĕsna doodde, *Inl.* § 73.

Djarasanda, Ind. *Djarâsandha*, een Vorst van Magada, zoon van Brĕhad-rata, en schoonvader van Kangsa, *Inl.* § 18, 27, 35, 63 (VII); zijne zonen, § 35.

Djatasoera, Ind. — *ṭâsoera*? Jv. *Djåṭåsoerå*, een reus (Jv. Vorst van Giri Loewå, L, *Krt.* 27, 25, 3–4), door Bima gedood, *Inl.* § 46; zijne zonen, *B. J.* 27, 25, 3; *Krt.* ald. en bij 30—2. [Skr. *djaṭâ*, eene haarwrong of kapsel, door boetelingen gedragen; *soera*, een god; *asoera*, afvallige hemelling, reus.]

Djati Rogèh, Jv., eene plaats, *Inl.* n. 30.

Djatoe-grĕha, Ind. *Djâ-*, het Lakhuis, de

brandbare woning te Waranawata, waarin de Pandawa's moesten omkomen, *Inl.* § 23; *Djâtoe-wéçma*, id., *Kw. Krt.* 45, 10, 1–3. [Skr. *wéçma=gṛĕha*, huis.]

Djatoe-wésma, *—çma:* zie 't vorige.

Djåwå: zie *Java.*

Djawalgani, Ind. *-ṇi*, de vader van Sandjaja, *Inl.* § 61.

djawåtå, Jv., een god van minderen rang, *B. J.* 1, 11; 7, 8, enz. [Skr. *déwata*, id.]

Djĕmbåwati: zie Djam-.

Djĕnawi: zie *Djahnawi.*

Djĕnggålå, Jv., een voormalig rijk op Java, ten zuiden van 't hedendaagsche Soerabaja, *Krt.* 69, slot.

Djimawal, Ar. Jv., het derde jaar van den Jav. tijdkring van acht jaren, *Vrd.* 28.

Djoedipati, Jv. *-ḍi-*, een land van Bimå, *B. J.* 9, 9, 7; 10, 1, 2; *Kw.* niet; — volgens *Lk.* (XXIII, Alap-alapan Srikandi) door hem in bezit genomen, nadat de vorige vorst, de reus Soepålå, door Ardjoenå gedood was.

Djoetiman, Ind. *-mat* of *-mân*, een Vorst der Madra's, schoonvader van Sahadéwa, *Inl.* § 33.

djring, Jv., zekere boom: zie *Vrt.* 10, 3, en n.

Doehsala, Ind. *-çalâ*, Jv. Doersilåwati of Drĕsi—, eene dochter van Drĕta-rastra, gehuwd met Djajadrata, *Inl.* § 14, 41.

Doepå pĕpanggil, Jv. *Adji——*, een tooverformulier, om afwezenden tot zich te roepen, *Inl.* n. 20 [*doepå*, Skr. *dhoêpa*, wierook; *panggil*, Mal. Jv., roepen.]

Doerdjaja (d.i. moeijelijk te overwinnen?), of Réka Doerdjaja? een der KK., *Kw. Krt.* 23, 8, 2–3; Rékå Doerdjåjå, D, E, ib.; T, 14, 13, 3; 25, 9, 3; 45, 7, 5; — RW. 5: Doerdjåjå; 54: Rékå D.

Doergådånå, -dini: zie Doergandånå, -dini.

Doergåhångså? een der KK.: zie Doesahåså.

Doergamong? een der KK.: zie Doermångså.

Doergandånå of Doergådånå, Jv., een prins van Wiråtå, later Maswåpati: zie *Matsya.* [Skr. *doergandhana*, stinkend.]

Doergandini of Doergådini, Jv. = Ind. Satyawati, *q. v.*

Doergantå? een der KK.: zie Darmå Dirgantårå.

Doergantårå? als voren: zie *ib.*; — Rékå Doergantårå: zie Tjitrå Dirgantårå.

Doergå-pati? als voren: zie Doermå-gati.

Doerjodana, Ind. *-dhana* (d. i. slechte strijder, die een' onregtvaardigen oorlog voert, Wls.), Jv. Doerjodånå, -joe-, Droe-, enz., de Vorst van Hastina (Jv. Astinå), oudste der honderd KK. of zonen van Drĕta-rastra (Jv. Dĕståråtå) en Gandari, gehuwd (Jv.) met Banowati, de dochter van Saljå; — bijnamen: Soejodana (in *B. J. Dj.* en *Kw.* zijn meest gewone naam), Koeroe-pati, Koeroe-nata, Korawéndra, Korawéswara, Astinå-pati, Hastinéndra, Gandaréja, Djåjå Pitånå: *q. v.*; — *Inl.* § 14 en vervolgens; *B. J. passim.*

Doermå: zie Doermå-djati.

Doermå Ångså-ångså: zie Doermå-sahåså.

Doermadati: zie 't volgende.

Doermå-djati? of ——soerå? een der KK., *B. J.* 25, 9, 4 (anderen: Darmå-djati-soerå: zoo ook *Lk.* en R. W. 83; *B. J. W.*: Darmådjati en Soerå-doermå); D, E, *Krt.* 14, 12, 6, en 23, 8, 2–3; *Kw.* ald.: Doermadati of -djati, of ——soera. Waarschijnlijk moet men lezen *Doerma djâti-soêra*, en dit *djâti-soêra* niet, met de omwerkers, als een gedeelte van den naam opvatten, maar als een vereerend epitheton, in den zin van den geboren'- of echten krijgsman; zoodat de naam dan alleen Doermå zijn zou.

Doermå-gati? een der KK., *B. J.* 20, 8, 2

(volgens anderen Doergå-pati), RW. 10.

Doermångså? als voren, *ib.* (anderen: Doergamong); RW. 8; *Lk.*

Doermå-såhå? als voren: zie Doermåsånå.

Doermå-sahåså? als voren, *B. J.* **25,** 9, 5; anderen: Doermå Ångså-ångså, of Soerå-doermå en Ångså-ångså; — zie ook Doermåsånå.

Doermåsånå? als voren, *Krt.* **23,** 8, 2–3; anderen ald.: Doermå-såhå of -sahåså; vgl. dit laatste.

Doermoekå (Skr. *-khâ*, leelijk- of schrikwekkend van gelaat), als voren, *Krt.* **29,** 11; T, **35,** 26—7; **37,** 14, 1; **39,** 9, 1; C, *Krt.* **45,** 7, 7; RW. 4; *Lk.*

Doernå: zie Drona.

Doersahåså: zie Doesa-.

Doersånå? of Doersånåsåhå? een der KK.: zie Doesaha.

Doersasånå: zie Doesasana.

Doerséna? een der KK.: zie Djåjå-soeséna.

Doersilåwati: zie Doehsala.

Doerwa: zie Droewa.

Doerwamotjånå: zie Doerwi-.

Doerwåså, een panditå, *Inl.* n. 20. [Skr. *doerwâsas*, slecht gekleed; eign. van een' heilige.]

Doerwimotå of -motana: zie 't volgende.

Doerwimotjånå? een der KK., *Krt.* **23,** 8, 2–3; anderen ald.: Doerwa-, -wimotå, -wimotana: zoo RW. 13. [Skr. *wimotjana*, bevrijding.]

Doesaha? als voren, *ib.*; anderen ald.: Doersånå of Doersånåsåhå? zoo RW. 9.

Doesahåså? of Doesahåså-darmå? als voren, *B. J.* **20,** 8, 3; anderen ald.: Doersahåså of —darmå (zoo RW. 12); anderen: Doergåhångså (RW. 7: Doergångså). [Skr. *sâhasa*, geweld, wreedheid, enz.; dus *Doehsâhasa* of *Doessâ-* z. v. a. de zeer geweldige of wreede?]

Doesasana, Ind. *Doehçâsana* of *Doeççâ-* (d. i. onhandelbaar, moeijelijk te leiden, Wls.), Jv. Doesasånå, gew. Doersa- of Droesa-, een der KK., de tweede in ouderdom, volgende onmiddellijk op Doerjodana (volgens RW. op Doersilåwati), *Inl.* § 14, 42, 63 (VIII), *B. J.* **4,** 20; **6,** 4, 7, 15—6; **14,** 12, 3; **20,** 8, 6, enz.; 39—40.

Doestådjoemnå: zie Drĕsta-dyoemna.

Domjå: zie Daumja.

Draupadi, Ind. *-dî*, Jv. Dropadi, gew. Droe-, de dochter van Droepada, (Jv. Droepådå), den Vorst van Pantjala (Jv. Tjampålå), gehuwd met de vijf Pandawa's (Jv. met Joedistirå), en moeder van een' zoon bij elk van hen (Jv. van Påntjå-wålå); — bijnamen: Krĕsnâ, Droepada-tanaja, -poetri enz., Pandoe-poetradajita, Malini, Prinses van Tjampålå: zie *i. v. v.*; — *Inl.* § 20, 26, 28, 33, 41—2, 44, 49, 51—2, 63 (X), 65, 76; *B. J.* **7,** 10; **10,** 7—8; **30,** 7—8; **40,** 1, 9; **61,** 11; **64,** 16—7; **65,** 8—10, 14; *Krt.* **66,** 15, vlgg.

Drawalika: zie bij Ardå-walikå.

Drĕsilåwati: zie Doehsala.

Drĕsta-dyoemna, Ind. *Dhrĕsjṭa-* (d. i. forsch van kracht), Jv. *Drĕsṭå-dyoemnå*, gew. *-djoemnå* of *-djoemĕnå*, ook *Droesṭå-*, *Doesṭå-*, enz., de zoon van Droepada, den Vorst van Pantjala (Jv. Tjampålå); veldheer der PP. in de *B. J.*; — bijnamen: Droepada-poetra, -tanaja enz., Prins van Tjampålå: zie *i. v. v.* — *Inl.* § 20, 37, n. 86, § 58, 63 (X); *B. J.* **9,** 1; **10,** 6; **13,** 8; **15,** 7; **20,** 25; **30,** 11; *Krt.* **31,** 7, 2— 10, 3; T, **31,** 17—8; **32,** 1—3; **64,** 8, enz.

Drĕsta-kétoe, Ind. *Dhrĕsjṭa-* (Skr. *dhrĕsjṭa*, onverschrokken; bemagtigd; enz.; *kétoe*, vaandel), Vorst van Tjédi,

zoon van Sisoepala, *Inl.* § 37; aanvoerder van een der zeven heiren van de PP. in de *B. J.*, *Inl.* § 60, 62; *Krt.* **12**, 10, 2, vlgg.; — Jv. *Drĕṣṭå-kètoe*, patih van Tjampålå (of van Wiråtå), *B. J.* **29**, 11, en *Krt.* ald.: *Krt.* **31**, 2, 5—4, 2, en *Krt. Vrb.* ald. — Vgl. SIMOE-SOETA.

DRĔSTÅRÅTÅ: zie DRĔTA-RASTRA.

DRĔTA-POERA = DRĔTA-RASTRA, *Kw. Krt.* **19**, 5, 4–6. [Skr. *dhrĕta*, vastgehouden; *poera*, stad.]

DRĔTA-RADJYA, als voren, *Kw. Krt.* **4**, 7, 5–8, 2. [Skr. *dhrĕta*, - en *râdjya*, regering.]

DRĔTA-RASTRA, Ind. *Dhrĕta-râsjṭra* (d. i. vasthoudend aan de regering), Jv. *Dĕṣṭåråtå*, of *Drĕṣṭå*—, de blindgeboren zoon van Ambika bij Wjasa (Jv. van Åmbåliki bij Tjitranggådå); gehuwd met Gandari, en vader van de honderd Koeroe's (Jav. Koråwå's); volgt zijn' jongeren broeder Pandoe in de regering van Hastina op, maar staat die later aan zijn' zoon Doerjodana af; — bijnamen: Drĕta-poera, Drĕta-radjya, *q. v.*; — *Inl.* § 10—12, 14—5, 21, 29, 37, 39, 42—3, 61, 64—5, 72; *B. J.* **3**, 9—10; **4**, 7; **6**, 4, 12, 17.

DRĔTÅ-RÅTÅ, een onderbevelhebber (*Kw.* bloedverwant) van Karnå, *B. J.* **26**, 12—3, en *Krt.* ald. [Skr. *dhrĕta*: zie boven; *ratha*, wa- [gen.]

DROEJODÅNÅ of -JOE-: zie DOERJODANA.

DROENÅ: zie DRONA.

DROEPADA, Ind., Jv. -PÅDÅ, Vorst van Pantjala (Jv. Tjampålå); schoonvader van de PP. (Jv. van Joedistirå en Ardjoenå), en hun bondgenoot in de *B. J.*; — bijnamen: Pantjala-radja; Vorst van Tjampålå; Soemitrå of Soetjitrå, *q. v.*; *Inl.* § 17, 19—20, 27—8, 37, 48, 58—9, 61—2, 63 (VII, X); *B. J.* **10**, 7; **15**, 9, 6; **31**, 5, vlgg.; *Krt.* **31**, 7, 2–**10**, 3; T, **32**, 8; **37**, 11; **48**, 4; **69**, 18.

DROEPADA-POETRA, -POETRÎ, -TANAJA enz.; zoon-, dochter van Droepada, d. i. Drĕsta-dyoemna of Draupadi, *Kw. Krt.* **13**, 8, 4–7; **12**, 8, 5–9, 4, enz.; ook Sikandi, G, L, *Krt.* **41**, 12, 5–7.

DROEPADI: zie DRAUPADI.

DROESASÅNÅ: zie DOESASANA.

DROESTÅDJOEMNÅ: zie DRĔSTA-DYOEMNA.

DROEWA? of DOERWA? een bloedverwant van Karna? *Kw. Krt.* **26**, 3, 1–3.

DROEWÅDJÅJÅ, een onderbevelhebber van Karna, *B. J.* **26**, 3—4; vgl. *Kw.* ald.

DRONA, Ind. *-ṇa* (d. i. watervat), Jv. -NÅ, gew. DROENÅ of DOERNÅ, een brahmaan, volgens de fabel uit een watervat geboren; leeraar van de KK. en PP. in den wapenhandel; zoon van Bara-dwadja; zwager van Krĕpa; vader van Aswattama; veldheer der KK. in de *B. J.*, na Bisma; — bijnamen: Danjang, Koemba-joni, Koembåjånå, Panditå van Sokå Limå: zie *i. vv.*; ook eenvoudig de Priester, heilige of leeraar, Dwidja, Wipra, Goeroe, Maha-moeni, enz.; — *Inl.* § 17—20, n. 44, 50, § 47, 53, 63 (VII); — *B. J.* **3**, 9—10; **4**, 7, 5; **6**, 4, 2, 13; **7**, 7; *Kw. Krt.* **12**, 10, 2, vlgg., en 12—4; T, **12**, 21; **17**, 16; **18**, 13—5; **25**, 6—12; *Krt.* **31**, 7, 2–10, 3; T, **31**, 14—8; **34**, 6—8.

DRONÅ-POETRÅ, -TANÅJÅ enz., Dronå's zoon, d. i. Aswåtåmå, *B. J.* **31**, 25, 6; **32**, 6, 5; enz.; *Kw. passim.*

DROPADI: zie DRAU-.

DWAIPAJANA, Ind. *-pâ-* (van *dwîpa*, eiland, en *ajana*, weg?), *Krĕsjṇa*—, een bijnaam van Wjasa, *Inl.* § 6; vgl. DIPÅJÅNÅ, DÉWAJANA.

Dwaita-wana, Ind., een bosch, *Inl.* § 44.

Dwaraka, Ind. *Dwâraka* of *-kâ*, ook *Dwârawatî*, Jv. *Dwåråwati*, de stad of het

rijksgebied van Krĕsna, *Inl.* § 27, 37, 40, n. 84, § 74; — ook verlengd *Andyåråwati*, A, *Krt.* 4, 8, 3–9, 2. — Vorst van Dwåråwati, een gewone naam van Krĕsnå in *Lk.* en *B. J. Dj.*; — in 't *Kw.* wordt het gebied van Krĕsna niet eenmaal genoemd.

Dwåråwati: zie 't vorige.

dwidja, Skr., Jv. *-djå*, brahmaan, priester; inzonderheid Drona, *Kw. Krt.* 12, 10, 6–11, 1,a, 12—4, enz.; zoo ook *Mahâdwidja*, de groote priester, *Dwidja-wara*, de uitstekende priester, *Dwidjéndra*, de Priestervorst, *B. J.* 17, 18, 3; *Kw. Krt.* 21, 6, 4–7, 5; 22, 26, enz.

Dwidja-soeta, -soênoe, de zoon des priesters, d. i. Aswattama, *Kw. Krt.* 31, 22, 3–4, enz.; Dwidjangsa (*-ângça*), de priestertelg, id., *Kw. Krt.* 46, 5, 5–6, 3, enz.

Dwirådå Mĕtå, of *Dirådå* —, de dolle olifant: naam van eene slagorde, *B. J.* 17, 20, 3; 18, 4, 1; ook *Gadjéndra Matta*, *Kw. Krt.* 17, 19, 3–22. [Skr. *dwirada*, olifant; *gadjéndra*, groote olifant; *matta*, dol.]

Dwitiå: zie Påntjå-wålå.

Ékatjakra, Ind. *-krâ*, een stad, *Inl.* § 25—6, n. 40.

ĕmpoe, of *poe*, Jv., een oude titel, inzonderheid van beroemde dichters, *Vrd.* 6, 7; *B. J.* 1, 3; 2, 1.

Êndrå: zie Indra.

Éndråkila, een berg, *Inl. Vrb.* n. 76.

Éndrå-lokå: zie Indra.

Erawan, Jv., de zoon van Idjråpå, door Wrĕkodårå van den dood gered, *Inl.* n. 40; — vgl. *Krt.* 12, 5.

Eråwati, Jv., eene dochter van Saljå, gehuwd met Bålå-déwå, *Inl.* n. 51; *B. J.* 50, 10, 9, en D, E ald.; *Kw.* niet; — vgl. Réwati. [Skr. *airâwatî*, bliksem; Jv. *éråwati*, geluid van regen en wind, G. R.]

Gadjahojå: zie *Gadjahwaja*.

Gadjah-sénå, Jv., een zoon van Batårå Goeroe, in de gedaante van een' olifant, *Inl.* n. 22. [Skr. *gadja*, olifant; *sénâ*, heir, leger; dus met een leger van olifanten? welligt een bijnaam van Ganésa, den zoon van Siwa?]

Gadjahwaja, Ind. *-djâ-* (d. i. naar een' olifant- of naar olifanten genoemd; van *gadja*, olifant; *âhwaja*, naam), een bijnaam van de stad Hastina, *Inl.* § 1; Jv. *Gadjahwåjå* of *Gådjå-hwåjå*, gew. *Gadjahojå* of *-hoejå*, een eiland in de rivier Silo-gånggå, nabij de hoofdplaats van Astinå, *Inl.* n. 4, 13, 26, 28; — ook z. v. a. Astinå, *B. J.* 3, 8, 1; 45, 8, 6; *Kw. Krt.* 24, 5—6, 4 enz.; zoo *Gadjâhwaja-poera*, *Kw. Krt.* 2, 9, 4–6.

Gadjakså, een jongere broeder van Sakoeni, *B. J.* 26, 14—5 (A: Ånggådjakså); 27, 1—2. [Skr. *gadjâksja*, met olifantsoogen?]

Gadja-poera (d. i. olifantenstad), Ind. = Hastina-poera, *Inl.* § 1.

Gadjéndra Matta: zie *Dwirådå Mĕtå*.

gadoeng, Jv. *-ḍoeng*, zekere plant, *B. J.* 48, 20; 50, 8.

Gålå-gålå; *Balé Si* — —, Jv., een gebouw, door de KK. opgerigt tot ontvangst van de PP., die daarin door brand moesten omkomen, *Inl.* n. 40.

gambir, Jv., zeker struikgewas met eene kleine witte bloem, *B. J.* 33, 7; 48, 15; 51, 10.

Gåndå-maji, Jv., naam van eene landstreek, *Inl.* n. 22. [Skr. *gandha*, Jv. *gåndå*, reuk, geur; *mahî*, de aarde; naam van eene rivier; *mahi*, de aarde, Wls.]

Gåndåmånå, Jv., een zwager van Droepådå; landvoogd van Sawo Djadjar, *Inl.* n. 30, 36, 44.

Gandara, I°. Ind. *Gandhâra* (of *Gâ-*, Wls.), eene landstreek in 't N. W. van Indië, het

rijksgebied van Soebala en van zijn' zoon Sakoeni; Gandara's, de bewoners van dat land, *Inl.* § 11, 22, 60, 70; — Dipati van Gandårå, d. i. Sakoeni, L, *Krt.* 39, 9.

II°. Jv. Gĕndårå of Anggĕndårå, de oudste zoon van Tiståwå, den Vorst van Plåsså Djĕnar, *Inl.* n. 20.

gandarba of *-wa*, Ind. *-dhar-*, Skr. eene soort van hemelsche wezens, de toonkunstenaars des hemels, *Inl.* § 8, 26, 45; Jv. *gandarwå*, eene soort van booze geesten of daemonen, *B. J.* 50, 2, enz.

Gandaréja, Ind. *Gândhâ-*, de zoon van Gandari, d. i. Doerjodana, *Kw. Krt.* 59, 8, 5–11.

Gandari, Ind. *Gândhârî*, Jv. gew. Gĕndari of Anggĕ-, de gemalin van Drĕta-rastra (Jv. Dĕståråtå) en moeder van de honderd Koeroe's (Jv. Koråwå's); dochter van Soebala, den Vorst van Gandara (Jv. van Tiståwå, Vorst van Plåsså Djĕnar); zuster van Sakoeni, *Inl.* § 11, 14, 22, n. 40, § 64, 66, 72; *B. J.* 6, 14, 5, 18.

gandarwa: zie *-ba*.

Gandawati, I°. Ind. *-dhawatî* (d. i. welriekende), bijnaam van Satyawati, de moeder van Wjasa, *Inl.* § 6.

II°. Jv. Gåndå-, eene vrouw van Ardjoenå, *Inl.* n. 61.

Gandiwa, Ind. *Gâṇḍîwa*, de boog van Ardjoena, *Inl.* § 55.

Gangga, Ind. *-gâ*, de rivier Ganges, *Inl.* § 1; de godin van die rivier, moeder van Bisma bij Santanoe, § 3; ook genaamd Djahnawi, *q. v.*; — vgl. *Silo-gånggå*.

Ganggå-soetå, de zoon van Ganggå, d. i. Bismå, N, *Krt.* 4, 9, 5, 17, 1, 4, enz.

Gangga-dwara, Ind. *Ganggâ-dwarâ*, eene stad aan de boven-Gangga, *Inl.* § 72.

garangan, Jv., zeker viervoetig dier (GR. eene soort van vos), *Inl.* n. 40.

Gardåpati, Jv., een Vorst van Saptå of Kasaptå, bondgenoot der KK., *B. J.* 18, 15–6; 19, 1–4; 20, 28; 45, 6, 5, — *Kw.* Trigarta-pati, *q. v.*

Garoeda, Ind. *-ḍa*, Jv. *-ḍå*, een fabelachtige vogel, het voertuig van Wisnoe; — eene slagorde in de gedaante van een' vliegenden garoeda, *B. J.* 15, 7, 3, 9, 2; 17, 19, 5, enz.; — ook genaamd *Kågå-pati*, *q. v.*

Gatotkatja, Ind. *Ghaṭo-*, Jv. *Gaṭotkåtjå* of *-ṭoet-*, een reus, de zoon van Bima en Hidimbâ (Jv. Arimbi); — bijnamen: Bimå-poetrå, -soetå enz., Sénå-poetrå, Hidimbjatmadja, Kalana-nata, Poeroebåjå: *q. v.* — *Inl.* § 24, 63 (VII); *B. J.* 13, 8, 17, 3; 19, 10, vlgg.; 27, 14, vlgg.; 28, enz.

gégé; *tojå* —, Jv., z. v. a. spoedwater, een toovermiddel, om kinderen op eens tot vollen wasdom te brengen, *Inl.* n. 22.

gĕloeng, Jv., haarwrong, zaamgebonden hoofdhaar; *gĕloeng kakĕlingan* (van *Kĕling* of *Kling*, *q. v.*), een bijzonder haarkapsel, door Joedistirå gedragen, *Inl.* n. 20.

Gĕndråjånå, Jv., de eerste Vorst van Kĕdiri, kleinzoon van Pariksit, en vader van Djåjå-båjå, *Inl.* n. 120.

Gĕndrèh Kĕmasan, Jv., naam van Ardjoenå, als ĕmban van Oetari te Wiråtå, *Inl.* n. 48. [Jv. *kĕmasan*, goudsmid.]

Giling Wĕsi, Jv., een gewest, het rijksgebied van Dåsså-pati, *Inl.* n. 120.

giri, Skr. Jv., berg; — Giri-nåtå [Skr. *girinâtha*, de Bergvorst), een bijnaam van den God Goeroe of Siwa, *B. J.* 65, 19, 6; 68, 7, 9; ook Batårå Giri (d. i. de Berggod), 67, 8, 7. [Vgl. *Girîça*, een Ind. bijnaam van Siwa, Wls.]

Girika, Ind. *-kâ* (d. i. dochter van den berg), de dochter van den berg Kolahala en de rivier Soektimati, bij Wasoe moeder van Matsya en Satyawati? *Inl.* § 4.

Giri-loewå, het rijksgebied van den reus Djåtåsoeråʔ N, *Krt.* 27, 25, 3–4.

Giri-nåtå: zie *giri*.

goebar } Jv., zekere speeltuigen, soorten van
goernang } bekkens, *B. J.* 12, 16; 35, 21, enz.

Goeroe, I°. Skr. Jv., leeraar; inzonderheid Drona, als leeraar van de KK. en PP.; — Goeroe-poetrå, de zoon des leeraars, d. i. Aswåtåmå, D, E, *Kw. Krt.* 24, 1—2.

II°. Batåråh Goeroe, Jv., eene godheid, gewoonlijk als de hoogste voorgesteld: volgens R.W. een zoon van Hjang Toenggal, en vader van Bråmå, Éndrå, Wisnoe, Bajoe enz.; in de *B. J. Dj.* beantwoordt bij steeds aan den Siwa van 't *Kw.*, van wien hij ook de bijnamen Giri-nåtå of Batåråh Giri en Nilå-kåntå draagt; buitendien wordt hij nog aangeduid met de namen Djagad-nåtå, Djagad-pratinkah, Pramèsti, Oetipati, Soeksmå Kawĕkas: *q. v.*; — *Inl.* n. 5, 43; *B. J.* 1, 8—12; 21, 15—8; 67, 8, vlgg., enz.

Goetåkå: zie Gotåkå.

goewå, Jv. (Skr. *goehâ*), spelonk, grot.— *Goewå Kiskĕndå*: zie *K.* — *Goewå Siloeman* (d. i. duivelsgrot of spookhol), de woonplaats van den reus Soekåndå, *Inl.* n. 120.

gong, Jv., zeker speeltuig: een metalen bekken, *B. J.* 10, 5, n.; 18, 1, enz.

gopa, Skr. veehoeder, enz.; — de gopa's van Narajana, een heir van veehoeders, in dienst van Krĕsna, en door hem als hulpbenden aan Doerjodana afgestaan, *Inl.* § 60; vgl. Narajana.

Goråh-wångsåh, Jv., de reuzenvorst van Goewå Kiskĕndå, vader van Kångsåh bij Mahérah (of Ångsåwati), *Inl.* n. 48. [Skr. *ghora*, verschrikkelijk; *wangça*, geslacht.]

Gotåkå of Goe-, Jv. *-ṭå-*, een slangenvorst? *B. J.* 63, 11—12, en D, E ald.; *Kw.* niet. [Skr. *ghoṭaka*, paard.]

Grantika, Ind. *-thi-* (d. i. astroloog), valsche naam van Nakoela aan 't hof van Wirata, *Inl.* § 51.

Haihaja, Ind., een volksstam, behoorende tot de Jadawa's, *Inl.* § 27.

Hala-dara (Skr. *-dhara*, d. i. ploegdrager), een bijnaam van Bala-déwa, *Inl.* n. 47; *Kw. Krt.* 59, 14.

Halajoeda, I°. Ind. *Halâjoedha* (d. i. met de ploeg gewapend), een bijnaam van Balarama, *Inl.* § 27.

II°. of Ala-? Ngala-? Ajoeda? een reus? *Kw. Krt.* 27, 30, 3—32, 2.

Hali, Ind. *-lin* of *-lî* (d. i. ploegdrager), een bijnaam van Bala-rama, *Inl.* § 27.

Hari, Ind., een bijnaam van Wisnoe; ook van Siwa, Indra, enz., Wls.; Jv. Batåråh Ari of Hari, de God des daglichts, de Zonnegod (door verwarring met het Polynesische *ari* of *hari*, dag), G.R., *B. J.* 7, 8—10, en *Krt.* ald.; *Kw.* ald.: *Bhaṭṭâra Hari* voor Krĕsna.—Hari-moerti, Ind. *-moêr-*, Jv. Ari-moerti, het ligchaam-, de incarnatie van Wisnoe, d. i. Krĕsna, *Inl.* § 27; *B. J.* 59, 8, 5; in B, D, E *passim*; *Kw. Krt.* 44, 10, 5—11, enz. — *Ari-bawånå* of *-boe-* (van *Hari*, hier Indra? en *bhawana* of *bhoe-*: zie boven, *i. v. boewånå*), de hemel, verblijfplaats der zaligen, *B. J.* 16, 20, 1, enz.; — *Ari-lokå*, id. (Skr. *loka*, wereld), 50, 2, 10, enz.; — ook *Boewånå Ari-lokå*, 57, 2, 4.

Hasti, Ind. *-tin* of *-tî* (d. i. olifant), een vorst van 't geslacht der Barata's, stichter

van Hastina-poera, *Inl.* § 1, 2.

Hastina of *-poera*, Ind. *Hâ-* (d. i. de stad van Hasti, of de Olifantenstad), Jv. *Astinå* of *Nga-*, eene stad aan de Gangga, zetel van 't rijk der Koeroe's (Jv. stad en rijk beiden), gesticht door Hasti (Jv. door Pålåsårå), *Inl.* § 1, n. 13; — ook genaamd Gadja-poera, Gadjahwaja, Gadjahojå: *q. v.*

Astinå-pati, de Vorst van Astinå, d. i. Doerjodånå, *B. J.* 47, 25, 4; *Kw.*: *Hâ-*, *Krt.* 59, 1—2, 4, enz. — Hastinéndra, *Hâ-*, (van Skr. *indra*, vorst), id., *Kw. Krt.* 10, 3, 9, enz.

Astinå-poetrå, de Prins van Astinå, d. i. Laksmånå, *B. J.* 20, 11, 6.

Hidimba (*-ḍi-*), of Hirimba, I°. Ind., Jv. Arimbå, een reus (Jv. de reuzenvorst van Pringgådani), *Inl.* § 24.

II°. Ind. *Hiḍimbâ* of *Hirimbâ*, *Kw.* *-ḍimbî* of *-rimbî*, Jv. Arimbi, eene reuzin, de zuster van Hidimba (Jv. Arimbå), bij Bima moeder van Gatotkatja, *Inl.* § 24; *B. J.* 30, 1—9.

Hidimbjatmadja, *-dimbjâ-*, Hidimbi's zoon, d. i. Gatotkatja, *Kw. Krt.* 28, 8, 2—9, 3, enz.

Arimbatmådjå, Arimbå's dochter, foutief voor Arimbi, *B. J.* 30, 3, 9.

Hidimbi, Hidimbjatmadja } zie 't vorige.

Himalaja, Ind. *-mâ-* (d. i. vergaderplaats van sneeuw), het gebergte ten noorden van Indië, *Inl.* § 1.

Hiranja-poera, Ind. *-ṇja-* (d. i. gouden stad), eene reuzenstad, door Ardjoena verdelgd, *Inl.* § 45.

Hiranja-roma, Ind. *Hiraṇja-roman* of *-mâ* (d. i. goudharige), bijnaam van Bismaka, *q. v.*

Hiranja-warma, Ind. *Hiraṇja-warman* of *-mâ* (d. i. de goudgeharnaste?), een Vorst der Dasarna's, schoonvader van Sikandi, en bondgenoot van de PP. in de *B. J.*, *Inl.* § 60.

Hirimba en -bâ: zie Hidimba.

Hjang, Jv., godheid, god; meestal gebruikt als titel vóór namen van goden; *B. J.* 1, 10; 21, 15, enz.

Idjråpå, Jv., Bagawan-, de vader van Érawan, *Inl.* n. 40.

Imå-himåtåkå, het rijk van den reus Niwåtåkawåtjå, *Inl.* n. 76. [Skr. *hima*, sneeuw.]

Indra (d. i. heer, koning), Ind., Jv. Batårå Éndrå, een der voornaamste goden, de Koning des hemels; volgens R.W. een zoon van Batårå Goeroe (= Siwa), en broeder van Bråmå, Wisnoe enz.; vader van Ardjoenå bij Koenti, *Inl.* § 13; — bijnaam: Soera-nata, *q. v.*

Indra-bhawana of *-bhoe-*, *Éndrå-bawånå*, of *-boe-* (zie boven, *i. v. boewånå*), Indra's hemel, de verblijfplaats der goden en gezaligden, *B. J.* 22, 23, 4, enz.; *Kw. Krt.* 50, 7; — *Éndrå-lokå*, id. *B. J.* 15, 5, 8, enz.; *Kw.* niet.

Éndrå-soetå, Éndrå's zoon, d. i. Ardjoenå, 19, 4, 6.

Indra-prasta, Ind. *-stha*, de hoofdstad der PP. aan de Jamoena; ook genaamd Kandawa-prasta, — *Inl.* n. 40, § 29, n. 115, § 68, 75; *Krt.* 69, 4, 4, vlgg.

Indra-séna, Ind., een dienaar der PP.? *Inl.* § 50, 58; zie ook § 45.

Irawan, Jv., een zoon van Ardjoena en Oeloepi, in de *B. J.* door den reus Srĕnggi verslonden, *B. J.* 16, 15—6; *Kw. Krt.* ald. (R.: Rawan), en 27, 30, 3—32, 2, op welke laatste plaats men ook *Rawan* lezen kan; — over het Lampongsche woord *irawan* zie *Inl.* n. 40; en vgl. Rawan en Érawan. [Skr. *irâwat* of

-wân, de zee; eene wolk; een koning, WLS.]

ISA, Ind. *îça* (d. i. heer), een bijnaam van Siwa; Hjang—, *Kw.* (buiten *Krt.*) 35, 3, 3; — vgl. ISOE.

ISOE; Hjang—? *B. J.* 45, 13—15, en *Kw.* ald. [Skr. *isjoe*, pijl; — G. R. en P: *Ngisoe* of *Ngèsoe*, een bijnaam van Wisnoe: waarschijnlijk eene glosse op deze plaats? vgl. ISA.]

Jadawa, Ind. *Jâ-*, een uitgebreide volksstam, genoemd naar Jadoe, den stamvader van hunne vorsten, waaronder Soera, Wasoedéwa, Krĕsna, enz.; hoofdstad Matoera aan de Jamoena; — *Inl.* § 11, 27, n. 97, § 64, 73—5; *Kw. Krt.* 37, 7—13; — ook genaamd *Jadoe-bala* (het volk van Jadoe of der Jadoe's), *Kw. Krt.* 10, 16; — of eenvoudig *Jadoe*, de Jadoe's, *Kw. Krt.* 61, 17—21, 2.

JADJA, Ind. *Jâ-*, een brahmaan, *Inl.* § 20.

Jadoe, *-bala*: zie *Jadawa*.

jaksâ, Skr. Jv., eene soort van halfgoden of daemonen, *B. J.* 50, 2.

JAMA, I°. Ind., Jv. JÅMÅ-DIPATI, de God des doods; ook genaamd Antaka, Kala, Kalantaka, Kala-mrĕtyoe: *q. v.*; *Inl.* n. 28, § 45.

II°. JÅMÅ WIDOERÅ, Jv. = Widoera, *q. v.*; *Inl.* n. 19; *B. J.* 4, 17, 3; 6, 5, 2, enz.; *Kw.* niet. [Skr. *jama*, tweeling, makker; onthouding, enz.; — hoe het hier te verstaan is, blijkt mij niet.]

JÅMÅ-DIPATI: zie JAMA I°.

Jamoena, Ind. *-nâ*, een tak van de rivier Ganga, *Inl.* § 1, 4, enz.

JASODA, Ind. *-çodâ*, de vrouw van den veehoeder Nanda, pleegmoeder van Krĕsna, *Inl.* § 27.

JAUDÉJA, Ind. *-dhé-*, een zoon van Joedistira bij Déwika, *Inl.* § 33.

Java, het eiland —, in hedendaagsch Jv. *Djåwå*, oorspronkelijk *Jawa*, *Vrd.* 44; zoo ook in *Kw. Krt.* 69, 4, 4, vlgg. [Skr. *Jawa-dwîpa*, het eiland Jawa.]

Jawa: zie *Java*.

Joedå Bråtå: zie *Bråtå-joedå*.

JOEDÅJÅNÅ, Jv., een Vorst van Astinå, zoon en opvolger van Pariksit, *Inl.* n. 120; — vgl. OEDAJANA.

JOEDÅ-KARTI, een der KK., *B. J.* 20, 8, 5, en D, E ald.; *Kw.* niet; RW. 24.

JOEDIRGÅ, als voren, D, E, *Krt.* 14, 13, 2 (T: SOEDIRGÅ); D, E, *Kw. Krt.* 24, 1—2 (E: SOEDIRGÅ); RW. 23: JOE- (SOE- niet).

JOEDISTIRA, Ind. *Joedhi-sjthira* (d. i. standvastig in den strijd), Jv. *Joedi-stirâ*, de oudste der vijf PP., zoon van Koenti bij den God Darma, of, in naam, bij Pandoe; Vorst van Indraprasta (Jv. van Amartå), en later van Hastina; — ook voorgesteld als incarnatie van Darma, *q. v.*; — gehuwd met Draupadi, de dochter van Droepada, Vorst van Pantjala (Jv. Tjampålå); — bijnamen: Darmå-poetrå, -tmådjå, -wangsa, enz., Soedarmå-koesoemå, Poentå, Poentå-déwå, Djaja, Kanka, Widjå-kånkå, Vorst van Amartå: *q. v.*; — *Inl.* § 13 en vervolgens, *B. J.* 2, 4—6; 10, 9—10, enz.

JOEJOEDANA, Ind. *-dhâ-*, of SATYAKI (*Sâ-*), de zoon van Satyaka, een' Vorst der Satwata's; ook genaamd SAINÉJA (*Çai-*) of SINÈR-NAPTRĔ (*Ci-*), d. i. kleinzoon van Sini, *q. v.*; — de wagenmenner van Krĕsna; — Jv. SATYAKI, de zoon van Satyadjit of Satadjit, den Vorst van Lésan-poerå, bij Sini of Wrĕsini; neef, zwager en bestendige medgezel van Krĕsnå;

ook in 't *Kw.* is de gewone naam Satyaki, en komt Joejoedana niet voor; — bijnamen Sini-soetå (d. i. Sini's zoon: zie *Inl.* n. 50, 89), Wrĕsni-wangsa, -koela, -wirå, -rotå, Rotå Wrĕsni-wirå: *q. v.*; — *Inl.* n. 50, § 58—60, 62, n. 115, § 66, 68, 73, 75; *B. J.* 2, 8; 6, 19; 10, 16; 16, 2, enz.

Joejoetsoe (d. i. strijdzuchtig), Ind. een onechte zoon van Drĕta-rastra; Jv. Joejoetsoeh, de oudste zoon van Widoerå; verhouding in de *B. J.* twijfelachtig: *Inl.* n. 94; — § 14, 65, 76; *B. J.* 6, 5—7, 14; 8, 7, 11; 29, 11; 36, 4; 41, 11, 13.

Joeni-joetå, een der KK., *B. J.* 14, 13, 1; 20, 8, 1; *Krt.* 24, 1—2; — volgens anderen Joetå-joeni, Anioetå of Joetå Anioetå; Joetåjoetå; — RW. 26: Joeni-joetå; 27: Joetå Anioetå; Joetå-joeni niet.

Joetå? als voren, *B. J.* 20, 8, 1 (tenzij men ald. leze: Joetå-joeni, Joetå-joetå); — dezelfde als Ajoetå? zie ald.

Joetå Anioetå? als voren: zie Joeni-joetå.

Joetå-joeni? als voren, *ib.*

Joetå-joetå? als voren, *ib.*

Joetå Sénå-tjitrå? als voren, 20, 8, 1 (volgens anderen: Joetå-joetå en Sénå-tjitrå); R.W. 28: Joetå-sénå; 30: Joetå Sénå-tjitrå; 65: Sénå-tjitrå.

Kadiri, gew. *Kĕ-*, Jv. *-ḍi-*, een gewest aan de Zuidkust van Java, *Inl.* n. 120; *B. J.* 1, 3—4; 69, 26—7; ook Mamĕnang genoemd, *q. v.*

Kågå-pati (Skr. *khaga-pati*, koning der vogelen), een bijnaam van den vogel *Garoedå*, en van de slagorde van dien naam, *B. J.* 15, 7, 9—12; 17, 19, 4; — zie verder *Garoedå*.

Kahéndran, Jv., het verblijf van den God Éndrå, de hemel, *B. J.* 9, 7, 4.

Kåkråsånå, Jv., een bijnaam van Bålå-déwå in zijne jeugd, *Inl.* n. 48; vgl. Sankarsana.

Kala, Ind. *Ká-*, een bijnaam van Jama, den God des doods; Jv. Batårå Kålå, eene godheid van vreeselijke natuur, die zich bijwijlen in vuur verkeert, om alles te verdelgen, *B.J.* 7, 1 (voor *Kw. Kâla-mrĕtyoe*); 28, 8 (voor *Kw. Antaka*); 45, 12. — *Kålå* is in 't Jv. ook een gewoon voorvoegsel vóór namen van reuzen, b. v. — Srĕnggi, *q. v.* [Vgl. Skr. *kâla* in sommige zamenstellingen, als *kâla-pa*, daemon, booze geest; *Kâlanémi*, *Kâlajawana*, namen van daemonen enz., waarin het gewoonlijk door zwart verklaard wordt, Wls.]

Kala-mrĕtyoe, *Ká-*, een bijnaam van Jama, den God des doods (van Skr. *Kâla*: zie hierboven; en *mrĕtyoe*, de dood), *Kw. Krt.* 7, 1—3, verklaard door Batårå Biråwå, d. i. Siwa?

Kalana-nata (*—nâtha*, d. i. de Reuzenvorst?), een bijnaam van Gatotkatja, *Kw. Krt.* 27, 28, 7.

Kalånåsoerå, een reus, door Gatotkåtjå gedood, *B. J.* 27, 30—2; in 't *Kw.* geen eigennaam, maar in 't algemeen reus, boeta? *Krt.* ald. [*Kw.* Jv. *kalånå*, daemon, reus? Skr. *asoera*, id.

Kalantaka, *Kâlâ-*, (van Skr. *Kâla* en *Antaka*, beiden namen van Jama, den God der doods), *Kw. Krt.* 54, 11, 3—8; — vgl. Biwara.

Kalapa, Ind. *-lâ-*, een dorp aan de noordelijke helling van 't Himalaja-gebergte, *Inl.* § 2, 74.

Kali-joega, Ind., het vierde van de zoogenaamde joega's of tijdperken der wereld, de tegenwoordige eeuw van zonde en bederf, *Inl.* § 77; *B. J.* 69, 27, 4; *Kw. Krt. ib.* 4, 4, vlgg.

Kalimosådå, of *-må-*, *-moe-*, *-må-oesådå*, Jv., een fabelachtig wapen van Joedistirå, in de gedaante van een beschreven lontarblad of bundel van die bladen? *Inl.* n. 28;

B. J. 10, 9, en n. ald.; 47, 27—32; 54, 10, 13.—In 't *Kw.* komt de naam (?) *Kalima-osada* of *Kalimahosada* slechts eenmaal voor: zie *Krt.* 54, 10; elders heet het eenvoudig *poestaka* (Skr. *Kw.* geschrift), of *Sang Hjang Poestaka* (het goddelijk geschrift), *Krt.* 10, 10, 1–6; 47, 27. [Vgl. Skr. *kâliman* of *-mâ*, zwartheid; *ausjadha*, Jv. *oesâdâ*, geneesmiddel.]

Kalingga, Ind., een gewest aan de Oostkust van 't Indisch schiereiland; Kalingga's, de bewoners van dat land,—*Inl.* § 18, 48, 60.—Vgl. *Kling.*

Kalmasapada, Ind. *-mâsjapâ-*, een Vorst van Ajodya, *Inl.* § 5.

Kama, Ind. *Kâ-*, Jv. Kåmå-djåjå, de God der min, gehuwd met Rati (Jv. Ratih);—ook genoemd Kandarpa, *q. v.*;—*Inl.* n. 28; *B. J.* 10, 3, 7.

Kambodja, eene landstreek in 't noordwesten van Indië, waarvan de Vorst Soedaksina in de *B. J.* voor de KK. strijdt, *Inl.* § 60.—*Kambodja-waṇa?* of de Vorst van Kambodjå, in de *B. J.* door Satyaki gedood, *Krt.* 23, 8, 2–3.

Kamjaka, Ind. *Kâ-*, een bosch aan de rivier Saraswati, *Inl.* § 44.

Kampilja, Ind. *Kâ-*, eene stad in Pantjala, *Inl.* § 19.

Kanåkå: zie Kanékå.

Kandarpa, Ind., een bijnaam van Kama, den God der min; *Kw. Krt.* 15, 2, 1–3.

Kandawa, Ind. *Khâṇḍ-*, een bosch aan de Jamoena, *Inl.* § 29, 34.

Kandawa-prasta, Ind. *Khâṇḍawa-prastha*, = Indra-prasta, *Inl.* § 29.

Kandihåwå, Jv. *-ṇḍi-*, naam van Sikandi na hare verandering in een' man, *Inl.* n. 37.

Kanéjåwati, Jv., eene dochter van Ardjoenå, *Inl.* n. 61.

Kanékå; -poetrå, Jv., Kanékå's zoon, d. i. Narådå, *B. J.* 6, 8, 5; 50, 6, 2; 68, 6, 1; *Kw.* niet;—volgens RW. heet hij Kanåkå-poetrå, en zijn vader voluit Sang Hjang Tjatoer-kanåkå. [Skr. *tjatoer*, vier; *nakha*, Jv. *kanåkå*, nagel.]

Kangsa, Ind., een Vorst der Jadawa's, zoon van Oegra-séna, verwant aan Wasoedéwa; schoonzoon van Djarasanda;—Jv. Kångså, bastaardzoon van Basoe-déwå's vrouw Mahérah (of Ångsåwati) bij den reus Goråwångså;—vervolger van Krĕsna en zijne broeders, door wie hij ten laatste gedood wordt, *Inl.* § 27.

Kaniåså: zie Kanoemajåså.

Kanjakoebdja, Ind., *-njâkoebdjâ*, eene stad in Pantjala, *Inl.* § 61.

Kanka, Ind., valsche naam van Joedistira als brahmaan aan 't hof van Wirata, *Inl.* § 51, 56;—vgl. Widjå-kånkå.

Kanoemajåså? of Kaniåså? Manoemajåså? -manåså? de zoon van Parikĕnan en vader van Sakoetrĕm, *Inl.* n. 12;—vgl. Manoemanårå of -nåså.

kåntå (of *koentå*), Jv., zeker werptuig, *B. J.* 28, 12; 53, 8; volgens GR. ook eign. van een' pijl door Bt. Goeroe aan Karnå geschonken. [Skr. *koenta*, werpspies met weêrhaak.]

Kanwa, Ind. *-ṇwa*, Jv. *-nwå*, een vergode heilige, *B. J.* 3, 4, vlgg.; 6, 8, vlgg.; 7, 12; 50, 6.

Kapi Djambawan: zie Djambawan.

Kapitoe: zie *Kasaptå.*

Karénoemati, Ind. *-ṇoematî*, eene prinses van Tjédi, bij Nakoela moeder van Niramitra, *Inl.* § 33.

Karna, Ind., *-ṇa*, Jv. *-nå* (d. i. oor), de Vorst van Angga (Jv. van Wånggå of Awånggå), zoon van den Zonnegod, geboren uit het oor van de maagd Koenti; gehuwd

(Jv.) met Soerti-kanti, dochter van Saljå; dus halve broeder van de Pandawa's, neef van Krĕsna, en (Jv.) verzwagerd met Doerjodånå; bondgenoot van de KK.;—bijnamen: Anggadipa, -pati, Awånggådipå, -pati, enz.; Wrĕsa, Soerjå-poetrå, -tanåjå, Arkå-soetå, Rawi-soetå, enz., Radéjå: *q. v.*;—*Inl.* § 11, 18, 28, 43, 48, n. 84, § 60, 63 (VIII), *B. J.* 4, 8, en vervolgens.

Karpå: zie Krĕpa.

Karpini: zie Krĕpâ.

Kartå-marmå: zie Krĕta-warma.

Kartå-soetå, een der KK. of bondgenoot der KK., *B. J.* 20, 9 (*Kw.* Krĕta-soeta); 21, 4, 10; RW. 38.

Kartå-warmå: zie Krĕta-warma.

Kasaptå of *Saptå*, Jv. het rijksgebied van Gardåpati, *B. J.* 18, 15, 5; 19, 3, 6; *B. J.* W.: *Kapitoe* (van *pitoe*, Jv.=Skr. *saptan*, zeven).—Al die namen berusten op misverstand van 't *Kw.*: zie *Krt.* 19, 1—3.

Kaséndrå, Jv., een Vorst van Widarbå, schoonvader van Bismå, Tjitranggådå en Tjitrå-sénå, grootvader van Dĕståråtå, Pandoe en Widoerå, *Inl.* n. 17;—waarschijnlijk van 't Skr. *Kâcîndra*, d. i. Vorst van Kasi? zie hieronder.

Kasi, Ind. *Kâci*, een landschap aan de Ganga;—een Vorst van Kasi was schoonvader van Witjitra-wirja, en grootvader van Drĕta-rastra, Pandoe en Widoera, *Inl.* § 9 (vgl. Kaséndrå); een ander (?) schoonvader van Bima, en bondgenoot van de PP. in de *B. J.*, § 33, 58, 60.

Kaurawa: zie *Koeroe*.

Kausalja, Ind. *-çaljâ*, een bijnaam van Ambika, *q. v.*

Kauwara, Ind., een slang, vader van de nimf Oeloepi, *Inl.* § 31.

kawah, Jv. krater, zwavelpoel; inzonderheid de vuurpoel der hel, *Inl.* n. 17, 28.

kawi, Skr. een dichter; Jv. *båså*—, het Kawi, de oude dichtertaal van Java, bestaande in een thans verouderd Javaansch, met een groot aantal Skr. woorden vermengd, *Vrd.* 2, vlgg.; *B. J.* 1, 2.

Kékaja, Ind., een volksstam aan d'en boven-Indus;—een hunner vorsten was schoonvader van Wirata, *Inl.* § 52; vijf broeders Vorsten der Kékaja's, § 46, 60.

Kĕndi Wratnålå, Jv., *Kĕṇḍi-*, valsche naam van Ardjoenå te Wiråtå, *Inl.* n. 84;—vgl. Wrĕhannala.

Kéntjåkå: zie Kitjaka.

Késawa, Ind. *-ça-* (d. i. de schoon- of rijkgelokte), Jv. Késåwå, een bijnaam van Wisnoe en van Krĕsna, *Inl.* § 27; *B. J.* 69, 20, 3.

Késwåpå? de vader van Djåjådråtå? L, *Krt.* 25, 1—4, 4; vgl. Sapwani.

Ki of *Kjahi*, Jv., een gewone manstitel, *B. J.* 2, 3; *Vrd.* 18, *Inl.* n. 48.

kirata, Ind., *-râ-*, een boschmensch, wilde, *Inl.* § 45.

Kiråtå-roepå, Jv., een jager, metamorphose van Batårå Siwah, *Inl.* n. 76. [Skr. *kirâta*, *q. v.*; *roépa*, gedaante.]

Kiriti, Ind. *-rîṭin* of *-ṭî* (d. i. gekroonde), een bijnaam van Ardjoena, naar een hoofdsieraad, hem door den God Indra geschonken, *Kw.* (buiten *Krt.*) 8, 11, 4; N, *Krt.* 34, 13, 8—14, 3;—*Kirîṭyâtmadja*, de zoon van Kiriti, d. i. Abimanjoe, *Kw. Krt.* 13, 8, 4—7.

Kirmira, Ind. *-mî-*, een reus, door Bima gedood, *Inl.* § 44; *Kw. Krt.* 27, 30, 3—32, 2.

Kiskĕndå, Jv. *-ṇḍå*; *Goewå-*, het rijksgebied van den reus Gorå-wångså, *Inl.* n. 48. [Ind. *Kisjkindha*, een bergland, het gebied van den aap Soegriwa; *-ndhya*, eene grot aldaar, de verblijfplaats van den aap Bali, Wls.]

Kitjaka, Ind. *Kî-*, I°. Jv. Kéntjåkå, de zoon van een' Vorst der Kékaja's (Jv. onechte zoon van Pålåsårå); veldheer (Jv. patih) van zijn' zwager Wirata (Jv. Maswåpati, den Vorst van Wiråtå); — door Bima gedood, — *Inl.* n. 13, § 52.

II°. de Kitjaka's, een volksstam, *Inl.* § 25.

Kjahi: zie *Ki*.

Kling, Jv., de Kust van Coromandel, of in 't algemeen Voor-Indië; — vgl. *Kalingga*. — *Bånå Kling*, Jv., het rijksgebied van Sapwani (?), den pleegvader van Djåjådråtå, *Inl.* n. 22, 68.

Koekkoera, Ind., een volksstam, *Inl.* § 27.

Koemara, Ind. *-mâ-*? *Inl.* § 63 (IX).

Koembåjånå: zie 't volgende.

Koemba-joni, Ind. *-bha-* (van *koembha*, watervat; *joni*, baarmoeder), een bijnaam van Drona, als geboren uit een watervat, Wls., *Inl.* § 17; — Jv. Koembåjånå, *id.*, *Inl.* n. 30; *B. J.* 67, 4, 1; D, E ald., enz.; *Kw.* niet. — Welligt berust het Jv. op een' anderen Skr. vorm, *Koembhâjana* of *Kaum-*, in analogie met *Dwaipâjana* en andere afgeleide namen?

Koembinå, Jv., het rijksgebied van Bismåkå, *Inl.* n. 50.

Koendjåjå-karnå: zie Djåjå-karnå.

Koenti, Ind. *-tî*, Jv. *-ti*, of, meer gew., *-ṭi*, de dochter van Soera, den Vorst der Jadawa's, aangenomen door Koenti-bodja, Vorst van een' stam der Bodja's (Jv. dochter van Koenti-bodjå, Vorst van Madoerå); moei van Krĕsna; moeder van Karna bij den Zonnegod; later gemalin van Pandoe en moeder van de drie oudste Pandawa's; — bijnamen Prĕta, Pandoe-dajitå, Koentibodja-tanaja, Koenti-bodjå: *q. v.*; — *Inl.* § 11—3, 15, 18, 23—6, 44; n. 84, 87, § 64, 72; *B. J.* 4, 15—6; 8, 1, vlgg., 12—21; 11, 8—10, 30, 3—6; 65, 8—14.

Koenti-bodja, Ind. *-bho-*, 1°. een volksstam, behoorende tot de Bodja's, *Inl.* 11; 2°. een vorst van dien stam, de pleegvader van Prĕta of Koenti, en bondgenoot van de PP., *Inl.* § 11, 60; Jv. Koenti-bodjå of *-ṇṭi-*, Vorst van Madoerå, vader van Basoe-déwå, Koenti enz., *Inl.* n. 20, 50; — ook, door misverstand, gebruikt als bijnaam van Koenti, *B. J.* 8, 6, 1, 15, 1, 31, 2, waarvoor 't *Kw.* ald. heeft: *Koentibhodja-tanajâ*, de dochter van Koenti-bodja.

Koeråwå, zie *Koeroe*.

Koeroe, I°. Ind., Koeroe, een Vorst van Pratistana, stamvader van Koeroe's en Pandawa's, *Inl.* § 1, 5.

II°. Ind., de Koeroe's of Kaurawa's, *Kw.* Jv. gew. *Koråwå* of *Koe-*, in sommige zamenstellingen ook *Koeroe* (bv. Koeroe-nata, -pati, enz.: zie beneden), en zoo in 't *Kw.* enkele malen ook afzonderlijk (*), — 1°. de afstammelingen van Koeroe, inzonderheid de honderd zonen van Drĕta-rastra (Jv. Dĕståråtå): Doerjodana en zijne broeders, *Inl.* § 1, 14, vlgg.; *B. J. passim*; — zie verder de artikelen Ajoetå, Ambisakja, Anoewinda, Darmå-dirgantårå, Darmå-joedå, Dirga-nétra, Dirgantårå, Dirgåsoerå, Djåjå-pati, Djåjåsénå, Djåjå-soesénå, Djåjå-tjitrå,

(*) Op al die plaatsen evenwel, waar *Koeroe* in 't Kw. buiten zamenstelling voorkomt, schijnt het veeleer een lands- of volksnaam dan wel een geslachtsnaam te zijn, en nergens vind ik het duidelijk in de beteekenis van de honderd Kaurawa's gebruikt. Even als in de zamenstellingen Koeroe-pati enz. komt het ook op de bedoelde plaatsen voor, in [illegible] enz.

Djåjå-wikåtå, Djåjå-wirjå, Doerdjaja, Doerjodana, Doermå-djati, Doermå-gati, Doermångså, Doermå-sahåså, Doermåsånå, Doermoeka, Doerwimotjånå, Doesaha, Doesahåså, Doesasana, Joedå-karti, Joedirgå, Joeni-joetå, Joetå, Joetå-sénåtjitrå, Kartå-soetå, Krěta-warma, Oepåtjitrå, Rodrå-karmå, Såråmargå, Såråsoedirgå, Satyå-sråwå, Satroendjåjå, Satroesyaha, Sětrå-darmå, Soedargå, Soedarmå, Soedirgå, Soeséna, Soetji-moeka, Soewikarna, Sroetajoe, Sroetåjoedå, Tjaroe-tjitrå, Tjitrå-darmå, Tjitrå-dirgå-måntrå, Tjitrådirgantårå, Tjitrå-joedå, Tjitrakså, Tjitrå-sénå III°., Tjitrå-soertitjitrå, Tjitrå-witjitrå, Tojasabda, Wikarna, Winda, Wirjå, Wrěhad-bala, — waarbij de overige bekende of onderstelde namen als varianten staan opgegeven; — 2°. de partij der Koeroe's, in tegenstelling van de Pandawa's, *Inl.* n. 24.

Koeroe-koela, de stam der KK., *Kw. Krt.* 12, 21, 1, enz.

Koeroe-pati, de Vorst der Koeroe's, gewone bijnaam van Doerjodana, *Inl.* n. 26; *B. J.* 3, 10, 2; 6, 16, 1, enz.; *Kw. passim*; — zoo ook Koeroe-nata (*-nâtha*), *Kw. Krt.* 4, 9, 5, vlgg., enz.; — Korawéswara (*-çwara*), *Kw. passim*; — Koråwéndrå, T, 8, 8, 4, enz.; *Kw. passim.*

Koeroe-djanggala, Ind. *-djâ-*, eene landstreek in Madya-désa, *Inl.* § 1.

Koeroe-ksétra, Ind., Jv. *-ksétrå*, gew. *-sétrå*, het Koeroe-veld: eene landstreek in Madya-désa, het hoofdtooneel van de *B. J.*, *Inl.* § 1, 63; *B. J.* 11, 6, 6, 8, 4, enz.; *Kw. Krt.* 11, 20, 1—4. enz. — *Tĕgal Koeroe*, Jv., *id.* (van *tĕgal*, Jv., hooge vlakte), *Inl.* n. 3; *B. J.* 3, 4, 3, enz.

Koesa-stala, Ind. *-ça-sthala*, eene stad van Pantjala, *Inl.* § 61.

Koetå (*-ṭå*) *Rětnå*, Jv. (d. i. juweelen burg of -stad), het hemelverblijf van Batårå Goeroe, *B. J.* 67, 8, 6.

Koewéra, Ind., de God des rijkdoms, *Inl.* § 45, 67.

Kolahala, Ind. *-lâh-*, een berggod, *Inl.* § 4.

Korawa, Koråwéndrå, Korawéswara: zie *Koeroe.*

Kosala, Ind. *-ça-*, een volksstam, die, onder Brěhad-bala of -rata, in de *B. J.* voor de KK. strijdt, *Inl.* § 60.

Kratoe, Ind., een Vorst van Tjédi, zoon van Sisoepala, *Inl.* § 37.

Kraton, Jv. (van *ratoe*, vorst), vorstelijk verblijf, paleis, in uitgestrekten zin, bevattende, op een ommuurd terrein van aanmerkelijken omvang, de woningen van den Vorst en zijn hof, met tusschenliggende pleinen, straten, poorten enz., naar een min of meer regelmatig plan aangelegd, *B. J.* 3, 9, n.; 11, 7; 46, 27, n., enz.

Krěpa, Ind. Krěpå, gew. Karpå, een brahmaan, zoon van Saradwat en Djanapadi (volgens anderen van Satya-drěti en Oerwasi), als zoon aangenomen door Santanoe, den Vorst van Hastina (Jv. zoon van Poeroegadji, Vorst van Tampoeroe), zwager van Drona; leeraar der KK. en PP. in den wapenhandel; bondgenoot van de KK. in de *B. J.*, — *Inl.* § 17, 47, 60, 63 (X), 65—6, 76; *B. J.* 4, 7, 6; 6, 4, 2, 5—7; *Krt.* 7, 7, 1; 12, 12—4; T, 16, 3, 3, enz.; 27, 5—7; 31, 20—1; 64, 1—15; 66, 15, vlgg.; 68, 13—4.

Krěpâ, of Krěpî, Ind., Jv. Karpini, de vrouw van Drona, zuster van Krěpa, *Inl.* § 17.

Krěsna, Ind. *-sjṇa* (d. i. zwart), Jv. *-snå*,

de achtste incarnatie van Wisnoe; Vorst van Dwaraka (Jv. Dwåråwati); zoon van Wasoe-déwa (Jv. Basoe-déwå), Vorst van Madoera, bij Déwaki (Jv. Rohini); jonger broeder van Bala-déwa; gehuwd met Djambawati, Satya-bama, Roekmini enz.; volle neef der oudste PP. door hunne moeder Koenti; hun bestendige bondgenoot en raadsman; zwager van Ardjoena door zijne zuster Soebadra, en van Satyaki door zijne vrouw Satya-bama; schoonvader van Abimanjoe door zijne dochter Soendari; — bijnamen: Vorst van Dwåråwati, zoon van Wasoe-déwa, Wisnoe-moerti, Ari- of Hari-moerti, Madoe-soedana; voorts verschillende namen van Wisnoe zelf: Djagannata, Narajana, Késawa, Djanardana, Padmå-nåbå; ook Aswi? zie *in vv.*; — *Inl.* § 27 en vervolgens; *B. J.* 2, 3, vlgg., enz.

Krĕsna Dwaipajana, -Déwajana, Krĕsnå Dipåjånå, bijnamen van Wjasa (Jv. Abiåsså): zie Dwaipajana, enz.

Krĕsnâ, Ind. *-sjṇâ* (d. i. zwarte), de dochter van Droepada, anders genoemd Draupadi, *q. v.*; — *Inl.* § 20; *Kw. Krt.* 40, 1, 2–4.

Krĕta-soeta, een der KK.? zie Kartå-soetå.

Krĕta-warma, Ind. *-man* of *-mâ* (van *krĕta*, gedaan, voltooid; geschikt, enz., — en *warman*, wapenrusting, harnas), Vorst der Bodja's; broeder van Déwamidoesa, den overgrootvader van Krĕsna en van de oudste PP.; bondgenoot der KK. in de *B. J.*; — Jv. Krĕtå-warmå, meestal Kartå-warmå of -marmå, een der KK., RW. 39, *Lk.*; *Inl.* n. 26, § 60, 63, 68, 73, 75; *B. J.* 13, 2—3, en *Kw.* ald. (elders in 't *Kw.* niet genoemd); T, 14, 13, 4; 64, 2—15; 66, 15, vlgg.; 68, 13.

Ksatra-darma: zie Sĕtrå-darmå.

ksatriya, Skr. iemand van de kaste der krijgslieden en vorsten, *Inl.* § 28; Jav. *satriå*, z. v. a. edelman: zie *Vrt.* 6, 9, n.

Ksiti Soendari: zie Soendari.

Lahétå-moekå } zie bij *Lohitå.*
Lahitå-moekå }

Laksmana of Laksmana-koemara, *Kw.*, Jv. Laksmånå, gew. Lĕsmånå, —koemårå of —måndrå-koemårå, de zoon van Doerjodånå, — bijgenaamd Astinå-poetrå, — *B. J.* 20, 9—12; 21, 4, 7; 45, 7, 2; *Kw. Krt.* 20, 13, 2. [Skr. *laksjmaṇa*, gelukkig, enz.; *koemâra*, knaap; kroonprins, enz.; *mandra*, soort van trom, enz.]

langgala, Skr. *lâ-*, ploeg (of ploegijzer?); het wapen van Bala-déwa? *Inl.* n. 47, en *Kw. Krt.* 61, 6, 6–7; vgl. *nanggålå.*

Lĕmbånå, of Salĕmbånå, een reus, zoon van Djåtåsoerå, door Gatotkåtjå gedood, *B. J.* 27, 28, 4, 30, 1; *Kw.* Alambana of Syala-? *Krt.* 27, 25, 3–4. [Skr. *âlambana*, afhangend; afhankelijk; *âlambha*, moord, Wls.; welligt *âlambhana*, *id.*, of moordenaar?]

Lĕmboesånå, een reus, broeder van den vorige, door Gatotkåtjå gedood, *B. J.* 27, 25—32; *Kw.* ald.: *Alamboesja* (Ind. een reus of duivel, Wls.; vgl. *Inl.* § 63, VII).

Lésan-poerå, Jv., het rijksgebied van Satyadjit of Satadjit, *Inl.* n. 50.

Lĕsmånå: zie Laksmånå.

Lohitå of *Lohitå-moekå*, de knods van Bimå, *Inl.* n. 22; *B. J.* 55, 4, 4 (A, E: *Lahitå-m.*), en *Kw.* ald.; *B. J.* 59, 3, 9 (A: *Lahitå-m.*, E: *Lahétå-m.*); 60, 3, 1 (waar het in 't algemeen knods schijnt te beteekenen). [Skr. *lohita-moekha*, rood- of bloedig van gelaat; — vgl. *Lauhita*, de drietand van Siwa.] — In *Lk.* XVIII (*Pañdåwå doelit*)

heet Bimå's knods *Loekitå-wadånå-sari.*

Lokå-bawånå of *-boe-*, de hemel, verblijfplaats van goden en gezaligden, *B. J.* 7, 8, 1; 17, 15, 3; *Kw.* niet. [Skr. *loka*, plaats, wereld; *bhawana* en *boe-*: zie boven, *in v. boewånå*; de zamenstelling schijnt slechts eene verbastering uit andere namen des hemels te zijn, als Hari-bawana, -loka, Indra-bawana, -loka, enz.]

Lokå Mangoentoer-titi of *-niti*: zie *Mang-*.

Lokå-poerå, Jv., het rijksgebied van Wrěsåjå, *Krt.* 19, 5, 4–6.

Madigåndå: zie *Madoekårå.*

Madira, Ind. *-râ*, eene vrouw van Wasoedéwa, *Inl.* § 27, 74; — vgl. Mahérah.

Madya-désa, Ind. *Madhya-déça* (d. i. middenland), eene landstreek in 't noorden van Indië, *Inl.* § 1.

Mådjå-pahit, een voormalig magtig rijk in Oost-Java, tegen 't einde van de 15de eeuw na C. door Mohammedaansche veroveraars vernietigd, waarmede 't nieuwe geloof over het grootste gedeelte van 't eiland gevestigd was, terwijl de oppermagt achtereenvolgens op de rijken van Děmak, Padjang en Mataram overging; *Inl.* n. 28.

Madoekårå, Jv., een gewest of landgoed, door den Vorst van Wiråtå aan Ardjoenå geschonken; ook genaamd Madigåndå; *Inl.* n. 84. [Skr. *Kw. madhoe-kara*, honigbij.]

Madoera, of *Matoera*, Ind. *-dhoerâ*, gew. *-thoerâ*, I°. Noordelijk Matoera of Madoera, eene stad aan de Jamoena, de rijkszetel der Jadawa's vóór hunne uitwijking naar Dwaraka, *Inl.* § 27; Jv. *Madoerå* of *Mand-*, het eiland Madura, ten oosten van Java; het rijksgebied van Koenti-bodjå, Basoe-déwå en Bålå-déwå, *Inl.* n. 20, 48; *B. J.* 59, 14, 3; 61, 17, 2; 69, 18, 1; *Kw.* niet. — RW. onderscheidt *Madoerå Kling* (d. i. Indisch M.), het aloude gebied van Krěsnå's voorgeslacht, en *Madoerå Djåwå* (Javaansch M.), waarheen Koenti-bodjå zou verhuisd zijn, en den naam van 't moederland hebben overgebragt.

II°. Zuidelijk Matoera, de hoofdplaats der Pandya's, in 't zuiden van Indië, *Inl.* § 60.

Madoe-soedana, Ind. *-dhoe-soê-*, een bijnaam van Krěsna, naar den door hem verslagen' reus *Madhoe* (en Skr. *soêd*, dooden), *Kw. Krt.* 55, 21, 2, vlgg.

Madra, Ind., de Madra's, de bewoners van *Madraka*, een land aan den boven-Indus, het rijksgebied van Salja, *Inl.* § 11, 60; Jv. *Mandråkå* of *Måndåråkå*, *id.*, *Inl.* n. 20; *B. J.* 6, 4, 5; 13, 2, 4, enz.; *Kw. Madra-poera*, de stad der Madra's, *Krt.* 47, 4, 5–7; en *Madra-râdjya*, het rijk of de rijksstad der Madra's, *Krt.* 58, 6, 8–10.

Madra-radja, *-râdja*, de Vorst der Madra's, d. i. Salja, *Kw. Krt.* 41, 3, 3–4; zoo ook Madradipa, *-drâdhipa*, *Kw. Krt.* 35, 8, 4–9; Mandrådipå, N, *Krt.* 13, 2—3; en in *B. J. Dj.* herhaaldelijk de Vorst van Mandråkå of -Måndåråkå; ook eenvoudig Mandråkå, 49, 10, 1.

Mandrå-pati of Mandratpati, Jv., de vader van Saljå, *Inl.* n. 20.

Madraka } zie *Madra.*
Madra-radja }

Madréja: zie onder Madri.

Madri, Ind. *Mâdrî*, Jv. Madrim of -in, de jongere zuster van Salja, tweede vrouw van Pandoe, moeder van Nakoela en Sahadéwa, *Inl.* § 11—3, 15.

Madrjatmadja, *Mâdrjâ-*, Madri's zoon of -zonen, d. i. Nakoela en Sahadéwa, *Kw. Krt.* 19, 17—18, 1; Madréja, *Mâ-*, *id.*, *Kw. Krt.* 37, 7—13, enz.; — Madrin-tanåjå, Madrim-poetrå, *id.*, T, 10, 3, 3; 21, 4, 2; 54, 7, 9.

MADRIM, -IN
MADRJATMADJA } zie MADRI.

Magada, Ind. *-dha*, een gewest aan de Ganga, het rijksgebied van Wasoe, later van Djarasanda, enz.. *Inl.* § 4, 48; de Magada's strijden in de *B. J.*, onder Djajatséna, voor de PP., *Inl.* § 60, 62.

Maha-barata, Ind. *Mahâ-bhâ-* (van *mahâ*, groot, en *Bhârata*, afstammeling van Barata), het Indisch heldendicht, waarin de strijd tusschen de Koeroe's en de Pandawa's bezongen wordt, - opgesteld of verzameld door Wjasa, *Inl.* § 6, 77.

Maha-dwidja: zie *dwidja*.

Maha-moeni (Skr. *mahâ-*, groote kluizenaar of -heilige), een bijnaam of benaming van Drona, *Kw. Krt.* **52**, 14, 1–5; Jv. *Måhå-moeni*, *id.* van Naråda, **67**, 15, 2; **68**, 5, 4; vgl. *Moeni-wara*.

maharsi, Skr. *-sji*, voorname rĕsi of heilige, *B. J.* **7**, 3; **51**, 18.

Mahéndra, Ind., een berg, *Inl.* § 18.

MAHÉRAH (of ÅNGSÅWATI), Jv., eene vrouw van Basoe-déwå; moeder van Kångså bij den reus Góråwångså, *Inl.* n. 48; vgl. MADIRA.

Mahèspati: zie 't volgende.

Mahismati, Ind. *Mâhisjmatî*, I°., Jv. *Mahispati*, *Mahès-* of *Mahos-*, de hoofdstad (Jv. het rijksgebied) van Ardjoena Kartawirja (Jv. Ardjoenå Såsråbahoe of Kartåwirjå: zie boven, *i. v.* ARDJOENÅ S.), gelegen aan de rivier Narmada (*-dâ*), Ls.; *B. J.* **49**, 9, 4; **56**, 4, 1; *Kw.* niet.

II°. het rijksgebied van Nila, *Inl.* § 60; vermoedelijk van 't vorige onderscheiden, en meer zuidelijk gelegen, Ls. 567, n. 2.

Mahispati
Mahospati } zie 't vorige.

MAITRÉJA, Ind. een heilige, door wien Doerjodana vervloekt werd, *Inl.* n. 71; Jv. MÉTRÉJÅ, MATAÉJA, MÉTRIÅ, MÉNTRIÅ, MITAÅJÅ of SOEMITRÅ (?), *id.*, *B. J.* **61**, 9, 4, 10, 2, en *Krt.* ald.

MAJA, Ind. *Mâ-*, de bouwmeester der reuzen, *Inl.* § 34.

MAJAT MIRING, Jv. een zoon van Ardjoenå, *Inl.* n. 61.

Makandi, Ind. *Mâkandî*, eene stad in Pantjala, *Inl.* § 19, 61.

Makara-bjoeha of *Bjoeha Makara* (*bjoêha*), *Kw.*, eene slagorde in de gedaante van zeker dier met scharen, voelhorens, staart enz., *Krt.* **19**, 16, 6, en 17—18, 1; **35**, 26—7; Jv. *Mankåråbjoehå*, *id.* in de gedaante van een' garnaal of zeekreeft (*oerang*), *B. J.* **19**, 16—8; **35**, 25—**36**, 1; ook genaamd *Soepit Oerang*, d. i. Kreeftsscharen, **19**, 17, 2, 18, 2, 6, enz.; *gĕlar Mankåråå*, de slagorde M. **35**, 25, 5. [Skr. *makara*, een fabelachtig zeemonster, van voren antilope, van achter visch, G. R.; *wjoêha*, slagorde.]

Malawa, Ind. *Mà-*, een naam van verschillende landstreken in Indië; Jv. *Malåwå*, het rijksgebied van een' bondgenoot der KK., *B. J.* **31**, 13, 3; — ook *Malåwå-pati*? *ib.* 12, 7, denkelijk door misverstand van 't *Kw.* (buiten *Krt.*, **20**, 3, 2), waar MALAWA-PATI den Vorst van Malawa beteekent; — vgl. *Awånggå-pati* 2°., onder *Wangga*.

Malini, Ind. *Màlinî*, I°. de hoofdstad van Karna; ook Tjampa genaamd, *Inl.* § 18.

II°. MALINI, een valsche naam van Draupadi aan 't hof van Wirata, *Inl.* § 51—2.

Maměnang, Jv., oude naam van 't landschap Kadiri op Java, *B. J.* **69**, 21, 6, 25, 2; D, E, *Kw.* niet.

Måndåkiå, Jv. *-ṇḍå-*, naam van een gebouw? *B. J.* **33**, 10, 8; *Kw.* niet.

Måndåråkå: zie *Madra*.

Mandoerå: zie *Madoera* I°.

MANDRÅDIPÅ
Mandråkå
MANDRÅ-PATI } zie *Madra*.

MÅNDRÅ-SÉNÅ, Jv., een zoon van Karnå, *Krt.* 58, 8, 3–4.

MANDRATPATI: zie *Madra*.

Mangoentoer-titi of *-niti*; *Lokå* — —, Jv., een gebouw aan den ingang des hemels, *B. J.* 57, 6, 3, en *Krt.* ald.; *Kw.* niet. [*Mangoentoer* en *wangoentoer* worden verklaard door *sitinggil*, d. i. terras.]

MANGSAH-PATI (d. i. den dood tegemoet gaande, -braverende), Jv., verbastering van MÅTSYÅ-PATI, d. i. Vorst der Matsya's: zie *Matsya* I°.

Manik-mandåpå, Jv. *-maṇḍåpå*, eene gehoorzaal aan 't hof van Astinå, *B. J.* 6, 3, 4; *Kw.* niet. [Skr. *Maṇi-maṇḍapa*, de hoofdstad van den Koning der slangen, WLS.; van *maṇi*, juweel, en *maṇḍapa*, een tijdelijk opgeslagen gebouw, feestzaal, tent,

Mankårå, *-bjoehå*: zie *Makara-bjoeha*. [enz.

MANOEMAJÅSÅ: zie KANOE-.

MANOEMANÅRÅ? of -NÅSÅ? de zoon van Baswarat en vader van Tritroestå? *Inl.* n. 12; vgl. KANOEMAJÅSÅ.

MANOHÅRÅ, Jv., eene vrouw van Ardjoenå, *Inl.* n. 61.

Mantili, Jv., het rijksgebied van den Vorst Djanåkå; Ind. *Mitila*, *q. v.*

mantri, Skr. *-trin* of *-trî*, raadsman, minister; Jv. onderbevelhebber, officier, hoofd of beambte van ondergeschikten rang, *B. J.* 10, 7; 15, 12, enz.;— *mantri-wisésâ*, z. v. a. patih, *B. J.* 53, 11, n.

MARISA, Ind. *Mârisjâ*, de gemalin van Soera, moeder van Wasoe-déwa, *Inl.* § 27.

MAROET, Skr. de wind, de God van den wind, anders Wajoe; — MAROET-SOETA, *Kw. -soeta*, de zoon van Maroet, d. i. Bima, *Kw. Krt.* 26, 3, 1–3.

MAROETA, Ind. *-tha*, een vorst, *Inl.* § 67; — Jv. -TÅ, een heilige, *Inl.* n. 30.

Martå, Jv., het gebied van Joedistirå, *Inl.* n. 84; anders Amartå, *q. v.*

Martikawata, Ind. *Mârtikâwatâ*, de hoofdstad der Salwa's, *Inl.* §, 40, 75.

Mas, Jv., goud; — ook een titel van geringen adel, *Vrd.* 18.

MASWÅPATI, Jv., verbastering van *Matsya-pati*, d. i. Vorst der Matsya's: zie *Matsya* I°.

MATALI, Ind. *Mâ-*, de voerman van Indra's wagen, *Inl.* § 45.

Mataram, Jv., een voormalig vorstendom op Java, *Inl.* n. 28; vgl. *Mådjå-pahit*.

Matoera: zie *Madoera*.

MATRÉJA: zie MAITRÉJA.

Matsya (d. i. visch), I°. MATSYA, Ind., de Vorst der westelijke Matsya's of Wirata's, zoon van Wasoe, den Vorst van Magada, bij de nimf Girika; broeder van Satyawati, de moeder van Wjasa enz.; waarschijnlijk dezelfde als Wirata, Vorst der Matsya's, gehuwd met Soedésna, vader van Sanka, Oettara en Oettarâ, schoonvader van Abimanjoe, en bondgenoot van de PP. in de *B. J.*, *Inl.*, § 4, 37, 50, 54, 56—7, 62, 63 (VII); — *Kw. Matsya-nâtha*, d. i. Vorst der Matsya's, *Krt.* 31, 5, 5–7, 1; *Matsyâdhipa*, *id.*; *Kw.* (buiten *Krt.*) 12, 5, 1, en N, *Krt.* 31, 4, 6–5, 4; ook Wirata, Wiratéçwara, *q. v.*; — Jv. MASWÅPATI of MANGSAH-PATI (*q. v.*), meestal eenvoudig Vorst van Wiråtå; in zijne jeugd Doergandånå of -gådånå (*q. v.*); zoon van Basoekĕti of van Soekéswårå; broeder van Doergandini (= Ind. Satyawati), de moeder van Abiåsâ; gehuwd met Rĕkåtåwati, de dochter van Pålåsårå; vader van Sétå, Oetårå, Wirå-sånkå

en Oetari; schoonvader van Abimanjoe, en bondgenoot van de PP. in de *B. J.*, *Inl.* n. 13, 81, 84, 86; *B. J.* 14, 14—6; 15, 1—6; 31, 4, vlgg.; *Krt. ib.* 7, 2—10, 3; T, 32, 8; 35, 15, 4; 37, 11; 48, 4, 2; 69, 18.

II°. Ind., de Matsya's, een volk, te onderscheiden in Oostelijke en Westelijke Matsya's; de laatste ook Wirata's genoemd, gelijk hun land Matsya of Wirata (zie ald. II°); hoofdstad Oepaplawja, — *Inl.* § 50.

MATSYADIPA (*-âdhipa*): zie *Matsya*, I°.

MATSYA-GANDA Ind. *-dhâ* (d. i. naar visch riekende), bijnaam van Satyawati, als geboren uit een' visch, *Inl.* § 4.

MATSYA-NATA (*-nâtha*): zie *Matsya*, I°.

–MATSYA-PATI: zie MASWÅPATI.

MATSYODARI, Ind. *-rî* (van *matsya*, visch, en *qedara*, buik), bijnaam van Satyawati, als geboren uit een' visch, *Inl.* n. 7.

Méya-poespa: zie bij *Åbrå-poespå.*

MÉGA-SANDI, Ind. *Mégha-sandhi*, een Vorst van Magada, zoon van Saha-déwa, *Inl.* n. 64, § 70.

mĕlati, Jv. *-li*, een kleine welriekende witte bloem, die veel tot opschik gebezigd wordt, *B. J.* 33, 7; 48, 15, enz. [Skr. *mâlatî*, jasminum grandiflorum.]

mĕnoer, Jv., eene bloem: dubbele mĕlati; *B. J.* 33, 7; 51, 10.

MÉNTRIÅ
MÉTRÉJÅ
MÉTRIÅ
} zie MAITRÉJA.

MINTÅ-RÅGÅ, naam van Ardjoenå als boeteling, *Inl.* n. 76.—In eene M. S. Wiwåhå luidt die naam WINTÅ-RÅGÅ; waarschijnlijk is het dus het Skr. *wîta-râga*, bevrijd van hartstogten?

Mitila, Ind. *-thilâ*, een land aan de Gangga, het rijksgebied van Djanaka; Jv. *Mantili*, *q. v.*; — *Inl.* § 48.

MITRÅJÅ: zie MAITRÉJA.

Moeni-wara (Skr. uitstekend kluizenaar of -heilige), benaming van Narada, *Kw. Krt.* 67, 15, 2; — vgl. *Måhå-moeni.*

Mogawati, Ind. *-ghawatî*, eene rivier in Koeroe-ksétra? *Inl.* § 63.

MOMONG MOERKÅ, Jv., een reus, door Ardjoenå verslagen, *Inl.* n. 76.

MRĔTYOE; KALA —: zie ald.

NÅGÅGINI, Jv., de dochter van den slangenvorst Åntå-bogå, gehuwd met Bimå, en moeder van Åntå-sénå, *Inl.* n. 40.

NÅGÅ SÈWOE (d. i. duizend slangen, of met duizend s.), Jv., een kluizenaar, door Pariksit gedood, *Inl.* n. 120.

NAKOELA (d. i. van onedele afkomst, of van zijne maagschap verstooten: — oorsprong van dien naam onbekend), Ind., Jv. -LÅ, de vierde der vijf PP., zoon van Madri (Jv. -drim) bij de Aswi's, of in naam bij Pandoe; oudere tweelingbroeder van Sahadéwa (Jv. Sadéwå); — bijnamen: Pintèn, Djajat-séna, Dama-granti, -grantika, Grantika, zoon van Madri; zie *in vv.*; — *Inl.* § 13, 33, 36, 51, 65; *B. J.* 8, 30, 4; 10, 3—4; 46, 16—7; 47, 13—48, 9, enz.

NALA, Ind., een Vorst van Nisada, *Inl.* § 46.

NALIKÅWATI, Jv., eene dochter van Nakoelå, *Inl.* n. 61. [Skr. *nâlikâ*, reukwerk, WLS.; — dus *-watî*, z. v. a. welriekende?]

NANDA, Ind., een veehoeder, de pleegvader van Krĕsna (en zijn halvé broeder?) *Inl.* § 27; — vgl. ÅNTÅ-GOPÅ.

nanggålå, gew. *nĕng-*, Jv., zeker wapentuig, *B. J.* 53, 9; inzonderheid het wapen van Bålå-déwå, geschenk van den God Bråmå, voorgesteld als een speer met weêrhaak, *Inl.* n. 48; *B. J.* 61, 6, 7, 7, 5; waarschijnlijk verbasterd uit *langgala*, *q. v.*

NARADA, Ind. *Nâ-*, Jv. NARÅDÅ, een zoon van

Siwa of van Brahma (Jv. van Kanékå, Kanåkå of Tjatoer-kanåkå), beroemd wetgever, later vergood; de gewone bode des hemels; — bijgenaamd Kanékå- of Kanåkå-poetrå, Måhå-moeni, Moeni-wara, Pandya? *q. v.*; — *Inl.* n. 13, 34, § 30, 72; *B. J.* 3, 4, vlgg.; 6, 8, vlgg. 7, 12; 42, 7; 50, 6; 59, 17; 67, 8—68.

NARAJANA, Ind. *Nârâjaṇa*, een bijnaam van Wisnoe en van zijne incarnatie Krĕsna; Jv. NÅRÅJÅNÅ, de gewone naam van Krĕsnå in de *Lk.* vóór zijne vestiging te Dwåråwati, — *Inl.* § 27; — gopa's van Narajana: zie *gopa*.

Nârâjâṇâstra, Ind., een wapen van Aswattama, *Inl.* § 63, VII; *Kw. Hjang Nârâjaṇa*, *id.*, *Krt.* 31, 22, 3—4; 32, 5, 5—6.

NÅRÅ-SOMÅ, Jv., naam van Saljå in zijne jeugd, *Inl.* n. 20.

Naréndrå, Skr. Jv., Vorst, *B. J.* 6, 12, enz.

nĕnggålå: zie *nanggålå*.

Ngabèhi, Jv., een titel van rang, *Vrd.* 18.

NGALAJOEDA: zie HALA-, II°.

Ngamartå: zie *Amartå*.

Ngastinå: zie *Hastina*.

Ngawånggå: zie *Wangga*.

NGÈSOE of NGISOE: zie ISOE.

Ngókó, Jv., het zoogenoemde Laag Javaansch: de taal, waarin de Javaan zijne minderen aanspreekt, *Inl.* n. 22.

NILA, Ind. *Nî-*, een Vorst van Mahismati, *Inl.* § 60.

NILA-KANTA, Ind. *Nîla-kaṇṭa* (d. i. zwart- of blaauwhals), Jv. *Nilå-kåṇṭå*, een bijnaam van Siwa (Jv. van Batårå Goeroe), aldus genoemd wegens de uitwerking van een door hem ingenomen vergift; — D, E, *Krt.* 67, 12, 2; *Kw. Krt.* 43, 19, 7.

NILÅ-KRĔSNÅ, Jv., een zoon van Ardjoenå, *Inl.* n. 61. [Skr. *nîla* en *krĕsjṇa*, beide zwart of donker van kleur.]

NILÅ-PRADJÅNGGÅ, Jv., als voren, *ib.* [Skr. *nîla*: zie hierboven; Jv. *pradjånggå*, hals.]

NIRAMITRA (d. i. zonder vijanden? of wiens vijanden vernietigd zijn?), Ind., een zoon van Nakoela bij Karénoemati, *Inl.* § 33.

NIRBITÅ of -BINTÅ, Jv., een bondgenoot der PP., *B. J.* 14, 15, 1; volgens GR. de Patih van Wiråtå; — ook een Vorst van Noeså Baron; — *Kw. Krt. ib.*, en bij 31, 4, 6—5, 4; op beide plaatsen echter twijfelachtig, of het een *naam* is. [Skr. *nirbhîta*, onbevreesd.]

Nisada, Ind. *-sjadha*, een land, het rijksgebied van Nala, *Inl.* § 46.

Niwata-kawatja, Ind. *Niwâta-*, de naam van een reuzenvolk (Jv. NIWÅTÅ-KAWÅTJÅ, een reus, Vorst van Imå-himåtåkå), door Ardjoena verslagen, *Inl.* § 45.

NOERÅSÅ, Jv. Hjang-, eene godheid, *Inl.* n. 5.

NOERTJAHJÅ, Jv. Hjang-, als voren, *ib.* [Misschien uit het Arb. *noêr*, licht, en Skr. *tjhâjâ*, Jv. *tjahjå*, glans?]

NOEWINDÅ? een der KK. of bondgenoot der KK.? zie ANOEWINDA.

Nrĕpati, Skr. Jv., Vorst, *B. J.* 7, 1, enz.

OEDAJANA, Ind., een der opvolgers van Pariksit, *Inl.* n. 120; — vgl. JOEDÅJÅNÅ.

Oegal-agil: zie *Ogal-agil*.

OEGRA-SÉNA (d. i. met een geducht heir), Ind., de vader van Kangsa; oom van Krĕsna's moeder Déwaki, *Inl.* § 27; — Jv. OEGRÅ-SÉNÅ, jongste zoon van Koenti-bodjå, den Vorst van Madoerå; oom van Krĕsnå en van de PP.; later Satyadjit of Satadjit (*q. v.*), Vorst van Lésan-poerå; — *Inl.* n. 20, 50.

OELOEPI, Ind. *-pî*, eene nimf, dochter van den draak Kauwara; gehuwd met Ardjoena, *Inl.* § 31, WLS.; — Jv. (ook ALOEPI, PALOEPI), de dochter van Bagawan Soetiksnå (G. R.), of van zijn' broeder Kanwå (R. W.);

bij Ardjoenå moeder van Irawan, *Inl.* n. 61; *B. J.* 16, 15; *Kw.* ald.: Oeloepoei.

Oeloepoei: zie 't vorige.

Oema, Ind. *-mâ*, Jv. -må, de gemalin van den God Siwa (Jv. Batårå Goeroe); anders Doerga (Jv. -gå) genoemd, Wls.; G. R., *Inl.* n. 22.

Oepa-jadja, Ind. *-jâdja*, een brahmaan, *Inl.* § 20.

Oepa-kitjaka, Ind. *-kî-*, de Oepa-kitjaka's (d. i. de bij- Kitjaka's), de jongere broeders van Kitjaka, den veldheer van Wirata, *Inl.* § 52; — vgl. Roepå-kéntjå.

Oepaplawja, Ind., eene stad aan de Saraswati, hoofdplaats van de westelijke Matsya's of Wirata's, *Inl.* § 50.

Oepa-soenda, Ind., een reuzenvorst, broeder van Soenda, *q. v.*, — *Inl.* § 30.

Oepåtjitrå, een der KK., *Lk.*; *B. J.* 20, 7, 1; *Krt.* 23, 8, 2–3 (N: Roepa-tjitra); T: 25, 9, 1; RW. niet; vgl. echter Tjitrå-oepåtjitrå, bij Tjitrå-soerti-tjitrå.

Oerwasi, Ind. *-cî*, eene apsarase, stammoeder van de vorsten van 't Maangeslacht, *Inl.* § 45; volgens sommigen ook moeder van Krëpa en Krëpâ, *Inl.* § 17.

Oetara, Ind. *-tta-* (d. i. noordelijk), Jv. Oetårå, een zoon van Wirata (Jv. van Maswåpati, den Vorst van Wiråtå), volgens sommigen de oudste, volgens anderen de tweede, *Inl.* § 54—7; *B. J.* 9, 1, 2; 10, 5—6; 12, 22; 15, 1—5.

Oetarâ, Ind. *-tta-*, Jv. Oetari, *Kw. -rî*, de zuster van den vorige, gehuwd met Abimanjoe, en moeder van Pariksit, *Inl.* § 51, 55, 57—8, 63, n. 115, § 69; *B. J.* 20, 30; 21, 10; 22, 1—17.

Oetari: zie 't vorige.

Oetipati, Jv., een bijnaam van Batårå Goeroe (= Siwa), *B. J.* 21, 15, 9; 47, 16, 4; *Kw.* niet.

Oettara, -râ: zie Oetara, -râ.

Ogal-agil (d. i. wippend, kantelend, waggelend), de brug, die naar het doodenrijk leidt, en onder 't gaan heen en weêr schommelt, *B. J.* 57, 3, 3; *Kw.* ald.: *Oegal-agil.*

Padang, Jv. *-ḍang*, eene landstreek aan de Westkust van Sumatra; — *Goenoeng Paḍang*, een berg of het gebergte ald.? D, *Krt.* 69, slot.

Padjang, Jv., een voormalig rijk op Java, *Inl.* n. 28; vgl. *Mådjå-pahit.*

Padmå-bjoehå, eene slagorde, *B. J.* 23, 1, 2; *Kw. Krt.* 22, 26; anders Tjåkrå-bjoehå genoemd, *q. v.* [Skr. *padma*, de lotus, eene waterbloem; *wjoêha*, slagorde.]

Padma-naba, Ind. *-nâbha*, d. i. lotus-navel: een bijnaam van Wisnoe, uit wiens navel de lotusbloem zou zijn ontsproten, waaruit Brahma voortkwam, Wls.; Jv. Padmå-nåbå, een bijnaam van Krësnå, de incarnatie van Wisnoe, *B. J.* 62, 5, 4, 8, 7, 11, 5; zoo *Kw. Krt.* 61, 14; — ook van Djåjå-båjå, den Vorst van Kadiri, als incarnatie van Wisnoe, *B. J.* 69, 23, 6.

Pagëdongan (*-ḍo-*), Pakadjoenan of Pakazoenan, Jv., de zoon en opvolger van Djåjå-båjå van Kadiri, volgens D, E, *Krt.* 69, slot. — Bij RW. heet hij Praboe Djåjå Amidjåjå.

Pakadjoenan, Pakazoenan } zie 't vorige.

Pålåsårå: zie Parasara.

Palgoena, Ind. *Pha-* of *Phâ-*, Jv. Palgoenå, een bijnaam van Ardjoena, *B. J.* 16, 13, 4, 15, 4, enz.; *Kw. Krt.* 16, 12, 5–14, enz.

Paloepi: zie Oeloepi.

Pamadé of Pra-, d. i. middelste (nam. van de vijf PP.), Jv., bijnaam van Ardjoenå; — Pamadé-poetrå, de zoon van P., d. i. Abimanjoe, *B. J.* 19, 11, 3; *Kw.* niet.

Paměnang of *Agoel Paměnang*, Jv., een gewest of landgoed, door den Vorst van Wiråtå aan Bimå geschonken, *Inl.* n. 84.

pandan, Jv. *-ṇḍ-*, zekere plant, *B. J.* 16, 7, en n. *pandåpå*, Jv. *-ṇḍ-*, eene soort van galerij, veelal bestaande in eene vierkante ruimte, overdekt door een piramidaal dak op houten stijlen, maar aan de kanten open, *Inl.* n. 20. [Skr. *maṇḍapa*, ongeveer hetzelfde.]

Pandawa, Ind. *Pâṇḍawa*, Jv. *Paṇḍåwå*, de vijf PP., Joedistira, Bima, Ardjoena, Nakoela en Sahadéwa, zonen van Koenti en Madri bij vijf verschillende goden, of in naam bij Pandoe, den Vorst van Hastina; — ook genaamd Pandoe-poetrå, -tanåjå, Pandwatmadja, Pandwangsa: zie onder Pandoe, en verder de namen van elk der PP. in 't bijzonder; — *Inl.* § 13 en vervolgens; *B. J.* 2, 3, en vervolgens; — 2°. de partij der PP., in tegenstelling van de Koeroe's, *Inl.* n. 24.

Nåtå Paṇḍåwå, d.i. Pandåwå-vorst, komt in de omwerkingen meermalen voor, soms in 't enkelvoud, voor Joedistirå (bv. 19, 9, 3 ?), soms in 't meervoud (bv. 8, 24, 1; en B, C, *Krt.* 68, 17, 1), voor de vijf PP., of de vorsten van hunne partij (bv. 2, 3, 5; 65, 2, 9); — zoo in 't *Kw.* (buiten *Krt.*, 13, 22, 1) *Pâṇḍawéçwara* (van *îçwara*, Skr. heer, vorst), voor Bima en Ardjoena.

Pandawa-soeta, *Pâṇḍ-*, zoon- of zonen der PP., *Kw. Krt.* 11, 2, 5–6; 19, 17—18, 1.

pandita, Skr. *-ṇḍita*, Jv. *-tå*, geleerde, wijze, leeraar, *Inl.* n. 20, 36; *B. J.* 33, 5, enz.

Pandya, Ind. *Pâṇḍya*, I°. de Pandya's, een volk in 't zuiden van Indië; hoofdstad Matoera; — bondgenooten der Pandáwa's in de *B. J.*, onder den volgende, *Inl.* § 60, 62.

II°. Pandya, Vorst der Pandya's, *ib.* — Vgl. *Kw. Krt.* 65, 15, 4–6, waar Wjasa, en bij 68, 1, 9–2, 6, waar Narada genoemd wordt *Sang Pâṇḍya*: op de tweede plaats verklaard door *Sang Baṭårå*: de God.

Pandji, Jv., een titel van rang en geboorte, *Vrd.* 24; — Pandji Ino Kartå-pati, een Vorst van Djënggålå, *Krt.* 69, slot.

Pandoe, Ind. *Pâṇḍoe* (d. i. wit), Jv. *Paṇḍoe*, Vorst van Hastina, tweede zoon van Wjasa (Jv. zoon van Tjitrå-sénå), moeder onzeker; — vader in naam van de vijf PP., bij Koenti en Madri; — bijgenaamd Déwå-nåtå, *q. v.*; — *Inl.* § 10—3, 15, n. 48.

Pandoe-dajitå, *-ṇḍ-* (van Skr. *dajitâ*, vrouw), de vrouw van Pandoe, d. i. Koenti, *B. J.* 30, 4, 1.

Pandoe-poetrå, -tanåjå, *-ṇḍ-*, de zoon of zonen van Pandoe, = Pandåwå, *B. J.* 2, 11, 4, 12, 3, enz.; *Kw. Krt.* 9, 7, enz.; — zoo ook *Pâṇḍwâtmadja*, *Kw. Krt.* 29, 8—11, enz.; en *Pâṇḍwangça*, telg van Pandoe, *Kw. Krt.* 68, 9, 7–14, 6.

Pâṇḍoe-poetra-dajitâ, de gemalin van Pandoe's zoon of -zonen, d. i. Dropadi, *Kw. Krt.* 30, 4—8.

Pandwangsa (*-ça*) } zie onder Pandoe.
Pandwatmadja }

Paněmbahan, Jv., voorwerp van hulde: titel van sommige vorsten en aanzienlijke prinsen, *Vrd.* 27.

Pangarib-arib; *Boekoer——*: zie ald.

Pantjadjanja, Ind. *Pâ-*, Jv. *Pântjådjanjå*, de krijgshoorn (Jv. de gong) van Krĕsna, vervaardigd uit het gebeente van den door hem gedooden reus Pantjadjana, Wls.; — *Inl.* § 65; *B. J.* 10, 12; 21, 13; 22, 22; 23, 4—6; 53, 29; 69, 25; *Kw. Krt.* 12, 10, 2, vlgg.; 23, 4, 6–6, enz.

Pantja-koemara, Skr. Kw. *-mâra*, de vijf jongelingen of prinsen: zie Pantja-wala.

Pantjala, Ind. *-tjâ-*, een gewest in Madyadesa, *Inl.* § 17, 19; — de Pantjala's,

bondgenooten der PP. in de *B. J.*, onder Droepada, § 62; — Jv. *Tjampålå*, *q. v.*

Pantjàla-ràdja, de Vorst van Pantjala, d. i. Droepada, *Kw. Krt.* 31, 4, 6–5, 4.

Pantja-poetra, Skr. Kw., de vijf prinsen: zie 't volgende.

Påntjå-wålå, Jv., de zoon van Joedistirå en Dropadi, *Inl.* n. 59, 69; *B. J.* 11, 2—4; 20, 26; 31, 5—10; 64, 11—2; — ook genoemd Påntjå-wålå Dwitiå of -Ditiå, -Diptiå, 20, 26, 4; 31, 5, 4; D, *Krt.* 11, 2, 6; R.W.: -Diktiå; — Skr. *pantja-bàla*, de vijf knapen of -jongelingen; zoo *Kw. Pantja-wàla* (voor de vijf zonen van Dropadi bij de PP.), *Krt.* 11, 2, 5–6; elders in gelijken zin *Pantja-koemàra*, *Krt.* 64, 11, 3; 65, 8, 6–7, en *Pantja-poetra*, *Krt.* 65, 8, 5; — zie verder *Inl.* § 33 en 63 (X). De bijnamen Dwitiå enz. zijn verbasteringen van 't Skr. Kw. *adwitîya*, ongeëvenaard, uitstekend, nevens den naam voorkomende in *Kw. Krt.* 11, 2, 5–6: zie *Vrb.** ald.

panton, een bij de Maleijers geliefkoosde dichtvorm, bestaande in berijmde coupletten van vier regels, waarvan doorgaans de twee eerste 't een of ander beeld, bij voorkeur aan de natuur ontleend, bevatten, de twee laatste, buiten verband tot de vorige, op de liefde betrekking hebben, *Vrt.* 48, 16, n.

Parasara, Ind. *Parâ-*, Jv. Påråsårå of Poe-, een rĕsi, de zoon van Saktri (Jv. Sakri) en vader van Wjasa (Jv. Abiåsså); volgens Jv. mythen stichter en eerste Vorst van Astinå, zwager en schoonvader van Maswåpati, den Vorst van Wiråtå, *Inl.* § 5—6.

Parasoe-rama, Ind. *-çoe-râma*, Jv. Råmå Parasoe, een halfgod, de zesde incarnatie van Wisnoe, Wls.; — *Inl.* § 18; *B. J.* 3, 4, vlgg.; 6, 8, vlgg.; 7, 12; 50, 6.

Pargåwå: zie Bargawa.

paridjåtå, Jv. *-tå*, zeker gewas, *B. J.* 47, 1; volgens GR. een struikgewas. [Skr. *pâridjàta*, de koraalboom, erythrina fulgens, Wls.]

Parikĕnan, Jv., een der voorouders van de vorsten van Astinå, *Inl.* n. 12.

Parikĕsit: zie 't volgende.

Pariksit, Ind. *-rîksjit* of *-ri-*, ook *-rîksjita* (d. i. volgens Wls. beproefd, onderzocht; volgens Ls. rondom heerschend), Jv. Pariksit of -kĕsit, een Vorst van Hastina, zoon van Abimanjoe en Oetarâ (Jv. -ri), *Inl.* § 63, n. 115, § 69, 76—7; *B. J.* 68, 11; *Kw. Krt.* 68, 2, 7, vlgg.

Parnasa, Ind. *-nâçà*, een tak van de rivier Jamoena, *Inl.* § 29.

Parta, Ind. *Pârtha*, Jv. Partå, een bijnaam van Ardjoena, naar zijne moeder Prĕta (= Koenti), *B. J.* 11, 13, 6; 12, 15, 1, enz.; in 't *Kw.* zijn meest gewone naam.

Partå-soetå of -tanåjå, de zoon van Ardjoenå, d. i. Abimanjoe, *B. J.* 11, 1, 2; 20, 1, 3, enz.

Partipéjå: zie Prati-.

pasanggrahan, Jv., een gebouw bestemd voor tijdelijk verblijf van vreemdelingen enz. (van Skr. *sanggraha*, bewaarplaats), *Inl.* n. 40.

Pasoepata, Ind. *Pâçoe-*, een wapen van Ardjoena, afkomstig van Pasoe-pati of Siwa, *Inl.* § 45; Wls. *Pâçoepatâstra*, Siwa's drietand; — in 't Jv. heet het wapen zelf *Pasoepati* of *-sopati*, en wordt voorgesteld als een werptuig van groot vermogen, *Inl.* n. 44, 76; *B. J.* 21, 14; 24, 20—2; 29, 4—5; 44, 16—9; zoo ook *Kw. Krt.* 24, 21, enz.

Pasoe-pati, I°. Ind. *-çoe-*, de heer der dieren of -der bezielde natuur (Ls. 781), een bijnaam van Siwa, *Inl.* § 45; *Kw. Krt.* 65, 19, enz.; — zoo ook *Paçoe-prabhoe*, *Kw.* (buiten *Krt.*) 1, 6, 4.

IIº. *Kw.* Jv. = Ind. *Pasoepata*, *q. v.*

PASOE-PRABOE, *Paçoe-prabhoe*: zie 't vorige, Iº.

patih, Jv. eerste dienaar van een' vorst of gezaghebber, minister, vizier, luitenant, adsistent, substituut, enz., *Inl.* n. 20, 48, [Skr. *pati*, heer, vorst.]

PAWANA, Ind., de Wind, of de God der winden, anders Wajoe genoemd;— PAWANA-SOETA, de zoon van den Wind, d. i. Bima, *Kw. Krt.* 15, 9, 3—10, enz.

PĕGADANGAN, Ratoe —: zie *Krt.* 69, slot.

Pĕtå Pralåjå, Jv. *Pĕṭå-*, het rijksgebied van Radéjå, den pleegvader van Karnå, *Inl.* n. 20. [GR. het paleis van de Godin Doergå.]

pinang, Mal. (Jv. *poetjang*), zekere vrucht, of de boom, waaraan zij groeit: volgens MARSDEN areca catechu, L.; — *B. J.* 48, 19; 65, 3.

pinitoewå, Jv., eig. z. v. a. oudste, ouderling; over 't gebruik zie *Vrt.* 3, 9, n.

PINTÈN, Jv., naam van Nakoelå in zijne jeugd, *Inl.* n. 22.

pitamaha, Skr. *-tâ-*; grootvader van vaderszijde; alg. voorvader, *Krt.* 12, 10, 2, vlgg., waar Bisma zoo genoemd wordt, met betrekking tot de Koeroe's.

Plåså Djĕnar, Jv. (van *plåså*, zekere boom; *djĕnar*, geel), het vaderland van Sakoeni, *Inl.* n. 20.

poe: zie *ĕmpoe*.

poedak, Jv. *-ḍ-*, zeker gewas, *B. J.* 47, 1; volgens G. R. de bloem van den pandan.

POEDJÅWATI, Jv., Iº. de vrouw van Sakri en moeder van Pålåsårå, *Inl.* n. 12.

IIº. de dochter van Bagaspati, gehuwd met Saljå, en later Satyåwati genoemd, *q. v.*; — *Inl.* n. 20.

poeksoer, Jv., zeker speeltuig: eene soort van bekken, *B. J.* 18, 10; 35, 21, enz.

POELÅSÅRÅ: zie PARASARA.

poenggåwå, Jv. hofgroote, staatsdienaar; *B. J.* 32, 11.

POENTÅ, of POENTÅ-DÉWÅ, Jv., naam van Joedistirå in zijne jeugd, *Inl.* n. 22; — *Adji Poentå*, een tooverformulier, *ib.*

Poerana, Skr. *-râṇa*, zekere mythologische gedichten, achttien in getal, onder verschillende namen, *Inl.* § 17, n. 49, § 37.

POEROEBÅJÅ, Jv., een bijnaam van Gatotkåtjå, L, *Krt.* 27, 28, 7; L, N, *Krt.* 28, 3, 5—4, 4, en elders.

POEROEGADJI, Jv., een Vorst van Tampoeroe, vader van Krĕpå en schoonvader van Dronå, *Inl.* n. 30.

POEROERAWAS, Ind. *-roê-*, een Vorst van Pratistana, *Inl.* § 45.

poerohita, Skr., huis- of lijfpriester, *Inl.* § 5, 26.

POEROTJANA, Ind., een dienaar van Doerjodana, die de PP. in 't Lakhuis door brand moest doen omkomen, maar er zelf het slagtoffer van werd, *Inl.* § 23.

poestaka, Skr. Kw., geschrift; *Sang Hjang* —; het goddelijk geschrift, d. i. de Kalimosada, *q. v.*; — *Kw. Krt.* 10, 10, 1—6; 47, 27.

poetra, Skr. zoon; Jv. *-trå*, zoon of dochter.

Pon, Jv., een van de vijf dagen van de marktweek, *Vrd.* 17.

Prabasa, Ind. *-bhâ-*, eene stad of landstreek in Indië, *Inl.* § 31, 73.

praboe, Skr. *-bhoe*, Jv. *-boe*, vorst, *B. J.* 2, 2; 4, 13, enz.; — *Praboe Anom*, Jv., eig. jonge vorst: gewone benaming van den vermoedelijken troonsopvolger, of wel van een' regerend vorst, wiens vader nog leeft, *Inl.* n. 17, 85.

PRADANGGÅ-PATI: zie PRATANGGÅ.

Pradjyotisa, Ind. *Prâdjyotisja*, eene land-

streek in 't noordoosten van Indië, het rijksgebied van Baga-datta, *Inl.* § 35, 60, 70.

PRAMADÉ: zie PAMADÉ.

PRAMÈSTI, Jv. *-ṣṭi*, een bijnaam van Batårå Goeroe, *B. J.* 67, 12, 2. [Skr. *paramésjṭhin* of *-ṭhî*, de omhoog wonende, de verhevene: bijnaam van Brahma.]

PRAPTI, Ind. *-â-*, eene dochter van Djarasanda, gehuwd met Kangsa, *Inl.* § 27.

PRATANGGÅ, de Zonnegod, N, *Krt.* 24, 12—13, 2; L ald.; PRADANGGÅ-PATI. [GR. *Pratånggå-pati*, *id.*; zoo ook *Baron Sakèndhèr*, pd. 609, vs. 2.]

PRATIPA, I°. Ind. *-ti* of *-tî-*, een Vorst van Hastina, vader van Santanoe, *Inl.* § 2; vandaar *Prâtîpa*, de zoon van Pratipa, d. i. Santanoe, WLS.

II°. *Kw.*, Jv. PRATIPÅ, een bondgenoot der KK., in de *B. J.* door Bima gedood? *B. J.* 17, 3, 1, en *Krt.* ald.

PRATIPÉJÅ, of PARTI-, een bondgenoot der KK., *B. J.* 26, 6—11, en *Kw.* ald.; — volgens P een vorst van 't overzeesche rijk Baradmådjå, en neef van Karnå.

Pratistana, Ind. *Prâtisjṭhâna*, eene stad aan de Gangga, vroegste rijkszetel der vorsten van 't Maangeslacht, *Inl.* § 1, 45.

Pratjåndå-béråwå, Jv. *-ṇḍå-*, tooverwapen van Saljå: zie *Bérawa.*

PRĚGIWÅ, Jv., eene dochter van Ardjoenå, gehuwd met Gatotkåtjå, *Inl.* n. 61.

PRĚGIWATI, Jv., de zuster van de vorige, *ib.*

PRĚTA, Ind. *-thâ*, de dochter van Soera, later naar haar' pleegvader Koenti genoemd, *q. v.*

Pringgådani, Jv., het rijksgebied van den reuzenvorst Arimbå; later de woonplaats van Gatotkåtjå, *Inl.* n. 41.

PRITIWINDA? of PRĚ-? Ind. *-dha*, de zoon van Draupadi bij Ardjoena? *Inl.* n. 59.

RADA, Ind. *Râdhâ*, de gemalin van Adirata, pleegmoeder van Karna, *Inl.* § 18.

Radèn, Jv. een titel van adel, *Vrd.* 18, 24; *B. J.* 2, 8, enz.

RADÉJA, Ind. *Râdhéja*, Jv. RADÉJÅ, een bijnaam van Karna, naar zijne pleegmoeder Rada, *Inl.* § 18; D, E, *Krt.* 40, 7, 2, enz.; *Kw. Krt.* 35, 26—7, enz. — In de *Lk.* is RADÉJÅ de Vorst van Pětå Pralåjå, pleegvader van Karnå, *Inl.* n. 20.

RADITYÅ, Jv., de Zon of Zonnegod, *B. J.* 5, 6, 8; D, E ald.; *Kw.* niet; — denkelijk verbasterd uit ADITYA? zie ald., en vgl. FRIEDERICH, *Inscriptiën van Java en Sumatra*, blz. 26.

RÅDJÅ-MÅLÅ, Jv. een onechte zoon van Pålåsårå (= Parasara), uit een' visch geboren; worstelaar aan 't hof van Maswåpati te Wiråtå, *Inl.* n. 13, 85. [Skr. *râdjamalla*, worstelaar in dienst van den Vorst, WLS.]

radja-soeja, Skr. *râdja-soêja*, eene soort van offerplegtigheid, *Inl.* § 35, 48.

raksasa, Skr. *râ-*, Jv. *raksåså*, z. v. a. boeta, *q. v.*; *B. J.* 7, 3; 27, 29, enz.

RÅMÅ PARASOE: zie PARASOE-RAMA.

Ramělan, Ar. Jv., de negende maand van 't Mohammedaansche jaar, *Vrd.* 17.

råråå, of *lårå*, Jv. jongmeisje; *Bok— —*: zie *bok.*

RARASATI (z. v. a. hartbekorend?), Jv., de gemalin van den God Bråmå, 49, 3—4, en D, E ald.; *Kw.* niet; — denkelijk verbasterd uit SARASWATI? zie ald. I°.

rasaksâ, Jv., z. v. a. raksåsâ, boeta, *q. v.*; *Vrd.* 27; *B. J.* 43, 3.

RATI, Ind., Jv. -TIH, de gemalin van den minnegod Kama (Jv. Kåmå-djåjå), *Kw. Krt.* 5, 5, 1—4; 49, 2, 5—4.

RAWAN, een man, bij den aanvang der *B. J.* door de PP. als offer geslagt? *B. J.* 12, 5,

en *Krt.* ald.; — zie ook Irawan.

Rawi, Ind. Jv., de Zon of Zonnegod, *B. J.* 45, 4, 1; *Kw. Krt.* 5, 5, 5–6, 8, enz. — Rawi-soetå, de zoon der Zon, d. i. Karnå, *B. J.* 28, 4, 2; *Kw. Krt.* ald. 3, 5–4, 4, enz.; — Rawi-poetra, *id.*, *Kw. Krt.* 33, 3, 5–7.

Rědjěb, Arb. Jv., de zevende maand van 't Mohammedaansche jaar, *Vrd.* 28.

Réka Doerdjåjå, een der KK.: zie Doerdjaja.

Réka Doergantårå? als voren: zie Tjitrå Dirgantårå.

Rěkåtåwati, Jv. *-ṭå* (van *rěkåṭå*, Jv. poët. = Skr. *karkaṭa*, kreeft), eene onechte dochter van Pålåsårå, geboren uit eene kreeft; gemalin van Maswåpati, den Vorst van Wiråtå, *Inl.* n. 13, 85.

rěsi, Skr. *-sji*, heilige, wijze, *Inl.* § 4, 5, enz.; *B. J.* 14, 9, enz.

Rětahoe, Jv., een berg, waar Pålåsårå en Abiåsså als kluizenaars leefden, *Inl.* n. 13, 28.

rětnå, Jv. juweel [Skr. *ratna*, id.]; dichterlijk voorvoegsel vóór de namen van vrouwen, *B. J.* 5, 2; 20, 29, enz.

Réwati, Ind. *-tî*, de dochter van zekeren Vorst Réwata; gemalin van Bala-rama, Wls.; — *Inl.* § 27; — vgl. Éråwati.

Rodå Dědali, Jv., een bovennatuurlijke pijl, door Dronå aan Ardjoenå geschonken, *Inl.* n. 30, 36.

Rodrå-karmå, een der KK., D, E, *Kw. Krt.* 23, 8, 2–3. [Skr. *raudra-karman* of *-mâ*, vreeselijk handelend, gewelddadig? vgl. ook *rodhra*, misdrijf.]

Roedra, Ind., een bijnaam van den God Siwa, *Kw. Krt.* 21, 16, 8; 28, 8, 2–9, 3, enz. — *Roedra-bhawana* de hemel, *Kw. Krt.* 47, 29, 1–4, a. — *Roedrarosâstra*? het wapen van Siwa, d. i. de Tjanda-bérawa? *Kw. Krt.* 53, 6—9, 2, en 16,5– 17, 4.

Roekmårå: zie Roekmi.

Roekmå-råtå, Jv., een zoon van Saljå, *Inl.* n. 92; *B. J.* 13, 5—6, en *Kw.* ald.; T, 45, 6, 4; 46, 1, 2, 21, 5. [Skr. *roekma*, goud: ijzer; *ratha*, wagen; lid; ligchaam; — dus: op een' gouden- of -ijzeren wagen rijdend?]

Roekmi, Ind. *-min* of *-mî*, Jv. Roekmårå, de zoon van Bismåkå, den Vorst der Bodja's (Jv. van Koembinå); zwager van Krěsna; Vorst van Bodjakata; bondgenoot der KK. in de *B. J.* — *Inl.* § 27, 48, 60; in *B. J.* niet genoemd.

Roekmini, Ind. *-ṇî*, Jv. *-ni*, de zuster van den vorige, gemalin van Krěsna, *Inl.* § 27, 37, 74.

Roepå-kéntjå, Jv., een onechte zoon van Pålåsårå; patih van zijn' zwager Maswåpati, den Vorst van Wiråtå, *Inl.* n. 13, 85; — waarschijnlijk verbastering van 't Ind. *Oepa-kitjaka*, *q. v.*

Roepå-tjitrå? een der KK.: zie Oepå-.

Rohini, Ind. *-ṇî*, Jv. *-ni*, eene gemalin van Wasoe-déwa (Jv. Basoe-déwå), den Vorst van Madoera, moeder van zes ongenoemde zonen en (in naam?) van Balarama (Jv. van Bålå-déwå en Krěsnå), *Inl.* § 27, 74.

Rotå Wrěsni-wirå? een bijnaam van Satyaki, *B. J.* 26, 5, 4; A, D, E, *Kw.* niet; vgl. Wrěsni-rotå.

saba, Skr. *-bhâ*, vergaderzaal, gehoorzaal, *Inl.* § 34.

Sadéwå: zie Sahadéwa.

Safar, Ar. Jv., de tweede maand van 't Mohammedaansche jaar, *Vrd.* 17.

Safioelah, Arb., de vriend Gods: een bijnaam van Adam, *Inl.* n. 5.

Sagotrå, Jv., een man, die zich jegens Ardjoenå verbond, om in de *B. J.* als slagtoffer voor hem te sterven, *Inl.* n. 40; vgl. *Krt.* 12, 5.

Sahadéwa (d. i. medgezel van den Vorst?

Ls.) Ind., I°. Jv. meestal Sadéwå, soms ook Såhådéwå, de jongste der vijf PP., zoon van Madri bij de Aswi's, of, in naam, bij Pandoe; jongere tweelingbroeder van Nakoela;—bijnamen; Sahamara? Tangsèn, Djajad-bala, Tantripala, Madréja, enz.: *q. v.*;—*Inl.* § 13, 33, 36, 51, 63 (IX), 65; *B. J.* 8, 30, 4; 10, 3—4; 11, 11, 6, enz.; *Kw.*: Sahadéwa, *passim*; Sadéwa niet;—Såhådéwå, T, 23, 20, 4; D, E, *Krt.* 46, 19, 7, enz.

II°. een Vorst van Magada, zoon van Djarasanda, *Inl.* § 35.

Sahamara, een bijnaam van Sahadéwa? *Kw. Krt.* 17, 3, 6. [Skr. *saha*, met; en *amara*, onsterfelijke, god; dus *Sahâmara=Sahadéwa*?]

Sainéja, Ind. *Çai-*, een bijnaam van Joejoedana of Satyaki, naar zijn' grootvader Sini, *Inl.* § 58.

Saiwja, Ind. *Çai-*, een der paarden van Krĕsna's vierspan, *Krt. Vrb.* 21, 12, 7–13, 1; vgl. *Sénjå*.

sajĕmbårå, Jv., wedstrijd om de hand van eene vrouw of om een' uitgeloofden prijs, *Inl.* n. 15, 20. [Skr. *swajam-wara*, eigen keus, nam. het kiezen van een' echtgenoot door eene vrouw.]

Sakoeni, Ind. *Ça-* (d. i. vogel), Jv. gew. Sĕnkoeni, Vorst van Gandara (Jv. van Plåså Djĕnar), zoon en opvolger van Soebala (Jv. van Tiståwå); broeder (Jv. jonger broeder) van Gandari; dus zwager van Drĕta-rastra (Jv. Dĕståråtå), en oom van de KK.; de gewone raadsman (Jv. de patih) van Doerjodana;—bijnamen: Soeman? Dipati van Gandårå: zie ald.;—*Inl.* n. 20, § 22, n. 40, 50, § 37, 39, 42—3, 60, 63 (IX); *B. J.* 3, 10; 6, 5—7, 16; 15, 11, 9; 18, 16; 35, 27, 2, enz.; 45, 10—5; 55, 6—9.

Sakoetrĕm, Satroekĕm of Sapoetrĕm? Jv., de vader van Sakri en grootvader van Pålåsårå, *Inl.* n. 12.

Sakri: zie Saktri.

Saktri, Ind. *Ça-*, Jv., Sakri, een rĕsi, zoon van Wasista (Jv. van Sakoetrĕm?), en vader van Parasara (Jv. Pålåsårå), *Inl.* § 5.

Sala, Ind. *Çâla*, een zoon van Soma-datta, den Vorst der Bahlika's, *Inl.* n. 92.

Salĕmbånå? een reus, door Gatotkåtjå gedood: zie Lĕmbånå.

Salja, Ind. *Ça-*, Jv. Saljå of -jwå, Vorst van Madraka of van de Madra's (Jv. van Mandråkå); broeder van Madri, de vrouw van Pandoe en moeder van Nakoela en Sahadéwa; — Jv. zoon van Mandrå-pati of Mandratpati; gehuwd met Satyåwati, dochter van den reus Bagaspati; vader van Boeri-sråwå en Roekmå-råtå; schoonvader van Bålådéwå, Karnå en Doerjodånå;—bijnamen: Nårå-somå, Somå-dĕntå, Madra-radja, -dipa, Mandrådipå, Vorst van Mandråkå: *q. v.*;—*Inl.* § 11, 27—8, 41, 60, 63; *B. J.* 4, 7, 6; 6, 4, 5, en vervolgens.

Salwa, Ind. *Çâ-*, I°. de Salwa's, een reuzenvolk, aan den Indus, *Inl.* § 40.

II°. Salwa, Vorst der Salwa's, broeder van Sisoepala, door Krĕsna gedood, *Inl.* § 40.

Samba, Ind. *Çâ-*, Jv. Såmbå, een zoon van Krĕsna (bij Djambåwati, Jv.), *Inl.* n. 50; 84, 115, § 73;—tijdelijke naam Praboe Anom Wisnoe-bråtå of Såmbå-sambådå, *Inl.* n. 84.

Såmbå-sambådå: zie 't vorige.

samogå, Jv. zeker verouderd (of verdicht?) wapentuig, niet naauwkeurig bekend, *B. J.* 18, 6; 20, 19; 55, 9;—waarsch. verbasterd of door misvatting ontstaan uit Skr. Kw. *amogha*, onfeilbaar, zeker treffend? zie *Kw. Krt.* 18, 6, 2.

SAMPANI, SAMPJANI: zie SAPWANI.

Sånå-sakti: zie *Sénjå*.

SANDJAJA, Ind., de zoon van Djawalgani, een dienaar van Drĕta-rastra; — Jv. SANDJÅJÅ, ook SOEDJÅJÅ, SOENDJÅJÅ-WÅRÅ, een zoon van Widoerå, jongere broeder van Joejoetsoeh; aan 't hof van Doerjodånå; — *Inl.* § 61, 63 (VI), 65, 72; *B. J.* 8, 7, 11; *Kw. Krt.* 6, 14, 2; 8, 7, 1–3; verder in *B. J.* niet genoemd.

Sang, Jv., dichterlijk voorvoegsel vóór titels en eigennamen, *B.J.* 43, 15; 47, 16. [Skr. *sa*, aanwijzend voornaamwoord: die, hij.]

Sangårå: zie *Sanghara*.

SÅNGÅ-SÅNGÅ, een zoon van Satyaki, *B. J.* 26, 7—9, en *Kw.* ald.

Sanghara, Ind. *-hâ-*, de verdelging der wereld, *Inl.* § 77; Jv. *djaman sangårå* of *- sĕ-*, het tijdperk volgende op den Kali-joegå, *B. J.* 69, 27, 8.

SANGWARANA, Ind. *-ṇa*, een Vorst van Pratistana, de vader van Koeroe, *Inl.* § 5, 19.

SANKA, Ind. *Çankha* (d. i. zeeschelp; krijgshoorn), Jv. WIRÅ-SÅNKÅ, WARSÅNKÅ, WRĔSÅNKÅ of WRATSÅNKÅ, een zoon (volgens sommigen de oudste) van Wirata (Jv. de jongste zoon van den Vorst van Wiråtå), *Inl.* § 54; *B.J.* 9, 1; 10, 5—6; 12, 21; 15, 1—5; — *Kw. Krt.* 10, 4, 9–6, 6: *Çankha* en *wîra Çankha*, d. i. de dappere Sanka? [De Jav. vorm WRATSÅNKÅ schijnt te duiden op een' Skr. vorm *Wrĕhatjçankha*, d. i. van een' grooten veldhoorn voorzien: welligt een bijnaam of de volledige naam van Sanka? vgl. WRATNÅLÅ = WRĔHANNALA.]

SANKÅRÅ, N, *Krt.* 28, 8, 2–9, 3: Batårå —, voor 't *Kw. Roedra mamoêrti*, d. i. Siwa in lichamelijke gestalte.

SANKARSANA, Ind. *-sjaṇa*, een bijnaam van Bala-rama, *Inl.* § 27; — vgl. Jv. KÅKRÅSÅNÅ.

SANTANAWA: zie onder 't volgende.

SANTANOE, Ind. *Çâ-*, een Vorst van Hastina; jongste zoon en opvolger van Pratipa; vader van Bisma bij de riviergodin Gangga, en bij Satyawati van Tjitranggada en Witjitra-wirja; pleegvader van Krĕpa en Krĕpâ; — Jv. Vorst van Talkåndå; later van Astinå; zoon van Bramanékå of Basoe-pati, den Vorst van Wiråtå? — bij Djĕnawi vader van Bismå, en bij Doergandini van Tjitranggådå en Tjitrå-sénå; — *Inl.* § 2—4, 7—8, n. 17, 19, § 17.

SANTANOE-POETRÅ, de zoon van Santanoe, d. i. Bismå, *B. J.* 14, 3, 5; 11, 4; — zoo *atmadjèng Santanoe*, 17, 4, 6; en in *Kw. Krt. Vrb.* 14, 2, 3: SANTANAWA (*Çâ-*)? of SANTANOE-DJA (*Çâ-*, van Skr. *dja*, telg, zoon)?

SAPOETRĔM: zie SAKOETRĔM.

Saptå: zie *Kasaptå*.

Saptå-pratålå, Jv. het onderaardsch gebied van den Slangenvorst Åntå-bogå, *Inl.* n. 40. [Skr. *sapta*, zeven; *pratala*, eene der zeven afdeelingen van de lagere gewesten der wereld.]

Saptå-rĕnggå (d. i. zeven sieraden?), Jv., een berg, waar de voorouders der Pandåwå's plagten boete te doen en begraven te worden, *Inl.* n. 21, 28; — waarsch. verbastering van 't Ind. *Sata-srĕngga* (*Çata-çrĕngga*), *q. v.*

SAPWANI? of SAMPANI, SAMPJANI, SĔM-? Jv., de Vorst van Bånå Kling, pleegvader van Djåjådråtå; — ook genaamd Widjåwastrå, *q. v.*, en vgl. Késwåpå; — *Inl.* n. 22; *B. J.* 21, 7, 14; 24, 6—10; 25, 1—4; *Kw.* twijfelachtig: zie *Krt.* ald.

SARABA, I°. Ind. *Çarabha*, een Vorst van Tjédi, zoon van Sisoepala, *Inl.* § 37, 70.

II°. zie 't volgende.

SARÅBÅ-SÅTÅ? of SÅRÅ-BASÅTÅ? ook - SÅNTÅ, Jv.,

een jongere broeder van Sakoeni, *B. J.* 26, 14—27, 2; *Kw.* ald.: Saraba (*Çarabha?*) en Satatjandra (*Çata-?*).

Saradwat, Ind. *Ça-*, de onderstelde vader van Krĕpa en Krĕpâ, *Inl.* § 17.

Sarajoe, Ind. *-joê*, een tak van de rivier Gangga, *Inl.* § 1.

Sårå-margå, een der KK., D, E, *Kw. Krt.* 23, 8, 2–3; RW. 93. [Skr. *çara* of *sara*, pijl; *mârga*, weg.]

Sårå-soedirgå? als voren, RW. 79; *B. J.* 20, 7, 6 (anderen: Soerå-); *Kw.* niet.

Saraswati, Ind. *-tî* (van *saraswat*, saprijk; bevallig), I°. de gemalin van Brahma, de Godin van welsprekendheid en schoone kunsten, *Kw. Krt.* 50, 10, 5–11, 5; — vgl. Jv. Rarasati.

II°. eene heilige rivier, een tak van den boven-Indus, *Inl.* § 44, 63 (IX), 75.

sara-talpa, Skr. *ça-*, bed van pijlen: de met pijlen bedekte plek gronds, waarop Bisma viel en stierf, *Inl.* § 63, 66; *Kw. Krt.* 17, 10—5; *Vrb.* ald.

Sarati-måntrå, Jv., een reus, de patih van Kångså, *Inl.* n. 48.

Sarotåmå (Skr. *çarottama*, uitmuntende pijl), een werptuig van Ardjoenå, GR., *B. J.* 24, 22; 25, 1; *Kw.* (buiten *Krt.*) 13, 1, 2, en *Krt.* 24, 22, 3–7; op beide plaatsen in L, N eenvoudig naar de oorspronkelijke Skr. beteekenis verklaard, zonder dat mij van elders blijkt, op welken grond het in de Jav. mythen als eigennaam van een bijzonder wapen is opgenomen. Als zoodanig komt het ook in de *Lk.* voor, en wel aanvankelijk (*Lk.* II, *Bramånå Bramani*) in 't bezit van Bramani, den zoon van den God Bråmå, door wien (Bramani) het, met nog twee andere goddelijke wapenen, Arjå Sĕnkali en Rodå Dĕdali, naar Atas-angin werd overgebragt. Later (*Lk.* XIX, *Koembåjånå*) vindt men alle drie in 't bezit van Droṇå, die ze naar Java meêbragt, en de twee laatstgenoemde aan Ardjoenå ten geschenke gaf, waarbij de Sarotåmå denkelijk mede genoemd had moeten zijn, maar bij vergissing overgeslagen is.

Sarwaga (d. i. die door de lucht- of naar den hemel gaat?), Ind., de zoon van Bima bij Balandara, *Inl.* § 33.

Sasånkå, de Maan, of de Maangod, *B. J.* 22, 3, 2, 16, 4; *Kw. Krt.* 5, 9, 1–2; 22, 16, 4. [Ind. *çaçânka*, *id.*; eig. den haas ten teeken voerend, met zinspeling op het beeld van een' haas, dat de Hindoe in de maanvlekken meent te zien].

Sasi-kiråṇå of Wĕsi Adji, Jv., een zoon van Gatotkåtjå en Prĕgiwå, *Inl.* n. 41. [Skr. *çaci-kiraṇa*, straal van 't maanlicht.]

Sata-djit, I°. Ind. *Ça-* (d. i. overwinnaar van honderd vijanden?), een Vorst der Jadawa's, *Inl.* n. 89.

II°. Jv., de vader van Satyaki? *ib.*; N, *Krt.* 15, 9, 3–10 (Sĕtadjit-soetå voor Satyaki); — volgens anderen Satya-djit, *q. v.*

Satanika, Ind. *Çatânîka* (d. i. met honderd heiren?), de zoon van Draupadi bij Nakoela, *Inl.* n. 59; *Kw. Krt.* 23, 2, 5–7?

Sata-srĕngga, Ind. *Çata-çrĕngga* (d. i. de honderdtoppige), een berg, *Inl.* § 12; — vgl. *Saptå-rĕnggå.*

Sata-tjandra (*Çata-?*), een jongere broeder van Sakoeni, *Kw. Krt.* 26, 14—5; — vgl. Sarå-bå-såtå.

Satya: zie 't volgende.

Satya-bama, Ind. *-bhâmâ* (*satya*, waarachtig; *bhâmâ*, licht, glans, enz.), ook Satya (*-tyâ*, waarachtige, getrouwe), Jv. Satyå-båmå of Sĕtjå-, ook -bomå, eene gemalin van Krĕsna; Jv. dochter van Satyadjit, den Vorst van Lésan poerå,

en oudere zuster van Satyaki, *Inl.* § 27, 74.

Satyå-boMå: zie 't vorige.

Satya-djit (d. i. door of met trouw overwinnend? of waarachtig overwinnaar?, I°. Ind., een Vorst van Magada, *Inl.* n. 89.

II°. Jv., de Vorst van Lésan-poerå, vroeger Oegrå-sénå geheeten, zoon van Koenti-bodjå, den Vorst van Madoerå; jonger broeder van Basoe-déwå en Koenti; vader van Satyaki en schoonvader van Krĕsnå; — volgens anderen Satadjit, *q. v.*; — *Inl.* n. 50, 89; — vgl. Satyaka.

Satya-drĕti, Ind. *-dhr-*, volgens sommigen de vader van Krĕpa, *Inl.* § 17.

Satyaka, Ind., een Vorst der Jadawa's, zoon van Sini, en vader van Satyaki of Joejoedana, *Inl.* § 58; vgl. Satya-djit.

Satyaki: zie Joejoedana.

Satyå-sråwå (of Sĕtjå-sråwå), een der KK. of bondgenoot der KK., *B. J.* 20, 10, 5; 21, 5, 2; *Kw.* (buiten *Krt.*) 13, 27, 2; RW. 95. [Skr. *satya-çrawas*, de waarlijk- of teregt vermaarde? vgl. Boeri-srawa.]

Satyawati (Skr. *-tî*, waarachtige, getrouwe) I°. Ind., Jv. Doergandini of Doergådini (Skr. *doergandhinî*, d. i. kwalijk riekende), de dochter van Wasoe, den Vorst van Magada, bij de in een' visch veranderde nimf Adrika of Girika? als kind aangenomen door den Vorst der Dasa's (Jv. dochter van Basoekĕti of Soekéswårå, Vorst van Wiråtå); zuster van Matsya (Jv. Maswåpati), Vorst van Wirața; moeder van Wjasa (Jv. Abiåsså) bij Parasara (Jv. Pålåsårå); later gehuwd met Santanoe, Vorst van Hastina, en moeder van Tjitranggada en Witjitra-wirja (Jv. Tjitrå-sénå); — bijnamen Matsya-ganda, Matsyodari, Bok Lårå Amis, Gandawati: *q. v.*; — *Inl.* § 4, 6, 7, 10, 16.

II°. *Kw.*, Jv. Satyåwati (of Sĕtjå-), de gemalin van Saljå; — Jv. dochter van den reus Bagaspati, in hare jeugd Poedjåwati geheeten; — *Inl.* n. 20; *B. J.* 46, 25, 6; 48, 12—51, 2; 55, 13—58, 15; *Kw. Krt.* 49, 21, 6—23, enz.

Satra-darma: zie Sĕtrå-darmå.

satriå: zie *ksatriya*.

Satroe-darma (*Çâ-*): zie Sĕtrå-darmå.

Satroe-djåjå: zie Satroendjåjå.

Satroehåså: zie Satroesyaha.

Satroekĕm: zie Sakoetrĕm.

Satroendjåjå of Satroe-djåjå, een der KK., *B. J.* 20, 6, 5; D, E, *Kw. Krt.* 23, 8, 2—3; RW. 47. [Ind. *Çatroendjaja*, Wls., d. i. overwinnaar des vijands.]

Satroesåhå: zie 't volgende.

Satroesyaha? een der KK., *Kw. Krt.* 23, 8, 2—3; D, F ald.: Satroesåhå (zoo ook RW. 57); E: Satroehåså.

Satwata, Ind. *Sâ-*, de Satwata's, een volksstam, behoorende tot de Jadawa's, bondgenooten der PP. in de *B. J.*, onder Joejoedana of Satyaki, — *Inl.* § 27, 58, 60, 62.

Sawo Djadjar, Jv. eene onderhoorigheid van Tjampålå, beheerd door Gåndåmånå, *Inl.* n. 30.

Sĕdah, Jv. *-ḍ-*, Empoe — of Poe —, de dichter van de *B. J. Kw.*, leeft te Kadiri, onder de regering van Djåjå-båjå, *B. J.* 1, 3—4; 2, 1; 69, 25—6; — over zijn' leeftijd, zie *Vrd.* 6.

Sĕmbådrå: zie Soebadra.

Sĕmpani, Sĕmpjani: zie Sapwani.

Sénå, een bijnaam van Bimå, *B. J.* 27, 4, 3; 61, 16, 1, enz.; D, E *passim*; *Kw.* niet, maar wel Bima-séna, waaruit deze naam door misverstand of bij verkorting schijnt te zijn ontstaan: zie ald. [Skr. *sénâ*, heir.]

Sénå-poetrå, de zoon van Sénå, d.

i. Gatotkåtjå, *B. J.* 27, 26, 6; D, E *passim*; *Kw.* niet.

Sénå-sakti: zie *Sénjå*.

Sénå-tjitrå? een der KK.: zie Joetå Sénå-tjitrå.

Sĕngårå: zie *Sanghara*.

Sénjå of *Sénjå-sakti*, een der paarden van Krĕsnå's vierspan, *B. J.* 21, 13, 1; 23, 4, 5; *Kw. Krt.* 21, 12, 7–13, 1, en *Vrb.* ald.; — volgens anderen *Sénå-*, *Sånå-*, *Soenjå-*, *Sonjå-*: zie *Krt.* [Skr. *sénâ* en *sainjâ*, beiden leger, heir; *çoênja*, ledig; *çakti*, kracht, vermogen; — maar waarschijnlijk moet men lezen *Séwjå*, Skr. *Çaiwja*: zie *Saiwja*.]

Sĕnkali, *Arjå*—: zie *A*.

Sĕnkoeni: zie Sakoeni.

Sétå: zie Swéta.

Sĕtjå-båmå
Sĕtjå-bomå
Sĕtjaki enz.
} zie Satya-bama, Satyaki, enz.

Sĕtrå-darmå, een der KK. of bondgenoot der KK., door Satyaki gedood, *B. J.* 31, 4, 1; *Kw.* ald.: *Ksjatra-* of *Ksjatri-*, *Satra-* of *Çatroe-dharma*, een bondgenoot der PP., door Drona gedood? [Skr. *ksjatra* of *-trî*, een krijgsman, lid van de tweede kaste, die der vorsten en krijgslieden; — *ksjatra-* of *ksjatri-dharma*, die de pligten van dien stand vervult? *çatroe*, vijand.]

1°. Batårå Séwå: zie Siwa.

séwå, 2°. Skr. Jv., eene soort van priesters, *Vrt.* 1, 8, n.

Sibi, Ind. *Ci-*, een volksstam tusschen de takken van den Indus, *Inl.* § 33, 58, 60.

Sidik Moeljå, Jv., een kluizenaar, *Inl.* n. 30. [Arb. *çaddîq*, Jv. *sidik*, waarachtig, profetisch; hier waarschijnlijk door verwarring in de plaats gekomen voor 't Skr. *siddhi*, volbrenging, verwezenlijking, goede uitkomst; — Skr. *moêlja*, waardij; Jv. *moeljå*, heerlijk.]

Sidik Watjånå, Jv., een kluizenaar, schoonvader van Pariksit, *Inl.* n. 120. [*sidik*, als boven; Skr. *watjana*, Jv. *-tjånå*, spraak, rede.]

Sikandi, Ind. *Cikhaṇḍin* of *-ḍî*, een zoon van Droepada, den Vorst van Pantjala; geboren als vrouw, met name Sikandini (*Cikhaṇḍinî*), die haar geslacht verruilde met Stoena-karna; — schoonzoon van Hiranja-warma; bondgenoot der PP. in de *B. J.*; — Jv. Sikandi of Sri-, *-ṇḍi*, eene dochter van Droepådå, den Vorst van Tjampålå (vandaar Droepada-poetri, *q. v.*); jongere zuster van Dropadi, oudere van Drĕstå-dyoemnå; gehuwd met Ardjoenå; (tijdelijk?) in een' man veranderd onder den naam Kandihåwå; — *Inl.* § 20, n. 44, 61, 84, § 58, 60, § 63; in *B. J. Dj.* als *vrouw*, 10, 9; 12, 8, 2; 16, 23—17, 1; 37, 11, 7; 41, 12, 5; 64, 9, 13; 65, 5; — in *B. J. Kw.* schijnt het een *man* te zijn: zie *Inl.* n. 37.

Sikandini: zie 't vorige.

Siloeman, *Goewå-*: zie *G*.

Silo-gånggå, Jv., eene rivier, nabij Astinå, *Inl.* n. 2, 4, 11, 13, 20; vgl. *Gangga*.

Simoe-soeta? de zoon van Simoe, d. i. Drĕsta-kĕtoe, de Vorst van Tjedi? *Kw. Krt.* 31, 2, 5–4, 2.

Sindoe, Ind. *-dhoe*, 1°. de rivier Indus; 2°. eene landstreek aan den Indus; 3°. de Sindoe's, bewoners van dat land, *Inl.* § 60.

Sindhoe-râdja, de Vorst der Sindoe's, d. i. Djajadrata, *q. v.*; — *Inl.* n. 68, *Kw.* 21, 6, 4–7, 5; — in 't Jv. is Sindoe-rådjå (gew. -rĕdjå of Sindoerdjå) zijn meest gewone naam; — Sindoe-pati, dezelfde, *B. J.* 20, 27, 2; 21, 4, 5; *Kw. Krt.* 25, 4, 5–6, 1, enz.; — ook *Sindhoe-nâtha*, *Kw. Krt. ib.*; — Sindoe Kalangan, N, *Krt.* 42, 22, 2.

Sindoe-rĕdjå, Sindoerdjå: zie hierboven.

Sinèr-naptrĕ, Ind. *Ci-*, de kleinzoon van

Sini, d.i. Joejoedana, *Inl.* § 58.

Sini, I°. Ind. *Ci-*, de grootvader van Joejoedana of Satyaki, *Inl.* § 58, n. 92.

II°. Jv., ook Wrĕsini, de moeder van Satyaki, *Inl.* n. 89.

Sini-soetå, de zoon van Sini, d.i. Satyaki, *B. J.* 26, 6, 5; 32, 2, 4; *Kw. Krt.* 26, 4, 4; enz.: — welligt eene onjuiste vertaling van Sainéja, *q. v.*

sirih, Mal. (Jv. *soeroeh*, *sĕḍah*), de betelplant, waarvan 't blad met de pinang-noot, kalk enz. gekaauwd wordt; ook het tot kaauwen toebereide blad, *B. J.* 20, 18; 34, 3, enz.

Sis, Jv., Seth, de zoon van Adam, *Inl.* n. 5.

Sisoepala, Ind. *Çiçoepâla*, een Vorst van Tjédi, — ook genaamd Soenita, *q. v.*; — *Inl.* § 35, 37, 40.

Sitangsoe, de Maan of Maangod, *B. J.* 48, 22, 1. [Skr. *sitângçoe*, de witstralende; en *cîtângçoe*, de koudstralende, beiden namen van de Maan, Wls.]

Siti, Siti Soendari: zie Soendari.

Siwa, Ind. *Ci-*, een der drie opperste goden, *Inl.* § 20, 63 (X); — Jav. Batårå Siwah, *Inl.* n. 76; — Batårå Séwå, N, *Krt.* 21, 16, 8; — bijnamen: Giri-nåtå, Isa, Nila-kanta, Pasoe-pati, Pasoe-praboe, Roedra, Sankårå: *q. v.*, en vgl. Goeroe II°.

Siwah: zie Siwa.

Syalambana? een reus: zie Lĕmbånå.

Soebadra, Ind. *-bhadrâ* (d.i. heilbrengende), Jv. Soebådrå, Sambådrå of Sĕm-, eene dochter van Wasoe-déwa (Jv. Basoe-déwå), zuster van Krĕsna, gemalin van Ardjoena, en moeder van Abimanjoe; — ook genaamd Bråtå-djåjå; — *Inl.* n. 48, § 31—3, 44, n. 84, § 58, 68, 76; *B. J.* 19, 15, 6; 20, 29, 6; en *Kw.* ald.

Soebala, Ind., een Vorst van Gandara, vader van Sakoeni en Gandari, *Inl.* § 11, 37; — vgl. Tiståwå.

Soedaksina, Ind. *-ksjiṇa*, een Vorst van Kambodja, bondgenoot der KK. in de *B. J.*, *Inl.* § 60.

Soedargå, een der KK., *B. J.* 20, 6, 3; RW. 14.

Soedarmå, als voren, *B. J.* 14, 13, 2 (volgens anderen Soedirå); 20, 6, 3; 36, 1, 4; *Kw. Krt.* 55, 26—7; RW. 15. [Skr. *soe*, zeer; *dharma*, godsvrucht, enz.; *dhîra*, dapper.]

Soedarmå-koesoemå, Jv., een naam van Joedistirå, als Vorst van Astinå, *Inl.* n. 115.

Soedarsånå, Jv., een broeder van Joedåjånå, den Vorst van Astinå, *Inl.* n. 120.

Soedésna, Ind. *-sjṇâ*, de gemalin van Wirata, dochter van den Vorst der Kékaja's, *Inl.* § 51—2.

Soedirå? een der KK.: zie Soedarmå.

Soedirgå? een der KK., *B. J.* 14, 13, 2, waar welligt beter te lezen ware Joedirgå, *q. v.*

Soedjåjå: zie Sandjaja.

Soegandi of -dikå, eene dienstmaagd van Saljå's vrouw Satyåwati, *B. J.* 56, 5 — 58, 10; — ook Soegandini, E, *Krt.* 56, 5, 3; *Kw.* ald.: *Soegandhikâ*. [Skr. *soegandhi*, of *-dhin*, vr. *-dhi* of *-dhinî*, welriekend; deugdzaam; *soegandhika*, wierook, Wls.; welligt ook, als adj., vr. *-kâ*, *soegandhi*?]

Soegriwa: zie bij *Soekanta*.

Soehotra, Ind., de zoon van Sahadéwa en Widjaja, *Inl.* § 33.

Soejodana, Ind. *-dhana* (d.i. goed strijder), Jv. -dånå, de Vorst van Hastina, anders genaamd Doerjodana, *q. v.*

Soekåndå, Jv. *-ṇḍå*, een reus, schoonvader van Pariksit, *Inl.* n. 120.

Soekanta, Ind. *-ṇṭha*, of *Soegrîwa* (goed- of schoon van hals), Jv. *Soekåṇṭå*, een der paarden van Krĕsna's vierspan,

B. J. 21, 13, 1; 23, 4, 4; *Kw. Krt.* 21, 12, 7—13, 1, en *Vrb.* ald. (waar verkeerdelijk *Soekanṭa* voor *Soekanṭha* staat).

SOEKÉSWÅRÅ, Jv., een Vorst van Wiråtå, vader van Maswåpati en Doergandini, volgens RW., *Inl.* n. 11.

SOEKSMÅ KAWĚKAS of SOEKMÅ-, Jv., een bijnaam van Batårå Goeroe (=Siwa), *B. J.* 44, 2, 6. [Skr. *soêksjma*, de Wereldziel; *kawěkas*, Jv. z. v. a. voleindigd, volmaakt?]

SOEKTIMATI, Ind. *Çoektimatî*, eene riviergodin, minnares van den berggod Kolahala, *Inl.* § 4.

SOEMAN, Jv., een bijnaam van Sakoeni (?), *B. J.* 35, 27, 1—2.

SOEMÅNGSA? of WIRJÅ SOEMÅNGSÅ? een bondgenoot der KK.? *Krt.* 35, 27.

SOEMBÅDRÅ: zie SOEBADRA.

SOEMITRÅ, I°. — of SOETJITRÅ? Jv., vroegere naam van Droepådå, den Vorst van Tjampålå, *Inl.* n. 30. [Skr. *soe-mitra*, goed vriend; *soe-tjitra*, zeer veelkleurig; -bewonderenswaardig; -bekwaam, enz.]

II°. zie MAITRÉJA.

SOENAMA, Ind. *-nâman* of *-mâ*, een broeder van Kangsa, *Inl.* § 27.

SOENDA en OEPASOENDA, Ind., twee reuzenvorsten en broeders, die elkander uit minnenijd om het leven bragten, *Inl.* § 30.

SOENDARI, Jv. gew. SITI (Kw. *Ksiti*) SOENDARI, eene dochter van Krěsnå, oudste gemalin van Abimanjoe, *Inl.* n. 84; *B. J.* 19, 12—14; 20, 29; 21, 9; 22, 1—21; ook genaamd Bok Lårå Těmon, *q. v.* [Skr. *soendarî*, schoone; *ksjiti*, aarde, land; Jv. *siti*, id.; ook een verouderde titel van voorname vrouwen; vgl. Skr. *ksjit*, aan 't eind van zamenstellingen heer, gebieder, waarvan welligt *ksjitî* een vrouwelijke vorm is?]

SOENDJÅJÅ-WÅRÅ: zie SANDJAJA.

SOENITA, Ind. *-nîtha*, dezelfde als Sisoepala, *q. v.*

Soenjå-sakti: zie *Sénjå*.

soenoe, Skr. *Kw. soê-*, zoon, dochter.

SOEPĚNÅ, Jv., een zoon van Ardjoenå, *Inl.* n. 61.

Soepit Oerang, Jv., de slagorde der Kreeftsscharen: zie *Makara-bjoeha*.

SOEPRÅBÅ, eene hemelnimf, *Inl.* n. 76.

SOERA, Ind. *Çoêra* (d. i. held), een Vorst der Jadawa's, vader van Wasoe-déwa en Prěta of Koenti, *Inl.* § 11, 27; — vgl. KOENTI-BODJÅ.

Soerå-bawånå of *-boe-*, de verblijfplaats der goden, de hemel, D, E, *Krt.* 50, 4, 6, enz. [Skr. *soera*, god; *bhawana*, *bhoe-*: zie boven, *i. v. boewånå*.]

SOERÅ-DIRGÅ? een der KK.: zie DIRGÅSOERÅ.

SOERÅ-DOERMÅ? als voren: zie DOERMÅ-DJATI en DOERMÅ-SAHÅSÅ.

Soerålåjå, de verblijfplaats der goden, de hemel, *Inl.* n. 76; *B. J.* 45, 21, 10; 50, 7, 10, enz.; *Kw. passim.* [Skr. *soerâlaja*, id.]

Soerå-lokå, als voren, *B. J.* 5, 11, 3; 50, 4, 6, enz.; *Kw.* niet. [Skr. *soera-loka*, id.]

Soerå-nadi, eene rivier in den hemel, *B. J.* 51, 2, 4; (B: *-nandi*, A: *Sokånandi*), en *Kw.* ald. [Skr. *soera-nadî*, d. i. godenrivier: de Ganges des hemels.]

Soerånandi: zie *-nadi*.

SOERA-NATA, een bijnaam van Indra [Skr. *soera-nâtha*, Koning der goden, sc. met uitzondering van de opperste goden, Brahma, Wisnoe en Siwa]; SOERA-NATA-POETRAKA (*-nâtha-*), de zoon van Indra, d. i. Ardjoena, *Kw. Krt.* 18, 6, 2. [Skr. *poetraka*, zoon.]

SOERÅ SOEDIRGÅ? een der KK.: zie SÅRÅ-.

SOERATA, Ind. *-tha*, een Vorst der Sindoe's

zoon van Djajad-rata, *Inl.* § 70.

Soerjå, de Zon of Zonnegod, *B. J.* 7, 8, 2, enz.; *Kw. Krt.* 31, 4, 3–5; 45, 1, 1–2. [Skr. *Soêrja*, id.]

Soerjå-poetrå, de zoon der Zon, d. i. Karnå, *B. J.* 27, 5, 5; 28, 1, 2, enz.; *Kw. passim*; — zoo Soerjå-tanåjå, Soerjatmådjå, D, E, *Kw. passim.*

Soerjå-nirådå, Jv., een zoon van Radéjå, den Vorst van Pĕtå Pralåjå? *Inl.* n. 31.

Soerja-warma, Ind. *Soêrja-warman* of *-mâ*, een Vorst van Trigarta, *Inl.* § 70.

Soerjåwati, Jv., eene dochter van Radéjå, den Vorst van Pĕtå Pralåjå? *Inl.* n. 31.

Soertå-joedå: zie Sroetå-.

Soerti-kanti, Jv. *-nti* of *-ṇṭi*, eene dochter van Saljå, gehuwd met Karnå, *Inl.* n. 34; *B. J.* 50, 10, 10, en D, E ald.; *Kw.* niet. [Skr. *çroeti*, gehoor; overlevering, enz.; *kânti*, begeerte; schoonheid, enz.]

Soerti-tjitrå, Tjitrå ——: zie ald.

Soesarma, Ind. *-çarman* of *-mâ* (d. i. gelukkige?), een Vorst van Trigarta, bondgenoot der KK., *Inl.* § 53—4, 60; — vgl. *Trigarta.*

Soeséna, Ind. *-sjéṇa* (d. i. met een goed heir), een zoon van Karna, *Krt.* 38, 8, 3–4 (en *Vrb.* ald.); 35, 26, 3; 39, 1—5; T op beide plaatsen: Wrĕså-sénå, *q. v.*; — volgens RW. een der KK., 18: Soeséna; — vgl. Djåjå Soeséna.

Soesoehoenan, Jv. (voorwerp van eerbiedige hulde), titel van de Vorsten van Soerakarta, *Vrd.* 18, 25, enz.

soeta, Skr. zoon; *-tâ*, dochter; Jv. *-tå*, poët., zoon of dochter.

Soetåpå, Jv., een der voorvaders van Pålåsårå? *Inl.* n. 12.

Soetji-karnå? een der KK.: zie Soewikarna.

Soetji-moeka, een der KK. of bondgenoot der KK., *Kw. Krt.* 22, 25, 3–4; RW. 20. [Skr. *çoetji*, zuiver, wit; *moekha*, gelaat.]

Soetjitrå: zie Soemitrå, I°.

Soewikarna? een der KK., *Kw. Krt.* 23, 8, 2–3; volgens anderen Soetji-karnå; zoo RW. 21. [Skr. *çoetji*, zuiver, wit; *karṇa*, oor; — vgl. Wikarna.]

sogåtå, Skr. Jv., eene soort van priesters: zie *Vrt.* 1, 8, n.

Sokå Limå (d. i. de vijf sokå-boomen), Jv., een landschap onder Tjampålå, door Droepådå aan Dronå afgestaan, die daarnaar ook Panditå van Sokå Limå heet, *Inl.* n. 30, 36.

Sokånandi: zie *Soerå-nadi.*

Soma-datta (d. i. door Soma, den Maangod, geschonken), Ind., een Vorst der Bahlika's, vader van Boeri-srawas enz., *Inl.* § 41, 43, 60, 63 (VII); *Krt.* 12, 10, 2, vlgg.; — Jv. Somå-dĕntå, een bijnaam van Saljå, die ook voor vader van Boeri-srawå doorgaat, *Inl.* n. 92.

Somadatta-tanaja, de zoon van Somadatta, d. i. Boeri-srawa, *Kw. Krt.* 25, 6, 2—10, 4.

Somå-dĕntå: zie 't vorige.

Sonjå-sakti: zie *Sénja.*

Srawanti-poerå, Jv., het rijksgebied van Bågådĕtå, *Inl.* n. 94; volgens G. R. (i. v.) het tegenwoordige Suratte: waarschijnlijk eene ongegronde gissing; want volgens Von Bohlen (I, 19) en Lassen (I, 107) is de oud-Indische naam van Suratte *Soerâsjṭra*, welk gewest buitendien zeer ver verwijderd is van 't rijksgebied van den Indischen Baga-datta, namelijk Pradyotisa (*q. v.*). Welligt was Srawanti-poera eene stad in dit gebied, schoon ik haar in geene der Ind. bronnen vermeld vind.

Srĕnggi, of Kålå—, en *Kw. Kalana*—, een reus,

zoon van Djåtåsoerå? *B. J.* 16, 15; 27, 30—1, en *Krt.* ald. [Skr. *çrĕnggin* of *-gî*, gehoornd; *kålå*, *kalana*, Jv. *Kw.*, reus: zie KALA, KALANA-NATA, KALÅNÅSOERÅ.]

Sri, I°. Jv. poët., vorst, *B. J.* 11, 12; 33, 2, enz. [Skr. *çrî*, een vereerend voorvoegsel vóór eigennamen.]

II°. SRI, Jv. Dèwi—, Ind. *Çrî*, de gemalin van Wisnoe, *Inl.* n. 48.

SRIKANDI: zie SI-.

SRI OENON Jv., de dochter van Wisnoe, gehuwd met Bramånå, den zoon van Bråmå, *Inl.* n. 12; RW.: SRI OENÅ.

SROETA-DÉWA, Ind. *Çroeta-déwâ*, eene zuster van Wasoe-déwa, ontvoerd door Sisoepala, *Inl.* § 37.

SROETAJOE, Ind. *Çroetâjoe?* een der KK., § 63 (VII); D, E, *Kw. Krt.* 24, 1—2; RW. 87; *Lk.*

SROETÅ-JOEDÅ, een der KK., *B. J.* 14, 13, 1 (anderen: SOERTÅ-; zoo RW. 88); D, E, *Kw. Krt.* 24, 1—2. [Skr. *çroeta-joeddha*, z. v. a. beroemd in den oorlog?]

SROETA-SÉNA, Ind. *Çr-* (d. i. met een beroemd heir?), de zoon van Draupadi bij Bima? *Inl.* § 33.

SROETA-SRAWAS, Ind. *Çroetra-çrawas*, eene zuster van Wasoe-déwa; moeder van Sisoe-pala, *Inl.* § 37.

STOENA-KARNA, Ind. *Sthoêṇa-karṇa*, een reus, die met Sikandini van geslacht ruilde, *Inl.* § 20.

SWÅTÅMÅ, verkorting van ASWÅTÅMÅ, *q. v.*

SWÉTA, Kw. (Skr. *çwéta*, wit), Jv. SÉTÅ, een zoon (Jv. de oudste) van Maswåpati, den Vorst van Wiråtå; in de Ind. bronnen niet vermeld; — ook genaamd Wirata-poetra, -soeta, enz.: *q. v.*; — *Inl.* n. 86; *B. J.* 9, 1; 10, 5—6; 11, 15—6; 13—4; 15, 1—5.

TAKSAKA, Ind. *-ksj-*, een slangenvorst, *Inl.* § 77.

Taksasila, Ind. *-ksjaçilâ*, een landschap (het gebied van Taksjaka?), door Djanamédjaja veroverd, *Inl.* § 77.

Tålå-olie, Jv. eene onkwetsbaarmakende olie, door Pandoe aan zijne zonen nagelaten, en door Doerjodånå gebezigd, *Inl.* n. 28, 30, 36. [Skr. *tâla*, de waaijerpalm; geel operment (zekere verwstof), WLS.]

Talkåndå, Jv. *-ṇḍå*, het rijksgebied van Santanoe vóór zijn huwelijk met Doergandini; later zijne plaats van afzondering en die van zijn' zoon Bismå, *Inl.* n. 5, 17, 19. [Skr. *talka*, woud; *andha*, water, enz.]

Tampoeroe, Jv., het rijksgebied van Poeroegadji, den vader van Krĕpå, *Inl.* n. 30.

tanaja, Skr. zoon, *-jâ*, dochter; Jv. *tanåjå*, poët., zoon of dochter.

tåndå, Jv. *-ṇḍå*, 1°. merk, teeken; 2°. marktmeester, heffer van marktregten, *Inl.* n. 84.

TANGSÈN, Jv. een naam van Sadéwå in de *Lk.*, *Inl.* n. 22.

TANOEMATI, *-tî?* de vrouw van Soejodana; volgens anderen Banowati, *q. v.*

TANTRIPALA, Ind. *-pâ-*, valsche naam van Sahadéwa als opzigter der kudden aan 't hof van Wirata, *Inl.* § 51.

Tĕgal Koeroe, Jv., het Koeroe-veld: zie *Koeroe-ksétrå*, onder *Koeroe*.

TĔMON (d. i. gevonden, vondeling), Jv. Bok Lårå —, valsche naam van Soendari ten huize van Wĕlakas, *Inl.* n. 84.

TILOTAMA, Ind. *-ttamâ*, eene apsarase, bemind door Soenda en Oepasoenda, *Inl.* § 30; — vgl. WILOETÅMÅ.

TIRTÅ-NÅTÅ, Jv., een bijnaam van Djåjådråtå, *Inl.* n. 22. [Skr. *tîrtha*, heilige waterplaats, gewijd water; *nâtha*, vorst.]

TISTÅWÅ, Jv. *Tiṣṭ-*, een Vorst van Plåså

Djĕnar, vader van Gandari, Sakoeni enz., *Inl.* n. 20; vgl. Soebala.

tjakra, Skr., Jv. *tjåkrå*, kring, cirkel; wiel; radpijl: een rad- of schijfvormig werptuig van Krĕsna, *Inl.* § 37; *B. J.* 1, 11; 24, 12, enz.; ook gevoerd door Abimanjoe, 11, 1; 19, 12; 20, 3.

Tjåkrå-bjoehå (Skr. *-wjoêha*), eene cirkelvormige slagorde, *B. J.* 19, 7—9; 20, 3—5; 22, 25—23, 3; 35, 2; — ook genaamd *Tjåkrå-* of *Tjakraning Syandånå* of *-Swa-* (d. i. wagenrad), *B. J.* 19, 7, 6, 18, 4, — en *Padmå-bjoehå*, *q. v.*

Tjaloentang, Jv. *-ntang*, een reus, metamorphose van Sikandi, *Inl.* n. 84.

Tjampa, Ind. *-pâ*, de hoofdstad van Karna, ook Malini genaamd, *Inl.* § 18.

Tjampålå, Jv. gew. *Tjĕ—*, het rijksgebied van Droepådå, *Inl.* n. 30; *B. J.* 9, 1, 4; 10, 6, 7, enz.; D, E *passim*; *Kw.*: *Pantjala*, *q. v.* De Jav. naam schijnt op een' anderen Indischen te berusten; want in de uit het Hindostansch (nieuw Indisch) in 't Fransch vertaalde geschiedenis der PP., aangehaald in *Inl.* n. 119, heet Droepada's rijksgebied Kampala; en *k* en *tj* worden in de Indische talen meermalen onderling verwisseld.— Men vindt ook *Tjĕmpålå-rĕdjå*, D, E, *Krt.* 10, 7, 7 (T en *Kw.* niet); — dit *rĕdjå* komt in meer Jv. namen van oude rijken voor, en zal wel het Skr. *râdjya*, regering, rijk, zijn.

Prins van Tjampålå, d. i. Drĕstå-dyoemnå, *B. J.* 9, 1, 4; 10, 6, 7, enz.; Prinses van —, d. i. Dropadi, *B. J.* 10, 8, 9; 30, 3, 7; of Sikandi, 16, 22, 3, enz.

Tjåndå-béråwå of *-bi-*: zie *Bérawa*.

Tjandråså, 1°. zeker wapen, *B. J.* 23, 15, en n.; 27, 8; 2°. eene slagorde, anders genaamd *Ardå-tjåndrå*, *q. v.*, — 35, 17, 4; 36, 4, 3; D, E, *Kw.* niet. [Skr. *tjandrahâsa*, sabel; het zwaard van Rawana.]

Tjarmanwati, Ind. *-manwatî*, eene rivier, uitloopende in de Jamoena, *Inl.* § 18.

Tjaroe-tjitrå, een der KK., *B. J.* 20, 7, 1; D, E, *Kw. Krt.* 23, 8, 2—3; T, 25, 9, 1; — R.W. 73: Tjitrå-tjaroe-tjitrå; *Lk.*: Tjaroe-tjitrå en Tjitrå-tjaroe. [Skr. *tjâroe*, schoon; *tjitra*, veelkleurig; verwonderlijk; behendig, enz.]

Tjatoer, of *Tjatoerånå* (?), Jv., de naam van zeker tijdperk van de geschiedenis van Java, *Krt.* 69, slot. [Skr. *Kw. tjatoer*, vier.]

Tjédå: zie 't volgende.

Tjédåkå, Jv., een landschap, welks vorst in de *B. J.* door Satyaki gedood wordt, 51, 4, 1 (A: *Tjodåkå*, B: *Tjédå*): eene vervalschte plaats: zie *Krt.* ald.; — *Kw. Tjèdi*, *q. v.*

Tjédi, Ind., een landschap bezuiden de Ganga; de Tjédi's, bewoners van dat land, behoorende tot de Jadawa's, *Inl.* § 27, 33, 37, 48, 70; strijden in de *B. J.*, onder Drĕsta-kétoe, voor de PP., *Inl.* § 60, 62; — de Vorst van Tjèdi (d. i. Drĕsta-kètoe?] door Drona gedood, *Kw. Krt.* 31, 2, 5—4, 2; — vgl. *Tjédåkå*, en zie ook Sisoepala, Kratoe, Saraba I°.

Tjiptå Wĕlåhå: zie *Walahaka*.

Tjitrå-darmå, een der KK., *B. J.* 20, 7, 1; D, E, *Kw. Krt.* 23, 8, 2—3; T, 25, 8, 6; 45, 7, 9; — R.W. 66; *Lk.* [Skr. *tjitra*, veelkleurig; verwonderlijk; behendig, enz.; *dharma*, godsvrucht, enz.]

Tjitrå-dirgå-måntrå? als voren, *B. J.* 20, 7, 3 (anderen: -mantri, Tj.-dirgantårå); R.W. 74; vgl. Dirgå-måntrå, Dirgå-nétrå.

Tjitrå-dirgantårå? als voren, *B. J.* 45, 7, 8 (A: Rékå Doergantårå); R.W. 59; zie ook het vorige, en vgl. Dirgantårå.

Tjitrå-gådå, -godå, -gotå: zie Tjitranggada.

Tjitrå-joedå, een der KK., D, E, *Kw. Krt.* 23,

8, 2–3; T, 25, 8, 7; R.W. 68. [Skr. *tjitrâjoedha*, van *âjoedha*, wapen? of *tjitra-joedha*, van *joedha*, strijd?]

Tjitraksâ, een der KK., D, E, *Krt.* 20, 7, 2 (T: -ksi, denkelijk om 't rijm); D, E, *Kw. Krt.* 23, 8, 2–3; T, 25, 9, 6 (A: -ksi); — *Lk.*; RW. 62: —ksâ, en 63: -ksi. [Skr. *tjitra*: zie boven; *aksji*, in zamenstelling *aksja*, oog; — dus *tjitrâkjsa*?]

Tjitraksi? als voren: zie ald.

Tjitrâ-matjitrâ? als voren: zie Tj.-soerti-tjitrâ, en vgl. Tj.-witjitrâ.

Tjitrâ-mitjitrâ? als voren: zie Tj.-witjitrâ.

Tjitranggada, *-trâ-* (van *tjitra*, en *anggada*, armband), I°. Ind., Jv. Tjitranggâdâ, ook Tjitrâ-gâdâ, -godâ of -gotâ, de zoon en opvolger (Jv. met zijn' broeder Tjitrâséná) van Santanoe, den Vorst van Hastina; — Jv. vader van Dëstarâtâ (of van Pandoe?), — *Inl.* § 7—8, n. 17, 19.

II°. Ind. een gandarba, *Inl.* § 8.

III°. Ind., een Vorst van Kalingga, schoonvader en bondgenoot van Doerjodana, *Inl.* § 18, 60.

Tjitrâ-oepâtjitrâ? een der KK.: zie Tj.-soerti-tjitrâ, en vgl. Oepâtjitrâ.

Tjitra-rata, Ind. *-tha*, een gandarba-vorst, *Inl.* § 26.

Tjitra-séna, I°. Ind. een gandarba-vorst, *Inl.* § 45, 47.

II°. Jv. Tjitrâ-sénâ, een zoon van Santanoe, wien hij, nevens zijn' ouderen broeder Tjitranggâdâ, in 't bewind van Astinâ opvolgde; vader van Pandoe en Widoerâ? *Inl.* n. 16, 17, 19.

III°. Jv. Tjitrâ-sénâ, een der KK., *B. J.* 20, 7, 2; D, E, *Kw. Krt.* 23, 8, 2–3; RW. 64.

Tjitrâ-soerti: zie 't volgende.

Tjitrâ-soerti-tjitrâ? een der KK., *B. J.* 20, 7, 4 (anderen: Tj.- soerti, Tj- matjitrâ, Tj.- oepâtjitrâ: zoo RW. 72); D, E, *Kw.* niet.

Tjitrâ-tjaroe en Tjitrâ-tjaroe-tjitrâ: zie Tjaroe-tjitrâ.

Tjitrâwati, Jv., de gemalin van Ardjoenâ Sâsrâ-bahoe, *B. J.* 56, 3—4, en D, E ald.; *Kw.* niet.

Tjitrâ-witjitrâ, een der KK., *B. J.* 20, 7, 5 (anderen: Tj. -mitjitrâ; zoo RW. 71, en *Lk.*); *Kw.* niet.

Tjodâkâ: zie *Tjédâkâ*.

Tjoeda-mani, Skr. *tjoeḍâ-maṇi*, een juweel, dat in de pluim of diadeem op het hoofd gedragen wordt, Wls. (van *tjoêḍâ*, kruin van 't hoofd; pluim, enz.; *maṇi*, juweel); — Jv. *Tjoedâ-mani*, *-ḍâ-*, gew. *Tjoendâ-manik*, *-ṇḍâ-*, een wonderdadig werptuig van Aswâtâmâ, door zijn' vader Dronâ van Batârâ Goeroe ontvangen, *B. J.* 67, 3, vlgg.; 68, 1, vlgg.; 69, 2—4; — in 't *Kw.* schijnt het geen wapen te zijn, maar een juweel, door Aswtm. als amulet gedragen, en onderscheiden van zijn goddelijk wapen Brahmastra (*q. v.*), *Krt.* 66, 15, 4, vlgg.; 68, 1, 1–8, 2, 7, vlgg., en 18, 4, vlgg.; vgl. *Inl.* § 63, X.

Tjoendâ-manik: zie bij 't vorige.

'tmadja, *'tmâdjâ*, in zamenstellingen, door zamentrekking, voor *atmadja*, *q. v.*

Toemënggoeng, Jv., een titel, *Vrd.* 18.

Toenggal (d. i. één, eenig), Jv. Hjang—, eene godheid, de vader van Batârâ Goeroe, *Inl.* n. 5.

Toenggoel Manik, Jv., de woonplaats van Bagawan Sidik Watjânâ, *Inl.* n. 120.

Toewâjâtâ, Jv., de patih van Saljâ, den Vorst van Mandrâkâ: waarschijnlijk ontstaan door misvatting van 't *Kw.*: zie *Krt.* 55, 13, 3–14.

tojâ gégé: zie *gégé*.

Tojasabda, een der KK. of bondgenoot der

KK.? *Kw. Krt.* 23, 8, 2–3 (anderen: Tohasadya, Toejasada); T, D, E, *Lk.*, RW. niet.

Tomårå, Jv. een wapentuig (knods?) van Doesasånå, *B. J.* 39, 19, en *Kw.* ald. [GR. volgens sommigen een pijl, volgens anderen een werpspies of knods; Skr. *taumara*, ijzeren knods; lans.]

tongtong-grit, Jv. *tongtong-*, zeker speeltuig, *B. J.* 54, 3.

Trigarta, Ind., een landschap aan den Indus, het rijksgebied van Soesarma, den bondgenoot der KK., en van zijn' zoon Soerjawarma, *Inl.* § 53—4, 60, 70; — Trigarta-pati, de Vorst van Trigarta (Soesarma?), door Ardjoena in de *B. J.* gedood, *Kw. Krt.* 19, 1—3; 20, 28; T ald.: Gardåpati, *q. v.*

Tripoera, Ind. een reus, *Inl.* § 63, VIII.

Tritroestå, Jv. *-stå*, een der voorouders van Pålåsårå? *Inl.* n. 12.

Wadjra, Ind., de achterkleinzoon van Krěsna; Vorst van Indra-prasta, *Inl.* § 74—6.

Wadjra-datta, Ind., een Vorst van Pradjyotisa, zoon van Baga-datta, *Inl.* § 70.

Wagiswårå, eene heilige badplaats? *B. J.* 32, 6, 7, en *Kw.* ald. [Skr. *wâgîçwara*, redenaar, geleerde, vergode heilige; ook een bijnaam van den God Brahma; *-râ*, de Godin Saraswati: zie ald.; — misschien ook de rivier Saraswati?]

Wahmoekå, Jv., een reus, zoon van Kasendrå, den Vorst van Widarbå, *Inl.* n. 17.

Waisampajana, Ind. *-çampâ-*, draagt de Maha-barata voor, *Inl.* § 77.

wajang, Jv., eene soort van tooneelspel met poppen, die achter een doorschijnend scherm vertoond worden, *Vrd.* 14, 40.

Wajoe, of Bajoe, Ind. *-â-*, Jv. Bajoe, de Wind, de God des winds, vader van Bima, *Inl.* § 13; — ook genaamd Maroet, Pawana, *q. v.* — Bajoe-poetrå, Bajwatmådjå, enz., de zoon van den Wind, d. i. Bimå, D, E, *Kw. passim.*

Waka: zie Baka.

Walåhå: zie *Walahaka.*

Walahaka, *Kw.*, Jv. *Walåhå* of *Tjiptå-walåhå*, een der paarden van Krěsna's vierspan, *B. J.* 21, 12, 9, en *Krt.* ald.; T, 23, 4, 1; Ind. *Walàhaka* (Wls.) of *Ba-*, *Krt. Vrb.* 21, 12, 7–13, 1. — Vgl. Raffles, *Hist.* of *Java*, I, 431 (in een overzigt van de Wiwåhå), waar *Tjiptå-walåhå* voorkomt als eigennaam van een' hemelschen wagen.

Wangga of *Bangga*, Ind., een landschap in het tegenwoordige Bengalen, afhankelijk van Karna, *Inl.*, n. 33, § 48; de Bangga's, bondgenooten der KK. in de *B. J.*, *Inl.* § 60; — Jv. *Wånggå*, gew. *Awånggå* of *Ngawånggå*, het rijksgebied van Karnå (vgl. *Angga*), *B. J.* 4, 8, 2; 6, 4, 6, enz.

Awånggådipå of Nga-, de Vorst van Awånggå, d. i. Karnå, *B. J.* 27, 5, 1.

Awånggå-pati of Nga-, 1°. *id. id.*, 28, 11, 7; 33, 1, 1, enz.; *Kw.* (buiten *Krt.*) 18, 11, 2; 2°. z. v. a. Awånggå, *B. J.* 25, 20, 5; 33, 4, 5, *Kw.* niet.

Waranawata, Ind. *Wâraṇâ-*, eene stad aan de Gangga, in 't gebied van Pantjala, *Inl.* § 23, 61.

Waroena, Ind. *-ṇa*, Jv. Baroenå, de God des waters, *Inl.* § 45, 73. — *Baroenastrå*, het wapen van Baroenå: een werptuig, dat water voortbrengt, door Ardjoenå gebezigd tegen de vuurpijlen van Aswåtåmå, *B. J.* 32, 5—6.

Warsåkå, Jv. een zoon van Karnå, R.W., *Krt.* 38, 8, 3–4; vgl. Wrěså-sénå.

Warså-koesoemå, als voren, *ib.*

Warsånkå: zie Sanka.

Warså-sénå: zie Wrěså-.

Wasista, Ind. *-sjtha*, een voorname rěsi, vader van Saktri, *Inl.* § 5.

Warsånkå: zie Sanka.

Warså-sénå: zie Wrěså-.

Wasista, Ind. *-sjṭha*, een voorname rěsi, vader van Saktri, *Inl.* § 5.

Wasoe, Ind., I°. eene soort van goddelijke wezens, *Inl.* § 3.

II°. Wasoe, een Vorst van Magada, vader van Matsya, Satyawati, Brěhad-rata enz., *Inl.* § 4, 35.

Wasoe-déwa, Ind., Jv. Basoe-déwå, een Vorst van Madoera, zoon van Soera (Jv. van Koenti-bodjå); broeder van Koenti; vader van Bala-déwa, Krěsna, Soebadra, enz., *Inl.* n. 20, § 27, 40, 68, 74 en *Vrb.* ald.

Wasoe-déwa-poetra, de zoon van Wasoe-déwa, d. i. Krěsna, *Kw. Krt.* 65, 9, 1–8; Jv. Basoe-déwå-poetrå, *id. id.*, *B. J.* 30, 8, 1; 65, 9, 5, en D, E ald.

Wasoeki, Ind. *Wâ-*, de Vorst der onderaardsche slangen, ook genaamd Ananta (zie onder åntå-bogå); — Jv. Batårå Basoeki of Bě-, een god, — *Inl.* n. 12, § 27.

Wéda, Skr., zekere heilige boeken der Hindoe's, *Inl.* § 5, 6.

Wělakas, Jv., een slagter te Wiråtå, pleegvader van Abilåwå (Bimå), en van Bok Lårå Těmon (Soendari), *Inl.* n. 84.

Wěnang, Jv. Hjang—, een god, *Inl.* n. 5.

Wěrdining Sih, Jv., Bok—, eene dienstmaagd van Oetari, de prinses van Wiråtå, *Inl.* n. 85.

Wěrkodårå of -koed-: zie Wrěkodara.

Wěsi Adji, Jv., een zoon van Gatotkåtjå; — ook genaamd Sasi-kirånå, *q. v.*; — *Inl.* n. 41. [Jv. *wěsi*, ijzer; *adji*, vorst.]

widådårå, Jv., eene soort van hemelsche wezens van 't mannelijk geslacht, *B. J.* 69, 10; *—ri*, id. van 't vrouwelijk geslacht: — engelen, nimfen, hemelmaagden, *Inl.* n. 13, 30; *B. J.* 42, 5, enz. [Skr. *widyâdhara* en *-rî*, id.]

Widårå Kandang, Jv. *-ṇḍang*, een dorp in 't gebied van Madoerå, tijdelijke schuilplaats van Bålå-déwå, Krěsnå en Soebådrå, *Inl.* n. 48.

Widarba, Ind. *-bha*, een landschap ten Z. W. van Bengalen, Wls.; — Jv. *-bå*, het rijksgebied van Kaséndrå, *Inl.* n. 17.

Widéha, Ind., een land aan de Gangga, *Inl.* § 60.

Widjaja I°. Ind. (d. i. overwinning), een naam van Ardjoena, *Inl.* § 50.

II°. Ind. *-jà*, de vrouw van Sahadéwa, *Inl.* § 33.

Widjåjå-danoe of *Widjåjå-tjåpå* (d. i. boog der overwinning, van Skr. *widjaja*, overwinning; *dhanoe* en *tjâpa*, boog), een wonderdadig werptuig van Karnå, waaruit allerlei monsters voortkomen, *B. J.* 33, 1, 14; 42, 10—43, 7; 44, 10; *Kw. Krt.* 42, 11, 7–8, enz.

Widjåjå-koesoemå (d. i. bloem der overwinning, van Skr. *koesoema*, bloem), eene wonderdadige bloem (volgens anderen een geschrift, beschreven amulet?) van Krěsnå, *B. J.* 18, 7, en noot ald.; *Kw. Krt. ib.*

Widjåjå-tjåpå: zie *W.-danoe.*

Widjå-kånkå, Jv., een valsche naam van Joedistirå, *Inl.* n. 84, 85; vgl. Kanka.

Widjanarkå, Jv., een zoon van Ardjoenå, *Inl.* n. 61.

Widjåwastrå, Jv., de pleegvader van Djåjådråtå, — ook genaamd Sapwani, *q. v.*; — *Inl.* n. 22.

Widoera (d. i. wetend, kundig, wijs), Ind., Jv. -rå, de derde zoon van Wjasa, uit eene slavin (Jv. zoon van Tjitrå-sénå); jonger broeder van Drěta-rastra (Jv. Děståråtå) en Pandoe; incarnatie van Darma; — Jv. kreupel geboren; vader van Joejoetsoeh en Sandjåjå; — bijnaam:

Jåmå, *q. v.*;—*Inl.* § 10, 11, n. 26, § 23—4, 29, 39, 44, n. 95, § 64—5, 72; *B. J.* 4, 8, 1, 17; 6, 5—7, 14; 8, 7, 11; 11, 8—9.

Wikarna, een der KK. of bondgenoot der KK.? *Kw. Krt.* 7, 7, 1; *Krt.* 12, 10, 2, vlgg. [Ind. *-ṇa*, d. i. zonder ooren: een der Koeroe-prinsen, Wls.;—vgl. Soewikarna.]

wil, Jv., z. v. a. boeta, of eene soort van boeta's, *B. J.* 43, 3; 66, 6.

Wiloetåmå, Jv., eene widådari, de moeder van Aswåtåmå bij Dronå, *Inl.* n. 30;—ook Tiloetåmå, GR.; vgl. Tilotama.

Winda of Windadini? een der KK. of bondgenoot der KK., *Kw. Krt.* 23, 8, 2—3; D, E ald., en R.W. 90: Windådini.

Windådini: zie 't vorige.

Wipra, Skr., brahmaan; in *B. J. Kw.* inzonderheid Drona, *Krt.* 31, 7, 2—10, 3;—Wipratanaja of Wipratmadja (*-prâtm-*), de zoon des brahmaans, d. i. Aswatama, *Kw. Krt.* 68, 1, 9—2, 6, enz.

Wirå-sånkå: zie Sanka.

Wirata, Ind. *-râṭa*, I°. Wirata, de Vorst der Wirata's of Matsya's: dezelfde als Matsya? zie ald. I°.;—*Inl.* § 50, 54, 56—7, 62, 63, (VII).—Wirata-poetra, -soeta, enz., de zoon- of zonen van Wirata, inzonderheid Swéta, *Inl.* n. 86; *Kw. Krt.* 12, 8, 5—9, 4, enz.

II°. *Wirata*, het rijk van Wirata, aan de rivier Saraswati; Wirata's, de bewoners;—ook genoemd Matsya, Matsya's, *q. v.*;—*Kw. Krt.* 25, 10, 5—12, enz.;—Jv. *Wiråṭå*, het rijk en de hoofdstad van Maswåpati, *Inl.* n. 40, 81, 84; *B. J.* 2, 3, 6, enz.; vgl. *Oepaplawja.*—Wiråtéswårå, Jv. *-ṭé-*, *Kw. Wirâṭéçwara*, de Vorst van Wiråtå, D, E, *Krt.* 32, 8, 2; *Kw. Krt.* 12, 21, 1.

Wiråtéswårå: zie *Wirata*, II°.

Wirjå, een der KK.? *B. J.* 14, 13, 4; 20, 6, 4 (R. W. 45: Wirjå-djåjå). [Skr. *wîrja*, kracht, moed.]

Wirjå Soemångså, een der KK. of bondgenoot der KK.? D, E, *Kw.*, *Krt.* 35, 27.

Wiroetå? een der KK.: zie Ajoetå.

Wiså Toemiling, Jv., een berg, woonplaats van Bagawan Någå Sèwoe, *Inl.* n. 120.

Wisnoe, Ind. *Wisjṇoe*, een der drie opperste goden;—Jv. de zoon van Batårå Goeroe; gehuwd met Sri; geïncarneerd in Krĕsnå;—bijnamen: Hari, Narajana, Késawa, Djagannata, Padma-naba, Djanardana, Djanardanari? *q. v.*; *Inl.* n. 5, 12, § 27; *B. J.* 7, 5; 66, 4—6, 8—9; 69, 6—17, 20—7.

Wisnoe-bråtå, Jv., tijdelijke naam van Såmbå, den zoon van Krĕsnå, *Inl.* n. 84. [Skr. *Wisjṇoe-wrata*, aan Wisnoe toegewijd.]

Wisnoe-moerti (Skr. *Wisjṇoe-moûrti*, eig. het ligchaam van Wisnoe), de geopenbaarde Wisnoe, d. i. Krĕsna, *Inl.* § 27; *Kw. Krt.* 7, 1—3;—of Krĕsna en Ardjoena zamen, *B. J.* 69, 6, 9, 9, 1, en *Kw.* ald.

Wisnoe-poerana, een der poerana's: zie *Poerana.*

Witjitra-wirja, Ind. *-wîrja* (d. i. van verbazenden moed?), een Vorst van Hastina, zoon van Santanoe, *Inl.* § 7, 9.

Wjasa, Ind. *Wjâ-* (d. i. rangschikking), *Kw. Bjâsa*, Jv. Abiåså of Bjåså, de zoon van Parasara en Satyawati (Jv. van Pålåsårå en Doergandini); vader van Drĕta-rastra (Jv. Dĕståråtå), Pandoe en Widoera, derhalve grootvâder van KK. en PP.; rangschikker der Wéda's en dichter van de Maha-barata;—bijnamen: Krĕsna Dwaipajana, Krĕsna Déwajana, K. Dipåjånå, Pandya? *q. v.*; *Inl.* § 6, 10, n. 20, § 14, n. 28, § 16, enz.; *B. J.* 65, 15—66, 15.

Woekir Djaladri (d. i. rotsen- of bergen en

zee, of -in zee), Jv., eene slagorde, *B. J.* 12, 6—7.

WRAHAD-BÅLÅ: zie WRĚ-.

WRATNÅLÅ, Jv., KĚNDI (-*ṇ ḍ i*) —, valsche naam van Ardjoenå, *Inl.* n. 84; vgl. WRĚHANNALA.

WRATSÅNKÅ, Jv. = SANKA, *q. v.*

WRĚHAD-ASWA, Ind. -*ç w a*, een heilige, *Inl.* § 46.

WRĚHAD-BALA of BRĚ- (d. i. met een groot heir), Ind., een Vorst der Kosala's, bondgenoot der KK. in de *B. J.*; ook genaamd Brĕhad-rata, *q. v.*; — *Inl.* § 60; — Jv. WRĚHAD-BÅLÅ of WRA-, een der KK. (R.W. 92), of bondgenoot der KK., *B. J.* 13, 5; 20, 10; 21, 5; door anderen opgevat als een appellatief, in den zin van volk, heir, *Krt.* 13, 5, 1—2; 20, 10, 4.

WRĚHANNALA of BRĚ-, Ind. -*l â*, valsche naam van Ardjoena als geslachtlooze of hermaphrodiet aan 't hof van Wirata, *Inl.* § 51, 55; vgl. WRATNÅLÅ.

Wrĕka-stala, Ind. -*s t h*- (d. i. wolfskooi), eene stad der Matsya's, door de KK. veroverd, *Inl.* § 61.

WRĚKODARA (d. i. wolfsbuik), Ind., Jv. -DÅRÅ, WĚRKODÅRÅ, of -KOEDÅRÅ, een bijnaam van Bima; in 't Jv. zijn meest gewone naam, *B. J. Dj.* en *Kw. passim.*

WRĚSA, Ind. -*s j a*, een bijnaam van Karna, *Krt.* 38, 8, 3—4.

WRĚSÅJÅ, Jv., een Vorst van Lokå-poerå (G.R., RW.), bondgenoot der KK., *B. J.* 18, 16; 19, 5—6; 21, 1: vervalschte plaatsen: zie *Krt.* 19, 5, 4—6.

WRĚSÅNKÅ, Jv. = SANKA, *q. v.*

WRĚSÅ-SÉNÅ of WARSÅ-, Jv., een zoon van Karnå, *B. J.* 35, 26; 39, 3—4; — *Kw.* SOESÉNA, *q. v.* [Ind. *W r ĕ s j a-s é n a*, een van de partij der KK., *Krt. Vrb.* 38, 8, 3—4.]

WRĚSINI: zie SINI, II°.

Wrĕsni, Ind. -*s j ṇ i*, de Wrĕsni's, een volksstam, behoorende tot de Jadawa's, *Inl.* § 27, 48.

WRĚSNI-WIRÅ (Skr. *W r ĕ s j ṇ i-w î r a*, de Wrĕsni-held, de moedige telg der Wrĕsni's?), een bijnaam van Satyaki, *B. J.* 6, 19, 2; 23, 16, 1, enz.; *Kw.* (buiten *Krt.*) 8, 17, 4; — zoo ook WRĚSNI-ROTÅ (*Kw.* Jv. *r o t å*, woedend, woest), *B. J.* 31, 3, 4; *Kw* 15, 41, 2; — en ROTÅ WRĚSNI-WIRÅ, T, 26, 5, 4; *Kw.* niet, maar daarentegen ook WRĚSNI-KOELA en -WANGSA (-*ç a*), d. i. de telg der Wrĕsni's, *Kw.* 15, 20, 4, 36, 3, 38, 2.

BIJVOEGSEL

OP DE

VERBETERINGEN EN AANVULLINGEN IN DEEL I.

VOORREDE.

Blz. 6, n. 1, r. 2. Voor „521" lees: „315, vlgg."

r. 12. v. o., vlgg. De twee volzinnen van „Dit" tot „begon" aldus te veranderen: „Met die „jaartelling van SAKA" is voorzeker niet bedoeld de Ind. tijdreke-„ning van dien naam, want deze, uit zonnejaren bestaande, is en blijft van den „aanvang af omstreeks 78½ jaar bij de onze ten achter. De bedoelde jaren van „SAKA behoorden dus buiten twijfel tot de tegenwoordige Mohamm.-Jav. „tijdrekening; en dan beging de aangehaalde schrijver door de aanneming van een „standvastig verschil tusschen het Jav. jaar en 't onze dezelfde fout, waarin „eene eeuw later RAFFLES verviel, door in zijne geschiedenis van Java dat verschil „onveranderlijk op 74 jaren te stellen. Want, daar het Jav. jaar, een maan-„jaar zijnde, omstreeks elf dagen korter is dan ons zonnejaar, gaat met elke „32 Eur. jaren ongeveer één jaar van den achterstand der Jav. jaartelling ver-„loren. Buitendien wordt die achterstand door den schrijver, in *Biang Lala* aan-„gehaald, ook voor zijn' tijd te gering gesteld. Het verschil, dat thans ongeveer „71½ jaar bedraagt, moest in 1710 na C. nog ruim 76 jaren zijn, en dat jaar „kwam dus overeen met 1633—4 J., terwijl het Jav. jaar 1635 eigenlijk eerst „met 19 Februarij 1711 begon." — Wat overigens de waarde van die aanhaling uit *Biang Lala* betreft, wel beschouwd bewijst zij slechts dit, dat de Moh.-Jav. jaartelling (indien deze werkelijk bedoeld is) reeds in 1710 na C. gehouden werd voor eene gewijzigde voortzetting van die van SAKA. Was die meening gegrond — waaromtrent, bij zooveel meer, wat daarvoor pleit, wel naauwelijks twijfel kan overblijven —, dan laat zich de tijd, wanneer het Ind. zonnejaar door het Moh. maanjaar vervangen werd, reeds in 't ruwe berekenen uit het tegenwoordig verschil tusschen ons jaartal en het Jav. (71½ jaar), vergeleken met het verschil tusschen ons jaartal en 't Indische (78½ jaar), in verband met de jaarlijksche afneming van 't eerstbedoeld verschil (met 11 dagen), en vervolgens door andere gegevens naauwkeuriger bepalen. Wat hieromtrent op blz. 43 van de *Voorrede*, in de eerste *Aanvulling* op deze plaats, is opgemerkt, dat nam. de nieuwe Moh.-Jav. tijdrekening waarschijnlijk moet begonnen zijn met een jaar *Alip*, het eerste van een' achtjarigen tijdkring, berust op de

Blz. 187, r. 11. Volgens nadere inlichtingen is *laban* de naam van een' boom met groote bladen, die van onder wit zijn, en in den wind flikkeren als die van onzen abeelboom. Mag men aannemen, dat die boom bedoeld wordt met het woord *lalaban*, dat hier bij gissing door weêrlicht is weêrgegeven, dan zou de vertaling moeten luiden: „Flikkerend trilde 't loof van den laban, en ver- „strekte (den wandelaars) tot fakkellicht", — hetgeen zeker uitmuntend in den zamenhang passen zou.

204, r. 3 v. o. Voor „uitrukt" l. „uitdrukt".

r. 1 „ „ Voor „vs. 3–5" l. „vs. 3–6".

Alphabetisch Register.

Blz. 215, in de *Toelichting*, aan 't slot van de eerste alinea bij te voegen: „Voor 't overige „moeten, voor zooveel de eigennamen aangaat, de aanhalingen uit dit werk „zelf, wanneer er niet uitdrukkelijk enz." „of iets dergelijks bij staat, geacht „worden, alle ter zake betrekkelijke plaatsen, die er in voorkomen, aan te duiden."

222, b. Na Baga-datta in te voegen: „Bågå-dĕntå, -dĕtå: zie 't vorige".

223, b, r. 16. Voor „*tanoemat*, vr. -*matâ*" l. „*tanoemat*, vr. -*matî*."

224, b. Na *bèri* in te voegen: „Bĕsoeki: zie Wasoeki".

227, a, i. v. Daroeka. Voor „Ind. *D*-" l. „Ind. *Dâ*-".

230, a. Na *djawåtå* in te voegen: „Djĕmbawan: zie Djam-".

237, b, i. v. Joejoedana. Bij „Jav. Satyaki" te voegen: „of Sĕtjaki"; en bij de bijnamen: „Sĕtadjit-soetå".

239, b, r. 9 v. o. Voor „Djambawan" l. „Djĕmbawan".

240, b. Na *kawi* in te voegen: „*Kĕdiri*: zie *Kadiri*".

258, a, i. v. Satya-djit, r. 3. Na „overwinnaar?" de parenthese te sluiten.

259, a. Na Sétå in te voegen: „Sĕtadjit-soetå: zie Satá-djit, II°."

„ „ i. v. *séwå*: dit woord staat één regel te laag, en behoort te staan nevens I°. Batårå Séwa".

260, b. i. v. Soegandi, in 't slot. Voor „-*kâ*, *soegandhi*?" l. „-*kâ*, =*soegandhi*?"

Ten slotte wordt bij deze openlijk dank betuigd aan den Heer E. Netscher, Gouvernements-secretaris te Batavia, voor zijne trouwe hulp in de correctie van drukproeven en in de bespoediging van den druk.

Nadere verbetering.

Op blz. 245, 1e. regel, 2e. kolom, staat Mataéja en Mitaåjå; lees voor het eerste: Matréja en voor het laatste: Mitråjå.,
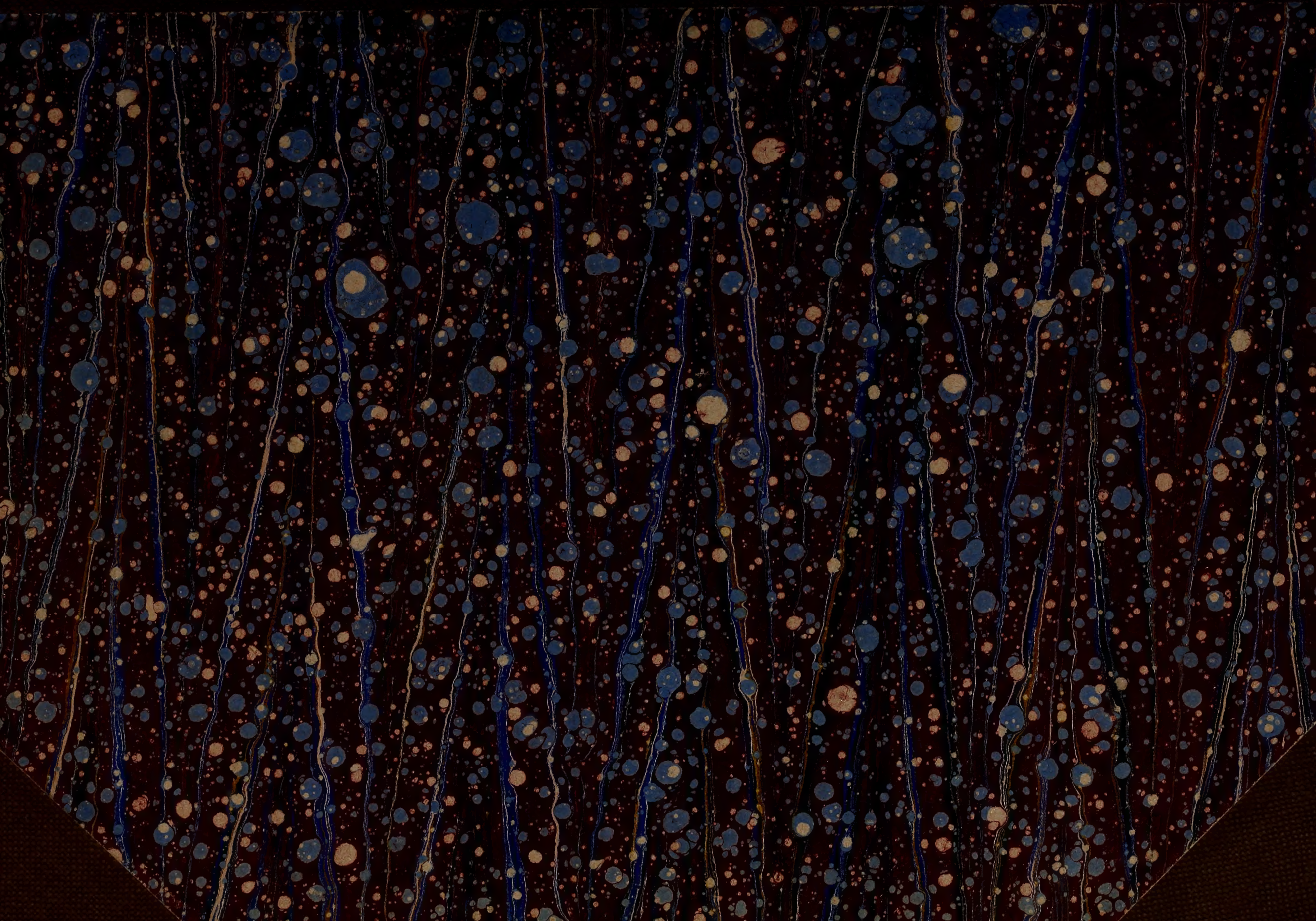
3 2044 106 182 157